

VALACHICA

Studii și cercetări de istorie
și istoria culturii

23/2010



COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL
„CURTEA DOMNEASCĂ” TÂRGOVIȘTE

VALACHICA

Studii și cercetări de istorie
și istoria culturii

23 / 2010

Târgoviște
2010

VALACHICA

Publicația COMPLEXULUI NAȚIONAL MUZEAL
„CURTEA DOMNEASCĂ” TÂRGOVIȘTE
Orice corespondență va fi expediată pe adresa:
Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”
Str. Justiției, nr.7, Târgoviște, 130017
Județul Dâmbovița, Tel/Fax: 0245 612877
e-mail: contact@muzec-dambovitene.ro

VALACHICA

Revue de L'ENSEMBLE NATIONAL DU MUSÉES
„LA COUR PRINCIÈRE” TÂRGOVIȘTE
Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
L'Ensemble National de Musées “La Cour Princière”:
7 Rue du la Justice, Târgoviște, 130017
Département Dâmbovița, Tel. 0040245 612877

Secretar de redacție: Gheorghe OLTEANU

*Responsabilitatea asupra conținutului materialelor
revine în exclusivitate autorilor*

Autorii interesați sunt rugați să trimită contribuțiile lor
la redacție, în format Word, scrise cu **Times New Roman**,
corp 10, la un rând, cu abrevierile uzitate de Academia Română,
sub formă printată și suport magnetic.

Coperta I: Muzeul de Artă – fațada principală

Volum publicat cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Dâmbovița.

ISSN 1454 -5004

SUMAR

Ana ILIE, Florin DUMITRU

Vase de tip „opaiș” din cultura Gumelnița. Descoperiri din tell-ul de la Geangoești (jud. Dâmbovița) / 11

Petru Virgil DIACONESCU, Mihai Claudiu NĂSTASE

Evoluția orgnizării teritorial-administrative a județului Dâmbovița (1512-1989) / 31

Olimpiu Manuel GLODARENCO

Repere geopolitice la Dunărea de jos în Evul Mediu / 49

Irina CÎRSTINA

Rolul femeilor în strategiile de ascensiune socială în Țara Românească în secolul al XVI-lea / 71

Georgeta TOMA

Țesătoria mecanică Stan Rizescu S.A. din localitatea Brănești, județul Dâmbovița / 77

Georgeta TOMA

Banca Populară „Țăranul” din Pucioasa, județul Dâmbovița. Prima bancă populară înființată în România / 101

Marian CURCULESCU

*Contribuția dascălilor dâmbovițeni la afirmarea țăranismului
(1882-1918) / 121*

Cornel MĂRCULESCU

*Contextul internațional și contribuția dâmbovițeană la câștigarea
independenței de stat a României (1877-1878) / 127*

Andreea ATANASIU-CROITORU, Gabriel-Felican CROITORU

*Un document al Inspectoratului General al Navigației și Porturilor despre
activitatea pe Dunăre în timpul celui de-al doilea război balcanic / 135*

Corina VOICULESCU

*Vintilă Brătianu-ministru de finanțe și reprezentant al intereselor
economice ale României / 153*

Corina VOICULESCU

Fondul documentar colonel Ioan Nicolin (II) / 171

Anca ANGHIEL

*Presa românească influentă în comunicarea informației despre situația
internațională la începutul secolului XX / 187*

Andreca ATANASIU

Un împărat vizitează un rege. 14 iulie 1914 / 201

Ion RÎȘNOVEANU

Agricultura și creșterea animalelor-activități predominante în Dobrogea interbelică / 211

Ion TEODORESCU

Profesorul A.C. Cuza. Repere biografice / 217

Florin STAN

Considerații inedite privind pogromul de la Iași (1941) / 225

Fănică BOB

Maghiarii din România(23 august 1944-7 februarie 1945) / 231

Cezar STANCIU

Dezbinare în lumea socialistă / 239

Dorin TEODORESCU

Tipografia Râmnicului (1705-1827) / 257

Gabriela ISTRATE

Spiru Haret-fondatorul unui învățământ modern, de nivel european / 261

Constantina BOGHIICI, Nadia STAN

Peste jumătate de secol de învățământ artistic la Târgoviște / 267

Constantina BOGHIICI

Doina și balada dâmbovițeană. Interferențe / 275

Vasile-Octavian MOISE

Conservarea activă a unui cuțit de secol XIX / 279

Silvia ROTARU

Colecția de textile. Tipuri și forme de degradare / 285

Luminița ANGHIELESCU, Cornelia-Luiza PURCĂREA

Controverse: Unde se termină conservarea și unde începe restaurarea / 291

Ovidiu CÎRSTINA, Daniela IAMANDI

*Intervenții de conservare activă
asupra unui cazan hunic de secol V p.Hr / 295*

Cristian MĂNGUȚĂ

Mediumul tixotrop de pictură din secolul al XVII-lea. Gelurile școlii flamande târzii, reconstituirea lor după rețetele pictorilor Rubens și Van Dyck / 301

Camelia NIȚĂ

Priorități de conservare restaurare asupra unor tezaure monetare aflate în custodia B.N.R. între anii 1980-1999 / 309

Daniela IAMANDI

De la empirism la restaurarea științifică / 317

Georgiana-Mădălina STOIAN

Procese de îmbălsămare în lumea antică / 333

Dumitra BULEI

Colecția memorială "Vasile Blendea". Din istoricul unei colecții / 339

Andrei VOCHIȚU

O piesă rară de artilerie aflată în patrimoniul Muzeului Marinei Române / 347

Elena DIACONU

Mărturii fotografice privind începutul industrializării într-un sat dâmbovițean / 351

Marian IACOB, Mihai Claudiu NĂSTASE

Organizarea muzeului sătesc din comuna Lucieni / 357

Marian BOGHICI

Buciumul. Instrument aerofon tradițional / 362

Ionuț ANDREI

Odobești, vechi centru de ceramică populară târgovișteană / 367

Ionuț ANDREI

Expoziția etnografică „Hora” / 371

VASE TIP „OPAIȚ” DIN CULTURA GUMELNIȚA. DESCOPERIRI DIN TELL-UL DE LA GEANGOEȘTI (JUD. DÂMBOVIȚA)

Ana ILIE*
Florin DUMITRU**

Abstract:

The authors present the information result from the study of a special type of ceramics of Gumelnița Culture. The objects came from some old field research from the settlement of Geangoești, and many of them are still unpublished. The article proposes a topological - technological approach and for some pieces an analysis of the content of the recipients.

Key words:

Copper Age, Gumelnița, artificial lighting, oil lamp, domestic and ritual use

Săpăturile arheologice efectuate în tell-uri gumelnițene au oferit drept inventar o gamă variată de obiecte miniaturale – statuete antropomorfe și zoomorfe, piese de mobilier, precum și o serie de vase miniaturale a căror funcționalitate nu este întotdeauna înțeleasă¹ – străchini, capace, vase cu pereți bombați, recipiente de formă paralelipedică (așa - numitele „pudriere”), vase „opaiț” etc.

Asupra aceste ultime categorii de piese ne vom opri în acest articol. Lotul relativ mare de piese ilustrând acest tip², marcat majoritate provenind din același sit, diversitatea lor tipologică, faptul că o parte dintre acestea sunt încă inedite au fost tot atâtea motive pentru a încerca o analiză a lor. De asemenea, datele obținute, fie ele și rezultat al unor

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița, e-mail: ana_arheo@yahoo.com.

** Universitatea „Valahia” Târgoviște, facultatea de Științe Umaniste, Str. Lt. Staicu Ion, nr 24-26, Târgoviște, 130105, jud. Dâmbovița, e-mail: fcdumitru@gmail.com.

¹ D.W. Bailey, *Prehistoric figurines. Representation and corporeality in the Neolithic*, 2005, p. 26-44; A. Tomaž, *Miniature vassels from the Neolithic site at Catež – Sredno polje. Were they meant for every day use or for something else?*, 2005 ; P. Zidarov, *Smaller objects of clay*, 2005, p. 95-111.

² Piesele prezentate provin, în marea lor majoritate, din tell-ul de la Geangoești, așezare amplasată în lunca râului Dâmbovița, din primul și din ultimul nivel stratigrafic (pentru detalii stratigrafice vezi G. Mihăiescu, A. Ilie, 2003-2004), dar și din tell-ul de la Moara din Groapă, așezare situată în lunca râului Neajlov, sondată de R. Gioglovan în anul 1976 (R. Gioglovan, 1976) (Planșa I.a,b). Obiectele se găsesc în expoziția de bază și în depozitele Complexului Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște.

observații macroscopice, dublate în unele cazuri și de analize ale conținutului recipientelor la microscop optic x 200³, s-au dovedit interesante în nuanțarea utilității lor.

O clasificare tipologică și considerații asupra utilității acestei categorii de recipiente au fost realizate într-un studiu amplu dedicat formelor ceramicii culturii Gumelnița – Karanovo VI. Astfel, categoria de vase „opaițe” este reprezentată de „vasele bitronconice miniaturale cu orificiu de scurgere în partea superioară”⁴. În funcție de aspectul morfologic, au fost definite trei grupe:

I. Vase „opaiț” de formă simplă ;

II. Vase care au în plus față de forma simplă două tortițe perforate ;

III. Recipiente care prezintă două sau patru piciorușe ;

Acastă propunere de clasificare tipologică considerăm a fi acceptabilă; tortițele perforate, utile în cazul suspendării piesei, sau piciorușele, deși sunt elemente formale care nu influențează funcționalitatea generală a recipientelor, determina un mod diferențiat de utilizare, motiv pentru care vom păstra această tipologie. Pe de altă parte, vom putea observa o diversitate a formelor, motiv pentru care propunem o nuanțare a tipologiei plecând de la lotul analizat, dar și de la datele publicate pentru cultura Gumelnița, arealul nord-dunărean.

Catalog ⁵

I. *Recipiente de formă simplă.*

În prima grupă includem șapte piese. Datorită diversității morfologice a pieselor din această grupă am încercat catalogarea lor ținând seama de elementele geometrice simple care compun aceste vase. Astfel, pentru prima grupă considerăm a exista cinci subgrupe.

I.a. Recipiente de formă biconică, formate din două conuri sau două semisfere de dimensiuni aproximativ egale. O variantă fiind considerată formă care prezintă bază plată.

I.b. Recipiente de formă conică, a căror parte inferioară este o semisferă mai mult sau mai puțin aplatizată.

I.c. Recipiente de formă sferică. O variantă a acestei subgrupe pare a fi vasul antropomorf cu corp sferic, din care se păstrează doar partea superioară de la Căscioarele⁶.

I.d. Recipiente de formă elipsoidală.

I.e. Vase miniaturale prezentând o formă închisă, dar cu o deschidere de maxim 2-3 cm.

I.a.1. Recipient de formă biconică, format din două conuri de dimensiuni aproximativ egale, justapuse (Planșa II.a, b).

Piesa este lucrată din lut ce conține nisip cu granulație fină (≤ 1 mm), feldspat, vegetale tocate fin, în cantitate redusă. Pasta nu a fost foarte bine omogenizată. Vasul a

³ Mulțumim dl. prof. M. Cărciumaru pentru amabilitatea acordată în vederea realizării acestor observații.

⁴ V. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, 2005, p. 45.

⁵ Prezentarea pieselor se va face având drept criterii de codare atât grupa tipologică (I, II, III) și eventual subgrupa (I.a, I.b etc), păstrându-se numărul critic (1,2,3) indiferent de grupa din care piesele fac parte.

⁶ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, 1925, fig 25/52.

fost ars în mediu oxidant, la culoare cărămizie, neuniform. Pare a fi suferit o ardere secundară, partea inferioară prezentând pete cenușii. Piesa a fost îngrijit finisată, barbotinată cu lapte de lut fin, lustruită. În zona orificiului prezintă urme de zgură (Planșa II.c). Obiectul pare a fi lucrată din două jumătăți lipite în zona diametrului maxim, iar orificiu pare a fi realizat în procesul de fabricare al părții superioare. A fost descoperită întreagă.

Dimensiuni: d.max. = 78 mm, h. = 56 mm, d. orificiului = 4,5 mm, capacitate maximă = cca. 150 ml.

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, S. Ia, carou 21, -1,20, Niv. V.

Nr. inv.: 3123/VI.

Inedit.

Accastă piesă reprezintă forma „clasică” a recipientelor din grupa I, fiind cel mai frecvent întâlnită în bibliografia de specialitate.

Astfel de piese au fost descoperite în așezări, cum este cazul *tell*-ului de la Brăilița⁷, Blejești (cu menționarea contextului – în locuință)⁸, Gumelnița⁹, Jilava¹⁰, Medgidia¹¹, provenind din nivele de locuire atribuite etapelor A2 și B1 ale culturii Gumelnița. Accastă formă poate fi regăsită și în arealul sud-dunărean, de exemplu, în așezarea *tell* de la Goljamo Delčevo¹².

De asemenea, această formă era utilizată și în context funerar. Recipiente din lut cu orificiu sunt menționate între-o serie de morminte din necropola de la Vărăști - M.15, M.25, M.37, M.54, M.55, M.64, M.66, M.91, M.117, M.119, M.123, M.124¹³, ceea ce presupune o frecvență de 6,5% în mormintele atribuite culturii Gumelnița. Aceste obiecte erau amplasate în zona capului, în morminte de adolescenți sau adulți, de femei sau bărbați, singure, ca inventar, sau în asociere cu alte categorii de obiecte (piese de podoabă din aur, cupru, chihlimbar, din cochilii de scoică, sau unelte din silex, obiecte din os, fragmente din vase ceramice).

Așa cum menționam mai sus, o variantă a acestei forme poate fi constituită de acele piese care prezintă un mic fund, ceea ce conferă acestora o mai mare stabilitate. Astfel de piese sunt publicate în așezările de la Gumelnița¹⁴, Sultana¹⁵, dar și în morminte din necropola de la Vărăști¹⁶.

⁷ *** *Catalog de descoperiri*, 2005.

⁸ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, 1956, fig. 87/2-3.

⁹ Vl. Dumitrescu, *Découvertes de Gumelnița*, 1924, p. 338, fig. 10/5,11; *idem*, *Fouilles de Gumelnița*, 1925, fig. 21, fig. 29/23.

¹⁰ E. Comșa, *Quelques considérations sur la Culture Gumelnița (L'agglomération Măgura Jilavei)*, 1976, fig.27/1.

¹¹ N. Harțuchi, O. Bounegru, *Săpăturile arheologice de salvare de la Medgidia, jud. Constanța (1957-1958)*, 1997, fig. 37/3.

¹² H. Todorova, *Kupferzeitliche Siedlungen in Nordostbulgarien*, 1982, Abb 54/17.

¹³ E. Comșa, *Necropola gumelnițeană de la Vărăști*, 1995, p. 113-114, fig. 18/1,3, 27 ; N. Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, 1955, p. 311.

¹⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 29/25.

¹⁵ C. Isăcescu, *Săpăturile de salvare de la Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași*, 1984, pl. IV/1,5.

¹⁶ E. Comșa, *op. cit.*, fig. 18/2.

I.b.2. Fragment dintr-un recipient de formă conică, cu dimensiunile celor două părți componente inegale. Partea inferioară este o calotă cu baza îngustă plată, partea superioară are formă conică (Planșa III.a,b). Piesa este spartă pe o axă longitudinală, pereții în spărtură sunt rulați, motiv pentru care nu este clar unde se afla orificiul. În zona de îmbinare a celor două forme geometrice prezintă o profilatură (canelură) care dispare în laterale. Vasul este realizat din lut cu nisip, cu frecvență medie spre redusă, și feldspat, bine omogenizat; este ars în mediu oxidant complet, la culoarea maroniu. Prezintă urme de ardere secundară (culoare cenușie) în partea superioară, spre zona de îmbinare a celor două părți componente.

Este lucrat nu foarte îngrijit; prezintă deformări de modelare vizibile în forma vasului, dar și în aspectul exterior. Fudul vasului pare ultimul element adăugat pentru „închiderea” vasului.

Dimensiuni: d. Max = 47,5 mm, h. = 51 mm, capacitatea recipientului = cca. 20 ml

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, Niv. V, passim.

Inedit.

I.b.3. Recipient de formă conică cu baza concavă¹⁷ (Planșa III.c).

Este lucrată din pastă cu chamotă. Descoperit fragmentat, dar întregibil.

Dimensiuni: d. max. = 53 mm, h. = 42 mm, d. orificiului = 4 mm, capacitatea recipientului = cca. 18 ml

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, S.II, nivel I.

I.b.4. Recipient de formă conică, cu baza lejer convexă, cu gât dispus central¹⁸. În zona de maximă inflexiune a recipientului, spre bază, au fost realizate patru proeminente decorative trase din pastă (Planșa IV.a, b). Toate prezintă un început de perforație pornită dinspre bază (Planșa IV.c). Piesa a fost realizată din lut având în compoziție nisip, fragmente de calcar și feldspat, bine omogenizat, ars în mediu oxidant, complet, la culoare cărămizie. Este lucrată îngrijit, deși nu prezintă urme de lustruire. Spre bază au fost observate urme de ardere secundară (culoare violetă).

Din punct de vedere al gesturilor realizării, partea superioară pare realizată din fâșie de lut, gâtul este adăugat ulterior și format în jurul unui bețișor. Fundul este ultima parte integrată vasului. Acesta nu este foarte bine finisat, putând fi observate urme circulare, pe care le considerăm din etapa de realizare. Piesa a fost descoperită întreagă.

Dimensiuni: d.max. = 88 mm, h. = 68 mm, d. orificiului = 5 mm, capacitatea recipientului = cca. 60 ml.

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, S. Ia, carou 26, -0,70 m, Niv. V.

Nr. inv.: 3120/VI.

I.c.5. Recipient de formă sferică.

¹⁷ Această piesă a fost inaccesibilă în momentul realizării studiului; informațiile au fost recuperate din fișele aflate în arhiva muzeului și semnate G. Mihăiescu. Piesa a fost publicată în G. Mihăiescu, A. Ilie, *Tell-ul gumelnițean de la Geangoești (com. Dragomirești, jud. Dâmbovița)*, 2003-2004, pl.8/3.

¹⁸ Piesa a fost publicată în G. Mihăiescu, A. Ilie, *op. cit.*, pl. 7/7.

Piesa este lucrată din lut de bună calitate, ce conține incluziuni de mică. Este arsă în mediu oxidant, complet, la culoare cărămiziu-roșcat.

A fost lucrată dintr-o bucată de lut, rudimentar modelată în mână¹⁹ (Planșa V.a,b). Se păstrează, de asemenea, urme de amprente digitale (Planșa V.c). Orificiul credem că a fost realizat prin perforare pentru că păstrează urme ale instrumentului cu care s-a produs orificiul (Planșa V.d). Piesă prezintă o lipsă în partea superioară.

Dimensiuni: d. max. = 45 mm, h. = 40 mm, d. orificiului = 6 mm, capacitatea recipientului = cca.15 ml

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, S. II, Loc. A, Niv. V

Nr. inv.: 3098/VI

Recipiente de formă sferică, dar realizate îngrijit, sunt publicate în așezările de la Gumelnița²⁰, Pietrele (într-o locuință din nivelul B1)²¹, Zidurile (în umplutura șanțului de fundație al așezării)²², dar și în așezări de la sud de Dunăre, de exemplu la Kapitan Dimitriev²³.

I.d.6. Recipient de formă clispoidală (Planșa VI.a,b). Nu prezintă proprie susținere în poziție funcțională. Este lucrat din lut nisipos, bine omogenizat, ars în mediu oxidant la culoare portocalie. Piesa este îngrijit lucrată, dar suprafața nu a fost tratată elaborat. A fost lucrată dintr-o fâșie de lut unită în partea inferioară, perforată în cclăalt capăt prin decupare. Susținem acest lucru pentru că suprafața interioară a recipientului este bine netezită, iar în zona orificiului nu sunt urme de spatulă (Planșa VI.c), iar materialul s-a adunat spre interiorul vasului. Obiectul a fost descoperit fragmentat, dar întreg.

Analiza piesei la microscop a relevat existența unor urme pe care le considerăm a fi de natură vegetală, materie care a fost supusă unui proces de ardere anaerobă (Planșa VI.d).

Dimensiuni: d. max. = 43-46 mm, h. = 66 mm, d. orificiului = 6 x 8,5 mm, capacitatea recipientului = cca.46 ml

Date de descoperire: Moara din Groapă „Măgura din Cornet”, com. Corbii Mari, 1976, S. I, carou 14, -0,30 m, Niv. I/1. După depuneri, provine dintr-o locuință incendiată.

Nr. inv.: 4268/VI.

Inedit.

I.e.7. Fragment dintr-un vas miniatural. Se păstrează partea inferioară. Fundul este plat la exterior și rotunjit la interior, mult mai gros (12,3 mm) decât media pereților (4,6 mm). Aceștia sunt arcuiți mult spre interior în zona diametrului maxim, ceea ce ne determină să considerăm că este un vas din categoria celor cu deschidere îngustă. Se păstrează o tortiță neperforată, trasă din pastă, dispusă orizontal (Planșa VII.a,b).

Piesa a fost lucrată din lut fin cu feldspat; pasta a fost relativ bine omogenizată; vasul a fost arsă în mediu oxidant, incomplet, prezentând o culoare maronie la exterior și

¹⁹ Vezi și ilustrația din G. Mihăiescu, A. Ilie, *op. cit.*, pl. 5/7

²⁰ VI. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 29/26.

²¹ D. Berciu, *op. cit.*, fig. 38.

²² D. Măndescu, *Tellul gumelnițean de la Ziduri (com. Mozăceni, jud. Argeș)*, 2001, fig. 6.

²³ V. Nikolov, *Kapitan Dimitriev Tell Sequence and Cultural Characteristics (Brief Report in the Light of Sounding Excavations in 1998-1999)*, 2000, fig. 5.8/12.

cenușie în miez. A fost barbotinată cu lut fin și relativ bine netezită la exterior, la interior păstrându-se urme scurte, cu aspect de fibre vegetale, lăsate foarte probabil de instrumentul utilizat pentru finisare (Planșa VII.c). Nu au fost observate urme de „sudură” ale unor părți componente ale piesei.

Dimensiuni: d. max. = 56 mm, h. păstrată = 33 mm, capacitatea recipientului = cca. 50 ml

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, Loc. E, Niv. V. Nr. inv. 3110/VI.

Inedit.

Considerăm că în aceeași serie cu această piesă sunt și vasele publicate la Căscioarele²⁴ și Gumelnița²⁵.

II. *Recipiente care prezintă tortițe.*

În această grupă propunem a fi integrate două piese.

II.8. Recipient în formă de sferă, cu orificiul ușor profilat. Era prevăzută cu două tortițe perforate vertical, amplasate la jumătatea distanței dintre orificiu și bază, diametral opuse (Planșa VIII.a,b). Vasul a fost lucrat din lut ars în mediu reducător, la culoare ncăgră. Este îngrijit lucrat și lustruit mecanic. Prezintă o fractură mediană și mici lipsuri din această zonă, motiv pentru care considerăm a fi fost lucrată din două jumătăți, îmbinate. Orificiul a fost realizat odată cu jumătatea superioară.

Dimensiuni: d. max. = 55 mm, 65 mm în dreptul tortițelor, h. = 55 cm, d. orificiului = 6 mm, capacitate = cca. 50 ml.

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, passim. Probabil din nivelele inferioare.

Nr. inv.: 3125/VI.

Inedit.

Piesă de acest tip a fost descoperită în situl de la Teiu²⁶.

II.9. Recipient antropomorfizat²⁷, de formă biconică. Gâtul piesei este prevăzut cu două orificii laterale și o profilatură mediană, realizându-se astfel capul (Planșa VIII.c), aidoma figurinelor²⁸. Vasul este lucrat din lut nisipos, ars la culoarea cărămizie. În momentul descoperirii piesa era întreagă.

Dimensiuni: d. max. = 65 mm, h. = 65 mm, d. orificiului = 6 mm, capacitatea recipientului = cca. 56 ml

Date de descoperire: Geangoești, 1960, Niv. V.

Inedit.

²⁴ Gh. Ștefan, *op. cit.*, fig. 24/34.

²⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 29/22.

²⁶ V. Voinea, *op. cit.*, 2005, pl. 94/2.

²⁷ Nici această piesă nu ne-a fost accesibilă în momentul realizării studiului, motiv pentru care am apelat la fișele semnate G. Mihăiescu.

²⁸ S. Marinescu-Bîlcu, B. Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul Raional Oltenița*, 1967, pl. XV/3.

Deși această piesă are dimensiuni foarte mici, amintește de o serie de vase – reprezentări antropomorfe, ca cele descoperite la Vitănești „Măgurice”²⁹, Vidra³⁰ sau cu o serie de statuete antropomorfe descoperite la Geangoești³¹ sau la Ciolănești din Deal³².

III. Recipient tip „opaiț” cu patru picioare de sprijin.

III.10. Recipientul are o formă conică cu baza plată. Prezintă central un gât scurt cu buza profilată. În zona de maximă inflexiune a recipientului există o proeminență (decorativă) cu un început de perforare realizată dinspre partea superioară³³. Acest vas este susținut de patru picioare scurte, dispuse în lateral față de corpul recipientului, terminate cu mici teșituri care să îi asigure stabilitate. Interesant este faptul că artizanul preistoric a lipit batoanele de lut (picioarele) de corpul recipientului, integrându-le piesei și conferindu-i astfel o formă paralelipipedică, dar a creat patru proeminente (capetele superioare ale batoanelor de lut), păstrând ideea de adosare a picioarelor la corpul recipientului (poate fi vorba de sugerarea unui suport detașabil?).

Piesa prezintă asimetrie, laturile recipientului nu sunt egale, iar lungimea picioarelor diferă, ceea ce conferă înclinare vasului (Planșa IX.a,b).

Vasul este fabricat din lut cu nisip cu granulație mare ($\leq 2\text{mm}$) și feldspat, bine omogenizat, copt la culoarea cărămizie. Este lucrat foarte îngrijit, bine finisat, lustruit. Prezintă urme de ardere secundară (marcată de culoarea cenușiu), pe fața vasului diametral opusă celei pe care se află proeminența, precum și la buza orificiului, pe aceeași parte. Pe celelalte laturi pot fi observate pete milimetrice de culoare neagră, foarte probabil reziduuri (Planșa IX.c). Conținutului recipientului constă din câteva fragmente de cariopse carbonizate. Una dintre semințe a fost supusă expertizei carpologice și identificată ca aparținând speciei *Triticum sp.*³⁴ (Planșa IX.d).

Dimensiuni: L. totală = 88 mm, L. laturilor = 72-82 mm, h. = 82 mm; h. recipientului = 70 mm, d. orificiului = 7 mm, capacitatea recipientului = cca. 140 ml.

Date de descoperire: Geangoești „La Hulă”, com. Dragomirești, 1960, S. III, carou 22, - 1,20 m, Loc. E.

Nr. inv. 3122/VI.

Din punct de vedere al formei, acest vas considerăm a se afla între piesa descoperită în așezarea de la Hotnica și cea de la Teiu³⁵, dar recipiente cu patru picioare sunt menționate în așezările de la Căscioarele³⁶, Gumelnița³⁷, Vitănești „Măgurice”³⁸.

²⁹ Andreescu și colab., *Noi descoperiri în așezarea gumelnițeană de la Vitănești „Măgurice”*, 2009, p. 77-78, pl. XI.

³⁰ D.V. Rosetti, *Steinkapferzeitliche plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, 1939, Tafel 20/3-4, Tafel 29/9.

³¹ R.R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, 2002, pl.23/4.

³² *Ibidem*, pl. 15/7.

³³ Piesa a fost publicată în G. Mihăiescu, A. Ilie, *op. cit.*, pl. 7/6.

³⁴ Determinarea carpologică a fost realizată de dl. prof. M. Cărciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitate.

³⁵ V. Voinea, *op. cit.*, pl. 94/1,4.

³⁶ Gh. Ștefan, *op. cit.*, fig. 14/18 ; V. Voinea, *op. cit.*, pl. 94/3.

³⁷ Vl. Dumitrescu, *Découvertes...*, fig. 10/6, 15.

³⁸ R.R. Andreescu și colab., *op. cit.*, pl. VI/11.

De asemenea, remarcăm în cazul acestei grupe de piese că sunt o serie de vase a căror gât se termină cu o profilatură, cum este cazul uneia din piesele de la Teiu și mai ales a celei de la Căscioarele³⁹. În special această pică amintește de vasul cu torți în formă de phallus din locuința cercetată în 1963 la Gumelnița⁴⁰.

Concluzii

Această categorie de vase a fost în atenția arheologilor, care de-a lungul timpului au propus diverse explicații privind funcționalitatea lor.

De exemplu, D. Berciu considera că recipientele cu orificiu în partea superioară (tipul 43.1 din tipologia V. Voinea, 2005) ar fi fost pudriere. Susținea acest lucru pentru că în interiorul piesei descoperite în locuința 1 de la Pietrele a observat o substanță topită, de culoare ncăgă, pe care a considerat-o a fi fost utilizată în „arta înfrumusețării”⁴¹. Observație reiterată și pentru una din cele două piese descoperite în locuința 1 de la Blejești, substanța fiind de data aceasta de culoare verde, fapt ce l-a determinat pe autor să o considere a fi fie aramă, fie o substanță ca cea de la Pietrele, în care intră și cupru, fie chiar malachit⁴².

Prin publicarea monografiei necropolei de la Vărăști sunt readuse în atenția specialiștilor recipientele din grupa I (subgrupele a și c), numite obiecte conice din lut cu orificii, dar interpretate, conform opiniei colegilor bulgari, drept opaite⁴³.

În ultima lucrare în care această grupă este analizată, argumentele care să susțină utilizarea pieselor drept opaite, de altfel, indirecte și nu foarte convingătoare, sunt urmele de ardere secundară prezente pe unele piese ce prezintă orificiu cu gât îngust, posibilitatea suspendării în cazul celor ce prezintă orificii sau stabilitatea celor care au piciorușe de sprijin. Un alt argument ar fi dispunerea obiectelor în mormintele de la Vărăști în zona craniului, situație care a dus la interpretarea obiectelor ca o formă simbolică de păstrare a Luminii în viața de dincolo de moarte⁴⁴.

Analize chimice care să confirme în mod cert utilizarea acestei grupe ceramice drept opaie, din câte cunoaștem noi, nu au fost efectuate, iar, de-a lungul timpului, morfologia lămpilor a fost diferită de ceea ce este propus a fi fost utilizat în obținerea iluminatului artificial pentru cultura Gumelnița.

Atragem atenția asupra acestui fapt nu pentru că am avea convingerea că aceste piese nu ar fi fost utilizate drept opaite, forma și datele arheologice fiind totuși în favoarea acestei utilizări, ci pentru că foarte probabil există și alte forme care au fost utilizate în acest scop⁴⁵.

Plecând de la premisa că forma vaselor este influențată și de natura substanțelor pe care urmează să le stocheze, pentru categoria de vase analizată, forma închisă, prezența unui orificiu îngust, capacitatea recipientelor ne determină să ne gândim la natura substanțelor pentru care această formă a fost creată. Pentru lămpile preistorice s-a afirmat

³⁹ V. Voinea, *op. cit.*, pl. 94/4,3.

⁴⁰ V. Dumitrescu, S. Marinescu-Bîlcu, *Noi descoperiri de la Gumelnița*, 2001, fig. 5/1.

⁴¹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 518.

⁴² *Ibidem*, p. 552.

⁴³ E. Comșa, *op. cit.*, p. 113-114.

⁴⁴ V. Voinea, *op. cit.*, p. 45.

⁴⁵ E. Comșa, *Quelques considérations*, fig.4.

utilizarea drept combustibil a materiei grase animale⁴⁶ sau a cerii⁴⁷, deși aceasta ultimă substanță este pusă și în legătura cu metalurgia⁴⁸. Suntem înclinați să credem că substanțele introduse în aceste recipiente erau de natură lichidă, foarte probabil uleiuri. Susținem acest lucru pentru că forma (biconică, conică, rotundă, elipsoidală) și capacitatea redusă a vaselor permit crearea unei stări de vid odată cu umplerea recipientul, care împiedică, chiar și în caz de răsturnare, golirea cu facilități a lichidului. Pe de altă parte, dimensiunile orificiului nu permit introducerea cu ușurință a materialelor de natură solidă.

De asemenea, analiza formei și alte date ne determină să avem în atenție și valoarea pe care aceste substanțe le aveau în sine sau cu care erau investite odată introduse în recipiente.

Constatăm, din cele prezentate în catalog, existența unei relative diversități în gama de forme integrate acestei clase de piese, dar și maniere diferite de realizare – alternând de la piese îngrijit lucrate la modelare rudimentară - chiar și în cazul unor pieselor provenind din același „nivel de locuire”. Pe de altă parte piesele prezentate considerăm a fi fost lucrate în sit, în ciuda unor analogii din alte așezări gumelnițene.

Dacă pentru piesele din grupa I.a sunt câteva situații care au oferite date asupra conținutului (substanțe carbonizate de culoare neagră sau verde), pentru piesele din celelalte grupe situația este mai neclară.

Din punct de vedere al contextului de descoperire, așezare sau necropolă, constatăm, în stadiul actual al cercetării, că doar piesele din grupa I.a și I.c sunt prezente atât în necropole, cât și în așezări, restul formelor fiind întâlnite doar în așezări.

Aceste observații ne determină să considerăm că piesele din grupa I.a, I.c puteau fi utilizate drept opaițe în context domestic și cu funcție clar simbolică în context funerar.

Piesele din celelalte grupe sugerează că sunt situații când vasele au alte funcții în afară de aceea de a asigura iluminatul domestic. Și avem în vedere aici, pe de-o parte, prezența unor vegetale care au suferit fie un proces de ardere anaerobă (în cazul piesei nr. 6), fie ardere aerobă, probabil anterior introducerii acestora în recipient (în cazul piesei nr. 10). Pe de altă parte, unora dintre recipientelor le sunt asociate virtuți/ calități antropomorfe, diferențiate sexual (este cazul obiectelor nr. 9, 10 și probabil, având în vedere înrudirea tipologică a formei recipientului piesei nr. 10 cu cea de la nr. 4, a piesei nr. 4).

Toate datele converg spre o utilizare în cadrul unor ceremonialuri de cult cu caracter domestic.

Din punct de vedere al contextului arheologic, piesa nr. 10 (grupa III) provine dintr-o locuință unde alături de inventar cu caracter excepțional, din care menționăm un vas antropo-zoomorf⁴⁹, figurine cu corpul rotund⁵⁰ etc., sunt și vase de capacitate medie și mică⁵¹.

⁴⁶ S.A. de Beaune, *Paleolithic Lamps and their Specialization: A Hypothesis*, 1987.

⁴⁷ Evershed și colab., *Fuel for thought? Beeswax in lamps and conical cups from Late Minoan Crete*, 1997.

⁴⁸ Nawdar și colab., *The contents of unusual cone-shaped vassels (cornets) from the Chalcolithic of the Southern Levant*, 2009.

⁴⁹ A. Ilie, F. Dumitru, *Un vase énéolithique zoomorphe inédit de la collection du Complexe Muzeal Curtea Domneasca Târgoviște*, 2008.

⁵⁰ R.R. Andreescu, *op. cit.*, pl 23/4.

⁵¹ G. Mihăiescu, A. Ilie, *op. cit.*, pl. 6-7.

Funcția acestor piese, de producere a unei surse de lumină, presupune așezarea pieselor la distanță de sol pentru ca flacăra să producă efectul așteptat. Pentru grupa I, deși marca majoritate a vaselor nu au stabilitate în poziție funcțională, faptul că forma permite crearea de vid în interiorul recipientelor, (este mai puțin cazul recipientelor de tipul I.d.6), nu mai constituie neapărat un dezavantaj. Rămâne mai puțin explicabilă utilizarea piesei I.d.6, care are nevoie de suport pentru susținere în poziție funcțională. Probabil această grupă de piese, ca și cele din grupa III erau așezate pe laviță, cuptor etc. Pentru grupa II putem presupune o suspendare a lor, cu ajutorul unor legături, de o grindă a tavanului. Mai problematică rămâne piesa nr. 9 pentru că flacăra constituie un pericol de incendiu pentru firul utilizat în suspendarea piesei.

În concluzie, considerăm că doar analizele chimice, cel puțin acolo unde există reziduuri, ar putea aduce mai multe detalii asupra utilizării unor categorii de vase ; susținem acest lucru pentru că, de exemplu, anterior, în Paleolitic⁵², dar și ulterior perioadei analizate, în Epoca Bronzului⁵³, recipientele din rocă sau vasele ceramice utilizate drept lămpi aveau o formă deschisă (tip castron cu sau fără cioc).

De asemenea, acest tip de analiză poate aduce date asupra naturii substanțelor utilizate în cazul diverselor grupe considerate drept opaițe, pentru că, de exemplu, existența unor forme cu analogii în alte categorii ceramice – statuete, vase antropomorfe, mese-altăraș, deschide posibilitatea ca aceste recipiente să fie utilizate și în alte scopuri decât cele de a obține lumină cu caracter domestic, profan, oferită, de altfel, de structurile de combustie.

De asemenea, nu insistăm asupra utilității publicării contextuale a întregului material descoperit, având în vedere faptul că, probabil, unele din piese puteau fi utilizate atât în scop profan, în a asigura iluminatul artificial, altele puteau fi utilizate în cadrul cultic, pentru a asigura un iluminat ritual sau pentru a arde mirodenii.

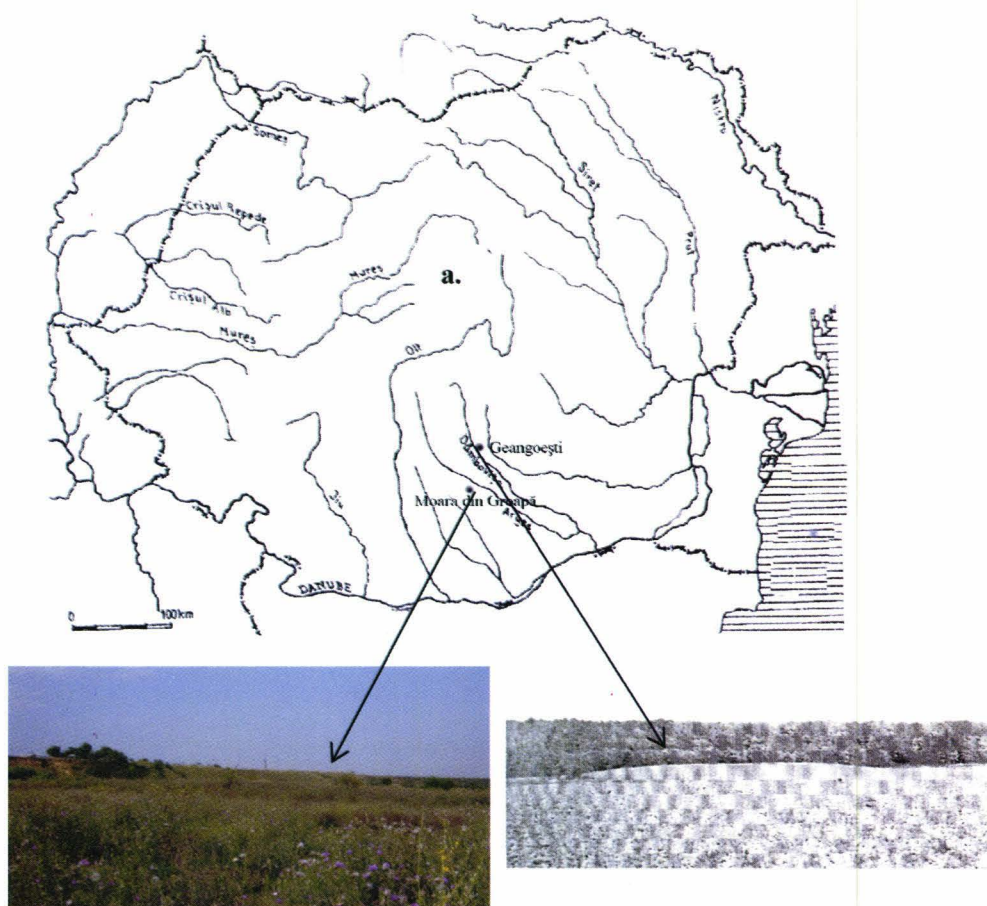
În ceea ce privește existența unor diferențe în forma și capacitate pieselor de la Geangoești, privit din perspectivă evolutivă, constatăm câteva lucruri; pe de-o parte sunt doar două piese descoperite în nivelele stratigrafice inferioare, lucru explicabil prin faptul că cercetarea acestora a avut caracter restrâns. În ceea ce privește forma, chiar și într-o abordare mai generală, credem că nu se poate discuta în termeni evolutivi, pe principii simplu – complex, fapt concludent în urma prezentării pieselor de la Geangoești.

Capacitatea recipientelor analizate este variabilă (de la 15 ml la 150 ml), dar în general mică și foarte mică⁵⁴. Obiectele din nivelele inferioare din așezarea de la Geangoești au capacități mai mici (de exemplu piesa nr. 3 sau nr. 7), fără ca acest lucru să aibă un caracter exclusiv, existând și în ultimul nivel piese cu capacități asemănătoare (piesa nr. 5).

⁵² A. Viré, *Les lampes du Quaternaire moyen et leur bibliographie*, 1934 ; S.A. de Beaune, *op. cit.*

⁵³ D.A. Douglas, *The Development and Demise of the Early Bronze Age IV, Near Eastern Oil Lamp*, 2001.

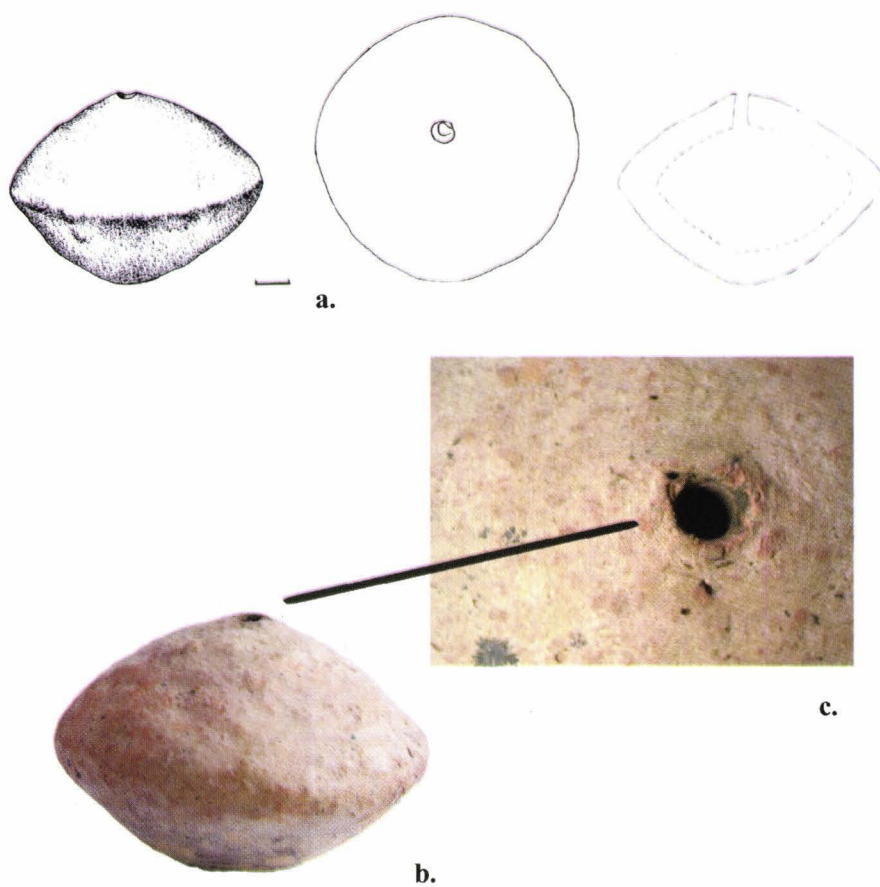
⁵⁴ Plecând de la premisa că aceste piese erau utilizate drept opaițe, iar combustibilul este de tip lichid (ulciuri), timpul de iluminare oferit de capacitatea acestor piese variază între 2-24 ore (timp calculat experimental prin arderea în recipiente de tip candelă a uleiului de floarea soarelui).



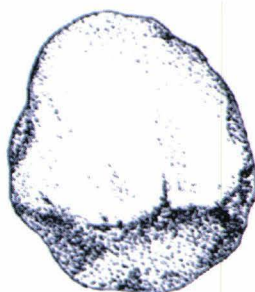
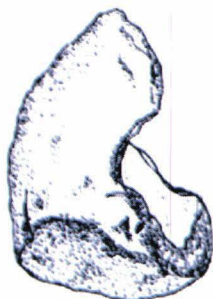
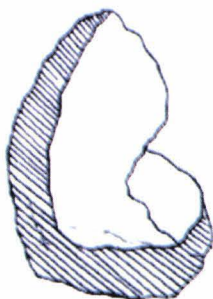
b.

c.

Planșa I. a. - Amplasarea siturilor Moara din Groapă și Geangoești pe harta Românie;
 b. - Vedere dinspre sud-est asupra tell-ului de la Moara din Groapă;
 c. Tell-ul de la Geangoești



Planșa II. *Opaiț din Grupa I.a. (a., b. - desen și fotografia piesei nr. 1, Geangoești; c. - detaliu. Zona orificiului unde este vizibilă depunerea de culoare neagră)*



a.

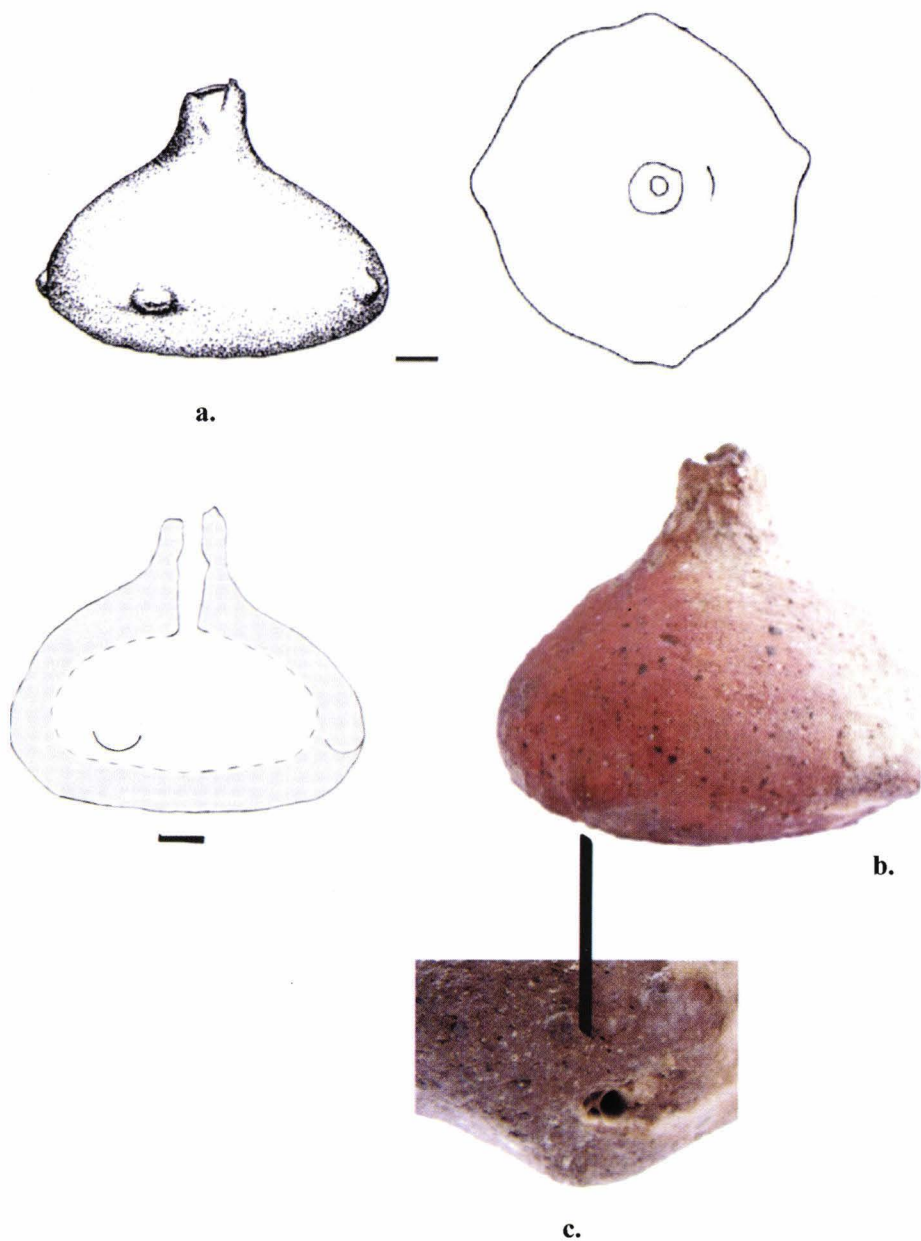


b.

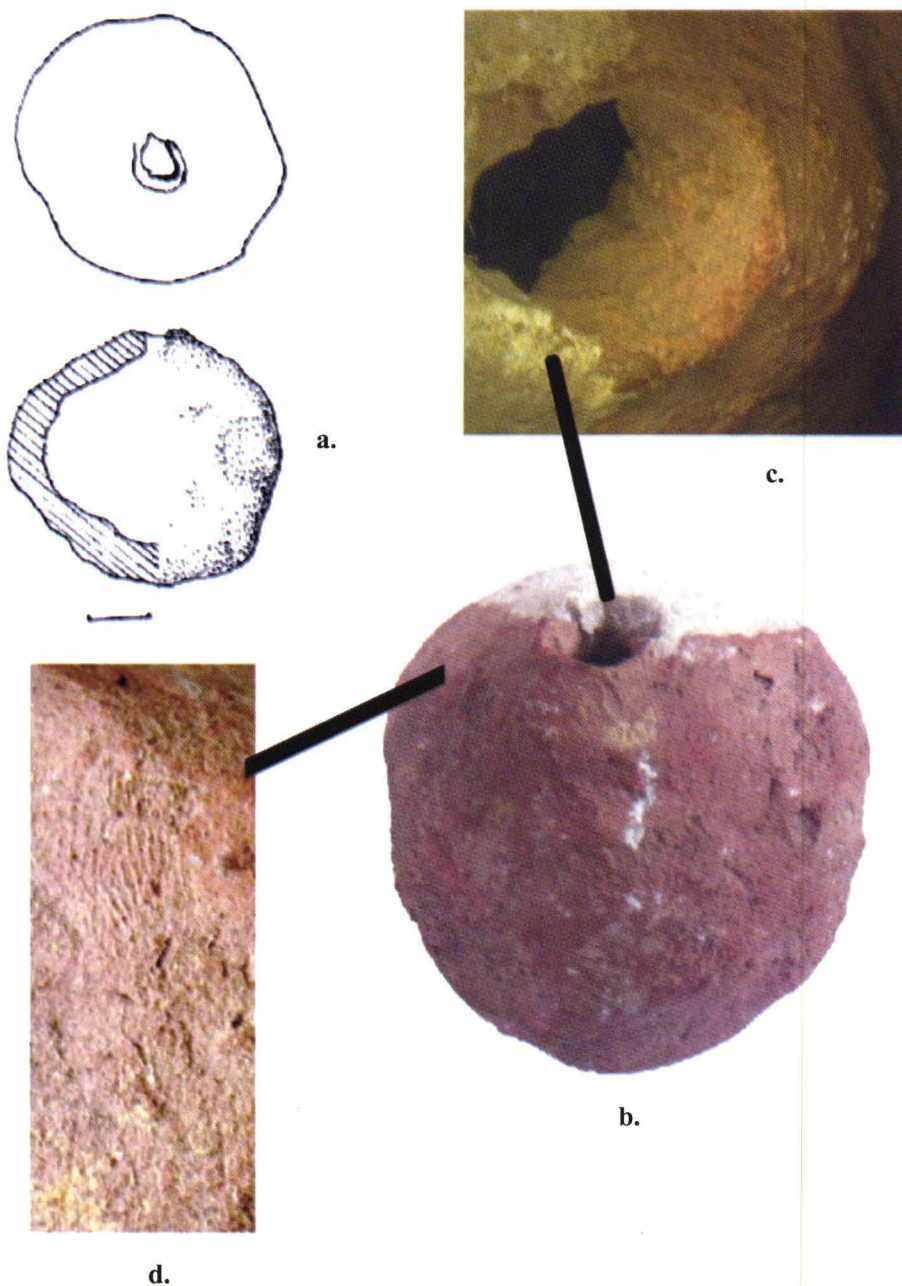


c.

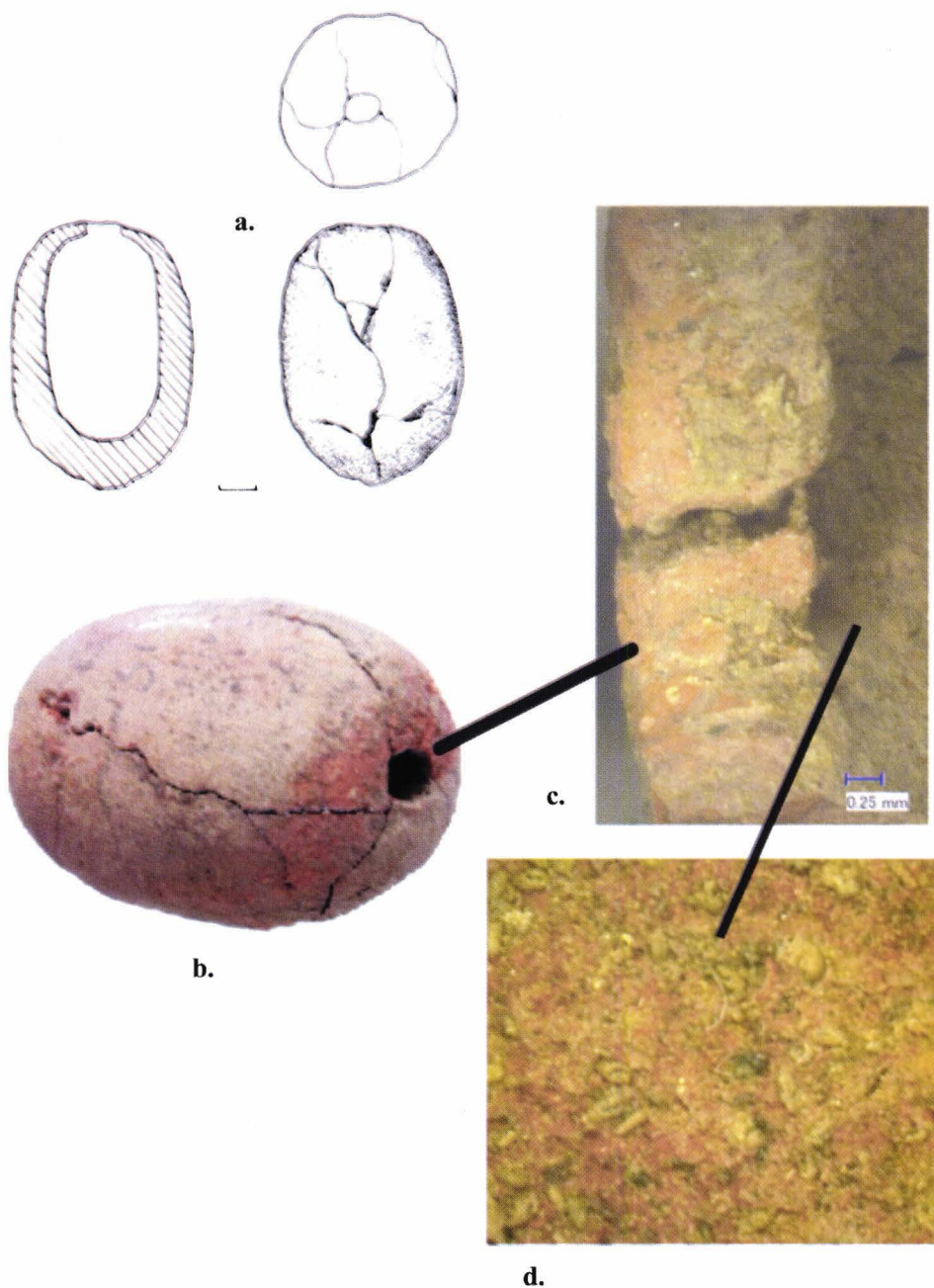
Planșa III. *Opaițe din Grupa I.b. (a., b. – desen și fotografii ale piesei nr. 2, Geangoești;
c. - piesa nr. 3, Geangoești)*



Planșa IV. *Opaiț din Grupa I.b (a.,b. - desen și fotografia piesei nr. 4, Geangoești; c. - detaliu. Mod de perforare a proeminențelor)*



Planșa V. *Opaiț din Grupa I.c. (a., b – desen și fotografia piesei nr. 5, Geangoești; c. – detaliu. Mod de realizare a orificiului; d. – detaliu. Amprentă digitală)*

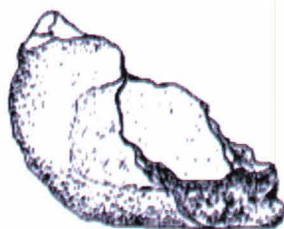


Planșa VI. Opați din Grupa I.d.

(a., b. - desen și fotografia piesei nr. 6, Moara din Groapă;

c. - detaliu. Mod de realizare a orificiului;

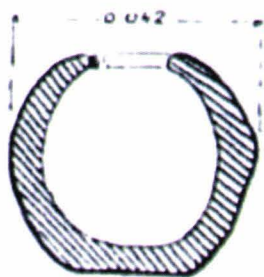
d. - detaliu. Amprente vegetale din interiorul recipientului)



a.



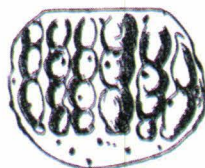
b.



d.

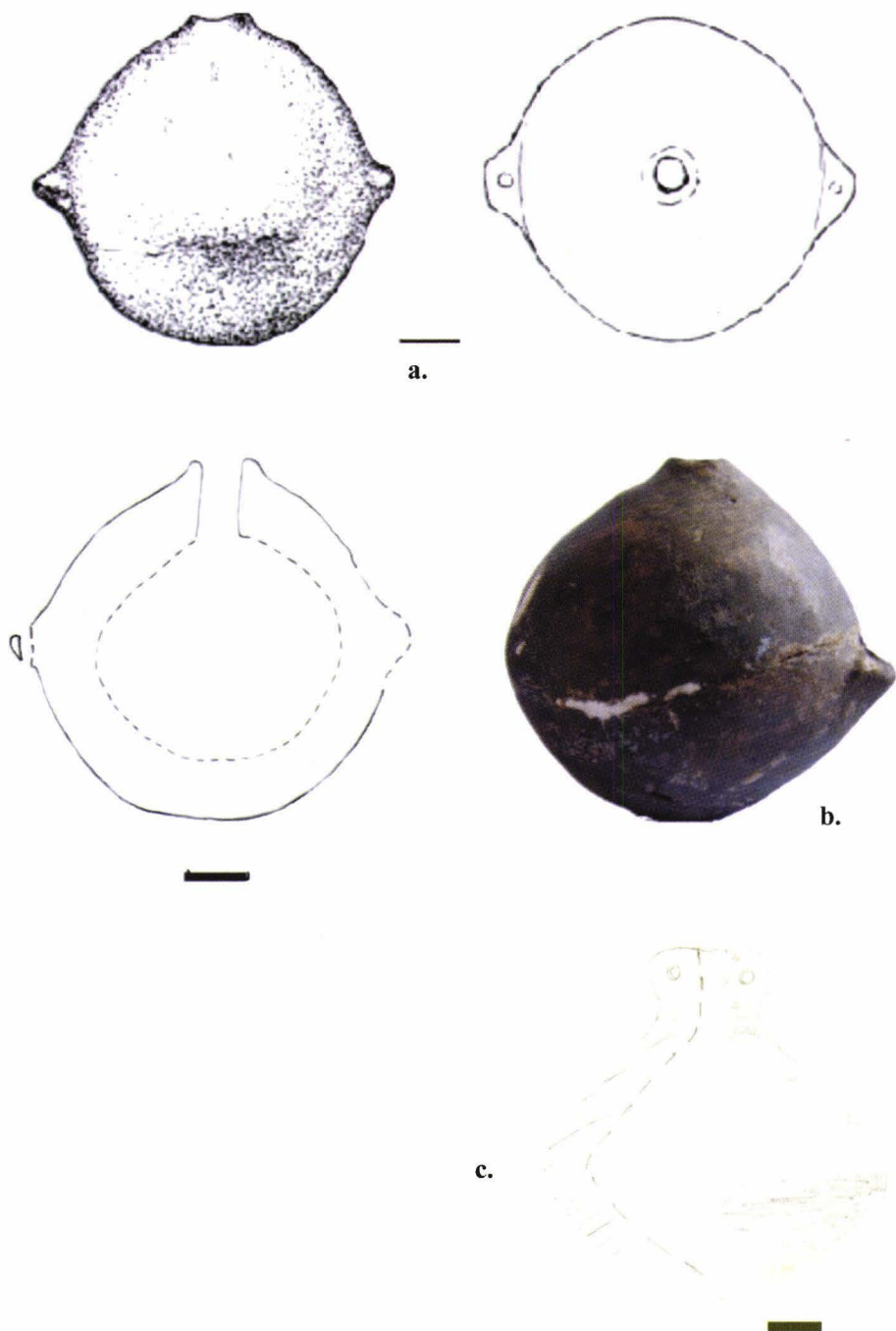


c.

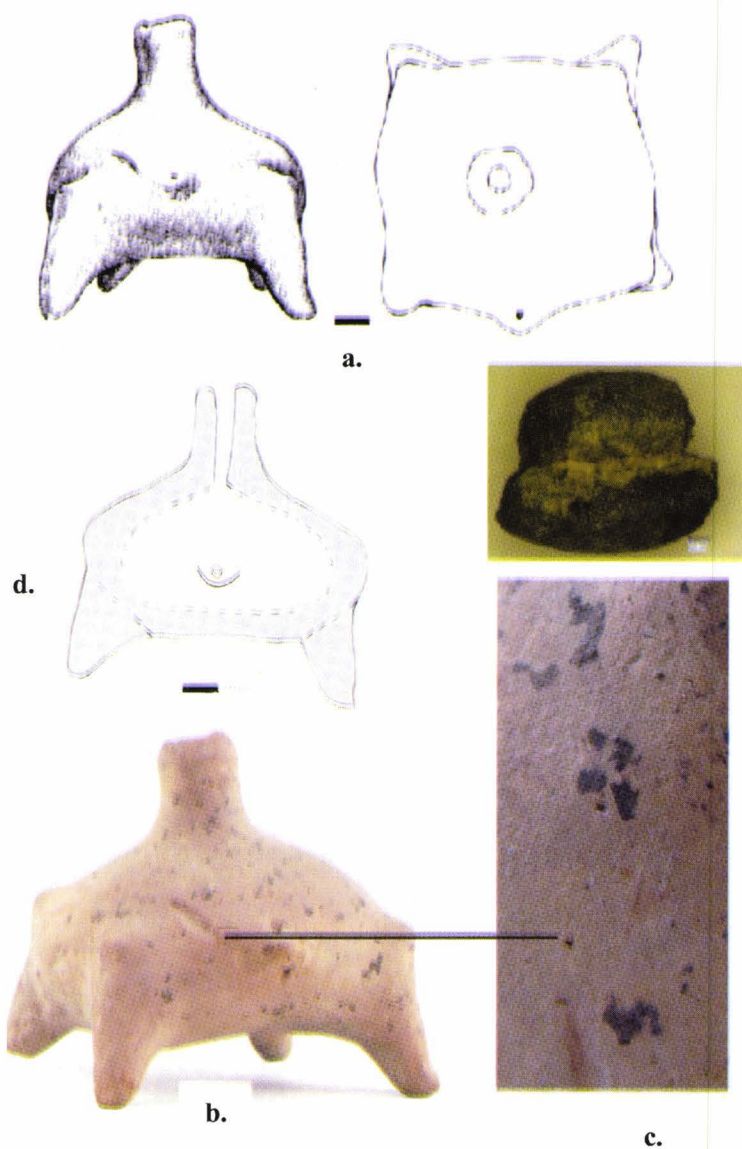


Planșa VII. Opaște din Grupa I.e.

(a., b. – desene și fotografii ale piesei nr. 7, Geangoești;
c. – desene ale piesei de la Zidurile - după D. Măndescu 2001, pl. 6;
d. – desenul piesei de la Căscioarele – după Gh. Ștefan 1925, fig. 24/34)



Planșa VIII. Opaițe din Grupa II.
 (a., b. – desen și fotografia piesei nr. 8, Geangoești;
 c. – desmul piesei nr. 9, Geangoești)



Planșa IX. Opați din Grupa III
 (a., b. – desen și fotografia piesei nr. 10, Geangoești;
 c. – detaliu. Pete de reziduuri;
 d. sămânță de *Triticum* sp. din interiorul recipientului)

EVOLUȚIA ORGANIZĂRII TERITORIAL ADMINISTRATIVE A JUDEȚULUI DÂMBOVIȚA (1512 - 1990)

Petru Virgil DIACONESCU*
Mihai Claudiu NĂSTASE**

Abstract:

The problem of administrative-territorial organization of medieval Wallachia raised the interest of historians but also brought along numerous controversies that are actual to this day.

The first written record that mentions the existence of Dâmbovița County dates from 4th June 1512 when it mentions: „Drăgănești ot Sud Dambovița” (the village Drăgănești from Dâmbovița County) but “county” as an administrative unit was much older, the governor of Târgoviște, who was also the governor of the entire county of Dâmbovița is mentioned in a document dated 10th February 1424.

The changing historic and economic conditions from one period to another allows the demarcation of several stages in the evolution of the Dambovita County as it follows:

I. From the first mention of the county (1512) to the reforms of Prince Constantin Mavrocordat (1741).

II. From 1741 to the Organic Statute (Organic Law) - 1831.

III. From 1831 to the reforms of Prince Alexandru Ioan Cuza - 1864.

IV. From 1864 to 1950.

V. “Soviet” model administrative period, from 1950 to 1968.

VI. Partial return to pre-World War II model, from 1968 until present.

Problema organizării administrative și teritoriale a Țării Românești în epoca medievală a suscitât interes din partea istoricilor, concomitent cu numeroase controverse, ce se mențin și astăzi.

Lipsa până la sfârșitul secolului al XVIII a informațiilor cartografice, catagrafiilor dar și neclaritățile asupra teritoriului județelor, a conducerii acestora și a funcțiilor îndeplinite de aceste unități, amestecul permanent al cancelariei domnești și implicit al domnitorului în problemele locale, lipsa în general a autonomiei, chiar pentru orașe (spre exemplu, până în secolul al XVIII funcția de conducător al unui județ și implicit a orașului de reședință era îndeplinită de un mare boier, indiferent de dregătorie, ca o atribuție în plus), îngreunează cercetările de acest gen, concluziile având în mod obiectiv, un anumit grad de incertitudine.

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

** Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

Când a apărut județul Dâmbovița?

Este recunoscut că, în general, județele, în special cele de munte oglindesc o situație veche, în unele zone, chiar anterioare formării statului.

Se remarcă situația specială a județului Dâmbovița, poziție oferită de amplasarea sa geografică, dar și de existența timp de trei veacuri a reședinței domnești la Târgoviște, cum remarcă la începutul secolului trecut Nicolae Iorga, statul lui Basarab se va forma prin unificarea cnezatelor și voievodatelor localizate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și începutul secolului următor pe văile superioare ale principalelor cursuri de apă din Muntenia și Oltenia.

Deși mențiunile județelor ca atare nu depășesc a doua jumătate a secolului al XIV și chiar mai târziu, se moștenește o situație anterioară¹. Chiar dacă prima menționare a județului (sub forma slavă „Sud”, „Sudsvo” ce se va menține până la sfârșitul secolului XVIII) datează numai din 4 iunie 1512 dintr-un document emis de Neagoe Basarab, în care menționează satul „Drăgănești ot sud Dâmbovița” (sat dispărut lângă Gura Ocniței)², totuși pe baza documentelor scrise dar și arheologice, considerăm că începuturile sale devansează aceasta data cu 100 - 150 de ani.

În hrisovul către negustorii lioveni din 1403, Mircea cel Bătrân menționează Târgoviștea ca punct de vamă. Coroborată cu acest document este descoperirea în 1986 pe teritoriul Curții Domnești a unei clădiri fortificate datată în a doua jumătate a secolului XIV, ce a aparținut, probabil unui senior local, administrator al vămii și implicit al ținutului înconjurător³.

Potrivit documentelor și publicațiilor anterioare, județul Dâmbovița apare abia în timpul lui Neagoe Basarab, într-un document acordat mănăstirii Nucet la 1520⁴. Afirmatia nu corespunde adevărului, fiind vorba de satul Drăgănești menționat așa cum am arătat mai sus la 1512. O contradicție o reprezintă menționarea mai târzie a județului Dâmbovița - 1512 - față de Târgoviște, târg-oraș din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, respectiv apoi capitală a Țării Românești imediat după 1400, implicit reședința județului⁵.

Conducerea județului - pârcălabi sau sudeți

1. Pârcălabul

Două informații documentare trebuie analizate. Prima, prezintă relatarea cronicarului Ioan de Kûkûllo, care descrie conflictul dintre oastea valahă condusă de Dragomir pârcălabul de Dâmbovița și voievodul Transilvaniei Nicolae în iunie 1369. În urma primei bătălii Nicolae cucerește întăririle valahe de pe lalomița, dar la scurt timp suferă

¹ Primul județ menționat în Țara Românească a fost „Jaleș”, pe teritoriul actualului județ Gorj, la 1385 (*D.R.H.*, B, I, doc. 7).

² „Drăgănești de lângă Târgoviște ot sud Dâmbovița” (*D.R.H.*, B, II, doc. 102).

³ Diaconescu P., *Arheologia habitatului urban târgoviștean. Secolele XIV -XVIII*, Târgoviște, 2009, p. 79.

⁴ *D.R.H.*, B, II, doc. 202.

⁵ Diaconescu P., *op. cit.*, p. 64-73; Constantinescu N., Ionescu C., Diaconescu P., Rădulescu V., *Târgoviște. Reședință voievodală. 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, 2009, p. 31-39.

o înfrângere dramatică în care este ucis de: „mulțimea românilor din păduri și munți...”⁶.

Prima bătălie s-a dat într-o zonă de șes, fortificată, pe care o localizăm pe baze arheologice la Târgoviște. La data respectivă, târgul exista deja, fiind apărat de un șant de apărare⁷. Se confirmă, aserțiunea lui Nicolae Iorga, care consemna: „Aici (Târgoviște n.n.) se găsi împotrivirea pârcălabului Dragomir...”⁸. Dacă luăm în considerare că nici acum, cel puțin pentru Țara Românească, nu există o părere unanimă asupra conducerii județelor pentru secolele XIV-XVI putem fi de acord și cu ipoteza lui C. C. Giurescu după care: „în fruntea județelor stăteau pârcălabii în Muntenia și Moldova”⁹. În concluzie există posibilitatea ca Dragomir să fi fost conducătorul județului la mijlocul secolului al XIV-lea cu reședința la Târgoviște, menționăm că singurul pârcălab al unei cetăți, comandant militar, menționat în documentele medievale este cel al cetății Poenari. Este adevărat, majoritatea istoricilor înclină pentru „sudeți”¹⁰ drept conducători militari ai județelor, pârcălabii ca instrument al domniei în teritoriu apărând abia în prima jumătate a secolului al XVI-lea¹¹. Luăm în considerare această ipoteză, după care la 1369, Dragomir era de fapt pârcălabul județului Dâmbovița.

O caracteristică a epocii este ca în general conducătorii orașului Târgoviște erau și ai județului Dâmbovița purtând și unii și alții, pentru anumită vreme numirea de „județ”, „pârcălab”, apoi „ispravnic” sau „vornic”.

În hrisovul către negustorii lioveni din 1403, Mircea cel Bătrân menționează Târgoviștea ca punct de vamă. Coroborată cu acest document este descoperirea în 1986 pe teritoriul Curții Domnești a unei clădiri fortificate dataată în a doua jumătate a secolului XIV, ce a aparținut, probabil unui senior local administrator al vămii și implicat al ținutului înconjurător. Un document emis la 10 februarie 1424 la Târgoviște menționează pentru prima dată funcția de județ.

2. Sudeții

Problema este că pentru unitatea administrativă nu întâlnim decât sudeții iar din secolul al XVII-lea vornicii Curții Domnești și nu pârcălabii. Menționați de obicei în scutirile de biruri acordate mănăstirilor, sudeții nu sunt menționați direct, nu au ocupat decât ranguri modeste în cadrul administrației domnești. Spre exemplu, într-o scutire de biruri acordată de Moise Movilă la 1529 unor sate aparținând mănăstirii Bistrița, sudeții sunt menționați după vătafii mari dar și după cei mici¹².

Până în prezent din documente primul județ cunoscut era considerat Toma¹³ menționat în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512 - 1521), dar de fapt nu s-a ținut

⁶ Giurescu C. C., *Istoria românilor*, vol. I București, 2000, p. 322-323.

⁷ Diaconescu P., *Târgoviște. Structuri urbane în Evul Mediu*, Valachica, 18, Târgoviște, 2005, p. 103.

⁸ Iorga N., *Istoria românilor*, București, 1937, p. 237.

⁹ Giurescu C. C., Giurescu D., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1972, p. 299.

¹⁰ Painaiteșcu P. P., *Mircea cel Bătrân*, București, 2000, p. 144; *** *Istoria Râmâniei*, vol. II, București, 1962, p. 339; Bâzgan, Melentina, *Județele Țării Românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2004, p. 32-33.

¹¹ Bâzgan Melentina, *op. cit.*, p. 97.

¹² D.R.H., B, III, doc. 73.

¹³ D.I.R., I, doc. 90

seama de un document din 10 februarie 1424, de Dan al II-lea îl amintește pe: „sudetul acestui oraș al domniei mele, Târgoviște...”¹⁴.

Condițiile istorice și economice schimbătoare de la perioadă la alta permit delimitarea mai multor etape în evoluția teritoriului județului Dâmbovița și anume:

I. De la prima menționare a județului (1512) până la reformele lui Constantin Mavrocordat (1741).

II. De la 1741 la Regulamentul Organic - 1831

III. De la 1831 la reformele lui Al. I. Cuza - 1864.

IV. De la 1864 la 1950.

V. Perioada administrativă de tip „sovietic” 1950 - 1968.

VI. Revenirea parțială la modelul antebelic (1968 - până în prezent).

O caracteristică a epocii este că în general conducătorii Târgoviștei, reședință și capitală a Țării Românești, aveau rang mai mare înalt decât a restului județelor indiferent de numele funcției „județ” apoi „pârcălab” (acesta din urmă numai în timpul lui Constantin Brâncoveanu), „vornic” sau „ispravnic”. Situația este similară și cu a altor județe P. P. Panaitescu remarcând „Jupân Brata, județul Jiului din 1406 ar putea fi cărmuitorul orașului Târgu-Jiului pentru că orașele erau conduse în Țara Românească, de un demnitar ales, numit județ, care corespunde Richter-ului din orașele săsești”¹⁵.

Situația se menține până la reformele lui Constantin Mavrocordat de la 1741 când: „în Muscel și Dâmbovița nu există vel căpitani; aici autoritatea superioară e exercitată de vornicul de Câmpulung și vornicul de Târgoviște”¹⁶.

Menționarea până târziu la începutul secolului al XIX-lea a „vătafilor de plai”, însărcinați în mod special cu paza vămilor și granițelor de Nord dinspre Transilvania; ale județului și implicit ale celor două plaiuri al Ialomiței și Dâmboviței¹⁷, sunt tot atâtea argumente în susținerea ipotezei, județul Dâmbovița este succesorul formațiunii politice preexistente cu reședința la Târgoviște, cu o primă etapă la Cetățeni.

Șirul celor cunoscuți în documente începe cu Toma-județul, în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521). Lista continuă cu: Tudora (1585), Gherghina (1586), Tudoran (1588), Chirfote (1597), Petriman (1601), Chirfote (1602), Drăghici (1602), Stan (1605), Petriman (1606).

În cuprinsul documentului din 4 noiembrie 1607 pe lângă Drago județ în funcție este amintit Ivan județul „cel bătrân” și Chirfote „cel bătrân”.

Urmează apoi: Spinciu (1613 - 1614), Stoica (1614), Vintilă (1619), Gheorghe (1620, 1626, 1627), Pătru (1627).

O schimbare în modul de conducere se observă în documentul din 1 aprilie 1630 când apar doi ispravnici ai „scaunului de Târgoviște” Gheorghe vornic și Nestor logofăt.

Urmează: Lazăr (1641), Neagoe (1639), Stroc, mare pârcălab (1673).

Spre sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino ca ispravnic al scaunului de Târgoviște, găsim pe Gheorghe Bălcănu (16 iunie - 1688), dar ca noutate apare distinct pentru prima oară funcția de ispravnic al județului Dâmbovița în persoana marelui clucer Alexandru (3 septembrie 1688).

¹⁴ D.R.H., B, I, doc. 52

¹⁵ Painaitescu P. P., *op. cit.*, p. 144

¹⁶ Giurescu C. C., *Istoria românilor*, vol. III, București, 2000, p. 354.

¹⁷ Vătășescu L., *File de istoric medievală. Pietroșița, Dealu Mare, Fieni - sate de plai*, în „Valachica”, 10-11, 1978-1979, p. 424.

Noul domnitor Constantin Brâncoveanu, numește ca ispravnic al scaunului de Târgoviște, Pascalie mare vornic un om de încredere pe care îl găsim pentru prima dată menționat în documente la 10 iunie 1710¹⁸.

Singura posibilitate pentru a determina cât de cât funcțiile județului și ale conducerii locale este asocierea numelor și rangurilor cu destinația documentelor în care este menționat județul.

Din documente, dar și din funcțiile menționate anterior se pot trage trei concluzii:

A) Județul Dâmbovița se confundă cu „scaunul de Târgoviște” administrația fiind comună dar autoritatea ultimului fiind determinarea nu numai zona studiată ci practic pentru întreaga țară (vezi mai jos).

B) După importanța funcțiilor deținute în stat, importanța și rolul conducerii locale a fost o bună perioadă secundară ca și atribuțiile conferite de domnitor. Primul dregător important este menționat la 14 mai 1673 în persoana lui Stroe, mare pârcălab.

C) Funcțiile județului pentru întreaga perioadă studiată au fost limitate și nici măcar nu s-au exercitat pe întreaga suprafață a județului. Funcțiile principale sunt fiscale și judecătorești. Singura bine documentată este cea fiscală ce se exercită asupra întregului teritoriu (cu excepția celor scutiți), prin „vătășei” și „zapcii” ce erau în subordinea directă a ispravnicului, ei fiind reprezentanții acestuia în teritoriu (sate, târguri).

În privința autorității judecătorești, atribuțiile erau mai reduse. Cazurile mai importante cădeau în sarcina cancelariei domnești, ce numea consilii de judecată care se deplasau la fața locului, în special „hotărnicii”, dar care comisii nu se limitau la teritoriul județului. Uneori, după caz, din scaunele de judecată făceau parte și reprezentanți ai puterii locale (ispravnici, județi, vornici, vătăși).

Deoarece în secolul XVI și prima jumătate a secolului al XVII, aceștia din urma, respectiv vătăfii, se găseau numai în acte privind pricini, judecata în ocolul orașului, pe moșiile domnești, mănăstirești sau boierești, rezultă că circa 50% din teritoriul județului nu era în jurisdicția acestora și anume moșiile moștenești.

Cea mai greu de determinat este funcția militară, menționarea pârcălabilor (conducători a unei fortificații) fac posibilă această funcție a județului pentru anumite momente (conflicte militare). Problema plaiurilor și a vătăfilor de plai este mai complexă, importanța acestor ținuturi de munte la granița nordică a Țării Românești, plaiuri locuite de moșneni în general, scutiți de mari în schimbul serviciului militar, le pun degrabă sub autoritatea directă a domnului și a scaunului domnesc decât a ispravnicului.

O altă limitare a funcțiilor județului era că orașele (târgurile) erau în afara autorității locale fiind direct sub jurisdicție domnească.

I. De la prima menționare a județului până la reformele lui Constantin Mavrocordat (1741):

Caracteristicile etapei:

1. Lipsa informațiilor corecte.
2. Amestecul între administrația centrală și locală și neprecizarea funcțiilor în teritoriu.

¹⁸ Ler Lia, *Organizarea administrativă a orașului Târgoviște*, în „Valachica”, 3, 1972, p. 155-170; Oproiu M., *Târgoviște*, vol. I, Târgoviște, 1999, p. 187-190.

3. Lipsa informațiilor cartografice.
4. Dominația capitalei asupra teritoriului.

Organizarea teritorială. Nu poate fi sesizată decât din documente, prin menționarea satelor, unitatea de bază a administrației locale. Determinarea suprafeței este greu de estimat mai ales că pentru secolul XVI, documentele sunt foarte rare. Observăm că de la prima mențiune Drăgănești la 1512, continuând cu Nucet 1520 și altele sunt menționate întâi localitățile din jurul capitalei și cu cât înaintăm în timp cele mai îndepărtate de Târgoviște, începând cu 1630.

Pentru delimitarea teritorială am folosit am folosit mențiunile documentare, identificând 81 de localități (între 1512 - 1740), ce ne dau posibilitatea trasării cu destulă exactitate a limitelor județului¹⁹.

De la început trebuie să arătăm ca suprafața era, mai mică decât ce cunoaștem din epoca modernă și contemporană. Județul se limita în principal la interfluviul Ialomița - Dâmbovița și localitățile de pe malurile de Est, respectiv de Vest. Teritoriul din bazinele Argeșului și Neajlovului, ceea ce se va numi mai târziu plasa Cobia (Găești) și o parte din plasa Bolintinu au aparținut județului Vlașca până în 1830. Prin pierderea Giurgului transformat după 1417 în „raia”, județul Vlașca este împins spre Nord, reședința fiind o vreme chiar la Găești.

În orice caz limita de Est a județului urma localitățile (pentru claritate am folosit denumirile actuale): Pietroșița, Bezdead, Pucioasa, Valea Lungă, Ocnița, Bucșani, Mărcești, Fînta, Frasinu, Tătărani (Prahova), cea de Sud cu județul Ilfov: Tătărei, Butimanu mic, Vizurești, Răcari, Brezoarele, Florești, Găiseni; cea de Vest cu județul Vlașca: Găiseni, Potlogi-Odobești, Produlești, Șuța, Dragomirești, Butoiu, Hulubești, respectiv județul Muscel: Valea Mare, Ludești, Bogați, Bitești, Gemenea, spre Nord se păstra limita fostei granițe existente până la 1918: Munții Leaota și Bucegi cu subdiviziunile lor bine delimitate în documente și anume: limitele nordice ale satelor Pucheni, Runcu, Pietroșița (Morenii nu existau încă), până la muntele Păduchiosu, unde cobora limita cu județul Prahova.

Bineînțeles, datele sunt relative, noi documente putând să ofere precizări, pe care în momentul de față nu le putem oferi.

O altă problemă pe care o putem discuta este existența sau nu a unor subdiviziuni ale județului. Chiar dacă plaiurile sunt menționate târziu, ele au existat anterior chiar și numai din rațiuni militare. Pentru plase, în stadiul actual al cunoștințelor nu ne putem pronunța.

Totuși unele localități mai importante puteau deține și autoritate asupra ținuturilor înconjurătoare. Din frecvența și importanța documentelor referitoare la unele așezări putem menționa în afara Târgoviștei câteva târguri importante, dintre care unele, vor deveni reședințe de plasa sau plai în viitor: Șerbănești (Pucioasa), Dragomirești, pe Dâmbovița, Cornățelul iar la începutul secolului al XVIII-lea, Comeștii pe Ialomița și nu în ultimul rând reședința domnească de la Potlogi.

¹⁹ Bâzgan, Melentina, *op. cit.*, *loc. cit.*

Epoca cunoscută în istorie a „domniilor fanariote” constituie cu toate prejudecățile puse pe seama ei, trecerea de la epoca medievală la cea modernă. Reformele Mavrocordatilor, Constantin și Nicolae, dar și ale lui Alexandru Ipsilanti, si nu numai, sunt determinante pentru configurația viitoare a Țării Românești și a Moldovei în secolul XIX.

Printre altele, domnitorii „fanarioți” au încercat și în parte au reușit să creeze o administrație locală mai eficientă cu atribuții și motivații mai bine precizate. Apar primele catagrafii și hărți, numărul documentelor crește și se diversifică, apar primele legi cu referire precisă la administrația locală (publicate în 1741 la Paris „Mercure de France” sub titlul „Constitutiones” datorate domnitorului Constantin Mavrocordat), Menționăm în același timp „Harta austriacă a Valahiei” întocmită între 1790-1791 de maiorul Specht sau „Catagrafia” întocmită în 1810 de armata rusă (în timpul ocupației) și nu în ultimul rând amendamentele aduse de Alexandru Ipsilanti la 1775 la reformele menționate ale lui Constantin Mavrocordat au meritul de a preciza pentru prima dată rolul și funcția județului în administrația Țării Românești.

Astfel funcția de județ, ispravnic sau vornic al Târgoviște se schimbă cu cea de „mare vornic de Târgoviște”. Așa este cazul cu Pascalie (1741) altul decât cel numit mai înainte, Ștefan Văcărescu (1742), Ianache Halepliu (1749), Ștefan Brezoianu (1753), Matei Cocorăscu (1767), Toma (1798) etc. Nu înseamnă că vechile funcții au dispărut, mai ales că ispravnicii sunt menționați în toată Țara Românească în epocă, iar unii arătați mai sus, poartă și titlul de ispravnic, situație specială izvorâtă din recunoașterea locului și rolului Târgoviștei ca fostă reședință și capitală domnească²⁰.

Constantin Mavrocordat a modificat nu numai sistemul de conducere al județelor, dar a și încercat, în primul rând, să reducă numărul celor privilegiați, pentru a spori numărul plătitorilor de dări.

A desființat puzderia de slujbași privilegiați subordonați marilor dregători de la centru și fapt deosebit de important pentru a micșora corupția sunt înlocuiți de către un *corp de funcționari retribuiți după funcții*.

Slujitorimea este redusă la rolul unei jandarmerii rurale, corp de grăniceri, paznici ai închisorilor, slujbași poștali și percepatori. Organizarea este tot cea veche: în sate grupuri comandate de ceauși și peste ei în plase, ocoale sau plaiuri, căpitani conduși de marcle spătar²¹.

Constantin Mavrocordat mai realizează o reformă: concentrează toată puterea județelor în mâinile celor 2 ispravnici, care dețin singuri puterea judecătorească, evident o ușurare pentru locuitori.

În județele de munte se mențin „plaiurile”, adică grupe de sate de plăieși însărcinați cu paza trecătorilor și menținerea ordinii sub comanda vătafilor de plai, (menționăm spre ex: Pietroșița) dependenți de marele vornic.

În județele de șes apar plasele slujitorești conduse de zapcii subordonați ai ispravnicilor.

Apar și primele preocupări edilitare cum ar fi alinierea și lărgirea ulițelor.

Reformele sunt continuate de Alexandru Ipsilanti care înființează în reședințele de

²⁰ Oproiu, M., *Târgoviște (vol. I - 1600 - 1648)*, Târgoviște, 1999, p. 192 - 193.

²¹ Fillitti, C., I., *Principatele române de la 1828 la 1834*, București, 1934.

județ corpori de oaste conduse de un polcovnic pentru urmărirea răufăcătorilor. Tot în 1775 apar vameșii (casierii județului), care după dispoziția marelui vistiernic Enache Vacărescu din 1795 nu mai putea fi înlocuiți decât prin vină dovedită.

Cu toate că reformele nu sunt duse până la capăt, se instalează structurile de bază ale organizării teritorial administrative viitoare preluate în parte și de Regulamentul Organic dar și în legislația Principatelor Unite.

Fapt notabil odată cu primele coduri de legi se înmulțesc catagrafiile locale, dar și cele generale, cum este cea de la 1810. Apar și informațiile cartografice sistematice cum este Harta austriacă a Valahiei executată de maiorul Specht la ordinul armatei habsburgice care a ocupat Muntenia între 1790 - 1791, unde sunt menționate cu acuratețe satele, apele, drumurile, pădurile, munții etc.

Dar cea mai importantă este Catagrafia Ungro-Vlahiei executată de ruși în timpul ocupației Principatelor de la 1806-1812, un document deosebit de important ce configurează organizarea viitoare a județului Dâmbovița și asupra căreia ne vom opri pe larg. Din păcate harta județului, la 1810 aflată în posesia Mitropoliei Ungro-Vlahiei s-a pierdut după al doilea război mondial. Totuși o reconstituire a limitelor se poate face cu un anume grad de aproximație²².

Catagrafia arăta că hotarele județului Dâmbovița nu corespundeau cu cele actuale. Din cauza raialelor turcești: Turnu, Giurgiu, Brăila, județele din câmpie își extinseseră teritoriile spre dealuri în detrimentul celorlalte. Astfel județul Vlașca se întindea până la satul Râncaciiov pe Dâmbovița cuprinzând apele Cobiei, Potopul, Argeșul, Neajlovul. În schimb județul Dâmbovița ocupa Sudul județului Prahova până la satul Pucheni, iar în Ilfov, până la Bolintin.

Asupra satelor se arăta: „nu numărul locuitorilor sau al caselor și nici întinderea proprietăților au hotărât”, menționarea unui sat ci numai biserica de care țineau locuitorii deci: „atâtea sate vor fi câte biserici se găsesc”. De exemplu, Târgoviștea era împărțită în 20 de mahalale, după numărul de biserici în funcție și cunoscute după denumirea acestora.

Catagrafia deosebește satele de „ungureni” (transilvani), satele în mare parte țigănești, satele cu nume schimbate sau dispărute, numărul din case dintr-o localitate, etc.

Pentru continuitatea expunerii, deși nu le vom indica grafic vom menționa separat și satele din „plasele de sus” ce până la 1881 au aparținut județului Vlașca, localități ce fac și astăzi din județul Dâmbovița (sau cel puțin până la 1950).

Sunt importante două aspecte, satele cu biserică menționate sunt în mare parte viitoarele comune de după 1864 (cătunele ce existau în jurul localității principale nu sunt menționate, ele dublând sau triplând numărul localităților, dar nu și al locuitorilor). Cu mici modificări plasele vor exista în această formă până la 1950.

La 1810 existau opt plase după cum urmează:

1. **Plasa Plaiurilor** - cu reședința Șerbănești, ce cuprindea 25 de sate de pe cursul superior al râului Ialomița.
2. **Plasa Dâmboviței** cu reședința la Dragomirești cu 20 de localități dispuse pe cursul superior al râului Dâmbovița, între Pucheni și Râncaciiov.
3. **Plasa Dealu** cu reședința la Târgoviște cu 16 localități, situate pe Ialomița, între Doicești și Racovița.
4. **Plasa Cârcinivilor** cu reședința la Bogați, pe cursul superior al râului Potop cu

²² Popescu - Runcu, Al., *Catagrafia Județului la 1810*, Târgoviște, 1936.

17 localități din care Căndeștii din Vale, constituind o excepție fiind situat de fapt în bazinul râului Dâmbovița.

5. **Plasa Văcăreștilor** cu reședința la Văcărești și 15 localități situate pe Valea Dâmboviței la Vest și Sud de Târgoviște.

6. **Plasa Ialomiței** cu reședința la Cornești cu 23 localități situate pe cursul mijlociu al râului Ialomița. De remarcat că după 1831 următoarele sate au trecut la județul Prahova: Habudu, Podu-Vălenilor, Văleni, Poenarii Burchii, Gorgota, Crivina, Miroslăvești și Pucheni.

7. **Plasa Cornățel** cu reședința la Cornățel situate în bazinul Ilfov Colentina cu 28 de localități.

8. **Plasa Bolintinului** cu reședința la Potlogi pe cursul Sabarului la Vest de râul Dâmbovița și Sud de Titu cu 30 de localități din care următoarele au trecut la județul Ilfov: Florești, Stocnești, Dărmănești, Palaga, Icoana, Bolintinu, Brezoaia, Vornicelu, Cămarășu.

Menționăm că referirile se fac la situația anterioară anului 1950 (perioadă de stabilitate a limitelor de peste un secol, care oferă un punct de referință).

Afară de cele 174 de localități menționate în județul Dâmbovița, în **Plasa Cobia** cu reședința la Găești sunt menționate 43 de localități (ca o curiozitate sunt menționate două sate Găești după cele două biserici existente la acea dată) dar și **Plasa Greci** cu reședința la Greci cu 18 localități, care au aparținut până la 1830 județului Vlașca.

Însă administrația „fanariotă” avea multe neajunsuri cum sublinia și viitorul domn Barbu Știrbei într-un raport din 1832 și anume:

- A) ispravnicii cumulau funcții administrative și judecătorești;
- B) ispravnicii trăgeau foloase materiale din stabilirea birurilor pe sate;
- C) ispravnicii primeau venituri nelegale prin repartizarea pe sate a rechizițiilor în natură sau din corvezi;
- D) zapcii care aveau în administrație 10.000 locuitori nu aveau decât 15 lei pe luna dar mai și cumpărau posturile;
- E) vameșul primea 100 lei pe lună dar plătea marelui vistier între 5000 și 20.000 lei anual.

Deci posibilitățile de abuz erau estul de multe, ducând la revolta populației ce a culminat cu mișcarea revoluționară de la 1821.

III. De la Regulamentul Organic la reformele lui Alexandru Ioan Cuza (1831-1864)

Regulamentele Organice elaborate de o comisie de boieri sub supravegherea Rusiei vor aduce o transformare profundă în administrația Principatelor. O comisie a lucrat până la 1847 la modificarea hotarelor județelor²³.

Cu tot amestecul Rusiei ce nu vedea cu ochi buni încercările autonomiste, care încerca prin Regulamente Organice să înlocuiască suzeranitatea otomană cu a sa proprie, comisia de redactare va reuși să impună următoarele principii considerate revoluționare pentru acea vreme:

- Separarea autorităților administrative de cele judecătorești;
- Introducerea impozitului pe venit;
- Sporirea lefurilor;

²³ Fillitti, C. I., *op. cit.*, p. 118 - 119.

- Desființarea corvezilor și rechizițiilor în natură;
- Fixarea prețului zile de muncă;
- Realizarea lucrărilor publice prin contracte ori în regie cu sume din casa de rezerve.

Conform propunerii lui Barbu Știrbei ispravniciei și-au schimbat numele în „cârmuitori” numiți de domn pe trei ani, din trei candidați propuși de sfatul administrativ cu mari atribuții administrative, depinzând de ministrul de interne.

Cancelaria se compunea dintr-un vameș (șeful cancelariei), un ajutor de vameș și doi scriitori.

Județele nu aveau personalitate judecătorească, de aceea proclamația de la Islaz cerca la Punctul 10: „dreptul pentru fiecare județ de a-și alege dregătorii săi”, deziderat împlinit în 1864.

Numărul plaselor a fost redus. Ele erau conduse de „subcârmuitori” numiți pe trei ani.

În sarcina zapciilor de plasa era lăsată numai colectarea impozitelor și transmiterea lor.

În ceea ce privește localitățile se deosebeau: reședința de județ, orașele (târgurile) și satele.

Orașele erau administrate de un sfat alcătuit din 4 membri aleși de orașeni cu un anume cens. Pentru nevoile localității se înființează o „cutie” alimentată dintr-un adaos la impozit.

Cât privește satele se alegea câte un pârcălab care percepea capitația iar pentru întreținere se înființa și aici câte o „cutie obștească” ce servea la plata pârcălabului sau pentru completarea impozitelor în caz de necesitate. Se înființa, de asemenea o casă a satului, unde se păstra arhiva, se aduna sfatul și judecătoria satească.

Reforma administrativă din 1831 a redus numărul subunităților administrative la 5 plase și 2 plaiuri, cu 227 de localități, stabilindu-se și limitele pe care le va menține până în 1950²⁴.

- 1) Plaiul Dâmbovița cu reședința la Voinești și 14 sate în componentă;
- 2) Plaiul Ialomița cu reședința la Serbănești-Podari și 16 sate în componentă;
- 3) Plasa Ialomița cu reședința la Cornățel cu 54 de sate în componentă;
- 4) Plasa Bolintin cu reședința la Potlogi și 42 de sate în componentă;
- 5) Plasa Mijlociu (Cobia) cu 42 de sate în componentă și reședința la Găești;
- 6) Plasa Dâmbovița cu 28 de sate în componentă și reședința la Dragomirești;
- 7) Plasa Dealu cu 30 de sate și reședința la Târgoviște;

IV. De la reformele lui Cuza la administrația comunistă

A. De la 1864 la 1918.

Prin reformele sale promulgate la 31 martie 1864²⁵, privind organizarea comunelor urbane și rurale, Alexandru Ioan Cuza îndeplinite trei deziderate menite să dea o nouă așezare administrativă a Principatelor și anume:

²⁴ Donat, I., Pătroi I., Ciobotea, D., *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, 2000, p. 95 - 109.

²⁵ Pentru evoluția administrativă a județului, între 1864-1942, s-a folosit *Codul general al României. Legi uzuale*, vol. I - XXIX, Hamangiu, C., București, 1943, lucrare aflată în biblioteca Complexului Național Muzeal „Curtea Domnească” - Târgoviște. Din rațiuni de spațiu editorial și de claritate a expunerii s-a renunțat la citarea tuturor actelor normative la care facem referință; Bugă, Dr., Zăvoianu, I., *Județul Dâmbovița*, București, 1976, p. 10 - 11. *** *Dicționarul Istoric al Județului Dâmbovița*, Târgoviște, 1983, p. 24 - 25.

A) organizează pentru prima dată comuna rurală, investind-o cu o personalitate juridică;

B) reglementează în mod deosebit administrația urbană de cea rurală.

C) asigură independența tuturor comunelor, proclamând că pe viitor atât orașele cât și satele vor forma comune independente.

În administrația județeană se instituie un organ deliberativ ce se întrunește periodic și reprezintă interesele locale, colective și economice ale județului. Alegerea consiliului se face pe ocoale, plase, plaiuri, fiecare dintre ele având dreptul la doi consilieri. Prefectul era comisarul guvernamental pe lângă Consiliu. În fiecare plasa, plai sau ocol se instituie câte o subprefectură și câte o judecătorie.

Legislația lui Cuza, rezultat al studiilor preparatorii făcute de Comisia Centrală de la Focșani, deschide drumuri noi în administrație.

Legile ulterioare (9 aprilie 1874, 13 iulie 1894) privind organizarea comunelor urbane, legile din 1 mai 1900 cu modificările din 29 aprilie 1908, 1 aprilie 1912 și 21 martie 1913, având un caracter de centralizare mai mult sau mai puțin accentuat nu au avut influență asupra administrației propriu-zise.

Aceasta a fost situația administrativă a țării până la izbucnirea primului război mondial și intrarea României în conflict în 1916.

Pentru informarea noastră ne-au fost de mare folos recensămintele, hărțile, dicționarele și nu în ultimul rând culegerile de legi ce dau pentru prima dată posibilitatea unei viziuni întregitoare asupra problemei în discuție.

Potrivit anexelor la legea rurală din 1864 și a recensământului din 1871 situația administrativă a județului era următoarea: suprafața județului era de 728.839 pogoane, cuprinzând 115 comune rurale și trei urbane (Târgoviște, Găești și Potlogi) arondate la două plaiuri și cinci plase după cum urmează:

1) Plaiul Dâmbovița cu 11 comune rurale, reședința subprefecturii fiind la Pietrari;

2) Plaiul Ialomița cu 13 comune rurale, reședința subprefecturii fiind la Șerbănești (Pucioasa);

3) Plasa Dealu cu 16 comune rurale, reședința subprefecturii la Târgoviște (Vesta-târgului);

4) Plasa Dâmbovița cu 13 comune rurale, reședința subprefecturii la Dragomirești;

5) Plasa Cobia cu 23 de comune rurale și reședința subprefecturii la Găești;

6) Plasa Bolintinu cu 20 de comune rurale și reședința subprefecturii la Titu;

7) Plasa Ialomița cu 19 comune rurale și reședința subprefecturii la Bilciurești;

Comunele urbane erau: Târgoviște (Vesta Târgoviștei sau Târgul-Vestei), reședința județului, Găești și Potlogi;

Numărul total al localităților era de 338, ceea ce înseamnă că aproape 2/3 din total erau cătune.

O schimbare importantă apare după 1881, când țara trece nu doar printr-o schimbare de nume. Transformarea Principatelor Unite în Regatul României este semnalul unor schimbări nu numai politice dar și economice și administrative.

Pentru o mai bună administrare și ținând cont de noile interese economice și financiare ale județului, care în anii anteriori avuseseră deficite regulate, Consiliul județean hotărăște printre alte măsuri și reorganizarea teritorială a județului.

La propunerea președintelui George Rădescu, se aprobă unificarea plaiurilor într-unul singur sub numele de Plaiurile Unite cu reședința la Șerbănești-Poduri, iar plasele de mijloc Dealu și Dâmbovița, se unesc sub numele de Plasa Dealu-Dâmbovița,

desființându-se subprefectura de la Târgoviște (propunerea este validată de guvern începând cu anul fiscal 1882-1883). Cele trei plase au rămas în aceeași structură și componență.

Tot atunci se hotărăște înființarea unui tribunal și a unui spital județean, a unei judecătorii de ocol, la subprefecturi. Numărul orașelor și al comunelor rămâne același, în schimb asistăm la micșorarea numărului satelor aparținătoare sau al cătunelor cu 22 de localități, cum se arată în „Inventarul parohiilor din Regatul României” publicat în 1884.

Până la sfârșitul primului război mondial nu există modificări în limitele județului, Marele Dicționar Geografic al României menționând aceeași suprafața la 1900 (mult mai exactă decât la 1871 și anume de 3652, 2 km²)²⁶.

B. De la 1918 la 1948.

După război, organizarea administrativă devine capitală, pentru că era menită să dea un ritm de desfășurare armonică tuturor provinciilor ce cunoscuseră timp de veacuri evoluții cu totul deosebite unele de altele. Era deci necesar ca în momentul unirii, alături de unificarea legislației și cu mai multă trebuință se ridică problema unificării administrative pentru a se realiza un regim comun de organizare, menit să asigure României o unitate politică și sufletească. Cu toate acestea, reforma a fost întârziată și abia la 24 iunie 1925 este adoptată prima Lege administrativă a României întregite.

Dar Legea amintită a fost mai curând o extindere a legislației vechiului Regat în provinciile alipite, ce realizează astfel unificarea administrativă, însă nu a putut corespunde tuturor necesităților, fiecare provincie având tendința de ași păstra sistemul administrativ. De aceea Legea din 3 august 1929 prezenta cu amendamente în vederea unei descentralizări administrative, înființându-se noi instituții menite să aibă o mai mare autonomie locală.

Urmează încă 11 legi de modificare și completare între 1929 și 1936.

În sfârșit, la 27 martie 1936 se adoptă noua lege a administrației locale, iar în 18 februarie 1937 Regulamentul de aplicare. A constituit cea mai modernă lege în acest sens, la acel moment printre cele mai înaintate din lume.

Conform articolului 4 din Constituției 1923, teritoriul țării era împărțit în județe și comune, subdiviziuni cu personalitate juridică, având patrimoniu și organe proprii de conducere.

Plasa devenea o simplă circumscripție administrativă, necesară pentru controlul autorităților locale. Comunele rurale din apropierea orașelor, puteau fi declarate suburbane.

Comunele urbane erau de două feluri: orașe și reședințe de județ.

Orașele reședință de județ cu importanță economică sau culturală deosebită puteau fi declarate prin lege municipii, care din punct de vedere al competenței și subordonării erau supuse acelorași norme legislative ca și județul.

Organele administrației locale

Comunele erau administrate de un consiliu local (organ deliberativ) și un ajutor de primar (executiv). Numărul consilierilor: 10 comune rurale, 18 în orașe, 28 în reședințele de județ și în municipii 36. Primarul era ales de consiliul comunal dintre

²⁶ Lahobary, G., I., *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. III, București 1900, p. 127 - 128.

consilierii aleși cu următoarele atribuții: numește și îndepărtează din funcție funcționarii conform Legii, administrează interesele comunei, le reprezintă justiție, este și ofițer de stare civilă, respectiv șeful poliției.

Administrația județului, era încredințată Consiliului Județean ca organ deliberativ al delegației județene și al prefectului.

Numărul consilierilor este stabilit în funcție de populația județului și sunt membri aleși și de drept: unii cu vot deliberativ, alții cu vot consultativ.

Membrii Consiliului se constituie în cinci comisii:

- Administrativă, financiară și de control;
- Lucrări publice;
- Învățământ și culte;
- Economic;
- Sănătate;

Fiecare comisie alegea un raportor.

Consiliul se întrunea în sesiuni ordinare și extraordinare, cele extraordinare erau convocate de Ministerul de Interne.

Delegația permanentă formată din cei cinci raportori ai comisiilor, înlocuia Consiliul județean între sesiuni. Delegația permanentă are următoarele atribuții:

- Verifica conturile tuturor localităților (excepție făcea reședința județului);
- Apăra județul în justiție;
- Controla și îndruma serviciile județene;
- Întocmește proiectul de buget;
- Este organ consultativ al prefecturii în orice problemă de interes local;

Prefectul era reprezentantul guvernului în județ. În această calitate supraveghea toate serviciile publice și așezămintele județului (cu excepția apărării și justiției) și era șeful poliției și al jandarmeriei. Numea, licenția și avea acțiune disciplinară asupra funcționarilor județului, primarilor și viceprimarilor, cu excepția primarului din reședința județului. Împreună cu organele locale, făcea audiențe și lua măsuri de îndreptare.

Consiliul de prefectură este creat de legea din 1925 fiind compus de șefii serviciilor județene, pentru a asigura buna funcționare a acestora și pentru a asigura aplicarea reală a hotărârilor guvernului.

Durata Consiliilor locale. Legile anterioare dădeau consiliilor o durată limitată (4, 5, 8 ani). Legea din 1936 prevedea că durata consiliilor locale era nelimitată pentru a da continuitate activității lor. Însă pentru a contracara tendințele de dizolvare se făceau alegeri din trei în trei ani pentru jumătate din totalul membrilor, în fapt durata mandatului fiind de 6 ani pentru un consilier.

Comisiile comunale și județene puteau fi dizolvate în următoarele cazuri:

- După trei convocări nu se întrunea numărul legal;
- Dacă numărul consilierilor scădea sub 50 %;
- Când se aducea unei comune rurale o modificare teritorială;
- Se constatau prin hotărâre judecătorească abateri grave, cu încălcarea legilor;
- Când consiliul a luat hotărâri cu caracter politic;
- Compromiteau siguranța națională;

Funcțiile Administrației Locale

Se organizează pentru prima dată servicii după un plan rațional.

Serviciile Administrative

1. Biroul mobilizării și organizării națiunii și a teritoriului.
2. Contenciosul.
3. Serviciul administrativ.
4. Financiar și contabilitate.
5. Tehnic al drumurilor.
6. Sanitar și de ocrotire.
7. Veterinar.

Pentru municipii serviciile erau identice cu excepția primului.

Edilitate. Urbanism.

Legea din 1894 obliga ca din patru în patru ani comunele să aibă un plan pentru alinierea străzilor și a piețelor, autorizații de construcții, etc. (dar prost aplicate ca și în prezent).

Legea din 1936 impune obligația planurilor de urbanism, întocmite de serviciile tehnice sau prin licitație, dar numai de specialiști. Se aprobau de Consiliul local conform cu avizul Consiliului tehnic superior. Pentru comunele rurale se aprobau numai de Consiliul județean. Orice modificare se făcea numai prin decret regal.

Procedura de petiționare

Pentru reglementarea și raționalizarea vieții administrative se stabilește ca o cerere să treacă pe la toate serviciile necesare și să primească o rezoluție în termen de cel mult 30 de zile. Conform rezoluției se putea adresa instanței superioare care se pronunța în 10 zile.

Funcționarii administrativi

Erau de două feluri: locali (ai județului și comunelor) și ai puterii centrale. Aceștia din urmă erau pretorul și notarul. Ambii erau ofițeri de poliție judiciară. În cadrul circumscripției sale pretorul avea același atribuții ca și prefectul.

Notarul era singurul de îndrumare și șeful cancelariei comunale. Întocmea și consemna actele de stare civilă și măsurile pentru executarea deciziilor consiliului comunal. De asemenea, notarul era sfătuitorul sătenilor, fiind obligat să le consulte plângerile și să se le redacteze petițiile.

Organizarea răspunderii

Pentru a combate activitățile arbitrare (legea menționează sancțiunile disciplinare și responsabilitatea civilă). Sancțiunile disciplinare sunt de două feluri: suspendarea și revocarea.

Răspunderea civilă consta în obligația organelor alese sau numite, a funcționarilor de a despăgubi administrația respectivă sau pe particulari de orice pagubă săvârșită printr-un act făcut fără competența sau cu rea credință.

Asociații administrative

Dreptul de asociere al administrațiilor locale în vederea unor scopuri determinante este de mult recunoscut în legislația noastră începând cu legea din 7 mai 1887 și continuând cu cele din 1904, 1908, 1925 și 1929. Prin legea din 1936 se recunoaște dreptul comunelor și orașelor de a se asocia între ele fie cu un statut în vederea

realizării de lucrări, cu caracter economic, cultural sau sanitar.

Am insistat asupra legii din 1936 deoarece a constituit cel mai avansat act normativ din România. Mai mult, actuala lege de organizare a administrației locale preia o bună parte din conținut, de fapt adaptându-l la condițiile de azi (cu excepția unor prerogative privind funcțiile prefecturii sau al modalităților).

Legea din 1925, propune și o nouă organizare teritorială a județelor. Se renunța la vechiul sistem de împărțire în plaiuri și plase, plasa devenind unica subdiviziune. De altfel plaiurile ce au avut de-a lungul secolelor ca principală prerogativă, apărarea părții de Nord a Țării Românești, prin constituirea României Mari, pierdeau tocmai scopul principal pentru care fuseseră constituite.

Apar 8 plase ce vor purta de aici înainte numele localității de reședință: plasele de sus (munți): Pucioasa, Voinești și Bogați, plasele de mijloc: Târgoviște și Găești și plasele de jos: Bilciurești, Titu și Ghergani. Din recensământul de la 1924 observăm că numărul de comune se reduce la 110. Sunt înregistrate un număr de 375 de localități din care două erau orașe - Târgoviște și Găești - 324 erau sate și 28 cătune. Se remarcă apariția pentru prima dată a cătunului ca subdiviziune a satului. Tot ca o observație retrogradarea Potlogilor de la rangul de oraș la cel de sat. De fapt aceeași situație o au și alte localități importante (târguri, reședințe de plase sau plaiuri): Pietrarii, Dragomireștii, Bogații (în acest ultim caz se păstrează numele plasei dar reședința se mută la Valea Mare), Cornățelul, Cornești etc. Apar altele ca Voinești sau Valea Mare, Bilciurești, Titu, Ghergani. Cauza este în principal darea în exploatarea, începând cu secolul trecut, a unor noi căi de comunicație moderne, pe trasee altele decât cele folosite până la această dată (calea ferată Titu-Pietroșița) și actualele drumuri naționale (Târgoviște - Sinaia; Târgoviște - Câmpulung, Târgoviște - Răcari) sau drumuri județene ca (Târgoviște - Bujoreaca).

Legea din 1929 este urmată de o nouă reorganizare administrativă a teritoriului județului Dâmbovița. Numărul plaselor se reduce la șase, despărțind plasele Ghergani și Bogați, care sunt împărțite: prima între plasele Titu și Finta (fosta Bilciurești), iar a doua între plasele: Voinești și Găești. Ca o observație fosta plasa Bilciurești își schimbă numele nu și reședința.

Suprafața județului nu se schimbă rămânând ca înainte de război la 3440 km².

Două elemente noi aduce Legea din 1929 (conform Recensământului din 1930) și anume: apar satele suburbane (pentru Târgoviște găsim menționate: Colanu, Priseaca, Teiș, Ulmi, Valea Voievozilor și Viforâta, care sunt administrate de primăriile orașului). În același timp mai semnalăm și constituirea unui nou oraș Pucioasa, consecința directă a dezvoltării stațiunii balneare. Județului era organizat în 9 plase ce cuprindeau 175 de comune și 2 orașe²⁷.

Cum am menționat anterior această situație nu va rezista mult, la 1 iulie 1936, în urma protestelor vehemente ale locuitorilor comunelor ce fuseseră mutate dintr-o plasa în alta se revine la vechea împărțire administrativă cu 8 plase, iar numărul comunelor crește în mod sensibil ajungând la 181 împărțite astfel :

- I. Plasa Bilciurești: 20;
- II. Plasa Bogați: 15;
- III. Plasa Găești: 24;
- IV. Plasa Ghergani: 19;

²⁷ *** *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 171 - 172.

- V. Plasa Pucioasa: 25;
- VI. Plasa Titu: 30;
- VII. Plasa Târgoviște: 30;
- VIII. Plasa Voinești: 18;

V. ADMINISTRAȚIA COMUNISTĂ. 1948 - 1989

Situația respectivă va dura până la 1950 când noile autorități comuniste urmând modelul sovietic vor desființa total vechea administrație. Județul Dâmbovița va fi împărțit la trei regiuni: Ploiești, București și Pitești. Nu va ține seama nici măcar de limitele plaselor²⁸.

Astfel raioanele Târgoviște și Pucioasa aparțineau de regiunea Ploiești (comune din fostul județ erau și la raioanele Ploiești și Moreni), București (Titu, Răcari - localități din fostul județ erau și la raionul Buftea) sau Pitești (localități din fostul județ se găseau și la raioanele Topoloveni și Câmpulung).

Pentru a corespunde spiritului profund etatist și centralizat al statului comunist în locul consiliilor și al prefecturilor (preturilor) se constituie un singur organism Sfatul Popular (regional, raional, orășenesc sau comunal) al cărui președinte era primul secretar al P.M.R. (Partidul Muncitoresc Român) și mai târziu al P.C.R. (Partidul Comunist Român) care concentra toate prerogativele atât executive, legislative, de apărare, ordine publică, etc.

Mai trebuie menționată o modificare și anume în 1965 când raionul Târgoviște se unește cu raionul Pucioasa.

Această măsură profund antidemocratică a urmărit nu numai modelul impus de ocupantul sovietic dar și distrugerea a tot ce amintea de vechiul regim pe care l-a înlocuit prin forță.

Statul totalitar urmărea prin noua organizare administrativă în primul rând un control mai eficient al populației, în majoritate ostilă. Trebuiau lichidate vechile obiceiuri, mentalități, distrusă ideea de proprietate. Locuitorii, mai ales cei de la sate, trebuiau să se adreseze, pentru orice nevoie altor autorități din alte localități aflate de obicei la distanțe mari pe care nu le cunoșteau (spre exemplu tribunalele de apel, numai în reședințele de regiune), tocmai ca se renunțe la ele. Comunele și-au schimbat teritoriul și reședințele, încurajându-se astfel fricțiunile între sate, (localitățile cu populații ostile au fost înglobate la altele, mai ales cele care au opus rezistență în fața colectivizării), aparatul administrativ fiind format de regulă din persoane fără prea multă educație, adusă din centrele muncitorești mari (nu trebuiau să aibă nicio legătură cu administrația pe care o conduceau sau o deserveau).

O altă consecință a fost că prin concentrarea resurselor și industriei în reședințele de regiune (Ploiești, Pitești, București) și transformarea lor în puternice centre industriale și muncitorești, în fapt bastioanele noi puteri și pepiniera de cadre a statului și partidului comunist, celelalte zone cum era și teritoriul fostului județ Dâmbovița, mai ales satele, sunt lăsate în părăsire, nu numai economic, dar și social, cultural, edilitar, sanitar, la mâna autorităților regionale care nu aveau niciun interes în dezvoltarea acestor zone. Nu trebuie să uităm că regiunile autorității administrative erau

²⁸ Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște - *Colecția de legi, decrete și alte acte normative ale Republicii Populare România (Republicii Socialiste România) pentru anii 1950 - 1989.*

disproporționate nu numai ca teritorii cu interese economice dar și sociale diferite, de multe ori divergente.

Prin Legile 2 și 3 din 17 februarie 1968 se revine la vechea formulă administrativă, pentru cele 39 de județe, numărându-se și Dâmbovița, dar numai parțial. De ce numai parțial vom vedea mai departe. În rezumat noul județ va fi format din 70 de comune, 5 orașe (Găești, Pucioasa, Moreni la care se adaugă două noi orașe, Titu și Fieni) și un municipiu Târgoviște, reședința județului. Până în 1981 suprafața totală a județului însuma 3705 km²²⁹.

De semnalat, după cum s-a menționat, organizarea administrativă din 1950 a urmat modelul sovietic, reforma din 1968 a urmărit tocmai deprinderea de acest model, în momentul în care noul șef al statului și al P.C.R. începe să promoveze un socialism de tip național, unde și reforma administrativă avea un rol important.

Dar reforma nu a însemnat revenirea la fosta structură legislativă și administrativă și nici măcar la limitele ce le păstrase mai bine de 100 de ani.

Deși teoretic reappare, Consiliul Județean, municipal sau Consiliile orașenești și comunale, organe alese, deliberative, președintele de drept al Consiliului era primarul, prim-secretarul (secretarul), Comitetul de partid județean, municipal, orașenesc sau comunal, concentrând de fapt același puteri discreționare ca și fostul președinte al Sfatului popular, pe teritoriul ce-l administra. Acest singur exemplu arată ca reforma administrativă este de suprafață, caracterul profund centralizat al statului menținându-se în continuare.

Noua politică așa-zisă de dezvoltare armonioasă a teritoriului R.S.R. nu ține seama de vechea împărțire administrativă. Plasele nu se mai reînființează, sunt alipite comune ce nu au aparținut niciodată județului Dâmbovița sau sunt luate comune pe care le-a avut în componență din totdeauna. În prima categorie menționăm: Șelaru, Corbii Mari, Moreni, Edera, Dărmănești, I.L. Caragiale, Văleni Dâmbovița și Malu cu Flori, iar din a doua categorie: Botești, Bogați, Brezoaiele, Ciupele, Bălțița, Tătărei, Găiseni, Slobozia.

Dar comunele care au format județul la 1968 (cum erau organizate în fostele regiuni și raioane) erau în număr de 114, numărul lor se reduce la 79, fără niciun studiu aprofundat ca și în 1950. De asemenea dispar tot prin legea 3/1968, prin comasare un număr de 55 de localități³⁰.

Așa numita reorganizare a județului Ilfov prin Decretul nr. 15 din 15 ianuarie 1981 aducea județului Dâmbovița încă 7 comune: Butimanu, Ciocănești, Crevedia, Brezoaiele, Slobozia Moară și Niculești măbind suprafața județului de la 3702 la 4046 km², situație care se menține și în prezent. Menționăm că unele dintre ele făcuseră parte în întregime sau parțial din județul Dâmbovița ca: Slobozia Moara, Brezoaiele sau parțial: Bâldana (de la Comuna Tărtășești), Vizurești (de la Ciocănești) sau linia Butimanu (de la Butimanu Mic). La 1981 județul Dâmbovița avea un număr de 375 de sate³¹.

În politica de urbanizare forțată a satelor se avea în vedere sistematizarea localităților și o reducere drastică a acestora prin desființare pur și simplu sau prin comasare.

Un prim pas, din fericire și ultimul, a fost reducerea numărului de comune prin comasare, reducere oficializată prin Legea nr. 2/18 aprilie 1989, prin care rămâneau 64

²⁹ *** *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 18.

³⁰ Bugă, Dr., Zăvoianu, I., *op. cit.*, p. 9

³¹ *** *Enciclopedia Geografică a României*, București, 1982, p. 417; *** *Dicționarul Istoric al Județului Dâmbovița, Târgoviște*, 1983, p. 25

de comune din totalul existent anterior anului 1989:

1. Aninoasa la Doicești;
2. Cojasca la Bilciurești;
3. Costeștii din Vale la Titu;
4. Gura Foi la Găești;
5. Hulubești la Ludești;
6. Niculești la Butimanu;
7. Mogoșani la Mătășaru;
8. Sălcioara la Braniște;
9. Slobozia Moară la Brezoaiele;
10. Vișinești la Valca Lungă;
11. Coțești la Răcari;
12. Moțăieni la Fieni;

Se ajungea la o supradimensionare a comunelor ce deveneau greoaie, dificil de administrat (spre exemplu nouă comuna Ghergani concentra de fapt 7 comune existente după 1936).

La începutul anului 1990 s-a revenit la împărțirea administrativă din 1981 iar actuala Lege a administrației locale (cu unele modificări necesare etapei de dezvoltare) la Legea din 1936.

Nu putem însă să nu observăm că județul a rămas în același structură teritorială concepută de vechiul regim comunist, că nici măcar plasele nu au fost reînființate (un pas a fost totuși făcut prin reînființarea noilor judecătorii teritoriale). Fără reorganizarea teritorială a județului adoptată bineînțeles noilor nevoi actuale, atât economice, sociale, sanitare, culturale și mai ales fără reînființarea plaselor, adevărata descentralizare a administrației și autonomia locală nu poate fi îndeplinită cu succes. Dimpotrivă după anul 2000 se produce un nou proces de fărâmițare a structurii administrative a comunelor. Spre exemplu din comuna Bărbulețu se despart Râul Alb, respectiv, Pietrari; din comuna Brănești, Vulcana Pandele; din comuna Văcărești Perșinari, din comuna Lucieni, Răciu; din comuna Vișina, Răscăeți, iar Răcari din comună devine oraș etc.

Au trecut mai bine de 20 de ani de la evenimentele din decembrie 1989. Din păcate cu toate legile noi apărute în domeniul administrației locale considerăm că cei care le elaborează și le aplică, nu au ținut seama de necesitățile reale, ale teritoriului, mai mare sau mai mic pe care îl administrează și nu își fundamentează hotărârile pe o tradiție îndelungată și verificată timp de sute de ani.

O regândire a structurii administrative județene și locale se impunea cu toate riscurile sale inerente, o regândire a acestora aducând, chiar dacă nu imediat câștiguri de necontestat în plan economic, cultural și mai ales al coeziunii sociale.

REPERE GEOPOLITICE LA DUNĂREA DE JOS ÎN EVUL MEDIU

Olimpiu Manuel GLODARENCO*

Abstract:

The end of the first Christianity millennium was marked out by a lot of battles fought for the Lower Danube territories. The Byzantine Empire, who owned those lands, encountered in that times the expansionist Kiev-based Russia, Bulgarian Tsarate and a lot of other migratory hordes seizing the area. During the arrival of those barbarians, many historians wrote about the grain and millet fields found on the left side of the Danube, fields that fed the hungry invaders. Those cultures prove us the living of a sedentary population inhabiting the realm, because the agriculture is a pursuit not suitable for a nomadic people. Moreover, the Byzantine historian Kedrenos told us, that after the Durostorum battle from 971, inhabitants of the lands from the left side of the Danube who owned there several fortifications came to the Byzantine emperor apologizing for help they gave to the Russian ruler (kneaz) Sviatoslav, the enemy of Byzantines.

Also, during the Cuman tribe of the Udzii's crossing of the Danube in 1064-1065, they used wooden boats despite the fact, as it is known, they usually sailed on low bed waters with leather-built boats. So, as a mater of this fact, we may conclude the wooden boats were owned not by those nomads but by the local population. They were not mentioned in the Byzantine chronicles because they were not such a threat as the barbarians. There are a lot of archeological clues for the continuity of Romanian people and their ancestors on those lands, but despite of those proves, many writings belonging rather to S.F. domain, hardly try to convince us the contrary. This scientific paper came to demonstrate us, once again, the continuity of Dacian culture on those realms.

Adesea, dezvoltarea omului a fost comparată, de către unii filosofi, cu un cerc, considerându-se că viața începe într-un anumit punct după care omul se maturizează până la vârsta de 30 de ani, când se spune că atinge apogeul dezvoltării sale iar, după această vârstă, începe decăderea, viața încheindu-și ciclul în punctul din care a început.

Această filosofie este valabilă și în cazul imperiilor, și nu numai, dacă avem în vedere faptul că viața politică, de exemplu, a Romei, a început cu legendarul Romulus, în anul 753 î.Hr., iar *cercul* conducătorilor ei s-a încheiat tot cu un Romulus, în 476 d.Hr. Teoria ar fi valabilă și pentru Constantinopol, fondat de Constantin cel Mare, care și-a încetat existența tot sub conducerea unui Constantin, în 1453. În ceea ce privește imperiile, dacă urmărim evoluția lor, constatăm că ele s-au dezvoltat de la teritorii foarte mici, au atins apogeul, după care au început să se dezintegreze sub loviturile dușmanilor. Acest lucru s-a întâmplat și în ceea ce privește Imperiul Roman, care s-a dezvoltat de la un simplu

* Muzeul Marinei Române, Constanța, str. Traian nr. 53, jud. Constanța.

oraș și, prin cuceriri, a transformat Marea Mediterană într-un *lac roman*, acesta fiind și maximul puterii sale. Începutul sfârșitului pentru el a fost anul 395 d.Hr, când imperiul s-a divizat în Imperiul Roman de Apus, cu capitala la Roma și Imperiul Roman de Răsărit cu reședința la Constantinopol. Acesta din urmă, treptat, s-a grecoizat, de aceea el a fost denumit de către umaniști după numele vechii cetăți grecești Byzantion. În plus, fostele teritorii ale Imperiului Roman au fost cotoprite de diferite populații barbare, iar venirea lor a dat posibilitatea unor împărați *bizantini* să se afirme și să recucerească teritoriile pierdute, imperiul reușind, astfel, să revină la Dunărea de Jos. Seria acestor succese politico-militare ale Imperiului Bizantin a fost începută în timpul domniei lui Vasile I (867-886) și avea să fie reluată, cu o și mai mare vigoare, de către împăratul Nichiphor al II-lea Phokas (963-969), un general cu multă experiență, iubit de soldați pentru că împărțea cu aceștia bucuriile și primejdiile luptei. Despre el, Liutprand, episcopul Cremonei, care a venit ca ambasador la curtea lui, spunea că era de o urâtenie rară, *negru la piele ca un arap, încât ar speria pe oricine l-ar întâlni noaptea*. Dar nu aspectul fizic are importanță atunci când vrei să ocupi tronul, cât contează mai mult destinul acelei persoane. Acest lucru este valabil și pentru Nichiphor care a devenit conducătorul imperiului printr-o conjunctură favorabilă lui. Astfel, împărăteasa Teophana, rămasă văduvă la vârsta de numai 22 de ani, simțind gustul puterii și dorind să-și protejeze tronul de puternicul rival care era parakimomenul Iosif Bringas, a hotărât să se căsătorească cu acest general apreciat de ostași. Fiind o femeie frumoasă, misiunea ei de a-l cuceri pe Nichiphor nu a fost foarte dificilă¹. În cele din urmă, decizia Teophanei s-a dovedit a fi bună, întrucât noul împărat a obținut mai multe victorii împotriva arabilor², pe care a reușit să-i împingă dincolo de Antiohia, după care și-a îndreptat atenția asupra Peninsulei Balcanice unde Țaratul Bulgar, ajuns la apogeu sub țarul Simeon (893-927), dădea acum semne de slăbiciune și de dezagregare³.

Mai precis, în timpul lui Petru, urmașul lui Simeon, statul sud-dunărean s-a confruntat cu un șir de evenimente care se datorau, atât unor probleme interne, întrucât era un conglomerat de etnii cu limbi și niveluri de evoluție diferite ceea ce, evident, nu aveau darul de a-i menține coeziunea și, deci, capacitatea de apărare⁴, cât și unor probleme externe, între altele el fiind și ținta raidurilor maghiarilor proaspăt stabiliți în apropiere de hotarele sale nord-vestice⁵.

¹ Charles Diehl, *Figuri bizantine*, vol. 1, Prietenii Cărții, București, 2000, p. 192-200.

² Auguste Bailly, *Istoria Bizanțului*, vol. II, Prietenii Cărții, București, 1999, p. 15-16.

³ Corneliu Popa, Gheorghe Zaragiu, *Momente și locuri istorice din Dobrogea medievală*, București, 1983, p. 12-13.

⁴ Precizăm că, deși, toate sursele externe vorbeau, atunci când se refereau la ținuturile Bulgariei de azi, doar despre *regiunile bulgarilor* și despre *bulgari*, în realitate, însă, situația internă în țarat era foarte pestriță. S-a constatat, astfel, că izvoarele interne și externe prezintă în mod diferit realitatea etnică din interiorul regatelor barbare. Cele externe vorbesc doar despre clanul politic stăpânitor și avem, în acest sens, regiunile: *Regnum Longobardum* și *longobarzii* sau *Regnum Bulgarorum* și *bulgarii*, cu toate că aici existau și alte etnii. În cazul nostru, în Bulgaria, erau vlahi, greci, slavi etc., bulgarii reprezentând doar elementele politice stăpânitoare și, de aceea, se vorbește doar despre bulgari și statul bulgar. Cronicile interne (acte de cancelarie etc.) redau cu fidelitate realitatea etnică și, cum pentru Bulgaria nu avem mențiuni decât în izvoarele bizantine și latine, care sunt izvoare externe, se amintește doar despre bulgari, ignorându-se, astfel, diversitatea populațiilor. Acesta este și motivul pentru care nu este menționată existența vlahilor.

⁵ XXX, *Istoria românilor*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 273.

Accastă atmosferă l-a determinat pe Nichiphor al II-lea Phokas să nu mai plătească țarului de la Preslav tributul prin care i se asigura liniștea la frontiera sa nordică; mai mult chiar, Phokas l-a amenințat, în anul 967, cu invazia militară⁶.

Pentru a-și cruța forțele, conform unei vechi practici a diplomației bizantine, împăratul a făcut apel la conducătorul de atunci al Rusiei kievene, Sviatoslav (964-972), oferindu-i o însemnată sumă de bani pentru a veni în zonele dunărene și a acționa împotriva bulgarilor. Procedul, ca atare, era obișnuit în raporturile dintre Bizanț și diversele neamuri socotite barbare. Ceca ce nu a prevăzut Nichiphor al II-lea Phokas a fost faptul că statul rusesc era atunci în plin proces de consolidare, din care nu lipsea expansionismul teritorial.

Sviatoslav, fiind o fire aventurică, atras de bogățiile Sudului, bogății la care au visat, întotdeauna, popoarele nordice, a acceptat oferta de alianță. Intervenția cneazului kievean nu s-a lăsat mult așteptată și, în vara anului 968, după o deplasare cu monoxilele pe Nipru, Marca Neagră și Dunăre, oștile rusești (estimate de unii cercetători, fără o bază documentară, la circa 60.000 de luptători) au fost deslășurate în spațiul dintre Dunăre și Haemus (astăzi Munții Balcani), ocupând o serie de așezări și fortificații din Dobrogea⁷.

Surprins de viteza cu care Sviatoslav a apărut la Dunăre și a cucerit Silistra, Nichiphor a înțeles gravitatea situației și a început să se teamă de acești *aliați*, regretând acum că i-a chemat în ajutor, motiv pentru care s-a împăcat cu Petru, promițându-i acestuia să-i gonească pe ruși din Bulgaria. Pentru aceasta, a încheiat o nouă alianță cu țarul bulgar, relație care, conform obiceiului acelor vremuri, urma să fie întărită prin căsătoria a două principese bulgare cu doi principii bizantini, iar fiii lui Petru, Boris și Roman trebuia să fie trimiși la Constantinopol.

Anul 969 a înregistrat în calendarul său o serie de evenimente, precum moartea țarului bulgar Petru, în locul căruia a urcat pe tron fiul său, Boris al II-lea, în timp ce, în tabăra adversă, Sviatoslav nu a putut să profite de aceste momente de slăbiciune, fiind chemat de urgență în Kiev unde capitala sa era atacată de aceiași pecenegi care îl ajutaseră cândva și pe țarul bulgar Simcon în lupta pe care el o dăduse cu ungurii.

Într-o oarecare măsură, istoria pare să se repete pentru că, dacă evocăm evenimentele din anul 895, an în care ungurii se aflau în zona denumită de ei Atelcuz (Etelköz), situată, după toate probabilitățile, la răsărit de Nistru, au încheiat aici o alianță cu împăratul bizantin Leon al VI-lea Filosoful (886-912) care s-a temut ca nu cumva țarul Simeon să-i atragă și pe aceștia de partea lui, după ce, anterior, bulgarii înregistraseră un succes diplomatic reușind să se alieze cu pecenegii împotriva bizantinilor. Aceste alianțe s-au dovedit a fi deosebit de importante pentru că, atunci când împăratul bizantin a cerut aliaților săi unguri să-i atace pe bulgari, pecenegii au jefuit așezările ungarilor, lipsite acum de apărare, întrucât bărbații plecaseră la luptă în Bulgaria. Pentru unguri, această aventură militară a fost catastrofală, ei suferind o înfrângere și din partea bulgarilor și, fiind atacați și de pecenegi, au fost nevoiți să-și continue migrația, ajungând în Pannonia.

Situația rușilor lui Sviatoslav a fost identică cu cea a maghiarilor, pentru că și ei au fost loviți tot de pecenegi în timp ce jefuiau aceleași locuri, numai că, întorși în capitala lor, la Kiev, de această dată au reușit să-i înfrângă⁸.

⁶ Auguste Bailly, *op. cit.*, p. 40; Charles Diehl, *op. cit.*, p. 202.

⁷ XXX, *Istoria românilor*, p. 273-274.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 72.

După această victorie, Sviatoslav nu a uitat de frumusețea locurilor prin care a fost și a revenit în zonă (969) forțând trecerea Dunării și înaintând spre cetatea Preslav, capitala Bulgariei, pe care a cucerit-o după o crâncenă luptă de noapte, reușind să-l prindă aici chiar pe țarul Boris al II-lea (969-973). În acest fel, cneazul și-a arătat intenția de a ocupa pentru sine Bulgaria, ceea ce a determinat un conflict inevitabil cu Imperiul Bizantin, la conducerea căruia se afla acum Ioan Tzimiskes (969-976), venit la putere după ce, în noaptea de 11-12 decembrie 969 l-a asasinat pe Nichiphor al II-lea Phokas⁹.

Intenția lui Sviatoslav de a se înstăpâni în aceste regiuni reiese limpede și din scrisoarea adresată mamei sale Olga: *Nu-mi place să stau la Kiev, vreau să trăiesc în Periaslavățul de la Dunăre. Acolo este inima țării mele, acolo se adună bunurile din Grecia: aur, țesături și vin și tot felul de fructe; din Cehia: argint și cai; din Rusia: blănuri, ceară, miere și robi*; în continuare, cronicarul kievean care ne-a transmis această scrisoare ne informează, prezentând campania lui Sviatoslav împotriva statului bulgar, că a luat de la aceștia 80 de orașe de la Dunăre și s-a așezat să cârmuiască la Periaslavăț¹⁰.

În anul 969, alături de ruși și varegi, în armata lui Sviatoslav se mai aflau bulgari și elemente locale de tot felul, cu ajutorul cărora armata cneazului a reușit arderea Philipopol-ului, a continuat înaintarea spre Adrianopol (azi Edirne) și de aici spre Constantinopol (capitala Imperiului Bizantin, astăzi orașul Istanbul)¹¹.

Noul împărat, Ioan Tzimiskes, sesizând pericolul, a trimis împotriva lor o armată sub comanda lui Bardas Skleros, același general care, cu puțin timp în urmă, îl ajutase pe Tzimiskes să-l înfrângă pe uzurpatorul Bardas Pfocas, primind pentru această faptă titlul de *Domestic al armatelor Răsăritului*, cea mai înaltă funcție militară din vremea aceea¹², având acum misiunea de a opri înaintarea rușilor spre Constantinopol, lucru pe care l-a realizat în 970 la Arcadiopolis (Lüle, Burgas). Ostașii lui Sviatoslav au fost înfrânți și s-au retras spre nord de Munții Haemus.

Cronicarii bizantini contemporani cu evenimentele, în primul rând Leon Diaconul, reluat apoi de Zonaras și Kedrenos, au relatat pe larg campania lui Ioan Tzimiskes împotriva lui Sviatoslav.

În anul 970 împăratul a reușit să-l înfrângă pe uzurpatorul Bardas Pfocas, urmărind să-și focalizeze întreaga energie asupra problemelor interne. El era conștient de faptul că, într-un viitor apropiat, va avea de luptat cu dușmanii din exteriorul granițelor și, nedorind să se angajeze pe două fronturi, a încercat, în iarna anilor 970-971, să-l facă pe Sviatoslav să se retragă fără luptă, asigurându-i plata tuturor datoriilor promise de defunctul împărat Nichiphor al II-lea Phokas. Bizantinul a primit, însă, un răspuns negativ, motiv pentru care, în primăvară a început pregătirile pentru o bătălie lungă și grea, aducând însemnate

⁹ T. Nicolau, *Prima campanie a armatei române*, în *Revista Infanteriei*, an 35, numărul 351-352, mai-iunie 1931, p. 90-91; Auguste Bailly, *op. cit.*, p. 41-42.

¹⁰ XXX, *Cronica lui Nestor*, în *Izvoarele istoriei românilor*, (Ediția G. Popa-Lisseanu), VII, București, 1935, p. 114; Ștefan Olteanu, *Societatea Carpato-Danubiano-Pontică în secolele IV-XI*, București, 1997, p. 179.

¹¹ Constantinopol-ul a fost fondat la 11 mai 330 de către împăratul Constantin cel Mare de la care, de altfel, și-a luat și numele, însemnând orașul lui Constantin, ea fiind prima capitală creștină, spre deosebire de Roma care are în istoria ei și un trecut păgân. Și astăzi, Patriarhia ortodoxă folosește tot numele de Constantinopol ca amintire a unui vechi oraș creștin, în timp ce numele de Istanbul ar proveni, după unii, de la cuvintele turcești de *islam* și *bol* care s-ar traduce prin *mulți islamiști*, iar după alții de la grecescul *istikpolis* însemnând *spre oraș*.

¹² Mihail Psellos, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, Polirom, Iași, 1998, p. 18.

trupe de elită din provinciile asiatice, creând chiar și o nouă unitate de șoc, intitulată *nemuritorii*. Importantele forțe terestre și navale operau, atât spre nord de Balcani, cât și în zona mărginită de Dunăre, unde patrula flota de război dotată cu celebrul *foc grecesc* (o substanță ce avea la bază petrolul brut extras din Asia Mică și care se aprindea în contact cu apa), aflată sub conducerea marelui drongar¹³ Leon. Flota acționa atât ca factor de presiune, cât și pentru a tăia eventuala cale de retragere. *După ce a trecut în revistă mișcarea măiestrită și spectaculoasă și întrecerea triremelor* (erau peste 300, în afară de corăbiile rapide, de luntriile numite azi îndeobște galere și de vasele cu pânze), *împăratul a împărțit bani văslașilor și ostașilor și i-a trimis la Istru (Dunăre) ca să păzească trecerea peste acesta*¹⁴.

Oastea de uscat, în fruntea căreia se afla însuși împăratul, a asediat mai întâi Arcadiopolis și, după ce Tzimiskes și-a consolidat puterea pe plan intern, trupele bizantine au trecut Munții Balcani, atacând și cucerind Preslavul (14 aprilie 971). Aici s-a dat mai întâi o luptă în fața orașului, în care victoria a fost, și de această dată, de partea bizantinilor, care l-au capturat chiar pe Boris al II-lea, în timp ce armata rusă, înfrântă, s-a adăpostit în cetate. Bătălia, însă, nu avea să se oprească aici, deoarece trupele imperiale au atacat fortificația în care se retrăseseră adversarii lor. *În vreme ce se petreceau toate acestea, mulțimea romanilor (bizantinilor)*¹⁵, *aflată în mișcare în afara zidurilor, izbi cu putere și zdrobi balamalele și ușorii porților, pătrunse în interiorul cetății și săvârși un măcel nemaipomenit în rândurile lor (rușilor)*¹⁶.

Sviatoslav, împreună cu câțiva apropiați, a reușit să scape, fugind în cetatea Durostora (Siliștră) unde s-a închis, cu intenția fermă de a se apăra. Atacul bizantinilor a pornit atât pe uscat cât și pe Dunăre (flota ajunsese, între timp, urcând fluviul, până acolo), urmărindu-se, în acest fel, să-l prindă ca într-un clește pe acest dușman de temut al lor. Sosirea acestei flote îi umplu pe romani de o nespusă bucurie, iar sciții fură cuprinși de spaimă¹⁷. Cronicarul Leon Diaconul spune că *taurosciții (rușii-n.n.) își îngămadiseră trupele în formații înguste și ascuțite ca niște ziduri spre a cuprinde dușmanul la mijloc. Împăratul îi rândui pe romani în față, așeză în ambele laturi călărești greu înarmați, îmbrăcați în zale, iar în spate puse arcași și aruncători cu praștia; le porunci să arunce fără încetare și porni oastea la luptă*¹⁸.

Cronicarul Ioannes Skylitzes, compilat și de Georgius Kedrenos, povestind lupta dintre Sviatoslav cu Tzimiskes, menționa existența semănăturilor de grâu și mei în regiunile de pe malul stâng al Dunării, din vecinătatea Silistrei, lucru ce dovedește că

¹³ Drongarul era comandantul unei unități numite *drongai*, care cuprindea 1.000 până la 3.000 de soldați iar *marele drongar* era considerat ministrul marinei.

¹⁴ Corneliu Popa, Ghorghe Zaragiu, *op.cit.*, p. 14.

¹⁵ Menționăm că bizantinii nu s-au numit, niciodată, pe ei înșiși *bizantini*, ci au folosit titlul de *romani*, considerându-se urmașii acestora după ce, în 476, copilul de numai 13 ani, Romulus Augustulus, fusese detronat de către Odoacru care a pus capăt, astfel, istoriei romane a orașului Roma, istorie care a început prin fondarea acestuia de către legendarul Romulus (753 î.Hr.) și se încheia, acum, tot printr-un Romulus (Augustulus). Odată cu detronarea acestui copil se prăbușea și Imperiul Roman de Apus, motiv pentru care ei, bizantinii, se considerau singurii urmași ai vechilor romani. De asemenea, aceștia nu au acceptat nici denumirea de *greci*, afirmând că acesta este un cuvânt barbar prin care erau desemnați grecii înainte de a fi cucerii de romani.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*; Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 133-134.

¹⁸ *Ibidem*.

această zonă era locuită de o populație sedentară. Încercuite în Durostor, oștile rusești se aprovizionau noaptea cu aceste cereale și furaje transportate de pe malul opus al Dunării¹⁹.

Lupta a fost deosebit de încrâncenată și, ca orice bătălie, și-a datorat succesul și unor croi care nu au încetat să apară. Astfel, unul din oastea romanilor se avântă și izbi cu sulia pe al treilea în rang din rândurile taurosciilor după Sviatoslav, un luptător inimos, voinic și tânăr. La această lovitură, taurosciții se înpăimântară; ei începură să se tragă înapoi în câmpie și să se îndrepte spre cetate. Atunci Teodor, poreclit Lalacon (Mârăială), un bărbat temerar și neînving prin înălțimea și tăria trupului său, ucise mai mulți nefericiți din rândurile dușmanilor cu un buzdugan de fier; îl mânuia cu atâta putere, încât zdrobea cu o singură lovitură și coiful dușmanului. Și pentru că lupta a fost, după cum am mai spus, deosebit de crâncenă, unor astfel fapte de vitejie rușii l-au dat un răspuns pe măsură. Oastea kieveană își pregăti armele (...) și ieși în câmpie, încercând din toate puterile să incendieze mașinile de război ale romanilor; pentru că nu puteau suferi proiectilele izbite cu zgomot și foarte mulți sciți fuseseră uciși zilnic de către pietrele aruncate de aceste mașini. Ioan Curcas, magister militum, din neamul împăratului, avea în seamă paza acestor mașini, când zări, deodată, năvala cutezătoare a dușmanilor. Fiind amețit de vin și abia sculat de la masă (căci era după prânz), el încălecă și împreună cu cei ce îl urmau se repezi să-i înfrunte. Dar, calul său căzu într-o groapă și-l aruncă jos pe magister. Sciții se uitară la armele sale vrednice de băgat în seamă, la zalele calului și la toate celelalte podoabe strălucitoare (căci se întâmpla să fie poleite cu aur) și crezură că e împăratul; ei alergară din toate părțile cu armele și-l sfârtecară în chip sălbatic cu săbiile și securile, apoi îi înălțară capul într-un vârf de lance și-l fixară de-asupra turnurilor (e vorba de turnurile cetății Durostor-n.n), bătându-și joc de romani, zicând că le-au măcelărit împăratul ca pe o vită de sacrificiu. Acest succes a ridicat moralul trupelor kievene lovite de atacurile bizantinilor. De această dată îndemnați de izbândă, rușii ieșiră a doua zi din cetate și se rânduiră de luptă. Romanii își așezară oastea în rânduri adânci și pășiră să-i înfrunte. Era unul Icmor, care conducea armata scită după Sviatoslav și avea rang îndată după dânsul, un bărbat voinic și tânăr. Când îl zări Anemas, unul dintre lăncierii împăratului și feciorul conducătorilor cretanilor, cum înainta plin de încredere, împreună cu o ceată de însoțitori pedestri și ucidea o mulțime de romani, fu cuprins de mânie, scoase sabia de la șold, își privi calul încoace și încolo, îi dădu piteni, se repezi asupra lui Icmor, ajunsse până la el, izbi peste grumaz și reteză cu mâna dreaptă capul scitului, rostogolindu-l la pământ. La căderea acestuia se înălță din mijlocul sciților un strigăt amestecat cu plânset, iar romanii se avântară împotriva lor. În aceste condiții oastea lui Sviatoslav s-a retras în cetate pentru ca, ulterior, sub adăpostul întinericului, aceștia să iasă din fortăreață pentru a putea recupera corpurile camarazilor căzuți pe câmpul de luptă. Au urmat ceremoniile funerare, în timpul cărora au fost înecați în apele Istrului copiii sugari și cocoșii. Pe lângă aceste cruzimi, rușii au dat dovadă și de curaj pentru că Leon Diaconul spune că, atunci când nu mai vedeau nicio speranță de scăpare, pentru a nu cădea în robie, își curmau zilele, înfingându-și săbiile în măruntaie²⁰.

¹⁹ XXX, *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, Editura Al. Elian și N.S. Tanasaca, București, 1975, p. 141-142; Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială. Un secol de istorie. 1895-1995*, Editura Fundației Andrei Șaguna, Constanța, 1995, p. 17; Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 93.

²⁰ Constantin Cioroiu, *op.cit.*, p. 133-134.

După un asediu de aproape 3 luni, Sviatoslav, văzând că rezistența sa era inutilă, i-a cerut, la sfârșitul lunii iulie, lui Ioan Tzimiskes, să înceapă tratativele, ajungându-se la o înțelegere (24 iulie 971) între beligeranți și chiar la o întâlnire între conducătorii lor: *Împăratul a primit bucuros asemenea discuții, căci prețuia în chip deosebit pacea în locul războiului; știa că cea dintâi scapă oamenii cu viață, iar cel din urmă îi distruge*²¹. S-a convenit ca rușii să restituie romanilor Durostorul, să elibereze prizonierii, să se retragă din Moesia (teritoriul Bulgariei de azi) și să se reîntoarcă în patria lor; bizantinii trebuia să îi asiste la traversare și să nu-i înfrunte cu corăbiile incendiare; în afară de aceasta, se obligau să ofere ficcării luptător din armata rusă câte două *medimne* de alimente (aproape 100 de kg)²² pentru drum și să le asigure, pe viitor, vechile privilegii comerciale cu Bizanțul.

Acest eveniment, petrecut în anul 971, a scos la suprafață o informație extrem de prețioasă referitoare la existența autohtonilor din Dobrogea și din Nordul Dunării, care dispuneau de fortificații puternice și se pusese în slujba lui Sviatoslav după victoriile raportate de acesta în Peninsula Balcanică. Documentarea se găsește la cronicarii bizantini Skylitzes și Kedrenos care ne spun că: *au venit la dânsul (în fața împăratului) din Constanța și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru, soli care cereau iertare pentru faptele rele săvârșite, predându-se împreună cu acele fortărețe; primindu-i cu blândețe, împăratul a trimis oameni să preia cetățile și oaste îndestulătoare pentru paza lor*²³.

Dezvoltarea economică și meșteșugărească, negoțul activ care depășea cadrul local, numărul mare al așezărilor întărite, au fost premisele care au favorizat apariția, în Dobrogea secolelor X-XIII, a unor formațiuni constituite din punct de vedere politic. Acest lucru se poate observa și din informația prezentată mai sus, conform căreia împăratul primea acele solii ale populației din stânga Dunării de unde reiese că, pe ambele maluri se aflau așezări întărite, locuite de o populație stabilă, diferită de triburile în migrație și conduse de șefi locali. Ele constituie încă o dovadă a continuității de viață a poporului român și a legăturii directe dintre nordul și sudul Dunării chiar dacă unii, de-a lungul timpului, mânați de diferite interese politice, au încercat să demonstreze cu totul altceva. Dintre acești pseudo-istorici conduși de zelul vădit al detractării românilor (conform lui Engel) îl amintim numai pe Fr. Joseph Sulzer care, în volumul doi al lucrării sale *Geschichte des transalpinchen Daciens*, lansa teoria imigraționistă a poporului român. Idei asemănătoare găsim și la Robert Roesler care susținea golirea provinciei după retragerea aureliană începută în 271²⁴.

După alungarea lui Sviatoslav, împăratul a rămas în zona Dunării pentru a organiza, din punct de vedere administrativ și militar, noile sale cuceriri. În regiunea cuprinsă între fluviu și mare, în fosta provincie Scitia, el a creat o *thema* (provincie) numită Paristrion (Paradunavon). În traducere, *para* însemna *la marginea, lângă* iar *Istros* sau *Dunavon* este Dunărea de astăzi. Prin urmare, Paradunavon sau Paristrion ar însemna, în traducere

²¹ Corneliu Popa, Gheorghe Zaragiu, *op.cit.*, p. 14-15; Alain Ducellier, *Bizantinii*, București, 1997, p. 31.

²² Constantin Cioroiu, *op.cit.*, p. 206.

²³ *Ibidem*, p. 15; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 60.

²⁴ Stelian Brezcanu, Ligia Bârză, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991, p. 31.

liberă, de lângă Dunăre. Această thema avea în frunte un *strateg*²⁵, iar capitala se afla la Durostor sau Dristra²⁶.

Ioan Tzimiskes, apreciind situația dificilă a zonei, a luat măsuri energice pentru consolidarea frontierei dunărene, cunoscând și faptul că barajele naturale precum fluviile și munții sunt obstacole greu de trecut pentru barbari și ușor de apărat pentru bizantini, de aceea a refăcut și repus în funcțiune cetăți din vechiul *limes* (graniță), precum Dorostolon, Axiopolis (Cernavodă), Capidava (aici trebuie adăugat faptul că a fost ridicat un zid din pietre, legate cu pământ, iar în interior au fost amenajate o serie de edificii, în primul rând cu caracter militar, ținând cont de caracterul defensiv al provinciei), Carsium (Hârșova), Troesmis (Toplița) iar, în apropiere de marea buclă pe care o face Dunărea, la Dinogetia (Garvăn), pe o insulă, a fost întreprinsă o amplă acțiune de repunere în stare de funcționalitate a fortăreței romano-bizantine din secolele IV-VI. Terenul a fost curățat și nivelat și s-au făcut numeroase reparații, adăugându-se, totodată, noi elemente de fortificare. După anul 1000, sosind din ce în ce mai mulți localnici, așezarea a fost amplificată. Având o poziție deosebită, cetatea putea servi la supravegherea întregii regiuni din stânga fluviului și, de asemenea, era și un important punct de sprijin pentru flota bizantină, atât pentru cea de război, cât și pentru cea de comerț. La Noviodunum (Isaccea), situația a fost mult ușurată de faptul că elementele de construcții ale vechilor citadele romano-bizantine au fost refolosite, începând cu domnia lui Ioan Tzimiskes, pentru a se ridica o importantă cetate ce controla un vad de însemnătate strategică deosebită²⁷. Dacă, în cazul cetăților de mai sus, situația de consolidare a apărării zonei a fost ușurată de faptul că bizantinii au refăcut construcțiile din perioada de glorie a Imperiului Roman, trebuie spus că noii stăpâni ai zonei au construit fortificații noi, ca cea de la Păcuilui Soare, într-un ostrov dunărean la circa 20 km în aval de Silistra - punct naval avansat pentru apărarea Dorostolon-ului, zidit de bizantini după tehnici constructiv-arhitecturale specifice lor. În primele decenii de existență, cetatea de la Păcuilui Soare a avut rosturi pur militare. Probabil că acolo staționa o parte a flotei bizantine, care avea misiunea de a apăra, în primul rând, Dorostolonul. Nu se știe când, înainte de anul 1000, cetatea a fost cucerită, distrusă și abandonată, fiind repopulată abia spre sfârșitul domniei lui Vasile al II-lea când, alături de aspectul inițial de așezare cu atribuții strategice, căpăta și caracteristicile specifice localităților contemporane de la Dunărea de Jos, unde trăiau, laolaltă, civili și militari. Toate aceste așezări adăposteau unități militare de graniță subordonate militar strategului de la Dristra²⁸.

Primul *strateg* al themei Paristrion a fost Leon Sarakinopoulos al cărui nume ne-a fost transmis pe două sigilii de plumb, unul descoperit pe malul stâng al Dunării, la est de Călărași, iar al doilea în săpăturile din palatul de la Preslavul Mare (Bulgaria)²⁹.

Încercările bulgarilor de a reveni pe teritoriile pierdute din nord-est au fost aspru înăbușite, deoarece bizantinii, așa cum am văzut mai sus, se consolidaseră deja în thema Paristrion, transformând această provincie într-o zonă greu de cucerit în care strategii de aici își făceau din plin datoria. Așa se face că pe un sigiliu de la sfârșitul secolului al X-lea citim: *Theodor, primicer* (patriciu) și *strateg de Drăstra*, deci *strateg* de Paristrion,

²⁵ *Strategul* era un comandant militar și guvernator al provinciei.

²⁶ Florin Constantiniu, *op.cit.*, p. 60; Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră*, Iași, 1999, p. 227.

²⁷ XXX, *Istoria românilor*, p. 283.

²⁸ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 184.

²⁹ Comeliu Popa, Gheorghe Zaragiu. *op.cit.*, p. 16.

urmaș al lui Leon Sarakinopoulos³⁰. În anii 1000-1001 conducător era Damian Dobromir, *patrikios* și *antypatos*, despre care s-a emis, recent, ipoteza că ar fi român sau aromân. Cam tot atunci a început să se folosească și termenul de *Paradunavon* (Paristrion), mai precis în 1018³¹, denumire care, în perioada următoare, a înlocuit complet vechiul termen, oarecum artificial, de *Mesopotamia* (țara dintre ape).

Instaurarea autorității bizantine la Dunărea de Jos a avut o serie de repercusiuni și în domeniul organizării ecleziastice. După adoptarea creștinismului în statul bulgar, a fost organizată biserica bulgară autocefală, purtând titlul de arhiepiscopie (titlul de patriarhie nu le-a fost recunoscut de Patriarhia ecumenică) și și-a stabilit reședința, fie la Dorostolon, fie la Preslav, unde ultimul ierarh cunoscut în vremea războiului din 971, a fost Damian; sediul s-a mutat apoi la Ohrida. Prin cele trei *novele* emise de Vasile al II-lea în anii 1019-1020, autoritatea efectivă a Patriarhiei din Constantinopol a fost extinsă, din nou, până la Dunăre, făcându-se, totodată, o nouă organizare a eparhiilor; au apărut, astfel, 31 de episcopi având în frunte ierarhi de origine greacă, trimiși de la Constantinopol. După toate probabilitățile, în cadrul atribuțiilor lor, ierarhii de la Dorostolon și de la Vidin exercitau o autoritate canonică (hirotonisiri, consacrări de ierarhi etc.) și în stânga Dunării.

După cum s-a observat, stăpânirea bizantină s-a instaurat doar în partea de nord-vest a Moesiei, în restul teritoriului statul bulgar continuându-și existența. Pericolul bulgăresc a fost înlăturat definitiv abia sub Vasile al II-lea *Bulgarochtonul* (*ucigătorul de bulgari*, 976-1025) a cărui campanie din iulie 1014 s-a soldat cu o însemnată victorie contra țarului Samuil, la poalele muntelui Belosița³². La scurt timp, Ohrida a fost cucerită și Bulgaria vestică împărțită și ca în *theme*. După cucerire, și această provincie, ca și-n cazul *Paradunavonului*, a avut de suferit o organizare administrativă și una ecleziastică. Astfel, Patriarhia de Ohrida a devenit o simplă episcopie iar, după căderea definitivă a întregii Bulgarii, în 1019³³, împăratul Vasile al II-lea l-a numit pe mitropolitul de Ohrida ca ierarh religios peste toți vlahii. Aceste modificări au dat noi bătaii de cap istoricilor, întrucât s-a presupus că toți românii din stânga, de la gurile Dunării (este vorba de cei din Dobrogea)³⁴ sau din dreapta Dunării erau subordonați din punct de vedere religios mitropoliți din Ohrida. După toate probabilitățile, se pare că vlahii amintiți aici erau cei din Balcani și, cu deosebire, accia din Macedonia³⁵.

Se știe că, la 1020, Dorostolon era reședința unui episcop, vechea arhiepiscopie fiind retrogradată și subordonată Ohridei, la rândul ei supusă autorității Constantinopolului. Puțină vreme după aceea, într-o perioadă care nu poate fi precizată, s-a produs o ridicare în rang, la nivel de mitropolie, implicând trecerea în subordinea directă a patriarhului ecumenic. Această nouă situație presupunea crearea, în Dobrogea, a mai multor episcopii. Este foarte probabilă, astfel, existența unei episcopii la Dinogetia-Garvăn; o

³⁰ Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 89.

³¹ Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României – Compendiu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 119.

³² Auguste Bailly, *op. cit.*, p. 48-53.

³³ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în prezent*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 24.

³⁴ Mihai Eminescu, *Românii din afara granițelor țării și unitatea spirituală*, București, 2000, p. 22.

³⁵ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică a întemeierii statelor românești*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 75.

relativ recentă descoperire pare a confirma o știre cunoscută mai demult privind existența la Dunărea de Jos a cinci episcopii.

În ceea ce privește situația politico-administrativă a teritoriului de la Dunărea de Jos, în thema Paristrion, precizăm că aici activau și alți strategii în afară de cei menționați până acum, precum Tzitzikos, fiul lui Theudate Iberul, care în anul 1017 îl înștiința, într-o scrisoare, pe basileu despre pregătirea unui atac al bulgaro-pecenegilor împotriva Imperiului iar, după 1018, în fruntea provinciei se afla *Simeon, vestarh și katepan de Paradunavon*, pe care ni-l face cunoscut un sigiliu de plumb în trei exemplare descoperite, unul la Constantinopol în secolul al XIX-lea, al doilea la Preslav în 1927 și al treilea la Dinogetia-Garvăn în 1951. Ultimul a ajuns în așezarea de la Dinogetia împreună cu vreo scrisoare sau ordin al fostului katepan de Dorostolon către șeful sau căpetenia locală (*toparhul*) în subordinea căruia se afla, al cărui nume nu-l cunoaștem.

Titularul sigiliului purta titlu grec de *katepan*, care era echivalentul latinescului *dux*. Katepanul Simeon a fost identificat cu un înalt dregător bizantin omonim care, după ce s-a bucurat de mare trecere și a exercitat o vădită influență asupra împăraților Constantin al VIII-lea (1025-1028), și Roman al III-lea Argyros (1028-1034), a ajuns în conflict cu împăratul Mihail al IV-lea Paflagoniatul (1034-1041), care l-a îndepărtat și l-a silit să îmbrace haina monahală³⁶.

În 1026-1027 când pecenegii, trecând Dunărea, au devastat provinciile de la marginea imperiului, duce de Paristrion era Constantin Diogenes care a fost numit, mai întâi, *Duce al Bulgariei*. Reședința lui era la Silistra, cetatea cea mai puternică de pe linia Dunării de Jos. Autoritatea sa se exercita asupra tuturor orașelor de pe malul drept al Dunării unde staționau, acum, garnizoanele imperiului. Titlul său ajunsese, în curând, acela de *duce al orașelor și ținuturilor de la Dunăre*.

Apariția la nordul Dunării a pecenegilor, populație nomadă de stepă, a determinat autoritățile bizantine să întărească și, în același timp, să adapteze sistemul de apărare al themei de frontieră Paristrion potrivit tacticii de luptă a noilor năvălitori, care nu posedau flotă, ci își bazau atacul pe cavaleria însoțită de căruțe. Pentru atacuri și incursiuni de pradă la sud de Dunăre, ei așteptau, îndeosebi, iernile grele, când apele fluviului se transformau în pod de gheață. Așa se explică, poate, schimbarea caracterului de bază navală puternică a fortificației de la Păcuiul lui Soare și înălțarea, între Dunăre și Marea Neagră, a unui val de pământ și a altuia din piatră. În 1027, pecenegii au trecut pentru prima dată Dunărea iar, în 1036, au atacat de trei ori la rând Dobrogea.

Timp de un deceniu, până în 1046, n-a mai avut loc nicio invazie a pecenegilor în imperiu. În acest interval de timp, orașele de pe malul drept al Dunării au cunoscut o nouă prosperitate, care se reflectă în descoperirile arheologice. Întreruperea invaziilor pecenege la sud de Dunăre se datorează slăbirii puterii lor, în urma înfrângerii pe care au suferit-o în anul 1036 din partea lui Iaroslav, cneazul Kievului, a luptelor cu uzii și a conflictelor interne pentru supremație. La toate acestea s-a adăugat un tratat de pace încheiat între bizantini și pecenegi, poate chiar în anul 1036 sau curând după aceea. La semnarea acestui document și la îmbunătățirea relațiilor dintre bizantini și pecenegi, rolul principal se pare că l-a avut Katakalon Kekaumenos. Originar din Asia Mică, acest general bizantin deținea, în 1043, funcția de *comandant al orașelor și teritoriilor de la Dunăre*.

³⁶ XXX, *Istoria Românilor*, p. 380.

Katakalon Kekaumenos, cel mai strălucit general din a doua treime a veacului al XI-lea, a nimicit, lângă Varna, pe rușii lui Vladimir, care zdrobiți la 1043, la intrarea Bosforului, se întorceau în țara lor, pe uscat³⁷.

După două secole, răscoala celor doi frați, Petru și Asan, avea să pună capăt existenței themei bizantine Paristrion, favorizând apariția în ținutul românesc transdunăreanopontic a unei formațiuni politice locale autonome. Despre acest teritoriu (pe locul căruia, astăzi, se află județe Tulcea și Constanța) aflăm că, în timpul lui Ioan Asan al II-lea, era delimitat, separat de statul asăneștilor prin regiunea denumită *Țara Cărvunei* (regiune situată, în prezent, în nord-estul Bulgariei). Într-o diplomă din 1230, conducătorul vlahobulgar permitea negustorilor raguzani să treacă cu mărfurile lor prin *Țara Cărvunei*, ceea ce demonstrează că acest teritoriu era controlat de dinastia Asăneștilor. Din enumerarea localităților în care negustorii republicii Ragusa aveau dreptul să vină, reiese că țarul nu avea niciun port sau târg situat la nord de *Țara Cărvunei*. În ceea ce privește stăpânirea pe viitor a ținutului dintre Dunăre și Mare, situația ei s-a modificat odată cu invazia mongolo-tătară.

Situate în sud-estul Europei, teritoriile românești din stânga și din dreapta Dunării nu au fost iertate de necruțătoarele atacuri ale acestor barbari, aflându-se, în secolul al XIII-lea și, în parte, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, sub dominația politică tătară³⁸. Despre ele, analele secrete mongole, traduse în chineză sub titlul *Yuanche*, consemnau, în anii 1234-1235, măsurile luate de mongoli pentru o campanie de proporții nemaiîntâlnite. Obiectivul ei era cucerirea întregii lumi europene, după deviza întemeietorului puterii mongole, Genghis Han (1206-1229), *un singur soare pe cer, un singur stăpân pe pământ*. Invazia mongolă în Europa, condusă, în principal, de prințul Batu, fiul lui Jochi³⁹, și de experimentatul general Subotai, s-a declanșat în toamna anului 1236 prin distrugerea statului *Bolghar* (Bulgaria păgână) de pe Kama și Volga pentru ca, prin cucerire, să ajungă să ocupe, la 6 decembrie 1240, Kievul, după ce, până atunci, anexase cnezatele rusești. Încetul cu încetul, aceste armate de invazie se apropiau de bătrânul continent european.

Concentrată în Halici (Galiția), armata de ocupație s-a împărțit în mai multe corpuri, menite înaintării pe direcțiile occidentale spre Polonia și Ungaria, și meridionale, spre țările române.

Ținuturile românești, atât cele extracarpatiche cât și voievodatul Transilvaniei, fuseseră lovite direct de invazie în lunile martie - aprilie 1241 prin corpurile de armată ale prinților Qadan, Buri, Boqetor, Bugeq⁴⁰. Acest lucru rezultă și din scrierea, foarte bine informată, a cronicarului persan Rașid ad-Din (redactată pe la 1300) care ne transmite știri privind desfășurarea invaziei mongolo-tătare, arătându-ne că aceștia au întâmpinat rezistența românilor în teritoriile locuite din vechime de ei (*trecând pe drumul Kara Ulagh*,

³⁷ Nicolae Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine asupra românilor de la Dunărea de Jos*, în Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, 1921-1922, p. 571.

³⁸ Anca Ghiță, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (secolele XIII-XV)*, în *Revista de istorie*, tom 34, nr. 10, octombrie 1981, p. 1564; Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985, p. 18.

³⁹ Jochi era fiul mai mare al lui Temugin (sau Genghis Han) și, pentru că a murit în 1227, tronul a revenit celui de-al treilea fiu al lui Genghis han, Ogōdai, care l-a împutemicit pe prințul Batu să declanșeze atacul asupra Europei, recunoscându-i autoritatea, nu numai în teritoriile deja incluse în partea de vest a Imperiului Mongol, ci și în regiunile învecinate ce urmau să fie cucerite.

⁴⁰ Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985, p. 20-21.

mongolii *au învins acele popoare Ulagh*). Că așa stau lucrurile și că Batu Han (1237/1241-1256) a avut legături cu urmașii Asăneștilor, reiese și dintr-o scrisoare din 1254 a regelui Bela al IV-lea al Ungariei (1235-1270), care-i plătea tribut acestui conducător al părților de apus ale imensului imperiu mongol. Faptul este susținut de mărturia lui Guillaume de Rubrouck, ce menționa că rutenii, românii și bulgarii dădeau dări lui Batu han: *de la vărsarea Tanais-ului (Don) spre apus, până la Dunăre, totul este al lor și chiar și peste Dunăre, spre Constantinopol, Vlahia, care este țara lui Asan și Bulgaria Mică până în Slovenia, toți le plătesc tribut*⁴¹.

Dobrogea nu a fost nici ea iertată de atacurile tătarilor. Următoarele dovezi sunt destul de grăitoare. Astfel, au fost descoperite la Silistra trei tezaure și alte trei la Isaccea despre care spun istoricii că ar fi fost ascunse cu prilejul acestor expediții ale tătarilor din 1241-1242. Trebuie să precizăm că două tezaure de la Silistra au fost descoperite într-un strat masiv de arsuri, care a pus capăt locuirii din zonă pentru aproape un secol. Cercetările arheologice de la Păcuiul lui Soare au condus-o pe cercetătoarea Silvia Baraschi să considere că și această așezare urbană a căzut pradă unor teribile devastări în anii 1241-1242, distrugerii atât de grele încât ele au lăsat consecințe de lungă durată asupra locuirii din acest centru. Încetarea seriei de descoperiri monetare în așezarea de la Nufăru (comuna Nufăru, județul Tulcea) la sfârșitul anilor '30 ai secolului al XIII-lea ne îndeamnă să considerăm că, și în această zonă, viețuirea a încetat tot în împrejurări dramatice din anii 1241-1242.

Poate cel mai elocvent martor al situației foarte grave pe care a cunoscut-o zona gurilor Dunării în primele două decenii după 1241 este faptul că circulația monetară a avut o depresiune puternică, afluxul numerarului nou fiind drastic diminuat odată cu încetarea activității atelierelor asăneștilor. În mod plastic a fost numită această perioadă din circulația monetară locală ca epoca monedelor *tăiate total*. În fapt, populația a încercat să suplinească lipsa de monedă necesară prin tăierea vechilor monede, dar și a rarelor noi monede, în fragmente reprezentând 1/2, 1/4, 1/8, 1/16, și chiar 1/32 dintr-un exemplar vechi, cântărind adesea numai 0,20 g⁴².

Moartea neașteptată a urmașului lui Ginghis han, Ögödoi (1229 - decembrie 1241), la Qara Qorum și dorința prinților mongoli de a-și consolida stăpânirile au determinat retragerea corpurilor de invazie, mult sporite cu supuși și captivi. Efectuată pe mai multe căi, din care aceea centrală, prin bazinul Carpatic, pe Dunărea de Mijloc și de Jos, retragerea a provocat o nouă devastare a spațiului românesc. O însemnare contemporană pe un manuscris grecesc din Biblioteca Vaticanului memora trecerea tătarilor pe la sud de Dunăre, prin statul româno-bulgar confruntat cu o gravă criză după stingerea ultimului mare conducător al acesteia, Ioan Asan al II-lea (în preajma lui 24 iunie 1241). Acelorași evenimente le-a fost consacrată un pasaj al cronicii *Giamii at Tevarih (Suma istoriilor)* datorată marelui vizir al Persiei mongole, Fase al-Pah Rașid ad Din (1247-1318). Potrivit acestor anale, la întoarcerea de pe litoralul adriatic, corpul de armată al lui Qadan a cucerit două orașe ale Ulaquților, Turnin și Kila, după lupte grele. Interpretarea cea mai recentă consideră că forțele mongole au întâmpinat rezistența vlahilor (ulaquți) la Tâmovo (Turnin) și Chilia dunăreană (Kila)⁴³. Imaginea era întregită de știrea, mai greu de plasat geografic, din *Istoria regilor francilor*, analele rimate ale lui Philippe Musket,

⁴¹ Anca Ghiță, *op. cit.*, p. 1865; Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 23.

⁴² Ernest Oberländer-Tâmoveanu, *Începuturile prezenței tătarilor în zona gurilor Dunării în lumina documentelor numismatice*, în volumul *Tătarii în istorie și în lume*, București, 2003.

⁴³ Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1975, p. 207-208.

după care, tătarii, în retragere, fuseseră înfrânți de *regele țării românilor la o trecătoare*. Chiar dacă vestea ajunsă în Occident reflecta, mai degrabă, psihoza generală de ușurare față de neașteptata retragere mongolă, refluxul invaziei prin ținuturile românești din Carpați, de la Dunărea de Jos și Marea Neagră, rămâne un fapt istoric de o gravitate excepțională și cu adânci consecințe; tătarii au oprit înaintarea ungurească spre răsărit.

Părțile occidentale ale uriașului imperiu euro-asiatic fuseseră create de prințul Batu, denumit de cronica lui Rașid ad Din, han al Qipciaului sau Cumaniei (1243-1257), han al Hoardei de Aur (Altân Orda) cu reședința la Saray, pe Volga. Rapida extensie a puterii mongole, menținută printr-un sistem administrativ centralizat, facilitat de excelente comunicații militare, poștale și de călători a însemnat, totodată, punerea în contact direct și rapid a Europei cu Oceanul Pacific. Fapt fără precedent în istoria umanității, procesul a determinat, de asemenea, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, o adevărată *revoluție comercială*. Din cele mai îndepărtate colțuri sud-estice asiatice ale imperiului mongol, ce se implantase prin cucerire în China, drumurile caravanelor se prelungeau până la porțile orientale ale Europei. O uriașă conexiune, un comerț fabulos atingea Marea Neagră, devenită acum, după semnificativa expresie a lui Gheorghe Brătianu, *placa turnantă a traficului internațional la sfârșitul Evului Mediu*. Ea a atras, într-o aprigă concurență, republicile maritime italiene, în primul rând Genova și Veneția⁴⁴. Cea care va beneficia de avantajul *păcii mongolice* a fost Republica Ligură care, datorită evenimentelor istorice, s-a apropiat de Imperiul de la Niceea cu care a încheiat, la 13 martie 1261, la Nymphaion, un tratat prin care i se conferea, în schimbul ajutorului dat împăraților bizantini de a recupe Constantinopolul, supremația comercială în Marea Neagră. Această situație economică a fost, foarte repede, însoțită de o structură politică, un *imperiu colonial* genovez ale cărui temelii s-au pus pe țărmurile Mării Negre, după anul 1266, cu ajutorul mongolilor, care erau vămuitori ai rutelor terestre și debușeelor maritime și care erau, deci, interesați ca acest sistem economic, comercial să funcționeze cât mai bine. Cu toate acestea, quasi monopolul genovez în Marea Neagră nu s-a putut menține în formele ideale al tratatului de la Nymphaion. Victoria navală a Veneției asupra flotei genoveze în apele de la Trepani (1264), tratativele și acordurile veneto-bizantine (1265, 1268, 1277, 1281, 1285) paralel cu deteriorarea raporturilor imperiului constantinopolitan cu Republica Ligură, au internaționalizat navigația pontică. Totuși, Genova, după anihilarea concurenței pisane (1277, 1284), favorizată de avansul inițial și de temeinica insinuare în ulusul Hoardei de Aur, își asigurase, la sfârșitul celui de al XIII-lea secol, dominația comercială în bazinul pontic.

Ca urmare a acestei dezvoltări a comerțului, au fost cunoscute mai bine litoralul, dar și țările din jurul Mării Negre. Astfel, alături de actele notariale ale tranzacțiilor comerciale, hărțile nautice și portulanele au îmbogățit cunoașterea realităților din bazinul Mării Negre.

Dintre documentele care ne ajută la această reconstruire a imaginii Mării Negre menționăm, între altele: harta Mării Negre a lui Pietro Vesconte; *Compasso da Navigare*, un portulan pisano-amalfitan; *Atlasul Luxore* sau *Harta de la Cortona* care ne redă Delta Dunării. Acest atlas a fost alcătuit de profesorul Tammar Luxoro și indica doar gurile brațelor deltei⁴⁵.

Sub protecția *păcii mongolice*, Bizanțul restaurat (reamintim faptul că, în 1204, cavalerii cruciați cuceriseră Constantinopolul și, abia în 1261, Mihail al VIII-lea

⁴⁴ Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 21-23.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 28-39.

Paleologul a restabilit puterea bizantină la Constantinopol), animat de politica iscusitului basileu Mihail al VIII-lea Paleologul de recuperare integrală a posesiunilor imperiale, a devenit din nou activ la Dunărea de Jos. În această perioadă, toate pozițiile însemnate ale țărmlui vest-pontic până la gurile Dunării au fost cuprinse în hotarele imperiului restaurat ca urmare a puternicelor ofensive recuperatoare ale împăratului Mihail al VIII-lea. Cucerirea bizantină s-a implantat în această arie în detrimentul Țaratului bulgar și a fost consolidată cu concursul Imperiului mongol al Hoardei de Aur. Alianța dintre Bizanțul restaurat și tătarii Hoardei de Aur, sigilată prin legături matrimoniale, a asigurat stabilitatea pozițiilor bizantine în regiune⁴⁶. Într-un imn panegeric închinat, pe la 1262-1263, lui Mihail al VIII-lea, învățatul contemporan Manuel Holobolos conchidea: *s-au bucurat de tine că le ești împărat și multe insule paristriene*⁴⁷ *au renunțat la rășcoala plănuită și și-au dat seama că au fost supuse și asuprite de stăpâni fără drepturi legitime*. Intemeiată pe flota militară renăscută, puterea bizantină, urmând făgașul legăturii preexistente între ținuturile danubiano-pontice și Imperiul de la Niceea, a reorganizat politico-administrativ sectorul Dunării de Jos, foarte probabil de la vărsare și până în amonte de vechea cetate Dorostolon (Drâstor). Evenimentul a fost ilustrat și pe planul ierarhiei ecleziastice, prin apariția în actele patriarhiei constantinopolitane a mențiunii mitropoliei de la Vicina, în vara anului 1285. Eparhia ortodoxă acoperea, atât posesiunile bizantine, cât și larga zonă paristrană, dunăreană și maritimă de iradiere politică și culturală a imperiului restaurat⁴⁸.

În aceleași largi circumstanțe internaționale ale invaziei și dominației mongole, ca și ale revenirii bizantine la Dunărea de Jos, se plasează un episod cu implicații în evoluția locală. Presiunea amenințătoare a Persiei ilkhaniide sub marele han mongol Hülagü (1251-1265) asupra sultanului turcic selgiucid de Rum a provocat dezagregarea acestuia după mijlocul secolului al XIII-lea. Procesul, exprimat și prin luptele dinastice, a determinat refugierea în Imperiul bizantin a fostului sultan de Iconium (Konya), Izzededin Keykavus al II-lea, urmat curând (1263) de câteva mii de partizani ai săi, nobili, războinici și familiile lor. După *Tarih-i al-i Selgiuq (Istoria selgiuqizilor)*, redactată către 1424 de Yazıcıoğlu Ali la cererea pribeagului sultan, basileul Mihail al VIII-lea, *le-a dat ca loc și patrie ținutul Dobrogea, care este un colț bun, cu apă și aerul purtătoare de sănătate și de frumusețe; [...] multă vreme, în ținutul Dobrogei, au 2-3*

⁴⁶ Șerban Papacostea, *Genovezii la Caliacra: un document ignorat*, în *Pontica*, XXX, din 1997, p. 278.

⁴⁷ V. Laurent, analizând acest pasaj, ajungea la concluzia că *insulele paristriene* despre care este vorba erau ostroavele din Delta Dunării și că evenimentele care au determinat întarea acestor ostroave în stăpânirea bizantină se plasează către 1273. În sfârșit, același savant găsește în acest pasaj dovada sigură că bizantinii din vremea lui Mihail al VIII-lea au intrat în posesia gurilor Dunării. Petre Diaconu consideră că, prin *insule paristriene*, autorul elogiului adresat lui Mihail al VIII-lea Paleologul a vrut să designeze, într-o formă eufemistică, un teritoriu de la Dunărea de Jos mult mai întins decât Delta Dunării, cum ar fi, de pildă, cel al Dobrogei. La drept vorbind, pentru cineva care trăia la Constantinopol, Dobrogea, care nu avea nicio legătură pe uscat cu Imperiul, având în vedere stăpânirea bulgară din dreapta Dunării, era văzută ca o insulă sau, poate chiar, cu niște insule paristriene. Identificarea *insulelor paristriene* din elogiul lui Holobolos cu ostroavele din Delta li se opune împrejurarea că aceste ostroave erau, de mai multă vreme, în controlul bizantinilor. Ori, din elogiul lui Manuel Holobolos rezultă că *insulele paristriene* au fost cucerite atunci, în preajma lui 1273.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 19-24.

orașe musulmane și 30-40 de bulucuri de corturi turcești; ripostând inamicilor basileului, îi nimicea⁴⁹.

Personajul central al acestei emigrări a fost, însă, Sarî Saltuq Baba, înflăcărat propovăduitor al islamismului, conducătorul spiritual și politic al turcilor selgiucizi de neam oguz, stabiliți în ținuturile danubiano-pontice. Întemeierea Babadagului în preajma lacului omonim (adică Razelm (fostul Ozolimne sau balta uzilor), pe principala cale de comunicație între podișul central dobrogean și Dunărea maritimă, se leagă de Sarî Saltuq Baba, decedat curând după 1304 și căruia i se atribuie mausoleul (turbe) aflat și astăzi aici. Soarta tovarășilor săi într-o etapă, evident, comprimată cronologic a fost rezumată de vechiul cronicar al selgiuqizilor, Yazicioğlu Ali: *Cei care au rămas în Rumelia, după moartea lui Sarî Saltuq au devenit „ahirzân” (și-au părăsit credința). Oamenii sultanului Keykâvus au devenit, astfel, gâgăuzi sau gaciali, pe care vâltoarea vremurilor i-a răspândit pe o mare întindere danubiano-pontică de la Balcanii maritimi la limanul Nistrului*. Procesul formării acestei populații de limbă turcică și de credință creștin-ortodoxă a fost, evident, de durată și cu condiționări multiple. Un ecou al său pare să se regăsească în memoriile lui Evlija Çelebi care, amintind de populația dobrogeană numită Citaq, afirma că *a rezultat din încrucișarea ostașilor anatolieni cu valahii și a apărut un vocabular pe care-l folosesc între ei și pe care nu-l poate înțelege oricine*⁵⁰.

Calculul politicii bizantine în implantarea spre Dunărea maritimă a grupului turcic al lui Sarî Saltuq, pentru echilibrarea tensiunii mongole, s-a dovedit însă nefondat, nou veniții devenind auxiliari ai tătarilor.

Concomitent cu instalarea turcilor oguzi în ținuturile europene de la apus de fluviul Don, dominația mongolă a fost reprezentată, după 1265, de prințul gingishanid Nogai (Câinele) (1267-1299). Acest mare feudal tătar era descendent din Giuči, fondatorul dinastiei, deci rudă directă cu hanii supremi. Poziția acestuia și raporturile cu Imperiul bizantin au fost sancționate prin căsătoria sa, după 1272, cu Eufrosina-Maria, fiica naturală a basileului Mihail al VIII-lea Paleologul⁵¹. Prin această alianță, Nogay demonstra importanța pe care o acorda relațiilor cu Bizanțul, dar și dorința de a fi agreat de populația din Dobrogea, care era în majoritate creștin-ortodoxă. De altfel, creștinii au jucat un rol preponderent în regiune. Așa se și explică faptul că Nogay a permis înființarea Mitropoliei de la Vicina.⁵²

Orientarea politică a prințului Nogai s-a precizat prin instalarea reședinței sale la Isaccea și supunerea Bulgariei la un control militar direct (1280)⁵³.

Toate aceste evenimente au dus la izbucnirea unui conflict între emirul⁵⁴ Nogai și hanul Hoardei de Aur, Toqtai. Dispunând, acum, de o imensă putere și întreținând bune raporturi cu Imperiul Bizantin, Nogai a considerat că a venit vremea să rupă raporturile de dependență față de Hoardă și a creat un stat propriu, exercitându-și autoritatea asupra unui vast teritoriu, din Crimeea până la Dunărea de Jos. În această ultimă zonă, Nogai a deschis o monetărie proprie la Isaccea și a bătut, aici, dirhemi de argint, mai întâi cu numele hanului Toqtai, între anii 1287 și 1292, apoi în nume propriu, purtând titlul de

⁴⁹ Mihail Guboglu, *Crestomația turcă*, București, 1977, p. 33.

⁵⁰ XXX, *Călători străini despre țările române*, București, 1968, vol. VI, p. 382.

⁵¹ Sergiu Iosipescu, *op.cit.*, p. 25-27.

⁵² Sevghin Omer, *Lângă Chișinău, necunoscute orașe ale hanului. Interviu cu arheologul și numismatul Nicolae Eugen*, în *Magazin Istoric*, anul XXXVII, nr. 11, noiembrie 2003, p. 21.

⁵³ Sergiu Iosipescu, *op.cit.*, p. 25-27.

⁵⁴ *Emir* - prinț, lider, șef, conducător, comandant musulman.

han, între anii 1296/1297-1300⁵⁵. Este vorba, în primul rând, de monedele de bronz, pe avers, cu *tamghaua* (însemnele) prințului Nogai asociată cu flori de crin stilizate, cu stele în șase colțuri, iar pe revers simbolul creștin al cârcelului de viță sau iedera și cu legenda IC/X (Isus Hristos) unele, sau altele, cu IC /X/ Nik (Isus Hristos Nika), plasate între brațele unei cruci grecești cu juvaier. Tamghaua prințului Nogai acoperea și fața unui al treilea tip de monedă de bronz ce purta, pe revers imaginea stilizată a unei acvile bicefale ale cărei capete erau încoronate și purtând pe piept un scut triunghiular. Fiind vorba de o monedă măruntă din aramă, de schimb curent, fără puterea de circulație a banilor de aur sau argint, cartografierea locurilor unde au fost descoperite face posibilă și circumscrierea monetărilor emitente. Menționăm că monede cu legende IC/X s-au descoperit la Tulcea, Niculițel, Isaccea și Măcin. Aici, la Dunărea maritimă, în jurul anului 1300, exista un stat creștin-ortodox, aflat în legătură tributală cu prințul Nogai. Astfel se explică legenda cu simbolurile creștine de pe revers și tamghaua nogaidă, semn al suzeranității, de pe avers.

În ceea ce privește apariția, în aceeași vreme, a celui de-al treilea tip de monedă, cel cu acvila bicefală, asociată cu însemnele prințului Nogai, se încadrează mai greu unei interpretări categorice. Simbolul vulturului bicefal se întâlnește timpuriu, în secolul al XIII-lea, pe monedele suveranilor turcilor selgiucizi. Cum colonizarea lor în nordul Dobrogei se produsese în deceniul șapte al secolului, motivul acvilei bicefale putea să capete, astfel, oarecare răspândire, apariția sa pe monede marcând organizarea politică a acestei populații. Incluziunea, însă, a vulturului cu două capete, în simbolistica imperială bizantină, tocmai sub Andronic al II-lea (1282-1328), ca și eventuala reprezentare a crucii între cele două capete ale păsării încinse cu coroana despotală, conduc, mai degrabă, spre altă explicație. Tipul monetar în cauză a fost emis de același stat de la Dunărea maritimă, de astă dată, însă, cu însemnele conducătorului sau cu ale unui despot recunoscut de Bizanț. În acest fel, întreaga consemnare contemporană a prințului geograf Abdul Fedā se lămurește deplin: *Isaccea, unde mulți profesează islamismul, este un oraș din țara românilor și dependent de Constantinopol*. Mențiunea că aici mulți profesază islamismul se referă la faptul că, în Isaccea, ca și la Babadag, erau prezenți turci selgiucizi aduși de Sarî Saltuq⁵⁶.

În 1299/1300 a avut loc o confruntare armată între hanul Toqtai și rebelul Nogai; acesta din urmă a fost înfrânt și ucis în luptă, iar hanatul creat de el a fost desființat, reintrând sub obediența hanului Hoardei de Aur. Evenimentele tulburi din preajma anului 1300 au determinat îngroparea unor tezaur de dirhemi mongoli însoțiți de perperi⁵⁷ bizantini la Oțelani (Iași) și la Mihail Kogălniceanu (județul Tulcea), unde s-au găsit, pe dealul Uzumbair (Uzun-Bayır=Dealul-Lung), șapte tezaure ascunse simultan⁵⁸. Moneda de argint descoperită în ultima localitate îl prezintă pe *Ceaka, fiul lui Nogay drept rege* folosind un termen oriental provenit din armeană - takavor, tagavor, de unde a pătruns în turcă și arabă sub variante ca tekfur, tekvur⁵⁹.

⁵⁵ XXX, *Istoria românilor*, vol. III, p. 345.

⁵⁶ Sergiu Iosipescu, *op.cit.*, p. 52-53.

⁵⁷ După înfrângerea pecenegilor la Lebonion (1091), Alexios I Comnenul a întreprins, în 1092-1093, o reformă a sistemului monetar. El a pus capăt emiterii nominalului de aur, denumit *nomisma* și a creat, în locul lui, un nominal de aur denumit *hyperpyron*, ceea ce înseamnă *trecut prin foc*, adică afinat prin topire; în documentele redactate în limba latină, noua monedă bizantină de aur purta denumirea de *perperus*, de unde perper în limba română.

⁵⁸ XXX, *Istoria românilor*, vol. III, p. 345-346.

⁵⁹ Sevghin Omer, *op. cit.*, p. 21-22.

Eclipsa puterii mongole la Dunărea de Jos după moartea hanului Nogai, la sfârșitul secolului al XIII-lea și în anii următori, a lăsat teren liber de afirmare și expansiune țarului Sviatoslav, care a ocupat o mare parte a țărmului pontic în nord până la Maurocastrum și în sud până la Messembria, Anhialos și Agathopolis. Izvoarele surprind acum un puternic antagonism între Bulgaria lui Sviatoslav și genovezii pontici instalați pe țărmul nordic și apusean al Mării Negre unde au desfășurat un comerț intens, având privilegii din partea împăraților bizantini și care au fost respectate de tătari⁶⁰. Pentru a pune capăt acestui vid de putere se constată că, în locul lui Nogai, hanul Toqtai l-a numit pe fiul său, Tukul Boga, care a stăpânit teritoriul dintre Isaccea și Porțile de Fier⁶¹, în timp ce Ceaka, fiul fostului emir rebel de la Isaccea, a venit în Bulgaria sub pretext că-l ajuta pe cumnatul său Sviatoslav. Odată ajuns aici, acesta și-a dat arama pe față, îndepărtându-l pe Sviatoslav și a reușit, pentru un scurt interval de timp, să ocupe tronul de la Târnovo. Hanul Toqtai, pentru a-și vedea în liniște de problemele asiatice, era nemulțumit de atitudinea lui Ceaka, pe care îl considera, de asemenea, un rebel; de aceea, a încurajat acțiunea internă a clasei conducătoare din Bulgaria de a suprima pe uzurpator și a aduce țar pe Sviatoslav (1300-1322)⁶² care, la rândul lui, drept mulțumire, a intervenit în lupta dintre hanul Toqtai și Jöga, fiul mai mare al lui Nogai, pe care l-a prins și l-a ucis în sudul Dunării. Pentru acest sprijin, țarului bulgar i s-a încredințat de către Toqtai autoritatea politică asupra Cetății Albe și a litoralului dar, în realitate, această autoritate era mai mult simbolică, adevăratul stăpân al orașului rămânând Toktai.

Sub conducerea lui Uzbek, Hoarda de Aur a cunoscut o perioadă de înflorire în toate domeniile; hanul menținea sub dominație ținuturile de la gurile Dunării, învingând manifestările locale de autonomie îndreptate împotriva tătarilor.

În 1313, în urma concesiilor acordate de hanul Uzbek (Özbek), genovezii au revendicat dreptul de a exploata comercial țărmul nord-pontic din aria de dominație a Hoardei de Aur, arie care cuprindea și teritoriile cucerite de Țaratul Bulgar în perioada ce a urmat morții lui Nogai. Probabilul refuz al țarului de a se supune condițiilor genoveze și hotărârea sa de a impune propriile sale reguli comerțului cu genovezii au declanșat conflictul, despre care știm că s-a manifestat prin daune provocate de oamenii țarului negustorilor genovezi la Moncastru și în alte locuri ale imperiului său, vexațiuni la care genovezii au răspuns prin apelul la arma lor eficace, boicotul comercial.

Restaurația puterii Hoardei de Aur la Dunărea de Jos și restabilirea contractului teritorial între tătari și Bizanț pe țărmul apusean al Mării Negre a înlăturat dominația genovezo-bulgară⁶³.

Diferite izvoare sunt unanime în a recunoaște întărirea dominației tătare în ținutul transdunăreano-pontic, în deceniul al patrulea din secolul al XIV-lea. Evenimentul este dovedit și de izvoarele scrise, pentru că în anul 1339, Macarie, mitropolit de Vicina, semna că orașul pe care-l păstora (*Vitzina-Vicina*) căzuse sub loviturile tătarilor; un alt izvor este o listă episcopală, tot de pe la 1339, unde se arată că episcopul de Vicina, ridicat la rang de mitropolit de către Andronic cel Bătrân, a decăzut din cauza stăpânirii barbare, iar numărul creștinilor scăzuse; pe harta nautică a lui Dulcert (din 1339) figura, la Vicina și Cetatea Albă (Mavrocastru), steagul mongolo-tătar, având ca emblemă semiluna și tamghaua. O altă sursă de informații, contemporană evenimentelor, este

⁶⁰ Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 279.

⁶¹ Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, București, 1994, p.19.

⁶² Anca Ghiță, *op.cit.*, p. 1866.

⁶³ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 279.

jurnalul de călătorii al învățatului arab Ibn Battutah ce a surprins unele realități din ținutul transdunăreano-pontic cu care a venit nemijlocit în contact, în 1330-1331. Traversând, în două rânduri, regiunea, pentru a însoți pe prințesa Bailun, soția Hanului Uzbek, care era de origine bizantină, la Constantinopol, Ibn Battutah spune că primea la fiecare popas pentru hrana ei și a mulțimii de slujitori, numeroși cai, oi, boi, precum și lapte; prințesa, generoasă, oferea călătorului arab, ori de câte ori primea daruri, doi sau trei cai și berbeci. Cum Ibn Battutah nu tăia caii pentru a se hrăni, a reușit să adune, în timpul călătoriei, 50 de cai⁶⁴. Ibn Battutah arăta că orașul Babadag (Baba Saltık) este cel din urmă pe care-l stăpânesc tătarii. Între el și începutul împărăției grecești (bizantine) sunt 18 zile de mers printr-un pustiu în întregime lipsit de oameni. Din aceste 18 zile, opt le parcurgi fără să găsești apă; mai amintește că, trecând canalele Dunării, pe cel de al treilea canal a văzut un oraș puternic fortificat pe care îl numește Fenikah (identificat de unii cu Vicina, de alții cu Enisale)⁶⁵.

Impresia aceasta de *deșert, pustiu*, este întâlnită și la un alt călător pe acele meleaguri și anume, în anul 1476, la Giovanni Maria Angiolello din Vicenza (1450-1525), vistiernicul sultanului Mehmed al II-lea Cuceritorul. Pentru voiajorul vicentin, *dincolo de Varna până la Dunăre, timp de opt zile și mai mult, de mers, nu se află oameni, iar locurile sunt sălbătice, lipsite de apă dulce, un deșert în care călătorii erau asaltați de nori de lăcuste, așa de groși încât întunecau soarele și când coborau pe pământ rodeau până și sacii cu pesmeți din corturi, de la primul la ultimul*. Viziunea cronisticii otomane din secolul al XVI-lea asupra acestui ținut este frapantă: o *Sahară*.

O explicație a acestui fenomen se găsește în istoria, încă nescrisă, a climatului românesc. Supusă acestor notabile variații climatice, vegetația și solul platformei dobrogene au suferit o mutație care explică aspectul quasi-deșertic din secolele XIV-XVI. Spre deosebire de Bărăganul vecin, udat de cursul bine alimentat montan al Ialomiței, caracterul stepei a fost accentuat pe platoul danubiano-pontic de fragilitatea rețelei hidrografice. Apele, firave, scurgându-se prin mici canioane, erau incapabile să susțină dezvoltarea pădurilor, reduse la pâlcuri de salcâmi. O excepție o constituie totuși, aici, în zona centrală a istmului ponto-danubian, valea Apei Negre, Cernavodă sau Karasu⁶⁶.

Chiar dacă după moartea lui Uzbek (1341), datorită unor tulburări locale, Hoarda de Aur a trecut printr-o criză, dominația mongolo-tătară a continuat să se mențină în aceste zone: în 1343, într-un regulament privind drepturile de vamă ale coloniei genoveze din Pera se preciza că imperiul mongol se întindea de la fluviul Vicina până la Tana; mai precis, de la gurile Dunării la cele ale Donului.

Imperiul de stepă, Hoarda de Aur, nu a creat o organizare administrativă proprie în ținuturile căzute sub dominația ei politico-economică. Această stăpânire mongolo-tătară s-a exercitat cu un control de la distanță, în care s-a adoptat sistemul dărilor (alîm) impuse populației printr-un *iarlık* al hanului; acest *iarlık* însemna un control indirect, întrucât hanul acorda autonomie politică ținuturilor supuse, lăsându-le conducători proprii, rămânând dependente de han prin obligația de a plăti un tribut realizat din dările strânse de la populație. Dările se adunau din mai multe părți într-un anume centru, la o dată fixă. Pentru ținuturile dunăreano-pontice, acest centru a fost Isaccea, alegerea fiind favorizată de poziția sa pe malul Dunării, dar și de faptul că se afla la încrucișare de

⁶⁴ Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*, București, 1984, p. 206.

⁶⁵ XXX, *Călători străini despre țările române*, București, 1968, vol. I, p. 200-203.

⁶⁶ Sergiu Iosipescu, *op.cit.*, p. 33-34.

drumuri. În caz de nerespectare a termenului de predare a tributului, se organizau incursiuni de pedepsire. Relațiile cu populația din teritoriile supuse depindeau de trimiterea regulată a tributului și de gradul de rezistență al comunității locale. Steagul cu emblema tătară ce figura în hărțile nautice avea, mai mult, o semnificație comercială, nu atât politică, în sensul de delimitare a hotarului până unde se întindea dominația tătară; se indicau centrele comerciale, mai ales cele în care aveau interese negustorii italieni, centre cărora tătarii le acordau protecție și apărare în schimbul unor obligații economice. Dominația tătară (spre deosebire de cea romană, bizantină, otomană), nu a instituit o administrație directă în teritoriile asupra cărora își întinsese autoritatea și nu a fortificat malurile Dunării; supremația mongolo-tătară nu a dispus de elementele unei ocupații militar-administrative directe care să împiedice unitatea politică locală a românilor din stânga cu cei din dreapta Dunării. Mai mult, în cursul procesului de unificare organică politică, bazat pe comunitatea etnică, de limbă și cultură, economică, formațiunile românești de dincolo și dincoace de fluviu (schismatici ortodocși, cum îi numeau izvoarele ungurești) au găsit nimerit să se alieze, în unele situații, cu tătarii, pentru a respinge tendințele de expansiune ale statelor vecine (Ungaria și Țaratul de Târnovo)⁶⁷.

În condițiile în care, sub domnia lui Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328), puterea vechiului imperiu constantinopolitan intrase într-un accentuat declin, în timp ce frontiera ei asiatică se prăbușea sub lovirile emiratelor turce, Genova și Veneția își disputau resursele financiare ale Bizanțului și economia Mării Negre. Pozițiile Genovei se consolidaseră prin înălțarea fortificațiilor Galatei, semn al începutului dominării Strămtorilor. Nici situația din Bulgaria nu era foarte bună, întrucât noul țar de la Târnovo continua să fie sub dependența hanului Toqtai, iar în zona Vidinului, autoritatea țarului de la Târnovo era ignorată, familia lui Șişman croindu-și despoție independentă.

În această situație, ținuturile danubiano-pontice evoluau între Hoarda de Aur, prezentă la Dunărea de Jos și Isaccea, și concurența economică genovezo-venețiană⁶⁸. Aici, în această zonă, a fost semnalată de către scriitorul arab Abdulfeda (1273-1331) o *Țară a românilor*, atunci când ne spunea că Isaccea, locul unde profesau mulți islamiști, se afla în *Țara Românilor*. Faptul că aici se afla o populație românească este confirmat, mai târziu, de cronicarul turc Enveri care, povestind evenimentele privind expediția de la începutul secolului al XIV-lea a lui Umur bey la gurile Dunării, relatează că emirul Umur a ajuns la Chilia (Kili), aflată la hotarul Țării Românești (Eflak) și aici a găsit ghiauri (*Kâfir* = necredincioși) ce semnalau pericolul în fața unui atac dând foc ierburilor. Acesta era, de bună seamă, obiceiul locului, obicei întâlnit la românii de oriunde⁶⁹.

Cam în aceeași perioadă s-a produs o modificare în geografia politică a Balcanilor orientali. Țarul de la Târnovo, Theodor Sviatoslav, a atacat prin surprindere, în primăvara anului 1307, Imperiul Bizantin care era slăbit de problemele interne și externe cu care se confrunta. Incapabil să organizeze o rezistență eficientă, lipsit de trupe disponibile în partea europeană a statului, împăratul Andronic al II-lea (1282-1328) a fost silit să negocieze. Pacea încheiată, consfințită de o alianță matrimonială ce lega pe țarul Theodor Sviatoslav de Paleologi, aducea, totodată, dinastului cumano-bulgar, ca zestre, cetățile Messembria și Anchialos. Ieșirea la Marea Neagră a regatului bulgar de la Târnovo, pe versantul meridional al Balcanilor maritimi, scinda posesiunile bizantine din Pontul Stâng.

⁶⁷ Anca Ghiță, *op. cit.*, p. 1866-1867.

⁶⁸ Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 48-49.

⁶⁹ Anca Ghiță, *op. cit.*, p. 1868.

Anul 1307 a însemnat crearea, în lungul istmului ponto-danubian, de pe versantul nordic al Balcanilor și până la Dunărea de Jos, a unei entități teritoriale românești aparte ce păstra, pe mare, comunicația cu Imperiul Bizantin de care depindea. Legătura tributară și suzeranitatea Hoardei de Aur constituiau, totodată, o protecție eficientă împotriva planurilor ambițioase ale țarului de la Târnovo, inspirate, poate, de tradiția Asăneștilor. Dealtminteri, nici chiar acesta nu-și întinsese stăpânirea la nord de linia Drăstor-Provadia. Totodată, acum, la începutul secolului al XIV-lea, Bulgaria continua să evolueze în orbita politică internațională a Hoardei de Aur, contingente bulgare în slujba hanului întâlnindu-se într-un rând, la 1316, și la Cetatea Albă⁷⁰.

În poșta războiului bulgaro-bizantin din anul 1307, care separase practic istmul ponto-danubian de Imperiul Paleologilor, conexiunea constantinopolitană se menținuse, atât sub raportul confirmării internaționale a stăpânitorilor locali, precum a celui din Țara Românilor de la Dunărea maritimă, cât și al ierarhiei ortodoxe. Către anul 1320, o listă a castelelor patriarhiei de Constantinopol *din părțile Varnei*, enumera Cranca, (Ecrem), Caverna, Caliacra, Chilia-Licostomo și Drăstra.

Lista castelelor patriarhale este evocatoare pentru organizarea politică internă a ținuturilor danubiano-pontice. Alături de Țara Românilor de la Dunărea maritimă, cunoscută grație și altor surse, dar în hotarele căreia poate fi plasată, cu probabilitate, Chilia-Licostomo, se pot constata și alte zone de cristalizare politică.

Primul este binecunoscutul ținut al anticului Durostorum, simptomatic numit acum într-un izvor bizantin nu Dorostolon, ci Drăstra.

Cea de-a doua este în părțile Varnei, unde se aflau castelele Caverna, Cranca, Gerania și Caliacra. O însemnată concentrare de fortificații presupunea o structură politică și aceasta a fost, așa cum a afirmat, încă de la 1860, filologul și istoricul slovac Franz Miklosich, Țara Cărvunei. Numele de origine latină a avut, chiar și prin intermediul izvorului grecesc, forma românească. Aceasta a fost pronunția uzitată până în secolul al XIX-lea și care a căpătat notorietate politică prin mișcarea revoluționară a *cărvunilor* din Moldova, în deceniul al treilea. De bună seamă, nu este vorba de o țară a exploatărilor cărbunelui mineral, ci de vechea și răspândita ocupație dobrogeană a fabricării manganului. Este, iarăși, semnificativă, denumirea acestui cărbune de lemn cu un termen roman, firește numai unui mediu românesc. O probă textelor bizantine ca și traducerea corectă Carbona, oferită de inscripțiile hărților nautice genoveze, datorate lui Pietro Vesconte. Dealtminteri, și cronistica bulgară, fie chiar apocrifă, nu face decât să preia toponimul din textele bizantine. Și, fapt în totul remarcabil, traducerea turcică a vechiului nume al Cărvunei stăruie și astăzi într-o parte a Țării Românești, în denumirea orașului-port Mangalia. După ipoteza savantului Theofil Sauciuc Săveanu, nu este exclus ca anticul Callatis să fi avut, la un moment dat, un cartier cu numele Mangalia. Probabil că această *suburbie* a Callatisului a ajuns să înlocuiască, într-o anumită perioadă din care nu avem știri, numele Callatis și că numele Mangalia să se fi păstrat peste secole, într-o formă puțin schimbată, până în vremea asupra căreia izvoarele istorice aruncă o mică dâră de lumină până în zilele noastre. Dacă numele Mangalia este în legătură cu Megara, Megalia, atunci trebuie să presupunem că, cel puțin, acea parte sau acel punct al orașului Callatis n-a mai fost niciodată părăsit de locuitori, de la început și până a se extinde acest nume asupra orașului întreg. Acest savant explică astfel cum, din cuvântul Magalia, s-a format Mangalia. Din vremea preponderenței politice a turcilor s-a ivit forma cu un *n*

⁷⁰Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 50.

înaintea literei g. Forma Mangalia era pentru turci mai clară, căci turcii aveau în limba lor cuvântul *mangal* pe care l-am luat și noi de la ei, cu înțelesul de *cărbuni*.⁷¹

Foarte curând, la 1325, patriarhia de Constantinopol numea, în persoana arhiereului Methodie, un nou *mitropolit de Varna și Cărvuna*. Actul patriarhal reprezenta recunoașterea bizantină, ecleziastică și imperială, a entității statale a Țării Cărvunei, teritoriul ei coincidând cu al mitropoliei omonime. Factorii politici conducători ai Țării Cărvunei vor fi solicitat patriarhiei constantinopolitane un ierarh pentru organizarea bisericii locale și acesta a fost desemnat cu rang mitropolitan: Methodie de Varna. Varna, însăși, pare la aceasta dată să fi fost cuprinsă de frontierele Țării Cărvunei.⁷²

Deceniile patru și cinci ale secolului al XIV-lea aveau să fie marcate de însemnate prefaceri în ținuturile românești extracarpătice, întrucât stăpânirea tătărească din anul 1339, de la Vicina nemulțumea pe Basarab I, domnitorul Țării Românești. Prezența militară a Hoardei de Aur la Dunărea de Jos, precum și ocuparea Vicinei, creau o ruptură a legăturii dintre Țara Românească și românii danubiano-pontici, conexiune ce era mijlocită tocmai prin mitropolia Vicinei. Astfel că, în anul 1344, însuși fiul lui Basarab I, Nicolae Alexandru, a angajat Țara Românească în largul front antimongol, la care participau regatele catolice polone și ungare. Acțiunea politico-militară a principatului românesc, prin anvergura sa strategică, a rupt echilibrul de forțe, determinând refluxul dominației mongole la est de Carpații Orientali. În urma confruntărilor est-carpătice, organizarea politică românească locală, cu tradiționalele *țări*, se afirma pretutindeni, proces ce a condus, în răstimpul a două decenii, la întemeierea Moldovei lui Dragoș (1359-1360) și la ctitoria independentă, din 1364, a lui Bogdan I.

În vremurile acestui zbucium, un grav eveniment s-a petrecut la Dunărea de Jos maritimă. Amenințat, în vara anului 1341, de pericolul conjugat al unei invazii mongole, al cărui tăvălug ar fi afectat ținuturile danubiano-pontice, și al unui atac bulgar, Imperiul Bizantin, prin marele domestikos Ioan Cantacuzino, a provocat intervenția militară, maritimă, la gurile Dunării, a vechiului aliat Umur, begul de Aydin. Concepută ca o lovitură indirectă spre bazele de declanșare ale invaziei mongole, expediția piraiților turci din zona Smyrnei (Izmir) este cunoscută doar printr-un izvor tardiv, cronica rimată *Düsturname (Cartea Vizirului)*, compusă de Enveri la 1465.

Potrivit acesteia, la Izmir s-a armat o flotă de 350 de ambarcațiuni, pe fiecare dintre galere instalându-se trupe turcice comandate de către un beg. Pătrunsă în Marea Neagră, după o consfătuire la Constantinopol a conducătorului expediției cu o înaltă personalitate a imperiului (*teqfur*) și pe care sursele bizantine o arată a fi marele domestikos Ioan Cantacuzino, iar data întrevederii, curând după moartea lui Andronic al III-lea (15 iunie 1341), flota lui Umur beg a ajuns la Chilia (Kili) de la marginea Valahiei (Eflaq), devastând și incendiind țara. Cei atacați, ghiaurii (Kiafir), au alertat populația aprinzând focuri și strângând o însemnată oaste pentru apărare. Într-un peisaj de *munte și câmpie, între trupele lui Umur beg și oastea creștină s-a dat o bătălie demnă de un sultan*.

Covârșitoare prin atacurile de cavalerie și săgetarea din galop, forțele piraiților anatolieni au reușit să ocupe tabăra creștină, luând mulți prizonieri. Umur beg și trupele sale și-au continuat raidul prin munți și păduri (*dağ ve ormanlarda*), capturând mulți băieți și fete. La plecare *dădură foc la toate orașele și distruseră și Chilia și multe fortărețe*. Textul lui Enveri redă desfășurarea unei expediții piraterești conduse de Umur bey la gurile Dunării, în zona Chiliei. Recent, reconstituirea acestei incursiuni a dat o

⁷¹ Valeriu Georgescu; Stoica Lascu, *Callatis – Mangalia. 2500*, Mangalia, 1995, p. 15.

⁷² *Ibidem*, p. 61.

nouă interpretare textului din *Destan-i Umur paşa*. Pornindu-se de la premisa că expediția fusese plănuită ca o lovitură îndreptată contra Țaratului bulgar de Târnovo, ținutul devastat de pirații lui Umur bey ar fi fost acela din împrejurimile Anchialos-ului. Cronica tardivă a lui Enveri este încă un caz de confuzie între numele Chiliei dunărene și acela al Anchialosului, toponim redat în surse bizantine din secolul al X-lea sub forma Achelos, iar cele savoiarde din jurul anului 1366 drept Achille. Relativa omofonie între cele două toponime, capabilă să creeze confuzii în interpretarea surselor neolatine sau bizantine, nu se poate însă accepta pentru un text osman. Elaborarea cronicii lui Enveri, întemeiată, în ceea ce privește istoria beyilor de Aydin, pe analele lui Kogea Selman de pe la 1348-1358, nu îngăduie confuzia între toponimele turcice Kili (Chilia) și Ahiolu (Anchialos).

În general, interpretarea evenimentelor trebuie să țină seama, atât de caracterul surselor osmane, cât și de subtilitatea politicii bizantine. Expediția flotei și trupelor lui Umur beg nu a avut însă, din repovestirea versificată a lui Enveri, decât un singur efect: devastarea Țării Românilor de la Dunărea maritimă. Aceasta este și singura explicație a asocierii în pasajul din *Destan-i Umur paşa* a Chiliei și Valahiei, țara românească de la gurile Dunării și din dealurile muntoase nord-dobrogene. Rezultatul acestei confruntări a fost, desigur, cu totul neașteptat și nedorit de Curtea bizantină, fapt reflectat în ciudata tăcere a memoriilor lui Ioan Cantacuzino referitoare la direcția spre care îndreptase acțiunea piraților lui Aydin. Nu același lucru s-ar fi întâmplat în cazul unei reușite incursiuni în posesiunile unui inamic, precum țarul de Târnovo⁷³.

Deosebit de importante pentru această perioadă sunt memoriile călugărului athonit Ioasaf, fostul împărat Ioan al VI-lea Cantacuzino (1347-1354), care dezvăluie și câte ceva din istoria Țării Cărvunei⁷⁴. Din informațiile furnizate de acest împărat aflăm de existența unui conducător al Țării Cărvunei al cărui nume, Balica, și titulatura sa de *arhonte*, au stârnit polemici în cărțile de specialitate.

⁷³ *Ibidem*, p. 63-65.

⁷⁴ Ioan Cantacuzino, *Istории*, vol. III, în *Fontes historiae daco-romane*, vol. III, p. 490-493.

ROLUL FEMEILOR ÎN STRATEGHIILE DE ASCENSIUNE SOCIALĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Irina CÎRSTINA

Résumé:

Dans la région de Muntenia il n'y avait pas de diplômes de noblesse, la relation avec le seigneur était personnelle, ce qui signifie que la stabilité de l'avoir des boyards dépendait de la volonté du celui qui était sur le trône. Pour cette raison, les stratégies matrimoniales représentent une modalité de créer tout un système d'alliances entre les familles, au but justement de défendre leur patrimoine. La relation entre les seigneurs et les nobles a été assez tendue pendant tout le XVI^e siècle, beaucoup de boyards trouvant leur mort. En ce moment intervient sauveur, le rôle des femmes qui ont assuré la survie du patrimoine, du nom et voire, du statut de boyard.

Mots clé:

boyards, patrimoine, stratégies matrimoniales, les femmes.

Secolul al XVI-lea – scurtă prezentare

Evoluția politică și economică a Țării Românești în secolul al XVI-lea este cheia pentru înțelegerea fenomenelor sociale specifice acestei perioade. Instalarea Imperiului Otoman în bazinul Mării Negre la sfârșitul sec XV, crearea kazalelor Tighina (1538) și Brăila (1542), diminuarea drastică a veniturilor domniei prin desființarea vămilor de la granița sudică, schimbarea direcției comerțului european, determină domnia - în ideea onorării obligațiilor către Poartă -, să se orienteze spre obținerea de venituri din interior, ceea ce duce la o creștere a fiscalității, din ce în ce mai accelerată pe măsură ce înaintăm spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Având venituri mici, domnia nu mai are mijloace să-și asigure loialitatea boierimii. Pe de altă parte, marea boierime, pentru a se menține pe poziție se vede nevoită să concureze pentru dregătorii și să se integreze în economia de schimb.

Prima jumătate a secolului XVI cunoaște apogeul puterii otomane datorită succesorilor obținute de Selim I în Orient și de fiul său, Süleymân I, în Europa. Prăbușirea regatului Ungariei, în 1529, la Mohacs, urmată de lupta dintre cei doi regi, Ferdinand de Habsburg (încoronat în decembrie 1529) stăpân pe jumătatea vestică și

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița, email: irina_floroiucirstina@yahoo.com.

Ioan Zapolya (încoronat în septembrie 1529), protejatul Porții, a influențat decisiv atitudinea politică a domnilor munteni. Unii s-au apropiat *prea mult* de Habsburgi și au fost îndepărtați (Radu de la Afumați- executat în ianuarie 1529, Vlad Vintilă de la Slatina - ucis în iunie 1535), alții au fost, cel puțin la nivel oficial, *dedicați cu totul* intereselor otomane (Mircea Ciobanul – 1545-1552, 1553-1554, 1558-1559-, Petru cel Tânăr –1559-1568).

Deși multiplele legături de rudenie și interesele economice comune pot fi considerate drept factori reali de coeziune ai neamurilor muntene, nu se poate vorbi despre o viziune politică unitară a păturii privilegiate, cel puțin nu pe termen lung. Constituie excepții momente ca alegerea “cu voia tuturor” a lui Radu de la Afumați, în ianuarie 1522 sau alegerea lui Vlad Vintilă în septembrie 1532, precum și ridicarea antiotomană alături de Mihai Viteazul.

Marile neamuri muntene au fost cele care s-au împotrivit domniei atunci când, din perspectiva lor, acțiunile acesteia puneau în pericol echilibrul de forțe stabilit în relația cu Imperiul Otoman. Dincolo de orice exagerare, boierii secolului al XVI-lea au fost pragmatici, ei au fost cei care s-au luptat cu turcii (1522-1523, 1594-1596), dar tot ei au ales soluția “compromisului realist”, așa cum a fost numita atitudinea necombativă a boierimii față de dușmanul de la sud¹. Aceasta este explicația conflictului dintre domnie și marea boierime, conflict ce va fi adjudecat când de autoritatea centrală (așa cum s-a petrecut sub Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul, Alexandru Mircea și Mihai Viteazul), când de oligarhie (domnia lui Radu Ilie sau cea a lui Pătrașcu cel Bun). Despre acesta din urmă cronicarul Radu Popescu scria cu satisfacție că <<... au domnit țara bine, și boiarii fără vrăjbi, fără morți, fără prăzi, precum tuturor place; pentru aceea si “bun” l-au numit>>²).

Cronicile secolelor XVII și XVIII, ieșite toate de sub pana unor boieri și deci prezentând exclusiv viziunea acestei categorii sociale, mărturisesc uciderea din poruncă domnească a numeroși nobili. Impresia aceasta a fost așa de puternică încât s-a ajuns la concluzia că vechile familii muntene, unele cu ascendenți până în secolul al XIII-lea (cazul Floreștilor) au fost decimate și înlocuite, la mijlocul secolului XVI, de o *nouă boierime* ridicată din mijlocul boierilor de țară sau chiar al țăranilor³.

În realitate, familiile boierești nu au fost decimate datorită uciderilor, ceea ce nu înseamnă, totuși, că boierimea nu a avut de suferit de pe urma decapitărilor. În acest moment intervine salvator rolul femeilor, care au dus mai departe averea, numele și chiar statutul de boier. Transmiterea numelui prin femei a fost o practică destul de des întâlnită. Potrivit lui Neagu Djuvara, fenomenul s-a produs la Bengești o dată, la Florești de două ori, la Brâncoveni și Golești de patru ori. Cercetări ale ultimelor decenii au demonstrat existența unui “nucleu dur”, alcătuit din circa 30 de familii, care au reușit să se mențină în prima linie până la mijlocul secolului XIX⁴.

În sprijinul afirmațiilor noastre de mai sus, prezentăm câteva studii de caz:

¹ Șt Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie*, în “Revista de Istorie”, tom., 29, nr. 3, 1976, p. 408.

² Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Rumânești*, în vol. *Cronicari munteni*, 2, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1984, p. 67.

³ Al. V. Boldur, *Adunările de stări sociale în istoria Moldovei și a Țării Românești. Sfatul mare de obște*, București, 2001, p. 24.

⁴ N. Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, Humanitas, București, 2001, p. 124-125.

1. Căsătoria – cea mai sigură cale de ascensiune socială

Unul dintre cele mai interesante personaje este un anume **Neagoe din Periș** ((Ifov), fiul lui Socol, mare negustor la sfârșitul secolului XV, în timpul domniei lui Vlad Călugărul (1481, 1482-1495). Neagoe debutează în viața politică în 1516 ca mare postelnic în sfatul lui Neagoe Basarab. Îl regăsim în 1522, în momentul în care este dăruit de către Radu de la Afumați cu o moșie pentru “dreaptă și credincioasă slujbă”, Neagoe distingându-se pe câmpul de luptă împotriva turcilor. Dintr-un alt hrisov, din 1526, aflăm date despre familia lui și despre stăpânirile pe care le avea. Neagoe era *căsătorit* cu Caplea (II), fiica lui Staico logofătul (1483-1505) din Bucov și a Caplei (I), sora lui Radu cel Mare. Deci, Neagoe s-a căsătorit cu o verișoară de gradul I a lui Radu de la Afumați. Ca atare, el a preluat zestrea a soției sale, adică dreptul de stăpânire asupra unei părți din imensul domeniu al lui al lui Staico logofătul, primind întărire pentru 34 de sate, un vad de moară, vii la Târgoviște, precum și 511 ȝigani. Același domn îl promovează în dregătoria de mare vistier și apoi în cea de mare vornic (1527-1529). “Răsplata” pentru încrederea acordată de către domn este organizarea în decembrie 1528, alături de cumnatul său, Drăgan din Merișani - Bucșani (*căsătorit* cu Stana, cealaltă fiică a Caplei I), a complotului care va pune capăt vieții lui Radu de la Afumați, la 2 ianuarie 1529. Boierii Neagoe și Drăgan conduc țara până la venirea noului domn, Moise (fiul lui Vladislav III), protejatul Porții și rivalul lui Radu de la Afumați, în martie 1529. Aceasta înseamnă că cei doi mari boieri renunțaseră la lupta directă și acceptaseră compromisul în relația cu turcii.

Noul domn, pentru a se putea menține pe tron caută sprijinul Craioveștilor, mai ales că Suleyman suferise un eșec în 1529 sub zidurile Vienei. Soluția aleasă de Moise vodă este o *căsătorie* și anume cea a surorii⁵ sale cu marele ban al Craiovei, Barbu II, celebrată în data de 13 februarie 1530. Cu acest prilej festiv se rezolvă și problema opoziției, întrucât Neagoe vornicul și Drăgan logofătul sunt uciși, restul partizanilor lor fugind la Poartă.

2. Strategiile matrimoniale – modalitate de formare a unui sistem de alianțe între neamuri

Fii lui **Neagoe Strehăianul**, cel mai bogat boier din secolul XV (lasă moștenire 91 de sate), vestiții boieri Craiovești⁶, au realizat căsătorii deosebit de profitabile. **Pârvu I** se căsătorește cu Neaga din Hotărani, cea despre care se afirmă ca înainte de căsătorie ar fi avut o relație cu Basarab IV cel Tânăr⁷. Neagoe, fiul lor și viitorul domn ce va fi numit mai târziu Neagoe Basarab, ar fi astfel os domnesc născut în casă boierească. **Danciu** o alege pe Hrusana, fiica lui Gherghina pârcălab, a cărui soră, Rada, era căsătorită cu Vlad Călugărul. **Radu** o aduce în neam pe Velica, fiica lui Vintilă Florescu, mare dregător în a doua jumătate a secolului XV, cel care avea ca înaintaș

⁵ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească*, București, 1971, p. 47.

⁶ I. Donat, *Domeniul Craioveștilor, în Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, 1996.

⁷ O. Pecican, *Trecutul istoric și omul evului mediu*, Neremia Napocae, Cluj Napoca, 2002, p. 128-133.

chiar pe cneazul Ioan de la 1247⁸. Iată, așadar, cum se împleteau interesele economice cu cele politice și cât de importante sunt căsătoriile.

3. Semnificația unor căsătorii domnești

a) Neagoe Basarab

Potrivit istoricului Dan Pleșia⁹, Neagoe mare postelnic (1501-1509) se căsătorește în 1505 cu Milița Brancovici, viitoarea doamnă Despina (nume domnesc, însemnând fiică de despot) fiica naturală a fostului despot al Sremului, Iovan. Neamul Brancoviciilor se înrudea cu toate marile familii de despoți din Peninsula Balcanică și chiar cu familia imperială a Cantacuzinilor. Datorită acestor ascendenți celebri, Neagoe Basarab va pune să fie țesute pe costumele sale pajura imperială bicefală, arogându-și astfel rolul de urmaș al împăraților bizantini.

b) Radu de la Afumați

În preajma anului 1510 viitorul domn se căsătorește cu Voica, fiica lui Vlădicul vornicul din Bucșani și Mogoșești (Vlașca). La sfârșitul anului 1525 Voica, grav bolnavă, se stinge. Deja în ianuarie 1526 Radu se recăsătorește – “s-ar părea că aproape forțat de Craiovești”¹⁰ – cu Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab și a Despinei. Cei doi vor avea un fiu, Ilie, care va domni 7 luni (noiembrie 1552. – mai 1553).

Este cunoscut conflictul dintre Radu de la Afumați și Ștefăniță, domnul Moldovei, pentru mâna domnitei Ruxandra, promisă celui din urma de tatăl ei. Numai că dorința domnului muntean de a-și legitima domnia ca urmaș al lui Neagoe Basarab a fost mai puternică. Disputa se va încheia prin căsătoria celui din urmă cu Stana, sora cea mare a Ruxandrei. În 1541, Ruxandra, văduvă din 1529, se va căsători cu Radu Paisie (1535 – 1545). Fostul egumen de la mănăstirea Argeș și-a dat seamă că cea mai bună cale de a-și consolida și legitima domnia era unirea prin taina căsătoriei cu o reprezentantă de necontestat a dinastiei.

4. Căsătoria - mijlocul de realizare a concordiei sociale

Domnia lui Pătrașcu cel Bun (1554-1557) debutează prin negocieri intense cu marii boieri, aflați, începând cu anul 1545 în Transilvania, în cea mai îndelungată pribegie. Deși cei mai mulți sârăciseră, pribegii se arată prudenți în fața ofertelor domnului de a reveni în țară. Între cele două părți se încheie chiar un tratat de pace și prietenie, dar pribegii tot nu se grăbesc, întâi vin bărbații și abia peste câteva luni se întorc în țară soțiile și copiii. Pătrașcu le redă moșiile, îi repune în dregătorii. Mai mult, Maria, fiica domnitorului și a doamnei Voica (membră a neamului Bălenilor) se va căsători cu Tudor, fiul marelui logofăt Radu din Drăgoești¹¹, cel care fusese întâiul sfetnic al lui

⁸ D. Pleșia, *Originea Bălenilor și continuitatea vechilor Florești*, în “Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3-4, 1996, p. 269-273.

⁹ *Idem*, *Neagoe Basarab – originea familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea*, I și II, în “Valahica”, I, 1969 și “Studia Valahica”, II, 1970.

¹⁰ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, *De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, București, 1937, p. 153.

¹¹ I. R. Mircea, *Un neam de ctitori olteni. Boierii Drăgoești*, în “Revista de istorie bisericească”, Craiova, 3, 1943, p. 69-71.

Mircea Ciobanul și, din 1547, dușman de moarte al acestuia. De asemenea, două surori ale domnului și, deci fiice ale lui Radu Paisie, Cârstina și Maria iau în căsătorie alți doi mari boieri, respectiv pe Stanciu III Benga¹² (fiul lui Stanciu II Benga) și pe Balea, paharnicul din Pietroșani¹³. Căsătoriile devin, astfel, garantul încetării conflictului dintre principe și vechile neamuri boierești.

Notă: Pentru a nu aglomera aparatul critic, am renunțat la menționarea colecțiilor *Documente privind istoria României*, seria B (Țara Românească) și *Documenta Romaniae Historica*, întrucât documentele analizate datează exclusiv din secolul XVI și sunt accesibile tuturor celor interesați.

¹² D. Pleșia, *Mănăstirea Dealu - necropolă domnească și ceva despre frământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în "Acta Valachica", 3, Târgoviște, 1972, tabelul genealogic B.

¹³ *Idem*, *Neamul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul*, în "Arhiva Genealogică", I (VI), 1-2, 1994, p. 7.

ȚESĂTORIA MECANICĂ STAN RIZESCU S.A DIN LOCALITATEA BRĂNEȘTI, JUDEȚUL DÂMBOVIȚA

Georgeta TOMA*

Abstract:

Stan Rizescu was an outstanding person, of the Romanian textile industry, he still represents a fascination, in our days also, through the way he knew how to create an ideal, relying on his will and his exceptional strength to transform his dream into reality.

In 1884 the law referring to fabrics, strings, ropes and jute sackcloth was promulgated. As a result, in Branesti village on the pond of the left bank of the river of Ialomita, was created a weaving mill that had six mechanic weaving looms that came from the Ministry of the Domains. In the same year, the first weaving loom for cotton was set. The founder of the cotton, flax and hemp industry in Romania was Stan Rizescu.

The initiative of creating this industry was based on technical, organizational and managerial skills, gained following a period of apprenticeship and after graduating various schools in Moravia, Germany and Belgium in the period between 1881 and 1885.

Starting the first of may 1927, the enterprise will change its name becoming "The mechanic weaving mill Stan Rizescu S.A." having a social capital of 10.000 lei, realized by associating with his sons and his sons-in-law.

Prelucrarea fibrelor textile vegetale și a lânii a constituit o ocupație străveche și larg răspândită a locuitorilor satelor din județul Dâmbovița. Prima mențiune documentară, despre existența țesătorilor abagii la Târgoviște datează din 1662, Țesutul postavului pentru confecționarea hainelor este atestat la 1645, când aflăm de existența postăvărilor alături de cel al păslarilor. De asemenea, începând cu 1652, la Târgoviște apar numele unor mătăsari, iar mai târziu spre sfârșitul secolului al XVIII-lea sunt menționați și boiangii care se diferențiază de țesători. În perioada 1605-1627, la Târgoviște au fost menționați 20 de croitori organizați într-o frăție condusă de un vătaf de croitori domnești, de asemenea, mai sunt menționați și alți meseriași specializați: chivărarii (1662), zăbunarii (1665 și 1695), iar în județ la Crângurile este atestat în 1615

* Complexul Național Muzcal „Curtea Domnească”, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița, Târgoviște.

și ccaprazar, la Săcuieni, cusătorese pentru broderia artistică și la Târgoviște salvargii și plăpumari.¹

La ancheta din anul 1860, în județul Dâmbovița, industria textilă casnică era bine dezvoltată. Locuitorii își confecționau în casă aproape toată îmbrăcămintea, dar și textilele de interior. Pânzeturile manufacturate apar în satele dâmbovițene în primele decenii ale secolului al XIX-lea, fiind achiziționate la început de țărani înstăriți. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, județele din zona subcarpatică a țării, inclusiv județul Dâmbovița, cunosc fenomenul transformării industriei casnice în producție de mărfuri, atât sub forma „cooperației de familie”, cât și prin caracterul de marfă al produselor obținute în centre ca: Moroieni, Pietrari, Râul Alb. Asistăm la un declin al industriei textile casnice datorat unor dificultăți: lipsa de materii prime la îndemâna gospodăriei țărănești, și pătrunderea produselor manufacturate pentru confecționarea costumului țărănesc. Procurarea materiei prime a fost primul pas în schimbarea caracterului producției casnice. Importul de pânză de bumbac și pătrunderea acestuia la sate, au determinat pe termen lung decăderea industriei textile țărănești supusă fluctuațiilor importurilor și ale prețurilor mondiale ale bumbacului. Acest fenomen va favoriza dezvoltarea producției de fabrică prin apariția unor fabrici textile care vor lua locul industriei casnice.

În 1884, a fost promulgată *Legea privind încurajarea țesăturilor, sforii, frânghiilor, sacilor de iută*². Ca urmare a acesteia, în satul Brănești pe iazul malului stâng al Ialomiței a fost înființat un atelier de țesut pânză dotat cu șase războaie mecanice de mână provenite de la Ministerul Domeniilor. În același an, se montează și primul război de țesut bumbacul din România. Întemeietorul industriei textile de bumbac, în și cânepă din vechea Românie a fost Stan Rizescu, fiul unui moșnean din Vârfuri, căsătorit în Brănești³. Inițiativa creării industriei textile din bumbac în și cânepă avută de Stan Rizescu s-a bazat pe cunoștințe tehnice, de organizare a muncii și de conducere a unei întreprinderi textile, dobândite ca urmare a uceniciei și absolvirea unor școli de profil în Moravia, Germania și Belgia în perioada 1881-1885. Stan Rizescu, a fost o personalitate marcantă a industriei textile românești, deschizător de drumuri, ne fascinează și astăzi prin modul cum a știut să realizeze un ideal, bazându-se pe voință și tărie de caracter în punerea în practică a acestuia. Încă din anii copilăriei și adolescenței și-a dorit să ajungă la București pentru a începe o viață nouă, profitând de oportunitățile vieții economice din capitală. În 1877 a fost angajat la magazinul de fierărie și manufactură *Jean Staub*, din Calea Moșilor, care desfăcea mărfuri en-gros. În orele libere, mai presta încă un serviciu la magazinul de manufactură *Drăghiceanu & Popescu*. Patronul Gheorghe Drăghiceanu a jucat un rol important în cariera sa. La îndemnul său, Stan Rizescu a urmat cursurile serale ale *Școlii comerciale de gradul I*, de sub direcția profesorului Th. Ștefănescu, ocupând și funcția de teighetar în prăvălia patronului său. În acest loc de muncă, Stan Rizescu, a intrat în contact cu diverși reprezentanți ai unor fabrici din străinătate care vindeau produsele lor magazinului, interesându-se de modul cum au fost lucrate. Pentru a dobândi cunoștințele necesare întemeierii unei industrii textile, atras de tehnica germană, a plecat la Viena. După mai

¹ Mihai Oproiu, *Târgoviște, vol. I*, Editura Biblioteca, Târgoviște, 1999, p. 69-70, vezi și Mihail Marin, Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Întreprinderea textilă Bucegi-Pucioasa în epoca Ceaușescu*, Târgoviște, 1895, p. 7.

² *Ibidem*, p.11

³ ****Stan Rizescu și înfăptuirile sale. 1885-1900-1937*, Editura Marvan, București, 1938, p.9.

multe peripeții, a fost angajat la atelierul de țesătorie casnică a lui Johann Matzner, din Giebau (Moravia). După o scurtă perioadă, a plecat la Würbenthal, fiindcă și-a amintit, că în magazinul patronului său, Gheorghe Drăghiceau, se vindeau țesături produse la fabrica de țesături din această localitate. Stan Rizescu a întâmpinat greutate în angajarea sa, în diverse întreprinderi germane, datorită faptului, că nu stăpânea bine limba germană, el învățase limba germană după manualul lui Ion Maxim, destinat nemților care voiau să învețe limba română.⁴

La recomandarea directorului Grohmann, al fabricii din Würbenthal, Stan Rizescu a mers în localitatea Freiwaldau pentru a se angaja la torcătoria de in al lui *Regenhardt & Reihmann*. Directorul acestei fabrici, Schmalenberg, a fost surprins de stăruința și de voința sa, de a învăța meserie în domeniul textil și a povestit acest fapt doctorului de origine română, Ion Hozanu, director al Sanatorului din Graefenberg. Din acea clipă, Stan Rizescu a avut un sprijinitor în cariera sa. După deprinderea tehnicii torcătoriei de in, cu ajutorul doctorului Hozanu, Stan Rizescu a fost angajat în 1881 la fabrica *Schlesische Leinenindustrie* din Freiburg, în Silezia Prusiană. Aici va trece prin întreaga filieră a fabricii, de la pieptănător până la torcătorie⁵.

Cu sprijinul doctorului Hozanu, a fost primit în 1883, la *Școala Superioară Textilă* din Chemnitz. Directorul acestei școli, profesorul Knorr, cerea elevilor săi, să învețe sânguincios la toate materiile din programa școlară. Din această perioadă s-au păstrat caietele de compoziție și de decompoziție a țesăturilor, care au aparținut lui Stan Rizescu, ele aflându-se în păstrare în biblioteca laboratorului de textile al Politehnicii din București. Pentru absolvirea acestei școli, dar și plătirca unor meditații de matematică și calcule contabile, Stan Rizescu a fost susținut financiar de doctorul Hozanu și de fostul său patron, Drăghiceanu. În 1884, după terminarea școli, s-a angajat ca maistru monteur, cu un salariu de 5 lei /zi, la fabrica de mașini textile Schönherr, din Chemnitz⁶.

Stan Rizescu, va pleca în Belgia pentru a se specializa și în tehnica torcătoriei de lână și având calitatea de absolvent al unei școli germane, va fi angajat la firma *Célestin Martin* din Verviers. La această firmă se fabricau mașini perfecționate pentru torsul lânii. Datorită faptului că Stan Rizescu era mânat de dorința de a-și îmbogăți cunoștințele în domeniul tehnicii textile se va angaja în Belgia la câteva fabrici, ca pieptănător de in, practicant fără leasă pe diverse meserii sau lucrător pe o moșie, unde va deprinde și tehnica topitului inului. După stagiul din Belgia, va pleca în Franța ajungând în cele din urmă în localitatea Grand, unde se va angaja la fabrica *Pariser*, în calitate de maistru monteur, iar pentru prima dată va monta un război cu patru suveici. Datorită acestui fapt, Stan Rizescu își va face un renume în cercurile de specialitate din localitate, sfatul său era ascultat. La Bruxelles a intrat în legătură cu ministrul Legației române, Văcărescu, care a avut un rol în determinarea întoarcerii lui în țară pentru a contribui la ridicarea industriei românești. În 1885, s-a întors în țară și v-a obține de la Ministerul de Domenii șase războaie de mână, fabricate în atelierele monetăriei statului pe care la va monta la Brănești, întemeind astfel *primul atelier de țesut deservit de șase lucrători*⁷.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ *Ibidem*, p.12.

⁶ *Ibidem*, p.14

⁷ *Ibidem*.

După acest pas, Stan Rizescu s-a gândit să-și mărească întreprinderea și va comanda războaie mecanice prin *casa Wolff*, reprezentanta firmei *Schönherr*, din Chemnitz, unde el lucrase. Va obține pe credit de la această firmă războaie mecanice și o mașină de urzit datorită renumelui de care se bucura. După realizarea acestei fabrici din Brănești, printre greutățile cu care se confrunta acesta era și lipsa infrastructurii, a unei căi ferate și a unor drumuri modernizate care să permită aprovizionarea cu materii prime, dar și desfacerea produselor fabricii. Construirea căii ferate Târgoviște-Pucioasa, 1894, a avut o înrâurire pozitivă asupra dezvoltării țesătoriei mecanice Stan Rizescu. În același an, întreprinzătorul Stan Rizescu a participat la Expoziția cooperativelor din țară, unde va primi medalia de aur pentru țesături din bumbac, ca o răsplată a meritelor sale de creator industrial.

Un alt moment al activității sale, este intrarea sa în asociație în 1889, cu firma *Drăghiceanu, Cristescu & Co.* din București. El a construit planul fabricii, a calculat forța motrice și transmisiunea, la toate instalațiile necesare, „*dovedind asociaților săi o pricepere adâncă câștigându-le deplină încredere. Muncește zi și noapte și se devotează de-a-întregul primei mari țesători mecanice de pânzeturi din țara noastră*”⁸. Fabrica a fost construită la început pentru 100 de războaie mecanice și producea țesături de bumbac, în și cânepă, având desfacerea asigurată, cele mai mari comenzi le avea de la Ministerul de Război. Aceasta era o întreprindere specializată și va deveni o pepinieră de maeștrii textili. Stan Rizescu a inițiat pe Anton Mânzatu, contabilul acestei fabricii în tainele țesutului și calculelor de compoziție, cunoștințe care îl vor propulsa mai târziu în funcția de director general al fabricii *Drăghiceanu, Cristescu & Co.* Anii petrecuți de Stan Rizescu la această întreprindere nu au fost dintre cei mai buni, fiindcă a fost îndepărtat de la conducerea fabricii de asociatul său, Cristescu, deși el era cel care întemeiasă întreprinderea, „*pusese totul la punct, montase toate mașinile, inițiasă personalul și ajutase la crearea unei trainice legături cu firmele din străinătate*”⁹.

După această etapă, în 1900 s-a întors în satul natal, Brănești, unde va începe o nouă viață alături de soția și cei cinci copii ai săi, elaborând noi proiecte. Va cumpăra o moară, iar pe terenul ei va pune bazele unei noi țesătorii mecanice. Va comanda în străinătate mașinile necesare, dar nu avea suficiente fonduri pentru achiziționarea lor, se va asocia cu Dumitru Georgescu, consilier dâmbovițean din satul Glodeni. În noua fabrică s-a lucrat pentru început cu 10 războaie, un urzitor, o mașină de țevi și o mașină de depănat, toate puse în mișcare de forța motrice dată de o turbină hidraulică de 22 C.P. În perioada 1900-1904, capitalurile fiind reduse, nu au permis angajarea unui specialist care să supravegheze procesul de fabricație, în timpul când Stan Rizescu se afla la București, pentru procurarea de mărfuri și vânzarea celor fabricate. Această activitate va fi suplinită de soția sa, care a inițiat lucrătorii în meseria țesutului și totodată exercita și actul de conducere a fabricii. În 1904 Stan Rizescu a luat inițiativa dezvoltării fabricii prin asocierea sa cu un alt investitor, realizând firma *Moldoveanu, Rizescu & Co. S.N.C.* Ca urmare a acestui fapt, fabrica avea în dotare 56 de războaie după planurile de construcție întocmite de investitor. O mare parte a lucrărilor și instalațiilor au dăinuit chiar după naționalizarea din 1948¹⁰.

În 1906, fabrica avea instalate 100 de războaie producând mărfuri variate cerute de piață și de anumite instituții. Ministerul de Război a acordat fabricii din Brănești, o

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p.20.

¹⁰ *Ibidem*, p.25.

încredere deplină, iar armata și autoritățile ei aveau nevoie de diverse furnituri de pânzeturi, Stan Rizescu era acela care întocmea modelele și caietele de sarcini. În acest an întreprinzătorul primește recunoștința publică și încurajarea oficialităților, cu prilejul Expoziției Generale Române din parcul Carol al orașului București. Fabrica a expus produsele sale într-un pavilion separat construit și cu contribuția sa, care a fost vizitat de numeroși români, dar și străini. Cu acest prilej Stan Rizescu a fost vizitat de fostul susținător, venit din străinătate, doctorul Ion Hozanu. Ca o răsplată și încurajare oficială, juriul expoziției a acordat expozantului Stan Rizescu, diploma de onoare, colaborator cu plachetă. În același an, Emil Costinescu, Ministru de Finanțe l-a consultat pe Stan Rizescu, pentru elaborarea unui nou tarif vamal pentru fixarea taxelor vamale la articolele din bumbac, în și cânepă. În anul 1909, fabrica din Brănești a fost vizitată în scopul unei documentări, din ordinul regelui Carol I, de ministrul industriei și comerțului, Alexandru Djuvara. În 8 august 1909, fabrica din Brănești a fost vizitată de regele Carol I, regina Elisabeta, Alexandru Djuvara, maestrul George Enescu, dr. Mamulea însoțiți de prefectul județului, C. Dimitriu. În amintirea acestei zile de „*încurajare regească*”, s-a gravat pe o placă de marmură (încăstrată în zidurile fabricii înscrispția, „*Astăzi în a opta zi a luni august anul 1909. Majestățile lor Regele și Regina României au bine voit să onoreze cu vizita lor această fabrică, dând astfel o nouă dovadă a dragostei ce poartă muncii românești. În amintirea acestei neuitate zile, s-a zidit această piatră, față fiind și domnul Alexandru Djuvara, Ministrul Industriei și Comerțului*”¹¹

În 1912, Stan Rizescu s-a hotărât să se despartă de asociații săi, datorită unor neînțelegeri legate de profitul obținut din furniturile comandate de anumite instituții. În acest an se va forma o nouă asociație sub firma *Rizescu & Stăvărăchescu*, societate în comandită simplă, comanditarul fiind Jean Luca Niculescu. Pentru punerea în practică a acestui proiect, se va face apel la Banca Românească pentru un credit pe care îl va obține datorită sprijinului acordat de Spiru Haret. Pentru a da o dezvoltare și mai mare fabricii sale și pentru a-i mări forța motrice, va instala o turbină hidraulică de 150 C.P.

În timpul războiului a reușit în anul 1915 să aprovizioneze armata din stocurile avute, dar acestea fiind limitate va pleca în Italia pentru achiziționarea de materii prime, dar și de mărfuri gata fabricate necesare armatei. Din Elveția, expedia pe numele Ministerului de Război, pânză pentru bluze și corturi. La Neapole se încărca bumbac pentru a fi expedit, prin portul Salonic în România. Alte cantități de fire de bumbac au ajuns în țară prin portul Arhangelsk. Această materie primă a sosit în țară, la Iași în 1917, pe numele firmei *Rizescu & Stăvărăchescu*. Autoritățile militare au dat această materie primă fabricilor din Iași, care o vor transforma în pânzeturi necesare armatei.

După război, în 31 decembrie 1924, Stan Rizescu s-a hotărât să devină singurul proprietar al fabricii, datorită unor neînțelegeri cu asociații săi, legate de dezvoltarea fabricii. La 1 ianuarie 1925, au început operațiunile de lichidare a vechii firme conduse de fiul său, Nicolae Rizescu-Brănești, fiindcă, fabrica se dorea să rămână în proprietatea familiei, căutându-se mijloace materiale, pentru acoperirea materială a obligațiilor față de foștii asociați. Profesor ing. C. Casasovici reformează vechiul sistem al asociației și preia conducerea reprezentanței de la București. În fabrică se va introduce raționalizarea, standardizarea fabricatelor, mărindu-se producția, iar

¹¹ *Ibidem*, p. 32

mărfurile fabricii pătrund în cele mai îndepărtate orașe din țară. Cu toate aceste progrese realizate, fabrica întâmpina o serie de greutăți datorate concurenței, care în fond, presupunea existența unui capital, a unor credite suficiente și acordate pe termene lungi, care să permită o modernizare în pas cu tehnica. Stan Rizescu a reușit să obțină un credit mare de la Societatea Națională de Credit Industrial, care să-i permită achitarea vechilor datorii avute la Banca Românească, cât și pentru dezvoltare. La obținerea acestor credite a contribuit și influența unor amici ai investitorului ca Oscar Chiriacescu, președintele Consiliului de Administrație al Societății de Credit Industrial și al directorului acestuia, Victor Slăvescu. Victor Slăvescu a vizitat fabrica din Brănești, a constatat progresele realizate, „lărgind bazele creditului într-o vreme când toate creditele tindeau spre restrângere”¹².

Din 1 mai 1927, firma va purta denumirea, *Țesătoria Mecanică Stan Rizescu S.A.* având un capital social de 10.000.000 lei, realizat prin asocierea cu fiii și ginerii săi. Cu acest prilej, ministrul Finanțelor, Vintilă Brătianu, într-o scrisoare din 5 mai 1927, îl felicită pentru această mare realizare, „în reușita dumitale vedem ce poate face un român inimos care pornind de la nimic a putut ajunge să facă o fabrică exclusiv românească în satul său natal. Să fie pildă și pentru alții de ce poate fii destoinicia românească bine îndrumată și cu perseverență urmărită”¹³. Stan Rizescu și-a ales colaboratori în conducerea și dezvoltarea țesătoriei, a încredințat inginerului C. Casassovici*, conducerea biroului din București și supravegherea dezvoltării tehnice a fabricii, iar lui N. Rizescu Brănești i-a revenit conducerea administrativă și comercială preluată mai târziu de fiul său inginerul Mircea Rizescu, școlit la Dresda. Țesătoria, conform noii orientări, a produs articole cerute de piață, iar pentru confecționarea lor au fost aduse noi instalații și mașini, începând cu anul 1927. Numărul războaielor de țesut a sporit an de an, ajungând la 700, de diferite lățimi, completate cu numeroase mașini de ițe și jacquard. În anul 1928, s-a instalat un cazan cu aburi cu o suprafață de 210 m.p., ce lucra la 20 de atmosfere. Tot în acest an, s-a montat o semistabilă de 220 C.P., o turbină de aburi de 220 C. P¹⁴.

Criza economică din 1929-1933, a afectat țesătoria, care se va confrunta cu probleme pentru procurarea materiei prime și va antrena scăderea prețurilor produselor fabricii-pânzeturi. În primii ani ai crizei economice întreprinderea a putut face față greutăților, dar criza a generat și o criză a lichidităților financiare. Cu toate că, țesătoria s-a bucurat de credibilitate în obținerea de credite la bănci, criza financiară a contribuit la somarea rambursării creditelor. *Țesătoria Mecanică Stan Rizescu* avea contractat un credit din 1928 la Banca Comercială Română în valoare de 12.000.000 lei din care mai avea de plătit 5.000.000 lei. În anul 1931 țesătoria a mai achitat din credit încă

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

* Corneliu George Casassovici (familia sa de origine macedoneană), născut în 11 martie 1886. A făcut studiile la Dresda, iar în 1909, a obținut diploma de inginer de arte și manufacturi, a fost angajat ca inginer la Fabrica de iută Brăila, Fabrica de zahăr din Roman. La Roman, a înființat o librărie națională și împreună cu Obștea țărănească din Roman, a contribuit la înființarea Uniunii cooperativele de lăptărie, creșterea vitelor. În 27 octombrie 1913, s-a căsătorit cu Eliza Rizescu, părăsind orașul Roman se va stabili la București și va contribui la dezvoltarea țesătoriei. A scris o lucrare de referință „Chestia zahărului în România”, care apăra atât interese producătorilor cât și ale consumatorilor acestui produs. (în revista *Figuri contemporane*, 1914)

¹⁴ *Ibidem*.

2.400.000 lei, iar pentru restul creditului, banca a pus sechestru la 10 decembrie 1931, pe mărfurile din depozite, magazine și pe conturile avute la Banca Națională Română, afectându-i credibilitatea, atât în țară cât și în străinătate¹⁵.

Pentru rezolvarea situației de criză financiară în care se găsea, fabrica a cerut sprijinul Băncii Naționale Române, pentru a interveni la Banca Comercială Română, pentru obținerea unei reeșalonări a creditului contractat, însă va primi un răspuns negativ, fiindcă banca era susținută de capitalul străin. În această situație Stan Rîzescu, va solicita Tribunalului Dâmbovița un concordat preventiv pentru datoriile comerciale, în conformitate cu Legea concordatului preventiv, prin care întreprinderea se angaja să plătească integral datoriile, fără dobândă, eșalonate pe o perioadă de trei ani. În primul an întreprinderea plătea 20% din datorie, la finele celui de al doilea an mai plătea 30% din datorie, iar la finele celui de al treilea an, achita restul de 50% a datoriei¹⁶. Acest concordat preventiv era necesar ca un „respiro”, pentru a da timp fabricii să poată să-și achite creditorii, dar și pentru a putea găsi între timp legături capitaliste necesare unei exploatări a întreprinderii noastre¹⁷.

Pentru a obține acest concordat preventiv, Stan Rîzescu a depus un memoriu la Tribunalul Dâmbovița, la 5 ianuarie 1932. Memoriul este o sursă importantă pentru cunoașterea activității întreprinderii: istoricul fabricii, dotarea tehnică, produsele fabricii, clienții și furnizorii de materii prime, valoarea investiției făcută de-a lungul a 30 de ani, listele creditorilor cu cuantumul creanțelor, numărul muncitorilor angajați și a personalului tehnic, valoarea impozitelor plătite etc. Memoriul conține și bilanțul fabricii care avea un capital activ de 91.508.852 lei și un capital pasiv de 48.338.606,50 lei. Concordatul preventiv putea fi garantat și de valoarea bănească de 10.000.000 lei, reprezentată de clădiri, mașini, instalații, mărfuri și debitori¹⁸. Acesta, a fost prezentat Tribunalului Dâmbovița de industriașul Stan Rîzescu, pentru a evita falimentul întreprinderii. Tribunalul Dâmbovița a admis cererea *Țesătoriei Mecanice Stan Rîzescu* de a i se acorda concordatul preventiv pentru datoriile comerciale, numind în acest sens un delegat, în persoana judecătorului D.I. Lerescu, pentru administrarea acestuia. Pentru rezolvarea acestei cereri, tribunalul a ordonat convocarea creditorilor fabricii, în 11 februarie 1932, pentru a se pronunța asupra cererii de concordat preventiv¹⁹.

Țesătoria Mecanică Stan Rîzescu va reuși să depășească situația dificilă datorată de criza economica, va continua să-și doteze și să modernizeze întreprinderea. Iar în anul 1937 a instalat un motor cu gaz de sonde de 500 C.P. Acesta dezvoltă o forță motrice cuplată la generatoare electrice în scopul producerii curentului electric. În 1938, întreprinderea avea 700 de războaie mecanice, la care lucrau 99 de lucrători calificați și 605 necalificați; muncitorii calificați erau salariați cu 80-120 lei pe zi, iar cei necalificați erau salariați cu 40-60 de lei pe zi.²⁰

Am considerat că, pentru a cunoaște toate amănuntele legate de această întreprindere, să prezentăm documentul-memoriu descoperit la Direcția Arhivelor

¹⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Dâmbovița, *fond Banca Comercială și Industrială 1920-1950*, dos. 56 1932-1935, f.6.

¹⁶ *Ibidem*, p.7.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f.8.

¹⁹ *Ibidem*, f.11.

²⁰ *Idem*, *fond Camera de Comerț și Industrie*, dos. 61/1937,1938, f.58.

Naționale Dâmbovița în extenso(vezi anexa), pentru a intra în contact nemijlocit cu informațiile conținute de acesta și de a ne face o părere proprie.

Țesătoria Mecanică
Stan Rizescu
Soc. Anon.

MEMORIU*

„În anii 1883-84 dl. Stan Rizescu, originar din comuna Brănești, jud. Dâmbovița, studiază la Chemnitz în Germania modul cum se poate obține pânzeturi cu ajutorul războiului mecanic, la școala de țesut din acel oraș. După 2 ani dl. Stan Rizescu, aduse în satul său natal primele 4 războaie mecanice de țesut pânza și întemeiază astfel în România industria de țesut mecanic, pânzeturile de bumbac și alte țesături de in sau cânepă. Acest început nu a fost de lungă durată, astfel că dl. Stan Rizescu în anul 1890 chemat de firma Drăghiceanu și Cristescu, care avea o frângherie în București, soș. Bonaparte, alipește acestei întreprinderi, o secțiune de țesut în mod mecanic pânzeturi de bumbac, in și cânepă. Dl. Stan Rizescu, rămâne la această firmă în calitate de director și coasociat până în anul 1900, când se retrase în satul său natal și puse din nou bazele unei țesătorii mecanice.

Capitalul prea mic cu care începuse această afacere, îl forțează ca în anul următor să formeze o asociație simplă cu d-nii Moldoveanu și Saidmann. În anul 1912, prin ieșirea d-lor Moldoveanu și Saidmann și prin asocierea d-lui Stan Rizescu cu dl. Ioan Stăvărachescu, s-a format o asociație în comanditată de dl. Ioan Luca Niculaescu, cu un capital de 300.000 lei aur, subscris în părți egale de fiecare din asociați. Această asociație este dizolvată în anul 1925, întreprinderea trecând asupra d-lui Stan Rizescu, iar în anul 1927, ea este transformată într-o societate anonimă cu un capital de lei 10.000.000 - toate acțiunile acestei societăți fiind deținute de dl. Stan Rizescu și membrii familiei sale. Întreprinderea aceasta a avut la început, în anul 1900, o formație destul de restrânsă, 10 războaie mecanice pentru țesut bumbac, cu o forță motrică de 20 H.P. furnizată de o mică turbină cu apă. Cererile mari din partea autorităților și a armatei au făcut această fabrică să se dezvolte destul de repede, față de mijloacele bănești de care dispunea, astfel că în anul 1910, ea posedă 132, de războaie mecanice și o mașină de vapori de 70 cai putere precum și diferite aparate și mașini pentru vopsit și călcat pânzeturile. În formațiunea aceasta, întreprinderile au rămas până la desfacerea asociației între d-nul Rizescu și Stavarachescu, adică anul 1925, deoarece atât împrejurările critice, războiul Balcanic cât și cel Mondial, precum și concepțiile d-lui Stăvărachescu, au fost factori cari s-au opus la mărirea sau perfecționarea utilajului. Singura instalațiune ce s-a adus în tot intervalul de la 1912 până la 1925, a fost instalarea unei turbine de apă de 140 H.P., care instalație a mărit astfel siguranța în ce privește rezerva de forțe motrice.

După desfacerea de asociații săi în anul 1925, dl. Stan Rizescu și-a dat seama, că această întreprindere, care până la acea dată a lucrat aproape exclusiv pentru autorități și Stat în special pentru armată, va trebui să-și îndrepte privirile în viitor, spre a produce și marfa pentru comerț, deoarece vechiul câmp de acțiune se restrânge încontinuu, prin participarea și altor întreprinderi noi la acele furnituri. Dar pentru a

* Idem, fond Banca Comercială și Industrială 1920-1950, dos. 56 /1932-1935, f.5-21.

produce marfa pentru comerț, fabrica trebuia mărită în puterea ei de producție și îmbunătățită în utilajul ei, pentru a putea da aspectul final al pânzeturilor, astfel cum sunt cerute în comerț.

Perioada din anii 1925-1930, a fost consacrată unei continue mărimi și îmbunătățiri a utilajului tehnic. Astfel, în acest interval numărul războaielor a crescut cu 203 bucăți, ajungând azi la un total de 335 războaie mecanice, forța motrice a fost mărită prin instalarea unei semi-stabil lanț de 220 H.P., iar producția aburului a fost asigurată cu un cazan de 205 m.p., lucrând la o presiune de 20 an. Transmiterea forței motrice a fost aproape în total electrificată, apoi s-au adus instalații noi de încheiat firele de vopsit, de albit și apretat, etc., care au necesitate pentru adăpostirea lor noi clădiri în suprafață de 210 m.p., toate făcute în conformitate cu cerințele moderne, adică în beton armat.

Astfel, această întreprindere în scurtul interval de la 1925 – 1930 - devine una din cele mai importante întreprinderi în ramura textilă din țară, lucrând și pentru a acoperi cerințele armatei cât și pentru comerț. Este evident, că pentru aceste înzestrări, care erau absolut necesare unei întreprinderi moderne, nu au putut fi realizate numai din aportul adus de membrii familiei Stan Rizescu, aport care se cifrează la circa 16.000.000 lei, și s-au făcut cu importante capitaluri împrumutate în special de la societatea Națională de Credit Industrial, care ne-a acordat un împrumut de lei 13.000.000 lei garantat cu ipotecă. Punctualitatea cu care a căutat să facă față dl. Stan Rizescu, la toate obligațiunile bănești, ce și-a luat, a făcut ca această întreprindere în tot timpul existenței sale, de mai bine de 30 de ani, și sub orice formațiune, să se bucure atât în țară cât și în străinătate de o încredere generală.

În țară, întreprinderea Stan Rizescu S.A. s-a bucurat de la Banca Comercială Română Soc. Anon., de un credit de 12.500.000 lei, la Banca Românească de 5.000.000 lei, iar la dl. Mauriciu Kovler, de 8 - 10.000.000 lei, astfel că, creditele de care dispunea în bani se putea estima la circa 25.000.000 lei, iar în străinătate pentru materii prime la circa 50.000.000 lei. Această încredere a fost acordată nu numai în baza averii care o poseda, în clădiri și instalațiuni, dar și pe faptul că această întreprindere fiind o societate anonimă, a căror acțiuni sunt deținute de membrii familiei Stan Rizescu, a avut în vedere interesul și munca ce o depuneau toți cei interesați pentru propășirea ei. Astfel, dl. Stan Rizescu, ca specialist, în calitatea sa, de administrator general, are conducerea generală, secundat de dl. inginer C. Cassasovici, profesor la Școala Politehnică din București, la catedra pentru studiul industriei textile, de dl. N. Rizescu-Brănești, conducătorul părții comerciale și de dl. Inginer Mircea Rizescu, însărcinat cu exploatarea fabricii. Încrederea aceasta nu a fost acordată numai din punct de vedere bancar, dar și din acela științific - căci Ministerul Armatei - când a avut nevoie de a se adresa unei întreprinderi de specialitate, pentru studii și cercetări necesare apărării naționale, a făcut apel exclusiv la întreprinderea Stan Rizescu, Soc. Anon.

Astfel, încă din anul 1929, fabrica noastră a fost solicitată din partea Ministerului Armatei, Direcția Gazelor, de a face cercetări în domeniul obținerii de pânzeturi, din care să se confecționeze costume, care să apere corpul militarului contra gazelor otrăvitoare. Trei ani de-a rândul, s-a făcut încercări atât la fabrică cât și în laboratorul Școlii Politehnice, pentru obținerea acestor pânzeturi și găsirea metodelor și rețetelor pentru impregnarea lor și grație studiilor făcute în laboratorul sus menționat al d-lui profesor inginer C. Cassasovici, precum și a instalațiilor aduse din străinătate în acest

scop, întreprinderea noastră a reușit să obțină produse, care comparate cu ale armatelor străine sau găsit cu mult superioare.

Ministerul Armatei, Direcțiunea Gazelor, mulțumită pe deplin de rezultatele obținute a însărcinat fabrica noastră cu alte cercetări în aceste domenii, care însă dacă ne mulțumesc sufletește, reprezintă pentru noi adevărate sacrificii, pe care nu le-am precupețit niciodată, când a fost vorba de apărarea țării noastre. Astăzi Țesătoria Mecanică Stan Rădescu, societate anonimă, este în stare de a fabrica, atunci când i se cere, toată pânda special impregnată pentru a se confecționa din ea costume de apărare contra gazelor otrăvitoare și arzătoare a pielii. Relevând aportul pe care-l aduce fabrica noastră pentru apărarea țării, nu putem trece cu vederea, contribuția pe care a dat-o la înzestrarea armatei noastre în timpul neutralității și războiului mondial. Pentru a furniza pânzeturile necesare armatei în timpul neutralității, am adus cu mari sacrificii de la Salonic, firele de bumbac, le-am țesut și am dat pânda cerută de armată, iar când România a intrat și ea în război, am trimis din depozitul de la Salonic, din bumbacele noastre, cu vaporul la Arhangelsk, iar de acolo prin toată Rusia, le-am adus la Iași și a fost prelucrate de fabricile de acolo, deoarece din cauza ocupațiunei vrășmașe nu le-am mai putut lucra în fabrica noastră. Este inutil să spunem că valoarea lor nu ne-a fost plătită nici până astăzi de Statul nostru, valoare care pe vremea aceea a reprezentat multe sute de mii lei aur, și pe care noi le-am achitat furnizorilor noștri din străinătate. Iată deci, ca această întreprindere a avut nu numai omenie comercială, dar a adus și contribuții și încă aduce și azi, pentru apărarea granițelor țării. Ea a dezvoltat în satul Brănești și în împrejurimi un spirit de muncă, ocupând regulat peste 350 lucrători și 45 de maiștri, care toți sunt români, și formați în această specialitate de dl. Stan Rădescu. Mai mult încă, că o contribuție pentru finanțele țării, întreprinderea noastră aduce un mare aport bugetului țării, pentru că, anual plătim impozite directe, indirecte, taxe vamale, etc. în sumă de circa 5 – 6.000.000 lei.

Această întreprindere în plină dezvoltare pentru binele economiei și societății românești cu fabricațiune ridicată la un nivel similar produselor străine, fabricate apreciate atât în comerț cât și de armată și autorități de Stat, a fost însă atinsă puternic de criza economică dezlănțuită atât în țara noastră cât și în omenirea întreagă. Manifestările crizei economice au început încă din anul 1929, să se resimtă prin faptul, că agricultura ne mai găsind rentabilitatea necesară toată organizația economică, atât particulară cât și a statului, a intrat în suferință. În primul rând, statul nu a mai achitat cu aceiași exactitate ca în trecut furniturile sale și numai întreprinderea noastră a avut de suportat amânări de plată, mai mult, de un an de zile a unor serii de ordonanțe în valoare de peste 6.000.000 lei, la care sumă noi am fost nevoiți să plătim dobânzi, către băncile care ne-au împrumutat pentru efectuarea acestei comenzi (Banca Românească S.A.).

De asemenea, Minist. Armatei a oprit aproape complet aprovizionările sale cu pânzeturi, așa că, de unde fabrica noastră lucra anual pentru armată și autorități de stat de circa 30.000.000 lei, în anul 1931, nu am avut nici o furnitură, lăsând în neactivitate o secțiune specială pentru furnituri de stat (100 războaie grele). De asemenea și comerțul particular s-a îngreunat foarte mult în ultimii 2 ani, atât prin numeroase insolvențe survenite pe piață, care ne-a adus pagube pe care a trebuit să le amortizăm, pagube ce se cifrează la peste 5 milioane lei, cât și prin restrângerea consumului în general. Această situație ne-a determinat să lucrăm foarte prudent pe credit și cât mai mult cu bani gata, totuși fără a putea să evităm și vânzările pe credit, și tot această

situație critică a pieței ne-a îndemnat să deschidem depozite proprii în orașele Ploiești-Târgoviște, precum și să dăm mărfurile noastre în consignatie, la anumite firme (Brașov, Chișinău, Roman, Pitești, Cernăuți), îngrădind pe cât posibil garantarea cât mai bună a acestei consignatii. La această situație critică a pieței, pe care am căutat s-o evităm cel puțin în parte, prin măsurile arătate mai sus, s-a mai adăugat și faptul că dobânzile au continuat a fi destul de ridicate (14%) pe an, ceea ce ne-a pus în stare de inferioritate față de întreprinderile similare din țară, care sunt finanțate cu capital străin, de asemenea, concurența tot mai puternică, pe care și-o făcuse fabricile între ele, grăbite de a desface mărfurile lor, neținând de multe ori seama, că vindeau fără nici un câștig, dar de multe ori și în pagubă.

Criza economică mondială a atins anul acesta o intensitate nebănuită, care după cum se știe a zdruncinat din temelie nu numai întreprinderi particulare, dar chiar organizate de Stat (Anglia-Ungaria, etc.). În domeniul industriei țesutului mecanic, scăderea continuă a prețului materiilor prime, a bumbacului, inului, cânepei, ne-a adus importante pagube, prin aceia că nici nu apucau să ne sosească în țară firele de bumbac ce le cumpărasem în străinătate și prețul lor era din nou mai scăzut, așa că fabricatele noastre trebuia să le vindem, calculând nouă preț al firelor de bumbac, și acestea se traducea evident în pagube, care dacă nu erau de multe ori prea însemnate, aceasta se datorește comercializării bune, precum și economiilor ce încontinuu căutam să le realizăm, în exploatarea fabricii. Scăderea aceasta, continuu a costului materiei prime ne-a forțat să scădem prețurile într-o măsură adesea mult mai mare, ceea ce nu a lăsat întreprinderii noastre de doi încoace nici un beneficiu. Pentru a ne putea da seama de importante scăderi survenite este suficient să reamintim, că un metru de pânză care în anul 1929, se vindea cu lei 31, azi a ajuns să se vândă cu 16 lei și 50, metru deci cu o scădere de aproape 50 %. Totuși, cu toată criza aceasta economică survenită, fabrica noastră a știut prin organizațiile sale tehnice și comerciale, pe de o parte -, iar pe de alta, prin economiile realizate prin raționalizare, să facă față la toate greutățile, dacă creditul de care se bucura la bănci ar fi rămas intact. Pe lângă criza economică a survenit anul acesta și puternica criză de încredere. Toți capitaliști care până acum erau bine voitori și ne ofereau fără aici o greutate sumele necesare exploatării fabricii, deodată pierd această încredere și restrâng creditele. Nu analizăm dacă această retragere de credite era ceva voit sau rezultatul unei situații la care au fost puși însuși creditorii noștri prin desfășurarea crizei economice.

Fapt, este că Banca Comercială Română, societate anonimă din București, la care ne bucuram de un credit de 12.500.000 lei, ne face cunoscut că trebuie să lichidăm contul cc-l aveam la această Bancă, iar Banca Românească soc. anon. din creditul de lei 5.000.000 de care ne bucuram ni-l retrace la 2.000.000 lei. Prin aceste restrângeri de credite de la 17.500.000 lei, la 2.000.000 lei, fabrica noastră s-a văzut deodată fără capitalul normal necesar exploatării, totuși, prin faptul că ne bucurăm în străinătate de un bun renume, această lipsă de mijloace de rulment, din țară, putea să fie înlocuite cu fonduri din străinătate, dacă față de desfășurarea crizei bancare, ni s-ar fi dat timpul necesar pentru realizarea gășirea fondului de rulment în străinătate, și dacă Banca Comercială Română, soc. anon., ar fi fost mai înțeleghătoare a timpului și nu ar fi bruscat situația.

Într-adevăr, cu toate că la această bancă datoram la 1 Iulie circa 5.000.000 lei, în cont curent, conștienți de dorința ce o are această Bancă de a lichida afacerile cu noi, am plătit până la 1 Noembrie a.c. circa 2.400.000 lei, rămânând la acea dată suma de

lei 2.661.696 lei. Este evident, că un client care în decursul a câteva luni este în stare de a plăti jumătate din datorie, este pe timpurile acestea un bun debitor, care trebuie menajat pentru a-l pune în situația de a putea cu încetul să facă față obligațiilor sale.

Totuși Banca Comercială Română, societate anonimă, cu toate că noi am fost atât de culanți cu această instituție, cu care am lucrat din anul 1928, fără să poată să ni se obiecteze nimic, ci din contră, creditul de care ne-am bucurat la ea a fost mereu în creștere până în anul 1930. Ne-a denunțat contul, crezând că poate să-și realizeze suma ce îi datoram, ne-a pus sechestre la 10 Decembrie 1931, pe mărfurile din depozitele fabricii, de la magazinul nostru din Ploești, și acelea de la biroul București, cuprind sumele ce le aveam disponibile la Banca Națională a României C.T. Virament (lei 300.000, circa) precum și pe sumele ce ni le datorau debitorii noștri principali d-nii: Artaki Acikhgeuoizan (circa lei 800.000 lei) și d-nii G. Pârvu (circa 250.000 lei), adică a imobilizat pentru datoria de lei 2.661.696, o avere evaluată de noi la peste 12.000.000 lei, cu tendința de a lichida această avere atât de importantă pentru a acoperi suma pe care o datoram. Este evident, că odată cu punerea acestor sechestre, tot creditul nostru de care ne-am bucurat în țară și străinătate a fost cel puțin pentru un moment năruit și am fost puși în posibilitate de a exercita comerțul nostru, de-a le putea ridica sumele ce le aveam la Banca Națională și debitorii noștri și de a putea face față plăților curente. În situația aceasta, orice sforțări din partea noastră au rămas fără efect. Ne-am adresat Băncii Românești, societate anonimă, pentru a ne da suma necesară lichidării datoriei ce aveam față de Banca comercială română soc. anon. Mi s-a comunicat, că nu au nici o posibilitate de a ne avansa vre-o sumă sub nici o formă. De asemenea, am cerut intervenția Băncii Naționale a României pentru a obține de la Banca Comercială Română o păsuire, dar ni s-a comunicat că Banca Națională nu poate influența în nimic, o bancă care se sprijină pe capitaluri străine și cu care ea nu are legături strânse. Astfel fiind, ne-am văzut nevoiți a apela la legile țării, solicitând un concordat preventiv prin care înțelegem să plătim datoriile noastre integrale adică 100% fără dobândă în trei rate 20% la finele primului an, la finele anului al doilea 30% și la finele anului al treilea 50% din datoriile noastre. Motivele pentru care solicităm să nu plătim dobânzi sunt datorite faptului că, dobânzile nu ne-ar pune în posibilitatea de a susține concurența pe piață și deci a duce la un bun sfârșit concordatul preventiv ce-l solicităm, iar termenul de trei ani este motivat de necesitatea de a lichida treptat pe creditorii noștri și pentru a putea găsi între timp legături capitaliste necesare unei exploatari mai departe a întreprinderii noastre.

Spre a învedera posibilitățile noastre de plată, vom expune mai jos o situație sumară pe lângă bilanțul contabil ce alăturăm, situație a activului și pasivului evaluat de noi după cursul zilei.

Activ		Pasiv	
Situația de inventar			
Mașini și instalații evaluate de noi	33.667.278	Creditori cu efecte de plată	25.442.204
Inventarul construcțiilor evaluate de noi	21.993.450	Creditori în cont deschis	18.239.741.50
Inventar de terenuri evaluate de noi	400.000	Banca Comercială Română ct. d.	2.661.696
Inventar de mărfuri evaluate de noi	19.549.292	Banca Română ct. deschis	1.994.965
Diverși debitori conf. bilanț	10.801.646		48.338.606.50
Diverși debitori dubioși conf. bilanț	1.265.038		
Numerar conf. bilanț	658.880		
Efecte publice conf. reg. inventar	517.625		
Depozit Banca Națională cont. viramente	299.643		
Diverse active conf. listă	356.000		
	91.508.852		

În afară de aceasta fabrica noastră mai este grevată de următoarele datorii privilegiate:

1) Banca Românească S.A. cont curent garantat cu cesiune

lei 2.513.197

2) Banca Românească S.A. cont curent garantat cu gaj pe portofoliu

lei 190.606

Raport lei 2.703.803

3) Societatea Națională de Credit Industrială ct.crt. garantat de ipotecă

lei 12.483.761

Total lei 15.187.564

Din această situație reiese că concordatul preventiv ce oferim este cu prisosință garantat de realitățile ce posedăm în clădiri, mașini, instalațiuni, mărfuri și debitori, chiar având în vedere capitalul acționarilor în sumă de lei 10.000.000.

Diferența dintre valoarea mașinilor, instalațiunilor și a clădirilor menționate în bilanțul ce depunem și situațiunea ce am făcut în baza evaluărilor noastre a acestor valori, rezultă din faptul - că valorile achiziționate și investite în decursul a 30 de ani de existența a întreprinderii noastre au fost într-o continuă creștere - și deci, azi prezintă o valoare mult superioară celei plătite la timpul său pentru achiziționarea lor,- prin deprecierea monedei până la stabilizare.

Tribunalul Jud. Dâmbovița S. II. A
Proces Verbal Nr. 226
1932 Ianuarie 13

La apelul nominal făcut, s-a prezentat în camera de consiliu din partea reclamantului, Firma Industrială „Țesătoria Mecanică Stan Rizescu”, societatea anonimă, cu sediul în comuna Brănești, județul Dâmbovița. Dl. Stan Rizescu, în calitate de administrator delegat al acestei societăți, procedura fiind neîndeplinită.

S-au citit actele din dosar.

D-l avocat P.I. Constandinescu, din partea reclamantei, având cuvântul, a susținut, că din cauza crizei, prin care trece piața comercială, de vre-o câțiva ani, care a adus stagnare în afaceri, reclamanta s-a aflat în situațiunea de a cere concordat preventiv în scopul de a evita declararea unei stări de faliment, pentru a plăti în liniște toate datoriile sale comerciale. La situațiunea grea a pieței, pe care reclamanta a căutat să evite, a mai suferit în ultimul timp și lipsa de neîncredere din partea capitaliștilor, cu care reclamanta se află în relațiuni și unii din aceștia închizându-i creditul, a înființat o serie de sechestre și popriri pe averea societății, punând-o, astfel, în situațiunea de a nu mai putea face față plăților și a introduce cererea de concordat preventiv. Din actele depuse de reclamantă și în raportul de expertiză întocmit de expertul numit de Tribunal, se constată că reclamanta îndeplinește condițiunile cerute de lege pentru a solicita concordat preventiv, conchizând, a cerut să i se admită în principiu cererea și a se desemna un judecător, care să administreze concordatul, încuviințând tribunalul, ca taxa de 10% prevăzut de lege concordatului preventiv să depună în rate lunare.

Tribunalul,

Asupra cererii făcute de Firma Industrială „Țesătura Mecanică Stan Rizescu”, societate anonimă pe acțiuni cu sediul în comuna Brănești, județul Dâmbovița, prin petițiunea înreg. la nr. 73 din 5 Ianuarie 1931, de a i se scoate un concordat preventiv pentru datoriile sale comerciale în scopul de a evita declarare în stare de faliment. Ascultând pe reprezentantul reclamantei în susținerea cererii. Având în vedere că potrivit dispozițiunilor art. 1 din legea concordatului preventiv, comerciantul care exercită comerțul cel puțin trei ani și are firmă înscrisă sau brevet de industrie, poate cere tribunalului, un concordat preventiv pentru a evita declararea sa în stare de faliment, când situațiunea sa patrimonială este urmarea unor împrejurări extraordinare și imprevizibile sau în alt mod scuzabil. Același drept îl mai au și societățile comerciale legal construite pentru care cererea se va face de reprezentantul lor legal.

Având în vedere că, în conformitate cu art. 2 din aceeași lege, prin cererea de concordat se vor arăta motivele ei, ce se oferă pentru plată, precum și garanțiile reale sau personale și celelalte condițiuni, pe care comerciantul le propune creditorilor și o dată cu cererea, ele vor prezenta tribunalului dovada înscrierii firmei sau brevedului de industrie, registrelor jurnal și inventar a întregului activ, cu evaluarea lui și cu indicarea datelor din registrele din tribunal, respectiv, dacă are imobile sau drepturi imobiliare, listă care va cuprinde și adresele debitorilor, bilanțul, o listă nominativă a tuturor creditorilor, care va cuprinde domiciliul lor și a cuantumului creanțelor fiecăruia, a drepturilor de preferință pe care le au asupra bunurilor debitorilor, precum și a coobligațiilor și fidejuserilor debitorului și cu indicarea gradului de rudenie, în cazul

când sunt rude ale debitorului, și un rezumat asupra activității sale comerciale, iar societățile comerciale vor prezenta și dovada regulatelor înscrise. Având în vedere că reclamanta, prin memoriul depus la dosar, a arătat că, din cauza crizei prin care trece piața, închisându-se creditul, a fost sechestrat întregul său activ imobiliar din creditorii săi, fapt care poate fi considerat ea o împrejurare neprevăzută, pe care să se întemeieze cererea de concordat preventiv. Având în vedere că, numita debitoare, prin cererea de concordat, oferă creditorilor săi plata integrală a sumelor ce le datorează, în termen de trei ani de la data anulării concordatului, fără dobândă, plătind în primul an, o cotă de 20% din creanța, la finele anului celui de al doilea an, o cotă de 30, iar restul la finele anului al treilea.

Având în vedere, că numita debitoare a prezentat sprijinirea cererii sale, certificatul grefei acestui tribunal Nr. 55.750/931, prin care se atesta că firma sa comercială se află înscrisă în registrul firmelor sociale, sub Nr. 8, din 2 Maiu 1927, registrele sale jurnal și inventar, care, fiind verificate de expertul contabil Al. Tomescu numit de acest tribunal, au fost găsite regulat ținute pe ultimi trei ani, o listă descriptivă a întregului său activ cu copii de pe titlurile de pe proprietate ale imobilelor, ce posedă și cu o listă de debitorii săi, cu adresele lor, bilanțul său comercial, o listă nominativă a creditorilor săi, cu arătarea domiciliilor lor și a conținutului creanțelor fiecăruia și certificatul grefei acestui Tribunal, Nr. 5575/931, prin care se atestă că s-au îndeplinit toate formalitățile prevăzute de codul comercial pentru funcționarea acestei societăți. Având în vedere din susmenționatele acte se constată că numita debitoare îndeplinește condițiile cerute de art. 1 și 2, din legea concordatului preventiv și, deci, merită favoarea acordată comercianților și industriașilor de această lege.

Că așa fiind cererea sa, urmează a fi comisă în principiu.

Văzând și dispozițiunile art. 7 și 8 din legea concordatului prevăzut.

Dispune: Admite în principiu cererea făcută de Firma Industrială „Țesătoria Mecanică Stan Rizescu”, societate anonimă, cu sediul în comuna Brănești, județul Dâmbovița, prin petițiunea înreg. la Nr. 73, din 5 Ianuarie 1932, de a-i se acorda concordat preventiv pentru datoriile sale comerciale. Numește judecător delegat cu administrarea acestui concordat pe D-l judecător D.I. Lerescu. Ordonă convocarea creditorilor numitei firme, înaintea D-lui judecător, delegat în ziua de 11 Februarie 1932 ora 8 a.m. în camera de consiliu a acestui tribunal, spre a discuta și a se pronunța asupra acestei cereri de concordat. Ficsează provizoriu suma de două zeci mii (20.000) lei pentru acoperirea cheltuielilor de procedură, care se va depune la grefă în termen de opt zile, cu începerea de astăzi. Numește provizoriu până la omologarea contractului, o comisie compusă din creditorii Terd. Pribgl Solime, M. KovLer și Catonificia Victoria Olcesc, având însărcinarea să supravegheze administrațiunea fondului de comerț, să verifice activul și pasivul numitei debitoare, pentru a se referi la adunarea creditorilor. Obligă pe numita debitoare, ca să depună taxa de 10% prevăzută de art. 8, din legea concordatului preventiv, în patru rate egale și în urmă de patru luni, cu începerea de astăzi, iar pentru garantarea plății acestei taxe, se va lua inscripțiunea ipotecarea asupra imobililor debitoarei.

Se vor îndeplini dispozițiunile art. 9 și 10 din legea concordatului preventiv.

Dat și citit în Camera de consiliu.

P.S.

N.D.(ss) P. Slavu

Lista
Diverși creditori Chirografari

Compania Generală de Electricitate București Cal. Grivitei 3

D. Fact. 21 Sept 1931	Lei	1.705
23 Sept. 1931		153
22 Oct.		2.387
19 Oct.		7.998
18 Noembr.		<u>2.385</u>
	Lei	14.628

Național Aniline & Chemical Co. USA Brussel (Belgia) Rue Lefevre 65.

Fact. Din 17 august 1931	Dolari	45.80
9 Noembr.		<u>57.88</u>
Total dolari		103.68 x 170 Lei 17.626

Askania Werke A.G. Berlin Germani

Fact. 8 Noiembrie 1931 Rmk. 3.488.55 x 40	Lei	130.542
---	-----	---------

Uzinele Dermata s.a Cluj

Fact. 17 Septembrie 1931	Lei	5.401
9 Noiembrie 1931		2.712
11 Noiembrie 1931		<u>17.627</u>
	Lei	25.380

Aziende Colori Nazionale Afini, Milano (Italia) Via Principe Umberto 1

Fact. 4 Iunie 1931	S. Frs.	680.90
24 Iunie 1931		2351.60
25 August 1931		225.30
23 Sept.		<u>162.70</u>
s.frs		. 3420.50 x 33 = 112.876

Korndorfer & Wallenfelds Viena XXI, Schweigergasse 6 Austria

Fact. 2 Decembrie 1931,	s. frs. 138.16 x 35	4.559
-------------------------	---------------------	-------

Gesellschaft fur Chemische Industrie a.g. Basel Elveția

Fact. 31 Iulie 1931	s.frs.	200
4 August 1931	s.frs.	424
12 August	s.frs.	200
25		66.50
12		197.50
21 Noembr.		<u>82.50</u>
	s.frs.	1.170.50 x 33 = 38.627

Ferd. Pribyl Sohne Slany Ceho-Slovakia

Fact. din 13 Februarie 1931 Kc. 6.923.10 x 5

34.615

P. Rosenstein & Littmann București IV str. Labirint 24

Fac. din 15 Sept. 1931

lei 1.405

17 Oct. 1931

lei 1.505

24 Oct. 1931

lei 379

31 Oct. 1931

lei 10.941

5 Noembr. lei

1.853

16.083

Samuel Karres & Fii Mediaș

Fac. din 16 Noembr. 1931

lei 5.088

4 Decembr. 1931

lei 7.778

12.866

C.G. Haubold A.G. Chunitz Germania

Sold per. 10 Decembrie 1931 Rmk. 525.17 4

20.967

Noua Soc. a atelierelor „Vulcan” S.A. Căsuța poștală 145

București 6

Fac. din 30 Sept. 1931

23.336

30 Noembrie

104

23.440

I.G. Farbenindustrie A.G. Frankfurt (Main) Germania

Fac. din 25 Iunie 1931

s.frs. 281.25

4 Iulie 1931

765

6 Iulie 1931

839.25

9

700

13

645

22

1075

30

103.75

6 August

259.50

8

12.05

20

838.75

24

432.50

25

32.50

25

53.25

7 Sept.

700

15

717.50

19

100

19

48.50

21 Septembrie 1931

s.frs. 345

25

955

8 Octombr.

765.50

13	315.25
14	30.60
21	744.75
28	514
23	<u>817.50</u>
	12091.40
	33
	399.016

E. Th. Wagner Chemnitz Heinstrasse 45 Germania

Fact. Din 16 Iunie 1931 s.frs. 909.10

30 Septembrie 483.95

1393.05

33

45.965

Anilinchemie A.G. Wiena Wiedner Hauptstrasse 23 – 25 Austria

Fact. din 29 August 1931 5.450

24 Noembrie 1931 s.frs. 426.90

14.263

Diamalt S.A. Timișoara str. Ștefan cel Mare in 1

Fact. din 22 Septembrie 1931 8.512

Ageco S.A. București str. Sft. Ionică 9

Fact. din 25 Septembrie 1931 8.134

Apag. Alg. Pupen u. Apparat. Gesellschaft Jägerndorf Ceho-Slovacia

Fact. din 29 Septembrie 1931 Kc. 3127 – 5 15.410

Angelo Tacconi Milano Via Antonoi Cecchi 16 – 18, Italia

Fact. din 23 Oct. 1931 5.808

4 Sept. 5.924

11.732 11.732

Drăghiceanu, Cristescu & Co. București Șos. Bonaparte 45

Fact. din 18 Februarie 1931 77.675

Cotonificio Vittorio Oicese Milano gis-F-sco Turati-Italia

Sold Dolari 1.000 la cursul de 170 Lei 170.000

I. Seidl A.G. Mahr. Schonberg Ceho-Slovacia

Fact. din 30 Aprilie 1931 Dollari 212.40 cursul 170... 360.108

A. Monforts M. Gladbach Germania

Fact. Din 23 Apr. 1931 Rmk. 742 cursul 40 29.680

Biroul de vânzare al fabr. de Scrobala Cernăuți		
Fact. din 22 Ianuarie 1931	Lei 30.000	
24 Noembr.	Lei <u>126.730</u>	
	156.730	
...stav F. Gerdt's Bremen Postfach 250 Germania		
Fact. din 5 Octombrie 1931		14.321
Soc. Continentală ptr. comerț. ferului B-rești, Splaiul Magheru nr. 15		
Fact. din 26 Sept. 1931	lei 2.712	
28 Sept.	lei 2.475	
25 Sept.	lei 6.290	
11 Decembr.	lei 1.587	
12 Noembr.	lei <u>1.462</u>	
	15.526	
Auto-Accesorul București, Cal. Victoriei 2		
Fact. din 17 Oct. 1931		5.353
Zimmer & Comp. București, str. Lipscani 106		
Fact. din 6 Noembr. 1931	lei 1065	
9 Noembr.	lei 2806	
18	lei <u>563</u>	
	4.434	
Iohan Marschner Gross Schonau Ceho-Slovenia		
Fact. din 20 Noiembrie 1931 kc. 383		1.915
C. Grunberg București, str. Franklin Bouillon 45		
Fact. din 27 Noiembrie 1931		7.605
E. Eolff București, str. sft. Dumitru nr. 5		
Fact. din 23 Decembrie 1931	lei	3.807
Soc.anon. de la Colentina București, str. A. Poincaré 4		
Fact. din 13 Noembr. 1931		2.836
Photogen Brașov		
Fact. din 30 Noembr. 1931		8.397
Kalle & Co. Eisbanden Biebrich Germania		
Fact. din 23 Decembrie 1931 s.frs.130		4.290
Teba S.A. Arad		
Fact. din 27 Decembrie 1931		97.740
Soc. Ptr. Distribuția Petrolului București		

Fac. din 9 Decembrie 931

6.505

Stelia David Comuna Lazuri, jud. Dâmbovița

Soldul cont. său

262.147

Florea Petrescu com. Glodeni, jud. D-ța, soldul cont. său

5.137

Niculae Rizescu-Brănești, sold cont.

4.197.688.50

Ing. C. Cassasovici București, sold cont.

6.577.386

Ing. Mircea Rizescu, sold cont.

1.204.628

Elisabeta Cassasovici, sold cont.

1.000.000

Jana G. Chirculescu, sold cont.

1.000.000

Elena Oghină, sold cont

1.380.000

Ing. Ioan St. Rizescu, sold cont.

1.000.000

Total lei

18.239.741.50

Țesătoria Mecanică

Stan Rizescu

Lista Creditorilor nr. 3

Facturi deschise

Compania Generală de Electricitate, București Calea Griviței 3

Fact. din 21 Sep. 1931

1.705

25 153

19 Oct.

7.998

22

2.387

18 Noembr.

2.385

14.628

14.628

65 Național Aniline & Chemical Co. USA Bruxelles, Belgia, Rue Dieudone Lefevre

Fact. din 17 August 1931 dolari

45.80

9 Noembrie

57.88

103.68

130

17.625

Askania Werke A.G. Kaisseralle 83/84, Berlin Germania

Fact. din 9 Noembrie 1931 Rmk. 3.488.55

40

139.542

Uzinele Dermata S.A. Cluj			
Fact. din 17 Septembrie 1931	5.041		
9 Noembr.	2.712		
	11		
	<u>17.627</u>		
	25.380		25.380
Aziende Colori Nazionali Affini, Via Principe Umberto 18. Milano – Italia			
Fact. din 4 Iunie 1931	s.frs. 680.90	24	2351.60
25 August			225.30
23 Sept.			<u>162.70</u>
			3420.50
			33
			112.876
Korndorfer & Walenfels XXI Schwaigergasse 6 Wiens, Austria			
Fact. din 2 Decembr. 1931	s.frs. 138.16	33	4.559
Gesellschaft für chemische Industrie A.G. Basel, Elveția			
Fact. din 31 Iulie 1931	s.frs. 200		
4 August		424	
12		200	
25		66.50	
12		197.50	
21 Noembrie		<u>82.50</u>	
		1170.50	
		33	
		38.626	
Ferdinand Pribly & Sohne Slany Ceho-Slovacia			
Fact. din 13 Februarie 1931	Kc. 6.923.10	5	34.615
Paul Rosenstein & Moritz Littmann Buc. IV, str. Labirint 24			
Fact. din 15 Sept. 1931	1.405		
17 Oct.	1.505		
24	379		
31	10.941		
5 Noembr.	<u>1.853</u>		
	16.083		
Samuel Karres & Sohne Mediaș			
Fact. din 16 Noembrie 1931	5.088		
4 Decembrie	<u>7.778</u>		
	12.866		

C.G. Haubold A.GF. Chemnit Germania		
Sold per 10 Decembrie 1931 Rmk. 825.17	40	20.967

Noua soc. a atelierelor Vulcan, Buc. Căsuța Poșt. 145		
Fact. din 30 Sept. 1931	23.336	
30 Sept.	<u>104</u>	
	23.440	23.440

I.G. Ferbenindustrie A.G. Frankfurt a Main, Germania

Fact. din 25 Iunie 1931	s.frs. 281.25	
3 Iulie	765	
6	839.25	
9	700	
13	645	
22	1085	
30	103.75	
6 August	259.50	
8	12.05	
20	838.75	
24	432.50	
25	32.50	
25	53.25	
7 Septembrie	700	
15	717.50	
19	100	
19	48.50	
21	345	
25	955	
8 Octombrie	765.50	
13	316.25	
13	40.60	
21	733.75	
28	514	
23	<u>817.50</u>	
	12091.40	
	33	
	399.016	

E.Rh. Wagher, Chemnitz, Heinstrasse 45 Germania

Fact. din 16 Iunie 1931	s.frs. 909.10
30 Sept.	<u>483.95</u>
	1393.05
	33
	45.970

Aniliancmie A.G. Wiena, Wiedner Hupstrasse 23 – 25, Austria			
Fact. din 29 August 1921			5.450
24 Noembrie	s.frs. 426.90	33	14.262
Diamalt S.A. str. Ștefan cel Mare 1, Timișoara			
Fact. din 22 Septembrie 1931			8.512
Ageco S.A. str. sft. Ionică 9, București			
Fact. din 25 Septembrie 1931			8.134
Apag. Algem. Pumpen u. Aparat. Gesellschaft, Jagerndorf, Ceho-Slovacia			
Fact. din 29 Sept. 1931	Kc. 3127 -	5	15.410
Angelo Tacconi, Via Antonio Cecchi 16 – 18 Milano-Italia			
Fact. din 23 Octombrie 1931			5.808
4 Sept.			<u>5.924</u>
			11.723
Drăghiceanu, Cristescu & Com. București, șos. Bonaparte 45			
Fact. din 18 Februarie 1931			77.675
Cotonificio Vitorio Olcese, Milano, Italia			
Sold dolari	1000		170.000
I. Seldl. A.G. Mahr. Schonberg Ceho-Slovacia			
Fact. din 30 Aprilie 1931, dolari	212.60	170	36.108
A. Monforts M. Gladbach, Germania			
Fact. din 23 Aprilie 931 Rmk. 742		40	29.680
Biroul de vânzare al fabricelor de scrobeală Cernăuți			
Fact. din 22 Ianuarie 931,		lei 30.000	
24 Noembr.		lei <u>127.730</u>	
		156.730	
Gustav F. Gertds, Bremen, Postfach 250, Germania			
Fact. din 5 Octombrie 931			14.321
Soc.cont.pt. comerțul Ferului București, Splaiul General Magheru 15			
Fact. din 25 Sept. 1931	2.712		
28	3.475		
25 Noembr.	6.290		
11 Decembr.	1.587		
12	<u>1.462</u>		
	15.526		

Auto-Accessorul, București, Calea Victoriei 2 Fact. din 17 Oct. 1931		5.353
Zimmer & Com. București, str. Lipsani 106 Fact. din 6 Noembr. 1931	1.065	
9	2.806	
18	<u>563</u>	
	4.434	
Iohan Marchner Gross. Schonau, Ceho-Slovacia Fact. din 20 Noembr. 1931 Kc. 383		1.915
C. Grunberg str. Granklin Bouillon 45 București Fact. din 27 Noembr. 1931		7.685
E. Wolff, str. Sft. Dumitru 3 București Fact. din 23 Decembrie 1931		3.867
Soc. Anon. de la Colentina, București I Fact. din 13 Noembrie 1931		2.830
„Photogen” Brașov Fact. din 30 Noembrie 1931		8.397
Kalle & Com. Wiesbanden, Germania Fact. Din 23 Decembrie 1931, Fr. 130		4.290
Teba S.A. Arad Fact. din 7 Decembrie 1931		97.740
Soc.anon. pt. distribuirea prod. petrolului, București, str. Gen. Budișteanu Fact. din 9 Decembrie 1931		6.505
Stelian David, com. Lazuri, jud. Dâmbovița	lei	262.147
Florea Petrescu, com. Lazuri, jud. D-ța	lei	<u>5.137</u>
Total lei		1.880.039”.

BANCA POPULARĂ „ȚĂRANUL” DIN PUCIOASA, JUDEȚUL DÂMBOVIȚA. PRIMA BANCĂ POPULARĂ ÎNFIINȚATĂ ÎN ROMÂNIA

Georgeta TOMA*

Abstract:

The cooperative and economic society of credit called “Taranul” was founded on march 9 1893, in the Serbanesti Podurile commune, the district of Dambovita, in the region of Ialomita. This was the first society of this type created in our country, society that will eventually become a popular bank in 1904, after the adoption, in 1903 of the law of the village banks and of the central house.

On February 16, 1904, this society becomes The Bank “Taranul”, that had a subscribed capital of 3944 lei and a deposit of 686 lei. The capital of the Bank increased through the monthly dues and the members that wanted to enter the society had the obligation to subscribe a capital and to deposit a tenth of it at the beginning.

The Bank “Taranul” had an active role in the society, contributing with credits given for the modernization and the social-economic and cultural development of the city of Pucioasa. This institution had a long activity of 55 years (1893 - 1948) and was administrated by outstanding people of the community, people like the priest and teacher Ion Diaconescu that leaded the society for seventeen years (1893 - 1910). The Bank had Constantin and Elena as patrons saints.

The Bank “Taranul” from the city of Pucioasa was the first popular bank in Romania the “beginner of the association movement of the countrymen”, this bank had an important role in the economic development of Pucioasa and its surrounding villages.

Banca „Țăranul” a fost înființată la 9 martie 1893, fiind prima bancă populară organizată după principiile cooperatiste, în România. Activitatea acestei bănci a fost reconstituită pe baza unui fond documentar, descoperit ca urmare a cercetărilor de teren efectuate la Pucioasa. Fondul a aparținut secretarului-casier al băncii, Mihail Pietroșanu, din Pucioasa, fiind alcătuit din procese-verbale și situații contabile ale inspecțiilor efectuate de-a lungul anilor, de către Casa Centrală a băncilor populare și cooperativelor sătești. Astăzi, fondul documentar, aparține Complexului Național Muzcal „Curtea Domnească” Târgoviște, fiind înregistrat în colecțiile de istorie modernă-contemporană și constituie o sursă importantă de date, în condițiile în care, la Arhivele Naționale Dâmbovița, nu există un fond despre această bancă.

Pentru a înțelege fenomenul apariției băncilor populare în România este necesar să cunoștem politica cooperativă promovată de statul român. În concepția liberală, cooperativa reprezenta o formă de organizare, o întreprindere aflată în concurență cu altă

* Complexul Național Muzcal „Curtea Domnească”, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

întreprindere de pe piață, având ca vectori: libertatea inițiativei particulare și a concurenței, neintervenția statului în activitatea sa. În România, statul s-a implicat în construcția modernă a organismului social-economic, acordând autonomie cooperăției față de statul politic.

Legea băncilor populare, din 1903, a devenit legea organică a mișcării cooperative din vechiul Regat, iar din 1918, și pentru cooperativele din noile ținuturi. Această lege a instituit o tutelă a statului asupra mișcării cooperative, introducând controlul și dreptul de sancționare administrativă și de finanțare, prin instituția Creditului Agricol, reorganizat ca instituție de stat din 1892, cu rolul de Casă Centrală a băncilor populare¹.

Legea cooperăției, din 4 martie 1906, a luat Creditului Agricol atribuțiile referitoare la cooperăție și a înființat Casa Centrală a băncilor populare și cooperativeelor sătești, instituție distinctă ce funcționa pe lângă Ministerul de Finanțe. Controlul statului, efectuat prin instituția nou creată, era o soluție care nu satisfacea aspirațiile mișcării cooperatiste, dar a fost un regim legal tranzitoriu, așa cum a fost prezentat, în expunerea de motive, de Emil Costinescu, care arăta „că scopul legii nu este nicidecum de a face din băncile populare instituții de stat”².

Politica cooperativă a cunoscut modificări determinate de regimul politic, care guverna țara și de evoluția economiei românești în ansamblul ei.

După război a fost votată Legea pentru unificarea cooperăției, din 15 martie 1923, care trecea sub auspiciile Centralei Cooperativeelor de producție și consum și a Centrului Băncilor Populare, întrecă mișcare cooperativă de la orașe. Codul cooperăției din 12 iulie 1928 desființează Centrala Obștilor Sătești și a exploatărilor agricole și formează două centrale: Centrala Băncilor Populare și Centrala Cooperativeelor. Mișcarea cooperativă a stat în atenția legislativului, care a adoptat legi în continuare ca: Legea pentru organizarea cooperăției din 28 martie 1929, Legea din 27 martie 1935, Decretul-lege din 22 iunie 1938. Această legislație demonstrează că, statul a înțeles să folosească organismul cooperativ pentru sprijinirea țărănimii, iar cooperăția a devenit un instrument al politicii de stat³.

Mișcarea cooperativă, în sens modern, a apărut înainte de Legea din 1903, fiind promovată de anumiți intelectuali români. Aceasta are la bază doctrina asociaționistă promovată de socialiștii utopici: Ch. Fourier și Saint Simon. La noi, târgovișteanul I.H. Rădulescu a fost un cunoscător al acestei doctrine, punând la dispoziția lui Teodor Diamant, ziarul *Curierul Românesc* pentru a propaga „fourierismul”. I.H. Rădulescu a cunoscut și operele altor socialiști occidentali, traducând opera lui Louis Blank: „Catehismul socialiștilor”⁴. I.H. Rădulescu, Ion Ionescu de la Brad, precursori ai cooperăției, au avut și un proiect de bancă țărănească. De asemenea, dâmbovițeanul Ion Ghica, în lucrarea „Insula Prosta” sau într-o scrisoare către Vasile Alecsandri, vorbea de o posibilă cooperativă organizată după principiile socialiștilor utopici⁵. Curentul cooperatist a fost susținut și de alți intelectuali ca: P.S. Aurelian, Dimitrie Butculescu, C. Istrate, Spiru Haret.

¹ Gr. Mladenatz, *Politica cooperativă*, în *Enciclopedia României*, vol. III, Imprimeria Națională, București, 1939 – 1943, p. 628.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 629.

⁴ Gr. Mladenatz, A.G. Galan, I. Tatos, *Întreprinderile cooperative*, în *Enciclopedia României*, vol. III, Imprimeria Națională, București, 1939 – 1943, p. 634.

⁵ *Ibidem*.

Spiru Haret a avut o credință nestrămutată în binefacerile cooperăției, încredere pe care a transmis-o colaboratorilor săi. În 1903 a înaintat un raport regelui Carol I, în care arăta rolul băncilor populare în acordarea de credite țăranilor, în scopul eliminării *camelei*, care ajungea la cote alarmante. În acest raport, se arăta rolul important pe care trebuie să-l joace în înființarea băncilor populare, preoții și învățătorii⁶. Ideea cooperativă a pătruns în lumea satelor, unde era nevoie de credite ieftine și suficiente, care să contribuie la rentabilizarea exploataților agricole. Economia țărănească avea nevoie de unelte, semințe, îngrășăminte, mașini, instalații, care să permită accesul micului agricultor la avantajele mașinismului creat de revoluția industrială. Starea agriculturii românești, o agricultură extensivă, a imprimat mișcării cooperatiste o rămânere în urmă, față de mișcarea cooperatistă din alte țări. Cu toate acestea, mișcarea cooperatistă a adus un real folos economiei, iar băncile populare răspândite în toată țara, au oferit credite mici agricultorilor pentru necesitățile de producție.

În 1881, la inițiativa lui I.C. Brătianu și P.S. Aurelian, s-au înființat casele județene de credit agricol. În 1892, casele județene de credit agricol au fost desființate, iar în locul lor s-a înființat Creditul Agricol, o bancă centrală de stat, care avea filiale în toate județele. Această instituție, Creditul Agricol, a fost desființată în 1907, pentru a lăsa loc de dezvoltare băncilor populare, care își luase avânt deosebit după anul 1903⁷.

În 1893, au apărut primele bănci populare în județele Dâmbovița și Prahova, numărul lor s-a extins, în 1894, la 24, în 1903, la 700, iar în 1907, numărul ajunge la 2000⁸. Legea băncilor satești și a casei lor centrale din 1903, prevedea trei tipuri de bănci populare. Legea încuraja tipul de bănci, care lucra cu centrala (art. 31). Băncile înființate, potrivit acestui articol, aveau trei principii directoare:

- 1) raza de activitate era limitată la două comune;
- 2) dobânda la împrumut și dividendul acordat capitalului era de maxim 10%;
- 3) gratuitatea administrației, în afară de contabil și casier, pentru băncile cu un capital mic de 10.000 lei, iar restul cheltuielilor nu putea depăși 10% din beneficiu. Acest tip de bancă a fost cel mai răspândit, în proporție de 95%⁹.

Înainte de Primul Război Mondial izvorul principal de finanțare a băncilor populare l-a constituit capitalul social, care, după război, va scădea, în favoarea depunerilor și creditelor contractate de bancă. Capitalul băncilor era întrebuințat în proporție de 80% pentru împrumuturi acordate societăților, atingându-și scopul social, pentru care au fost înființate. Băncile populare au avut un „caracter de mutualitate, unde calitatea de client și de asociat se întâlnește în aceeași persoană, calitatea de debitor corespunde calității de societar și de depunător, în calitate de creditor”¹⁰. Împrumuturile acordate de băncile populare, în marea lor majoritate, aveau o destinație productivă, cumpărări de pământ și inventar agricol, imobile și arendări de pământ.

Societatea cooperatistă de credit și economică „Țăranul” a fost înființată în 1893, martie, 9, în comuna Șerbănești - Podurile, județul Dâmbovița, plaiul Ialomița. Aceasta a fost prima societate de acest gen înființată în țară, care va deveni bancă populară în 1904,

⁶ Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, Carol Göbl, 1905, p. 3.

⁷ Gr. Mladenatz, A.G. Galan, I. Tatos, *op.cit.*, p. 639.

⁸ *Ibidem*, p. 640.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 641.

în urma adoptării în 1903, a Legii băncilor sătești și a Casei Centrale. Fondul amintit cuprinde informații începând cu anul 1904 și până în 1948, dar și referiri de la înființarea băncii din 1893. Informațiile despre această bancă sunt cuprinse, în general, în procese-verbale încheiate, cu ocazia inspecțiilor efectuate de inspectori de la Centrala Băncilor Populare și a Cooperativelor.

Societatea cooperativă de credit și economie „Țăranul” a luat ființă ca urmare a unui apel, al Comitetului de inițiativă format din 16 persoane, în frunte cu preotul Ioan Diaconescu, care chema locuitorii din Șerbănești-Podurile să se adune în 21 februarie 1893, în casele concetățenilor lor, Nae N. Costescu sau Mateiu I. Sprânceană, unde să va discuta Statutele pentru înființarea unei societăți economice cooperatiste. Scopul societății era acela de a se crea un capital prin mici cotizații lunare, „din care să se poată împrumuta cu un procent cât se poate de mic, fiecare din noi”¹¹. Ca urmare a acestui apel s-a înființat în 9 martie 1893, o societate cooperativă de credit și economie sătească cu numele de „Țăranul”.

În 16 februarie 1904, această societate se transformă în Banca Populară Țăranul ce avea un capital subscris de 3.944 lei și un capital vărsat de 686 lei. Capitalul băncii se va mări prin cotizații lunare, iar membrii care doreau să intre în societate aveau obligația de a subscrie un capital și să verse (depună) la intrare o zecime din el.

La reînființarea băncii au participat 30 de societari, așa cum arată Actul constitutiv, iar în capul listei se afla preot I. Diaconescu, preot I. Constantinescu și proprietarul I. Constantin, care au subscris și vărsat un capital într-o proporție mai mare față de ceilalți membri. Cu această ocazie s-a ales un consiliu de administrație, compus din șapte membrii: preot I. Diaconescu, Ion Constantin, N.I. Costescu, G. Popescu, T. Constantinescu, V.I. Diaconescu și P.I. Avian; iar cenzorii erau: Iosif Cazacu, N.N. Costescu, N.I. Sotir; supleanți: I. Ghenciulescu, Banu Anghel și G.P. Postelnicu.

În Adunarea generală, de la 16 februarie 1904, membrii societății au aprobat Actul constitutiv și Statutele Băncii Populare „Țăranul”, care au fost autentificate de Judecătoria de Pace Dâmbovița, judecător Gr. I. Tollea, „dăm autenticitate legală actului constitutiv și statutelor societății economice, sub numele de Banca Populară «Țăranul», din comuna Șerbănești-Podourile”¹².

La înființare, în 1904, Banca Populară „Țăranul”, a avut un capital subscris de 3.944 lei, din care la început s-a vărsat un capital de 686 lei. Capitalul societății putea fi mărit prin cotizații lunare, fără a se depăși suma de 5.000 lei, ce reprezenta partea socială a unui societar. Societatea Economică „Țăranul” va funcționa, conform actelor adoptate în 1893, iar ca urmare a Legii băncilor populare din 1903, se va transforma în bancă populară. Vechile acte ale societății au fost păstrate de „Banca Munteanu” din Pucioasa, care s-a desprins, din Societatea „Țăranul”, revendicându-și continuitatea și paternitatea¹³.

Banca Populară „Țăranul” a jucat un rol activ din viața societății, contribuind prin creditele acordate la modernizarea și dezvoltarea social-economică și culturală a localității Pucioasa. A avut o activitate îndelungată, de 55 de ani (1893 – 1948), fiind condusă de personalități marcante ale localității, ca preotul-învățător Ion Diaconescu, timp de 17 ani (1893 – 1910). Banca avea ca patroni spirituali „Sfinții Constantin și

¹¹ C.N.M. „Curtea Domnească” Târgoviște, *Colecția de documente istorice*, Libret, p. 1, inv. 31139 I.C.

¹² *Ibidem*, p. 8.

¹³ *Ibidem*.

Elena", iar ziua de 21 mai, a devenit zi aniversară a fiecărui an, care începea cu participarea acționarilor la „Sf. Liturghie” la biserica din localitate, după care urma o sărbătoare câmpenească. Fotografii făcute cu acest prilej (foto 1 și 2), martori tăcuți peste timp, demonstrează convingător acest eveniment. Acționarii băncii, dar și localnicii participau cu entuziasm la sărbătorirea zilei de 21 mai și a zilei de 1 iunie 1930, când Pucioasa a fost declarat oraș. Aceștia erau îmbrăcați în haine de sărbătoare, costume populare, dar și în haine „nemțești” moderne, având în piept cocarde tricolore, eșarfă cu tricolorul și steagul, cu însemnele băncii. Banca „Țăranul” nu a avut un local propriu, a funcționat în casele lui Isaia Popescu din localitate, pentru care plătea o chirie anuală¹⁴.

Statutele Băncii Populare „Țăranul” au fost votate în Adunarea generală din 6 februarie 1904 și erau structurate pe capitole, iar activitatea băncii se desfășura pe acestea.

Capitolul I. „Înființarea și scopul societății”, articolul I prevedea: „se înființează în comuna Șerbănești-Podurile, o societate cooperativă de credit și economie sub numele de Banca Populară „Țăranul”, cu sediul în comuna Șerbănești-Poduri (Pucioasa), fiind continuarea Băncii Populare „Țăranul”, înființată în 1893, martie 9”¹⁵. Articolul 2, prevedea scopul societății, care era acordarea de credite membrilor ei, „capitalurile necesare pentru gospodăria, meseria sau comerțul lor, și de a fructifica economiile lor”¹⁶. Articolul 3, prevedea obiectul de activitate, operațiunile pe care banca le putea efectua: a) primirea economiilor societăților pentru fructificare; b) primirea economiilor nesocietăților pentru fructificare; c) contractarea unor împrumuturi cu autorizația Casei Centrale a băncilor populare; d) acordarea de împrumuturi atât membrilor băncii cât și nemembrilor; e) operațiunea de a sconta și rescontare de efecte comerciale”¹⁷.

Capitolul II. Despre membrii societății, drepturile și datoriile lor, prevedea la art. 5 că puteau deveni membri în societatea bancară, numai locuitorii din Pucioasa și comuna vecină Moțăieni, prin înscrierea lor în Registrul de societari de către Consiliul de administrație (art. 6), trebuind să îndeplinească condiția de a nu mai fi înscrși la o altă bancă (art. 7). Membrii Băncii Populare „Țăranul”, la înscriere, plăteau o taxă de un leu (art. 17), își constituiau o parte socială (art. 21), având datoria de a răspunde în mod solidar față de obligațiile băncii și de a se conforma statutelor băncii și hotărârilor Adunării generale și ale Consiliului de administrație¹⁸.

Capitolul III. „Capitalul social și părțile sociale”, la articol 18, prevedea capitalul social, care se trebuie să se formeze din părțile sociale vărsate de membri și din donații. Fiecare membru avea obligația să depună, conform art. 21, o parte socială de cel puțin 20 lei și cel mult de 5000 lei, iar la înscriere, trebuia să depună cel puțin 10% din sumă, iar restul îl va achita în cel mult doi ani prin cotizații lunare, stabilite de Adunarea generală. La intrare în societate, fiecare membru primea de la Consiliul de administrație un livret, în care se înscriau toate operațiunile făcute de societate (art. 25). Ultimul articol (art. 26) al acestui capitol se referea la dividendul acordat membrilor societari, pentru părțile

¹⁴ D. Stancu, *Pucioasa. File de monografie*, Tipografia R.A.P.P.S., București, 1995, p. 246.

¹⁵ C.N.M. „Curtea Domnească” Târgoviște, Colecția de documente istorice, *Statutele Băncii Populare „Țăranul”*, f. 9, inv. 31140 I C.

¹⁶ *Ibidem*.

* a sconta, a cumpăra sau a vinde efecte de comerț înainte de scadență; a efectua un scont; Dicționarul explicativ al limbii române, Ed. II, Univers enciclopedic, București, 1996, p. 962.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁸ *Ibidem*, p. 13.

sociale efectiv vărsate (depuse). Aceste dividende erau acordate de Consiliul de administrație, cu aprobarea Adunării generale. Dividendul nu putea fi mai mare de 10% pentru părțile sociale efectiv vărsate, iar pentru restul societărilor, dividendul cuvenit se reținea în contul părților sociale¹⁹.

Capitolul IV. „Capitalul operațiunilor”, prevedea la art. 27 că, banca utilizează în operațiunile bancare capitalul social, depunerile făcute de societari și nesocietari, precum și împrumuturi contractate de bancă. Adunarea generală, în fiecare an, fixează un maxim la care poate ajunge suma totală a depunerilor individuale, precum și a împrumuturilor contractate (art. 28). Pentru plata împrumuturilor contractate de bancă, drept garanție se folosea averea socială a băncii: beneficiul anual, fondul de rezervă, părțile sociale, proporțional cu partea socială a fiecărui membru (art. 29). Depunerile făcute la bancă, conform art. 30, se făceau: a) fără termen – fiecare depunător putea depune cel mult 100 lei, iar retragerea lor trebuia să fie cerută cu cel puțin 10 zile înainte; b) pe termen, care nu putea fi mai scurt de 6 luni. Dobânda pentru aceste depuneri, începea să curgă după o lună, fiind fixată de Adunarea generală în fiecare an și nu putea fi mai mare de 6% pe an. Aceasta se plătea la sfârșitul unui an social sau în momentul restituirii capitalului depus. Adunarea generală putea acorda o dobândă suplimentară de 2%, peste cea de 6% , pentru acci societari care făceau lunar depuneri de cel mult 5 lei²⁰.

Capitolul IV. „Despre împrumuturile acordate de societate”, prevedea la art. 36 ca în fiecare an, Adunarea generală, la propunerea Consiliului de administrație să stabilească suma maximă, ce se poate acorda ca împrumut unui societar sau nesocietar. Consiliul de administrație la acordarea unui împrumut, trebuia să țină seama de calitățile morale ale clientului, de solvabilitatea împrumutului dar și de scopul acestuia, acordându-se preferință împrumuturilor pentru scopuri productive – cultura pământului, cumpărarea de vite, industrie și comerțul agricol (art. 37). Pentru împrumuturile acordate Adunarea generală fixa dobânda, care pentru societari nu putea fi mai mare de 2% pe an, pentru scontul luat de la Casa Centrală a băncilor populare sătești, iar la nesocietari se putea percepe în plus o dobândă de 2%, pe an (art. 40). Împrumuturile acordate pe termen de un an erau date cu aprobarea Consiliului de administrație și mai puteau fi prelungite încă un an. Consiliul de administrație putea delega pe președintele său, să acorde împrumuturi mici, după care acestea erau notificate de consiliu. Împrumuturile pe termen lung se acordau decât prin votul Adunării generale, care stabilea și termenele parțiale de plată ale împrumutului (art. 19)²¹.

Ultimul capitol din Statute: Capitolul VI. *„Fondul de rezervă”*, Capitolul VII. *„Administrația societății”*, Capitolul VIII. *„Dispozițiuni generale”*, reglementează modul de funcționare și administrare a Băncii Populare „Țăranul”. Banca era administrată conform articolului 53 de: Adunarea generală, Consiliului de Administrație, Comisia Cenzorilor și Contabilul fiecare având roluri bine determinate pentru buna desfășurare a activităților. Consiliul de Administrație (art. 58) se compunea din șapte membri, fiind ales pe o perioadă de trei ani de către Adunarea generală, reînnoindu-se cu câte o treime în fiecare an. Principalele atribuții erau: execută dispozițiile statului și hotărârile Adunării generale, aprobă împrumutul societărilor și nesocietarilor, primește noi membri în societate, autorizează cheltuielile de administrație, alcătuiește bilanțul și

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

²⁰ *Ibidem*, p. 17.

²¹ *Ibidem*, p. 18.

raportul asupra gestiunii anuale, inspectează casa și verifică contabilitatea cel puțin odată pe lună²².

Fondul documentar cuprinde dosare ale inspecțiilor efectuate la Banca Populară „Țăranul” de controlori (inspectori) de la Centrala Băncilor Populare și cooperativelor satești în perioada 1906 – 1948.

În fondul Băncii Populare „Țăranul” primul dosar cuprinde actele Adunării Generale din 19 februarie 1906. Adunarea generală s-a ținut în sala hotelului Georgescu din Pucioasa, la care a participat și o delegație a Casei Centrale a băncilor populare, condusă de inspectorul Curtius. Adunarea nu și-a atins scopul, fiindcă nu au fost prezenți majoritatea membrilor și amânându-se. La 19 martie 1906 a avut loc Adunarea generală, unde s-a prezentat bilanțul pe anul 1905, aprobându-se dividendele fiecărui acționar. Pe ordinea de zi a acestei ședințe a fost trecută fuziunea Băncii Populare „Țăranul” cu o grupare desprinsă din Banca Populară „Munteanu” din aceeași localitate, bancă care se credea și ea moștenitoarea vechii societăți „Țăranul” de la 1893. Adunarea generală la acest punct s-a pronunțat împotriva fuziunii deoarece, „nu a îndeplinit obligațiunea de a-și achita creditorii aflați în suferință”²³. Adunarea generală a mai făcut o recomandare în această problemă, aceea că banca putea să primească noi membri, numai dacă se retrăgeau de la Banca „Munteanu” și dacă erau de bună credință și cu o reputație bună. Interesant este raportul prezentat de preotul Ion Diaconescu – președinte al Consiliului de administrație, cu ocazia acestei ședințe. Raportul conține referiri la realizările obținute în timp de un an, de când s-a transformat societatea în bancă populară. Capitalul băncii a sporit la 9873,19 lei față de 3944 lei din 1904, „un capital mic dar adunat din pungile dumneavoastră, care munciți din greu, așa că banul unui muncitor prețuiește mult mai mult sutele de lei ale acelor care știu numai să cheltuiască”²⁴. Preotul I. Diaconescu arăta că, grija de căpetenie a băncii a fost aceea de sporire a capitalului, propovăduind țăranilor că „economia și unirea face puterea și garantează pentru viitor, ridicarea neamului”²⁵. Transformarea societății în banca populară a fost benefică, fiindcă a fost scutită de stat de taxa de timbru și de patentă, putându-se dezvolta. A crescut încrederea oamenilor în bancă, dacă la înființare avea 30 de membri, în 1905 avea 151 membri, iar cea mai mare parte a acestora erau muncitori plugari. Președintele I. Diaconescu își exprima speranța, că se vor înscrie mai mulți plugari din Pucioasa, ceea ce va duce la diminuarea numărului celor care trăiau din speculă și cămătă și vor căuta alte ocupații, mai umane și cinstitute. O altă realizare a băncii din anul 1905, era aceea că s-au onorat toate cererile de împrumut ale membrilor ei, contribuind la dezvoltarea afacerilor în Pucioasa. Banca era preocupată de viitorul său și căuta să-și adapteze metodele, mijloacele în conformitate cu timpul. În acest sens I. Diaconescu propunea să se înființeze tovarășiile satești de producție, de vânzare și de consum „pentru ca fiecare muncitor să fie stăpân pe munca sa și să nu o împartă pe din două cu speculanții și samsarii”²⁶. În anul 1905 banca a avut un profit net de 649,26 lei din care a repartizat la fondul de rezervă al băncii 10% (64,90 lei), iar restul a fost acordat dividende societăților. Consiliul de administrație se compunea din: preot I. Diaconescu – președinte, vicepreședinte Ion Constantin (de profesie comerciant), casier Petre I. Arion

²² *Ibidem*, p. 19.

²³ *Idem*, dos. 1/1906, f. 5, inv. 31.141 I C.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, f. 6.

²⁶ *Ibidem*.

(învățător), membri: Nae I. Costescu (comerciant), G. Popescu (plugar), T. Constantinescu (funcționar), Iosif Cazacu (comerciant)²⁷.

Dosarul nr. 2 al fondului cuprinde procese- verbale de inspecție pe anii 1912 – 1913, dar include și date anterioare din anii 1903 – 1911.

Procesul- verbal al inspecției efectuată de Emil Zane în 6 – 10 februarie 1904 la Banca Populară „Țăranul”, constata că banca în 1903 avea 77 de societari și un capital de 1329 lei deus de locuitorii din comunele Șerbănești-Poduri și Moțăieni. În acest an s-a realizat un profit net de 23,12 lei, pe care l-a repartizat fondului de rezervă. Inspectorul recomanda ca pe viitor creditele să se acorde pe acte autentice, care să garanteze împrumuturile. Referitor la contabilitatea băncii se specifica că „aceasta nu se ține, decât pe registre în care se trec chitanțele”²⁸.

În 28 iulie 1905 Banca Populară „Țăranul” a fost inspectată de Emil Zane, care a întocmit un nou bilanț diferit față de cel întocmit al Consiliului de administrație în 27 martie 1905 și prezentat în Adunarea generală. Inspectorul a constatat nereguli în acordarea împrumuturilor, neurmărindu-se încasarea polițelor date garanție și nici nu au fost protestate. S-au acordat credite în valoare de 1209 lei pe 31 polițe fără garanție și de 228 lei pe opt acte autentice, de asemenea, fără garanție, încălcându-se Statutele (art. 36)²⁹. Inspectorul Emil Zane a mai constatat o încălcare a deontologiei profesionale și anume că, membrii Consiliului de administrație au beneficiat în mare parte de împrumutul a 1500 lei, făcut de bancă la Casa Centrală a Băncilor Populare. De asemenea, se constată că, în nici o cerere de împrumut nu s-a specificat scopul împrumutului (art. 38) și nu erau aprobate de majoritatea Consiliului de administrație. Referitor la contabilitate se specifica că în termen de 45 zile, contabilul trebuia să completeze toate registrele cu datele la zi (cartea mare, scadențarul). Consiliului de administrație i s-a făcut recomandarea, ca în activitatea viitoare să conducă banca în conformitate cu Statutele și nu după „bunul plac”, acordându-se împrumuturi mari la sătenii nevoiași și nu la membrii Consiliului de Administrație. După verificarea portofoliului băncii și a operațiunilor pe anii 1904 – 1905, s-a constatat un deficit de portofoliu de 207 lei, pe care le-a deus casierul băncii, P.I. Avram.

Inspecția din 27 – 31 mai 1906, constata că banca și-a extins operațiunile în localitățile: Șerbănești-Poduri, Moțăieni și Vârfuri. Se remarca o îmbunătățire a activității băncii, contabilitatea și arhiva erau ținute la zi și în ordine. Banca a încheiat anul 1905, cu un profit net de 649,26 lei, din care s-au acordat dividende societarilor de 10% (581,74 lei) și la fondul de rezervă s-a distribuit 10% (64,92 lei). Inspecția constata și de această dată, că împrumuturile contractate de banca de la casa Centrală a Băncilor Populare nu au fost acordate în conformitate cu borderoul de solicitare³⁰.

În 4 aprilie 1907, inspecția la Banca Populară Țăranul s-a efectuat de către inspectorul Casei Centrale a Băncilor Populare și cooperativelor sătești, C. Zane. Acesta constata, că banca are un capital social subscris de 12963 lei și vărsat de 9568,45 lei. Bilanțul din 31 decembrie 1906, a înregistrat un profit net de 779,40 lei, care încă nu s-a împărțit. Banca acorda credite cu o dobândă de 12% pe an, iar creditul cel mai mare a fost de 780 lei, iar cel mai mic de 20 lei³¹.

²⁷ *Ibidem*, f. 13.

²⁸ *Ibidem*, dos. 2/1905-1913, f. 13, inv. 31.143 I C.

²⁹ *Ibidem*, p. 16.

³⁰ *Ibidem*, f. 21.

³¹ *Ibidem*, f. 22.

V. Curiș, inspector în Centrala Băncilor Populare, a efectuat în 27 noiembrie 1908, inspecția anuală în prezența președintelui Consiliului de administrație a preotului Serghie Constantinescu și a secretarului Isaia Popescu. Nu s-a efectuat verificarea casei și a portofoliului băncii, fiindcă casierul lipsea din localitate. S-a făcut verificarea activității băncii după registre, chitanțiere, dar nu s-a putut stabili situația operațiunilor băncii, fiindcă actele prezentate la control nu erau ținute la zi cu datele necesare. Neglijență s-a constatat și în activitatea Consiliului de administrație și al Cenzorilor care în cursul anului 1908, nu au verificat niciodată banca. Casierul a dat dovadă de neglijență neîndeplinindu-și sarcinile, cu toate că primea un salariu de 25 lei pe lună. De asemenea, casierul Emil Diaconescu, numit în martie 1907, nu a depus garanția de 500 lei, așa cum prevede legea. Inspectorul a trasat ca sarcină Consiliului de administrație ca în termen de o lună, casierul să depună garanția³².

În 29 iunie 1909, Banca Populară „Țăranul” a fost inspectată de controlorul A. Balamac. Acesta a constatat o neglijență în *Jurnalul băncii - Cartea Mare*, în care nu au fost înregistrate nici o operațiune iar dividendele nu au fost incluse la rubrica de „capital-social”. În acest sens, inspectorul, a acordat un termen de 6 zile pentru completarea actelor, după care va veni și va efectua adevărata inspecție, care a avut loc în 8 – 11 iulie 1909. Cu ocazia acestei inspecții făcută de A. Balamac, se constată că, Banca Populară „Țăranul” avea 178 de membri în anul 1909 față de 203 din anul 1907, dar avea un capital subscris mai mare de 12.114 lei față de 9.881,45 lei, iar cel vărsat era de 13.638,32 lei, față de 9.955,81 lei în 1907³³. La capitolul „*observații asupra felului cum rulează capitalul*”, concluzia inspectorului era că banca merge slab, concluzia fiind bazată pe cifre. De asemenea, s-a constatat că împrumuturile au rulat în proporție de 10%, impunându-se pe viitor ca la fiecare preschimbare a împrumutului să se încaseze pe lângă dobânzi și 10 – 20% din capete (împrumut). Se mai recomanda, ca toți societarii să se conformeze angajamentelor luate prin Actul Constitutiv și Statutele băncii, să-și mărească capitalul subscris prin cotizațiile lunare. La capitolul „*observații asupra contabilității, arhivei și bibliotecii*” se constata că unele acte au fost bine întocmite (chitanțiere, bonuri de plată, scadențare), dar *Jurnalul - Cartea Mare* a fost completat în timpul inspecției, iar bilanțul pe anul 1908, a fost aprobat de Adunarea generală, abia în 15 aprilie 1909. Inspectorul recomanda Consiliului de administrație, ca cererile de împrumut sau de prelungiri ale termenelor acestora, să fie supuse întregului Consiliu de administrație și trecute în registrul de procese-verbale, înlăturându-se practica acordării unor împrumuturi doar prin semnarea cererilor. La capitolul „*Dispoziții generale*” se impune schimbarea cenzorului M. Ghe. Diaconescu cu un cenzor supleant, pe motivul că este frate cu președintele băncii, Ion Diaconescu. Pe viitor se recomanda cenzorilor să întocmească procese-verbale de control ale activității băncii, în conformitate cu Statutele, iar în caz contrar să fie înlocuiți cu alte persoane, „care vor depune mai mult interes pentru progresul băncii”³⁴.

Bilanțul Băncii Populare „Țăranul” din 31 decembrie 1912, fost întocmit de secretarul-contabil, Nicu C. Popescu, relevând o activitate fructuoasă desfășurată de bancă. În acest an, banca avea un capital subscris de 26.944 lei și vărsat de 24.368 lei. Bilanțul s-a încheiat cu un profit net de 2805,22 lei, din care a acordat dividende de 10% (2451,90 lei), iar restul de profit a fost repartizat la fondul de rezervă. Banca avea un

³² *Ibidem*, f. 26.

³³ *Ibidem*, f. 27.

³⁴ *Ibidem*, f. 30.

număr de 257 societari și efectua operațiuni bancare în localitățile: Pucioasa, Vulcana, Vârfuri, Runcu. Bilanțul este însoțit și de un chestionar ce cuprinde date statistice interesante pentru activitatea băncii. Se arată că în anul 1912, banca a acordat 423 de împrumuturi în valoare de 36.590 lei, care conform scopului pentru care au fost acordate se pot împărți:

- 1) pentru hrană și nutreț s-au acordat 100 de împrumuturi în valoare de 10.294 lei;
- 2) pentru cumpărare de vite sau unelte agricole, s-au acordat 60 de împrumuturi în valoare de 5800 lei;
- 3) pentru arendare de pământ sau munca agricolă sau acordat 15 împrumuturi în valoare de 3581 lei;
- 4) pentru cumpărare de pământ s-au acordat 70 de împrumuturi în valoare de 8250 lei;
- 5) pentru scopuri diferite (comerț, căsătorii, construcții imobile) s-au acordat 178 în valoare de 8565 lei³⁵.

Scopul pentru care se făceau împrumuturile la bancă, dovedește preponderența agriculturii ca ramură de bază a economiei țării, dar și a localității Pucioasa.

O altă rubrică interesantă a chestionarului amintit, este aceea a structurii sociale a societărilor și a științei lor de carte:

- 1) plugari, muncitori de pământ - cinci societari, din care doi știutori de carte și trei neștiutori de carte;
- 2) plugari, proprietari de pământ – 157 de societari, din care 108 știutori de carte și 49 neștiutori de carte;
- 3) comercianți – 16 societari, toți știutori de carte;
- 4) mescriși – 20 societari, din care 15 știutori de carte și cinci neștiutori;
- 5) funcționari – 24 societari, toți știutori de carte;
- 6) proprietari – 33 societari, toți știutori de carte;
- 7) preoți – patru societari, toți știutori de carte³⁶.

Conform acestei statistici, cei care apelau la serviciile băncii erau localnici, în marea majoritate știutori de carte, având o situație materială oarecare, dar care aveau nevoie de o mică „înfuzie” de capital pentru a se dezvolta și rezista progresului economic care se impunea.

Banca Populară „Țăranul” acorda credite în anul 1912, cu o dobândă de 10% pe an, pentru societari și cu 12% pe an, pentru nesocietari, iar pentru întârzierea returnării creditelor se mai percepea o dobândă de 1%. Banca Populară „Țăranul” conform chestionarului a avut o evoluție satisfăcătoare, a devenit o bancă solidă, dovedită de creșterea numărului societărilor și a capitalului vărsat, dar și a dividendelor acordate, care au avut o creștere ascendentă în perioada 1904 – 1912. Astfel că, Banca Populară „Țăranul” în 1904 – 1905, a acordat un dividend de 6%, în 1906, un dividend de 8,5, în 1907, un dividend de 9%, în 1908, un dividend de 8,30%, în 1909, un dividend de 10%, în 1911, un dividend de 8,50% și în anul 1912, un dividend de 10%³⁷.

Consiliul de administrație al Băncii Populară „Țăranul” din anul 1912, se compunea: președinte – Ioan I. Șerban (comerciant), vicepreședinte – Ioan Constantin (proprietar), secretar-contabil, Nicu Popescu, casier preot Popescu, membrii: Ioan I. Baltac (industriaș), Nae Costescu (măcelar), Simion Nica (birjar), Ioan I. Diaconescu (proprietar), Marin Ghe. Sârboiu (arendas); cenzori: Mircea Gr. Popescu (proprietar),

³⁵ *Ibidem*, f. 4.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, f. 5.

Vasile I. Diaconescu (proprietar), Ioan P. Postelnicu (proprietar); cenzori supleanți: C-tin D. Vasile (meseriaș), Niță Dănculescu (comerciant), Teodor A. Pătrașcu (meseriaș)³⁸.

În 1915, bilanțul băncii se încheia cu un profit net de 3021,13 lei la un capital subscris de 24.994 lei și vărsat de 34.595 lei. Împrumuturile acordate potrivit borderoului de împrumuturi de la 31 decembrie 1915, erau în număr de 373, cu o valoare totală de 40910 lei. Banca avea înscriși un număr de 261 societari și făcea operațiuni bancare în Pucioasa, Moțăieni, Vulcana³⁹. Banca va funcționa și în timpul războiului, dar operațiunile bancare au fost diminuate.

După război în 11 octombrie 1919, banca a fost inspectată de Raul Badatbu, inspector la Federala Băncilor Populare „Dâmbovița”. Se constată că banca efectua operațiuni bancare în comunele Pucioasa, Moțăieni, Runcu și Vulcana. De la ultima inspecție din anul 1918 s-a constatat că a crescut numărul societărilor la 289 față de 274, iar capitalul social vărsat a crescut la 92.509,62 lei față de 50.481 lei. Banca acorda împrumuturi cu o dobândă de 10% pentru societari și 12% pentru nesocietari. Societarii după război aveau nevoie de sume de bani pentru a depăși situația economică datorată războiului. Se constata că sumele împrumutate au crescut, oscilând între 8 – 4500 lei⁴⁰. Inspecția a constatat existența a 337 creanțe, cu o valoare totală de 88074 lei, situație datorată războiului. Iar, Consiliul de administrație, a declarat inspectorului că „cunosc pe debitorii prevăzuți în borderoul creanțelor, și pe a noastră răspundere afirmăm că sumele datorate sunt bune și pasibile de încasat, neprezentând pentru bancă nici un pericol”⁴¹.

Procesul-verbal al inspecției cuprinde observații cu privire la portofoliul băncii. Se constata că, capitalul băncii rulează în proporție de 90% în împrumuturi, iar restul de 10% este plasat în capital la Centrala Băncilor Populare și Federala „Dâmbovița”. Contabilitatea băncii era ținută cu „îngrijire și la zi, arhiva băncii este cusută pe dosare, pe categorii”⁴². Cu această ocazie aflăm, că banca avea o bibliotecă documentară cu reviste despre cooperatie, care erau puse la dispoziția membrilor. De asemenea, banca s-a preocupat de aprovizionarea membrilor ei cu două vagoane de porumb și o jumătate vagon de grâu, pentru rezolvarea situației precare de după război. Din această activitate banca a înregistrat un profit, sporindu-și capitalul.

Banca Populară „Țăranul” venea în ajutorul membrilor săi, oferindu-le spre vânzare și alte produse. În 1919, în ședința din 29 ianuarie, președintele băncii Ioan Constantin a fost autorizat să cumpere de la Federația „Dâmbovița”: 50 pachete de bumbac nr. 12, 50 de pachete bumbac nr. 16, 50 de pachete bumbac nr. 18, 30 de pachete bumbac înălbit nr. 18, 30 de pachete bumbac nr. 14, 100 legături de tablă plumburită (o legătură cota 10 lei), 50 kg cuie pentru șindrilă de fag, 50 kg cuie pentru uluci, 50 kg cuie pentru lați, 20 kg cuie tablă, 100 de sape și o casă de bani (200 lei)⁴³.

Inspecția din 1925, de la Banca Populară „Țăranul”, efectuată de inspectorul N.I. Costescu, constata că numărul membrilor a scăzut la 236 față de 289 cât era în anul 1919, însă a crescut capitalul vărsat care acum era de 344.825 lei, față de 92.509 lei. Banca a acordat împrumuturi la 262 de persoane în sumă de 677242 lei și avea depuneri spre fructificare în valoare de 319.778 lei. Împrumuturile acordate variau în sume cuprinse

³⁸ *Idem*, dos. 4/1912, f. 22.

³⁹ *Idem*, dos. 5/1915, f. 1 – 4, inv. 31.144 I C.

⁴⁰ *Idem*, dos. 6/1919, f. 2, inv. 31.145 I C.

⁴¹ *Ibidem*, f. 16.

⁴² *Ibidem*, f. 17.

⁴³ *Idem*, dos. 7/1920, f. 2, inv. 31.146 I C.

între 7000 și 30.000 lei, cu o dobândă de 13% pe an pentru societari și 15% pe an pentru nesocietari⁴⁴.

Valoarea împrumuturilor evidențiază faptul că banca s-a redresat destul de bine după situația provocată de războiul mondial și putea acorda împrumuturi mari. Inspectorul a făcut niște recomandări conducerii băncii printre care, cele mai importante erau:

- aducerea la zi a portofoliului băncii pentru a obișnui debitorii să-și organizeze împrumutul în scopul respectării termenelor;

- acordarea împrumuturilor să nu se mai facă prin folosirea polițelor drept garanție, decât în cazuri foarte rare și numai în cazul când împrumutul era garantat prin depunerea acestora la o bancă;

- membrii Băncii Populare „Țăranul” erau în același timp debitori și la alte bănci din localitate, cărora trebuia să le pună în vedere, că trebuie să aleagă o singură bancă la care ei să fie membri;

- preschimbarea scadențelor împrumuturilor să se facă numai dacă debitorul depune 10% din suma împrumutată⁴⁵.

De asemenea, se constata că banca se preocupa de aprovizionarea cu diferite materiale a clienților ei, care aducea venituri și băncii. Despre Consiliul de administrație (președinte - Ioan Constantin, vice-președinte - Alexandru Diaconescu, casier - Nicu C. Popescu, secretar - contabil - Mihai Pietroianu), se spunea că: „lucrează după nevoile băncii” și li se recomanda în finalul procesului-verbal să depună toate eforturile să aducă împrumuturile la zi.

Procesul-verbal al inspecției din 12 - 15 iulie 1926, arată că banca avea o activitate bună, datorită faptului că a crescut numărul societărilor la 376. De asemenea, a crescut capitalul social cât și depunerile spre fructificare, iar contabilitatea era ținută bine. Cea mai importantă recomandare era aceea că Banca Populară „Țăranul” ar trebui să fuzioneze cu Banca Populară „Munteanu” fiindcă au aproape aceiași debitori⁴⁶.

Inspecția din 29 - 30 martie 1927, de la Banca Populară „Țăranul” constata existența a 242 de societari și operațiunile bancare se efectuau în localitățile: Pucioasa, Runcu, Brănești, Vulcana, Zărăfoaia. Față de ultima inspecție (1926), capitalul a crescut cu 272.752 lei iar în anul 1927 cu 66.701, ajungându-se la un capital total de 736.716 lei. Au crescut și depunerile spre fructificare în ultimul an cu 269.707 lei, ajungându-se la 671.038 lei. Concluzia inspectorului Luca Alexandrescu de la Centrala Băncilor Populare era aceea că, banca are o activitate bună, iar Consiliul de administrație își îndeplinea sarcinile⁴⁷.

Procesul-verbal al inspecției din zilele de 21 - 22 noiembrie și 16 - 17 decembrie 1928, întocmit de reprezentantul Centralei Băncilor Populare, C. Constantin, remarcă, că banca se dezvoltă bine datorită creșterii capitalului social care a ajuns la 862.032 lei, în ciuda faptului că numărul societărilor a scăzut la 225 față de 242, în 1927. Sporirea capitalului s-a datorat majorării părții sociale la 500 lei (art. 37 din Statute) de către societari⁴⁸. Se constată un rulaj de 5% la capital, un fapt pozitiv, dar la depunerile spre fructificare se constata un rulaj de 3,5%, ceea ce însemna o descreștere „datorate câtorva

⁴⁴ *Idem*, dos. 8/1925, f. 8, inv. 31.147 I C.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 9.

⁴⁶ *Idem*, dos. 9/1926, f. 9, inv. 31.148 I C.

⁴⁷ *Idem*, dos. 10/1927, f. 1 - 12, inv. 31.149 I C.

⁴⁸ *Idem*, dos. 11/1928, f. 1 - 5, inv. 31.150 I C.

retrageri mari, a câtorva instituții”⁴⁹. Referitor la împrumuturi se constată aceleași probleme din anii precedenți și anume că portofoliul acestora este format din polițe în marea lor majoritate și mai puțin din contracte pe credit personal și contracte pe amanet. Totalul actelor din portofoliu era un număr de 469 în valoare de 2.301.630 lei, din care 110 în valoare de 628.210, erau în restanță⁵⁰.

În fondul acestei bănci s-a păstrat un singur registru al inspecțiilor făcute de cenzori în 31 decembrie 1930 și 31 decembrie 1931. Inspecția, din 31 decembrie 1930, a fost făcută de cenzorii Manole Duță, Timotei Dumitrescu, constatând că portofoliul băncii cuprinde acte în bună regulă, iar Consiliul de administrație a depus o muncă intensă pentru aducerea restanțelor la zi, care erau în număr însemnat. Cenzorii au constatat că, aceste restanțe se datorează „situației critice prin care trece țara” dar se vor lua toate măsurile pentru reducerea lor. În acest an banca a avut încasări în valoare de 2.159.130 lei și plăți de 2.123.761 lei și un sold de casă de 35.369 lei⁵¹.

Inspecția din 31 decembrie 1931, efectuată de cenzorii Timotei I. Dumitrescu și I.C. Tebeică a constatat că restanțele la creditele acordate sunt „extrem de mari întrecând cu mult restanțele din anul trecut, datorându-se situației economice destul de critice în care ne găsim”⁵². Încasările băncii erau în valoare de 1.362.459 lei, iar plățile în valoare de 136.459 lei și un sold de casă de 493 lei⁵³. Banca Populară, „Țăranul” era condusă de același președinte Ioan Constantin, de casierul Nicu C. Popescu și de secretarul –contabil Mihail Pietroșianu.

În 15 – 18 mai 1931, inspecția la Banca Populară „Țăranul” a fost făcută de Ioan Guțu, revizor-contabil de la Uniunea de cooperativă „Muntenia”. Procesul-verbal al inspecției a constatat că s-a adoptat noile Statute în 9 martie 1930, care prevedeau la articolul 25 ca o parte socială să crească de la 500 la 1000 lei, iar un societar putea să depună minimum o parte socială și un maxim de 100 părți sociale. Acest act al inspecției cuprindea date importante și despre economia localității Pucioasa, care la 1 ianuarie 1930 a devenit oraș(vezi fotografiile nr. 3 și 4 recuperate cu ocazia cercetării de teren).

Se evidențiază faptul, că locuitorii din centru orașului au ca ocupație principală serviciile, practicate în timpul sezonului balnear. Majoritatea locuitorilor Pucioasei sunt proprietari de pământuri, ocupându-se cu agricultura și cultivarea pomilor fructiferi. O altă parte a locuitorilor sunt comercianți, fiindcă Pucioasa este centru de desfacere pentru comunele din apropiere. În sezonul de iarnă singura ocupație activă era comerțul. Cooperativa balneară din localitate, „Sfinții Trei Ierarhi”, avea posibilități de dezvoltare foarte bună. Pucioasa era legată de Târgoviște prin calea ferată, pe care circulă pe un tren de trei ori pe zi și o șosea județeană pe care circulă curse de automobile. În localitate nu exista nici o bancă capitalistă, singura care a existat, a fost o sucursală a Băncii Franco-Române din București și care a dat faliment. Cooperativa balneară „Sf. Trei Ierarhi” din Pucioasa era în relații de colaborare cu Banca „Țăranul”, iar edilii orașului și-au propus un proiect pentru înființarea în Pucioasa a unei cooperative de credit de consum pentru aprovizionarea localnicilor⁵⁴.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Idem*, Registru 1930 – 1931, f. 1, inv. 31.151 I C.

⁵² *Ibidem*, f. 2.

⁵³ *Ibidem*, f. 3.

⁵⁴ *Idem*, dos. 12/1931, f. 4, inv. 31.152 I C.

Creditele acordate de bancă aveau o valoare cuprinsă între 35 – 70.000 lei și o dobândă de 10 – 12% pe an, pentru societari și 14% pe an, pentru nesocietari. Semnificativ pentru situația economică a localității este evidența creditelor acordate localnicilor:

- 1.440.206 lei, credite acordate pentru alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și articole de consum;

- 1.256.790 lei, credite acordate pentru construcții;

- 210.000 lei, credite pentru cumpărări de pământ;

- 57.320 lei, credite pentru arezi terenuri arabile, pășunat, izlaz⁵⁵.

Valoarea totală a acestor credite se ridică la suma de 3.284.925 lei, din care aproximativ jumătate (1.440.206 lei) erau acordate pentru asigurarea existenței familiei debitorilor, în concluzie, creditele de consum. Inspecția costată existența unor credite restante în proporție de 30%, iar majoritatea aveau scadență după 31 ianuarie 1931. Faptul că există credite restante se explica că inspecția era făcută înaintea sezonului balnear, iar prestarea de servicii fiind principala sursă de venituri a societărilor. Inspectorul Ioan Guțu, menționa în procesul-verbal încheiat cu ocazia inspecției că „în timpul inspecției s-au prezentat mulți locuitori pentru achitări și preschimbări și după felul rulmentului ce există în această bancă sunt șanse absolut sigure că se vor aranja toate”⁵⁶. Concluzia inspecției era că banca se prezintă foarte bine, atât din punct de vedere al contabilității cât și din punct de vedere economic. Activitatea Consiliului de administrație era bună fiindcă „conducătorii sunt selecționați de vreme îndelungată, au o activitate cinstită, se interesează de mersul băncii, care cu toată criza prin care trecem, totuși banca progresează pe timp ce trece”⁵⁷.

În 13 decembrie 1934, inspectorul M. Vlădescu, de la Oficiul Național al Cooperativelor a fost trimis să inspecteze Banca Populară „Țăranul”, de Uniunea de Cooperative „Muntenia” din București pentru a vedea cum s-a pregătit banca pentru aplicarea legilor conversiei. Cu această ocazie s-a constatat că 80% dintre debitorii băncii și-au aranjat creanțele, cea mai mare parte pe termen de doi ani și de cinci ani, pentru a se bucura de o reducere mai mare⁵⁸.

Inspecția din 29 februarie 1936, efectuată de inspectorul I.M. Pârvulescu de la Centrala Cooperativelor de îndrumare și organizare din București, a adus în prim plan un aspect, care nu a mai fost semnalat. Era vorba de faptul că din vechea Bancă Populară „Țăranul” de la 1893, s-a desprins Banca „Muntenia” în 1900, care păstra actele de la înființare, revendicând în acest fel paternitatea băncii. Referitor la situația economică a băncii se constata, că aplicarea legilor conversiei în operațiunile băncii a fost o idee benefică, deoarece au crescut încasările de la debitori. Aceștia au fost de acord cu prevederile Adunării generale din 17 iunie 1933, care aplica legile conversiei de reducere a creanțelor cu 25%.

Bilanțul încheiat în 1935, după prevederile legilor conversiei, cuprindea un portofoliu convertit în valoare de 1.463.510 lei și un portofoliu de împrumuturi obișnuite în valoare de 124.815 lei. Reducerile rezultate din aplicarea legilor conversiei s-au însumat la 1.754.420 lei. Inspectorul a constatat că legile conversiei au fost aplicate cu grijă, iar primăria Pucioasa a sprijinit această acțiune. În urma acestei situații, creanțele debitorilor

⁵⁵ *Ibidem*, f. 7.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 9.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Idem*, dos. 13/1934, f. 2, inv. 31.155 I C.

au fost reduse cu 50%⁵⁹. S-a constatat că s-a depus stăruință pentru încasarea creanțelor, care s-au redus, ajungând la 5%. Paralel cu încasarea creanțelor, banca a acordat împrumuturi noi în anul 1935, în sumă de 108.100 lei, cu o dobândă de 9,5% pe an⁶⁰.

Controlul efectuat în anul 1936 (14 – 16 octombrie), s-a axat pe fuziunea Băncii Populare „Țăranul” cu Banca Populară „Băile Pucioasa”. În ședința din 14 octombrie, s-a discutat și ideea fuzionării celor patru bănci populare din localitate: „Țăranul”, „Bunul Român”, „Sf. Cruce” și „Munteanu”, idee lansată de Centrul Băncilor Populare. La această ședință la care au participat reprezentanții celor patru bănci, s-a hotărât pentru început fuziunea doar a băncilor „Țăranul” cu „Băile Pucioasa”.

Fuziunea celor două bănci s-a hotărât în Adunarea generală extraordinară din 3 decembrie 1933, „în scopul consolidării ambelor unități cu cerc de activitate în comun și interese identice”⁶¹. Hotărârea din 3 decembrie 1933 nu a fost pusă în aplicare de Centrala Băncilor Populare „Muntenia” din București, iar fuziunea nu s-a realizat cu toate că era necesară din punct de vedere cooperativ și în interesul economiilor făcute bugetului.

În 1937 în zilele de 17- 20 august și 24 octombrie, banca a fost inspectată de Gheorghe C. Brânză de la Centrala Cooperativă de îndrumare, organizare și control. Procesul-verbal al inspecției constata că banca are 297 de membri și un capital social de 1.184.518 lei și fiind afiliată la Banca Centrală Cooperativă București cu un capital de 20.000 lei dar și la Federala Dâmbovița din Târgoviște cu un capital de 10.409 lei. Banca acorda împrumuturi cu o dobândă de 9,5% pe an, iar urmărirea debitorilor răi platnici se făcea prin percepția locală. În cursul anului 1937, s-au acordat împrumuturi noi în valoare de 139.000 lei, ceea ce însemna un rulaj al capitalului de 16%⁶². Împrumuturile convertite, pentru conducerea băncii nu însemna o problemă, fiindcă debitorii convertiți erau solvabili, după domiciliu aceștia erau în marea lor majoritate din Pucioasa, iar restul din Târgoviște, Buciumeni, Valea-Lungă, Fieni, Măgura, Runcu, Vulcana, Moțăieni, Brănești, Cucuteni și Zărăfoaia. Inspecția constata, că după aplicarea legilor conversiei, depunerile spre fructificare au crescut, ajungându-se la suma de 1.050.377 lei, iar restituirea acestora se făcea pe o perioadă de șapte ani, cu o cotă anuală de 123.170 lei pe an. Ca urmare a situației traversate după aplicarea legilor conversiei, profitul băncii nu era spectaculos, în 1935, a avut un profit net de 446 lei, iar în 1936, de 1094 lei⁶³. Contabilitatea băncii era ținută de același contabil, Nicu C. Popescu (încă din 1909), care îndeplinea aceeași funcție și la Banca Populară „Băile Pucioasa”, iar funcția de secretar-casier era ținută de Mihail Petroșianu. Consiliul de administrație al băncii avea ca președinte pe Ion Constantin (încă din 1913). Procesul-verbal conținea o recomandare importantă, aceea că preschimbarea scadențelor la creanțe trebuia făcută numai dacă se încasează 20% acot din valoarea creanței și preschimbarea să se facă pe bază de cerere, aprobată de Consiliul de administrație și garantată de doi giranți noi și solvabili.

Procesul-verbal din 14 septembrie 1939, încheiat cu ocazia inspecției făcută de I.M. Pârvolescu, subinspector al Institutului Național al Cooperației, constata că Ordinul nr. 58.115/1938, dat de institut nu a fost adus la îndeplinire. Ordinul se referea la fuziunea Băncii Populare „Țăranul” cu Banca Populară „Băile Pucioasa”, care ar fi dus la crearea

⁵⁹ *Idem*, dos. 14/1936, f. 3, inv. 31.156 I C.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 4.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Idem*, dos. 15/1937, f. 1 – 3, inv. 31.157 I C.

⁶³ *Ibidem*, f. 8.

unei unități puternice pentru întărirea spiritului cooperăției. Ordinul dat a fost discutat în ședința Consiliului de administrație din 12 mai 1939, iar decizia acestuia a fost ca Banca Populară „Țăranul” să funcționeze pe cont propriu din motivele:

1) este prima bancă populară înființată în țară în martie 1893 și funcționează în bune condiții, respectând legile;

2) banca are capital social și fonduri proprii pentru a se menține⁶⁴.

În 29 – 31 octombrie 1940, subinspectorul I.M. Pârvulescu va face o nouă inspecție la Banca Populară „Țăranul”, în scopul constatării stării de spirit a fuziunii băncii cu alte bănci populare din localitate. S-a ales un nou Consiliu de administrație în 29 iunie 1940, care avea ca președinte pe avocatul Th. S. Constantinescu. S-a constatat că problema fuziunii nu a fost pusă în discuția Adunării generale, așa cum prevedeau Statutele băncii, ci a fost discutată numai de membrii Consiliului de administrație, în ciuda faptului că membrii cooperatori doreau fuziunea, fiindcă ducea la concentrarea și dezvoltarea cooperăției locale. Inspecția efectuată constata că banca are un capital de 1.245.635 lei și 432 de societari. Capitalul social și fondurile reprezentau 56% din activul băncii iar restul de 44% era capital străin depus spre fructificare, de creditori. Banca avea un activ în valoare de 2.419.592 lei, față de un pasiv de 2.402.038 lei și un beneficiu net, de 17.554 lei⁶⁵. Procesul-verbal menționa, că în Pucioasa au fuzionat Cooperativa „Trei Ierarhi” cu Banca Populară „Pucioasa”, care lucra în operațiuni de aprovizionare și desfacere cu produse alimentare.

Pentru anul 1941, fondul documentar al Băncii Populară „Țăranul” cuprinde mai multe documente. Procesul-verbal din 18 mai 1941, întocmit în urma inspecției făcută de Sergiu Frunză, subinspector la Institutul Național al Cooperăției la Banca Populară „Țăranul” conține referiri la fuziunea băncii. În 17 mai 1941, a fost convocată Adunarea generală ordinară a membrilor Băncii Populare „Țăranul” pentru a se discuta fuziunea ca băncile populare: „Pucioasa”, „Munteanu-Bun Român”, dar care nu s-a ținut fiindcă nu au fost prezenți majoritatea membrilor. Adunarea s-a ținut a doua zi cu membrii prezenți, însă nu s-a discutat problema fuziunii „pe motivul că nu se cunoaște situația financiară a celor două bănci”⁶⁶. Această fuziune a fost amânată până când se va cunoaște situația financiară a celor două bănci făcută de reprezentanții Institutului Național al Cooperăției.

În 21 decembrie 1941 Banca Populară Populară „Țăranul” a fost inspectată de inspectorul I.N. Pârvulescu. Procesul-verbal al acestei inspecții subliniază rolul acestei bănci „**începătoare mișcării de asociere a sătenilor**”, mișcare care după prima lege a băncilor populare din 1903 a transformat societatea economică în Banca Populară „Țăranul”. Din această bancă s-a desprins Banca Populară „Munteanu”, cu care își dispută vechimea; aceasta păstra și actele de constituire⁶⁷. Concluzia acestei inspecții era că Banca „Țăranul” este o unitate viabilă, dar are un obiect de activitate identic, cu cel al băncilor din localitatea Pucioasa. Problema fuziunii rămânea ca o problemă de viitor, care va fi rezolvată în cadrul planului general de reorganizare al cooperăției pentru „a putea servi ca organ viu de distribuirea creditelor în scopul activității productive a casei rurale”⁶⁸.

⁶⁴ *Idem*, Proces-verbal 1940, f. 1 – 3, inv. 31.159 I C.

⁶⁵ *Idem*, Proces-verbal 1941, f. 2.

⁶⁶ *Idem*, dos. 16/1941, f. 15, inv. 31.161 I C.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 4.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 6.

Inspecția din 5 – 9 martie 1943, de la Banca Populară „Țăranul” a fost făcută de Paul Ionescu, subinspector la Institutul Național al Cooperăției. Balanța de verificare, făcută cu acest prilej, constata la activul băncii, în contul „participații” o creștere a fondurilor în ultimii ani, astfel că la Institutul Național al Cooperativei avea suma de 50.000 lei, la Federala „Dâmbovița”, 20.304 lei, iar la Cooperativa de asigurare „Vulturul” suma de 4.000 lei. La pasivul băncii, la contul „împrumuturi convertibile”, s-au constatat restanțe în proporție de 35%, „lucru neadmis de lege, mai ales în timpul de față, când pe piață este numerar suficient, deci aceste împrumuturi trebuie în întregime lichidate, de restanțe ne mai putând fi vorba”⁶⁹. Capitalul social al băncii avea o valoare de 1.276.340 lei și aparținea la 485 de societari⁷⁰.

În anul 1942, banca a avut o activitate bună, a înregistrat un beneficiu net de 44.676 lei. Contabilitatea este bine ținută de contabilul Nicu C. Popescu iar caseria de Mihail Petroșianu.

Inspecția din 16 decembrie 1945, efectuată de subinspectorul I.N. Pârvulescu, constata că bilanțul anului 1944 s-a încheiat cu un beneficiu de 101.535 lei, ceea ce înseamnă că banca a avut o activitate bună. Activul băncii, la contul „împrumuturi” înregistra o valoare de 3.455.700 lei din care 94% aveau scadențe curente; contul „împrumuturi convertibile” avea o valoare de 145.295 lei, la 55 de debitori ce aveau scadențe expirate; contul „participații” la Federala „Dâmbovița” avea 50.000 lei, iar la Institutul Național al Cooperăției 48.378 lei⁷¹.

Pasivul băncii, contul „capital și fonduri” avea o valoare de 2.767.465 lei. Din această valoare, capitalul social avea valoarea de 2.461.498 lei, înscris de 617 asociați (societari). În anul 1944 capitalul social a crescut cu 578.004 lei, fiind înscris de 22 de asociați noi⁷². Fondurile străine ale băncii, adică fondurile depuse spre fructificare de creditori, aveau valoare de 771.851 lei. Banca a încheiat bilanțul cu un beneficiu net de 208.789 lei⁷³. La capitolul „Observații și îndrumări” în procesul-verbal al inspecției se arată, că banca se mărginește în activitatea sa la operațiunile strict bancare, care sunt administrate cu grijă. Inspecția recomandă mărirea capitalului social și recrutarea de noi membri, dat fiind faptul că Institutul Național al Cooperativelor a fixat un minim de capital pentru băncile populare noi înființate, la 5.000.000 lei, cotă de capital care se va cere și celorlalte bănci, cu ocazia reorganizării mișcării cooperatiste.

Inspecția din 28 – 29 noiembrie 1946 a fost efectuată de Ștefan Dobre, subinspector la Institutul Național al Cooperăției. Banca avea un număr de 654 de societari și un capital social vărsat de 6.510.619 lei, iar o parte socială avea valoarea de 500 lei. Au crescut depunerile spre fructificare la suma de 896.204 lei, fiind depuse de 181 de creditori. Acestora, li s-a acordat o dobândă de 4% pe an, la depunerile noi și o dobândă de 2% pe an, la cele vechi. Banca a încheiat bilanțul pe anul 1945, cu un beneficiu net de 110.512 lei⁷⁴. Procesul-verbal făcea referire și la decizia nr. 2313/1946, a Institutului Național al Cooperăției, care a hotărât pentru băncile populare nou înființate să posede un capital social de 100.000.000 lei, din care 30% să fie vărsat, iar o parte socială să fie de 50.000 lei. Procesul-verbal, la capitalul „Observații-îndrumări”, constata că, „banca are o situație

⁶⁹ *Idem*, Proces-verbal 1943, f. 1.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 3.

⁷¹ *Idem*, Proces-verbal 1945, f. 1, inv. 31.167 I C.

⁷² *Ibidem*, f. 2.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Idem*, Proces-verbal 1946, f. 1, inv. 31.168 I C.

financiară bună, este bine condusă și printr-o activitate stăruitoare credem că poate îndeplini cerințele de mărirea capitalului social”⁷⁵.

În 2 ianuarie 1948, s-a afișat convocarea nr. 1, a Băncii „Țăranul”, la instituțiile importante din Pucioasa. Această convocare era pentru ținerea Adunării generale extraordinară a Băncii Populare „Țăranul” în ziua de 24 ianuarie 1948, orele 10⁰⁰ și care avea pe ordinea de zi, fuziunea cu băncile populare „Munteanu-Bun Român” din Diaconești, „Sf. Cruce” din Zărăfoaia și „Cuza-Vodă” din Moțâieni. Se preciza în această convocare că, „în cazul când în ziua de 24 ianuarie, nu se va întruni majoritatea membrilor băncii, atunci adunarea se va ține pe 25 ianuarie, cu membrii prezenți”⁷⁶. Adunarea Generală Extraordinară a Băncii Populare „Țăranul” s-a ținut pe 25 ianuarie, iar membrii prezenți în număr de 22 au votat fuziunea, în numele celor 700 de membrii⁷⁷.

Adunarea a fost condusă de un birou format din președintele băncii, Teodosie S. Constantinescu, secretar Ion N. D. Florescu, scrutători Ghe. Gr. Miculescu și Nicolae Marian.

Banca Populară „Țăranul” a folosit din anul 1900, o ștampilă pentru autentificarea actelor băncii. Fondul nu posedă ștampila, dar documentele poartă amprenta lăsată de aceasta, având legenda „Pucioasa. Societate economică „Țăranul” Reconstituită. 23 III 1900”. În interiorul legendei este reprezentat un țăran îmbrăcat în costum popular țăranesc, ținând în mâna dreaptă tricolorul a cărui hampă are terminația sub formă de cruce.

Banca Populară „Țăranul” din Pucioasa a fost prima bancă populară din România, **„începătoreea mișcării de asociere a sătenilor”** și a avut un rol benefic în dezvoltarea economică a localității Pucioasa și a satelor din jur.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 4.

⁷⁶ *Idem*, dos. 17/1948, f. 1.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 16.



Conducerea Băncii Populare Țăranul Preotul Serghe Constantinescu, Constantin Mircescu, Nicu Pop.



Tedeumul de Sfinții Constantin și Elena patronii Băncii Țăranul.

1930. Inaugurarea oraşului Pucioasa si sfinţirea drapelului Corporaţiei meseriaşilor.



Inaugurarea oraşului Pucioasa 1 ianuarie 1930. Primar I. Crăciun.



CONTRIBUȚIA DASCĂLILOR DÂMBOVIȚENI LA AFIRMAREA ȚĂRĂNISMULUI

(1882-1918)

Marian CURCULESCU

Résumé:

Au cours des années 1882-1918, les enseignants du département de Dâmbovița ont soutenu le „paysan”, courant politique apparu en Roumanie à la fin de XIXe siècle, représentant le monde du village. D'illustres maîtres et prêtres ont rejoint ce courant, y compris des professeurs du Lycée „Le Monastere Dealu”. Les idées du „paysan” étaient réparties à travers de différentes formes: des gazettes paysannes, la préface de Ion Mihalache dans le département de Dâmbovița- promoteur de „paysan” en Roumanie. Le Congrès général des enseignants organisé à Târgoviște (20-23 août 1911). Le 13 décembre 1918, on a constitué à Târgoviște l'organisation départementale du Parti Paysan, qui allait jouer un rôle important sur l'arène politique du département de Dâmbovița.

Mots clés:

„paysan”, enseignant, gazettes, le Congrès des enseignants, le monde du village, le Parti Paysan.

Către anul 1990, societatea românească se caracteriza prin câteva trăsături distincte: prezența pe scena politică a două mari partide, Partidul Național Liberal și partidul Conservator între care se realiza „rotativă” guvernamentală, ponderea agriculturii în cadrul economiei (în 1900 contribuia cu două treimi la produsul național), nerezolvarea chestiunii agrare, numărul mare de analfabeți (60 % în 1914).

Învățământul începe să se afirme tot mai mult, îndeosebi în timpul ministeriatului lui Spiru Haret. Acum se reorganizează pe baze moderne școala de toate gradele, acordându-se atenție deosebită statutului învățătorilor. În România un fapt deosebit în constituia implicarea intelectualilor, între care mulți învățători și profesori, în afirmarea țăranismului, curent politic nou, reprezentând lumea satelor.

Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin eforturile unor distinși intelectuali precum Constantin Dobrescu-Argeș, Vasile Kogălniceanu și Ion Mihalache, se acționa pentru constituirea unui Partid Țărănesc care să reprezinte și să apere interesele sătenilor. Primul pas l-a făcut Constantin Dobrescu-Argeș în județul Argeș, unde în 1882 a format „Partida țărănească”, având ca obiective: domnia legilor, descentralizarea administrativă, promovarea unei politici economice echilibrate, sprijinirea burgheziei sătești ș.a. Acest curent politic s-a răspândit și în județul Dâmbovița, „alimentat” de discursurile ținute la Târgoviște în cursul anului 1882 de Constantin Dobrescu-

Argeș, cu ocazia Consfătuirii învățătorilor. Un martor la acest eveniment nota: „*Era primul apostol care plecase de la căminul său din Argeș, să propage ideea de libertate în pătura țărănească prin învățători și să lase apostoli în urma sa*”¹. Mulți învățători și preoți dâmbovițeni s-au alăturat curentului țărănist, considerând de datoria lor să contribuie la „luminarea” sâtenilor prin diferite forme: întruniri, dezbateri, articole de presă, editarea unor ziare, constituirea unor cluburi sătești ș.a.

Între aceștia îi amintim pe învățătorii Ion Diaconescu (Diaconești), Vasile Ionescu, Teodor Verginoiu (Pietroșița), Toma Popescu, Răzvan Ionescu (Bolovani), Petre Popescu (Răcari), Ion Rădescu (Titu), I. Grigoroiu (Cazaci), C. Tomescu (Bogați), C. Luca (Bâldana), I. Popescu (Iazuri), I. Constantinescu (Sârbi), Grigore Rădulescu (Bezdead), Ion Ciorănescu (Moroieni), Ion Mareș (Vulcana- Băi), preoții Chiriță Niculescu (Ghirdoveni), Neculae Popescu (Boțești), Vasile Alexe (Hăbeni), I. Dumitrăchescu (Vulcana), Moscu Popescu (Brănești), Vasile Sachelarie (Gura Șuții), Nicolae Marga (Pietrari), I. Măgureanu (Țâța) ș.a.². Lor li se vor adăuga mai târziu profesorii Vasile Haneș, cezar Spineanu ș.a., de la Liceul „Mănăstirea Dealu”. Cu emoție avea să-și amintească Ion Diaconescu, unul din liderii țărănismului dâmbovițean: „*Sufletele noastre adăpate la focul inimii lui Dobrescu-Argeș au păstrat nestinsă flacăra politică a democrației țărănești, propagând peste tot și fără încetare ideea de luptă pentru dezrobirea politică a țăranului*”³.

În perioada următoare au avut loc evenimente care ilustrează contribuția dascălilor dâmbovițeni la demersul pentru constituirea unui partid țărănesc. Este interesant de subliniat că unii dintre aceștia (Ion Diaconescu din Diaconești - Pucioasa, Grigore Rădulescu din Bezdead), au candidat pentru alegerile parlamentare de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cu prilejul alegerilor din 1884, în jurul candidatului Ion Diaconescu s-a format un grup (care pleda pentru constituirea unui Partid țărănesc⁴ din care făceau parte învățătorii Vasile Ionescu, Teodor Vernigioiu (Pietroșița), Toma Popescu, Răzvan Tomescu (Bolovani), Ion Rădescu (Titu), Ion Grigoroiu (Cazaci), C. Tomescu (Bogați), C. Luca (Bâldana), I. Popescu (Iazuri), I. Constantinescu (Sârbi), Grigore Rădulescu (Bezdead)⁴.

Neașteptata încetare din viață a lui Constantin Dobrescu-Argeș a produs emoție în județul Dâmbovița. Sunt elocvente în acest sens amintirile lui Ion Diaconescu: „Dobrescu, iubitul meu, a murit la 1903 și am rămas să păstrez sămânța chestiunii țărănești”⁵. În mod asemănător, profesorul Vasile Haneș, un promotor al mișcării țărăniste dâmbovițene, scria: „Prin Dâmbovița, a trecut învățătorul seminarist Dobrescu-Argeș. Aici, ca și în Argeș și Muscel, a propovăduit el cu credința lui de redeșteptare și cu cuvântul său atrăgător de învățător. În jurul lui s-au strâns luptători

¹ Ion Diaconescu, *O pagină din viața lui Dobrescu-Argeș*, în Petre Popescu-Răcari, *Calendarul Partidului Țărănesc Dâmbovițean*, București, 1922, p. 21.

² *Idem*, *Amintiri despre Constantin Dobrescu-Argeș*, în „Țărănismul”, I, nr. 50-51, din 4-11 aprilie 1926, p. 11.

³ *Idem*, *O pagină din viața lui Dobrescu-Argeș*, în Petre Popescu-Răcari, *Calendarul Partidului Țărănesc Dâmbovițean*, București, 1922, p. 21.

⁴ *Idem*, *Amintiri despre Constantin Dobrescu-Argeș*, în „Țărănismul”, I, nr. 50-51, din 4-11 aprilie 1926, p. 11.

⁵ *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond Ion Mihalache, dosar 44, f.7.

de inimă și de talent ca preotul Ion Diaconescu din Pucioasa, Petre Dițescu de la Voinești, preotul Dumitrăchescu de la Vulcana, Neculae Popescu din Boțești, Ion Dumitrescu-învățător din Voinești și atâția alții și astfel au inaugurat un curent politic care, înăbușit în primele lui începuturi, trebuia să renască cu mai multă energie după marile războaie⁶.

Distinsul învățător dâmbovițean ion Ciorănescu din Moroeni sublinia că ideea constituirii unui partid țărănesc prindea rădăcini atât în Dâmbovița, cât și în județele învecinate⁷. Cel care a devenit noul simbol al mișcării țărăniste din România a fost Ion Mihalache, învățător din Topoloveni-Argeș. Prezența acestuia în Dâmbovița ca învățător la Școala Ludești în anii 1901-1903 a contribuit la încurajarea mișcării țărăniste⁸. Amintindu-și de acest fapt, profesorul Vasile Haneș nota: *"La Dâmbovița a fost întâia dată învățător Ion Mihalache și prin puterea geniului său politic n-au rămas unite într-un singur cuget numai județele muntene, ci pornind de aici curentul născut a cucerit țara întreagă"*⁹.

La începutul secolului al XX-lea, spiritul de organizare din Dâmbovița și din Vechiul Regat s-a dezvoltat, fiind determinat de diverși factori: rolul presei („România rurală”, „Gazeta țăranilor”, „Vremea nouă”), activitatea unor intelectuali de seamă precum Spiru Haret, Ion Mihalache, Vasile Kogălniceanu, participarea țăranilor la băncile populare și la obștile de arendare, afirmarea intelectualității satelor, etc¹⁰. Zonele dâmbovițene cu cei mai mulți adepți erau Moroeni, Glodeni, Vulcana – Băi, Pucioasa, Voinești, Gemenea, Răcari. Unul dintre cei mai activi dâmbovițeni s-a dovedit a fi preotul Ion Diaconescu din Diaconești - Pucioasa. El a reușit să colaboreze cu principalii lideri naționali ai țărănismului în frunte cu Ion Mihalache. În 1905, Diaconescu l-a cunoscut la Bacău pe Constantin Stere, fiind impresionat de orizontul cultural al acestuia: *"Mi-a furat inima-nota Diaconescu - dar distanța de la mine până la dânsul era prea mare ca să putem intra în corespondență"*. Mai târziu l-a cunoscut pe Ion Mihalache cu care avea să lege o strânsă prietenie. Într-o scrisoare adresată lui Mihalache în 1925, Diaconescu nota: *"pe dumneavoastră v-am ochit după discursul ținut la Constantinopol pe țărmul Asiei și sosind acasă, după multă chibzuință, v-am adresat scrisoarea care, mulțumesc lui Dumnezeu, a fost într-un ceas bun"*¹¹.

O formă de exprimare a opiniilor și a argumentelor dascălilor dâmbovițeni privind mișcarea țărănistă o reprezentau articolele în presă. În martie 1905 a apărut la Târgoviște ziarul politic independent "Dâmbovița" care își propunea să susțină *"ordinea și legalitatea"* și promitea că *"cei năpăstuiți vor găsi în noi aprigul sprijin al dreptății lor"*¹². Este interesant că dâmbovițenii au luat parte la congresul de la București din 5 septembrie 1906, care avea ca scop înființarea unui Partid Țărănesc. Congresul, inițiat de Vasile Kogălniceanu, a anunțat situația satului românesc și a formulat o serie de revendicări: împrăștierea țăranilor, înființarea izlazurilor comunale, o nouă lege a

⁶ Vasile Haneș, *Boțești*, în „Țărănismul”, I, nr. 31, 8 noiembrie 1925, p. 4.

⁷ I. Ciorănescu, *Partidul Țărănesc*, în Petre Popescu-Răcari, *Op. cit.*, p. 41

⁸ Apostol Stan, *Ion Mihalache-destinul unei vieți*, București, Editura Saeculum, 1999, p. 8.

⁹ Vasile Haneș, *Op. cit.*, p. 4.

¹⁰ I. Scurtu, *Contribuții privind mișcarea țărănistă din România în perioada 1907-1914*, în „Studii, revista de istorie”, nr. 3, 1968, p. 504.

¹¹ Arhivele Naționale Istorice centrale, fond Ion Mihalache, dosar 44, f. 8.

¹² „Dâmbovița”, I, nr. 1, 1 martie 1905, p. 1.

toacmelilor agricole, votul universal, egal, direct și secret, dezvoltarea învățământului "încât nici un cătun să nu rămână fără școala lui", credite agricole ieftine, etc.

Cu acest prilej, preotul dâmbovițean Vasile Alexe din Hăbeni a reliefat "rănilor" sociale care persistau la sate: alcoolismul, analfabetismul, lipsa de organizare a țărănimii, etc.¹³. El solicita intensificarea efortului intelectualității pentru luminarea satelor în sensul creșterii nivelului cultural și al organizării politice. Cu ocazia Congresului a fost publicat apelul „Către săteni” în care erau formulate și argumentate cererile țărănimii și era subliniată importanța organizării politice.

În Dâmbovița și în alte județe din Muntenia aveau ecou apelurile publicate de Ion Mihalache în gazeta "Vremea nouă" (1910-1914) prin care erau apărute drepturile sătenilor și se insista pentru organizarea politică a cesteia: "Partidul țărănimii, scria Mihalache la 1 decembrie 1910-ar fi acela care s-ar închea pe baza intereselor generale ale țărănimii care n-ar fi subordonate decât intereselor generale ale mulțimii. Acela nu poate să fie decât Partidul Țărănesc. Acolo este locul nostru ca cetățeni"¹⁴.

Dascălii dâmbovițeni s-au alăturat eforturilor lui Ion Mihalache vizând dezvoltarea conștiinței țărănimii. Astfel, în gazeta „Vremea nouă” (care apărea în județul Vâlcea), alături de intelectuali de prestigiu (Nicolae Iorga, Alexandru Vlahuță, Bogdan Buică, Onisifor Ghibu, V. Tzoni), scriau articole învățătorii M. Vlădescu (Cândești), M. Florescu (Bezdead), Ion Diaconescu (Pucioasa), Petre Popescu (Răcari), Ion Ciorănescu (Moroeni). Problematika abordată era diversă: rolul învățătorilor la sate, organizarea învățământului, raportul dintre învățători și politică, creșterea nivelului cultural¹⁵.

O expresie a preocupării dascălilor pentru „luminarea” țărănimii dâmbovițene a reprezentat-o apariția gazetei „Voința Dâmboviței” în comuna Valea Lungă (1911). Astfel, în primul număr din 1 ianuarie 1911 se scria: "Vrem să avem un loc de întâlnire; vrem să ne cunoaștem și să ne unim; vrem să ne strângem rândurile și să ne afirmăm conștiința drepturilor noastre. Aproape în toate județele țării sătenii au câte o gazetă a lor prin care își exprimă voința și prin care dau în vileag toate nedreptățile pe care le îndură din partea administrației (...). În rezumat, voința noastră este să producem o unire și o înfrățire a tuturor funcționarilor din județ pentru ca în curând, când vom fi chemați să ne pronunțăm să fim un singur corp tare, ca o singură voință și izbândă va fi a noastră. Gazeta aceasta va fi firul ce ne va lega pe toți laolaltă și tot ea va fi organul prin care ne vom exprima aceea voință"¹⁶.

În această gazetă, țărani dâmbovițeni erau informați despre importanța cluburilor politice locale, cultivarea ideilor țărănești și reprezentarea sătenilor în Parlament.

Gazeta „Voința Dâmbovița” a avut un rol important în popularizarea ideilor lui Ion Mihalache prin care era susținută constituirea unui Partid Țărănesc. Aceeași gazetă îi aducea laude lui Ion Mihalache numindu-l „*excelentul confrate învățător*”¹⁷. Tot în anul 1911 s-a afirmat ziarul „Dâmbovița” care aborda aspecte interesante: „distanța” dintre politicieni și țărănime, discrepanța dintre orașeni și săteni în privința drepturilor

¹³ „Adevărul”, XVIII, nr. 61-26. 9 septembrie 1906, p. 2.

¹⁴ Apud V. Nicolae, I. Ilincioaiu, S. Neagoe, *Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*, București, Editura Noua alternativă, 1994, p. 71.

¹⁵ „Vremea nouă”, II, nr. 10, iunie 1912, p. 35.

¹⁶ *Ce vrem noi*, în „Voința Dâmboviței”, I, nr. 1, 1 ianuarie 1911, p.1.

¹⁷ Ion Mihalache, *Lămurire*, în „Voința Dâmboviței”, I, nr. 1, 1 ianuarie 1911, p.1.

cetățenești, rolul dascălilor din lumea satului, etc. Ziarul cerea învățătorilor și preoților să facă mai mult pentru apărarea intereselor clasei țărănești: „*Învățătorul, făcând politică, trebuie să fie prevăzător și să se ferească de a aluneca în prăpastia actualului politicianism. Politica învățătorului și preotului trebuie să fie o politică făcută numai cu scopul apărării intereselor clasei țărănești, până acum exclusă din viața politică a acestei țări. Și pentru că în lupta aceasta avem o mulțime de drepturi de revendicat și pentru că victoria nu se câștigă cu <independenți>, cu cei care <vin mai pe urmă>, am credința că în mișcarea noastră politică trebuie să întrebuițăm și nișică energie*”.¹⁸

Mulți dintre dascălii satelor dâmbovițene, influențați de ideile lui Ion Mihalache acționau pentru „luminarea” sătenilor prin știință de carte și conștientizarea acestora în legătură cu rolul lor în plan politic. Este semnificativă în acest sens înființarea în anul 1911 a Asociației „Lumina săteanului”, în care s-au afirmat unii din cei ce aveau să devină nume cunoscute ale țărănismului dâmbovițean: preotul Vasile Lexe – protoereul județului, învățătorul Ion Mareș (Vulcana Băi), preoții Ion Diaconescu (Pucioasa), N. Cercel (Ludești), V. Dumitrăchescu (Vulcana Băi), ș.a.¹⁹.

Un eveniment important care a contribuit la propulsarea ideilor țărănismului în Dâmbovița și în Vechiul Regat l-a constituit Congresul general al învățătorilor, desfășurat în Târgoviște în zilele de 20 – 30 august 1911 la care a participat și Ion Mihalache ca reprezentant al învățătorimii rurale din județul Muscel. Autoritățile locale, în frunte cu primarul Gonzalv Ionescu, au acordat toată atenția pentru primirea și găzduirea congresiștilor. Este elocvent apelul adresat târgoviștenilor de Gonzalv Ionescu: „*Iubiți cetățeni, vă rog să veniți [pe 20 august 1911] în număr cât mai mare să întâmpinăm la gară pe acești luminători ai poporului, arătându-le prin călduroasa primire ce le vom face, dragostea noastră și că aici trăiesc românii care știu să-și primească frații*”²⁰. Primarul solicita măcelarilor, brutarilor și birtașilor din Târgoviște să se îngrijească de asigurarea hranei.

În prezența celor 151 de dascăli prezenți la congres, Ion Mihalache s-a referit la diverse probleme, argumentând necesitatea creșterii rolului țărănimii în plan politic: cum și de ce trebuie făcută politică, raportul dintre structura economică și regimul politic, importanța nivelului cultural în afirmarea conștiinței cetățenești. A reținut atenția propunerea sa de-a se constitui o Ligă țărănească, având ca obiective exproprierea, votul universal, impozitul progresiv pe venit, dezvoltarea învățământului la sat. În viziunea lui Mihalache, Liga trebuia să „lumineze calea” și să grăbească organizarea politică a sătenilor²¹. Totodată, Ion Mihalache a lansat un apel către intelectualii de la sate pentru amplificarea efortului de lărgire a orizontului cultural al celor din mediul rural: „*Ca factori culturali la sat, învățătorii și preoții au datoria de a provoca și a trezi în grosul populației o viață nouă cetățenească, în lipsa căreia organul reprezentativ e o minciună*”²².

¹⁸ Congresul învățătorilor, în „Dâmbovița”, I, nr. 13, august 1911, p. 1.

¹⁹ „Dâmbovița”, I, nr. 14, septembrie 1911, p. 4.

²⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, filiala Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar 21/1911, f.4.

²¹ I. Mihalache, *Ce politică să fac?*, București, 1914, p. 23.

²² *Ibidem*, p. 112.

Dezbaterile din cadrul Congresului au evidențiat că sosise timpul pentru organizarea politică a țărânimii. Sinteza dezbaterilor și a ideilor prezentate în Congresul de la Târgoviște a fost publicată în 1914 în lucrarea „Ce politică să facem?”. Ideile lansate de Ion Mihalache s-au răspândit în Dâmbovița și în celelalte județe prin intermediul gazetelor „Dâmbovița” și „Vremea nouă”, unde scriau articole interesante învățătorii și profesorii²³.

Spre finalul Primului Război Mondial, dascălii dâmbovițeni și-au intensificat sprijinul pentru inițiativa lui Ion Mihalache de formare a unui partid țărănesc. Este interesant de precizat că învățătorul Petre Popescu – Răcari, în calitate de șef al delegației dâmbovițene, participantă pe 5 decembrie 1918 la București la înființarea Partidului Țărănesc din România, a susținut și a salutat acest demers.

În strânsă legătură cu evenimentele de la București, dascălii din Dâmbovița au acționat pentru întemeierea unei organizații județene a Partidului Țărănesc. În acest sens, un rol important l-a avut difuzarea în localitățile dâmbovițene a unei „Scrisori către învățători, preoți și țărani” în care se făcea o pledoarie pentru Partidul Țărănesc.

Popularizarea acestei scrisori s-a făcut de un grup care avea să constituie nucleul țărănist din județ: preotul Ilie Popescu (Slobozia Moară), Gheorghe Marinescu (Slobozia Moară), preotul Mihai Popescu (Răcari), învățătorul Petre Popescu (Răcari), D. Jianu (Răcari), C. Luca (Bâldana), Alexandru Mirea (Bâldana), preotul Matei Popescu (Gherghani), M. Stănescu (Boteni), M. Rătescu (Șerdanu), Alexandru Luca (Lungulețu), Virgil Luca (Potlogi), preotul Ion Popescu (Mircea-Vodă), I. Frâncu (Crovu), învățătorul Ion Mareș (Vulcana Băi), învățătorul Ion Ciorănescu ((Vulcana Băi)²⁴. Scrisoarea făcea un patetic apel către dâmbovițeni, chemându-i la Târgoviște pe data de 13 decembrie 1918, unde urma să se adopte decizii importante care priveau țărănismul dâmbovițean.

Ca urmare, în sala „Ciofâstic” din Târgoviște au venit pe 13 decembrie 1918 numeroși săteni, muncitori și cărturari din județ, îndeosebi de pe valea Dâmboviței, valca Ialomiței și din zona de sud, fiind martori și participanți la constituirea Partidului Țărănesc în județul Dâmbovița. Referindu-se la acest important eveniment, învățătorul Ion Ciorănescu din Moroieni scris: „Aici la noi în județul Dâmbovița, ideea Partidului Țărănesc a găsit un teren din cel mai prielnic. La începutul lui decembrie 1918, numai o mână de învățători și preoți au făcut apel către sătenii și colegii din județ ca să vină la întrunirea de constituire a Partidului Țărănesc și rezultatul a fost că sute de țărani, preoți și învățători s-au prezentat cu dragă inimă, n-au pregetat că n-au tren, să n-au încălțăminte de drum lung, că n-au de multe și de toate, ci au venit la Târgoviște ca să fie de față la punerea temeliei partidului nostru”²⁵.

În anii care au urmat, dascălii dâmbovițeni s-au afirmat în susținerea ideilor țărăniste, unii dintre ei ocupând funcții importante în conducerea centrală a Partidului Țărănesc, în Parlament sau în administrația locală.

²³ „Vremea nouă”, II, nr. 1, 1 septembrie 1911, p.1.

²⁴ M. Curculescu, M. Oproiu, *Istoria P.N.Ț. în județul Dâmbovița, Târgoviște*, Editura Pildner, 2008, p. 21.

²⁵ Ion Ciorănescu, *Reproșuri îmbucurătoare*, în „Țăranul”, I, nr. 7, 14 februarie 1919, p.1.

CONTEXTUL INTERNAȚIONAL ȘI CONTRIBUȚIA DÂMBOVÎTEANĂ LA CÂȘTIGAREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI(1877-1878)

Cornel MĂRCULESCU*

Résumé:

La guerre d'indépendance de 1877-1878 a sollicité tout le potentiel économique de l'état et a bénéficié d'une manière inouïe de l'apport moral et matériel de la part de la population de la ville de Târgoviste et du département de Dâmbovita. L'apport de la patrie, manifesté d'une manière spéciale, pour soutenir la guerre avait visé toutes les actions en commençant par des réquisitions pour l'armée, le revêtement, la procuration des armes, les soins accordés aux blessés, les services prestés dans les hôpitaux, les donations pour les soldats, l'appui accordé aux intendances roumaine et russe, la garde faite aux frontières et aussi l'appui accordé à la Croix-Rouge, y compris les aides donnés aux familles de ceux qui se trouvaient sur le front.

Donc, à la fin d'une guerre nécessaire, objective et juste, comme la Guerre de l'Indépendance, on peut détacher, dans l'ensemble de l'effort fait par toute la population, la contribution des habitants de Dâmbovita don't la contribution matérielle a été au niveau des sacrifices et de l'héroïsme des soldats et, en signe de reconnaissance, il faut mentionner que même à la fin des opérations militaires, on a créé le sceau de "la ville de Târgoviste", appliqué en cire rouge, à l'aurochs et l'aigle, symbole de l'unification définitive de la Moldavie avec le Pays Roumain et de l'Indépendance de Roumaine.

Independența de stat a României și suveranitatea ei externă câștigate prin voința și jertfa întregii națiuni în războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, a reprezentat conform spuselor lăcăfărului poeziei românești, Mihai Eminescu, "suma istoriei naționale"; cu alte cuvinte, s-a consumat "prima sumă", care s-a putut "calcula" atunci, cu plusurile și minusurile ei. Prin reunirea străvechiului pământ românesc al Dobrogei cu Țara, la aceasta s-a adăugat o parte din cealaltă "sumă", aceea a unității integrale, care se va "calcula" definitiv peste patru decenii.

"Reizbucnirea crizei orientale și evenimentele politico-militare ce i s-au circumscris între anii 1875 și 1878 au readus în conștiința Europei și a lumii, după numai două decenii cât trecuseră de la precedenta <<ediție>> a aceleiași chestiuni de fond, problematica de ansamblu a societății românești, integrată, desigur, realităților și aspirațiilor politico-naționale ale popoarelor din aceeași regiune geografică, Balcanii, identificată de timpuriu și îndreptățit ca <<laborator al istoriei>>".¹

* Școala cu clasele I-VIII „Dora Dalles” Buceșani.

¹ Dumitru Vitcu, *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război, 1877-1878*, Editura Junimea, Iași, 2005, p. 7.

La scurt timp după ce, în iulie 1875, a izbucnit răscoala țăranilor din Bosnia și Herțegovina² cu un vădit caracter național religios³, ruinați de impozite și îndârjiți de atâtea abuzuri, dar instigați și de o "partidă" anexionistă din Austro-Ungaria ca și de panslivismul politic al Rusiei, Imperiul Otoman, dator bancherilor occidentali cu uriașa sumă de 200. 000. 000 lire sterline, s-a declarat în situația de a nu putea plăti împrumuturile scadente, devenind "omul bolnav al Europei". Pe acest fond, în perspectiva previzibilă a izbucnirii unui război ruso-turc în Balcani și cunoscându-se și intențiile Rusiei, chiar dacă neoficial exprimate, de a reanexa cele trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail), în noiembrie 1875 Consiliul de miniștri român a hotărât ca, deocamdată, România să se mențină în neutralitate și să solicite respectarea ei și a integrității teritoriale. Este cunoscut faptul că Rusia a ajutat și sprijinit răscoala din Balcani, dar în 1875 ea nu era încă pregătită să ducă un război împotriva Imperiului Otoman.⁴ ;însă cea care a provocat răscoala a fost Austro-Ungaria care avea nevoie de un conflict în Balcani⁵, la aceeași concluzie ajungând și istoriografia românească: "...încredințată că Rusia nu-i va face dificultăți datorită Alianței celor trei Împărați, Austro-Ungaria a lucrat în 1875 pentru a redeschide *chestiunea orientală* în vederea expansiunii sale teritoriale în peninsula Balcanică".⁶

Marile Puteri urmăreau să profite la maximum de pe urma evenimentelor din sud-estul Europei, Imperiul Otoman fiind o prăjitură din care fiecare voia să se înfrupte cât mai mult, după expresia lordului Loftus, ambasadorul Angliei în Rusia⁷. De altfel, atitudinea marilor puteri față de conflictul din Balcani a fost diferită, aceasta fiind concepută de fiecare stat implicat⁸ prin prisma propriilor interese și a menținerii echilibrului european⁹.

Evenimentele continuau să se precipite în sud-estul Europei, mai ales după ce la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1876, au avut loc răscoale în Bulgaria iar în Grecia au fost omorâți pe străzile orașului Salonic consuli Franței și ai Germaniei, iar în iunie 1876 Serbia, urmată imediat de Muntenegru, declara război Imperiului Otoman. În acest context, în mai 1876 era elaborat la Berlin un Memorandum între Germania, Rusia și Austro-Ungaria privind situația din Orient¹⁰. La 24 octombrie 1876, Anglia lua inițiativa organizării unei Conferințe a Marilor Puteri la Constantinopol¹¹, la aceeași idee

² Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *Războiul neatârării României 1877-1878. Împrejurări diplomatice și operații militare 1877-1878*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 25-28.

³ Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 366-368.

⁴ Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, București, 1923, p. 112.

⁵ *Idem*, p. 128.

⁶ Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul European*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 127.

⁷ Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România(1856-1947)*, Editura Albatros, București, 1996, p. 74.

⁸ Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin(1878)*, Editura Mica Valahie, București, 2004, p. 14.

⁹ Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *Războiul neatârării României 1877-1878...*, p. 28-39.

¹⁰ Nicolae Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 34

¹¹ *Ibidem*, p. 58-62.

înscriindu-se și Franța și celelalte puteri europene¹², Conferința Marilor Puteri deschizându-și lucrările în decembrie 1876 sub președinția generalului Ignatiev¹³ ambasadorul Rusiei la Poartă, având ca scop aplanarea conflictului balcanic, iar România îl trimitea la Conferință pe Dumitru Brătianu pentru a solicita încă o dată garanții de neutralitate. Însă, eșecul Conferinței de la Constantinopol a condus la semnarea convenției de la Budapesta la 3 ianuarie 1877 dintre Rusia și Austro-Ungaria¹⁴ și mai târziu la întâlnirea de la Londra¹⁵, iar respingerea de către Poarta Otomană a protocolului încheiat la 19 martie 1877 de către Marile Puteri a dat mână liberă Rusiei de a interveni în Balcani.

În acest context, în fața oamenilor politici români s-au aflat trei alternative: continuarea neutralității, semnarea unei convenții cu Rusia sau parafarea unui acord politic care să includă și o cooperare militară¹⁶. Astfel, primul ministru Ion C. Brătianu a început să negocieze cu marele vecin de la Răsărit eventualitatea unei cooperări politico-militare¹⁷. Convenția româno-rusă s-a semnat la București la 4/16 aprilie 1877¹⁸, de către ministrul de externe român Mihail Kogălniceanu și baronul Dimitri Stuart, agent diplomatic și consul general al Rusiei în România; la scurt timp după semnarea convenției cu Rusia, M. Kogălniceanu ministrul de externe care imprimase deja o notă nouă acțiunilor externe românești¹⁹ s-a arătat interesat să afle reacția marilor puteri privind intențiile țării noastre de a se opune în cazul în care Turcia ar fi invadat România²⁰.

Față de conflictul din Balcani și, implicit, față de cauza românească, cercurile politice dâmbovițene și-au manifestat interesul încă din 3 martie 1877, când, Prefectura județului Dâmbovița întocmea listele de recrutare a tuturor tinerilor capabili să poarte arme, drept pentru care aceștia erau înregimentați în batalionul Dâmbovița al regimentului 7 Dorobanți, în regimentul 3 Linie și regimentul 4 Călărași, batalionul I-compania a-II-a-Târgoviște²¹ primind diferite sarcini de luptă în cadrul armatei de rezervă²² și, cum războiul se anunța dificil pentru toată suflarea românească, iar ultimii trei ani ai

¹²Gheorghe Cliveti, *România și puterile garante(1856-1878)*, Editura Univ. Al. I. Cuza, Iași, 1988, p. 219.

¹³ Documente privind Istoria României. Războiul pentru independență, vol. I, partea II, p. 308.

¹⁴ *România în relațiile internaționale(1699-1939)*, coord. . Leonid Boicu, Vasile Cristian, Gheorghe Platon, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 269.

¹⁵ Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă (1566-1919)*..., p. 383.

¹⁶ Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin*..., p. 29.

¹⁷ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, Editura Albatros, București, 1995, p. 173.

¹⁸ Vezi pentru semnarea convenției româno-ruse, Iulian Oncescu, Ion Stanciu, Emanuel Plopecanu, *Texte și documente privind Istoria Modernă a Românilor*, vol. II, (1866-1918), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009, p. 97-98; Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 328-329; *România în relațiile internaționale*..., p. 270-272; Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin*..., p. 29-32.

¹⁹ Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României*..., p. 301.

²⁰ Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, colectiv de redacție: George Macovescu, Dinu Giurescu, Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, 1972, p. 152.

²¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Dâmbovița (în continuare D. J. A. N. Dâmbovița), fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 114/1878, f. 16.

²² *Culegere de documente privind contribuția maselor populare din județul Dâmbovița la lupta pentru independența națională a patriei*, Târgoviște, 1977, p. 17.

economiei României fuseseră deosebit de grei, cheltuielile legate de echiparea, alimentarea și transportul armatei române, revenea plauzibil, tot maselor populare , greu încercate de-a lungul istoriei. La 5 aprilie 1877, în vederea asigurării cu alimente, îmbrăcăminte, furaje necesare purtării războiului, Consiliul de Miniștri a hotărât să recurgă la rechiziții, ajungându-se la strângerea a 116 199 hl grâu, 195 199 hl orez, 18 162 porumb, 66 387 cai și vite, 1 383 641 kg alimente în vederea asigurării hranei armatei române²³. În acest sens, județul Dâmbovița a strâns 100.000 kg de făină, 60.000 occa de porumb și orz, necesare pentru brigada de cavalerie care se găsea deja la Târgoviște²⁴.

Cu toate greutățile financiare și lipsurile constatate în echiparea și aprovizionarea trupelor, armata română a putut fi pusă pe picior de război într-un timp relativ scurt datorită fondurilor alocate de guvern, rechizițiilor militare făcute în sate și orașe și mai ales, datorită contribuției benevole a maselor țărănești , inclusiv în provinciile românești aflate sub dominație străină. De asemenea, au fost luate măsuri în vederea aprovizionării armatei române cu pâine, și, în acest sens au fost construite cuptoare care să poată da un randament de 10 000 de pâini pe zi²⁵. În acest sens, la 8 aprilie 1877, ministrul de interne, I. C. Brătianu se adresa Prefecturii Dâmbovița, cerându-i acesteia să ia măsurile necesare pentru producerea făinii, cu scopul de a produce 30. 000 de pâini pe care să le pună la dispoziția armatei române”când va fi cerută”²⁶. Astfel, într-un timp relativ scurt, comisia pentru alimente constituită la cererea Prefecturii Dâmbovița a reușit să pună în funcțiune 10 cuptoare pentru producerea pâinii, destinată susținerii războiului, și implicit a armatei române²⁷.

La 12 aprilie 1877 trupele ruse intrau în România fără a preveni guvernul român, cum era firesc, lucru ce a condus la declanșarea unor reacții negative la București²⁸. La 18 aprilie 1877 lua ființă, sub conducerea Mariei Rosetti Roznoveanu ”Comitetul Central al doamnelor din Iași pentru ajutorul și îngrijirea răniților români “, imediat fiind organizată o ambulanță și un spital mobil, în cadrul căruia au fost îngrijiți primii 75 de răniți, conform spuselor doctorului Carol Davilla. În Țara Românească, astfel de comitete au funcționat în județele Brăila, Buzău, Dâmbovița, Romanați, Ilfov și în orașele Ploiești, Târgoviște, Urziceni, Câmpulung.

La 19 aprilie 1877 un grup de cetățeni ai Târgoviștei s-au adresat primăriei orașului pentru a li se pune la dispoziție o sală, în vederea organizării unor întâlniri publice în cadrul cărora să fie luate măsurile necesare ajutorării țării²⁹. Animați de importanța evenimentului, profesorii târgovișteni au fost primii care au susținut această acțiune. Astfel, la 30 aprilie 1877, Școala Gimnazială Văcărescu a instituit în cadrul școlii, un comitet care să organizeze reprezentații de teatru cu elevii. Astfel, a fost pusă în scenă

²³ Magazin Istoric, Anul XI, nr. 5(122), mai 1977, p. 36.

²⁴ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 101/1877, f. 5-6.

²⁵ Culegere de documente privind contribuția maselor populare din județul Dâmbovița la lupta pentru independența națională a patriei, Târgoviște, 1977, p. 30.

²⁶ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 101/1877, f. 29.

²⁷ *Ibidem*, dosar 54/1877, f. 35.

²⁸ Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *Războiul neatârării României 1877-1878*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 94.

²⁹ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 59/1877, f. 61.

piesa "Cetatea Neamț", iar fondurile strânse de pe urma reprezentației au fost puse la dispoziția armatei pentru front³⁰.

În urma încheierii convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877, guvernul român, prin măsurile luate și prin posibilitățile create armatei ruse de a trece nestingherită prin România, s-a angajat efectiv în evenimentele din Balcani, ajungând în stare de război cu Imperiul Otoman (29 aprilie 1877). Cum nu mai era cale de întoarcere, era firesc ca la starea de fapt, de beligeranță cu Turcia, România să avanseze cât mai repede la o stare deschisă, declarată oficial, de război, situație care implica proclamarea independenței, dar neapărat în alianța militară cu Rusia. Astfel, România răspundea cu tunul provocărilor Turciei, o deosebită rezonanță politică având exclamația prințului Carol din timpul canonadei de la Calafat: "asta-i muzica ce-mi place".

Odată declarat războiul, populația județului Dâmbovița răspundea cu entuziasm la apelul făcut de guvern de a sprijini echiparea și aprovizionarea trupelor și pentru procurarea de armament modern necesar campaniilor militare. O importantă acțiune a fost organizarea unui comitet la Târgoviște pentru cumpărarea de arme necesare susținerii războiului. Prin acest comitet s-a făcut un apel la locuitorii orașului dar și la cei ai satelor: "Locuitori ai județului, Dâmbovița nu trebuie să ignore nevoile țării, noi trebuie să contribuim ca toți ceilalți, ba chiar mai mult. Este datoria fiecărui județ, deci și a noastră, să răspundem chemărilor țării"³¹. Astfel, Consiliul comunal al orașului Târgoviște comunica Casei de depuneri și consemnațiuni că a votat suma de 6000 de lei pentru cumpărarea de puști Peabody³².

Derularea evenimentelor a dus apoi la proclamarea independenței de stat a României; încă din 2 mai 1877 Mihail Kogălniceanu preciza cu claritate poziția internațională a României și faptul că țara se afla în război cu Turcia³³, pentru ca la 9 mai, el să afirme că "suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare"³⁴. Proclamarea independenței României a fost comunicată puterilor europene prin intermediul agențiilor diplomatice ale țării. Marile puteri s-au arătat, în cazul cel mai bun, rezervate și, majoritatea, răuvoitoare față de actul împlinit la București, doar Italia manifestând o evidentă simpatie față de cauza românească afirmând prin secretarul general al Ministerului de externe că "totul depinde de soarta armelor"³⁵.

Plini de inițiativă, locuitorii orașului Târgoviște, prin diferite acțiuni au colectat numeroase ofrande pentru front; o astfel de acțiune s-a desfășurat la școala nr. 1 din Târgoviște în urma căreia au fost colectate numeroase vite, alimente, cereale și îmbrăcăminte de iarnă³⁶, iar în urma întrunirii comisiei de rechiziții în localul Prefecturii sub președinția prefectului județului Dâmbovița, Isaia Lerescu, au fost colectate 245 occe de brânză, necesară pentru a se trimite la Moșia Stolnici, statul urmând să despăgubească cu 80 bani occaua persoanele în drept³⁷. De asemenea, un număr de 86 de persoane au

³⁰ *Idem*, dosar nr. 60/1877, f. 10.

³¹ *Idem*, dosar nr. 96/1877, f. 27.

³² *Idem*, dosar nr. 97/1877, f. 27.

³³ Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice...*, p. 163-169.

³⁴ Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu, un arhitect al României moderne*, ediția a III a, Institutul European, Iași, 2005, p. 87.

³⁵ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, Editura Albatros, București, 1995, p. 173.

³⁶ Culegere de documente privind contribuția maselor populare din județul Dâmbovița la lupta pentru independență națională a patriei, Târgoviște, 1977, p. 30-31.

³⁷ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 55/1877, f. 153-154.

contribuit cu suma de 525 lei prin subscriere în listele primăriei, banii fiind destinați ambulanței române³⁸. Și tot în spiritul de solidaritate cu ostașul român, 37 de locuitori ai orașului Târgoviște împreună cu comunitatea israelită din oraș ofereau ca ofrandă o serie de obiecte³⁹ cu scopul de a "înlăsa sarcina armatei române", conform spuselor colonelului Theodor C. Văcărescu din comuna Odobești, unul din istoricii de la 1877.

Sprijinul dat de populația dâmbovițeană a îmbrăcat cele mai diverse forme și a continuat pe toată durata războiului. Astfel, după dispozițiile date de guvern, era înființat un spital militar la Fonderie și Mitropolie cu o capacitate de 330 de paturi (230 de paturi în Fonderie și 100 de paturi la Mănăstirea Dealu), dotarea spitalului făcându-se într-un timp record prin liste de subscripție, iar ca administratori ai acestui spital erau numiți domnii Ștefan Mărculescu, Alexandru Penescu și Ienuță B. Ioan⁴⁰. O importantă contribuție a adus și Comitetul local de Cruce Roșie care a asigurat cele necesare spitalului, demnă de laudat fiind totodată și Elena Bulandra care, prin prisma soțului său ce deținea o farmacie în oraș, a donat spitalului importante cantități de feșe și scamă dar și numeroase medicamente. De altfel, contribuția cetățenilor din județul Dâmbovița privind susținerea războiului de independență a fost una substanțială, reprezentând suma de 37.363 lei⁴¹, la nivelul țării fiind de 1.212.661 lei, fiind astfel mai mult decât în majoritatea județelor țării.

Într-un document din 15 iunie 1877 se preciza faptul că, la sosirea regimentului 8 de infanterie la Moreni, locuitorii județului Dâmbovița aveau obligația să adăpostească și să aprovizioneze armata⁴². Și tot în vederea susținerii efortului războiului de către populația județului Dâmbovița, s-a contribuit și la asigurarea transportului hranei pentru armata rusă, achiziționându-se în acest sens 2000 de trăsură⁴³.

Pe câmpul de luptă, soldații târgovișteni încadrați în Regimentul 7 dorobanți și Regimentul 3 linie și-au îndeplinit cu seriozitate sarcinile îndeplinind diferite misiuni și asigurând siguranța malului stâng de la Gruia la Calafat, acoperindu-se de glorie, ei fiind organizați în patru companii ce purtau numele unor localități dâmbovițene: Pietroșița, Târgoviște, Găești și Titu. La 23 august 1877 trupele dâmbovițene se aflau în apropierea Plevnei, participând efectiv la cucerirea redutei Grivița II, iar ulterior, s-au alăturat celorlalte trupe românești care au blocat Plevna, remarcându-se printre alții, Nicolae Dumitrescu din Târgoviște, Ilie Ion din Văcărești, Simion Matei din Băleni, Toader Georgescu din Ghergani, Ion Constantin din Bărbulețu. În septembrie 1877, Primăria orașului Târgoviște a constituit un comitet alcătuit din 20 de persoane, "cele mai entuziaste și cele mai active în apărarea măreției și onoarei națiunii române"⁴⁴ pentru a colecta donații în vederea cumpărării de arme pentru soldați (prețul unei arme fiind de 60 de lei) din care făceau parte Ștefan Mărculescu, Constantin Fussea, Răducanu Ioan, Costică Petrescu, George Ludescu, Ioan Nicolaescu, Alexandru Penescu și alții⁴⁵.

Atacurile din jurul Plevnei și victoria smulsă la Grivița cu mari pierderi omenești, au fost apreciate și de M. S. Împăratul Rusiei, iar în memoria bravului căpitan Valter

³⁸ *Idem*, dosar nr. 59/1877, f. 8-9.

³⁹ *Idem*, dosar nr. 88/1877, f. 28-29.

⁴⁰ *Idem*, dosar nr. 88/1877, f. 32.

⁴¹ *Războiul pentru Independența Națională a României*, Documente militare, p. 635.

⁴² *Documente privind Istoria României. Războiul de independență*, tom VIII, doc. 948, p. 5 11-512.

⁴³ *Idem*, tom VI, doc. 39, p. 31.

⁴⁴ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 96/1877, f. 17-30.

⁴⁵ *Idem*, dosar nr. 96/1877, f. 27.

Mărăcineanu, care arborase fanionul batalionului său pe reduta turcă Grivița, locuitorii orașului Târgoviște făceau abonament la Memorabilul tablou litografic al acestuia la prețul de 1 leu⁴⁶. După cucerirea redutei Grivița, în Târgoviște fuseseră strânse 30 occe și 390 dramuri scamă, precum și alte obiecte necesare răniților, așa cum reiese dintr-o scrisoare adresată de către prefectul județului Dâmbovița Isaia Lerescu, primului ministru I. C. Brătianu⁴⁷. În acest context, demnă de semnalat este telegrama trimisă de către primul ministru I. C. Brătianu către Prefectura Dâmbovița prin care îi felicită pe târgovișteni pentru inițiativa lor de a-i îngriji pe răniți în spitalul militar de la Fonderie și Mănăstirea Dealu⁴⁸.

În toamna anului 1877, datorită informațiilor prețioase primite de la bulgarii care se strecurau din Plevna, s-a știut faptul că Osman Pașa v-a încerca prin forța armelor să spargă încercuirea spre a-și deschide drum spre Sofia, aflându-se chiar și ziua fixată pentru această tentativă, lucru ce a ușurat căderea Plevnei la 28 noiembrie 1877, considerată de anumite documente rusești și otomane ca locul unde s-a decis soarta războiului. Demnă de semnalat este caracterizarea făcută de principele Carol comandantului Plevnei, Osman Pașa care se predase colonelului român Mihail Cristodulo Cerchez: "Osman este de statură mijlocie și figura îndesată, o barbă plină neagră îi încadrează fața, iar ochii săi cei mari melancolici îi dau o expresie foarte interesantă."⁴⁹

După căderea Plevnei, soldații dâmbovițeni înregimentați în Batalionul I, Compania a-II-a Târgoviște ca parte integrantă a Regimentului 7 Dorobanți au acționat în cadrul Armatei de rezervă ce a dus lupte grele pentru ocuparea Vidinului, contribuție semnificativă ce avea să fie recompensată cu primirea decorației *Trecerea Dunării*, printre cei decorați aflându-se generalul Mihai Vlădescu, sublocotenenții Alexandru Florescu, Costăchescu Ion-Bunel, caporalii Prodan Stan și Ioniță Neagu, sergentul Alexandru Ștefan și soldații Stănculescu Marin, Nae Stănescu, Băjean Ion⁵⁰. Din cei aproximativ 45 000 de militari otomani luați prizonieri la Plevna se pare că un număr de 127 au fost trimiși la spitalul militar de la Mănăstirea Dealu, așa cum reiese dintr-un ordin telegrafic al ministrului de război către prefectura Dâmbovița din 4 decembrie 1877⁵¹ unde li s-a acordat asistența medicală cuvenită, iar dintre acești prizonieri, cei care au decedat au fost îngropați în câmpul Ciocârlanului, acolo unde exista în perioada interbelică Serviciul Tehnic și Ocolul Silvic Târgoviște⁵². De altfel, Prefectura Dâmbovița îi acorda lui Andrei Cutny, un brutar iscusit din Târgoviște, dreptul de a aproviziona cu pâine prizonierii și răniții de la mănăstirea Dealu, ca și cum ar fi fost răniți români⁵³. În același timp, pentru a se crea condiții de viață prizonierilor turci, s-a organizat o licitație

⁴⁶ *Idem*, dosar nr. 59/1877, f. 29.

⁴⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Min. int., Div. Com., dosar nr. 4898, f. 263.

⁴⁸ D. J. A. N. Dâmbovița, fond Poliția orașului Târgoviște, dosar nr. 273/1877, f. 387; Pr. Dr. Constantin Nițescu, *Mănăstirea Dealu și Liceul Militar Nicolae Filipescu*, Tipografia Viitorul Petre G. Popescu, Târgoviște, 1932, p. 34.

⁴⁹ *Memoriile Regelui Carol I al României*, vol. III 1876-1877, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 324.

⁵⁰ Stelian Neamțu, *Participarea Regimentului 7 Dorobanți la războiul de independență*, vol. IX, Târgoviște, 1977, p. 28-29

⁵¹ Arhivele Statului jud. Dâmbovița, fond Poliția orașului Târgoviște, dosar nr. 282/1877, f. 149.

⁵² Pr. Dr. Constantin Nițescu, *Mănăstirea Dealu și Liceul Militar Nicolae Filipescu*, Tipografia Viitorul Petre G. Popescu, Târgoviște, 1932, p. 34.

⁵³ *Idem*, dosar nr. 2/1878, f. 44.

unde s-au pus în vânzare mai multe obiecte pentru suma de 1375 lei⁵⁴. De asemenea, înmormântarea prizonierilor decedați s-a oficiat individual în prezența unui agent diplomatic care a supravegheat la derularea corectă a serviciului divin⁵⁵.

La sfârșitul războiului de independență, care s-a dovedit a fi unul necesar, obiectiv și just, se poate remarca contribuția locuitorilor din județul Dâmbovița, care a fost pe măsura sacrificiului și eroismului soldaților și, în semn de recunoaștere, trebuie menționat că la sfârșitul operațiunilor militare s-a creat sigiliul orașului Târgoviște, aplicat în ceară roșie bourul și vulturul, simbolul unificării definitive a Moldovei cu Țările Românești, dar și a independenței României⁵⁶.

De altfel, contribuția și rolul cetății de scaun la războiul de independență sunt cel mai bine scoase în evidență de către Ion Ghica care afirmă: „Târgoviștea, este pentru români, o suvenir de mărire, de umilință, de veselie și de durere. (...) Târgoviștea, a văzut în zidurile ei de două ori pe Ștefan cel Mare iar de la Mircea până la Vladimirescu nu este un singur nume ilustru care să nu fie scris cu sânge pe pământul Târgoviștei. Acolo este leagănul luptelor și al sacrificiilor patriotice. Toate gloriile noastre militare au trecut pe acest pământ și au lăsat urme sângeroase într-acest oraș. (...)”⁵⁷

Este bine știut faptul că în urma războiului de independență din 1877-1878, era organizat Congresul de pace de la Berlin⁵⁸ care își deschidea lucrările la 1 iunie 1878, acesta revizuiind prevederile Tratatului din 19 februarie 1878 de la San Stefano pe baza unor concesii⁵⁹, prin care, conform articolului 46, Principatul României primea” insulele formând Delta Dunării, precum și Insula Șerpilor și sangeacul Tulcei”. De asemenea, era recunoscută independența de stat a României, dar care era condiționată de două clauze: cedarea sudului Basarabiei și înlăturarea discriminării confesionale, asta și datorită faptului că, Franța nu a mai intervenit ca altădată în favoarea românilor, nemaisusținând doleanțele românilor, din dorința de a un irita prea mult Rusia⁶⁰.

Concluzionând, odată cu revenirea Dobrogei la patria-mamă care avea o suprafață de 15. 623 km² și un litoral de 220 km la Marea Neagră, din punct de vedere economic era impulsionată dezvoltarea țării, iar politic, a reprezentat o etapă importantă în desăvârșirea unității naționale, punte de legătură între 1859-1918.

⁵⁴ *Ibidem*, fond Primăria orașului Târgoviște, dosar nr. 110/1877, f. 3.

⁵⁵ *Ibidem*, fond Poliția orașului Târgoviște, dosar nr. 2/1878, f. 11.

⁵⁶ *Idem*, dosar nr. 92/1877, f. 1.

⁵⁷ Ion Ghica, „Opere”, vol. II, ediție îngrijită de Ion Roman, București, 1970p. 37.

⁵⁸ vezi Emil Diaconescu, *România la Congresul de la Berlin*”, în „*Însemnări Ieșene*”, 1939, nr. 6, p. 1-21.

⁵⁹ Gheorghe Platon, *Independența României și puterile europene. Reacții și atitudini.*, în vol. „*De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă.*”, vol. II, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1998, p. 245-246.

⁶⁰ Ion Stanciu, Iulian Oncescu, *România în timpurile moderne. Reperele unei epoci*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2004, p. 286-287.

UN DOCUMENT AL INSPECTORATULUI GENERAL AL NAVIGAȚIEI ȘI PORTURILOR DESPRE ACTIVITATEA PE DUNĂRE ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC

Andreea ATANASIU-CROITORU*
Gabriel-Felcian CROITORU**

Abstract:

The Romanian county modern constitution is tide especially, in the Romanian historiography, by the culmination moment of the united Romania, from 1918. So is easy to omit the fact that in the process of The Great Romania constitution a phase it was the Second Balkans War and his consequences.

In this context, in the action developed on the Danube during the Second Balkans War, we choose to integral publish, a document emitted by the Giurgiu Harbor Master's Offices found in the Inspectorate Of Navigation And Harbors from the Galați National Archives County Office in which are noted, in details (with hours and days) for a month, the main events happened in the Giurgiu Harbor jurisdiction area and all the dictates received from the superiors, this document is very important also for knowing the naval history and the Romanian Harbors history.

Formarea statului român modern este legată îndeobște, în istoriografia românească, doar de momentul culminant, al constituirii României întregite, din 1918, trecându-se astfel destul de ușor cu vederea faptul că în procesul de constituire a României Mari, o etapă a reprezentat-o al Doilea Război Balcanic și de consecințele sale.

Una din explicațiile cele mai comode ar fi că, exceptând lucrările de dinainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, în intervalul cuprins între 1945 și 1989, conflagrația amintită a fost, de regulă, un subiect dificil de abordat, în condițiile în care politica oficială a regimului comunist propovăduia obsesiv neamtestecul în treburile interne ale altor state. Situația era în mod clar de evitat, dacă mai ținem seama de faptul că în perioada cuprinsă între primii ani ai secolului al XX-lea și începutul Primului Război Mondial, România ajunsese la un grad de dezvoltare în care, prin factorii de decizie politico-diplomatici, să poată cochetă cu gândul implicării în unele proiectele ce priveau spațiul balcanic.

* Expert Patrimoniu Naval, Muzeul Marinei Române Constanța.

** Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca.

După ce Primul Război Balcanic s-a încheiat cu înfrângerea Turciei în fața aliaților balcanici (Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegru) fără însă a rezolva problemele zonale – România păstrându-și o neutralitate cu rezerve¹, soluțiile oferite prin Tratatul de la Londra (17/30 mai 1913) s-au dovedit a fi departe de a soluționa așa-numita „problemă balcanică”. Această stare de lucruri a determinat izbucnirea celui de-al Doilea Război Balcanic, cu o nouă structură a beligeranților, Bulgaria aflându-se de această dată singură împotriva foștilor aliați. În noile condiții, România a ales să renunțe la neutralitate, schimbarea atitudinii fiind legată de rectificarea graniței dobrogene, trasată în 1878.

Acțiunea militară a României împotriva Bulgariei a avut la bază planul de operațiuni militare elaborat de Marele Stat Major, condus de generalul de divizie Alexandru Averescu, în prima jumătate a anului 1913, sub denumirea cifrată de „Ipoteza nr. 1 bis”; potrivit planului, armata română urma să fie concentrată rapid de-a lungul Dunării și în Dobrogea, în scopul declanșării unei ofensive viguroase, cu totalitatea forțelor, la sud de fluviu².

După mobilizarea armatei, Comandamentul român a ales ca puncte de trecere a Dunării două sectoare: Bechetul, în fața Rahovei (Oreahovo) și Corabia, în dreptul vărsării Iskerului, unde s-a instalat și Marele Cartier General. Aici s-a hotărât ca majoritatea unităților române să treacă fluviul pe podul de vase de la Siliștioara, lângă Corabia, aproape de podul unde fusese construit podul din 1877³.

Cu toate că evenimentele din perioada 1912-1913 au fost serios abordate după 1990, rămân încă destule contribuții ce mai pot fi aduse pentru interpretarea subiectului, care să poată contribui, câtuși de puțin, la o analiză pertinentă a premizelor declanșării Primului Război Mondial, cele două conflicte balcanice nefiind, în fond, decât o avanpremieră a primei mari conflagrații mondiale.

În acest context, în cadrul cunoașterii acțiunilor desfășurate pe Dunăre în perioada celui de-al Doilea Război Balcanic, am ales să publicăm integral, un raport al Căpităniei portului Giurgiu, aflat în Fondul Inspectoratului General al Navigației și Porturilor din cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Galați, în care sunt cuprinse, detaliat pe zile și ore, timp de o lună, evenimentele derulate în zona de jurisdicție a portului Giurgiu, și toate ordinele primite de la forurile superioare, actul constituindu-se într-un document important și pentru cunoașterea istoriei marinei și porturilor românești⁴.

¹ *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 1971, p. 293.

² *Istoria militară a poporului român*, V, Editura Militară, București, 1988, p. 275-276.

³ *Ibidem*, p. 277.

⁴ Documentul a fost trimis cu adresa de înaintare nr. 1.012 din 22 iulie 1913, în care căpitanul portului Giurgiu specifică: „Domnule Inspector General, la ordinul circular 2.685 din 5 Iulie 1913, am onoarea a înainta alăturatul memoriu, iar evenimentele ce se vor succede în perioada următoare, vor forma un alt memoriu. Cu acest prilej, țin a depune la cunoștința dumneavoastră, și e de datoria mea a o face, că personalul acestui oficiu m-a secondat cu tot zelul în realizarea diferitelor însărcinări primite, de n-am destule cuvinte de mulțumire și laudă, în special pentru copistul cl. II Spiru Florescu” (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.A.N.) Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 18/1913, f. 198).

În virtutea ordinului de mobilizare⁵ nr. 264/1913 ce am primit de la Comandamentul Marinei Militare, prin care mi-se indică misiunea mea de Comandant Militar al portului Giurgiu în cas de mobilizare și după decretarea mobilizării, am luat contact cu Comandamentul trupelor de acoperământ – grănicerii continuând serviciul lor de patrulare în port și pe frontieră – dând toate lămuririle de care avea nevoie, pe lângă instrucțiunile militare ce avea, și fixând numărul posturilor fixe de santinelă pentru o mai deosebită supraveghere. Astfel, s-a stabilit în comun acord a fi santinele în port⁶, la dana petroliferă; atelierile Serviciului Hidraulic; podul peste bazinul Sfântu Gheorghe; fabrica de cherestea din insula Cioroiu; insula Sfântu Gheorghe unde trebuia a se concentra toate bărcile pescarilor; în largul cheului Ramadan pentru paza mărfurilor neridicate de la magaziile diferitelor agenții din port; în bazinul Sfântu Gheorghe, unde se efectuau încă operațiuni reduse de încărcări; și la depozitele de lemne de salcie de la tabia mică și mare ce învecinește orașul, iar pe linia de frontieră se exercită patrularea cu trupe de acoperământ ce aparțineau sectorului din care face parte portul.

Trupele active primind ordinul de plecare, ele au fost înlocuite cu milițieni, care mai târziu au fost retrași din port, nefiind uniform echipați și nici apti pentru serviciul chemat a îndeplini, rămânând numai grănicerii, iar milițienii în posturile mai secundare.

De tot ce se observa de aceste posturi, în zona portului, se ordonase a mi se raporta imediat și pe lângă consemnul ce aveau, mai aveam îndatorirea de a controla identitatea celor ce frecventau portul, cerându-le actul de legitimație, liberat de mine, că sunt funcționari din port, personal de la agenții, sau echipaje de pe vasele ce staționau în port sau în limitele portului⁷, iar pe cei suspecti a-i aduce în port, unde în stabilimentul reședință, spre a fi confrunțați și recunoscuți cu concursul siguranței în port.

⁵ Mobilizarea generală a fost ordonată de regele Carol I la 22 iunie/5 iulie 1913, prin Înaltul Decret nr. 4.809, publicat în „Monitorul Oficial” și în presă (Mihai Macuc, *România, Balcanii și Europa*, II, Editura ANI, București, 2007, p. 118).

⁶ Noul port al orașului Giurgiu, terminat în mare parte în 1910, dar inaugurat oficial în anul 1906, denumit Ramadan, după numele fostului ostrov, era așezat la km. 493 al Dunării, la o altitudine de 21,18 metri, fluviul având în dreptul său o lărgime cuprinsă între 1.143 și 2.828 metri și o adâncime medie de 10,7 metri. Din structura portului Giurgiu făcea parte punctele Ramadan (cu bazinul de iernat și zona petroliferă), Sf. Gheorghe și Smârda, la care se adăugau atelierile Serviciului Hidraulic și Șantierul Naval (Gabriel-Felician Croitoru, *Evoluția portului Giurgiu de la origini până în 1945*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2007, p. 109-110).

⁷ Afirmațiile căpitanului portului Giurgiu erau întemeiate, atâta vreme cât la 14/27 iunie 1913, Peter Herges, comandantul vasului poștal „Karl Ludwig”, sub pavilion austro-ungar, semnala într-un memoriu către Căpitania portului Giurgiu, un caz de dezertare al unor soldați bulgari: „Astăzi, 14/27 iunie 1913, venind cu vaporul meu sub pavilion austro-ungar în portul Ramadan, au dezertat, părăsind vasul, trei soldați bulgari, ce făceau parte din călătorii aflători la bordul vasului. Un sergent bulgar, care de asemenea făcea parte din pasagerii de pe bord, observând dezertarea, s-a luat după dezertor, fără a-și da seama ce face, cu intenția de a împiedica dezertarea. Grănicerii români împiedicându-l de a urmări dezertorii, sergentul bulgar s-a opus ordinelor lor, din care cauză sergentul bulgar a fost arestat. Văzând aceasta, militarii bulgari,

Cu aceste măsuri, s-a reușit a se atinge atât scopul siguranței mărfurilor, al operațiunilor, al stabilimentelor, etc. și al nestrecurării oamenilor fără câpătai, mai ales în punctele ce meritau o mai mare atențiune.

La 24 Junie a.c., se primește de noi, ordinul telegrafic extra urgent și secret No. 54 al Dlui. Comandor Spiropol⁸, șeful statului major al Marinei Militare, de a rechiziționa remorchere oricare și a expedia la Corabia, șlepurile „Antonios”⁹, „Zisimos” și „Polixenia” încărcate cu cărbuni.

Aceste trei șleपुरi sub pavilion Elen, încărcate cu cărbuni de Cassa Wender la Brăila, aveau destinația a merge la Rusciuk, primul a preda materialului Dlui. Jean Apostolide, iar celelalte două Dlor. Culmi și Miteff, toți din Rusciuk.

Or, atingând portul Giurgiu, și aflând de noile complicațiuni, Căpitanii șlepurilor au refuzat a mai merge la destinație, și pentru mai multă siguranță, s-au prezentat la acest oficiu cerând să li se permită de a părăsi locul de acostare ce-l aveau în amonte la Ramadan și să meargă pe canalul Smârda¹⁰ în direcția malului Roșu, de la coada ostrovului Mocanu¹¹.

care în frunte cu un locotenent, se aflau în număr mare pe bordul vasului meu, s-au revoltat și împiedicând plecarea vaporului meu, cu amenințări grave, cereau liberarea sergentului bulgar arestat” (D.J.A.N. Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 18/1913, f. 50).

⁸ Ion Spiropol (1864-?), contraamiral. Absolvent al cursurilor Școlii Navale din Brest, Franța, cu gradul de sublocotenent (1882). După revenirea în țară a fost repartizat la Corpul Flotei. În 1890, a primit comanda canonierei „Bistrița”, iar în 1892 a fost numit comandant secund al bricului „Mircea”, la bordul căruia a participat la serbările columbiene de la Genova. Comandant al portului Constanța, căpitan de port cl. I la Galați și, apoi, la Brăila, comandant al Apărării submarine (1897), comandant al Diviziei de Dunăre (1898), al crucișătorului „Elisabeta” (1902) și al Monitorului „I. C. Brătianu” (1907), director al Arsenalului Marinei din Galați (1909), profesor la Școlile Marinei din Constanța (1903-1904) ș.a. În anul 1913 a participat la cel de-al doilea război balcanic, iar la începutul campaniei din 1916, în grad de contraamiral, a îndeplinit funcția de șef de Stat Major în cadrul Comandamentului Marinei Militare. În anul 1917, a fost numit comandant al Flotei române de transport pusă în serviciul armatei ruse, calitate în care a supravegheat evacuarea navelor la Odessa și mai târziu la Kerson. Ultima funcție deșinută în serviciul activ al marinei, a fost cea de comandant al Diviziei de Dunăre (1918). În aprilie 1919 a trecut în rezervă. De-a lungul întregii sale cariere, a elaborat valoroase studii asupra apărărilor strategice, a întocmit lucrările pentru amenajarea portului militar de la Brăila, a poligonului Mahmudia ș.a. (*Dicționar enciclopedic de marină* (în continuare DEM), I, coordonator comandor (r) Anton Bejan, Editura Societății Scriitorilor Militari, București, 2006, p. 469).

⁹ Șlepul „Antonios”, pavilion elen, cu corp și punte de fier, a fost construit în anul 1904, la Șantierul naval „Hartmann”, având dimensiunile 51,90 x 9,70 x 4,08 m., pescaj maxim 3,75 m., capacitate maximă de încărcare 1.412 tone (Al Vasilescu (căpitanul portului Brăila), *Anuarul Dunărei – 1930*, Imprimeria Națională, București, 1930, p. 80-81).

¹⁰ Canal navigabil al Dunării, pe care se afla unul din porturile orașului Giurgiu. Până la construirea portului Ramadan (1906), portul Smârda a constituit principala alternativă a portului „oficial” al orașului, Sf. Gheorghe. Spre deosebire de acesta din urmă, portul Smârda avea avantajul portului natural și al unei deschideri largi, ceea ce îndepărta riscul eșuării sau înămălirii navelor, dar și dezavantajul depărtării de oraș (circa 3 kilometri) și inexistenței unor drumuri ușor accesibile, în special toamna și primăvara (Gabriel-Felician Croitoru, *op. cit.*, p. 104).

¹¹ Insulă din imediata apropiere a orașului Giurgiu, situată între Dunăre și brațul Smârda.

În acea zi, remorcherul „Ernest” ce voia a adăuga la convoiul său încă un șlep și să continue apoi drumul la vale, a luat și aceste vase de le-a dus la punctul dorit, și în aceeași zi primind sus menționatul ordin categoric și care nu suferea nici discuție și nici întârziere, am notificat Căpitanului remorcherului „Ernest” să fie gata de plecare la deal.

Furnizându-i materialul de care mai avea nevoie: 27 kilograme ulei Schubarff (net) marca 2 nule, 81 kilograme și 500 de grame ulei regal din țară marca 2 nule și 7 tinichele goale pentru pus aceste unsori și pentru care i-a liberat comerciantului furnizor Dl. Grigore Marinescu¹² chitanță provizorie cu sigiliul Căpitaniei și contrasemnată de Căpitanul remorcherului, că a primit acest material la bord; în ziua de 25 Junie, ora 12.30 a.m. (noaptea de 24-25 Junie), a pornit la deal numai cu șlepurile „Antonios”, „Zisimos”, ca să meargă mai iute.

În ziua de 25 Junie, ora 5.30 p.m. după ce am dat remorcherului „Cuza Vodă”¹³ – trimis aici de Căpitania Brăila – cu 150 kilograme ulei Schubarff, marca OD, dând iar chitanță Dl. Grigore Marinescu cu sigiliul Căpitaniei și contra semnată de Căpitanul Vasului c-a primit acest material la bord; a pornit la deal cu șlepul „Polixenia”, recomandându-i ca ajungând pe „Ernest”, să formeze un singur convoi.

Ca delegat a însoți convoiul am numit pe gardianul Marinescu Simion¹⁴, de la această Căpitanie, care sosind la Corabia la 26 Junie ora 12 noaptea, s-a prezentat a doua zi, 27 Junie dimineața Domnului Comandant al Diviziei de Dunăre¹⁵, spre a-i raporta de sosirea a 3 șleपुरi cu cărbuni la remorca lui „Ernest” și „Cuza Vodă”.

Remorcherul „Cuza Vodă” a pornit apoi de acolo la deal, spre Calafat să ia 2 șleपुरi „Muntenia”, ale Băncii Agricole, și să le înapoieze, să ia din Turnu Măgurele șlepul „Fred”¹⁶, continuând apoi urgent drumul la Brăila. Șleपुरile cu cărbuni au rămas acolo,

¹² Impiecat în cadrul Agenției N.F.R. din Giurgiu. În anul 1913, în cadrul agenției locale își desfășurau activitatea: Ioan Raicovici – agent principal, Luca Economu – agent cl. 3, Grigore Marinescu – impiecat cl. 2, Gheorghe Bărbulescu – impiecat cl. 4, Constantin Economu – impiecat cl. 2, Constantin Nicolaescu – impiecat cl. 5, Ioan Zamfirescu – impiecat cl. 3, Ioan Georgescu – impiecat cl. 3, Al. Stegărescu – impiecat cl. 4, Eugeniu Clement – impiecat cl. 3, Constantin Anastasin – impiecat cl. 3, Ulpui Sterian – impiecat cl. 4, Petre Donovici – impiecat cl. 4 și Alexandru Damboianu – impiecat prov. (*Calendarul maritim – 1913*, an. V, Tipografia „G. Ionescu”, București, 1913, p. 303).

¹³ Remorcherul „Cuza Vodă”, construit în anul 1894; deplasament 58,32 tone, dotat cu un motor ce dezvoltă 100 CP, avea în anul 1913 portul de bază la Brăila (*Lista de bastimentele române (războiului și comerț) aflate înscrise la 1 ianuarie 1913*, Tipografia „Nouă”, Galați, 1913, p. 14).

¹⁴ Vezi nota 12.

¹⁵ Divizia de Dunăre, mare unitate tactic-operativă a Marinei Militare, înființată la 26 februarie 1896, odată cu Divizia de Mare, prin reorganizarea Corpului Flotei, cu misiunea de a coopera cu armata de uscat la apărarea litoralului fluvial și de a asigura transporturile fluviale necesare armatei și economiei. Ca și Divizia de Mare, Divizia de Dunăre a primit o organizare și înzestrare corespunzătoare, având ca elemente de bază în compunerea inițială: Forța navală fluvială cu bastimentele „România”, „Bistrița”, „Oltul”, „Siretul”, „Alexandru cel Bun”, „Șoimul” ș.a.; Apărarea fixă fluvială (mine torpile, obstrucții etc.) și Baza navală fluvială cu elementele necesare de logistică. Prin organizarea și dotarea succesivă, Divizia de Dunăre a devenit cea mai puternică forță fluvială de pe Dunăre (*DEM*, I, p. 173).

¹⁶ Șlepul „Fred” (ex „Fritz”), cu corp și punte de fier, a fost construit în anul 1895, la Budapesta, având dimensiunile 51,70 x 8,65 x 4,14 m., pescaj maxim 3,81 m., capacitate maximă de încărcare 1.256 tone (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 24-25).

Dnul. Comandor Poenaru¹⁷ spunând că nu are nici un ordin în privința lor, care declarație comunicând-o D-lui Comandor Spiropol, când a trecut cu torpilor p-aici, a zis să le las să stea în portul Corabia. Remorcherul „Ernest” s-a înapoiat cu gardianul, sosind aici la 27 Junie, ora 12 noaptea, iar a doua zi, 28 Junie dimineața, a fost pus în libertate, ne mai având nici un ordin a-i da și nici instrucțiuni de a-l reține în rezervă.

La 25 Junie, se primește ordinul telegrafic no. 45.710 de la Dnul. Comandor Spiropol de a trimite la kilometrul 457 un remorcher în ajutorul șalupei „Smârdan”¹⁸, ce are șlepul N.F.R. 620 cu cărbuni la remorcă. Or, acest ajutor nu mai era necesar, căci șalupea „Smârdan” cu șlepul, sosise în acest port mai înainte de primirea telegrammei și puțin în urmă a sosit și „România”¹⁹ de la deal, care, luând șlepul 620 la remorcă și-a reluat drumul spre Corabia, iar șalupea „Smârdan” urmând după puțin timp; acest vas, reușise a-și repara avaria ce alarmase autoritățile militare din aval și amonte, grăbindu-se a le trimite ajutoare, după cum se va vedea și din cele ce urmează.

Cazul cu șlepurile „Antonia”, „Zisimos” și „Polixenia” m-a făcut să semnaliez Comandamentul Marinei Militare, sosirea în curând în acest port a șlepului „Leonie”²⁰, sub pavilion francez, informat a fi încărcat de la Reni cu orz pentru

¹⁷ Dimitrie Poenaru (1860-1932), absolvent al Școlii Navale din Brest (1882). A îndeplinit funcțiile de ofițer la Depozitul Flotilei, Diviziunea Echipajelor; comandant al puitorului de mine „Alexandru cel Bun”, ofițer secund pe bricul „Mircea” (I) (1890); ofițer la bordul crucișătorului „Elisabeta”, cu care a participat la voiajul ocazionat de inaugurarea canalului Kiel (1895); comandant al Diviziei de Dunăre (1897) și al Școlii de Aplicație a Sublocotenenților de Marină (1898); director al Marinei în Administrația Centrală a Războiului (1900-1902); căpitan al portului Galați (1905); șef de Stat Major în Comandamentul Marinei (1905); comandant al crucișătorului „Elisabeta” (1906-1909); comandant al Diviziei de Mare (1910); director al Arsenalului Marinei (1912-1915), de unde a trecut în rezervă cu gradul de comandor (*Dicționar enciclopedic de marină* (în continuare DEM), II, coordonator comandor (r) Anton Bejan, Editura Semne, București, 2008, p. 146).

¹⁸ Șalupea „Smârdan” se afla în dotarea Marinei Militare.

¹⁹ „România” (ex „Ceocan”, ex „Prințul Vogoride”) a fost construită la Neuburg Kloster, lângă Viena, iar mașinile cu aburi care îi asigurau propulsia, erau fabricate la Florisdorf, în Boemia. După achiziționarea sa de către statul român, nava a fost dusă în Austria, la șantierele „Meyer” din Linz și transformată contra sumei de 181 300 lei, în navă de război. Refăcută, nava a fost rebotezată „România”, având următoarele caracteristici: lungime 35 m., lățime 4,80 m., pescaj 1,10 m. și depalsament 130 de tone, zburile cu diametrul de 1,50 metri și cârma de 2 metri asigurându-i o viteză de 10 noduri. Vasul dispunea de un armament format din 4 tunuri, cumpărate din Piemont și un echipaj format din 32 de oameni, care aveau în dotare puști cu capse. Primul comandant al navei, a fost numit căpitanul Anton Barbieri, fost instructor al fostei flotele a Moldovei. După readucerea în țară, „România” a fost încadrată în flotilă, printr-o ceremonie desfășurată în ziua de 2 august 1864, în portul Smârda din Giurgiu. Odată cu modernizarea marinei române, fluviale și maritime, „România” a intrat într-un con de umbră, fiind din ce în ce mai puțin folosită în cadrul manevrelor militare sau la misiuni importante militare sau civile, rolul său limitându-se la acela al unei nave de servitudine, efectuând misiuni de remorcare sau transport (spre exemplu, în anul 1913, nava era trecută pe lista bastimentelor de război ca „remorcher cu roate”) (Gabriel-Felician Croitoru, „România” – prima navă modernă de război, în „Orizont giurgiuvean”, an III, nr. 49 (74), 31 ianuarie-13 februarie 2007, p. 9).

²⁰ Șlepul „Leonie”, pavilion francez, cu corp și punte de fier, a fost construit în anul 1893, la Șantierul Naval „Sch. Hartmann”, având dimensiunile 52,00 x 9,75 x 4,00 m., pescaj maxim 3,77 m., capacitate maximă de încărcare 1.300 tone (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 98-99).

Bulgaria, pe care șlep, remorcherul „Valerianos”, sub pavilion grec ce-l remorca, îl va trece aici remorcherului „Aliance”²¹, sub pavilion rus; la întrebarea ce am făcut-o: dacă să-l rețin sau nu, răspunzându-mi-se să-l las liber, m-am conformat. Acest caz s-a supus detaliat la cunoștința Onor Inspectoratului General al Porturilor cu raportul nostru no. 774 din 28 Iunie a.c.

În aceeași zi de 25 Iunie, s-a dispus încetarea curselor N.F.R. între Giurgiu și Rusciuk, cum și ridicarea pontoanelor de către Serv. Hidraulic²².

La 26 Iunie, sosește aici remorcherul „Horia”²³, trimis de Căpitănia portului T. Măgurele, care ne informează că pune acest vas rechiziționat la dispoziția noastră în urma ordinului ce are de la Dnul. Comandor Spiropol cu telegrama no. 56, și bănuind că e trimis în ajutorul șalupei „Smârdan”, care cu propriile sale mijloace sosise aici și plecase la deal cu „România”, și acum nu mai aveau nevoie de el, l-am pus în libertate, plecând la vale.

La 27 Iunie, Căpitănia Brăila ne semnalează cu telegrama no. 34, de a opri șalupa „Cuvioasa Parascheva”, chiar din drum de e posibil, a nu merge la Rusciuk; ori, cu toată atenția dată, nu s-a zărit acest vas, decât în ziua de 4 Iulie, când a sosit în acest port sub pavilion belgian, cu numele de „Gand” și ca proprietate a Societății Belgiene a Fabricii de Zahăr din Rusciuk.

Am mai aflat că în tot acest interval a fost reținută la Călărași și întrebuințată pentru trecerea trupelor la Silistra.

La 28 Iunie, ora 10.30 a.m. sosește, și după puțin timp pleacă, torpilorului „Smeul”²⁴, având la bord pe Domnul Amiral Eustațiu²⁵ și Comandor Spiropol, cari primesc și dau telegrame cifrate prin acest oficiu.

²¹ Remorcherul „Alliance”, construit în anul 1897, la Lyon; dimensiuni 26,00 x 5,50 x 3,00; pescaj maxim 1,80 m.; propulsie 2 elice, propulsate de 2 motoare Compound, de câte 316 CP; viteză 17 km/h (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 148-149).

²² Cu doar două zile înainte, prin adresa nr. 2.469 din 23 iunie 1913, Inspectoratul General al Navigației și Porturilor transmisese o telegramă către Căpitănia portului Giurgiu, prin care specifica: „Comunicați tuturor vaselor sub pavilion român a nu mai acosta în porturile bulgare, exceptând vapoșul N.F.R. care face cursa Rusciuc” (D.J.A.N. Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 5/1913, f. 107).

Aceste ordine au fost urmate de serie de telegrame, prin care Marele Stat Major cerea raportări urgente și exacte, cu privire la cantitățile de grâu, făină, orz, ovăș și lemn existente în porturi, încărcate pe vase sau depozitate în magazine, precum și situații privind numărul remorcherelor și șlepurilor disponibile sau a transporturilor făcute prin porturile românești dunărene.

²³ Remorcherul „Horia”, vas cu zburătoare, corp de fier și punte de lemn, a fost construit în anul 1903, la Șantierul Naval din Kiev, avea dimensiunile 44,25 x 4,78 x 2,23 m., deplasament 180 t., era propulsat de o mașină oscilantă cu dublă expansiune, ce dezvoltă 180 CP, având capacitatea de încărcare 200 de călători (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 254-255).

²⁴ Flota română a fost dotată după Războiul de Independență cu trei torpiloare, Năluca, Sborul și Smeul, intrate în serviciu în 1888, care au servit și în Primul Război Mondial. Caracteristici: deplasament 56 t.; motor 578 CP; dimensiuni 36,25 x 3,45 x 2,20 m.; viteza: 7 mile (*Calendarul maritim – 1913*, p. 262-263).

²⁵ Sebastian Eustațiu (1856-1943), absolvent al Școlii de ofițeri din București (1875). A participat la Războiul de Independență, distingându-se în luptele de la Grivița și Smârdan. În 1881, cu gradul de locotenent, a fost trimis în Franța, unde a urmat cursurile Școlii Navale de la Brest. A fost ambarcat pe nava cu vele „Le Loire”, cu care a făcut ocolul Pământului. În 1888, a fost numit comandant al bricului „Mircea” (I) și director al Școlii Copiilor de Marină. La 18 mai 1888, a ieșit în mare pentru exerciții cu elevii și a reușit să scoată cu bine nava dintr-un ciclon.

Din această zi, vasele poștale austriace și ungare, încetează cursele de pasageri și iau dispozițiuni pentru ridicarea pontoanelor.

În dimineața zilei de 29 Iunie, ora 8 a.m., sosește din Sofia prin Rusciuk, adus cu vaporășul N.F.R. „Giurgiu”²⁶, domnul Ghica, ministrul României la Sofia²⁷, cu personalul Legațiunii și al Consulatului român de la Rusciuk, după care apoi, pornesc la București cu trenul.

La 30 Iunie, se răspunde Comandamentului Marinei Militare cu telegrama no. 787, la ordinul no. 259, că acest oficiu, afară de remorcherele „Ernest” și „Cuza Vodă”, cari au remorcat cele trei șlepuri cu cărbuni la Corabia și care șlepuri sunt și acum la dispoziția Diviziei de Dunăre, iar remorcherele fiind libere după venirea lor acolo, nu mai avem și nu s-a mai rechiziționat nici un alt vas.

În această zi, prin telegrama fără fir dela stația Slobozia, suntem întrebați de D-nul Comandor Spiropol din Corabia, cu telegrama no. 107, a-i da relații despre convoaiele Marinei Militare așteptate la Turnu Măgurele; și cum despre ele nu aveam nici o știre precisă, am intervenit către Agenția locală N.F.R. a-mi da un vaporăș, cu care gardianul

Cu nava avariată, a intrat în Constantinopol, unde echipajul și nava au fost elogiate de sultanul Abdul Hamid, care a ordonat repararea gratuită a navei. Între 1909 și 1917 a fost comandant al Marinei Militare, cu gradul de contraamiral. A condus operațiunile Marinei Militare în timpul celui de-al doilea război balcanic (1913) și a asigurat trecerea armatei române peste Dunăre, pe podurile de la Săliștioara și Turnu Măgurele (pod din șlepuri). În Primul Război Mondial, în organizarea de război, a asigurat partea logistică a Flotei în operațiuni. În 1916 a organizat evacuarea parcului de nave civile în Deltă. A fost transferat în Ministerul de Război, de unde a trecut în rezervă în anul 1917. În 1938, în vârstă de 82 de ani, a participat la Galați, la comemorarea a 50 de ani de la furtuna din 1888 (*DEM*, I, p. 200).

²⁶ N.F.R. „Giurgiu”, vas cu corp de fier și punte de lemn, a fost construit în anul 1901, la Șantierul Naval de la Turnu Severin; avea dimensiunile 32,00 x 5,00 x 2,50 m., pescaj maxim 1,70 m., deplasament 84 t., era propulsat de o mașină verticală cu triplă expansiune, ce dezvolta 190 CP, având capacitatea de încărcare 200 de călători și o tonă de marfă (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 254-255).

În anul 1913, echipajul N.F.R. „Giurgiu” era format din Lascăr Constantin, căpitan secund cl. 2 și S. Constantinescu, mecanic cl. 1 (*Calendarul maritim – 1913*, p. 304).

²⁷ La 27 iunie/10 iulie 1913, primul-ministru Titu Maiorescu a remis o telegramă către Dimitrie I. Ghica, ministrul plenipotențiar al României la Sofia, prin care îl informa cu privire la ordinul dat armatei de a intra în Bulgaria: „Legația Regală a României este însărcinată de Guvernul său să comunice Guvernului Regal al Bulgariei cele ce urmează: Guvernul român a prevenit la timp pe Guvernul bulgar că dacă aliații balcanici s-ar afla în stare de război, România n-ar putea să păstreze rezerva ce-și impusese până acum în interesul păcii, și s-ar putea vedea silită să intre în acțiune. Guvernul bulgar n-a crezut necesar să răspundă acelei comunicări; dimpotrivă și din nenorocire, războiul a izbucnit mai întâi prin atacuri fără veste bulgărești contra trupelor sârbești, chiar fără a observa regulile elementare de notificări prealabile. În fața acestei situații, Guvernul român a dat ordin armatei de a intra în Bulgaria”.

În aceeași zi, ministrul plenipotențiar al României la Sofia a primit ordine precise referitoare la prezența sa în capitala Bulgariei: „Îndată ce veți fi remis Guvernului bulgar nota de astăzi pentru intrarea armatei noastre în Bulgaria, binevoii a anunța și plecarea dumneavoastră, a remite arhivele colegului dumneavoastră italian și a părăsi Sofia cu personalul Legației” (Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrlaterul*, volum editat de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 218-219).

De asemenea, Legației italiene i-a fost transferată și arhiva Consulatului României de la Rusciuk, condus de consulul Pădeanu (Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 133).

N. Cristescu²⁸ de la acest oficiu, a plecat la ora 5 p.m. până dincolo de punctul Cetatea Veche și s-a întors seara la ora 9 fără să fi zărit convoiurile, ceea ce s-a comunicat D-lui Comandor Spiropol; și de luat act de executarea ordinului telegrafic no. 138 tot al Domniei Sale, de a dirijea convoiurile de șleपुरi, pontoane, pasarele, etc., cum vor sosi, spre Turnu Măgurele.

S-a mai primit apoi, ordinul extra-urgent al Ministerului de Război no. 5.660 din aceeași zi, prin care cere a i se raporta imediat ce cantitate de grâu, făină, orz, ovăz, lemne, etc., se găsesc în port, pe uscat, sau imbarcate pe vase; la care făcând o amănunțită cercetare în toată raza portului, cuprinzând Ramadanul, Canalul Sf. Gheorghe, Smârda până la Mocanu, am comunicat detaliat cele constatate.

La 1 Iulie s-a primit telegrama no. 138 a Marelui Cartier General al Armatei, Serviciul transporturilor pe Apă, de a i se trimite zilnic și telegrafic, o situație exactă și numerică de remorcherile și șleपुरile disponibile aflate în port, precum și acelea cari sunt destinate la vreun serviciu oricare, dispozițiune care se execută strict și astăzi.

Tot în aceeași zi, la ora 2.40 p.m., sosește în port ministrul bulgar Kalincoff²⁹ cu familia și personalul legațiunei bulgare din București și la ora 3 p.m., cu vaporul N.F.R. „Giurgiu”, a trecut la Rusciuk.

La 2 Iulie, prin telegrama fără fir, se primește telegrama no. 47 a D-lui Comandant militar al portului Cerna-Vodă, Dl. Căpitan Comandor Niculescu Rizea³⁰, prin care ne întreabă unde este vasul „Alexandru cel Bun”³¹, căruia să-i ordonăm a se întoarce imediat înapoi la Cerna-Vodă, cu sau fără șleपुरi. Cum în acest port nu se află și fiind informați de la vasele din convoiurile Marinei Militare – ce tocmai veniseră în port – că s-ar afla la Oltenița, am comunicat imediat și telegrafic această dispozițiune Căpitaniei Oltenița spre executare, care ne-a răspuns că a executat și „Alexandru cel Bun” a plecat la Cerna-Vodă cu un șlep.

În aceeași zi, la ora 7 a.m., a început să sosească treptat în port convoiurile Marinei Militare, sub conducerea oficerilor din rezerva Marinei, Locotenentul Nestor și Sublocotenentul Păcioianu.

²⁸ Gardianul cl. I Nicolae Cristescu se regăsește cu suma de 1 leu, pe „Lista de subscripție pentru sporirea fondului ce se colectează de funcționarii Căpitanilor de porturi în scop de a se construi vase de război”, întocmită la nivelul Căpitaniei portului Giurgiu, în urma ordinului circular nr. 285/1913 al Inspectoratului General al Navigației și Porturilor. Alături de acestea se găseau și ceilalți angajați ai Căpitaniei portului Giurgiu, respectiv șeful portului, Lt. Comandor Ion Genoveanu, cu 14 lei și 50 bani, copist cl. II Spiru Florescu, cu 1 leu și 60 bani și gardianul cl. II Simon Marin, cu 80 bani (D.J.A.N. Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 18/1913, f. 75).

²⁹ Kalincoff, ministrul plenipotențiar al Bulgariei la București.

³⁰ Constantin Niculescu-Rizea (1870-?), elev al Școlii Copiilor de Marină, absolvent al Școlii Navale din Livorno (Italia), promoția 1891. După absolvire, a fost ambarcat pe navele „România” și „Oltul”. A devenit comandant pe navele „Năluca”, „Elisabeta”, „Mihail Kogălniceanu” ș.a. Comandant al Școlii de Marină (1899-1901), al Apărărilor sub Apă (1914-1917), al Arsenalului Marinei (1917-1918) și director al Serviciului geografic al Armatei și autor a numeroase lucrări de specialitate. A trecut în rezervă în anul 1939 cu gradul de contraamiral (DEM, I, p. 360).

³¹ „Alexandru cel Bun”, remorcher, construit în anul 1900, la Șantierul Naval Turnu Severin, deplasament 92 t, motor de 380 CP (*Lista de bastimentele române (război și comert) aflate înscrise la 1 ianuarie 1913*, p. 7).

După ce vasele și-au făcut proviziunile necesare, în după amiaza acestei zile au început în aceeași ordine să plece spre Turnu Măgurele, trecând prin fața Rusciukului sub paza și supravegherea artileriei de colată de la Slobozia, cu al cărei Comandant luasem înțelegere și stabilisem toate precauțiunile în cazul unui eventual atac al convoiurilor, de către trupele sau vasele de război bulgare din Rusciuk.

Convoiul vaselor Marinei era compus din 11 remorchere, 1 yacht mic, 4 șleपुरi N.F.R., 6 șleपुरi particulare, 1 ponton atelier al Marinei Militare, o șalupă cu motor, o barcă scafandru cu toate aparatele necesare complete și mai multe pasarele pe 24 de pontoane al Serviciului hidraulic, în ordinea următoare (...).

În aceeași zi de 5 Iulie, ora 4 p.m., a sosit în acest port vaporul rus de tarif „Belgrad”, care a raportat că pe drum în spre Giurgiu, între Samovid – Nicopole, soldați bulgari de pe frontieră au tras un foc de armă de pe malul bulgar în spre vapor, iar un glonte a spart o scândură de la comanda vasului, care s-a văzut și de noi; victime n-au fost, iar Comandantul vasului ne-a declarat că a raportat cazul autorităților Ruse respective.

Apoi, la ora 4.15 p.m., primind prin telegrafia fără fir telegrama no. 87 a D-lui Căpit. Comandor Zaharia Ionescu³², de la Unitatea Lahovari³³, prin care ne întreabă dacă avem în port un șlep cu cărbuni și un tanc cu păcură necesar vaselor Marinei, să le încărcăm, în care caz va trimite un remorcher să le aducă la Turnu Măgurele. Am rechiziționat apoi imediat șlepul „Ester A”³⁴, cu tonaj de 560 tone capacitate, sub

³² Zaharia C. Ionescu (1867-?), a absolvit Școala Fiilor de Militari, Școala de Ofițeri Secția Armelor Speciale (1888), Școala de Torpile din La Spezzia (Italia) și Școala de Aplicație a Ofițerilor de la Livorno (Italia). A deținut mai multe funcții în Marina Militară, fiind avansat la gradul de contraamiral la 15 februarie 1925 (Marian Moșneagu, *Dicționarul marinarilor români*, Editura Militară, București, p. 249)

³³ „Alexandru Lahovari”, monitor fluvial cuirasat, dintr-o serie de 4 unități de același tip („I. C. Brătianu”, „Lascăr Catargiu”, „Mihail Kogălniceanu” și „Alexandru Lahovari”), prevăzute în planul de dezvoltare a Marinei Militare, între anii 1906-1908. Construit la Triest pe secțiuni, a fost asamblat la Arsenalul Marinei Militare (Galați). A intrat în serviciu în anul 1907 și a fost botezat cu numele marelui om politic Al. Lahovari (1841-1897). Caracteristici: deplasament 680 t., dimensiuni 63 x 10,1 x 1,6 m.; două mașini cu aburi de 800 CP; viteză 23 km/h. Artilerie : III x 120 mm, IV x 47 mm, II x 120 mm obuziere, 2 mitr. Cuirasă 50-75 mm. A participat la războiul balcanic (1913), asigurând, împreună cu celelalte monitoare, trecerea armatei române peste Dunăre, în Bulgaria. Între 1916 și 1918, a făcut parte din Flota de operațiuni româno-rusă, care a sprijinit trupele româno-ruse ce operau în Dobrogea. Nava s-a distins în bătăliile de la Tutrucaia, Cernavodă și Rasova. A fost avariată de focul artileriei germane, când escadra de monitoare a forțat trecerea de la Rasova (21 septembrie 1916). A participat la apărarea Deltei și la reocuparea porturilor din sudul Basarabiei. În perioada interbelică a fost modernizată. În al doilea război mondial a participat la operațiunile de pe Dunărea maritimă și în Deltă, fiind avariată de două ori. După 23 august 1944, a acționat împotriva convoaielor germane de pe Dunăre, capturând numeroase nave și a împiedicat trecerea trupelor germane din Muntenia în Dobrogea. După 5 septembrie 1944, nava a fost luată de marina sovietică, primind numele de „Mariupol”. În 1952, „Alexandru Lahovari”, împreună cu celelalte monitoare au fost înapoiate Marinei Române, formând Dn. 407 monitoare din Flotila de Dunăre. Sub indicativul M 404 a contribuit la pregătirea de luptă a flotei militare ce se refăcea după război. În 1955 a fost casată și dezmembrată (*DEM*, I, p. 10-11).

³⁴ Șlepul „Esther A”, cu corp și punte de fier, a fost construit în anul 1893, la Șantierul „Danubius”, având dimensiunile 52,50 x 9,31 x 4,02 m., pescaj maxim 3,69 m., capacitate maximă de încărcare 1.245 tone (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 22-23).

pavilion român, proprietatea D-lor Mayer&Aftalion, ce se găsea deșert și disponibil în port, la punctul Smârda și pe care, cu vaporul N.F.R. „Giurgiu”, pus la dispoziție – în urma informării noastre – de către agenția N.F.R. locală, l-am remorcat de la Smârda la Canalul Sf. Gheorghe pentru a fi încărcat cu cărbuni, la ora 6 p.m.

A doua zi s-a început încărcarea în acest șlep a 101 tone cărbuni de la depozitul Vasile Colontes, apoi a treia zi alte 100 tone cărbuni de la depozitul L. Daponte Comersanti din Giurgiu³⁵. După aceasta, am cerut și șalandul S.H. No. 6, de 42 tone capacitate, pe care l-am încărcat cu 40 tone de păcură din depozitul N.F.R. și apoi la ambele aceste vase s-au sigilat hambarele, după care apoi primind încunoștiințarea Unității Lahovari că n-am remorchere disponibile, am cerut chiar D-lui Director N.F.R.³⁶ ce era în port, vasul N.F.R. „Giurgiu”, care în seara zilei de 10 Iulie, a luat la remorcă atât șleplul „Ester A” cu cărbuni, cât și șalandul S.H. No. 6 cu păcură și a plecat cu ele la Turnu Măgurele, unde le-a lăsat la dispoziția Unității Lahovari, care le ceruse, iar vaporul „Giurgiu” s-a reîntors în portul nostru în ziua de 12 Iulie, ora 11½ a.m., când a fost lăsat în pace.

Tot în ziua de 5 Iulie, ora 10 seara, s-a observat că vaporul austriac spital „Albrecht” a acostat la portul Rusciuk – gară, unde a debarcat o misiune sanitară. În ziua de 6 Iulie, ora 7 a.m., vasul spital austriac „Albrecht” a sosit în acest port, de la Rusciuk – gară, și a început a face proviziuni de cărbuni.

Tot în dimineața de 6 Iulie și după acostarea vaporului spital austriac „Albrecht” în portul Giurgiu, am primit telegrama no. 23 a D-lui Comandor Poenaru, cu următorul conținut: „Comunicați din partea ministerului e Război vasului austro-ungar „Albrecht” telegrama următoare: „Să se comunice misiunii sanitare de pe vaporul „Albrecht” ce vine din Ungaria pe Dunăre, dispozițiunea Legațiunii austro-ungare ca să se întoarcă la Pesta și de acolo cu trenul la Constanța și apoi la Burgas. Semnat: Ministru de Război, General de Divizie Herjea³⁷ și Comandantul Diviziei de Dunăre, Comandor Poenaru””.

La această telegramă și după ce mai întâi m-am dus la bordul vasului „Albrecht”, ce era în port la cărbuni și am luat informațiunile necesare, am stabilit și răspuns Diviziei de Dunăre cu telegrama no. 871 din aceeași zi, ora 9 a.m. următoarele: „„Albrecht” debarcat misiunea sanitară eri seară, ora 10, la Rusciuk, mai înainte de a lua contact cu Giurgiu. Aici sosit azi dimineață, ora 7 și îmbarcă cărbuni. Comunicând dispozițiunea Legației austro-ungare s-a decis a se întoarce la Rusciuk să se intereseze dacă comisiunea are șanse a atinge destinația, contrariu să aștepte a o reîmbarca ca să urneze itinerariul fixat de Legațiune”.

³⁵ Daponte, familie de comercianți din Giurgiu, de origine grecească (Constantin Enache, *Giurgiu-compendiu monografic*, Editura „Universul familiei”, București, 2005, p. 462).

³⁶ Nicolae Ștefănescu, inginer, director al Navigației Fluviale Române (N.F.R.), în perioada 1898-1914 (Carmen Atanasie, *Problema suveranității României la Dunăre și „Navigația Fluvială Română” (1919-1945)*, Editura NELMACO, București, 2003, p. 53).

³⁷ Constantin Hârjeu (1856-1928), a studiat la Școala Politehnică de la Fontainebleau, apoi în țară la Școala Militară din București (1874-1876). A fost profesor de artă militară la Școala Superioară de Război, Școala de artilerie și geniu și Școala de poduri și șosele, fiind și autor al unor lucrări de specialitate. Director al Geniului în Ministerul de Război; în 1912 a fost avansat la gradul de general de divizie; a deținut funcția de ministru de Război între 14 octombrie 1912 și 31 decembrie 1913, în cabinetul condus de Titu Maiorescu și între 5 martie-24 octombrie 1918, în cabinetul condus de Alexandru Marghiloman (Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, Editura Silex, București, 1994, p. 206).

În ziua de 7 Iulie, ora 5.30 p.m., a sosit în portul Giurgiu vasul „Domnița Florica”³⁸, având la bord pe Dl. Amiral Barbieri³⁹, Inspectorul General al Navigației și Porturilor și Dl. Inginer N. Ștefănescu, Directorul N.F.R., iar la ora 2 noaptea, vasul a plecat la deal, cu aceleași persoane oficiale la bord.

La 8 Iulie, ora 6 dimineața, a sosit în port yachtul „Ștefan cel Mare”⁴⁰, având la bord pe Dl. Vice-amiral Urseanu⁴¹, căruia m-am prezentat la ordine.

³⁸ „Domnița Florica”, remorcher, corp de fier și punte de lemn, a fost construit în anul 1902, la Șantierul Naval din Turnu Severin, avea dimensiunile 31,50 x 5,70 x 1,95 m., pescaj maxim 1,59 m., deplasament 105 t., era propulsat de două mașini Compound, ce dezvoltau 200 CP (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 276-277).

³⁹ Nicolae Barbieri (1858-1920), s-a înrolat la vârsta de 16 ani în Corpul Flotilei, unde a fost avansat la gradul de caporal (1875) și apoi de sergent (1876). A participat la Războiul de Independență, îndeplinind misiuni de luptă la bateriile de coastă de la Calafat, apoi în calitate de comandant al șalupei „Rândunica”. După război, a avansat în grade militare și a făcut parte din statele majore ale canonierei „Grivița” (1881) și bricului „Mircea” (I) (1883). În anii următori, a primit noi funcții de răspundere, între care: comandant al Companiei Porturi (1886-1890), căpitan al portului Galați (1891, 1892-1896) și al portului Brăila (1892), comandant al bricului „Mircea” (aprilie 1892, 1896), calitate în care a participat cu nava, la serbările columbiene de la Genova (1892), comandor al crucișătorului „Elisabeta” (1898), comandant al Diviziei de Dunăre (1901-1906, cu o întrerupere de câteva luni în 1904), comandant al Arsenalului Marinei (1910), funcție din care a trecut în rezerva armatei. A fost avansat la gradul de contraamiral, în 1923 (DEM, I, p. 52-53).

În 1913, Nicolae Barbieri deținea funcția de inspector general al Inspectoratului General al Navigației și Porturilor.

⁴⁰ Navă de pasageri (ex „Orient”), construită în 1870 pentru Societatea austriacă de navigație pe Dunăre. Toate părțile componente au fost fabricate în Anglia, iar asamblarea s-a făcut la Budapesta. În 1898, nava a fost cumpărată de statul român și folosită pentru cursele de pasageri pe linia Brăila-Galați, primind numele „Ștefan cel Mare”. În 1902, a fost reamenajată ca yacht regal, devenind cea mai elegantă navă ce naviga pe Dunăre, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Caracteristici: dimensiuni 76,2 x 8,4 x 1,5 m.; motor de 700 CP; viteză 20 Nd. Pe timp de război putea fi folosită pentru transportul a circa 1.000 oameni. În Primul Război Mondial nava a fost evacuată, odată cu întreaga flotă de Dunăre, la Chilia și apoi la Odessa. Aici, în timpul revoluției ruse din 1917, a fost luată de contrarevoluționarii ruși iar apoi de marinarii germani de pe crucișătorul „Goeben”, care au declarat-o captură de război. A reușit să revină în țară în 1918, devenind Yacht Regal și având ca port de domiciliu Galațiul. În 1924 a întreprins o singură călătorie cu familia regală, după care a fost folosită ca navă de protocol, până în 1938, când a fost scoasă din serviciu (DEM, I, p. 484).

⁴¹ Vasile Urseanu (1848-1926), absolvent al Școlii Militare cu gradul de sublocotenent (1868), repartizat apoi la Flotilă. Secund pe nava „România” (1870). A urmat un stagiul de specializare în Franța (1872-1873), ambarcat pe nava-școală „Jean Bart”. În timpul războiului din 1877-1878, a comandat bateriile „Elisabeta”, „Mircea” și „Renașterea”. În 1882, cu gradul de maior, a fost numit la comanda bricului „Mircea” (I), pe care l-a adus în țară din Anglia. În 1889 a executat prima campanie de instrucție la comanda crucișătorului „Elisabeta”. A fost avansat contraamiral, devenind primul comandant (1896-1898) al nou înființatei Divizii de Mare. Șef al Direcției Marină din Ministerul de Război. Promotor al primelor manuale și regulamente de marină și al primei reviste a marinei (1898). A trecut în rezervă în anul 1900, cu gradul de viceamiral. A studiat astronomia și a activat pentru înființarea Societății Astronomice Române. A sprijinit material construcția Observatorului astronomic popular (1910), azi Observatorul Astronomic al mun. București „Amiral Urseanu” (DEM, I, p. 513-514).

În ziua de 9 Iulie, s-a primit de noi adresa Prefecturii Vlaşca no. 5.120 prin care ne comunică că șlepurile „Freida”⁴² și „Felicia”⁴³, sub pavilion român, proprietatea Cassei „Meyer&Aftalion”, aflate încărcate în portul Giurgiu cu orz din Rusia pentru Rusciuk, să nu poată părăsi portul până ce nu mai întâi Dl. Ministru de Război nu va hotărâ asupra acestor vase și a caricului lor, și pentru care am luat dispozițiuni în consecință.

În dimineața zilei de 9 Iulie, vasul spital austriac „Albrecht” a plecat la deal, deșert.

Tot în ziua de 9 Iulie, ora 1.30 p.m., a sosit de la deal în port Monitorul „M. Cogălniceanu”⁴⁴, sub comanda D-lui Comandor Gavrilescu⁴⁵ și având la bord 20 de ofițeri și 15 soldați trupă, prizonieri bulgari, cari au fost îmbarcați în trenul de 5.30 p.m., cu care au fost porniți la București, sub conducerea Căpitanului de Stat Major V. Economu de la Marele Cartier General⁴⁶.

La 10 Iulie, ora 9.45 a.m., Monitorul „M. Cogălniceanu” a plecat în sus.

În aceeași zi, la ora 10.30 a.m. au sosit în port venind cu trenul din București atașații militari străini și corespondenții de război, cari s-au îmbarcat pe yachtul „Ștefan cel Mare”, cu care la ora 11.30 a.m. au plecat la Turnu Măgurele, aflându-se la bord și Domnul Vice-amiral Urseanu.

La 11 Iulie, ora 11.30 noaptea s-a reîntors în port venind de la Turnu Măgurele „Ștefan cel Mare”, cu atașații militari străini și corespondenții de ziar, cari în dimineața de 12 Iulie, ora 8 a.m. au plecat cu trenul la București⁴⁷.

⁴² Șlepul „Freyda”, construit în anul 1893, avea capacitatea de 520 tone, în 1913 având portul de bază la Brăila (*Lista de bastimentele române (războiului și comerț) aflate înscrise la 1 ianuarie 1913*, p. 18).

⁴³ Șlepul „Felicia”, cu corp de fier și punte de lemn, a fost construit în anul 1890, la Șantierul „H. Schoenichen”, având dimensiunile 49,00 x 8,68 x 5,55 m., pescaj maxim 3,33 m., capacitate maximă de încărcare 947 tone (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 24-25).

⁴⁴ Vezi nota 33.

⁴⁵ Mihail Gavrilescu (1872-?), absolvent al Școlii de Artilerie, Geniu și Marină (1894). A fost repartizat în gradul de sublocotenent la Diviziunea echipajelor, după care a ocupat diferite funcții la Divizia de Mare, Divizia de Dunăre și la Comandamentul Marinei. A participat la cel de-al doilea război balcanic din 1913. În Primul Război Mondial, cu gradul de Locotenent-Comandor, a comandat grupul de canoniere al flotei de operațiuni în bătăliile de la Turtucaia și Rasova și la acțiunile din Delta Dunării. Cu navele de sub comanda sa, a asigurat protecția evacuării parcului de nave comerciale de la Brăila și Galați pe brațul Chilia și pe Prut. Contraamiral (1921). A comandat Divizia de Dunăre (1921-1925; 1929-1931) și Divizia de Mare (1925-1929). A publicat lucrări de specialitate de artilerie și torpile ș.a., trecând în rezervă în anul 1932, cu gradul de viceamiral (*DEM*, I, p. 226).

⁴⁶ Chiar în ziua respectivă, prin telegrama nr. 2.805 din 9 iulie 1913, șeful portului Giurgiu, locotenent-comandor Ion Genoveanu raportase urgent Inspectoratului General al Navigației și Porturilor despre transportul de prizonieri: „Kogălniceanu sosit azi cu 20 de ofițeri inferiori și 15 oameni trupă bulgari, cari în 2 vagoane atașate trenului de persoane, au pornit la ora 5.37 p.m. la București, conduși de un căpitan de la Marele Cartier General” (D.J.A.N. Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 18/1913, f. 75).

⁴⁷ După analizarea posibilităților existente, referitoare la trecerea trupelor române peste Dunăre, ofițerii din Statul Major General au propus construirea unui pod de vase permanent la Corabia (Siliștioara), iar pe la Bechet să se folosească vasele Diviziei de Dunăre și alte ambarcațiuni disponibile, ale N.F.R.. Ambele lucrări, asistate personal de comandorul Ioan Spiropol, șeful Statului Major din cadrul Comandamentului Marinei Militare, au fost realizate de trupele de geniu (4 companii din Batalionul Pontonieri de fluviu), sub atenta supraveghere a monitoarelor Marinei Militare. Construcțiile tehnice ale trupelor române au fost apreciate elogios de atașații

În ziua de 12 Iulie, ora 12½ p.m., yachtul „Ștefan cel Mare” a plecat la Galați, avându-l la bord pe Domnul Vice-amiral Urseanu.

Tot în aceeași zi, ora 3 p.m., a venit din București și trecut la Rusciuk 4 ofițeri bulgari, medici și farmaciști, cu soldații și bagajele lor, dintre ofițerii bulgari prizonieri ce au fost aduși de Monitorul „Cogălniceanu”.

La 13 Iulie, ora 8.10 a.m., a sosit în port vasul „Domnița Florica”, de la vale, deșert. Tot în dimineața de 13 Iulie, a trecut prin port la vale, remorcherul „Cuza Vodă”, cu 4 șleपुरi la remorcă.

În ziua de 14 Iulie, ora 9.55 a.m., a sosit din Rusciuk, cu vaporul N.F.R. „Giurgiu”, Comisiunea Bulgară pentru pace, și plecat cu tren special la București.

În noaptea de 14 spre 15 Iulie, a plecat vasul „Domnița Florica” la Călărași.

La 15 Iulie, ora 2.30 p.m., a sosit în port venind de la Corabia, remorcherul „Horia”, având la remorcă șleपुरile grecești „Antonia”, „Zisimos” și „Polixenia” cu cărbuni, care au fost rechiziționate de acest oficiu și trimise Diviziei de Dunăre la Corabia, în ziua de 25 Iunie a.c., după cum am arătat mai sus.

Remorcherul „Horia” a plecat imediat, fiind liber, pe acțiunea lui, iar în privința acestor 3 șleपुरi și a caricului de cărbuni ce aveau încărcat, cerând relațiuni asupra lor, ni s-a răspuns cu telegrama no. 248 bis a D-lui Amiral Eustațiu din Turnu Măgurele, că atât șleपुरile cât și încărcătura lor sunt libere, fapt ce am adus imediat la cunoștința căpitanilor acestor vase și a proprietarilor cărbunilor, care au semnat și au luat la cunoștință. Șleपुरile în cestiune au rămas tot la Giurgiu.

La 16 Iulie, ora 9 dimineața, a sosit în portul Rusciuk – gară, vaporul rus de tarif „Bulgaria”, sub pavilionul Crucea Roșie, după care a sosit și în acest port, de unde a plecat la deal.

Tot la 16 Iulie, ora 11.30 a.m., a venit de sus în portul Rusciuk – gară și vaporul ungar de pasageri „Deak Ferentz”⁴⁸, sub pavilionul Crucea Roșie, de unde a venit și în acest port, la ora 3.30 p.m., iar la ora 4.15 p.m., a plecat la deal. Vasul avea o ambulanță sanitară, în fruntea căreia mi s-a spus chiar de comandantul vasului „Deak Ferentz”, că avea la bord și pe Inspectorul General al Societății Ungare, Dl. Gabriel von Döbrante, că se afla Principesa de Renes⁴⁹, sora M. S. Regina Eleonora⁵⁰ a Bulgariei, și contesa Dohna.

La 17 Iulie, ora 2.15 p.m., a sosit în port venind de la Corabia, remorcherul „Antigona”, cu mai mulți soldați bulgari și turci, supuși bulgari, prizonieri și răniți, pentru Turtucaia, debarcând aici, în portul Giurgiu numai trei prizonieri turci, supuși bulgari, cari aveau autorizația autorităților militare, de la Rashova, să fie lăsați a intra liberi în țară, iar remorcherul cu restul de oameni a plecat imediat la Turtucaia.

Tot la 17 Iulie, ora 1.45 p.m., a sosit în port de la Rusciuk, în cursă specială, vasul ungar de pasageri „Graf Szecseny Istvan”, cu 186 de lucrători forestieri, cari au fost în Bulgaria la tăiat păduri, și care din cauza evenimentelor din Bulgaria, se întorceau în

militari și corespondenții de presă străini, care au trecut prin Giurgiu la 11 și 12 iulie 1913 (Mihai Macuc, *op. cit.*, II, p. 131-132).

⁴⁸ „Deák Ferenc”, pasager fluvial, pavilion austro-ungar, construit în anul 1896, dimensiuni 75,00 x 15,13 m., pescaj maxim 1,55m., propulsat de motor de 800 CP, cu o capacitate de 1.000 de călători (Al Vasilescu, *op. cit.*, p. 310).

⁴⁹ Regina Bulgariei făcea parte din familia germană Reuss-Köstritz.

⁵⁰ Eleonora, regină a Bulgariei (1908-1917), a doua soție a regelui Ferdinand I de Saxa Coburg-Gotha (1887-1918).

Galiția, iar la 18 Iulie, ora 6 p.m., au fost trimiși în spitalele de izolare din oraș, pentru dezinfecție și carantină.

Tot în această zi, șleplul N.F.R. 641, sosit în port la 15 Iulie, cu șine de fier ale Ministerului de Război, a început descărcarea materialelor din șlepl și încărcarea în vagoane, pentru a fi trimise la București.

La 18 Iulie, ora 4.30 p.m., a sosit în port vasul „Domnița Florica”, de la Silistra.

Tot în aceeași zi, la ora 7 p.m., a sosit de la Turnu Măgurele, remorcherul „Alexandru cel Bun”, condus de sub-locotenentul de marină în rezervă V. Șutu, cu șleplul deșert german al Societății Süd-Deutsche no. 92, pe care l-a dus în Canalul Sf. Gheorghe pentru a încărca cereale, iar remorcherul, în dimineața zilei de 19 Iulie, ora 5 a.m., a plecat la Turnu Măgurele cu șleplul N.F.R. 308, deșert.

În dimineața zilei de 19 Iulie, ora 7 a.m., cu vaporul N.F.R. „Giurgiu”, a venit în acest port, de la Rusciuk, ultimul delegat al Comisiunii bulgare pentru pace, dl. Sava Ivancef, care a plecat imediat cu trenul la București⁵¹.

Tot în aceeași zi, la ora 10.20 a.m., a plecat din acest port cu vasul „Domnița Florica”, D-nii. Anghel Saligni⁵², Inginer Inspector General, cu Inginerul N. Ștefănescu, directorul N.F.R. și Inginerul Popescu⁵³, sub-directorul S.H., spre Turnu Măgurele.

În aceeași zi, pe la ora 4.30 p.m., a trecut prin fața portului, la vale, remorcherul „Antigona”, având la remorcă șleplul „Carianopol”⁵⁴, încărcat cu prizonieri bulgari și turci.

⁵¹ În după amiaza zilei de 17/30 iulie 1913, au fost deschise lucrările conferinței de pace de la București, avându-l ca președinte ales pe primul ministru al României, Titu Maiorescu (*Istoria militară a poporului român*, V, p. 283).

⁵² Anghel Saligny (1854-1925), inginer și ilustru om de știință. A absolvit Școala Politehnică din Charlottenburg, devenind apoi profesor la Școala de poduri și șosele. Membru al Academiei Române, președintele Societății Politehnice din România și a altor instituții și societăți de prestigiu. A construit, între anii 1890-1895, podul peste Dunăre de la Cernavodă, cel mai lung pod din Europa la acea dată. În perioada 1884-1889 a realizat silozurile de la Brăila și Galați, iar în 1899-1907, silozul de la Constanța, unde a folosit pentru prima oară în lume betonul armat. Director al Direcției Generale a porturilor și căilor de comunicații pe apă (1908-1910), iar în preajma primului război mondial, al Direcției generale a munițiilor de pe lângă Ministerul de Război (*DEM*, I, p. 444).

În 1905 a conceput și construit, împreună cu inginerul Ion Ionescu-Bizet podul peste bazinul Sf. Gheorghe din Giurgiu (podul Bizet), primul pod în unghi din lume, precum și noul port al orașului, Ramadan, inaugurat în 1906 (Gabriel-Felician Croitoru, *Inegalabilul pod Bizet*, în „Orizont giurgiuvean”, an II, nr. 14 (39), 12-18 aprilie 2006, p. 8).

⁵³ Gheorghe Popescu (1864-1935) și-a luat diploma de inginer și a intrat în Ministerul Lucrărilor Publice, ocupând diverse funcții, până la cea de director general al Căilor de Comunicație pe Apă; între 1922 și 1926 a fost secretar general al Ministerului Lucrărilor Publice. În ultimii ani de activitate a fost director general al Creditului Industrial și profesor la Școala Politehnică de Navigație Interioară și Maritimă. A fost unul din coordonatorii construcțiilor podului Bizet și portului Ramadan din orașul Giurgiu. Foarte bun cunoscător al problemelor de navigație și transport pe apă și al problemelor dunărene, în general, pe care le-a expus în mai multe publicații. S-a implicat, ca autor, în realizarea unor studii tehnice referitoare la alte aspecte de interes general ale orașului Giurgiu, publicând în anii 1906 și 1907, în „Buletinul Societății Politehnice”, un amănunțit „Memoriu al proiectului alimentare cu apă din Dunărea și iluminatul cu electricitate al orașului Giurgiu”. A decedat la 11 septembrie 1935, la Paris, în vârstă de 71 de ani („Marea Noastră”, an IV, nr. 9, septembrie 1935, p. 125).

La 20 Iulie, ora 10.15 a.m., a sosit în port, venind cu trenul, doi delegați bulgari din Comisiunea financiară de pace din Paris, cari au fost trecuți la Rusciuk cu vasul N.F.R. „Giurgiu”.

Tot la 20 Iulie, a sosit în port de la deal, vasul S.H. „Domnița Florica” și a intrat în bazin.

La 20 Iulie, ora 2.10 p.m., vaporul N.F.R. „Giurgiu” a făcut o cursă specială la Rusciuk, de unde a adus la Giurgiu mai multe familii de români macedoneni, refugiați din Machedonia⁵⁵.

În aceeași zi, la ora 7.30 p.m., vasul N.F.R. „Alexandru cel Bun”, a trecut de la Turnu Măgurele la punctul Albina, pentru a lua 2 șleपुरi particulare, cu orz pentru armată, și pe care le duse la Turnu Măgurele.

La 21 Iulie, ora 2 p.m., vasul N.F.R. „Giurgiu” a plecat la Oltenița, pentru a deservi linia Oltenița – Turtucaia, cu proviziuni pentru armată.

Tot în această zi, s-a pus în vedere D-lui Adolf A. Franco, comerciant exportator și reprezentant în localitate al Cassei Mayer&Aftalion, care a și semnat de vedere, dispozițiunile ordinului telegrafic al Onor. Inspectoratului General al Porturilor și Navigației, cu no. 2.974 din 20 Iulie a.c.⁵⁶, de a se pune în vedere Cassei Aftalion, că șleपुरile încărcate și destinate porturilor Bulgare, nu vor putea pleca din acest port, de cât cu autorizația Marelui Stat Major al armatei.

Azi, 22 Iulie, ora 5 p.m., a sosit în port remorcherul „Danubius”, de la Turnu Măgurele, având la remorcă 4 șleपुरi N.F.R., pe care le-a lăsat în acest port, precum și pe șlepul „Ester A”, cu parte din caricul de cărbuni ce a fost rechiziționat și încărcat de noi în acest port și trimis Unității Lahovari, ca necesar vaselor Marinei, la Turnu Măgurele. S-a luat dispozițiune de a se restitui restul de cărbuni rămase în șlepul comersanților furnizori, rămânând ca în urmă pentru materialul consumat să li se elibereze cuvenitele bonuri, iar remorcherul „Danubius” – conform ordinelor ce avea de la Divizia de Dunăre – s-a pus imediat în libertate.

Toate ordinele primite până azi de la Marele Stat Major, Marele Cartier General, Inspectoratul General al Porturilor, Comandamentul Marinei, Diviziei de Dunăre, Comandamentul Militar al portului Cerna-Vodă etc. privitoare la datele deschiderii navigațiunei pe la porturile militare de la Corabia, Turnu Măgurele și Cerna-Vodă, s-au

⁵⁴ Șlepul „I. Carieanopol”, construit în 1902, cu o capacitate de 563,39 t., era înscris în 1913 pe lista bastimentelor de comerț, cu portul de bază Brăila (*Lista de bastimentele române (războiu și comerț) aflate înscrise la 1 ianuarie 1913*, p. 19).

⁵⁵ Una din preocupările statului român, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, a fost reprezentată de protejarea autonomiei școlare și ecleziastice a populației înrudită cu cea română din dreapta Dunării (ai cărei reprezentanți erau numiți, în diferite surse, drept aromâni, cuțo-vlahi, vlahi sau macedoneni/machedoni). Autonomia a unei mari părți a acestora fusese deja oficializată în Imperiul Otoman, la 22 mai 1905, prin emiterea unei Iradele imperiale care îi recunoștea pe aromânii din imperiu drept români (Mihai Macuc, *op. cit.*, I, p. 32). Chiar și în aceste condiții, a existat un aflus al populației românești sud-dunărene spre România, început în primii ani ai secolului al XX-lea și terminat cu puțin înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

⁵⁶ În fapt, ordinul 2.974 fusese trimis de Inspectoratul General al Navigației și Porturilor la 19 Iulie și nu la 20 Iulie, specificând: „Puneți în vederea Cassei „Aftalion” că șleपुरile încărcate destinate porturilor bulgare nu pot pleca decât cu autorizația Marelui Stat Major (D.J.A.N. Galați, *Fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor*, dosar nr. 5/1913, f. 108).

adus imediat la cunoștința agențiilor și navigatorilor, atât formal cât și verbal, prin toate mijloacele posibile.

De asemenea și toate ordinele permise, relativ la prescripțiile și măsurile luate pentru prevenirea introducerii holerei și a boalelor epidemice în țară, s-au executat și se execută și azi cu toată rigoarea și de comun acord cu toate autoritățile din port.

Evenimentele și serviciile ce se vor succede, vor forma un alt memoriu⁵⁷.

Giurgiu, 22 Iulie 1913,

Semnat,

Comandantul Militar al portului Giurgiu,

Locot. Comandor Ion Genoveanu.>>

Cel de-al Doilea Război Balcanic s-a încheiat, așa cum era de așteptat, cu înfrângerea Bulgariei, care, izolată, a fost nevoită să accepte hotărârile tratatului de pace impus de învingători. Tratatul, semnat la București la 30 iulie 1913, pune capăt operațiunilor militare, inclusiv a celor de pe Dunăre și consfințește apartenența Cadrilaterului la România, precum și alte prevederi teritoriale pentru statele beligerante învingătoare, toate în defavoarea Bulgariei.

Chiar dacă implicarea portului Giurgiu a fost modestă în contextul operațiunilor militare – acesta jucând mai degrabă rolul de culoar diplomatic și punct de aprovizionare – raportul întocmit cu acuratețe și exactitate de locotenent-comandor Ion Genoveanu, poate constitui un veritabil instrument de lucru, menit a duce la cunoașterea amănunțită a activităților derulate pe Dunăre de Marina Militară și autoritățile civile, în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic.

⁵⁷ Deși acest aspect era menționat și în adresa de înaintare a raportului, căpitanul portului Giurgiu nu a mai trimis un document asemănător către Inspectoratul General al Navigației și Porturilor, în condițiile în care la 30 iulie 1913 a fost semnat Tratatul de la București.

VINTILĂ BRĂȚIANU – MINISTRU DE FINANȚE ȘI REPREZENTANT AL INTERESELOR ECONOMICE ALE ROMÂNIEI

Corina VOICULESCU*

Abstract:

Raised and educated in the spirit of the famous family that had such an important influence on the achievements of the modern România, the fifth child of Ion C. Brătianu, noticed, especially in the economic and financial area, Vintilă Brătianu was, indisputably, the artisan of the country's economic reconstruction and development of the first decade after the war.

The experience gained in the public activity through studies and position that he had in his youth, allowed him to find correct solutions to the problems that he was confronted with when he was given high responsibilities in the management of the economy. He knew how to dominate his personal and passing interests, being an unselfish in the true meaning of the word. He wished and succeeded to know very well the problems that the country was confronted with, being very unhesitating in all the decisions he took. The way he thought and acted evolved from an integral nationalism from which path he didn't go off. He studied and solved the problems of the country in an objective way.

Becoming the minister of finance in the new liberal government, installed in January 1922, Vintilă Brătianu conceived and applied the policy of economic and financial straightening of P.N.L.. The long liberal reign offered the time and the necessary means to realize, with perseverance, prudence, optimism and tenacity the straightening of the national economy and currency.

Preluând portofoliul finanțelor în guvernul liberal instalat în ianuarie 1922, Vintilă Brătianu a conceput și pus în aplicare politica economico – financiară a P.N.L. Lunga guvernare liberală i-a oferit timpul și mijloacele pentru a realiza, cu perseverență, prudență, optimism și tenacitate, redresarea economiei și monedei naționale.

În momentul preluării destinelor finanțelor țării, Vintilă Brătianu a optat pentru un program în care prioritară a fost crearea unui climat economic mai sigur prin asanarea finanțelor publice. A acționat pentru realizarea reformei financiare menite să asigure veniturile bugetare, necesare consolidării României Mari. Echilibrarea bugetului a fost apreciată ca fiind măsura esențială care era la îndemâna guvernului prin introducerea unui regim sever de economii realizabil prin reorganizarea serviciilor publice și reducerea numărului de funcționari.¹

*Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

Bugetele pentru exercițiile financiare 1923, 1924, 1925, 1926 și 1928 au fost alcătuite de Vintilă Brătianu și puse în aplicare de guvernele liberale, cu excepția penultimului, care a fost votat la 16 decembrie 1925, întocmit de guvernul liberal, dar pus în aplicare de guvernul condus de mareșalul Alexandru Averescu (13 martie 1920 - 13 decembrie 1921). Ele poartă amprenta concepției economice și financiare a P.N.L., în primul rând a lui Vintilă I. C. Brătianu, artizan al promovării și concretizării diviziei „prin noi înșine”.

Bugetul 1922/1923 a fost „un buget de încercare”, neavând nici un element de sprijin în exercițiile financiare anterioare. Încercarea a reușit: s-au încasat efectiv 14,1 miliarde lei, veniturile fiind estimate la 10,5 miliarde lei, plusul de încasări fiind datorat în bună măsură și inflației.

În cadrul departamentelor au fost întocmite „bugete interioare de aplicațiune”, stabilindu-se pentru cheltuieli sumele strict necesare care aveau „ca bază pentru *personal* statele bugetului existent, în limitele lor maxime, iar pentru *material* nevoile esențiale unei bune și normale întrețineri”.

Din totalul cheltuielilor estimate la 10,5 miliarde lei, 2,8 miliarde lei reprezentau un fond pentru diferențe de curs, comision de deschidere de credite ale căror destinații principale erau ministerul de război (cu 0,84 miliarde lei) și transporturile (0,93 miliarde lei).

Situația economico – financiară dificilă a impus suprimarea pentru moment a oricăror investiții noi pentru a se putea asigura „viața zilnică a Statului”, urmând ca, în funcție de mersul încasărilor și restabilirea funcționării normale și a serviciilor publice să se facă „unele investiții de prima nevoie”.²

Evaluarea veniturilor, foarte strictă, se situa la nivelul anului precedent, pentru a fi sigură încasarea lor. Nivelul lor era minim, recunoscându-se neproductivitatea unor impozite precum și contribuția minoră a reformei fiscale din 1921 la creșterea încasărilor Statului*.

Politica financiară preconizată pentru sporirea în viitor a veniturilor viza: punerea la punct a aparatului fiscal pentru a normaliza evaluările și încasările; mai buna organizare a serviciilor publice producătoare de venit, concomitent cu coordonarea și exploatarea lor mai intensivă; punerea în valoare a unor noi avuții ale Statului; dezvoltarea unei politici de sporire a veniturilor, bazată pe creșterea producției și nu o urcare continuă a tarifelor.

Explicând normele pe care situația politică și financiară le-au impus pentru întocmirea bugetului pe 1922/1923 Vintilă I.C. Brătianu, evidența și sarcinile care apăsau asupra situației financiare a țării, necesitatea corectării reformei fiscale din 1921 înfăptuită de Nicolae Titulescu și jaloanele politicii economico – financiare viitoare a guvernului, bazată, esențialmente, pe efortul propriu al României. El aprecia totodată că, „afirmarea mai devreme a unei politici financiare chibzuită și hotărâtă” și a unei „politici economice corespunzătoare ar fi putut să scadă în parte urmările acestor cauze

¹ *Bugetul General al Statului pe exercițiul 1925 (1 ianuarie 1925 - 31 decembrie 1925). Expunere de motive*, Imprimeriile Independența, București, 1925, p. 13.

² *Ibidem*, p.30.

* În exercițiul 1920/1921, în Basarabia, din 41 milioane constatări impozite directe s-au încasat numai 6,4 milioane lei. Încasări cu mult sub evaluări s-au înregistrat și în Transilvania, datorită, îndeosebi, dezordinii administrative.

reale”, dar, recunoștea cu onestitate că nu ar fi putut să le înlăture cu totul.³

Pentru viitor, ministrul liberal sublinia necesitatea întocmirii unui buget real, care să corespundă actualelor nevoi ale Statului de consolidare financiară și care să țină seama de toți factorii care înrăuresc un buget în condițiile existente atunci: schimbările în organizarea Statului, datorate fărâșirii României Mari și prefacerilor izvorâte din reformele interne înfăptuite sau necesare în viitor; urmările războiului; emisiunea ridicată a monedei, care a condus la căderea valutei naționale și sporirea bruscă și în mari proporții a aranjamentelor externe. El a suprimat bugetul extraordinar pe 1921/1922, care „nefiind alimentat cu resurse reale constituia un mijloc primejdios de a spori dezordinea bugetară”.⁴ Alimentarea îndestulătoare a bugetului se va putea realiza doar printr-o „cuminte politică financiară, o chibzuită politică economică pentru sporirea prin producțiune a veniturilor statului, printr-o reformă dreaptă a impozitelor, prin dobândirea despăgubirilor de război (datorate în principal de Germania și fosta Austro - Ungarie) și prin sporirea roadelor avuției statului”.⁵

Reforma fiscală Titulescu, votată de parlamentul anterior, „complicată, necorespunzătoare gradului de evoluție economică a condițiilor necesare propășirii României”, urma a fi amendată prin suprimarea „prea numeroaselor cedule”, „a unor impozite nedrepte și antieconomice”, punerea pe baze mai simple a impozitului pe venit, în conformitate cu evoluția economiei naționale, precum și pe baze mai drepte astfel încât „averile mari să suporte sarcini mai mari”.⁶

Politica de cheltuieli, „bine chibzuită”, trebuia să asigure: funcționarea mai bună a personalului foarte numeros de care dispunea Statul; coordonarea activității administrațiilor locale cu administrația Statului; instaurarea ordinii și gospodăririi în serviciile comerciale, concomitent cu reorganizarea acestora; recurgerea la inițiativă privată pentru degrevarea cheltuielilor Statului de tot ce nu intra în atribuțiile acestuia; afectarea, îndată ce disponibilitățile vor fi create, fie în bugetul ordinar, fie în cel extraordinar, a părții principale a fondurilor pentru apărare, cultură și educație.⁷

În acest context statul trebuia „să-și păstreze rolul său de control superior și îndrumător, fără a se ocupa de sarcinile mărunte” și să reorganizeze mai eficace controlul cheltuielilor. Ținta imediată a eforturilor era normalizarea vieții economice și sociale pentru a putea pășii în continuare „la înzestrarea de toate felurile ce cere România Mare și Nouă”.⁸

În începuturile industriei de azi România poate vedea, preciza Vintilă Brătianu, o nouă și puternică dezvoltare viitoare și poate găsi o cale de îndreptare a situației în care se afla. „De pe acum, continua el, putem avea în industria țării puțința de a satisface o mare parte din nevoile noastre”: reducerea importurilor de produse finite, sporirea puterii de consumație, punerea în valoare a bogățiilor statului, transferul brațelor de muncă din agricultură în comerț și industrie.⁹

Concluzia, care se va regăsi și va fi concretizată în toate bugetele guvernelor

³ *Idem*, p. 4.

⁴ *Idem*, p. 5

⁵ *Idem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁸ *Ibidem*, p. 34.

⁹ *Ibidem*, p. 35.

liberale, în concepția, structura și execuția lor, era că „trebuie să găsim în noi înșine principalul punct de sprijin pentru a reda Statului român întregit, prestigiul și autoritatea ce merită”.¹⁰

Evoluția bugetului 1922/1923 a marcat, prin rezultatele sale, un pas hotărât spre realizarea consolidării financiare a României, al cărei obiectiv esențial era elaborarea unui buget ordinar care să corespundă nevoilor Statului mărit, unificat și reorganizat.¹¹ A fost primul buget echilibrat, care a permis obținerea unei imagini reale a situației țării. Era o primă confirmare a politicii bugetare preconizate dintr-un început și menținută cu consecvență „bazată pe putința de a satisface nevoile ordinare ale serviciilor publice prin mijloacele ordinare ale Statului”.¹² Acoperirea cheltuielilor cu ajutorul veniturilor ordinare constituia în concepția P.N.L., criteriul cel mai sigur pentru aprecierea situației financiare a oricărui stat.¹³

Previziunile s-au dovedit în mare măsură reale. Veniturile au fost superioare evaluărilor, disponibilitățile rezultate, „surplusul realizat permițând plata unor datorii trecute și deschiderea unor credite extraordinare pentru C.F.R.”. Cheltuielile au depășit doar în mică măsură creditele acordate prin legea bugetului.

Consolidarea creditului extern al țării, atât de zdruncinat datorită greutăților generate de război impunea, pe lângă acoperirea cheltuielilor prin venituri ordinare, reluarea în scurt timp a plății datoriei externe al cărui cupon nu mai fusese achitat de ani de zile.¹⁴

Pentru anul 1923 s-a întocmit și s-a votat un buget pentru nouă luni – 1 aprilie – 31 decembrie 1923 – concretizându-se astfel cererea formulată de Vintilă Brătianu în 1922 că cel mai târziu la 1 ianuarie 1924 să se schimbe anul bugetar, astfel că acesta să înceapă la 1 ianuarie și nu la 1 aprilie.

Evaluarea veniturilor și cheltuielilor s-a făcut comparativ cu cele realizate în aceeași perioadă a exercițiului precedent, ridicându-se atât la venituri cât și la cheltuieli, la 15, 4 miliarde lei față de 7,9 miliarde lei pentru perioada corespunzătoare exercițiului 1922/1923. Dublarea cifrelor se explică atât prin creșterea veniturilor datorată repunerii în stare normală a serviciilor publice și sporirii activității generale a țării, cât și efectelor inflației*.

Singura schimbare adusă impozitelor în bugetul anului 1923 a fost unificarea contribuțiilor directe și introducerea impozitului global pe venit, ale cărei rezultate se vor regăsi însă în bugetul anului 1924.

Grație continuei sporiri a veniturilor, în cele două exerciții financiare s-a putut urmări, prin alocații și compensații*, scumpirea crescândă a costului vieții și chiar

¹⁰ *Ibidem*, p. 34.

¹¹ *Bugetul general al Statului pe exercițiul 1923 (1 aprilie 1923 – 31 decembrie 1923)*, prezentat de Vintilă I.C. Brătianu, Cartea Românească, București, 1923, p. 3.

¹² *Proiectul de buget general al Statului pe exercițiul 1926*, Imprimeria Statului, București, 1925, p. 1.

¹³ *Bugetul general al Statului pe exercițiul 1923*, p.8.

¹⁴ *Idem*, p. 9.

* În perioada 1921 – iunie 1923, prețurile au crescut continuu, în proporții tot mai mari, atingându-se un vârf al deprecierii puterii de cumpărare a leului.

* În bugetele pe exercițiile 1922/1923 și 1923 s-a prevăzut un spor de cheltuieli de 2 miliarde lei pentru creșterea veniturilor funcționarilor și pensionarilor publici astfel încât, situația acestora

alocarea unor sume sporite pentru armată, căi ferate, instrucția publică și sănătate. Inflația și dezechilibrul financiar și economic s-au manifestat puternic, deși, de la începutul anului 1922 nu s-a mai apelat la emisiunea Băncii Naționale pentru nevoile Statului, iar datoria acestuia la B.N.R. s-a redus cu circa 1 miliard lei.

Cursul de schimb al leului pe piețele străine a scăzut puternic datorită absorbirii unor monede depreciate prin unificarea monetară din 1920/1921, balanței comerciale deficitare (în 1919 exporturile au reprezentat numai 103,9 milioane lei în timp ce importurile au atins 3622,9 milioane lei, cea mai mare parte a acestora constituind-o bunurile alimentare), existenței unei datorii publice flotante pe piețele străine și neplății cupoanelor și amortismentului datoriei externe.¹⁵

Deprecierea valorii leului pe piețele străine a determinat creșterea prețurilor interne, care s-a produs însă într-un ritm mai lent. Consecința – constatăată și valabilă timp îndelungat în România – a fost deosebirea evidentă între puterea de cumpărare a leului pe piața internă, mult mai ridicată în raport cu cea de pe piața externă. Tendința prețurilor interne de a se alinia prețurilor mondiale a determinat însă continuarea creșterii prețurilor interne chiar în perioada când deprecierea monedei naționale pe piețele externe s-a atenuat la sfârșitul anului 1923, când se contura un început de stabilizare a leului.

Realizările din politica bugetară în anii 1922 și 1923 – echilibrarea veniturilor și cheltuielilor, surplusul de venituri – au permis umplerea „golurilor” ce s-au ivit și chiar satisfacerea unor nevoi de înzestrare.

Din plusul de încasări realizat în exercițiul 1922/1923 s-au deschis, în timpul aplicării bugetului, următoarele credite bugetare, pentru cheltuieli ordinare și extraordinare în sumă de 3750,5 milioane lei, astfel: 1448,5 milioane lei *cheltuieli ordinare* pentru: plata primei de scumpete și ajutor de familie funcționarilor și pensionarilor statului (660 milioane), combustibil pentru căile ferate (350 milioane), datoria publică – cupon, rentă împrumutată (100 milioane), hrană, aprovizionări și îmbrăcăminte pentru armată (303,9 milioane), diverse (34,6 milioane), alte 2302 milioane lei *cheltuieli extraordinare* pentru: plăți pe seama exercițiilor închise (1091,6 milioane), plăți din trecut la datoria publică (135,6 milioane), prima de 5000 lei per vagonul de făină acordat morarilor (200 milioane), normalizarea căii ferate din Basarabia (trecerea de la ecartamentul larg-rusesc - la cel european), reparații de vagoane, poduri, proiecte (245,3 milioane), clădiri școlare (200 milioane), despăgubiri de război (300 milioane), instalații telefonice în Basarabia (10 milioane), diverse (119,5 milioane).¹⁶

nu s-a înrăutățit, dar nici nu a ajuns la „normalul” antebelic.

¹⁵ *Bugetul Statului pe 1922/1923*, „Expunerea de motive”, Imprimeria Statului, București, 1922, p. 4.

¹⁶ *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1924*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 7

Aceste investiții au făcut ca bugetul pentru 1924 să nu fie un „buget al reorganizării”, așa cum se dorea, ci un buget al unei mai bune „adaptări la nevoile actuale în așteptarea bugetului ce se cuvine României mărite în noua sa alcătuire”.¹⁷ Ca și cele două bugete care l-au precedat, el era un însemnat „*pas înainte spre consolidarea financiară și bugetară a țării*”.¹⁸

De la 1 ianuarie 1924 Statul a înscris în bugetul său sumele necesare pentru plata nu numai a cuponului, dar și a anuității întregi, pentru a relua amortizarea acestor datorii.¹⁹ Se încheia astfel o etapă în consolidarea financiară a țării, România devenind un „*debitor cu toate plățile la zi*”.

Înscrierea în buget pentru prima dată după război a sumelor importante, necesare pentru amortizarea datoriei publice interne și externe și obligațiile rezultând din întrea-ga datorie externă și internă consolidată (în anii 1922 – 1924)* s-au flotanță marca, din acest punct de vedere, reintrarea în stare de normalitate. Pentru aceasta au fost contractate, în 1922, două împrumuturi externe, pe 40 și respectiv 20 de ani, însumând 37,5 milioane lire sterline cu dobânda de 4% pe an, cu ajutorul cărora s-a putut realiza consolidarea datoriei externe flotante și plata punctuală a serviciului datoriei publice externe.²⁰

Erau prevăzute 288,7 milioane lei pentru amortizarea datoriei publice interne și externe, inclusiv diferența de curs, precum și 250 milioane pentru dobânzile rentei de expropriere.²¹ De remarcat că serviciul datoriei publice externe apăsa greu asupra bugetului, datorită deprecierii leului, sperându-se ca, pe măsură consolidării monetare, situația să se amelioreze. Întărirea previzibilă a leului în viitor avea ca efect, însă, mărirea sarcinilor datoriei publice interne* în ansamblul cheltuielilor bugetare. Era de dorit, în aceste condiții, reducerea datoriei înainte ca leul să ajungă la valoarea lui legală (mai mare).

În același timp perspectiva opririi tendinței de creștere a prețurilor, a descreșterii costului vieții, care antrena atât reducerea veniturilor cât și a cheltuielilor Statului – prima producându-se mai rapid decât cea de-a doua – cereau, în continuare, prudență și în evaluarea veniturilor și comprimarea cheltuielilor „*care se impun din ce în ce mai*

¹⁷ *Ibidem*, p.4.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p.11.

* Reglementarea chestiunii datoriei externe a fost începută în 1921 de Nicolae Titulescu în Franța și a fost continuată în anii următori în Anglia, Belgia, Elveția, Italia, Olanda. În 1924 operația era aproape terminată și plata cuponului și amortizării datoriei publice consolidate a fost înscrisă integral în bugetul ordinar al Statului, plata fiind reluată la 1 ianuarie 1924 (*Situația financiară în legătură cu situația politică și nevoile economice în Expunere de motive la Bugetul general al Statului pe exercițiul 1925*, Imprimeriile Statului, București, 1924, p. XLVII; Vezi și Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale – *fond Saint Georges*, CCCLXVIII/1, Arhiva Afacerilor Externe, ff. 13-14; ff. 25-27.

²⁰ I. Văcărel, *Politici economice și financiare de ieri și de azi*, Editura Economică, București, 1998, p. 16.

²¹ *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1924*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 11.

* În 1924 volumul acesteia era de 31,453 miliarde lei, din care 16,892 miliarde lei datorie internă consolidată.

mult”.²² În acest context, Vintilă Brătianu, pentru a diminua cheltuielile și a asigura o balanță activă pentru a putea reface țara a adoptat o atitudine fermă în ceea ce privește problema datoriilor de război.

În *Memorandumul*²³ adresat Comisiei de reparații și guvernelor Statelor mari aliate, încă din vara anului 1923, el a refuzat - în condițiile în care Germania opunea rezistență față de îndeplinirea obligațiilor pe care și le asumase, Austria obținuse un împrumut de ajutorare, Ungaria solicita cu succes aceleași avantaje, iar Bulgariei i se acorda reduceri de datorii și amânări pentru plata acestora - cota de la Spa, acordată României (1% din sumele datorate de Germania statelor învingătoare) care nu corespundea cu pagubele morale și materiale suferite de România și nu ținea seama de jertfele poporului român pentru cauza comună. A declarat, totodată, ca nu poate plăti nici una din obligațiile impuse României înainte de a recupera drepturile care i se cuveneau. Altfel spus, pentru a asigura balanța activă necesară refacerii țării, guvernul aprecia că este necesar a primi despăgubiri mai mari, și în prealabil, numai după aceea va plăti, ca stat succesor al Austro-Ungariei, sumele pe care le recunoscuse a le plăti.

Guvernul aprecia în iunie 1923 că „România a făcut eforturi supraomenești (în ultimii trei ani - n.n.) și a arătat că atunci când nu i se contestează dreptul de a trăi în libertate, neimpunându-se datorii nedrepte, ea poate să se refacă, chiar dacă creanța sa asupra foștilor inamici este redusă în aceeași măsură cu cea a aliaților.”²⁴ Ea a reușit să-și echilibreze bugetul și să obțină chiar un excedent bugetar în exercițiul 1922/1923, să-și consolideze datoria internă și să înscrie plata cupoanelor datoriilor interne și externe în buget, să normalizeze traficul feroviar și să amelioreze producția.

România a realizat tot ceea ce Conferințele internaționale recomandau Statelor care au suferit datorită războiului mondial să facă, și anume, „înainte de a cere ajutor din afară să încerce să ajungă pe calea economică și financiară normală”.²⁵ „România – se preciza în memoriu – n-a cerut până acum nici un sprijin din afară, însă puținul ce poate cere Puterilor principale, este să nu o împiedice în această consolidare internă, pe când ex-inamicii beneficiază deja de ajutoare și de temperamente [înlesniri – n.n.] foarte importante față de obligațiunile pe care li-le impuneau Tratatetele”.²⁶

România recunoaște necesitatea solidarității între toate Statele Aliate și Asociate, care au fost *târâte* în război și ea înțelege, totodată, că nu poate cere decât un tratament egal cu cel al celorlalte state aliate, iar dacă se va face o reducere a creanței globale și generale a reparațiunilor, obligațiile sale să nu se stabilească decât în proporția pagubelor și datoriilor sale. Guvernul făcea cunoscută poziția potrivit căreia, în situația trecerii la aplicarea unilaterală a Tratatelor de pace, fapt „care ar echivala cu o ruina financiară și economică reală”, spre marele și sincerul său regret, România „ar fi

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ *Ibidem*, p. 15.

²⁴ Memoriul Guvernului român privitor la *Situația actuală a României față de problema generală a reparațiunilor*, remis de ministrul de finanțe în numele Guvernului român, Guvernelor aliate și asociate în iunie 1923, în *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1924*, p.109; Vezi, pe larg, și *Raport asupra călătoriei în străinătate, făcut de ministrul finanțelor, Vintilă Brătianu, Consiliului de Miniștri, în ședința din 19 iulie 1923*, Arhivele Naționale Istorice Centrale București (A.N.I.C.), *fond Casa Regală*, vol. II, dos. 8/1923, f. 1-17.

²⁵ *Idem*.

²⁶ *Idem*.

obligată să adopte o atitudine deosebită de cea pe care a avut-o până în prezent (alături de guvernele aliate – n.n.), iar explicarea acesteia nu ar deriva decât din absoluta necesitate în care s-ar găsi de a face astfel”.²⁷

Al treilea buget întocmit de Vintilă Brătianu, pentru anul 1924, se dorea a fi o mai bună adaptare la necesitățile României: umplerea lipsurilor lăsate de scumpirea crescândă a costului vieții, și a „golurilor” ce s-au constatat în momentul preluării guvernării în ianuarie 1922.

Prin construcția sa, bugetul pe anul 1924 trebuia să marcheze sfârșitul „*perioadei de lămurire*” (1922-1923) și de cunoaștere a sarcinilor și mijloacelor Statului, care s-a realizat prin consolidarea datoriei flotante externe, reluarea completă a serviciului datoriei publice (dobânda și amortizare), precum și prin aplicarea a două bugete care au evidențiat necesitățile și mijloacele de care dispune statul, paralel cu normalizarea tot mai completă a serviciilor publice, intrarea în „*etapa de construcție*”, de pregătire a înzestrării și punerii în valoare a resurselor materiale și de muncă ale României Mari.²⁸ Această nouă etapă trebuia să răspundă nevoilor de înzestrare și să le soluționeze printr-un „program bine chibzuit și de lungă durată”.²⁹

Condițiile favorabile propășirii economice – căile ferate și mijloacele de transport pe apă și uscat, reforma agrară și industria existentă – impuneau coordonarea transporturilor, îmbunătățirea culturii pământului și asigurarea creditului și energiei necesare pentru punerea nestingherită în valoare a resurselor naționale.

Programul viza eșalonarea după importanță și urgența lor: unificarea și coordonarea C.F.R.; înzestrarea porturilor maritime și fluviale; organizarea energiei necesare potrivit unui plan de electrificare a țării, pentru transporturi, industrie și consumul casnic; dezvoltarea culturii naționale; organizarea apărării naționale pentru a satisface „prin noi înșine nevoile noastre”; punerea în valoare a „bogățiilor până azi nefolosite”.³⁰

De remarcat că finanțarea și punerea în practică a programului revenea atât Statului, care trebuia să găsească mijloacele pentru serviciul acestor noi înzestrări, precum și capitalul necesar, prin restabilirea creditului său înăuntru și în afară, cât și inițiativei private în jurul unui „program general făcut de stat”. Mijloacele de sporire a veniturilor statului, în organizarea existentă constau în aplicarea impozitelor, unificarea și completarea lor, precum și realizarea unui randament mai bun al serviciilor publice.

Elaborarea studiilor necesare pentru concretizarea și aplicarea programului, dar mai ales găsirea resurselor pentru alimentarea noilor cheltuieli necesitau timp, astfel încât, practic, execuția programului putea începe în anul următor, bugetul pe anul 1925 urmând să cuprindă pentru prima oară într-un buget extraordinar (criticat chiar de liberali în anii anteriori datorită lipsei veniturilor care să alimenteze un astfel de buget) începutul financiar al înzestrării.³¹

În 1924, după două exerciții bugetare echilibrate, reducerea inflației și reglementa-

²⁷ *Idem.*

²⁸ Vintilă Brătianu, *Referat privind liniile generale ale programului financiar al guvernului*, A.N.I.C., *fond Casa Regală*, vol. II, dos. 9/1923, f. 1-9; *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1924(1 ianuarie 1924 – 31 decembrie 1924)*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 31.

²⁹ *Idem.*

³⁰ *Idem*, p. 32.

³¹ *Idem*, p. 34.

rea unora din datoriile publice ale țării, reluarea plății cupoanelor și amortismentelor datoriei publice, România se afla în pragul relansării economice, potrivit concepției și planului ce aparțineau P.N.L.

Mersul ascendent al economiei și finanțelor întâmpina, însă, greutatea de durată și amploare, derivând din Tratat. În Memoriul³² prezentat de România la Conferința interaliată de la Londra (iulie – august 1924) adresat președintelui conferinței, Ramsay MacDonald, au fost evidențiate obligațiile și drepturile statului român după Tratat și îndeosebi primejdia de a fi obligați la plata obligațiilor asumate fără a recupera și drepturile la reparații.

Anterior, în aprilie 1924, într-o expunere făcută în fața Consiliului de Miniștri, Vintilă Brătianu aprecia că, România va continua să își apere drepturile față de interesele altor state, de cele mai multe ori în contradicție cu ale sale, chiar cu riscul de a crea conflicte de interes cu Statele aliate și asociate.³³

Astfel, România nu recunoștea, cum era și drept, hotărârile de la Spa. Ulterior, s-au înregistrat încercări repetate ale Marilor Puteri și ale Comisiei de reparații, de a sili statul român să plătească anticipat obligațiile sale, fără a recupera nimic din drepturile ce-i fuseseră recunoscute. În această situație, guvernul a menținut rezervele de la Spa, a cerut și a obținut o participare în cadrul acelei cote a reparațiilor în natură de la Germania. A refuzat să plătească înainte de a fi despăgubit. Nu avem deci dreptul – aprecia Vintilă Brătianu – cât dăinuiește nădejdea ca Germania să plătească cel puțin o parte din despăgubire „de a renunța la drepturile noastre, chiar cu riscul de avea încă unele conflicte de interese cu foștii noștri aliați, care doresc să își rezerve exclusiv în favoarea lor plățile germane și chiar a unor din cele ale statelor învinse” (a căror scadențe de plată s-au prelungit și chiar unele sume s-au redus).³⁴

În aprilie 1924, România acționase astfel în fața cererilor Marilor Aliați: a refuzat să participe la înființarea Casei create prin Conferința de la Innsbruck pentru plata de la 1919 a datoriilor antebelice austro-ungare, la crearea Comisiei de reparații (și în deosebi sub presiunea Franței, mai interesate); a refuzat cererea Angliei și Franței de a nu plăti României despăgubirile pentru distrugerea industriei de petrol, ci de a le compensa cu datoria de război față de aceste State, statul român luând asupra sa plata celor aproape 9 milioane lire sterline ce s-au recunoscut ca pagube ale industriei private (nestabilind, deși s-a solicitat, valoarea pagubelor Statului, care, după evaluările Institutului Geografic depășea pe cea a industriei petroliere private). Propunerea anglo-franceză ar fi însemnat a anticipa asupra reglementării datoriilor interaliată și a nu mai putea condiționa datoriile de la Stat la Stat, de despăgubirile de la foștii inamici; și-a manifestat rezerva de a satisface cererea S.U.A. de a anticipa asupra politicii celorlalți aliați și de a reglementa direct plata datoriilor de război de la Stat la Stat.

Guvernul se menținea în 1924 pe linia protestului de la Spa și cerea „pe de o parte, ca cel puțin ce ni s-a recunoscut să fie plătit în bani sau în natură și nu în compensații

³² *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1925 (1 ianuarie 1925 – 31 decembrie 1925)*, Imprimeria Statului, București, 1924, p. LVIII-LXVIII.

³³ Vintilă I.C. Brătianu, *Situația financiară în legătură cu situația politică și nevoile economice*, Anexă la *Expunerea de motive la Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1925*, Imprimeria Statului, București, 1924, p. XLV-LVI.

³⁴ *Idem*, p. LI

prin obligațiile care ni se impun”³⁵, iar „drepturile noastre trebuie, ca învingători, să fie cel puțin egale cu obligațiile ce ni se impun în totalitatea lor”.³⁶ Guvernul intenționa să folosească reducerile și amânările obținute de foștii inamici pentru a obține și România compensații. Singura cale de a apăra interesele României și a asigura refacerea sa era, deci, lupta pentru „un tratament egal și drept, negreșit cu puțință și de ciocniri de interese”, renunțându-se la calea de a evita orice ciocniri de interese cu Marile Puteri și a accepta tratamentul nedrept, nemulțumind pe alții în dauna puținței noastre de consolidare și cu pericolul de a vedea reînviată toate aceste greutăți în ziua când nu vom putea ține angajamentele prea mari ce ni se impun.³⁷

În ceea ce privește rezolvarea chestiunilor lăsate la învoiala părților, în aprilie 1924 guvernul ajunsese, cu toate statele foste vrăjmașe, cu excepția Germaniei, la învoieli sau aranjamente pe cale de încheiere, astfel că, se contura puțința de a relua relațiile normale, comerciale, financiare și politice cu fiecare din ele.³⁸

Punctul de vedere al guvernului referitor la drepturile și datoriile României rezultând din război, fixat în aprilie 1924 a fost transmis, prin Memoriul prezentat de Nicolae Titulescu Conferinței interaliat de la Londra, în concluziile căruia diplomatul român preciza că sarcinile pe care războiul le-a lăsat României cu creanțele pe care i le-a recunoscut până în prezent plasează România în imposibilitatea de a face față la toate obligațiile sale „dacă actualul regim n-ar suferi o revizuire în favoarea sa”.³⁹

„România nu înțelege – se arată în Memoriu – să nu renunțe în nici un fel, nici direct, nici indirect, la atitudinea pe care a luat-o în chestiunea drepturilor și datoriilor rezultând din război, în așa fel cum ea rezultă din expunerile cu caracter general, fie din expunerile asupra chestiunilor speciale pe care le-a făcut până în prezent în aceasta materie”.⁴⁰

Continuând și concretizând poziția adoptată în aprilie, potrivit căreia nu trebuie să ne așteptăm de la conferințe recuperarea acestor drepturi (sporirea drepturilor prin schimbarea cotei de la Spa, reducerea obligațiunilor, realizarea unor lichidări prin înțelegeri bilaterale – n.n.), ci de la acțiunea noastră proprie, guvernul formula „câteva concluziuni cari, pe bună dreptate exprimă contra parte a solidarității pe care România n-a încetat s-o arate pentru interesele țărilor aliate și asociate și anume: participarea României la execuția planului experților, mai ales a comitetului de transferte (transferuri – n.n.); revizuirea în favoarea României a procentajului de la Spa, acesta din urmă nefiind în raport cu drepturile sale și creanțele sale asupra Austriei, Ungariei și Bulgariei, ce i-au fost oferite în compensație, fiind în urmă suspendate; plata sau acoperire prin privilegiul unor oarecare creanțe speciale României, fie față de aliați, fie față de țările ex-inamice (România cerea să fie acoperite cu prioritate creanțele sale derivând din emisiunea monetară de către Puterile Centrale și din execuția anticipată a Tratatului de la București, precum și înscrierea creanțelor sale printre acelea care vor trebui să fie plătite asupra sumelor obținute prin aplicarea planului experților);

³⁵ *Ibidem*, p. LII

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. LIII,

³⁸ *Ibidem*, p. LIV.

³⁹ Memoriul prezentat de România la Conferința interaliată de la Londra (iulie – august 1924), *lucr. cit.*, p. LXVII.

⁴⁰ *Idem*.

indivizibilitatea, atât din punct de vedere al existenței lor cât și din acela al execuției lor, între datoriile impuse prin Tratat și dreptul la reparații, Tratatul neputând rezonabil să vrea să creeze un regim mai favorabil Statelor ex-inamice decât Statelor aliate, și cu atât mai mult neintenționând să creeze un bilanț pasiv pentru cele din urmă; soluționarea chestiunii datoriilor de război, bazată pe toți factorii problemei – scopul în care ele au fost create, modificările pe care le-a suferit de la semnarea Tratatelor, dreptul la reparații, necesitățile reconstituirii economice a Europei, echitatea.⁴¹

Poziția guvernului român asupra situației create României privind problema reparațiilor a fost reiterată în cursul întrevederii pe care ministrul român al finanțelor, Vintilă Brătianu, a avut-o cu John Bradbury, delegatul Marii Britanii în Comisia de reparații la 16 septembrie 1924.⁴² În notă, rezumând punctele de vedere ale ministrului român al finanțelor redactată de E. Neculcea, delegatul României în Comisia de reparații, transmisă lui John Bradbury, acesta din urmă era rugat „a binevoi să examineze” și să facă să se examineze, în ansamblul său și la lumina datelor numerice, documentele guvernului român, „poziția periculoasă creată României, în calitate de Stat succesor al vechii monarhii austro-ungare prin procedura întrebuițată până în prezent în materie de reparații”.⁴³

România, a precizat dintr-un început Vintilă Brătianu „aproba planurile experților cu condițiunea ca creanțele pe cari Tratatul sau Convențiunile le-au recunoscut României asupra foștilor inamici să poată fi acoperite”*.

Dar, creanța austro-ungară nu a fost încă fixată, iar România, stat succesor, are pe lângă creanțele de încasat ale Austriei, Ungariei și Bulgariei, să facă față obligațiilor pe care Tratatul de la Saint-Germain și Trianon le-a pus în sarcina sa. Iar atâta timp cât creanța austro-ungară nu a fost fixată, situația definitivă și precisă a statelor succesorale, față de reparațiunile austro-ungare, nu va putea fi determinată. România se va pronunța definitiv, în ceea ce privește coeficientul său de reparațiuni germane după ce se va stabili o balanță a creanțelor și obligațiilor, pentru a cunoaște activul precis ce rezulta din reparațiunile austro-ungare.⁴⁴

În fond, obligațiunile impuse României derivau din Tratatul cu Austria și Ungaria pe care le-a recunoscut din momentul în care a semnat Tratatul de la Saint-Germain și Trianon, pe care este hotărâtă să le respecte. Ea a consimțit a se asocia acțiunii de

⁴¹ *Idem*, p. LXVII-LXVIII.

⁴² Copie după scrisoarea adresată d-lui John Bradbury, delegatul Marii Britanii în Comisia de reparații, de d-l E. Neculcea, delegatul României în Comisia de Reparațiuni. Anexă la *Expunerea de motive la Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1925*, p. LXIX-LXXI.

⁴³ *Ibidem*.

* Creanțele derivau atât din clauzele părții VIII a Tratatelor, privind reparațiunile, și din celelalte clauze care figurează în celelalte părți ale Tratatelor (în special restituirea acoperirii depusă la Reichsbank, care corespunde cu emisiunea de 2.173.000.000 lei aur, pe care Germania a făcut-o în România în timpul ocupației, și pe care guvernul român a fost obligat s-o înlocuiască prin moneda națională; restituirea sumelor și bunurilor ridicate de Germania prin punerea în vigoare anticipată a Tratatului de la București, care n-a fost niciodată ratificat de România și care a fost anulat prin dispozițiile art. 259, aliniatul 6 al Tratatului de la Versailles; art.210, aliniatul 2, al Tratatului de la Saint-Germain; art.193, aliniatul 2 al Tratatului de la Trianon și ale articolului 143, aliniatul 1 al Tratatului de la Neuilly).

⁴⁴ *Idem*, p. LXX.

restabilire a echilibrului financiar și economic al Europei, care a determinat aliații să consimtă învinșilor concesiuni asupra obligațiilor ce aveau de îndeplinit, mergând până la moratorii pe termene lungi. Dar, dezechilibrul financiar și economic, determinat de înșuși foștii inamici, atinge și România, mai mult decât pe celelalte state aliate și ar putea fi invocat nu numai în favoarea învinșilor. Dacă România ar trebui să execute imediat plăți, fără a ține seama de situația sa creată de război și de eforturile și sacrificiile pe care le face pentru ridicarea sa financiară și economică, la care lucrează prin propriile sale puteri, cu prețul unor enorme sacrificii, ar pune-o în imposibilitate de a face față angajamentelor ce ea și le-a luat pentru a consolida datoriile externe.⁴⁵

Căderea României, ale cărei consecințe ar fi cu totul periculoase pentru toată Europa n-ar corespunde, cu siguranță, în situația economică dezastroasă consemnată la sfârșitul războiului – avertiza Vintilă Brătianu – politiciii de ridicare economică și financiară a Europei.⁴⁶

Ani de-a rândul România a făcut, sub guvernarea liberală eforturi impresionante pentru depășirea marasmului economic în care se afla, astfel încât, în vara anului 1923 Vintilă Brătianu putea afirma că, într-un scurt interval de timp ea a reușit: „să-și echilibreze bugetul și să obțină chiar un excedent bugetar în exercițiul 1922-1923; să-și consolideze datoria internă și să înscrie plata cupoanelor datoriilor interne și externe în bugetul expirat; să normalizeze căile ferate, cari au reluat traficul normal de înainte de război, cu toate distrugerile cari n-au fost încă complet reparate; în fine, să amelioreze producția sa, care a intrat pe calea normală”.⁴⁷

La începutul anului 1922 Statul a încetat să recurgă la emisiunea de bilete, făcând astfel primul pas spre asanarea monetară. Datoria sa internă se ridica, însă, în 1923 la circa 22 miliarde lei, iar datoria externă era de 650 milioane franci francezi și aproximativ 35 milioane lire.⁴⁸ La acea dată parte din datoria internă era consolidată, iar serviciul cuponului datoriei externe era asigurat de resursele bugetului ordinar.

Economia, în ansamblul său, își relua mersul ascendent. Suprafața cultivată era în 1922 cu un milion hectare mai mare decât în 1919, trecând de la 8,304 milioane hectare la 10,338 milioane hectare. Dacă în 1919 existaseră 346.000 hectare de pământ expropriat necultivat, în 1920 suprafața se redusese la 119.000 hectare, iar în 1922 toate parcelele distribuite noilor proprietari erau cultivate.

Producția de țitei a crescut de la 0,92 milioane tone în 1919 la 1,34 milioane tone în 1922, tendința fiind de continuă creștere. Însemnate zăcămintele miniere și resurse de energie își așteptau valorificarea, permițând României să dezvolte noi industrii. Numărul întreprinderilor menite să realizeze utilizarea bogățiilor țării a crescut. Dacă în 1918 existau 457 societăți pe acțiuni cu un capital de un miliard lei, în 1923 numărul acestora era de 1520 și aveau un capital de circa 13 miliarde lei.

Fusese învinsă starea de dezorganizare a rețelei de cale ferată, traficul fiind superior celui dinainte de război. Astfel, numărul locomotivelor în funcțiune a crescut de la 148

⁴⁵ *Idem*.

⁴⁶ *Idem*, p. LXXI.

⁴⁷ Memoriul „*Situația economică și financiară a României în 1923 și programul de viitor*”, remis de ministrul finanțelor, Vintilă I.C. Brătianu, în numele guvernului român, guvernelor aliate și asociate, în iunie 1923, în *Proiectul de Buget general al Statului pe exercitiul 1924 (1 ianuarie 1924 – 31 decembrie 1924)*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 93-94.

⁴⁸ *Ibidem*.

în 1919 (în vechiul Regat), la 1030 în 1920, 1540 în iunie 1922 și 1802 în iunie 1923.

Reparațiile și refacerea căii de rulare au permis revenirea la viteza trenurilor din 1914. Se apropia de finalizare aducerea la ecartament normal a celor 1000 km de căi ferate din Basarabia. Drept consecință numărul de trenurilor călători și de marfă a crescut de la 63 și respectiv 59 în 1919, la 759 și respectiv 613 în aprilie 1923. Numărul vagoanelor încărcate lunar trecea și el de la 41067 în ianuarie 1922 la 120000 în iunie același an.

O ameliorare continuă a înregistrat comerțul exterior și balanța comercială. A fost reluat în proporții crescânde, exportul de cereale, vite, lemn și produse petroliere. Exportul de cereale ajungea la 1,579 milioane tone în 1921 (față de numai 0,0022 milioane tone în 1919) și 1,276 milioane tone în 1922, când guvernul, datorită recoltei neîndestulătoare prohibise exportul grâului și porumbului. Numărul vitelor vândute peste graniță trece de la 2119 capete în 1920 la aproape 320000 capete în 1922. Exportul lemnului ajungea la 320000 tone în 1922, față de circa 66000 tone în 1920. De aproape 11 ori crescuse exportul de petrol în 1922 față de 1919 (436000 tone în 1922 față de 44000 tone în 1919), fără a atinge nivelul de 1 milion tone înregistrat în 1913.⁴⁹

Urișul deficit al balanței comerciale s-a redus continuu. Încasările bugetare sporite, datorate creșterii producției și volumului serviciilor, a fost însoțită, însă, de creșterea continuă a cheltuielilor pe care reorganizarea serviciilor și deprecierea monetară le impuneau Statului. Deficitul bugetar – fenomen comun aproape tuturor statelor Europei după război a scăzut constant, dar s-a menținut la un nivel periculos pentru finanțele țării: 3,203 miliarde lei în 1919 – 1920; 2,637 miliarde lei în 1920 – 1921; 1,0 miliarde lei în 1921–1922.⁵⁰ Fără a se putea vorbi de excedente bugetare, încasările sporite au permis Statului român să facă față nevoilor curente, fără a mai recurge la împrumut sau la emisiunea de bilete, să acopere creditele noi pe care guvernul le-a cerut și să asigure, comprimând cheltuielile cu prețul unor mari sacrificii pentru țară, echilibrul efectiv al bugetului.

Perspectiva creșterii veniturilor Statului prin dezvoltarea tranzacțiilor și creșterea producției, precum și prin aplicarea proiectată a impozitului complementar pe venitul global, ridicarea tarifelor monopolurilor (tutun, chibrituri), creșterea tarifelor la căile ferate, poștă, telegraf, s.a. și a cotei părți a veniturilor directe care va fi din ce în mai mare – „fără să strivească pe contribuabil și fără să stânjenească producțiunea țării”, precum și unificarea și revizuirea impozitelor indirecte și „utilizarea mai bună a domeniului Statului, mărit prin aportul provinciilor românești unite cu țara”, îndreptățea guvernul liberal, în al doilea an de guvernare, să aprecieze că România, fără a fi în afară de orice dificultate poate trece, „de la prima etapă, caracterizată printr-o politică de compresiune a cheltuielilor și de consolidare internă, la a doua etapă, care va fi aceea a noilor investițiuni pentru înzestrarea țării și valorificarea bogățiilor ei”.⁵¹

Elaborarea – cu întârziere – programului s-a realizat în baza prevederilor noii Constituții votate în 1923, care a precizat regimul subsolului, al apelor – până atunci diferite în provinciile care s-au unit cu Țara – ce urma a fi completate prin legi care să reglementeze regimul minelor, al căderilor de apă s.a. Scopul acestui program general

⁴⁹ *Idem*, p. 95.

⁵⁰ *Idem*, p. 96.

⁵¹ *Idem*, p. 97.

era – în concepția guvernului liberal – de a „determina cadrul în care se vor putea mișca munca națională și inițiativa străină, în acord cu interesele țării și fără să atingă independența politică și economică a Regatului”.⁵²

Două erau punctele esențiale pe care programul trebuia să le cuprindă: „restaurarea, restructurarea și dezvoltarea căilor de comunicație, și „valorificarea bogățiilor țării, materii prime de tot felul”, inclusiv a surselor de energie pentru electrificarea generală a țării „necesară pentru a facilita avântul industriei sale și a augmenta exportul combustibilului său, a petrolului mai cu seamă”.⁵³

Concretizarea primului punct viza multiplicarea racordurilor necesare pentru fluidizarea și creșterea traficului între Vechiului Regat și noile provincii – îndeosebi peste Carpați, trecerile existente neavând debitul necesar pentru a satisface nevoile unui trafic crescut – având în vedere că sensul traficului s-a deplasat, după 1918, spre porturile Dunării și Mării Negre.

Avea în vedere și amenajarea porturilor de la Dunăre, România putând și trebuind să profite de situația sa excepțională de țară situată la gurile Dunării grație regimului internațional al acestui fluviu.

Realizarea sa „intra în politica economică directă a guvernului”, concursul inițiativei particulare putându-se produce sub forma unor avansuri în bani, materiale, mașini, asigurate prin resurse bugetare rezultând din creșterea veniturilor datorate ameliorării situației economice sau din excedentul veniturilor pe care aceste servicii le vor produce.

Al doilea punct al programului (ce viza valorificarea materiilor prime și privea organizații cu caracter exclusiv economic și remunerarea participanților) trebuia să asigure rentabilitatea întreprinderii însăși.⁵⁴

Convins că poporul român va ști să facă efortul necesar pentru punerea în valoare a bogățiilor sale „guvernul nu nesocotește – se arăta în Memoriul înaintat Guvernelor aliate și asociate în iunie 1923 – prețul experienței și valoarea mijloacelor materiale pe cari i le pot da țările mai înaintate”.⁵⁵ „Lăsată numai puterilor ei, România ar ajunge sigur să îndeplinească programul ce și-l propune, însă în etape mici și cu scadență îndepărtată; sprijinită cu îndemânare – aprecia guvernul român – ea poate face din programul său economic o realitate vie într-un timp destul de scurt”.⁵⁶

Sprijinul țărilor mai înaintate „convine mai mult intereselor României și ale marilor state europene, căci consolidarea continentului face un pas înainte cu fiecare țară care își regăsește echilibrul economic”. În momentul în care pășea la concretizarea în detaliu a programului său economic de viitor „guvernul român vrea să știe – se arăta în finalul Memoriului – dacă țările care au interese comune cu România, cunoscându-i situația și posibilitățile de viitor, înțeleg să participe la consolidarea economică și politică a Regatului și dacă văd mijloacele de a colabora cu el în cadrul politicii române”.⁵⁷

Convingerea României era aceea că marile puteri își vor aprecia singure interesele

⁵² *Idem*, p. 97-98.

⁵³ *Idem*, p. 98.

⁵⁴ *Idem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 99.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 109.

și vor vedea dacă trebuie să o ajute pentru a porni „cu o oră mai devreme” către locul în care îi dă dreptul munca poporului și bogăția pământului ei.

Invitând guvernele puterilor aliate și asociate să participe la dezvoltarea economică a țării, guvernul român nega faptul că marea creștere teritorială a României ar fi un factor de natură a compensa toate erorile și toate nedreptățile care ar putea să rezulte pentru România din regimul ce i s-a creat în materie de reparațiuni și solicita, totodată acestora, „un tratament egal cu al celorlalte state aliate”.⁵⁸

Al treilea buget echilibrat, elaborat de Vintilă Brătianu pentru exercițiul 1925 continua politica financiară preconizată încă din 1922 caracterizată prin menținerea cheltuielilor în limita resurselor bugetare, oprirea emisiunii biletelor pentru stăvilirea prăbușirii monedei naționale și stabilizării monedei. În cadrul politicii de normalizare a serviciilor publice și a economiei naționale prin „propriile noastre mijloace”, guvernul realizase: îmbunătățirea mijloacelor de transport și păstrarea „caracterului național al C.F.R.”; aplicarea reformei agrare și normalizarea producției agricole; depășirea greutăților rezultate din nevoia sporirii producției prin liberalizarea completă a comerțului, cu aceea de a nu aduce un puternic dezechilibru în viața fiecărui consumator și în bugetul statului.⁵⁹

Pentru realizarea acestui din urmă obiectiv, Vintilă Brătianu a preconizat o cale de mijloc care să înlesnească trecerea treptată de la regimul de prohibiție, contingentare, de autorizări speciale existente la începutul anului 1922 la atingerea țelului unei desăvârșite libertăți. Taxele de export au fost în scădere, iar regimul vamal a ținut seama de ocrotirea consumatorilor fără a împiedica însă exportul.

Statul a menținut tarife inferioare de transport pe căile ferate față de cele practicate în alte țări pentru a nu scumpi producția, Căile Ferate Române fiind apreciate ca un instrument al economiei naționale.⁶⁰ Adoptată la sfârșitul anului 1924, legea pentru evaluarea și perceperea veniturilor și fixarea cheltuielilor statului pe exercițiul 1925 menținea restricții severe pentru numirile și avansările în posturile vacante*, dar aloca 2 miliarde lei pentru îmbunătățirea situației funcționarilor și pensionarilor statului.⁶¹

La sfârșitul anului 1925 se încheia o serie de patru bugete echilibrate ale Statului. A fost necesar pentru aceasta ca în fiecare an să se înscrie ca venituri ale Statului încasările efective din cursul anului precedent și să se mențină cheltuielile ordinare ale Statului în limita cifrei de venituri astfel obținute. Echilibrele bugetare au pus stavilă inflației și au dus la oprirea prăbușirii leului și stabilizarea crescândă a monedei. O asemenea politică nu a rămas fără revers. La 25 decembrie 1925 Diamandy transmitea de la „Legatiunea din Paris” că personalități franceze au afirmat că, deși nu împărtășesc „ideile domnului Vintilă Brătianu în privința capitalului străin din punctul de vedere al echilibrării bugetului și a politicii financiare, domnul Vintilă Brătianu a găsit metoda

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1925* (de la 1 ianuarie 1925 până la 31 decembrie 1925), Imprimeriile Statului, București, 1924, p. 5-7.

⁶⁰ *Idem*, p. 9.

* Vacanțele și avansările au fost interzise și în anul 1926.

⁶¹ *Idem*, p. 57, 62.

cea justă...”.⁶² Acestora li se adăuga lichidarea emisiunii de Stat și normalizarea în bună măsură a serviciilor Statului.

Politica fiscală a parcurs un drum riguros și prudent de seriere succesivă a creșterii moderate a impozitelor: în anul fiscal 1922/1923 s-au introdus taxele de export și au fost suprimate permisele și contingentările; în anul 1923 s-a aplicat reforma impozitelor directe; în anul 1924 s-au modificat taxele vamale de import și s-au urcat tarifele căilor ferate; în anul 1925 s-au urcat taxele de monopol și s-a operat o nouă urcare a tarifului C.F.R.; în anul 1926 s-a aplicat reforma taxelor de timbru și înregistrare, urcarea tarifului P.T.T., urcări suplimentare ale tarifelor C.F.R. și R.M.S.⁶³

Urcările succesive a impozitelor au fost coordonate cu politica generală a guvernului, care a căutat să calmeze și să stăvilească tendința inflaționistă a pieții și să frâneze scumpirea treptată a vieții din țară.⁶⁴

În 1925 arăta Vintilă Brătianu „ieșim din perioada de grijă exclusivă a trecutului, adică exclusiv de consolidare financiară, pentru a intra în perioada constructivă, de pregătire a viitorului și de punere în valoare a noilor condiții favorabile în care se găsește România întregită”.⁶⁵ „Cu datoriile la zi, bugetul echilibrat, disponibilități crescânde, moneda stabilizată, serviciile normalizate” ministrul finanțelor aprecia că „putem de aci înainte, pentru întâia oară după război, să putem face apel la creditul din afară pentru înzestrarea țării”.⁶⁶

Justificarea faptului că abia la sfârșitul anului 1925 se făcea apel la „o politică prudentă de împrumuturi” era că „a fi cerut bani când nu ne îndeplineam obligațiile existente, când nu pusesem ordine în cheltuieli, când aceste fonduri trebuiau întrebuințate pentru acoperirea de deficite bugetare, sau când prin instabilitatea monetară, împrumutătorul nu putea fi sigur că vom avea puțința de plată, era a ne supune dinainte unor condițiuni cămătărești sau a știrbi neatămarea noastră de tot felul”.⁶⁷ Pentru aceste considerente ministrul finanțelor a refuzat să contracteze credite pentru consolidarea bugetară știind, desigur, că și disponibilitățile finanței internaționale erau reduse.⁶⁸

Cu pragmatismul care-l caracteriza, Vintilă Brătianu stabilise și o clasare a nevoilor de satisfăcut prin împrumuturile externe: accelerarea consolidării monetare; consolidarea pe termen mai lung a unor împrumuturi (pe termene scurte sau cu dobânzi prea mari) care încearcă prea greu bugetul în anii viitori; construcția de căi ferate și amenajarea de accese la Mare și Dunăre pentru un program posibil de executat în 3 ani; cultura națională și sănătatea publică.⁶⁹

Nu excludea, pe viitor, realizarea unor investiții mari „și cu capital străin”, în cadrul politicii prudente de împrumut.⁷⁰

⁶² Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor de Externe, *fond 71/1920-1944*, România, vol. 358, p. 30.

⁶³ *Raport asupra proiectului de Buget pe anul 1926*, prezentat de Traian Lalescu, Imprimeriile Statului, București, 1926, p. 6.

⁶⁴ *Idem*, p. 7.

⁶⁵ *Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1926*, Imprimeriile Statului, București, 1925, p. 10.

⁶⁶ *Idem*, p. 6.

⁶⁷ *Idem*, p. 7.

⁶⁸ *Idem*.

⁶⁹ *Idem*, p. 8.

⁷⁰ *Idem*, p. 14.

Întrucât împrumuturile mari, transformate în lei pe piața internă puteau conduce la inflație, trebuia avută în vedere puterea de absorbție a pieții monetare românești și locul de întrebuintare a sumelor dobândite. „Credem, că pentru trei ani viitori – se arăta în Expunerea de motive la proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1926 – o sumă echivalentă cu 2 până la 3 miliarde lei, ar corespunde cu puțința noastră de întrebuintare practică fără a supraîncărca emisiunea și fără de a angaja creditul Statului cu sume prea mari, într-un moment în care el nu este cu totul normal și în așteptarea unor condiții mai bune mai târziu”.⁷¹

Făcând apel la creditul extern, ministrul liberal al finanțelor nu ezita să precizeze că „am refuzat deschiderea de credite în unele state, credite destinate exclusiv pentru cumpărarea de materiale sau chiar de anume materiale din țara respectivă”⁷², precum și faptul că „Neîmbinate cu sume disponibile de cheltuit în țară, ele nu puteau fi folosite, decât într-o slabă măsură”, elemente ce construiau evident, condiționări pe care le face cunoscute eventualilor creditori.

În raportul său general asupra proiectului de buget pe anul 1926, Traian Lalescu sistematiza cadrul legal în care urma să înceapă „politica de împrumuturi și de colaborare cu străinătatea care va veni pentru a ajuta opera de înzestrare a României arătând că Statul și-a stabilit domeniul de acțiune astfel: prin legea administrativă – raporturile Statului cu autoritățile județene și comunale; prin legea de comercializare a bunurilor Statului – modul de exploatare a domeniului său privat; prin legea serviciilor publice cu caracter comercial – organizarea acestor servicii și interdependența lor față de stat (legea căilor ferate, deja votată și legile R.M.S. și P.T.T. aflate în studiu); prin convenția monetară cu B.N.R. – obligațiunile Statului față de Institutul național de emisiune.”⁷³

În vederea trecerii la perioada de „înzestrare economică” s-a avut în vedere modificarea în bugetul pe anul 1926 a taxelor vamale menită să faciliteze dezvoltarea forțelor productive ale țării. Taxele de export au scăzut cu 1 miliard lei, iar cele de import au crescut cu aceeași sumă astfel că veniturile din taxe vamale au rămas neschimbate. Teoretic, taxele de export servesc la menținerea prețurilor interne sub nivelul celor externe și procură totodată Statului un mijloc indirect de acțiune contra speculațiilor artificiale de pe piețele străine contra monedei naționale.⁷⁴ Ele constituie o politică antieconomică dar, în situația anormală creată de inflație și speculații, reprezintă singura atitudine economică care ajută, prin profitul Statului, refluxul către situația normală”. Pe măsură ce prețurile interne și externe se nivelează, primele ajungând la nivelul celorlalte, taxele de export scad. O asemenea politică se inaugura în 1926 când volumul evaluării veniturilor din taxe vamale se reducea cu 20% față de anul anterior.⁷⁵

Revenit la conducerea țării la 21 iunie 1927 după o perioadă de aproape 15 luni în care în fruntea executivului s-au aflat Alexandru Averescu (30 martie 1926 – 4 iunie

⁷¹ *Idem*, p. 9.

⁷² *Idem*.

⁷³ *Raport asupra proiectului de Buget pe anul 1926*, prezentat de Traian Lalescu, Imprimeriile Statului, București, 1926, p. 11-12.

⁷⁴ *Idem*, p. 35.

⁷⁵ *Idem*.

1927) și Barbu Știrbei (4 – 20 iunie 1927), P.N.L. și guvernul I. I.C. Brătianu și-au continuat politica economică și financiară începută în ianuarie 1922.

Consolidarea, treptată economică și financiară a țării, dovadă fiind cele șase exerciții bugetare echilibrate, în care cheltuielile au putut fi ținute în marginile veniturilor, au permis lichidarea treptată a consecințelor războiului și realizarea unor înzestrări cerute de relansarea economică fără a se dobândi „desăvârșita consolidare a situațiunii noastre bugetare”. Oprirea inflației, urcarea cursului leului și „începutul de stabilizare ce se constată în timpul din urmă” – arăta Vintilă Brătianu, eternul ministru al finanțelor în guvernele liberale postbelice și proaspăt șef de guvern al aceluiași partid – au creat o situație economică nouă în care era nevoie a se prevedea „cel puțin o încetinire în creșterea veniturilor Statului”, de unde și nevoia de a opri sporirea cheltuielilor bugetare”.⁷⁶

⁷⁶ *Expunere de motive la Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1928, în Proiectul de Buget general al Statului pe exercițiul 1928*, Imprimeriile Statului, București, 1927, p. 8.

FONDUL DOCUMENTAR COLONEL IOAN NICOLIN (II)

Corina VOICULESCU*

Abstract:

The colonel Ioan Nicolin was born in the year 1882, in Diosti, in the ex district of Romanati. He studied at the military school in Iasi and then he followed the officer's infantry school in Bucharest, that he graduated in 1905. Sent to the 22 nd regiment of infantry of Targoviste, he worked there for twenty one years, fulfilling all the positions, from commander of the platoon to commander of the unit. Another ten years he fulfilled diverse positions in the superior echelons. Commander of the company during the Campaign in Bulgaria (1913), battalion commander in the Reunification War, hero of the battles of Rachitasul Mic (Oituz-Marasesti region) Unit and garrison commander, the colonel Ioan Nicolin distinguished himself not only as a conscientious military but also as a man that had interests in the literary and memorism field. He published poems in papers of the time, he was editor for "Istoricul Regimentului III Dambovita Nr. 22", with the occasion of reaching one century (1930) from the founding of one of the most important monuments in Targoviste, dedicated to the heroes that died in the Independence War and the ones that lost their life in the Reunification War.

Fondul documentar al colonelului Ioan Nicolin se află în patrimoniul Complexului Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște și a fost publicat în anul 2006¹, cu excepția unui caiet manuscris de memorii. În continuare, voi prezenta aspecte ale participării Regimentului III Dâmbovița Nr. 22 la Primul Război Mondial, având în vedere că anul acesta se împlinesc 90 de ani de la desăvârșirea unității naționale a statului român de la 1 decembrie 1918.

Colonelul Ioan Nicolin s-a născut în anul 1882, în localitatea Dioști, din fostul județ Romanati. A urmat școala fiilor de militari din Iași și, apoi, Școala de Ofițeri de Infanterie, din București, absolvită în anul 1905. Repartizat în 1906 la Regimentul 22 Infanterie din Târgoviște, l-a slujit vreme de 21 de ani, îndeplinind toate funcțiile, de la comandant de pluton la comandant de unitate. Comandant de companie pe timpul Campaniei din Bulgaria (1913), comandant de batalion în Războiul de reîntregire, erou al luptelor de la „Răchitașul Mic” (regiunea Oituz-Mărășești), comandant de mare unitate și al garnizoanei Târgoviște. Colonelul Ioan Nicolin s-a remarcat nu

*Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

¹ Corina Voiculescu, *Fondul documentar-colonel Ioan Nicolin*, în revista *Valachica*, Târgoviște, 2006, p. 205-214.

numai ca un militar conștiincios, dar și ca un scriitor, datorită preocupărilor sale constante cu caracter literar și memorialistic. A publicat poezii în gazetele vremii și a editat în anul 1930 „Istoricul Regimentului III Dâmbovița Nr. 22”, cu prilejul împlinirii unui secol de la înființare. A edificat unul dintre cele mai importante monumente din municipiul Târgoviște închinat eroilor căzuți în Războiul de Independență și cel de Reîntregire. De asemenea, a lăsat urmașilor săi o bogată colecție de fotografii de epocă, documente - cu subiect militar - și două volume de memorii.

Cel mai interesant document al fondului – colonel Ioan Nicolin – este un caiet manuscris de memorii, denumit de autor „*Decorațiile mele*”, scris după terminarea războiului mondial, când amintirile erau încă vii și reveneau obsesiv în memoria eroului care a participat și condus o companie în bătălia devenită celebră „Răchitașul Mic”, dar și la alte bătălii importante ale războiului mondial. Activitatea colonelului Ioan Nicolin a contribuit la creșterea capacității de luptă a armatei române pentru susținerea războiului, la înfrângerea Puterilor Centrale și la desăvârșirea unității naționale a statului român de la 1 decembrie 1918. Amintirile legate de participarea sa la Primul Război Mondial a trezit în conștiința eroului și alte evenimente petrecute de la începutul carierei sale militare (1906), de sublocotenent. Memoriile sunt redată într-o manieră personală, cuprinzând faptele, întâmplările, evenimentele și figurile oamenilor care l-au generat, începând cu anul 1906, când era sublocotenent, până în 1937 când, „acum, la 55 de ani vârstă, examinându-mi trecutul, pot călca pe panta coborândă a vieții cu conștiința împăcată că, în lume cât am stat, n-am fost un beneficiar gratuit al zilelor pe care Dumnezeu mi le-a dat” lăsând „oamenii mari ai țării noastre și faptele lor de glorie în seama numeroșilor scriitori mai calificați (...). Eu voi descrie numai faptele ce au fost împlinite de mine, care să le aleagă și să le prezinte generațiilor pentru studii și pentru educație”.²

În sprijinul afirmațiilor de mai sus, colonelul Ioan Nicolin se temea să nu fie considerat excesiv de subiectiv în scrierea memoriilor sale, legate de faptele de arme la care și-a adus contribuția, aducând argumente pentru susținerea acestora, medalii și decorații conferite lui, de către regii României și nu numai. Acestea au fost obținute de-a lungul carierei sale militare: *Medalia Jubiliară Carol I* (1906), *Medalia „Avântul Țării”* (1913), *Coroana României în gradul de Cavaler cu spade și Panglică de Virtute Militară* (1917), *Ordinul „Sf. Stanislas” cu spade* (1918), *Coroana României în gradul Ofițer cu spade* (1920), *Medalia „Bărbăție și Credință” clasa I* (1932), *Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1919*, *Semnul Onorific de Aur* (1924), *Steaua României în gradul de Cavaler cu însemne de pace* (1925), *Steaua României în gradul de Ofițer* (1930), *Coroana României în gradul de Comandor* (1931), *Medalia „Victoria” a Marelui Război pentru civilizație 1916-1921*, *Insigna Regimentului 22 Infanterie Polon*, *Insigna Regimentului III Dâmbovița Nr. 22*, *Medalia Peleş* (1933).³

Fiecare decorație, medalie avea povestea, semnificația și locul ei în memoria autorului. Din cercetarea acestor memorii se desprindea ideea că uneori în acordarea decorațiilor, nu se lua în seamă adevăratele fapte de bravură ale ostașilor de pe câmpul de luptă, fiindcă intervenea nepotismul și subiectivismul unor comandanți

² Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, *colecția modernă și contemporană*, inv. 32258 IB, p.2

³ *Ibidem*.

militari. Astfel de fapte se găsesc descrise în memoriile colonelului Ioan Nicolin: moravuri, obiceiuri, frustrări, bravuri, lașități, oportunități, modalități de îndeplinire a misiunilor de luptă, de executare a ordinelor, aliați (ruși și francezi).

Contribuția căpitanului Ioan Nicolin la Primul Război Mondial a fost recompensată cu Ordinul „Sf. Stanislas” clasa II-a cu spade (1918), care îi trezea eroului amintiri legate de luptele din timpul războiului, când ostașii regimentului s-au acoperit de glorie și de aceea am considerat să prezint în extenso memoriile legate de aceste evenimente. Aceste memorii sunt prezentate sub forma unui jurnal de front în care găsim descrise lupte, dar și întâmplări, fapte petrecute în afara timpului efectiv de luptă. Din cercetarea acestor pasaje din memorii constatăm că ostașii se comportau ca într-o familie, participând la evenimente sociale (căsătorie) sau își acordau sprijin reciproc atunci când erau răniți. Nu sunt omise nici situațiile neplăcute, ca atunci când erau obligați să suporte nedreptăți din partea conducerii armatei.

„La 23 februarie 1918 cu nr. 127444 s'a dat de comandantul armatei ruse din Moldova brevetul pentru această decorație. Cu brevetul Nr. 2816 din 12 mai 1918 s'a dat autorizație de M.S. Regele ca să port această decorație.

Se constată deci că după încheierea pazei am primit aceste brevete. Deosebit în Brevetul original rusec și în cel românesc se arată că a fost decorat căpitanul Nicolin din Regimentul 62 Infanterie de remarcat acestea pentru că în campania din Moldova , nu am primit nici un fel de decorație. Știu însă că Divizia XII cu raportul Nr. 1517 m'a propus la Steaua României. Mai știu că Comandantul de Regiment colonel Grecescu (R.62/70 Infanterie) mi-a spus că am fost propus la această decorație străină atunci când s'a dat drapelului „Mihai Viteazul”, pentru luptele de la Răchitașul Mic, unde eu am comandat tot timpul batalionul, care a dus acele lupte. Am fost însă mințit de colonel pentru că să tac, căci în acel timp propusese la decorația „Mihai Viteazul”, pe căpitanul de rezervă Mihalache, cu care făcea politică în regiment și care mai târziu l-a recompensat cu numirea în funcția de Prefect. Așadar de această decorație rusească se leagă pentru mine trei feluri de amintiri:

1)amintirea contactului cu rușii.

2)amintirea faptelor din partea a doua a campaniei, prin aceia că se spuneă că aceasta ar fi decorația pentru această campanie.

3)amintirea contactului cu alți străini în special cu căpitanul francez Mage. Toate acestea formează pentru mine, aureola prin care prive toate faptele mele din partea II a campaniei, căci decorația a fost dată în acel timp, pentru că am fost recomandat de un ofițer rus basarabean, din județul Hotin, numit Ciolac Petre, care auzise de la un camarad tot basarabean, de purtarea mea la Cocargea, partea I a campaniei în Muntenia. Acel camarad a lui Ciolac, fusese ofițer de legătură pe lângă Regimentul 62 Infanterie (am uitat numele).

Dar din cele povestite de acel ofițer lui Ciolac, acesta mi-a dat fotografia lui, pe care a scris: „Pentru buna amintire bravului căpitan român”. Cunoștința lui Ciolac

am făcut-o în partea a II-a campaniei, în drumul ce făceam cu Divizia XII de la Anghelești spre Mărășești 1917. Oprisem în halta mare într-o seară lângă Postul de Comandă al Corpului 8 Armată. Între ofițerii invitați la masă am fost și eu, care am găsit locul fixat la masă chiar în stânga generalului comandant, cu care am vorbit franțuzește și care auzise de mine și de la Ciolac, care era la cartier și de la comandantul unui regiment de cazaci, la care am fost găzduit într-o seară, la un sat aproape de Focșani, în timpul retragerii din Muntenia. Așadar se dovedește că colonelul Grecescu m'a mințit și nu-mi făcuse nici-o propunere la decorație străină. A fost și el la masă cu generalul corpului X și lui nu i-a dat nici-o decorație. Acestea sunt amintirile contactului meu personal cu rușii.

Cât privește amintirile faptelor mele din partea II a Campaniei, am arătat deja o parte, când am spus de luptele de la Răchitașul Mic, lupte descrise într'un capitol din Istorica Regimentului III D-ța Nr. 22. Acestea au fost în linii mari, cele mai importante, totuși într'un război lucrurile importante sunt ținute cu unele amănunte, care formează temelia celorlalte. Pentru aceasta voi remarca câteva, care pentru mine sunt **amintiri scumpe**.

Partea II a Campaniei a început pentru mine, din momentul ce Regimentul 62 Infanterie s'a contopit cu Regimentul 70 Infanterie și sub comanda colonelului Grecescu am intrat pe frontul din Moldova, unde terminasem retragerea din Muntenia.

Contopirea regimentelor s'a făcut într'un sat numit Orbeni, pe un timp de iarnă cu zăpadă multă și ger. Efectivul regimentului contopit a fost completat cu un număr de câteva sute de oameni veniți de la partea sedentară cari abia știeau să țină arma în mână. Mie mi s'a încredințat comanda batalionului I, format din oameni din Regimentul 62 Infanterie, dar mi s'au luat ofițerii de Dâmbovița și am fost încadrat cu ofițeri de la Muscel. Această înfrățire, mi s'a părut naturală și am lucrat în acest sens, reușind să capăt încrederea noilor camarazi cu care colaboram, lucru ce mi-a fost greu, căci ei auziseră despre purtarea mea. Colonelul Grecescu însă mi-a urmărit prin această încadrare înfrățirea, camaderia, ci un scop politic. El vroia să formeze curentul și spiritele în regiment, ca toți să vadă de bun, pe cine va vedea el și de rău și dușman, pe cel ce nu are opiniile lui. Pentru aceasta, a stârnit cu toată puterea să fie mutat din regiment, chiar de la început preotul regimentului 62, care era un om foarte abil și care făcea o politică deosebită de vederile lui, aducând în regiment un preot din Muscel, care era absolut unealta lui și care era terorizat de glumele și batjocora unui ofițer din anturaj, contra căruia nu îndrăsnea nimeni să spună un cuvânt.

Singurul om bun din Regimentul 62 Infanterie și pe care l-a oprit lângă sine și a devenit om de încredere a fost fostul adjutant al Regimentului 62 Infanterie care pentru a nu-și pierde un post, care îl ferea a sta în linia I a de foc, a preferat să critice pe fostul lui comandant ce servise în prima parte a campaniei și să indice pe toți ofițerii ce cunoștea că nutrise sentimentele contrarii sau independente. Acest om fără caracter, era prieten cu un locotenent cărn și urât de la Divizie, care avea mare trecere pe lângă generalul Moșoiu și prin acesta se aranjau minciunile și reclama de înălțare a colonelului Grecescu. Eu le-am văzut toate acestea de la început, dar pentru că eu fusesem prezentat între cei independenți, îmi convenea situația, căci eu nu urmăream nici idei politice nici măriri ci vedeam numai împlinirea datoriei cât

mai bine între camarazi și mulțumeam lui Dumnezeu, în seara luptelor mai liniștite, că mai eram în viață.

Era deci un avantaj pentru mine a fi independent, dar am avut din nefericire un dușman tot independent, care fiind gelos de situația mea și pentru că el îmi fusese subaltern temporar; nu voia să fiu eu în regiment, pentru a-l umbri. Umbrirea mea consta în aceia, că eu știam că este un element slab și ca judecată și cunoștințe în plus necinstit, un hoț ordinar care fusese prins conducând un car cu ovăz, furat în miez de noapte de la Infirmeria Teiș și fusese adus la comenduire noaptea de către patrulă, ca orice borfaș. Nu ar fi fost nimerit să vorbesc aci de acest element putred, dar cum am spus era fire independentă și vroia să ajungă celebru prin orice mijloc, ori cât de murdar, fapt care mi-a dat de lucru mult în partea II a companiei, căci aceasta îmi puneă bețe în roate și direct și indirect, potrivitându-se în caracter cu adjutantul de care s'a folosit la început pentru a mă lovi, ori decâte ori era ocazia.

Pentru edificare, voi cita un singur exemplu: Eram cu Batalionul la Momâia și pe Dealul Gleşneșul (Nord Mărășești). Chiar îndată după contopirea regimentelor în luna februarie sau martie 1917. Se ordonase trimiterea unor recunoașteri. Eu am trimis o patrulă care avea un țigan, ca sămbure, ca cel mai îndrășneț. Am urmărit-o cu un binoclu și țiganul mi-a adus o bobină de sârmă chiar din linia inamicului, care lucra rețele de sârmă. Acel om rău era pe lângă postul de comandă al Regimentului. Cum a văzut raportul meu, a început să-l critice, spunând că este mincinos și că dacă se va duce el în patrulă va aduce adevărul. El a crezut că dacă un țigan, pe care eu îl lăudam, a fost în stare să intre în rândurile inamice, inamicul este adormit și el va avea ocazia să se distingă, iar pe mine să mă înlăture de la comandă sau cel puțin să mă discrediteze. A insistat și a reușit să obțină aprobarea, a face el o recunoaștere pe frontul batalionului meu, deși nici el nici unitatea lui nu erau sub ordinele mele.

Când am primit înștiințarea oficială de la regiment am priceput. Mă simțeam mâhnit de neîncrederea în raportul meu, dar îmi părea bine că se va verifica și se va vedea că eu sunt om corect și aceasta cu atât mai mult cu cât auzisem că va fi însoțită de colonel până la postul meu de comandă. Așa s'a întâmplat. Atunci am spus că eu am urmărit patrula mea de pe creastă și am cerut să fie urmărită și această patrulă. Am indicat locul bun de observație și colonelul s'a executat. Eu am rămas la postul de comandă. După vre-o oră, m'am pomenit cu colonelul înfuriat și înjurând pe ofițerul cu care pornise. Acela s'a făcut cunoscător al poziției și i-a indicat alt loc de observație. Deosebit a fost nevoie să pună în acțiune o mitralieră și un pluton de pușcași pentru a salva oamenii cu acel nemernic mersese grămadă și după 200 m de la trecerea liniei noastre fusese prins în focuri de inamic, răbindu-i 2 oameni.

În plus locul unde am fost prinși de inamic era și mlăștinos un fund de vale pe coastă în glorie și la fel fusese și locul unde așezase la observație pe colonel. Atunci i-am spus colonelului, că inamicul nu doarme și că dacă țiganul îndrășneț a reușit, a fost faptul că pe îndrășneala lui s'au îmbrăcat instrucțiunile mele personale, între care a fost și camuflajul, căci toată patrula s'a mișcat încet, pe nesimțite ținând fiecare soldat o cracă cu frunze în fața sa. Se vede din această întâmplare, în ce mediu am desvoltat marea activitate a părții II a campaniei.

Puterea mea sufletească însă nu a fost deviată din linia dreaptă a caracterului meu, după cum se va vedea, căci am luptat și cu inamicul din față și eu în formă din

spate, până la finele acestei campanii. Așa, după câteva zile am fost schimbat cu batalionul de pe acest front și sub motiv de satisfacere am fost trecut la rezerva regimentului și în locul batalionului meu a fost pus un batalion ce era în rezervă sub comanda maiorului de cavalerie, dar care reușind a se muta la Bacău la comenduire, venise de acolo un maior proaspăt de rezervă, care era avocat și politician și avea nevoie de o distincțiune ușor obținută pentru a se reîntoarce glorios la partizani, așa cum făcuse în septembrie 1916, când lovit de o petricică lângă ochi, s'a bandajat și a plecat dupe front spre a ține discursuri în orasul lui natal de vitejiile ce făcuse. Remarc că acest locotenent de rezervă a apărut de la Fundeni maior comandant de batalion pe front, dupe 7 luni și eu eream tot căpitan, iar propunerea ce mi se făcuse aci am găsit-o după 2 luni oprită la brigadă fără număr de intrare și fără nota brigadei. Dar Viteazul Colonel și cu Viteazul Căpitan tot nu se despriseră. Tot pe această poziție, urmărind a prinde în neregulă la postul de comandă pe un ofițer de rezervă din Dâmbovița – tot avocat, și voind a avea martori pentru a-l extermina, au plecat în inspecție inopinată la acesta. Și-au luat și martor pe ofițerul francez, atașat pe lângă regiment. În drum ofițerul francez a văzut că sunt dezorientați și a trecut el înainte. Conducându-i prin șeant și cum nici el nu cunoștea caracteristicile de amănunt ale șanțului, s-a întâmplat că la un loc văzut de observatorul inamic, a fost lovit de un glonte în ceafă și a murit pe loc. Cu această ispravă s'a încheiat sederea regimentului pe acest front.

După aceasta am mers în mijlocul unei păduri lângă satul Anghelești. Aci regimentul a primit recruți, îmbrăcăminte și armament franțuzesc. Eu mi-am făcut bordeie spațioase și o casă de lemn pentru postul de comandă, iar în fundul său am construit un puț pentru apă. Îndată ce am terminat lucrările am fost însărcinat să fac instrucție ofițerilor și gradelor în regiment cu noul armament, ajutat și călăuzit de noul căpitan francez. Căpitanul Mage, cu care am legat prietenie de la această școală, pe care am condus-o în mod practic lucrând pe teren cu armamentul și cu toată lumea cu arma în mână. În acest timp am avut și un episod duios.

Locotenentul de rezervă Constantinescu numit în glumă de camarazi „Ceau-Ceau”-comandantul campaniei I-a avea o dragoste veche pentru o artistă, căci el era artist de la teatru și era un om talentat ca și fratele lui Ciprian, autorul piesei: „Omul și mârtoaga”. Sosise în mod clandestin în satul Anghelești, dragostea lui cu mama ei și plănuiseră, ca în acest timp, cât stăm pe loc, să facă căsătorie oficială. Eu am aflat și am lăsat dragostea tinerilor să se desfășoare după planul făcut. El însă nu știe că eu cunosc totul de la camarazi, căci nu-i spusese un cuvânt, asteptând să vină el a mă anunța despre un așa eveniment.

Într-o zi, pe la ora 9 dimineața făceam școală cu ofițerii sub un umbrar. Le predam metodele de luptă din un regulament franțuzesc ce promisese de la căpitanul francez. Locotenentul „Ceau-Ceau” lipsea. După câțva timp apare! Ridic capul și văd un om, îmbrăcat ca un clown.

Capela pe urechi. Tunica până la genuchi și mânecile acopereau mâinile, parcă erea o haină pusă în par, pentru speriat ciorile. Pantalonii stătea să cadă și bocancii foarte mari. Eu, aproape că nu mi-am dat seama, cine este în fața mea, având mintea ațintită la ideia ce expuneam în acel moment.

Un hohot de râs a prins pe toți ofițerii. În acel moment, înaintează foarte calm și se oprește în fața mea locotenentul „Ceau-Ceau”, pe care recunoscusem sub acele haine de trupă nepotrivite pe corpul lui. Cum se oprește spune:

Scuzați întârzierea Domnule Căpitan!

Am întârziat dar mă scuз prin eleganță!

Un nou hohot de râs a izbucnit între camarazi.

I-am făcut loc să i-a loc și am continuat ședința.

După terminarea orei, mi-a comunicat, că a hotărât să facă căsătoria și că mă roagă să-l cunun sau să-i fiu cel puțin martor, căci dorește ca să figureze și numele meu în această nouă familie ce el întemeiază acum pe front.

Despre haine și întârziere, a fost așa: Fusesse chemat de croitor să-i ia măsură pentru haine de ginere. Pentru ca să aibă posibilitatea a le ajusta, croitorul îi recomandase să încerce haine mai largi, ca să aibă de unde tăia. Încercând haine a trecut ora când trebuia să fie la școală și de spaima întârzierii a fugit cu hainele ce erau în acel moment pe el.. L'am primit – zâmbind – această justificare, dar și el a priceput că înțelesesem figura. Era un fel al lui de a se introduce cu ceva nou și comic. Eu toleram acest fel de a fi al acestui brav ofițer, care în asemenea împrejurări el forma comoara bucuriei și veseliei camarazilor.

Nunta s'a făcut. Am fost al doilea naș al lui. A avut concediu zece zile după nuntă și a revenit la companie lui în fruntea căreia a fost împușcat în fața mea pe Muntele Răchitașul Mic. Și aci i-am fost naș, căci eu l-am pansat și l-am transportat pe targă la postul de comandă, de unde a fost evacuat la un spital unde a murit. A fost un brav ofițer și un semn al inimei mele de camaraderie frățească.

În seara de 6 august, fiind atacat de nemți, a rezistat cu compania lui până a rămas cu zece oameni. Când l-am înlocuit s'a prezentat la mine. Ținea un toiag în mâna dreaptă și în mâna stângă capela. Fața era plină de noroi și hainele la fel. Prezentându-se a zis: „ Mă prezint . Eu și eu cu zece plăeși''. Expresia era bine aleasă, căci poziția face parte din munții Vrancei, pe care Ștefan cel Mare îi dăruise plășilor lui, care au apărut Moldova ca și noi acum.

Dar și moartea nu a fost cumpărată pe gratis de acest erou. Își recompletease compania și a ocupat aceiaș poziție. Pentru că aci era frontul la 6 pași, rețelele se împreunaseră plănuisem a îndepărta pe nemți, săpând galerii și arucând cu dinamita în aer poziția lor. În acest scop i-am dat lui Ceau – Ceau , o echipă de pionieri cu dinamită. Trebuiau făcute însă lucrări pregătitoare, care să înlesnească năvala noastră în șanțurile lor. Pentru că terenul era stâncos, am profitat de acest fapt, pentru a ascunde intențiunile noastre prin lucrări cu dinamită în șanțuri. Ceau – Ceau, striga înainte de a da foc dinamitei: Păzește-te frate Rudolf!. Așa îl chema pe observatorul neamț din față. Acesta lăsa capul în jos. Acesta lăsa capul jos. Detunătura se prooducea și astfel lucrările s'au executat fără ca dușmanul să priceapă gândul nostru. Când lucrările au fost terminate, Ceau –Ceau, m'a invitat să le văd și să punem la punct planul conceput. După ce am văzut toate lucrările, i'am mulțumit și i-am spus că merg la postul de comandă să raportez și că momentul execuției, îl voi semnala la telefon când va începe artileria noastră să tragă în postul de comandă al comandantului neamț din față: „ Căpitanul Tohan''. În momentul eșirei mele din șanț, un observator neamț, ce urcase de curând într-un pom stufos, în acea parte a frontului, pe unde ne găseam noi, a tras și l-a lovit. A căzut zicând: Mă loviși frate Rudolf!. „Acum la toți el le zicea : Rudolf. În acel moment am simțit un fior, cea deșteptat simțământul ce au avut în ziua nunței lui, când a fost rugat de camarazi să cânte: „ Grenandinul Ginerele'', el a răspuns: „Vă fac plăcerea pentru că e ultima dată că mai cânt: „ Grenadinul''! A cântat așa frumos și duios că a fost

o liniște ca la slujbă religioasă nu ca la nuntă. Așa s'a început și s'a încheiat acest episod al căpitanului Constantinescu de la Anghelești.

După ce am terminat școala ce mi se încredinșase, s'a făcut un exercițiu de tragere cu tot regimentul în prezența generalului Bertholot și am fost inspecți de Regele Ferdinand I, apoi am plecat la Mărășești, pentru a lua parte la ofensiva ce se proiectase. În drum am făcut popasul, despre care am vorbit deja, lângă Corpul 8 Armată rus, unde am cunoscut pe Ciolac, iar de aci am fost opriți în pădurea Dorasca, în spatele sectorului, ce trebuia să recunoaștem și să ocupăm, ca bază de plecare la atac. În pădurea Dorasca, apa din puțurile făcute era așa de tulbure și de rea, încât nici supă nu avea gust. Pentru aceasta am cerut sare de lămâe la Postul de ajutor al Regimentului, spre a pune în supă. Mi s'au dat vre'o 2-3 bucățele, învelite într-o foiță colorată. Am pus-o în port-moneul meu și la masa de la ora 12 am pus o bucățică în supă. După o jumătate de oră mi-a fost rău de moarte. Mi s'a făcut o spălătură stomacală de medicul batalionului și am scăpat. Nu fusese sare de lămâe ci niște cristale otrăvitoare, ce semănau cu aceasta. Așa de puternică otrăvă era, încât a ars foița și pielea port-moneului. Ce trebuie să fi fost în stomac și intestine? Trei zile am băut numai apă feartă limpezită, servită de ordonanța mea, un om credincios, căruia eu îi ziceam: „Nea Ioane”, nume sub care era cunoscut de toți ofițerii și chiar de colonel, care îl cunoștea prin dragostea ce-mi purta și istețimea cu care îl servea.

Era om de la țară, dar de un bun simț și de o finețe, care întrecea pe mulți preținși culți și căroră el făcea adesea observații, care fiind fine și cu spirit ereau primite fără supărare. Acest „Nea Ion” nu s'a despărțit de mine până la demobilizare și a venit pe la mine până a murit în anul 1932. Dumnezeu să-l aibă în pază! El a fost salvatorul vieții mele de patru ori în război. O dată la Cotenești (Muscel) când văzând că sunt ochit de un neamț în toiul unei lupte, când eu dădeam ordine stând ridicat pe un mal, el m'a tras cu toată puterea de haină și m'a târât în răpă, așa că neamțul nu a mai avut în cine trage.

A doua oară la Muntele Prisaca, aceiaș situație. Sosea un proiectil german, a cărui vâjăitură eu nu o semnalam, preocupat de lucrul meu. Aceiaș procedare. M'a tras de haină la pământ. Proiectilul a căzut în fața noastră. Malul s'a dărâmat pe noi, dar am scăpat teferi.

A treia oară într'un sat lângă Odobești. Dormeam în sat într-o casă. Comanda companiei de pe front o avea locotenent Stănescu Marin, ajuns locotenet colonel cu pretenții de colonel, care a părăsit frontul cu toată trupa și pe mine m'a lăsat dormind în casă fără a mă anunța. Inamicul a intrat dimineața în sat. Nea Ion, care nu dormea a venit la mine cu ceaiul. Eu eram așa de răcit și bolnav că nu puteam nici merge nici încăleca. Îmi ereau picioarele țepene de răceala încasată în timpul retragerii deoarece bocancii erau un fel de bucăți de piele legate cu o sârmă de telefon. M'a urcat pe cal. Cu o mână pe dârlogul calului și alta ținându-mă de picior am plecat. Inamicul ne-a văzut și a tras după noi. Nea Ion însă conducea cu meșteșug calul prin o grădină cu pruni până am intrat sub un mal, de unde călare la spatele meu am ajuns trupa ce se oprise la vre-o 2-3 km.

A patra oară a fost acum cu ocazia otrăvirii cu falsa sare de lămâe, când a spus sanitarilor să-l lase pe el să mă îngrijească, căci nu are încredere în ei, căci ei sunt plătiți de colonel să mă omoare pentru a scăpa de mine, care sunt prieten cu jidanul de franțuz, care face aci pe învățatul. Așa m'am făcut bine și a patra zi de la această

întâmplare am încălecat și am mers pe front la recunoașterea sectorului meu. Noaptea următoare am condus batalionul într-un sat, oprindu-l acolo, camuflat în șanțuri ce s'au săpat imediat prin curți și grădini. Artileria inamică a tras câteva proiectile toxice. Am pus măștile și am ajuns cu bine lumina zilei. Dimineața am mers la comandantul grupărei de artilerie să stabilesc legătura cu el. Era o grupare rusească sub comanda unui locotenent colonel. L'am găsit într-o casușă. Dormea. La ușa santinelă un soldat basarabean. Acesta mi-a spus: „Nu mai încerca domnule să vorbești cu el, căci e beat mort, uită-te cum roiesc muștele pe el și nu se mișcă. Toată noaptea a făcut chef cu ofițerii nemți, de la care a venit de vre-o două ceasuri”. Am încercat să-l deștept, dar a fost în zadar. Am plecat și am raportat. Seara următoare, s'a sunat alarma și am plecat înapoi în loc să ocupăm frontul recunoscut. Ne-am dus toată Divizia 12, pe frontul Mărăși și ne am oprit pe Muntele Vrancei. Se perdu-se contactul, cu inamicul care fugise prea repede. Am trimis patrulă, dar în zadar. Am stabilit frontul și am făcut personal o recunoaștere în fața frontului. Am dat însă de o patrulă de austrieci. Se întorseseră și căutau și ei contactul. Mi-am organizat poziția și am trimis patrulă să le stabilesc frontul. Un țigan s'a rătăcit prin pădure și a fost prins de nemți, care mi-au dedus sau aflat postul de comandă. De la ora 13 la ora 19 am bătut cu artileria toată zona în care era postul meu de comandă. Un proiectil a căzut pe cortul meu, rănindu-mi adjutantul, rupând mâna unui soldat, omorând agentul artileriei și rupându-mi firul de telefon. Tot ce era în jurumi era distrus împreună cu o secție mitraliere și postul de prim ajutor. Deplasările de aer, din cauza bubuiturilor au fost așa de puternice încât am fost adormit și a doua zi dimineața m'am deșteptat pe o targă pe care mă pusese războinicii cu Nea Ion, care credeau că am murit.

Am stabilit un nou post de comandă am refăcut unitățile și am început și eu să le răspund cu aruncătoare de grenade luate de la ei în timpul înaintării și cu artileria. După aceasta s-au liniștit și nici nu au mai atacat frontul meu, ci frontul batalionului de la stânga mea. Îmi făcusem toate pregătirile pentru atac și înaintare, urcând pe munte bateria de sprijin, depozitele de munițiuni și bateria. Dar într-o noapte la ora 12, am primit ordinul să mă retrag și să ocup Răchitașul Mic. Pe direcția de retragere indicată, aveam o singură potecă prin pădure de brad, deasă. Era așa de deasă, că trebuia să faci loc cu mâna printre crăci ca să poți merge. Am constituit o ariegardă și eu cu felinarul în capul batalionului, care era înșirat pe un rând om după om, am condus batalionul până la lumina zilei, când am eșit din pădure. Am trecut batalionul în formație de marș de apropiere, pe coloane scurte și cu eșalonare suficientă. Abia când se terminase mișcarea, când un aeroplan german a sburat deasupra noastră artileria inamică a început să tragă. Era însă zadarnic, căci oamenii mei știau cum să se ferească de asemenea trageri, făcând salturi pe locurile unde căzuseră proiectile și stând adăpostiți pe locurile unde cădeau. Așa am ajuns la Fabrica Carpați, fără a avea un singur om sărit sau pierdut. Venise și țiganul ce se pierduse de patrulă la Sboina dar care rătăcise câteva zile prin pădure și pe la alte unități. Toate materialele erau aduse: munițiuni, unelte, bucătarii, etc. Am urcat Muntele Răchitașul Mic, am dispus batalionul pe noua poziție și am plecat în inspecție spre seară la ora 9(21). Era încă lumină. La stânga însă mi s'a raportat că nu s'a găsit Regimentul 45 Infanterie pe Muntele Răchitașul Mare. Mergând personal să caut legătura, am întâlnit pe lt. Colonel Manolescu Ioan, șeful de Stat Major al Diviziei noastre(12). Acesta mi-a dat pe loc un ordin scris de a face

legătura cu un batalion tot din regimentul meu, spre stânga și înapoi, deoarece Regimentul 45 Infanterie ocupase din greșală Muntele Hagiu, lăsând un gol de peste 12 m. La stânga mea. Acest gol fusese ocupat de batalionul cu care acum trebuia să fac legătura. Măsura fusese salvatoare, căci după câteva minute de la plecarea acestui brav ofițer de stat major, au și apărut unități inamice pe Răchitașul Mare, adică exact în stânga frontului batalionului meu. Înainte de căderea întinericului avangarda inamică a și atacat flancul meu stâng, care forma cu batalionul vecin un unghi ascuțit, cu vârful spre inamic(Răchitașul Mare). Atacul lor a fost oprit cu grenade și mitraliere. Artileria încă nu era gata de luptă. Astfel în seara zilei de 2 august 1916 eram instalat pe noua poziție ce domina Valea Susiței și toată zona din spate până la Adjud. Dacă inamicul punea stăpânire pe ea cădea între Armatele I și II Române și le zădărnicea toată acțiunea și Bătălia de la Mărășești nu se știe dacă ar fi avut loc, mai ales că la aripa stângă a armatei I, în acest timp nemții înaintau după rușii care se retrăgeau de pe front fără luptă. Ei au înțeles importanța poziției de aceia de la 2 la 7 august au dat câte două atacuri în fiecare zi pentru a pune stăpânire pe Răchitașul Mic. Au folosit în aceste atacuri trei regimente germane. Toate atacurile lor s'au topit. Chiar efortul de la 6 și 7 august, când am ras cu artileria toată pădurea de pe Vârful Răchitașului nu le-a adus gândul la îndeplinire, căci eu am rămas stăpân pe poziție, neschimbat până la încheierea armistițiului.

(...) a râșnii la mine căteii, care ședeau în timpul luptelor cu geamantanele gata și cu capul în câte o gaură.

Prima a fost aceasta.

Vine la postul meu de comandă generalul Moșoiu. Cum m'a văzut, m'a întrebat că de ce au fugit oamenii mei după front. Revoltat de această întrebare, a cărui isvor îl pricepusem, am răspuns, că oamenii mei **au fost eroi, ce stau cu trupurile lor pe poziție și aruncați de obuze în arbori**, cerând să meargă să le vadă. M'a amenințat cu bastonul că mă bate, pentru că spun minciuni. Țineam mâna pe pistol, gata să-i trag un glonț. În acel moment, mi-a trecut prin față imaginea unuia dintre cei mai buni prieteni și camarad de clasă cu mine, căpitanul Isbășescu, care în timpul retragerii, a fost făcut „laș”, tot de acest general, animal cu chip de om. Bietul meu amic, pe care îl știam om de credință și auzisem de bravurile lui, cât luptase în corpul grănicerilor, fiind obosit după luptă, nemâncat câteva zile și surescitat de cuvântul „laș”, și-a tras un glonte de pistol în tâmplă pe loc. Îmi venise în minte să răzbun și pe camarad și pe eroii mei ofensați de acest burtă verde, care prin brutalitate și lingușiri înconjurat de tot ce este mai putred a ajuns dus de alții la situații nemeritate. Nu pot spune aci toate, căci nu pot produce aci toate documentările, dar ce spun eu este adevărat. Văzând mișelul, că eu devin amenințător, nu m'a lovit cu bastonul, dar a spus colonelului Grecescu: „Ia-l de aci Grecescule, că dau”! Acesta m'a tras de mânecă și a zis să mă liniștesc. M'am liniștit, dar am insistat să meargă pe poziție să-i arăt eroii morți și nu m'am lăsat până nu l-am dus să vadă. Am mers pe jumătate frânt, dar venind câteva proiectile de la inamic, a întrerupt drumul și declarându-se mulțumit, a mers la postul de comandă al regimentului fără a mai inspecta bucătăria batalionului meu cum avea în program. M'a invitat să merg și eu la postul de comandă cu ei. Am fost. Mare mi-a fost surpriza, când l-am auzit, poftindu-mă să ciocnim un pahar de țuică și să nu mai fiu supărat. Am stat puțin loc o clipă, însă colonelul Grecescu mi spus, să nu fiu om rău și să ciocnesc cu domnul general. Cum puteam să fiu eu calificat om rău? Dar

cine mi-ar fi dat dreptate? Mi-au fulgerat ochii de lacrimi și m-am supus, căci misiunea mea încă o simțeam neîmplinită. Așa am bravat lașitatea, locotenentului cărn, despre care am aflat că fusese trimis de general pe front în timpul luptelor, ca să vadă și să aducă informații de la fața locului. Ce o fi văzut acest nemernic nu știu, dar știu că nimeni nu l-a văzut apărând nici pe linia patrulilor de contrainformație din spatele frontului. Acesta spusese că a văzut soldații mei fugind de pe front. Pe acesta îl ținea și l-a ținut și după acesta, generalul Moșoiu, ca om de încredere pe lângă persoana lui de comandant de Mare Virtute, l-a decorat pentru vitejie și l-am văzut că a ajuns colonel ca și mine. Dar lupta mea nu s'a terminat aci. În timpul atacurilor de la 2 la 7 august 1916 pe Răchitașul, inamicul a distrus complet campania căpitanului Micadoiu care se găsea în vârful unghiului despre care am pomenit. Căpitanul a fost și el rănit și încurcat în ramurile copacilor ruși de arbori nu a putut fi scos de sanitari. Astfel inamicul a ocupat terenul ce ocupa el cu 2 plutoane, urcând până aproape de vârful Răchitașului. Nici odată inamicul nu a pus stăpânire pe acest vârf. Trupa germană, care a mers să ocupe locul lui Micadoiu, nu s'ar fi oprit până nu trecea de acest vârf neavând nimic în față. Dar crăcile și arborii erau așa de încurcați și de deși că nu s-au putut mișca. În acest timp de oprire am trimis contraatacul meu cu Locotenentul Popescu Anton care s'a strecurat prin un loc cunoscut de noi, mai puțin încurcat și a pus pe nemți pe fugă, care fugeau aruncând armele și cu capul gol. Dar ce folos. Artileria noastră a tras drept în mijlocul acestor bravi și i-a jumătățit. Chiar locotenentul Popescu Anton a fost acoperit de pământul răscolit de un obuz. Dar ei au rămas pe loc, ocupând, cei ce au rămas în viață pe frontul gol pe vârful Răchitașului, pe care loc a rămas frontul până la încheierea păcei și unde a murit „Ceau-Ceau”. Colonelul Grecescu, care a văzut că acum este ocazia a se pune în evidență, ca mare erou, a suportat fals situația. A spus că inamicul a ocupat Vârful Răchitașului Mic și a propus generalului Moșoiu să se facă un atac din cadrul Diviziei pentru cucerirea lui. Am fost întrebat de generalul Moșoiu la telefon și mi-a cerut chiar părerea dacă este just și cum cred că trebuie recucerit. I-am răspuns să mă lase liniștit, căci nu este nimeni pe vârf și că un asemenea atac ar fi zadarnic.

A trimis pe Seful Secției Topografice de la Divizie-Maiorul Zaharescu-să verifice cele spuse de mine. Eu l-am condus. I-am arătat și s'a convins. A stabilit pe planul director frontul și a plecat. Ce se întâmplase în acest timp? Marele Cartier primise raportul că inamicul a ocupat Răchitașul Mic. Ce era de făcut?

Căpitanul Nicolin nu știa atunci acest lucru.. Deci ocazie de a simula un mare atac, care v-a atrage laude de vitejie pentru generalul Moșoiu și colonelul Grecescu-prietenul său. Și așa au făcut. Au dat ordin ca să se retragă trupa mea ce ocupa linia I-a – acest lucru este scris și în cartea lui Kirilșescu. Motivul a fost ca să nu fie lovită de artileria noastră. I-am format trei coloane de atac sub comanda colonelului Grecescu, care au fost puse pe baza de plecare în pădure, fără nici o orientare. Eu am protestat, dar colonelul Grecescu, pentru a mă liniști a venit la postul meu de comandă zicând că de aci conduce acțiunea. Dar de aci nu a avut nici o legătură, cu nici o coloană. El era convins că acțiunea este un bluf, dar ședea lângă mine, căci știa că se vor încurca lucrurile tot eu le descurc și ese cel puțin cu obrazul curat. Așa a fost.

Îndată ce infanteria mea s'a retras, cum era ordinul, infanteria germană, care era la 6 pași a sărit în locul nostru. Îndată am fost anunțat la telefon de aceasta și mi s'a

cerut ordin. Eu n'am mai întrebat pe colonelul Grecescu ce să fac, și am spus imediat contratac de companie cu plutoanele de rezervă. Colonelul Grecescu a auzit și a plecat zicând: Vezi Nicoline, bagă de seamă că eu merg să conduc acțiunea detașamentelor și a plecat. Se împlinise ce prevăzusem. Coloanele Colonelului Grecescu au avut următoarea soartă. Cea din stânga s'a pierdut prin pădure și a trebuit să umble o patrulă a mea toată noaptea până a găsit-o. Coloana din centru: un batalion din Regimentul 28 Infanterie, care a trecut pe lângă postul meu de comandă, îndată ce a intrat în barajul artileriei a luat-o la fugă. Căpitanul Popescu Gheorghe, comandantul companiei mele de mitraliere, ce era alături, mi-a comunicat acest lucru. Am ordonat, ca cu mitralierele ce avea în rezervă să tragă în sus, câteva serii de secerare pe tot frontul. Așa am reușit să opresc această celebră coloană, care era cea mai puternică. Coloana din dreapta, a pierdut direcția și a nimerit tot pe aci, cu căpitanul Andreescu, care nu a voit nici măcar să ea o călăuză de la mine, ca să-l aducă la direcția adevărată. Îndată după aceasta a venit căpitanul francez Mage. Am vorbit cu el. I-am spus situația și l-am rugat ca împreună cu adjutantul meu, care cunoștea poziția, să meargă pe front să vadă cel puțin unde a ajuns cel puțin coloana Andreescu. A mers singur, spunând că el cunoștea poziția bună. Trebuie să remarc, că în momentul în care a pornit acest brav ofițer s'a dezlănțuit un bombardament inamic, formidabil. A mers împreună cu un agent de legătură, care mi-a povestit în urmă, cum săreau din groapă în groapă de obuz. S-au întors. Căpitanul Andreescu fusese găsit lângă o stâncă adăpostit, iar compania sa nu știa pe unde este prin pădure. Căpitanul francez, a plecat indignat, că părerea mea nu a fost ascultată. Nu știu ce ar fi raportat el maiorului lc. Gros, șeful său direct, de la Divizia 12, dar știu că atunci când a plecat misiunea franceză-m'a îmbrățișat și mi-a spus să mă ajute Dumnezeu să scape de asemenea oameni. Mai știu că după încetarea acestor lupte, el a provocat vizita Șefului de Stat Major al generalului Berthlot, care a fost condus de mine pe toată poziția batalionului meu de la un flanc la altul, după care m'a felicitat numindu-mă erou. Mai știu asemenea că după acesta a venit în vizită un american, reprezentantul a mai multe ziare americane, care mi-a spus, că a auzit de mine, că a venit să mă vadă și că simte lângă mine, că se găsește într-un loc sfânt, ca într'un altar dumnezeiesc, care arată oamenii ca pe niște sfinți. Ce a rezultat din toate acestea?

a). Un război groasnic între căpitanul Andreescu și colonelul Grecescu, apoi între căpitanul Andreescu și general Moșoiu. Din acest război căpitanul Andreescu, a căpătat zece ani închisoare, de care a fost grațiat după încheierea păcii, cu multe stăruințe politice și cu bani dați de familia lui.

b). Generalul Moșoiu și colonelul Grecescu au fost decorați cu: „Mihai Viteazul”.

c). Căpitanul de rezervă Mihalache, care nu știu pe unde a fost, dar despre care se spunea că a fost să repare o mitralieră defectă pe Răchitașul Mic, fapt care verificat nu a corespuns afirmațiilor, pentru care a fost decorat cu „Mihai Viteazul”.

d). Drapelul Regimentului a fost decorat cu „Mihai Viteazul”. Colonelul Grecescu a pretins că drapelul Regimentului 70 Infanterie a fost decorat pentru luptelor din Muntenia. Iată cum este însă adevărul: Când s'a unit Regimentul 70 Infanterie cu Regimentul 62 Infanterie și s'a făcut Regimentul 62/70 Infanterie sub comanda Colonelului Grecescu, noul Regiment a luat drapelul Regimentului 70

Infanterie, cu care a venit Colonelul Grecescu, deoarece Colonelul Caluda fostul comandant al Regimentul 62 Infanterie, era bolnav în spital unde a și murit, bolnav de boală de inimă (cord).Decretul de decorare al drapelului Regimentului 70 Infanterie, vorbește lămurit de bravii eroi apărători ai cotelor de pe Muntele Răchitașul Mic.Deci s'a recunoscut bravura acestor eroi, care nu au primit decorațiile la care-i propusesem eu,comandantul lor de batalion. Citez pe cei propuși de mine:

1.Locotenentul Săileanu Gheorghe de rezervă, care în ziua de 2 August a oprit pe cota 696(zisă de la Șea)întaintarea inamicului stând două ore înconjurat de inamic.

2.Locotenent Corbureau Mihai,care în momentul când a căzut compania căpitanului Micadoiu, mi-a fost raportat situația și a întrebat, ce să facă că nu mai are rezervă și este bătut de flanc și spate. I-am răspuns: Așteaptă, că voi contraataca. El a ținut trupa pe loc, umblând printre oameni și îmbărbătându-i în ploaia de gloanțe. Dacă un om al lui se mișca în acel moment, panica era gata și tot frontul era căzut, căci în sectorul acestei companii pădurea nu fusese ruptă și inamicul putea înainta în voe; mai ales că eu pornisem ultima rezervă la contraatac spre compania Micadoiu.

3. Locotenent Popescu Anton, care a condus contraatacul și care cu toate perderile ce a avut de la artilerie, a pus pe nemți pe fugă și a repocupat locul companiei lui Micadoiu.

4. Locotetenentul Constantinescu care, cu zece plăeși, mai rămăsese din o companie de eroi.

Dar va spune, cineva de ce nu am făcut gălăgie atunci, sare imediat după încheierea păcei?

De ce scriu acum?

Răspund:

Întâi: Am socotit că nu era frumos să mai umblăm dupe decorații, în urma ordinului M. S. Regelui Ferdinand, pe care l-am citat la „,Coroana României”, în această descriere. Apoi, nici nu puteam face așa ceva în fața unei urgii adevărate ce pornise contra mea după încheierea păcei. Se despărțise Regimentul 62/70 Infanterie și eu luasem comanda Regimentului 62 Infanterie. Colonelul Grecescu, nu mi-a dat nimic din averea Regimentului 62 Infanterie și aproape nici nu aveam ce să dau mâncare la ofițeri și trupă. Eu ceream și el refuza. De aci am război întreg.

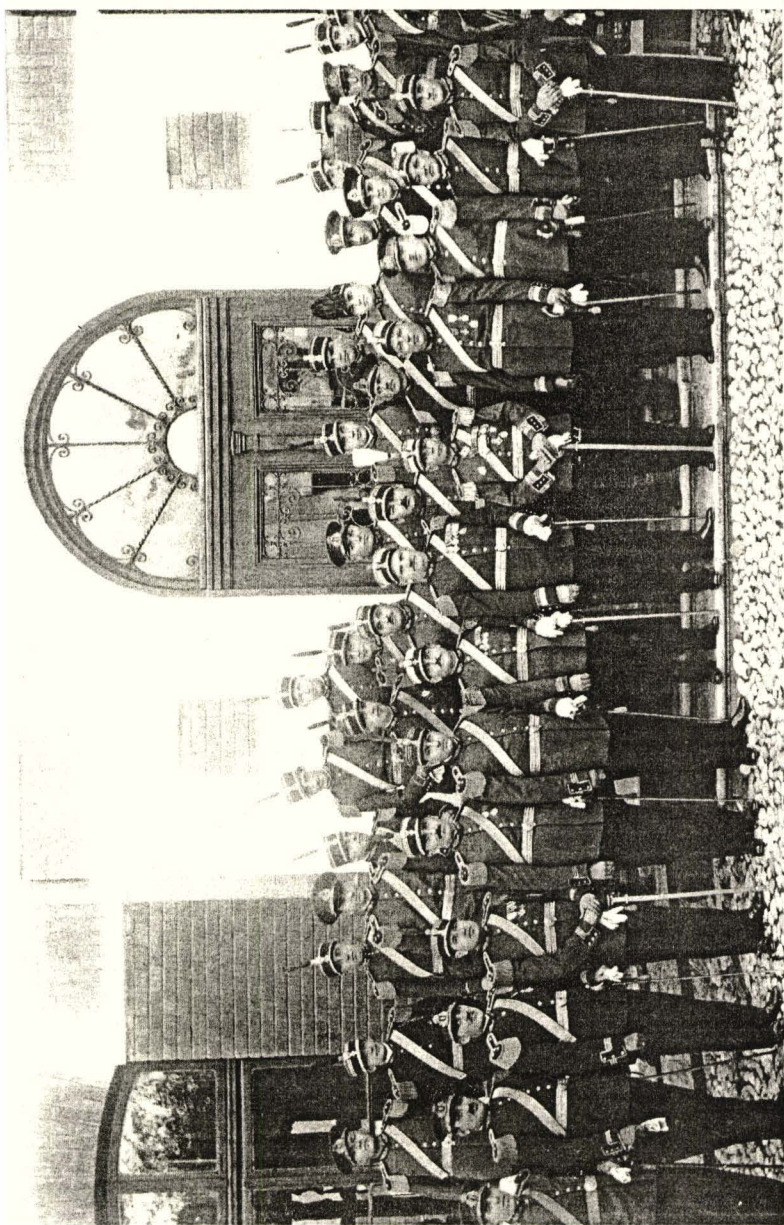
În această situație vine la comanda Regimentului 62 Infanterie colonelul Budenu Anatol. Acesta însă în loc să se intereseze de averea regimentului și de hrana trupei a început război contra colonelului Grecescu, sub motiv că ar fi furat cai și hamuri de la ruși și lui nu-i dă nimic. În acest scop a făcut reclamație scrisă și m'a chemat pe mine să fac declarație scrisă prin care să afirm acestea. Eu care nu știam ce se petrecuse în spatele frontului, am răspuns că nu pot scrie pe hârtie cele ce nu am văzut. M-a poftit să plec și mi-a spus: „Lasă că te aranjez eu”. Acesta era maiorul care la Cocargea a fugit producând panică în trupă, care mai târziu la un alt regiment fusese bătut de ofițeri, care i-au pus sacul în cap și i-au dat lecția cuvenită omului, ce era căsătorit, comandant și se lega de soțiile ofițerilor, terorizând pe bărbații femeilor tinere și curățele.

Acesta mi-a scris în memoriu, că nu sunt în stare să comand o companie, după ce am refuzat declarația cerută motiv pentru care a fost pedepsit, când generalul comandant al Diviziei 6 unde, trebuia să fiu în toamna anului 1918, a cercetat și a

*aflat cum a făcut și de ce a făcut așa nota mea din carnetul anexat la memoriu (sub formă de foaie calificativă) deși nu fusesem sub comanda sa decât două luni, căci am fost mutat la Serviciul Geografic. Așa am încheiat partea doua a campaniei, mergând pe un drum plin de spini, dar luminat de puterea caracterului meu și simțământul împlinirii datoriei cu cinste și onoare”.*⁴

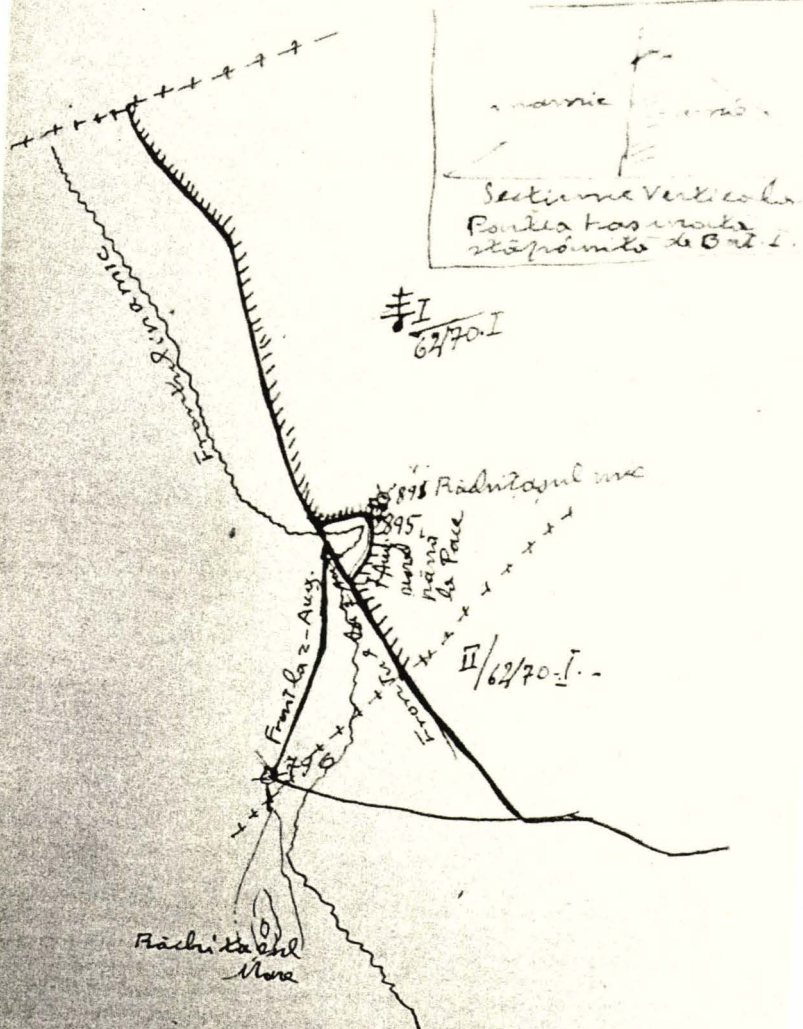
Colonel Ioan Nicolin

⁴ *Ibidem*, p.54-97.



Regimentul III Dâmbovița

de partea Caraculului mic și
 Simțământul împlinirii datoriei
 Pe Cămin și onoare —
 Colonel F. I. I.



Schița frontului
 de la Răchitașul mic.

Schița frontului de la Răchitașul Mic

PRESA ROMÂNEASCĂ INFLUENTĂ ÎN COMUNICAREA INFORMAȚIEI DESPRE SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Anca ANGHEL*

Résumé:

La presse moderne a été dû son évolution qualitative et quantitative aux plusieurs éléments, parmi les plus importants: le régime politique, le niveau de développement économique, la technologie rapide d'impression, de multiplication, l'obtention d'informations, des télécommunications efficaces, une collectivité des journalistes professionnels, une législation de la presse rapprochée aux intérêts de ce domaine.

Un facteur extrêmement important en ce qui concerne la Roumanie moderne a été aussi l'influence externe, venue de la part de quelques pays puissants comme la France, l'Italie, l'Allemande, l'Angleterre. On ne doit pas omettre le fait que plusieurs journalistes étrangers se sont établis dans notre pays en impulsant le développement de la presse roumaine, surtout de point de vue technique.

În ultimii ani ai veacului al XIX-lea, și la începutul secolului al XX-lea în Lume se resimțea, inevitabil în grade diferite, efectul interferenței câtorva procese declanșate la nivelul structurilor și suprastructurilor. Noile ritmuri ale dinamicii economico-sociale, caracteristice celei de-a doua faze a capitalismului liberei-concurențe la monopol și imperialism, precum și însemnate modificări în raportul de forțe dintre statele lumii; centrele de gravitație ale civilizației materiale se deplasau din insulele britanice către regiunile centrale ale continentului european – spre Germania, transformată în primă putere economico-militară din Europa, și peste Atlantic, S.U.A., țara care devansase Europa, devenind cea mai mare putere industrială. Mai pronunțat decât oricând în trecut, primatul considerentelor economico-financiare asupra altor factori care influențau relațiile internaționale se află, în acest context, în atenția cercurilor conducătoare ale tuturor marilor puteri¹.

Ca urmare, la fel ca în secolele precedente, resorturile expansiunii coloniale au rămas preponderent în Europa. Teritorii întinse au fost transformate în imperii coloniale dominate de câteva țări europene, și în limite foarte modeste, de S.U.A și Japonia². În Pacific și în America Latină, tânărul stat american transpune în plan extern

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

¹ Mircea N. Pop, *Crizele politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea – preludiv al primului război mondial*, în “Studii și articole de istorie”, București, 1986, p. 73.

² *Ibidem*.

impresionanta ascensiune a economiei sale. În Asia, Japonia imită puterile occidentale, formând un imperiu colonial și zone de influență.

Teritoriile acaparate în perioade 1876-1914/15, ca urmare a expansiunii coloniale, de către primele șase mari puteri coloniale – Anglia, Franța, Germania, Belgia, Olanda și Rusia – au însumat 25 de milioane km.² adică de 2,5 ori mai mult decât suprafața Europei, având o populație de 525 milioane de oameni³.

Sfârșitul de veac pe care ne-am propus să-l analizăm era, în multe privințe, semnificativ. “Europa Marilor Puteri” traversase o îndelungată perioadă fără ca raporturile interstatale să sufere modificări de anvergură. Acestea îi corespundeau, în schimb, mutații extraordinare de ordin tehnic-productiv, care așezaseră revoluția industrială pe noi făgașe, făcând din mașinism factorul hotărâtor al producției⁴. “Europa Marilor Puteri” ajunseseră să-și impună supremația necontestată, politică și economică, nu numai pe continent. Anglia, Germania, Rusia, Austro-Ungaria, Franța asigurau peste 80% din producția industrială a continentului, dețineau circa 90% din cifra comercială europeană, însumau circa 80% din populație și cumula majoritatea covârșitoare a finanțelor, a tehnicii și a inovațiilor tehnico-științifice⁵.

Declanșarea suitei de crize politice din ultimii ani ai secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea a fost, înainte de toate expresia contradicțiilor obiective, colonialiste, comercial-financiare, a efortului continuu de lărgire a “sferelor de influență” și acaparare de poziții strategice; totodată ea a fost, în parte rodul unei tactici politice – dominată de strategii imperialiste – de sondare a rezistenței și a voinței de luptă a adversarilor, al tentativelor de a obține concesiuni pe calea presiunilor politico-diplomatice, “pașnice”, iar altele politico-militare⁶.

În perioada 1898-1912, survin câteva momente importante care precipită politica internațională, îi imprimă stări tensionale specifice și contribuie la cristalizarea raporturilor interstatale.

Lista crizelor internaționale, pe care ne-am propus să le studiem este impresionantă prin mărime și concludentă prin ea însăși pentru această etapă de “pace armată”.

Astfel, în aprilie-august 1898 s-a desfășurat războiul dintre S.U.A. și Spania, încheiat prin tratatul de pace de la Paris din decembrie 1898; septembrie 1898 a înregistrat gravul incident franco-britanic de la Fachoda, pe Nilul de sus, care a deschis perspectiva unui război între Franța și Marea Britanie; între 12 octombrie 1899 și 31 mai 1902 a avut loc războiul anglo-bur, în Africa de sud; în perioada iunie 1899 – septembrie 1901 a avut loc intervenția, în China, a S.U.A., Angliei, Japoniei, Franței, Rusiei, Italiei, Germaniei și Austro-Ungariei; în februarie 1904-septembrie 1905 s-a desfășurat războiul ruso-japonez, încheiat prin tratatul de pace de la Portsmouth la 5 septembrie 1905; la 31 martie 1905 s-a declanșat prima criză marocană, încheiată prin conferința internațională de la Algesiras, în Spania, din 15 ianuarie – 7 aprilie 1906.

În timp ce încă la Algesiras se discuta problema marocană, iar la Portsmouth se încheia tratatul de pace ruso-japonez, în septembrie 1905 avea loc Conferința de la Karlsbaad, între delegații suedezi și norvegieni, conferință ce separă cele două state, unite prin Tratatul Congresului de la Viena (1815); 30 noiembrie 1908 a adus

³ *Ibidem*, p. 75.

⁴ Damian Hurezeanu, Nicolae C. Nicolae, *Lumea la început de veac*, Editura Eminescu, 1994 p.281.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 75.

declanșarea “crizei bosniace”, 1908 ca urmare a anexării Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria.

Criza bosniacă este strâns legată de declanșarea revoluției *junilor turci* din 1908. România a urmărit cu multă atenție evenimentele ce s-au derulat în anii 1908-1909, fiind interesată în primul rând de menținerea echilibrului balcanic. La 1 iulie 1911 s-a declanșat cea de a doua criză marocană, prelungită până în noiembrie 1911; în răstimpul septembrie 1911- octombrie 1912 a avut loc războiul italo-otoman, căruia i-a pus capăt tratatul de pace de la Lausanne din 18 octombrie 1912.

Trecând în revistă evenimentele internaționale pe care ne-am propus să le studiem, în sensul acestei cercetări dorim să surprindem opiniile și reacțiile presei românești, cu categoriile sale (presă de partid, presă de informare), presa fiind o sursă importantă pentru istoriografie, ea ilustrând totalitatea fenomenelor politice, sociale și culturale specifice fiecărei epoci.

Schimbările semnificative care au avut loc în societatea românească între anii dobândirii Independenței de stat și înfăptuirea Marii Uniri din 1918 au marcat decisiv și evoluția presei. Națiunea română și-a găsit oglinda fidelă în paginile presei de toate genurile, ajutorul moral în realizarea dezideratelor sale fundamentale⁷.

Presa, această martoră a inteligenței și sensibilității unei perioade istorice, în permanență ancorată în realitate, a surprins problemele vremii într-o largă perspectivă etică și națională, devenind un mijloc excelent de a face cunoscute idei și informații.

Biruință a opiniei publice și unul din mijloacele cele mai la îndemână pentru exprimarea nevoilor materiale și spirituale ale unei comunități, presa a cunoscut o importantă etapă de progres în această perioadă. Împrejurări favorabile care țin de dezvoltarea tipografiilor, de consolidarea tradiției gazetărești, de constituirea unor asociații și de afirmarea unor strălucite condeie de gazetari, au contribuit la înmulțirea numărului de publicații periodice și la creșterea ponderii unor mari cotidiane, ce-i asigura o apariție de durată și tiraje de masă⁸. Procesul de diversificare și dezvoltare a presei în această perioadă a fost un fenomen firesc, aducând schimbări importante pentru toate categoriile de ziare și reviste: politice, de informație generală, literare, economice, de divertisment, științifice, bisericești sau umoristice⁹. Cantitativ, numărul lor a crescut semnificativ: în 1877 apăreau 50 de publicații periodice, iar în 1877 erau scoase peste 200 de periodice, numărul cotidienele a sporit considerabil; după 1900, până la Primul Război Mondial, numărul publicațiilor a trecut de 2 000. Multe dintre acestea erau publicații oficioase, semioficioase sau pretins independente, de durată sau efemere, servind interesele unor partide sau grupări politice. Nu puține dintre acestea cultivau senzaționalul și șantajul. Există însă o presă de recunoscută calitate profesională și morală, slujită de personalități politice și literare de formație intelectuală riguroasă, cu simțul responsabilității etice, care au știut să inducă, în conștiința publică, valori durabile¹⁰, aici pot fi amintiți Barbu Ștefănescu-Delavrancea și Nicolae Filipescu la “Epoca”, Nicolae Iorga la “Neamul Românesc” și I.G. Duca la “Universul”.

⁷ Vasile Pasailă, *Presa în istoria modernă a românilor*, Editura Fundației PRO, București, 2004, p. 98.

⁸ coord. Gheorghe Platon, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, Academia Română, Editura Enciclopedică, București, 2003, p.553.

⁹ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 99.

¹⁰ Gheorghe Platon, *op. cit.*

Nu ne propunem să enumerăm periodicele și ziarele apărute în această perioadă, acest lucru fiind practic imposibil, deoarece numărul și varietatea lor fiind foarte mare; de pildă, în 1908 apăreau 219 publicații cu caracter social-politic. De aceea, vom reține în demersul nostru științific doar pe acele publicații care, cu o largă orientare în problemele timpului, au oglindit fizionomia politicii externe, cuprinzând, în paginile lor rubrici, articole ce surprind conflictele, crizele și problemele internaționale.

Marea diversitate de ziare și reviste, numărul crescut de apariții nu a determinat automat și creșterea tirajului celor mai multe publicații sau durata apariției lor, o mare parte dintre acestea fiind efemere¹¹. O influență în acest sens era aspectul financiar, deoarece cele mai multe publicații nu aduceau profit, iar sistemul de difuzare și cel de abonamente funcționau defectuos. Una din principalele cauze ale acestei circulații mai puțin mulțumitoare a presei în perioada analizată era slaba consistență a opiniei publice, a acelei păături intelectuale și intelectualizate.

Cu toate progresele înregistrate în dezvoltarea învățământului, la începutul secolului XX, peste 40% din populația adultă era încă analfabetă în Vechiul Regat al României. Această realitate dureroasă se întâlnea mai ales la sate, populația lumii rurale reprezentând, atunci, mult peste 80% din total¹².

Cu toate acestea ziarele de mare tiraj, cotidienele de informație, la un preț de 10 bani numărul, au reușit să se impună și în România ca forțe reale, capabile să influențeze în mod real viața politică și opinia publică, iar câștigurile acestor ziare au început să crească. Ziarele formau publicul și își aveau cititori fideli, multe publicații aveau deja o tradiție în apariția lor, iar cei care cumpărau ziarele zilnic, erau tot mai mulți, preferând informația promptă și rapidă. La aceasta a contribuit calitatea materialelor publicate, evenimentele cotidiene fiind prezentate la obiect, adesea fără comentarii, dar în așa fel încât nimic ce ar fi prezentat importanță nu era uitat. Din acest punct de vedere, dar și din altele, România avea ca modele cotidienele de informație franceze din epocă: “Le Martin”, “Le Petit Journal”, “Le Journal” și “Le Petit Parisien”¹³.

Dezvoltarea și diversitatea presei românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului XX sunt realități incontestabile în cultura românească, producând schimbări importante în cadrul tuturor categoriilor de ziare și reviste, de la cele politice la cele umoristice. Și în această perioadă, viața politică românească era dominată de cele două mari partide politice, conservator și liberal, alternând la putere. În peisajul politic apar mai multe partide și grupări politice, reprezentând ideologii și doctrine noi, cum au fost socialismul sau țărănismul. În provinciile românești ocupate în acea vreme, partidele politice naționale și-au intensificat activitatea. Toată această efervescentă politică în care erau implicați adeseori intelectuali de prestigiu a condus la dezvoltarea *presei politice* care a beneficiat de colaborarea unor excepționali jurnaliști și publiciști. Diversificarea acestui tip de presă denotă faptul că domeniul politic preocupa un segment de populație mai larg iar nivelul culturii civice era mai ridicat¹⁴.

Conservatorii, aparținând mai multor grupări și orientări și-au făcut cunoscute opiniile prin oficioase și semioficioase; ziarul “Timpul”, apărut în 1876, a devenit

¹¹ Vasile Pasailă, *op.cit.*, p. 100.

¹² *Ibidem*.

¹³ Scurtu Ioan, Bulei Ion, *Democrația la români. 1866-1938.*, p. 193.

¹⁴ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 101.

„emblema ” acestora. În anul 1885 a apărut ziarul “Epoca”, la care a lucrat, în calitate de redactor literar Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1858-1918). Această gazetă a fuzionat, în anul 1889, cu “România liberă” și, astfel, a apărut ziarul “Constituționalul”, jurnal ce s-a unit în continuare cu “Timpul”, apărând în locul lor “Conservatorul” (1900-1914)¹⁵. Ziar politic, cotidian care apare la București, ca ediție de seară, la 15 decembrie 1900 până la 15 noiembrie 1914¹⁶, este publicația pe care ne-am propus să o studiem în demersul cercetării noastre. Alături de acesta mai amintim gazeta “Ordinea” (1907), publicație ce reprezenta opțiunea tinerilor conservatori, dar care își va modifica în 1908 subtitlul în “Organ conservator democrat” fiind ziarul Partidului Conservator Democrat, condus de Take Ionescu¹⁷.

În aproximativ un sfert de secol (1884-1908) în peisajul jurnalistic românesc au apărut marile cotidiene independente care au reușit să se impună și la români ca forțe reale, capabile să influențeze efectiv viața politică și opinia publică. Datorită unor gazetari de prestigiu și calităților organizatorice ale conducătorilor de gazetă, în scurtă vreme, aceste ziare au realizat o transformare radicală a facturii generale a presei. Condițiile interne și externe au favorizat aceste schimbări majore din lumea presei, “consumatorul” de presă, cetățeanul obișnuit, era interesat să fie informat cu promptitudine¹⁸. De aceea gazetele care vor înțelege noile exigențe ale timpului se vor impune, introducând rubrici noi, acordând un spațiu larg informației interne și externe, promovând interviul, portretul satiric, articolele polemice, ancheta socială, reclama comercială și nu în ultimul rând, introducând noi tehnologii, ieftinind ziarul și distribuindu-l cu mai multă eficacitate.

Remarcabilă este activitatea unor ziariști străini stabiliți în România care au căutat să facă din presă o afacere, aducând cu ei experiența acumulată în țări cu tradiție jurnalistică și managerială în domeniu. În acest sens, Constantin Bacalbașa dădea exemplul italianului Luigi Cazzavillan, fondatorul “Universului”, despre care scria: “Lui Luigi Cazzavillan îi datorăm ieftinirea ziarului și, prin urmare, răspândirea lui. De la Luigi Cazzavillan au început marile tiraje ale ziarelor, Luigi Cazzavillan a introdus cea dintâi mașină rotativă pentru mărirea tragerii, Cazzavillan a tras o brazdă și a deschis un drum: a dat marelui public gustul cititului”¹⁹.

Calitatea materialelor publicate și buna organizare a ceea ce putem numi industria presei, fiecare mare gazetă devenind un trust industrial, au condus în anii de început ai secolului al XX-lea, la apropierea României de cea mai mare putere mondială în presă, care era atunci Franța, firește respectând proporțiile. Astfel, ziarul “Universul”, în anul 1916, avea un tiraj de 170.000 exemplare, iar cel mai răspândit ziar francez, “Le Petit Parisien”, avea un tiraj de 1.500.000 exemplare. De altfel, presa de informație din România avea ca modele cotidienele de informație franceze din epocă: “Le Matin”, “Le Petit Journal” sau “Le Journal”: prezentarea evenimentelor zilei la obiect, adesea fără comentarii, dar în așa fel încât nimic cât de cât important să nu rămână uitat²⁰.

¹⁵ Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești*, Editura Științifică, București, 1995, p. 131.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 102.

¹⁸ *Ibidem*, 109.

¹⁹ *Apud*, N. Iorga, *Istoria presei românești*, Fundația Rompres, București, 1994, p. 207.

²⁰ Ioan Scurtu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 193.

Nicolae Iorga sublinia, la rândul-i, marea importanță pentru dezvoltarea presei românești a celui sfert de veac propice jurnalismului românesc, când a avut loc “transformarea ziarului potrivit cu un alt public, dar, în același timp, venirea la cârmă spiritelor a unei noi generații”²¹.

Temeliile puse acum vor fi solide, de aceea, trei dintre marile cotidiane pe care ne-am propus să le analizăm, “Universul”, “Epoca”, “Adevărul”, vor continua să apară și după 1918, fiind printre cele mai importante organe de presă în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Dar, cu toate acestea, se considera că tirajul publicațiilor amintite era redus; presa timpului nu prezenta un caracter de rentabilitate financiară. Abia în pragul ultimului deceniu al secolului au început să apară cotidiane de mare tiraj, cu cititori și abonați constanți, devenite, cu timpul, mari întreprinderi capitaliste, cu localuri proprii, cu utilaje tipografice moderne, cu societăți pe acțiuni²².

Dintre acestea amintim “Universul”, unul dintre cele mai citite cotidiane de informație din România modernă. Această publicație a fost fondată în anul 1884, în data de 20 august, la inițiativa ziaristului italian, venit în România în 1877, în calitate de corespondent de război, Luigi Cazzavillan (1852-1902)²³. Un ziar popular, ieftin, pe cât posibil independent, era necesar la sfârșitul secolului al XIX-lea. Gazeta de acest tip putea avea succes și, prin urmare, aducea venituri importante întreprinzătorului. Aceste lucruri le-a înțeles Cazzavillan, cu experiența sa de jurnalist venit din Italia²⁴. “Este meritul unui italian, Luigi Cazzavillan, scria Iorga, acela de a fi trecut de la o anumită propagandă în folosul legăturilor dintre România și Italia, era ziarul destinat oricui, fără deosebire de pregătire culturală și clasă socială”²⁵. La 2 august 1884, apărea în “tipografia româno-italiană”, sub conducerea lui Cazzavillan, până atunci director la “Fraternității”, “Universul”, ca foaie ilustrată, care, în scurtă vreme, mulțumită și prețului excesiv de modest, 5 bani (pentru început) și unei împărțiri în distribuție, activă și inteligentă, unei întrebuintări îngrijite a mijloacelor poștei, ajunsese să răzbată în toate colțurile societății și ale țării. Publicația a fost completată cu următoarele suplimente: “Ziarul ilustrat al călătoriilor și al întâmplărilor pe uscat și mare” (1884), “Tezaurul familiei” (1885), “Trebuinciosul la orice fel de persoane”, bilunar, cu foi de modă și de caricaturi, dar și un supliment literar (1891), deci cu un întreg complex de publicații care încercau opinia publică a celor fără multă pretenție dar cu tot atâtea drepturi la informație²⁶.

Acest gen de presă a trezit la început îndoieli cu privire la succesul său de piață, dar, ulterior s-a impus. C. Bacalbașa scria că “Universul” a fost “ziarul mulți ani ridiculizat și neluat în serios de către cercurile gazetărești mai distinse”, dar datorită faptului că și-a câștigat foarte mulți cititori – tirajul depășea la sfârșitul secolului al XIX-lea 80.000 de exemplare, când cel mai mare tiraj pe vremea aceea la un ziar considerat răspândit nu trecea de 5.000 de exemplare – gazeta a dobândit în scurt timp o mare popularitate. De aceea, și sub acest aspect C. Bacalbașa, aprecia că “ziarul “Universul” înseamnă o etapă de importanță în dezvoltarea presei române”, dar, preciza Bacalbașa, “din punct

²¹ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 110.

²² coord. George Platon, *op. cit.*, p. 554.

²³ Georgeta Răduică, Nicoleta Răduică, *op. cit.*, p. 315.

²⁴ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 116.

²⁵ *Apud*, Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 116.

²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, p. 159.

de vedere cultural, al prefacerilor moravurilor politice, al educației politice a publicului n-a însemnat nimic, fiindcă Luigi Cazzavillan n-a ieșit din cercul restrâns al gazetei de informație fără absolut nici un amestec în ale politicii²⁷. Această apreciere trebuie nuanțată, deoarece, în timp, „Universul” își va lărgi aria tematică, mai cu seamă mulțumită suplimentelor sale. Prima pagină era destinată unui editorial, o corespondență dintr-o capitală europeană, o actualitate, o gravură la mijloc; în celelalte trei pagini erau rubricile: Noutăți telegrafice, Din țară, Din Capitală, D-ale Comunei, De toate și de pretutindeni, Gazeta tribunalelor, Informațiuni, Partea umoristică ilustrată, Bursa din București, Faptele zilei, începutul unui roman foileton. Faptele, evenimentele erau expuse sec, fără opinia redacției asupra lor, urmând ca publicul cititor să-și formeze propria părere²⁸.

Succesul „Universului” s-a datorat și faptului că ziarul apărea dimineața, ceea ce constituia un alt avantaj față de presa concurentă, care apărea numai după-amiaza²⁹.

În decurs de aproximativ un deceniu (1884-1894), ziarul s-a schimbat foarte mult, „Universul” căpătând înfățișarea unui mare cotidian de informație și opinie, abordând o tematică variată, de la problemele politice la cele artistice, publicând reportaje, foiletoane și alte materiale foarte atractive pentru cititori.

Prestigiul „Universului” a crescut și datorită unor redactori care erau jurnaliști profesioniști dintre cei mai reputați: I. Popescu (redactor șef timp de 20 de ani), D. Teleor, I. Gh. Nicoleanu-Fix, D. Marinescu-Marian³⁰.

În toamna anului 1899, aflându-se la Paris, directorul ziarului „Universul”, Luigi Cazzavillan, l-a cunoscut pe I.G. Duca, student atunci la Sorbona, la Facultatea de Drept, care i-a sugerat că ar putea să colaboreze la cotidianul bucureștean cu articole consacrate vieții internaționale³¹.

În numărul din 10 noiembrie 1899 al ziarului „Universul” putem citi sub titlul *Războiul din Transvaal*: „Atenția lumii întregi este astăzi îndreptată asupra războiului dintre Anglia și Transvaal. De câteva luni presa Europei nu discută și nu comentează decât această afacere. Pentru a ne da seama de semnificația și valoarea ei trebuie să rememorăm istoria Republicii Sud-Africane, căci numai așa vom ajunge a ne face o părere exactă și nepărtinitoare”.

Articolul apărea sub genericul *Politica externă* și era semnat cu inițialele I.G.D.

În ziua următoare, „Universul” insera un alt articol: *Chestiunea insulelor Samoa*. Așa a apărut rubrica de *Politică externă* a „Universului”, prima de acest gen de la noi din țară³².

La „Universul”, I.G. Duca a scris până în 1913. Statistic, vorbim de circa 530 de articole a câte 3-4 pagini dactilo, revenind în jur de 40 de articole pe an.

Concomitent cu colaborarea la „Universul”, Duca devine, după apariția „Vieții Românești”, (începând cu numărul 4), cronicarul „en titre” al revistei pentru

²⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 194.

²⁸ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 117.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Gheorghe Selten, *Viața și opera lui I.G. Duca*, București, 1935, p. 75.

³² Damian Hurezean, Nicolae C. Nicolescu, *Lumea la început de veac*, Editura Eminescu, București, 1994, p. 277.

problemele de politică externă³³. Între 1906-1913 a publicat aici peste 50 de articole, cu o frecvență susținută în primii cinci ani și ceva mai scăzută între 1911-1913³⁴.

Cronicile din “Viața Românească” se interferează cu cele din “Universul” și sunt consacrate, de cele mai multe ori, aceluiași probleme. Interesul pentru evenimentele desfășurate pe arena internațională, atmosfera ziaristică din capitala Franței l-a influențat în mod cert, după cum l-a influențat și valorile sistemului politic francez din acea perioadă. În articolele sale, descrierea evenimentelor, incursiunea istorică este dinamică și bine ritmată. Era un “cronicar” al vremii sale, urmărind toată gama fenomenelor care apăreau pe “pânza vremii”: mișcări de eliberare, revoluții, acțiuni militare, dezbateri parlamentare, etc.

Viitorul om politic a știut să toace într-un tot planul imediat al evenimentelor cu perspectiva lor mai îndepărtată, să urmărească înălțările și reacțiile fenomenelor, posibilele urmări, eventualele evoluții. A ridicat cotidianul la rang de fapt istoric, fără să-i răpească palpitul viu, și a realizat o cronică de politică externă în care regăsim chipul epocii la început de veac, cu probleme și frământări, cu tendințe și contradicții, stările de spirit, mentalitățile specifice popoarelor, reacțiile comportamentale³⁵.

Cronicile lui Duca poartă în general caracter de diagnoză. Dincolo de faptele descrise și de situațiile pe care le înfățișează, el caută determinările și sensul fenomenelor. Planul istoriei se interferează cu cel al cerințelor epocii, pentru ca la intersecția acestor doi vectori să se situeze momentul concret, specific unei țări³⁶.

Noul gen de jurnalism promovat de redacția “Universului” a deschis gustul cititului și crease un public cititor de ziare. De aceea și apariția sa a fost îndelungată, până după al doilea război mondial.

Un alt cotidian independent pe care ne-am propus să-l analizăm pe parcursul cercetării noastre este “Adevărul”, publicație apărută în anul 1888 din inițiativa lui Alexandru Beldiman.

Având un tiraj de 2 000 exemplare la apariție, va cunoaște un remarcabil interes în timp, astfel ca, tirajul se va situa în anul 1897 la 20.000 de exemplare³⁷.

Din 1898, director al ziarului a ajuns C. Mille, ziarist și scriitor. Încă din timpul studiilor este atras de publicistică și jurnalism. În anul 1883, împreună cu V.G. Morțun, preia de la Vintilă C.A. Rosetti revista “Dacia Viitoare”, care apare la Paris și îi transferă redacția la Bruxelles. Revenit în țară, este un important militant al mișcării socialiste. Colaborează și este redactor la “Românul” (1884) și contribuie la apariția ziarului socialist “Drepturile omului” (1885)³⁸. În noiembrie 1886 a intrat în redacția ziarului “Lupta” a lui G. Panu. Perioada cât a activat la acest ziar se poate aprecia ca fiind cea mai productivă din ziaristica lui C. Mille. În anul 1890 a intrat în redacția publicației “Munca”, editată de cercul muncitoresc din București. Tot acum a demisionat din Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România, poate din cauză că devenise proprietarul ziarului “Adevărul”. De acest ziar își leagă Mille toată cariera politică și activitatea publicistică. Format ca ziarist la școala lui C.A. Rosetti și G.

³³ *Ibidem*, p. 278.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 279.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ coord. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 554.

³⁸ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 304.

Banu, Mille a îndrumat, la rândul-i, mulți gazetari în spiritul promovării unei prese moderne, angajate în lupta pentru apărarea democrației, a libertății de exprimare³⁹.

Linia ziarului a fost imprimată, la început, de fondatorul său, un bun colaborator al domnitorului Al. I. Cuza, iar mai apoi de către Constantin Mille, după 1897, gazeta împărtaşind idei de stânga Mille însuși în primii ani de activitate politică aparținuse mișcării socialiste⁴⁰. Printre colaboratorii “Adevărului” s-au numărat: Gr. Ventura, I. Hussar, A. Bacalbașa, G.D. Anghel, Traian Demetrescu, G. Ibrăileanu, iar din 1894 și Constantin Mille, care din anul următor a devenit proprietarul ziarului. După moartea lui Beldiman survenită în anul 1898, Mille și-a asumat și direcția politică. Tot în anul 1895, prim-redactor a fost numit Constantin Bacalbașa, care va aduce o nouă orientare ziarului, îndepărtându-se de socialiști și adoptând o linie de centru-stânga⁴¹.

Independența de vederi, atitudinea protestantă față de aspectele negative din societate – corupție, politicianism, brutalități, abuzuri -, propaganda pentru sufragiu universal și pentru drepturile femeii, campaniile în favoarea țărânimii și în problema unității naționale, au făcut din “Adevărul” unul dintre cele mai însemnate și mai citite ziare din România⁴². Aceste obiective au fost urmărite de către marele cotidian încă din anul apariției, 1888, când în editorialul primului număr se afirma: “Suntem cu totul independenți. Nu reprezentăm aspirațiuni personale ci un mare principiu: Neatârnamarea neamului românesc de jugul străin, sub orice formă el s-ar înfățișa. “Adevărul” va zice ceea ce sunt milioane de români! El va apăra o cauză sfântă și națională”. În al doilea an de existență -1889 – ziarul afirma principiul că “toate puterile purced de la națiune” și că ele “trebuie să devină o realitate”⁴³.

Sub conducerea celor doi editori, formatori de opinie, înzestrați cu spirit gazetăresc, “Adevărul” a devenit organul unor îndrăznețe revendicări politice și culturale, contribuind la democratizarea vieții publice românești⁴⁴. Aceste idei le-a promovat și C. Mille, după ce a preluat conducerea ziarului, el subliniind în anul 1913, la un sfert de secol de la apariția gazetei, că întreaga sa putere de muncă este pusă în serviciul “Adevărului”, “pentru a-l face să prospere, a-l înălța cât mai mult, a-l răspândi, a face din el un steag – steagul democrației, în același timp și o cetate – cetatea celor slabi și obijduiți”⁴⁵.

Ziarul și-a câștigat mulți cititori și prin anchetele de presă, ele urmărind să facă publice cazuri de abuzuri sau corupție, atrăgând în aceste campanii și alte gazete de aceeași orientare. Asemenea acțiuni ale jurnaliștilor “Adevărului” au avut ca urmare și procese de presă, iar mulți ziariști, nu numai de la “Adevărul”, au fost arestați.

Constantin Mille a condus ziarul și după Marea Unire, fiind, alături de “Universul”, unul dintre cele mai citite ziare interbelice. Aria tematică a ziarului s-a diversificat și datorită posibilităților financiare, crescând tirajul și făcând să apară mai multe suplimente, editate de “Adevărul”; “Adevărul literar” (1894-1895), director Anton Bacalbașa; “Adevărul ilustrat” (1895-1897), director Constantin Bacalbașa; “Adevărul de joi” (1898 – 1899), redactor Artur Stavri; “Belgia Orientului ” (1903-1907); “Pentru

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 120.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 121.

⁴³ *Apud*, Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 165.

⁴⁴ coord. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 554.

⁴⁵ *Apud*, Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 121.

copii” (1903-1904); “Literă și artă” (1903); “Almanahul ilustrat al ziarului Adevărul” (1898-1931; 1909-1917)⁴⁶.

Din anul 1904, C. Mille a editat un alt cotidian de mare tiraj, “Adevărul de dimineață”, transformat, în același an, în “*Dimineața*”, ce avea să rămână, timp de trei decenii (cu un tiraj de 40.000 de exemplare zilnic), unul dintre cele mai răspândite ziare românești, care, ca și “Universul”, a creat o opinie politică și o mentalitate. Cotidian de informații, jurnalul va apărea până în 1937, director fiind în perioada 1904-1922, Constantin Mille⁴⁷.

Acest cotidian, cu un tiraj apreciabil, făcând parte din trustul “Adevărului” va scoate și un supliment, “Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața”, care a apărut în perioada 1909-19141, și la care au colaborat cei mai cunoscuți scriitori și publiciști ai vremii.

Cotidianul central “Adevărul”, fondat de Al. Beldiman era de format mare, avea numai patru pagini, iar ultima era consacrată exclusiv publicității. Dar reclamele mai ocupau și unele spații din paginile doi și trei. Avea pe prima pagină unul sau două desene sau o gravură cu caracter politic, de mici dimensiuni, ilustrație alb-negru, evident, și 6-8 coloane de text. O atenție deosebită a acordat editorul evenimentelor internaționale; sunt destinate rubrici speciale și permanente conflictelor internaționale - *Războiul spano-american, Războiul anglo-bur, Anul 1900 în străinătate, Depeșile “Adevărului”, Din Străinătate, Telegrama*.

Problema informației a început să fie din ce în ce mai stringentă, de aceea patronii și directorii de ziare au angajat mai mulți corespondenți, atât în țară cât și în străinătate. Spre pildă, ziarele lui C. Mille, “Adevărul” și “Dimineața”, aveau pe la 1907 aproape 50 de corespondenți. Același Mille aplica sancțiuni materiale foarte drastice salariaților săi dacă nu reușeau să fie primii pe piața presei cu informațiile, concurentul cel mai “periculos” fiind “Universul”⁴⁸.

Deși ca factură nu se putea compara cu marile cotidiane din epocă, putem să includem între marile ziare ale perioadei analizate și gazeta “*Neamul românesc*”, editată de Nicolae Iorga (1871-1940), ca “ziar politic de orientare națională și de atitudine democratică”, apărut la București la 10 mai 1906, mai întâi bisăptămânal – până în 1907, apoi de trei ori pe săptămână, până în 1916, după care va deveni cotidian, până în 1940.

Nicolae Iorga scria despre scopul acestei gazete că “era menită a servi, nu interesele teritorial-patriotice, de un caracter conservativ, ci interesele naționale în general, care nu se puteau ajuta decât printr-o ridicată transformare a întregii lumi contemporane, fără a putea prevedea momentul când această contingentă exterioară se va putea înfățișa. Foaia caută să pregătească acel moment prin strângerea – începută încă la “Sămănătorul”, dar dusă aici mult mai departe – a eforturilor în acest sens din partea românilor de pretutindeni”⁴⁹. Ziarul a avut mai multe subtitluri succesive, care indicau programul și orientarea; în perioada 1912-1913 a avut ca subtitlu “Foaia naționaliștilor democrați”, iar între 1914 și 1924 “Foaia Partidului Naționalist - Democrat”⁵⁰.

⁴⁶ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești. 1790-1990.*, Editura Institutului de Cultură Română, București, 2004, p.8-9.

⁴⁷ *Ibidem*, p.150.

⁴⁸ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 295.

Intenția lui Nicolae Iorga nu era, la început, să scoată o gazetă politică, ci una literară, prin care să continue “Semănătorul”, însă după fondarea Partidului Național-Democrat în 1910, “Neamul Românesc” a devenit oficiosul acestui partid, grupând intelectuali cunoscuți și agreați de lider. Printre colaboratorii gazetei s-au numărat scriitori și publiciști de valoare, între care Vasile Voiculescu, George Topârceanu, Octavian Goga, Aron Cotruș, Tudor Vianu, Pamfil Șeicaru, și alții. A deveni, cu timpul, un ziar cu atitudine, plast în centrul ideologiei politice. “Neamul românesc” a editat și suplimente: “Neamul românesc literar”, apărut la Vălenii de Munte, lunar în corpul ziarului “Neamul românesc” începând cu 1916 și “Neamul românesc de duminică”⁵¹. Deoarece ziarul trebuia să ajungă și în Transilvania, unde autoritățile maghiare l-ar fi interzis cu siguranță sub acest titlu, pentru a putea trece granița la românii ardeleni, Iorga a modificat titlul gazetei, ea purtând numele de “Sfătuitorul”, “De la noi” (1909) sau “Din Țară” și “Foaia Jiului” (1910)⁵². Militează pentru Marea Unire, manifestând un puternic sentiment patriotic. Această gazetă, cu o îndelungată apariție, a promovat concepțiile politice și culturale ale lui Iorga, publicația încetând să apară din toamna anului 1940.

Un alt mare ziar de opinie, de factură conservatoare, a fost “*Epoca*”⁵³. A apărut la 16 noiembrie 1885, având ca director pe Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Ziarul a fost publicat în mai multe serii încadrându-se în perioada analizată (1885-1889 și 1895-1916). Celelalte trei serii au apărut în perioada interbelică, până în anul 1938. Printre redactorii ziarului întâlnim nume cu rezonanță din cultura românească, dar și lideri conservatori în același timp: Alecu A. Balș, Constantin G. Costaforu, Nicolae Grigore Filipescu, Costache Epureanu, E. Mavrocordat. Inițiatorii ziarului, cei mai fervenți susținători, erau Nicolae Filipescu și Alecu Balș, Filipescu fiind conducătorul activ, de facto, al ziarului⁵⁴.

Apariția ziarului “*Epoca*” și activitatea acestei publicații, a însemnat o schimbare radicală intervenită în temperamentul presei românești. Ziarul, deși foarte combativ, a păstrat un limbaj decent, pe măsura caracterelor și nivelului de cultură al celor care l-au condus și au colaborat.

Nicolae Iorga aprecia că “*Epoca*” “vibra alături de avântul polemic împrumutat de noile ziare franceze ale Republicii – căci cea mai mare parte din colaboratori primiseră o educație franceză, și acel nou romantism pitoresc, împrumutând elementele literaturii și chiar artelor care se forma într-o generație pe care “Convorbirile” au evitat-o o perioadă”⁵⁵.

La 1 ianuarie 1886 a apărut ca supliment literar “*Epoca ilustrată*” iar în prima jumătate a anului 1896, a fost tipărit noul supliment literar duminical, “*Epoca literară*”, condusă de I.L. Caragiale.

“*Epoca*” a devenit treptat o publicație “cuminte”, găzduind multă literatură valoroasă, orientarea ziarului fiind dată de Vlahuță și Delavrancea, iar după 1904, a contribuit la aceasta și Eugen Lovinescu. După 1900, colaboratorilor de marcă ai ziarului li s-au alăturat Nicolae Iorga și Octavian Goga. Din decembrie 1918 “*Epoca*” a devenit un ziar de informație.

⁵¹ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 123.

⁵² I. Hangiu, *op. cit.*, p. 303-304.

⁵³ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 118.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Apud*, Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 119.

La începutul secolului XX a apărut ziarul “Viitorul”, cotidian politic național-liberal, publicat la București în perioada 5 noiembrie 1907 – 21 noiembrie 1916 și din 2 noiembrie 1918 -31 decembrie 1918.

În perioada 1907-1910, numeroase numere poartă mențiunea “*ediția 2*” ori “*ediția 3*”, “*ediția de dimineață*”, “*ediția de seară*”; desene și caricaturi de Iser⁵⁶.

Presă modernă și-a datorat evoluția calitativă și cantitativă mai multor factori, rezumându-ne să enumerăm aici pe cei mai importanți: regim politic, nivel de dezvoltare economică, tehnologie rapidă de tipărire, de multiplicare, obținerea de informații, telecomunicații eficiente, un corp de jurnaliști profesioniști, o legislație a presei cât mai aproape de interesele acestui domeniu.

Un factor deosebit de important în cazul României moderne a fost și influența din exterior, venită din partea unor puternice țări cum au fost Franța, Italia, Germania, Anglia. Nu trebuie scăpat din vedere și faptul că foarte mulți ziariști străini s-au stabilit în țara noastră, impulsionând astfel dezvoltarea presei românești, mai ales din punct de vedere tehnic.

Pe măsura maturizării jurnalismului românesc, din toate punctele de vedere, de la oameni, la organizare și tehnologie, românii, în calitate de proprietari și directori de gazete, redactori, jurnaliști, personal tehnic-administrativ, s-au ridicat la nivelul calității materialelor publicate.

Problema informației a început să fie tot mai stringentă, de aceea patronii și directorii de ziare au angajat mai mulți corespondenți atât în țară cât și în străinătate. O atenție deosebită s-a acordat rapidității informării, de aceea, ziarele, pe lângă faptul că și-a creat o mare rețea de corespondenți și trimiși speciali, au apelat la serviciile sucursalelor din București ale unor agenții de știri străine, care se înființaseră pe baza unor contracte cu guvernul român.

În ianuarie 1877 a fost creată la București o filială a agenției franceze Haves, sub numele de “Agenția Haves a României”⁵⁷. O perioadă de timp monopolul informațiilor l-a deținut Agenția Heves, în condiții avantajoase. Statul român va negocia însă și cu alte agenții telegrafice occidentale, între care agenția oficială austriacă “Correspondenz Bureau” și chiar cu agenția engleză “Reuter”.

La 30 martie 1889 a luat ființă “Agenția telegrafică română”, denumită “Roumanagence”, care beneficia de subvenția Ministerului român al Afacerilor Externe⁵⁸. “Agenția română”, fiind subvenționată de stat, era însă supusă, uneori și presiunilor politice, diferite guverne impunând o anumită politică a informațiilor⁵⁹.

Patronii de ziare care dispuneau de resurse financiare mai mari își puteau crea și servicii telegrafice proprii, cu corespondenți speciali, pentru a relata evenimentele deosebite din străinătate. Astfel, Luigi Cazzavillan, în 1899, a făcut o vizită la Paris unde a angajat un corespondent special pentru a transmite zilnic, telegrafic, amănunte despre celebra afacere Dreyfus. Constantin Bacalbașa aprecia inițiativa lui Cazzavillan, drept “o lovitură de maestru”, tirajul “Universului” crescând cu 30.000 de exemplare, tiraj care a rămas aproape la fel și după epuizarea aceluși subiect⁶⁰.

⁵⁶ Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 439.

⁵⁷ Carmen Ionescu, *Agentele de presă din România. 1889-1999*, Editura Tritonic, București, 2001, p. 30.

⁵⁸ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 126.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 127.

⁶⁰ *Ibidem*.

Un important aspect care a dus la un succes necontestat al marilor publicații, a fost acela de a crea *rubrici permanente* pe probleme de larg interes. Pionier în acest sens a fost ziarul “Universul” care în anul 1899 a avut inițiativa de a înființa rubrica permanentă de *Politică externă*. Regăsim și în coloanele ziarului “Adevărul” rubrici permanente dedicate evenimentelor internaționale.

Succesul acestor rubrici a fost asigurat, în bună măsură, de punerea în fruntea rubricilor speciale a unor redactori și colaboratori de excepție.

Un alt element de noutate promovat de ziarele epocii a fost editarea unor numere speciale pentru anumite momente și evenimente, sau, ulterior, crearea unor suplimente care oglindeau zilnic un anumit domeniu, distribuite gratuit o dată cu numărul de ziar respectiv⁶¹.

O altă invenție în telecomunicații care a fost folosită imediat de către presă, a fost telefonul. În România sistemul de telefonie s-a introdus în anul 1892, iar în 1905 s-a inaugurat linia telefonică București - Sofia. Ziarul “Adevărul” și-a stabilit un fir telefonic special pe linia Budapesta – Viena – Berlin – Paris – Londra. În 1904, cheltuielile pentru convorbirile telefonice și pentru telegrame se cifrau la 250 000 lei⁶². Circulația informațiilor a devenit mai rapidă, România fiind integrată și din acest punct de vedere Europei, iar sentimentul românilor era că sunt ai Europei și nu la periferia ei. Tot în această perioadă s-a îmbunătățit sistemul de distribuire a presei, prin poștă și rețeaua de căi ferate, ambele modernizate după 1878. Ziarul “Adevărul” a fost primul ziar care, pe baza unei convenții cu Direcția Generală a Poștelor, a folosit pentru difuzarea în mediul rural serviciile factorilor poștali, iar pentru popularizare, afișul ilustrat. Distribuția era asigurată și de un mare număr de distribuitori-vânzători, în Capitală dar și în teritoriu. Spre pildă, “Adevărul” dispunea de 300 de depozitari, 500 de vânzători în București și 1000 în țară, precum și de sistemul abonamentelor⁶³. În anul 1912 în atelierele tipografice ale “Adevărului” lucrau 250 de salariați, în afara celor 60 de corespondenți din țară și străinătate.

Dezvoltarea presei moderne, atât în plan mondial, cât și național, a adus în peisajul vieții sociale și culturale o nouă profesie, cea de jurnalist. Animați de idei generoase, jurnaliștii și-au creat primele organizații profesionale. Pe plan mondial aceste forme de organizare s-au numit “cluburi de presă”, consemnate în Anglia, Franța și S.U.A., înainte de anul 1880⁶⁴.

Primul moment în care ziariștii au hotărât să se organizeze profesional în România a fost anul 1871, când s-a desfășurat “Întâiul congres al presei din România”, organizat la București cu participarea a 13 ziariști reprezentând tot atâtea publicații.

Un alt moment al organizării profesionale a jurnaliștilor a fost anul 1883 când, s-a constituit, în Capitală, “Societatea Ziariștilor”, organism ce va activa până în anul 1885 și al cărui președinte a fost C.A. Rosetti.

Câțiva ani mai târziu, în 1888, la inițiativa lui Dumitru Laurian, directorul “României libere”, a luat ființă “Societatea Presei”. Un alt moment pe linia organizării profesionale a jurnaliștilor l-a constituit data de 5 aprilie 1900, când s-a creat

⁶¹ *Ibidem*, p. 128

⁶² Constantin Antip, *Istoria presei române*, București, 1979, p. 145

⁶³ C.D. Ionescu, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România*, Almanahul Graficei Române, 1929, p. 52

⁶⁴ Vasile Pasailă, *op. cit.*, p. 133

“Sindicatul Ziariștilor din București”⁶⁵. Președinte de onoare a S.Z.B. a fost principesa Maria, viitoare regină a României, iar printre cei mai fervenți inițiatori, ziaristul Dionisie Miron, de la revista “Traian”. Primele fonduri destinate S.Z.B. au fost oferite de Luigi Cazzavillan, directorul “Universului”. Printre președinți s-au numărat I.G. Duca, Constantin Bacalbașa, Alexandru Ciurcu.

În anul 1913 s-a constituit tot la București, “Asociația Generală a Presei Române”, “cu scopul de a apăra interesele morale și materiale ale membrilor ei”. În Asociație puteau intra și directorii de publicații. Primul președinte al “Asociației” a fost ziaristul Constantin Mille⁶⁶.

Presă și slujitorii ei de-a lungul vremurilor au făcut istorie și au scris istorie, iar orice istorie universală sau națională oferă un solid instrument de cunoaștere.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 135.

⁶⁶ Constantin Antip, *op. cit.*, p. 192.

UN ÎMPĂRAT VIZITEAZĂ UN REGE

14 iulie 1914

Andreea ATANASIU*

Abstract:

All Romania assist in 1914, 14th July, at the Tsar Nicolae II and the imperial family arrival in Constanta. It was the last time when they travel outside the empire, using entire imperial rank pomp. In only few weeks, Russia enters in the war and, after 4 years, the imperial family died assassinated by the Bolsheviks.

For the King Carol I, even the visit it was only for 14th ours (after Martha Bibescu recording) is giving a late satisfaction because it was like an answer at his trip at Petersburg in 1898. The event received two explanations: the Russian diplomacy was determinate to use in his favor the Romanian temptation to close from the Antanta, and the second explanation it was a possible wedding of a prince Carol with one of the tsar daughters.

Details of the ceremonial are finding in the Al. Soccec diary, commander of the 5th Territorial Commandment of Constanta, he was the one who get the order from the King Carol I to assure the optimum security condition for the tsar visit.

In The Romanian Naval Museum library are kipped two original and unedited documents in which we found relations about the 1914, 14th July, event. One of them is The Historical Day Book of the Sea Division, for the 1901-1915 years and 1920-1934 years, and the second one, is a letter addressed to our institution, in 1976, by the admiral (commander at the time of visit) Petre I. Barbuneanu, letter in which he tells few moments of the 1914th, only that he was witness. I reproduced in this material all this documents without any intervention in epoch expression or language.

La 14 iulie 1914, întreaga Românie asista la venirea, în Constanța, a țarului Nicolae al II-lea și a familiei imperiale. A fost practic, ultima dată când au călătorit în afara Imperiului, uzând de toată pompa rangului imperial. În numai câteva săptămâni, Rusia intra în război, și, după patru ani, țarul, țarina, țareviciul și tinerele mari ducese au fost cu toții asasinați de către bolșevici. Pentru regele Carol I, deși vizita a durat numai 14 ore (potrivit Marthei Bibescu) aducea o satisfacție târzie ea fiind un răspuns la călătoria sa la Petersburg din anul 1898. Evenimentului i s-au dat două explicații: diplomația rusă se decisese să folosească în favoarea sa tendința României de a se apropia de Antantă și a doua variantă: posibila căsătorie a prințului Carol cu una din fiicele țarului.

Detalii ale ceremonialului se regăsesc în jurnalul lui Al. Soccec, comandantul Comandamentului 5 Teritorial Constanța, cel care a fost însărcinat de regele Carol I să

* Muzeul Marinei Române, Str. Traian nr. 53, Constanța, cod 900725.

e-mail: atanasiu_andreea@yahoo.com

asigure condițiile optime de securitate pentru vizita țarului. Redăm mai jos relatarea comandantului reproducă de Petre Otu și Marian Ștefan¹:

„Un eveniment de cea mai mare importanță s-a petrecut.

De la 1878 este cel dintâi semn de prietenie care ne dă Rusia!

În 1913, când eram comandantul Bucureștilor, am simțit, cu ocazia vizitei misiunii ruse care a asistat la inaugurarea monumentului rus [al generalului Suvorov] la Râmnicu Sărat, că se încearcă o apropiere. Am fost însărcinat de M.S. Regele cu primirea și îngrijirea acestei misiuni compuse din 14 ofițeri și 6 grade inferioare. Acum însă întinde chiar țarul o mână prietenească regelui nostru.

Oricât de puțin preț se poate pune pe sinceritatea demonstrațiunilor prietenești ale Rusiei, nu se poate tăgădui caracterul politic al vizitei ! Șoaptele - din culise că este vorba de o căsătorie proiectată între Carol și una din prințesele imperiale - ar avea și ele o valoare, dar sămburele politic al importanței acestei vizite trebuie căutat mai departe. Și din lungile conversații pe care le-am avut cu ministrul [Rusiei la București] Poklewsky, cu directorul de Siguranță, cu colonelul Solowiew și cu alți „ruși” de importanță, am dedus că scopul adevărat este de a ne scoate din orbita de acțiune a focarului austro-german ! Europa vede două centre puternice față-n față. Care pe care?! Iată misterul marilor prefaceri. Numai o mână norocoasă ne va da o soluțiune favorabilă. MMLL [Maiestățile Lor] și AALLRR [Altețele Lor Regale] au sosit cu suitele lor la Constanța, luând reședința în palatul Prefecturii, în pavilionul de la mare și în hoteluri. După ce s-a anunțat oficial vizita, s-a construit în paianță un pavilion de recepție la debarcader și o sală de gală lângă palatul Prefecturii, unde vor avea loc dejunurile și dineurile de gală. În ziua sosirii țarului a început lumea, la 7 dimineața, să se posteze înapoia coordonatelor duble de soldați din Divizia a 9-a și o parte a Comandamentului 5 teritorial.

Era ordin să fie toate ferestrele închise, însă în ultimul moment s-a permis, „pe răspunderea” directă a proprietarului, să stea lumea și la ferestre, numindu-se personal fiecare spectator agenților împărțiți pe sectoare. Toți suspectii polițiilor ruso-române au fost expediați din Constanța sau închiși. În ajunul sosirii, am trimis 43 de indivizi suspecti cu 280 de soldați și 10 agenți ruși la Analdakioi, închiși într-un grajd.

Regele Carol, cu regina și AALLRR, a sosit la 9.45 dimineața la debarcader. La 9.50 minute s-a apropiat „Standard”² [iahtul imperial] la 1,5 mile de port și la 9,55 s-a tras primul tun de salut de la bateria română. Punct la 10 a.m. a intrat frumosul iaht imperial: țarul Nicolae II a venit cu toată familia. Pe puntea de strajă s-au întâlnit întâi cei doi suverani, regele - în uniforma Regimentului [rus] de Wologda, cu Ordinul „Sf. Andrei”, țarul - în uniformă de colonel rus, ca fost adjutant al tatălui său Alexandru III. După ce și-au strâns puternic mâna, s-au sărutat suveranii de două ori și s-au îndreptat: regele - spre țarină și țarul, cu chipiul în mână, către regina Elisabeta, sărutându-le mâna și obrazul. Apoi urmau salutările AALLRR și a suitelor. Țarul era însoțit de ministrul de Externe rus Sazonov, regele de aproape toți miniștrii pare-mi-se. De la

¹ Col. dr. Petre Otu, Marian Ștefan, *14 ore la Constanța cu Regele Carol I și Țarul Nicolae al II-lea*, Internet – 27.04.2009.

² A fost construit în Scoția de Murdoch George Macpherson și dăruit țarului în 1851. După ce a ajuns în St. Petersburg, Macpherson s-a oferit să intre în serviciul țarului ca inginer șef al tuturor yachturilor imperiale, *Standard* și încă alte 3 yachturi. A deținut funcția timp de 13 ani. Mai târziu, a înființat Șantierul Naval „Baltic” în St. Petersburg (Șantierul Naval Baltiski Vavod), împreună cu fiul său David și nepotul Kenneth Macpherson.

pavilion, unde s-au făcut prezentările uzuale, a plecat cortegiul imperial-regal la Catedrală, unde urma să se celebreze un Te-Deum. În primul Victoria-Daumont [trasura] cu 6 cai negri ruși conduși de 3 jokey și doi „Vorruteri” era țarul, având la stânga pe regele. La dreapta țarului călărea generalul Georgescu - la stânga regelui călăream eu; în al doilea Daumont erau țarina cu regina; în alte 6 trăsurile de gală urmau AALLII și RR [Maiestatele Lor Imperiale și Regale]. În momentul când a sosit cortegiul la cotitura dealului care duce spre bulevard aud vocea regelui: „General Socec, opriți caii trăsurii!” Eram așa de surprins încât nu știam ce s-a întâmplat. A doua oară strigă alandala regele: „Opriți caii trăsurii, generale Socec!”

Atunci m-am repezit în fața înaintașilor și am oprit cu crupa imensului meu irlandez „Antal” cei 6 cai ! Eram sigur că s-a întâmplat ceva - vreun atentat sau așa ceva. Țarul era palid, Regele Carol însă, calm și impasant - cu bastonul de mareșal în mână - s-a sculat în picioare și s-a adresat țarului: „Sire, aduc cu respect la cunoștința Maiestății Voastre Imperiale că am hotărât s-o rog pe Maiestatea Voastră să fie proprietarul Regimentului meu 5 de roșiori” [în original, în limba franceza]. Apoi s-a adresat Regimentului 5 roșiori, care venise să ia parte la paradă și care era așezat tocmai în cotitură în coloana de regiment, spunând același lucru regimentului, terminând cu: „Să trăiască M.S. Împăratul Neculae al II-lea, stăpânul tuturor rușilor!” Erau momente sublimе!

Seara mi-a spus regina: „N-a știut absolut nimeni ceva despre intenția regelui - nici țarul, nici eu! Sărmana țarina era aproape leșinată și chiar cu tremurături la tot corpul!”

Cortegiul și-a urmat calea până la Catedrală, iar după Te-Deum a început defilarea. În capul trupelor s-a așezat MS Regele Carol, prezentând, cu o eleganță care caracteriza întreaga persoană a marelui nostru rege, trupele Corpului 5 și ale Comandamentului 5 teritorial. Cele patru regimente de cavalerie le-am prezentat - din ordinul special al regelui - eu, deși comandamentul nu era de infanterie. Este o cinste mare care mi-a făcut-o regele! Când a sosit Regimentul 5 roșiori, a trecut țarul în capul regimentului și l-a prezentat regelui. Este inutil de a mai menționa că aplauzele frenetice, strigătele entuziaste, aclamațiunile furtunoase însoțeau toate aceste demonstrațiuni de amicitie. După terminarea defilării s-au suit înalții oaspeți în trăsurile, îndreptându-se spre pavilionul de gală unde s-a luat dejunul.

La ora 5 p.m. mi l-a cerut contele Taube pe „Antal”, [pe] care l-am vândut cu 14.000 franci.

La ora 5.30 p.m. am primit Marele Cordon al Ordinului „St. Stanislas” și asemenea generalul Georgescu; la 6 p.m. am luat toți generalii români și coloneii comandanți de regimente și lt. col. Herescu Teodor - comandantul Reg. 5 roșiori - ceaiul pe „Standard”. La 8.15 seara - dineu de gală în pavilion. Cordonul de trupe s-a rupt. Poporul s-a apropiat de trăsurile la doi pași ! Poliția țaristă și română au dat greș.

Cu strigăte de „Ura! Să trăiască!”, cu entuziasm nebun au fost conduși oaspeții regelui la pavilion și înapoi la „Standard”, fără cel mai mic incident, iar în fața iahtului imperial s-au apropiat locuitorii până la bordul cheului - la un metru de „Standard”!!! Țarul și-a exprimat mirarea! Așa ceva [atmosfera] de încredere reciprocă între suveran și popor nu și-a putut închipui că există! Pe la 11.15 seara au luat MMLL și AALLRR bun rămas de la familia imperială și încet-încet s-a îndepărtat „Standard” în întunericul Mării Negre, însoțit de entuziastele urale ale populației. În 20-30 de minute se vedeau numai puncte luminoase-luminile electrice ale frumosului iaht imperial.

MMLL și în special regele, erau deplin mulțumite de strălucirea zilei și de desăvârșitul succes care l-a avut întâlnirea intimă și plină de dragoste între suverani!...”

Biblioteca Muzeului Marinei Române este deținătoarea a două documente originale care fac și ele referire la evenimentul din 14 iulie 1914. Unul dintre ele este *Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*, pentru perioadele 1901-1915 și 1920-1934, iar cel de-al doilea document este o scrisoare adresată instituției noastre, în anul 1976, de Amiralul (căpitan la momentul vizitei regale) Petre I. Bărbuneanu³, scrisoare în care povestește momentele la care a asistat ca martor al evenimentului. Vom reda documentele în continuare cu mențiunea că nu am intervenit deloc asupra exprimării sau a limbajului specific epocii folosit.

Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare pe anul 1914

„În vederea sosirii Familiei Imperiale Rusă sosesc pe ziua de 15 Mai a.c. în Portul Constanța cu Yachtul Crucișetor *Almaz* de unde pleacă în ziua de 16 Mai a.c.

Generalul Rus Dimikosky

Comisarul de Curte Popovsky și

Colonelul Rus Spiridonovici

La 21 Mai, tot în acest scop sosesc în Portul Constanța Canoniera *Grivița*⁴ având ca Comandant pe Căpit. Georgescu Pompiliu, Canoniera *Siretu*⁵ pe Căpit. Săvescu Petre și Canoniera *Bistrița*⁶ comandată de Căpit. Lazu, toate sub comanda generală a Domnului Căpit. Comandor Frunzeanescu Angelo⁷.

³ Amiralul Petre I. Bărbuneanu s-a născut în 1881, la Zvorsca, Dolj și a decedat în 1976, la București. Absolvent al Școlii Navale din Fiume, Austro-Ungaria (1897-1902), cu stagiu de practică pe navele flotei din Marea Adriatică și Marea Mediterană (1903). Ambarcat pe navașcoală *Mircea (I)* ca ofițer secund, apoi comandant pe torpilorul *Năluca* și al grupului de torpiloare din Divizia de Dunăre. La intrarea României în Primul Război Mondial a participat la atacul asupra Flotilei de Dunăre Austro-Ungară din portul Rusciuk (15 aug. 1916). Comandă monitorul *Brătianu* în campania de recuperare a Deltei Dunării (1917-1918). Director al Arsenalului Marinei (1921-1922), inspector de specialitate mine-torpile (1922-1924), comandant al Școlii Navale (1924-1926; 1928-1932), comandant al Diviziei de Dunăre cu gradul de contraamiral (1933). Comandant al Marinei Militare (1937-1941). Îndepărtat din armată împreună cu alți 10 generali de regimul Antonescu; reactivat în 1945 și avansat amiral, a condus Subsecretariatul de Stat al Marinei până la desființarea acestuia (1947), când a fost pensionat. Autor al lucrării de referință *Mările și Oceanele Pământului* (1960) și al altor lucrări de specialitate.

⁴ Canonieră construită la Șantierul „Stabilimento Tecnico Triestino” din Triest (aflat sub Imperiul Austro-Ungar), adusă în țară în 1880, care a jucat un rol important în pregătirea marinarilor militari români. Caracteristici: depl. 110 t; dim: 30x5,15x1,8m; mașină alternativă și velatură redusă (două focuri, trincă, radă și trinchetin); viteză 9 noduri; echipaj 48 de oameni. Tunuri 11x90 mm; în 1888 i se adaugă două tunuri de 37 mm și două mitraliere de 11,43 mm cu 10 țevi. A luat parte la războiul balcanic (1913). În anii Primului Război Mondial a îndeplinit numeroase misiuni pe mare și pe Dunăre. După o carieră de aproape 40 de ani a fost scoasă din serviciu (30 dec. 1919).

⁵ Vezi canoniera *Bistrița*, nota 5.

⁶ Canoniera *Bistrița*, canonieră din seria de 3 unități identice *Olt* și *Siret*, construite în Anglia potrivit programului de dezvoltare a Marinei Militare (1886-1888). Caracteristici: depl. 100 t; dim. 30,5x4x1,8m; mașină cu aburi triplă expansiune 360 CP; vit. 12,5 noduri. Armament: 11x57 mm, 1 mitr. Nordenfeld. A fost folosită pentru supravegherea și siguranța navigației pe Dunăre

La 23 Mai sosesc MMLL Regele și Regina României care descind primul la Palatul Regal, iar M.S. Regina la Pavilionul din Port.

La 24 Mai, mai sosesc Torpiloarele *Smeul*, *Sborul* și *Năluca*⁸ sub comanda D-lui Cpt. Comandor Nicolescu-Rizea⁹.

și în zona Constanța, precum și ca navă-școală. A participat în Primul Război Mondial (1916-1918) în bătăliile de la Turtucaia și Rasova, acționând cu foc în sprijinul trupelor proprii. În 1919 nava a fost dezarmată și casată după 31 de ani de serviciu.

⁷ Comandorul Angelo Frunzianescu s-a născut în 1870 la Viena și a murit în 1923. Urmează, începând din anul 1886, cursurile Școlii Navale din Fiume, la absolvirea cărora, cu gradul de aspirant intră în marina austro-ungară unde este avansat la gradul de locotenent. La 1 octombrie 1897 este primit în Flotila română, funcționând din 1898, cu gradul de căpitan, pe crucișătorul *Elisabeta*, la Apărarea Porturilor Fluviale, la Administrația Centrală a Războiului și la Inspectoratul General al Porturilor. Până la intrarea României în Primul Război Mondial, avansat constant în grad, asigură funcții importante, între care: șeful Apărărilor Fluviale (1908), comandant al Părții Sedentare a Diviziei de Dunăre, comandant al Punctelor de sprijin și informații (1911), director al Școlilor și Depozitelor Diviziei de Mare (1914), în primul an de război îndeplinește, sub ordinele superioare ale amiralului rus Patton, funcția de comandant al Apărării Portului Constanța, iar după ocuparea Dobrogei de inamic, comandă, până la sfârșitul războiului Depozitele Generale ale Marinei, de la 1 aprilie 1917 cu gradul de comandor. După război, continuă să funcționeze în cadrul marinei militare, până la 1 noiembrie 1923, când se stinge din viață în plină activitate.

⁸ Torpilor dintr-o serie de 6 unități construite în 1914 la Fiume și la Triest. Caracteristici: depl. 226 t; dim. 57,8x5,8x1,5 m; turbine cu aburi de 5000 CP; vit. 26 moduri; armament: II/66 mm; 2 TLT/450 mm. Navele au revenit României după Primul Război Mondial în contul despăgubirilor de război prin desființarea flotei austro-ungare. Au intrat în serviciu în cursul anului 1921. Se deosebesc ca siluetă: *Năluca*, *Zmeul* (ex. F 84, F 83) cu două coșuri, *Zborul*, *Vijelia*, *Vârtejul* (ex. F 80, F 81, F 82) cu un singur coș. Ultimul înlocuind torpilorului *Fulgerul* (F 82) care a fost pierdut în urma eșuării în strâmtoarea Dardanele, (dec. 1921) când venea spre țară. Repartizate Diviziei de Mare, au format inițial împreună cu distrugătoarele *Mărăști* și *Mărășești*, Divizia de contratorpiloare. În perioada interbelică au fost folosite cu precădere pentru pregătirea de luptă. Armate corespunzător au format grupul naval de instrucție și de patrulare de-a lungul coastei în zona Sulina. În 1931 din motive tehnice și financiare *Vârtejul*, *Vijelia* și *Viscolul* au fost casate și dezmembrate. Torpiloarele rămase, *Năluca*, *Zmeul* și *Zborul* au participat în al Doilea Război Mondial, ca secție în cadrul Forței Navale maritime executând numeroase misiuni de luptă în cadrul operațiunilor de minare (Constanța, Varna, Sulina) convoiere ș.a. (1941-1943), iar *Zborul* a participat la urmărirea convoaielor germane ce se retrăgeau pe Dunăre (aug-sept 1944). *Năluca* a fost scufundată de aviația sovietică la 20 august 1944 în portul Constanța. Preparate de marina sovietică la 1 septembrie 1944 și restituite la 12 octombrie 1944, cele două torpiloare au fost amenajate ca escorteare purtând pe bordaj însemnele E-1 și E-2. Ele au continuat activitatea în cadrul Forțelor Maritime participând la dragarea zonei Sulina (iunie-iulie 1947) și au fost folosite și ca navă-școală pentru studenții Institutului Politehnic Galați. În 1959 navele au fost casate și dezmembrate după un serviciu de 38 de ani în Marina Română.

⁹ Contraamiralul Constantin Nicolescu-Rizea s-a născut în 1870 la Brăila, anul și locul decesului rămânând necunoscute. Elev al Școlii Copiilor de Marină. Absolvent al Școlii Navale din Livorno (Italia) promoția 1891. După absolvire este ambarcat pe navele *România* și *Oltul*. Devine comandant pe navele *Năluca*, *Elisabeta*, *Mihail Kogălniceanu* ș.a. Comandant al Școlii de Marină (1899-1901); comandant al Apărărilor sub Apă (1914-1917). Comandant al Arsenalului Marinei (1917-1918). Între 1920-1925, comandant al Marinei Militare. Director superior al Serviciului geografic al armatei. În rezervă din 1939. A realizat: *Cursul de manevre*

La 25 Mai sosește și Domnul Contr. Amiral Eustațiu Sebastian¹⁰ Comandant Inspector General al Marinei.

La 28 Mai, se înapoiază AALLRR Principele Ferdinand și Principesa Maria descinzând la Hotel Renie.

În ziua de 1 Iunie orele 9.45 p.m. sosește Familia Imperială Rusă, compusă din MMLLII Țarul și Țarina cu toți copiii:

1. Baronul Frederichy
2. Baronul Schlleng
3. Amiral Nyloff

Pobhiesisky, Voziell, Arsenieff, Vartaneschoff, Teberbalcheff, sosesc în Portul Constanța cu vasele de război ruse:

Yachtul Imperial *Standard*

Crucișetorul Yacht *Almaz*

Crucișetorul *Cagul*

Contra-Torpile *Locot. Sebestakof*

Căpit. Zareni

Lt. Căpit. Baranof și

Căpit. Lt. Zatarovici

salutând pământul cu 101 de lovituri de tun la care Artileria împreună cu bricul *Mircea* răspunde de asemenea cu 101 focuri de tun, după care Familia Imperială Rusă debarcă unde sunt întâmpinați la debarcader de Familia Regală și Princiare de unde trec în salonul de recepție unde se fac prezentările, apoi pornesc la Pavilionul Reginei, iar acolo cu automobile la Biserica Catedrală unde s-a oficiat un tedeum la orele 11 a.m. După terminarea Tedeumului se reîntorc la pavilion, unde au luat masa.

La orele 4 p.m., Familiile Imperiale, Regale și Princiare, vin în trăsurile deschise pe Bulevard în dreptul Cazinoului Comunal unde se primește defilarea trupelor, când se și numește ca Comandant proprietar al Regimentului 5 Roșiori M.S. Împăratul Nicolae I. La orele 8 seara a avut loc retragerea cu torțe, iar la orele 11 seara întreaga Familie Imperială Rusă părăsește Portul luând drumul spre Odessa.

La 2 Iunie părăsește garnizoana A.S.R. Principele Carol și Dl. C'Amiral Eustațiu Sebastian, iar în ziua de 4 Iunie MS Regele Carol și ASR Principele Ferdinand".

și tactică navală; *Manualul timonierului pe bastimente; Manualul apărărilor submarine; Cartea de semnale a Marinei; Istoria războaielor.*

¹⁰ Contraamiralul Sebastian Eustațiu s-a născut în 1856 la București și a murit în 1943. Absolvent al Școlii de ofițeri din București (1875). Participă la Războiul de Independență distingându-se în luptele de la Grivița și Smârdan. În 1881, cu gradul de locotenent este trimis în Franța unde urmează cursurile Școlii Navale de la Brest. Este ambarcat pe nava *La Loire* cu care face ocolul Pământului. În 1888 este numit comandant al bricului *Mircea I*, și director al Școlii Copiilor de Marină. La 18 mai 1888 iese în mare pentru exerciții cu elevii și reușește să scoată cu bine nava dintr-un ciclon. Cu vasul avariat intră la Constantinopol, unde echipajul și nava sunt elogiare de către sultanul Abu Hamid, care ordonă repararea gratuită a navei la Cornul de Aur. Între 1909-1917 este comandant al Marinei Militare cu gradul de contraamiral. Conduce operațiunile Marinei Militare în timpul războiului Balcanic (1913) și asigură trecerea armatei române peste Dunăre pe podurile: Săliștioara și Turnu-Măgurele (pod din șleपुरi). În Primul Război Mondial, în organizarea de război asigură partea logistică a Flotei în operațiuni. În 1916 organizează evacuarea parcului de nave civile în Deltă. Este transferat în Ministerul de Război, de unde trece în rezervă (1917). În 1938, în vârstă de 82 de ani, participă la Galați la comemorarea a 50 de ani de la furtuna din 1888.

„Era în luna iunie a anului 1914 când la Constanța se făceau pregătiri neobișnuite până atunci.

Reședința Regală, sau mai bine zis, Cuibul reginei Elisabeta, de la capul digului, aproape de farul verde, de unde Majestatea sa flutura cu batista vapoarelor care intrau în port, se amenaja cu mobilier și cele necesare unor persoane distinse.

Peste drum de cazinoul de la marginea mării și de lângă bulevard se construia un chioșc în care puteau să aibă loc mai multe persoane.

Un regiment de infanterie deosebit îmbrăcat făcea exerciții de defilare pe bulevardul mării între farul vechi și cazinoul.

Curtea de apel din centrul orașului se amenajează pentru a servi în interior un dineu special.

Bricul *Mircea*¹¹ se pregătește și se instalează pe puntea lui o baterie de patru tunuri de 87 mm, demontate de pe crucișătorul *Elisabeta*¹², care se găsea în reparație, la Galați și aduse la Constanța. De altă navă nu dispunea Marina Militară pentru a face un salut cu tunurile. Astfel pregătit, bricul *Mircea* a fost ancorat în rada portului sub comanda căpitanului Petre I. Bărbuneanu pentru a executa salutul de rigoare cu bateria instalată pe puntea lui.

¹¹ Prima navă-scoală cu vele a Marinei Române, de tipul bric (cu doi arbori) construită în Anglia la Șantierul „Thames Iron Works” Londra, în cadrul primului program de dezvoltare a flotei române (1880) și intrată în serviciu în 1882. I s-a dat denumirea de *Mircea* după numele domnitorului Mircea cel Bătrân (1386-1418). Caracteristici: corp de lemn (având coastele de fier), depl. 360 t; dim. 36x7,6x3,6 m; vit. 8-12 noduri. 14 vele având o suprafață totală de 490 m², cu care, pe vânt favorabil, putea atinge viteza de 12 noduri. Tunuri 11x80 mm, 11x57 mm, 1 tun-revolver, o mitralieră 11,43 mm. Nava a jucat un rol important în dezvoltarea Marinei Române. La bordul ei au fost elaborate manuale și regulamente, s-a conturat și precizat limbajul marinăresc, la termenii vechi de origine latină, venețiană, greacă și turcă adăugându-se termeni noi. În 1896-1899 de pe bric s-au executat ridicări topografice ale litoralului românesc pe baza cărora s-a elaborat în țara noastră prima hartă maritimă care a fost premiată în 1900 cu medalia de aur la concursul internațional de la Paris. A efectuat 17 voiaje în Marea Neagră, 12 în Marea Mediterană și 2 în Oceanul Atlantic. A rezistat la o furtună năpraznică în mai 1888 în Marea Neagră. În 1931 nava a fost scoasă din serviciu și a staționat la Galați. În aprilie 1944 bricul a fost lovit în plin de o bombă, în timpul unui bombardament la Galați al aviației sovietice și incendiat.

¹² Crucișător ușor construit în anul 1888 la șantierul naval „Armstrong” din Newcastle (Anglia). În același an, la 5 noiembrie, a intrat în serviciul Marinei Militare Române. Caracteristici: depl. 1320 t; dim. 72x10,25x3,68 m. Două mașini cu simplă expansiune cu cărbuni de 4700 CP asigurau o viteză medie de 18,1 noduri. Armament: tunuri 11x150 mm Krupp dispuse lateral, 11x57 mm Nordenfeld cu tragere rapidă, 11x37 mm Hotchkiss, 2 mitraliere de 11,43 mm și 4 tuburi lanstorpilor Whitehead 381 mm. Nava avea 3 catarge cu vergi pentru vele cu o suprafață totală de 513 m². Echipaj: 180 de oameni. A primit, după obiceiul timpului, numele reginei țării. A fost cea mai însemnată navă a Marinei Militare Române dinaintea Primului Război Mondial, rămânând timp de 25 de ani nucleul Diviziei de Mare și având un îndoit scop: de apărare a litoralului maritim și de a face cunoscut în Marea Neagră și dincolo de strâmtori pavilionul tânărului stat român independent. În 1923, după un serviciu remarcabil timp de peste 30 de ani, crucișătorul a fost dezafectat.

Cele trei torpiloare *Sborul*, *Zmeul* și *Năluca*, care împreună cu crucișătorul *Elisabeta* erau singurele vase care apărau țărmurile maritime ale României, se găseau ancorate în interiorul portului.

Cam astfel se prezentau orașul și portul Constanța înainte de sosirea țarului Nicolae al II-lea al Rusiei împreună cu țarina, două fete și țareviciul, anunțată regelui Carol I al României ca o vizită de prietenie; în realitate nu putea să fie decât o vizită de tratative ca urmare a asasinării la Sarajevo în Bosnia și Herțegovina a arhiducelui moștenitorul tronului austro-ungar și a soției sale cu câțva timp în urmă. Țarul Nicolae al II-lea al Rusiei, care era protectorul țărilor slave din Balcani n-ar fi putut să admită un atac al Austro-Ungariei asupra Serbiei, considerată făptașa asasinării.

Într-una din dimineațele luni iunie 1914 (nu-mi mai aduc aminte data) iahtul țarului, având la bord familia imperială escortat de 2 crucișătoare, oprește în rada portului Constanța, unde unul din crucișetore salută pământul țării românești având la catarg pavilionul României, cu 21 lovituri de tun, după care bricul *Mircea* la comanda căpitanului Bărbuneanu răspunde la salut tot prin 21 lovituri de tun, având ridicat la catarg pavilionul Rusiei. După o scurtă pauză bricul *Mircea* execută un al doilea salut de 21 lovituri de tun, ridicând la catarg stindardul imperial, acesta fiind salutul regelui Carol I, țarului Nicolae al II-lea. Imediat după acest salut răspunde crucișătorul rusesc tot prin 21 lovituri de tun, ridicând la catarg stindardul regelui Carol I ca răspuns la salut al țarului Nicolae al II-lea. După această ceremonie iahtul imperial și cele două crucișătoare intră în port dirijate de piloți și ancorează în rând cu torpiloarele românești. Această operație terminată, regele Carol I se urcă în barca regală având la prova stindardul regal și este condus de iahtul imperial unde salută pe țar și-l invită să se instaleze cu familia imperială a familiei regale pe timpul duratei vizitei în Constanța. Înainte de instalare împăratul și regele trec în revistă cele două crucișătoare în uralele echipajelor respective.

Odată instalați în Cuibul reginei Elisabeta se servește micul dejun, după care cei doi monarhi încep discuția motivată de vizita întreprinsă de țar în România.

După dejun cei doi copii, Nicolae fiul prințului Ferdinand și țareviciul, cam de aceeași vârstă (8 ani) încep să se joace și pe negândite prințul Nicolae trage o palmă țareviciului și acesta plângând se duce la mama sa țarina, iar principesa Maria indignată ceartă pe fiul ei prințul Nicolae și-l obligă să ceară iertare țareviciului, după care ambii copii trec la joacă, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.

Către ora 12 ambele familii, imperială și regală părăsesc reședința regală și instalați în trăsurile se îndreaptă către chioșcul de pe bulevard în față cu Cazinoul, unde, stând în picioare aveau să asiste la defilarea regimentului, care venea pe bulevard din direcția farului vechi. În chioșc am fost invitat să stau și eu ca unul ce executase salaturile cu tunurile.

Când regimentul se afla la o distanță de vreo 200 de metri de chioșc, regele Carol I care încălecase pe un cal alb trece în fața regimentului, trage sabia și mândru de situația sa, când ajunge în fața chioșcului, salută pe împărat cu sabia, apoi ocolește și trece în dreapta chioșcului asistând la trecerea regimentului. Mișcătoare a fost scena când regina Elisabeta și-a șters ochii cu batista la defilarea și salutul cu sabia al soțului ei. După trecerea regimentului, regele a descălecat și a intrat în chioșc copleșit de feliicitări.

După această ceremonie, cele două familii s-au reîntors la Cuibul reginei, unde s-a servit dejunul, apoi cei doi monarhi și-au continuat discuțiile, în care scop împăratul

luase hotărârea de a vizita pe regele Carol I. Desigur că în convorbirile lor s-a intercalat și discuția referitoare la asasinatul de la Sarajevo și condițiile impuse de Austro-Ungaria, Serbia.

În fine, seara urmând să aibă loc un dineu special în clădirea Curții de Apel special amenajată în acest scop, unde erau invitate și unele autorități din Constanța și București, cele două familii ad hoc au plecat în trăsurile de la Cuibul reginei, în cap fiind la distanță trăsură monarhilor urcând bulevardul între cele două rânduri ale regimentului orânduit de o parte și de alta a străzii. Întâmplător mă duceam și eu pe trotuarul din stânga după rândul regimentului urcând în sus bulevardul. La un moment dat regele oprește trăsură, se ridică în picioare, împăratul are o tresărire, iar regele pronunță în franceză: *Majestate vă numesc comandantul regimentului care a defilat înaintea Majestății Voastre și acum vă salută; soldații iau arma pentru onor și strigă într-un glas Ura, Ura, Ura*. Odată terminată această impozantă ceremonie, trăsurile își continuă drumul spre Curtea de Apel, unde se fac prezentările invitaților, apoi către sfârșitul dineului se rostesc discursurile celor doi monarhi, cu care se încheie vizita țarului Nicolae al doilea la Constanța și la ora 10 seara iahtul imperial escortat de cele două crucișătoare se îndreaptă spre Sebastopol.

Nu se știe dacă țarul Nicolae al II-lea al Rusiei a avut îndeplinită dorința pentru care a făcut această călătorie, în orice caz regele Carol I și-a exprimat părerea sa în Consiliul de Coroană de la Sinaia, fiind susținut numai de Petre Carp și de Marghiloman, arătând prin aceasta că nu și-a însușit titlul de bun român, păstrând pe acela de germanofil în decursul celor 47 de ani de domnie și la moartea sa regina Elisabeta a telegrafiat împăratului Wilhelm al II-lea al Germaniei că soțul ei i-a fost credincios în tot timpul vieții sale.

O deosebire remarcabilă a fost între el și nepotul său Ferdinand care a combătut pe germanofili în Consiliul său de Coroană de la Cotroceni, un rege care și-a iubit țara, a fost inițiatorul celei mai mari împrumutări a țăranilor prin cedarea unei jumătăți din Domeniile Coroanei, determinând și pe marii proprietari de pământ să cedeze pentru împrumut din moșiile lor păstrând fiecare numai câte 500 de hectare”.

AGRICULTURA ȘI CREȘTEREA ANIMALELOR - ACTIVITĂȚI PREDOMINANTE ÎN DOBROGEA INTERBELICĂ

Ion RÎȘNOVEANU*

Astract:

Predominant activities in inter-war Dobroudja were the agriculture and animal breeding because the habitants live in the rural area.

Statisticile realizate în perioada interbelică au dovedit faptul că, în provincia dintre Dunăre și Mare, majoritatea populației locuia în mediul rural, iar principalele ocupații erau reprezentate de cultivarea pământului și creșterea animalelor.

Cea mai spinoasă problemă cu care s-au confruntat atât autoritățile centrale de la București, cât, mai ales, autoritățile locale, a fost punerea în aplicare a legilor agrare, cu precădere a Legii agrare din anul 1921. Problema agrară în Dobrogea a avut o particularitate față de Vechiul Regat și chiar față de Transilvania și Banat și datorită statutului de „colon” pe care l-a avut țăranul dobrogean¹.

Însă, în plină perioadă interbelică, problema împrumțării țăranilor cu pământ nu a fost rezolvată în provincia dintre Dunăre și Mare decât parțial. Abuzurile primarilor și ale consilierilor comunali, corupția existentă în mediul rural sau chiar neștiința celor mai mulți dintre țărani au reprezentat tot atâtea motive ale tergiversării rezolvării problemei agrare. În timp ce orfanii, invalizii și văducele de război nici măcar nu au fost trecuți pe liste de către comisiile locale, meseriașii, cârciumarii, mulți locuitori care aveau deja pământ și apropiații primarilor erau împrumțăriți cu precădere².

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române, strada Traian nr. 53 Constanța, 900725.

e-mail: irasnov@yahoo.com

¹ Const. N. Sarry, *Exproprierea în Dobrogea*, în *Dobrogea jună*, an XVI, nr. 3/23 decembrie 1919, p. 1. În continuarea articolului, reputatul ziarist constănțean arăta: „Trecerea pământului în mâna acelor care îl cultivă... comportă, în ceea ce privește provincia noastră, o discuție specială intrucît înfățișează laturi deosebite. Pământul din Dobrogea n-a fost căpătat și nici păstrat în condițiunile și împrejurările „moșiilor” din țara veche. Proprietarul mare din Dobrogea, în marea majoritate a cazurilor, e plugar de meserie. Țăranul român de la noi, chiar cel găsit aici de la încorporarea provinciei, e un colon care, dacă a avut de întâmpinat o sumă de neajunsuri, are drept la o serie de avantaje. Statul posedă în Dobrogea domenii întinse, parcelate care pot fi puse imediat la dispoziția celor lipsiți de pământ. Natura solului dobrogean mărginind veniturile plugarului nostru numai la acelea ale agriculturii propriu-zise, impune un lot unitar, pe cap de familie, mai mare în întindere ca dincolo în țară”.

² D.J.A.N. Tulcea, fond Prefectura Tulcea, dosar 86/1921, f. 42.

De aceea, una din măsurile pe care le-au luat autoritățile de la București a fost revizuirea împrăștiatelor acolo unde comisiile special înființate au constatat nedreptăți. În aprilie 1926, Constantin Garoflid, ministrul Agriculturii, a dat dispoziții clare consilierilor agricoli din cele patru județe dobrogene în vederea împrăștiării tuturor țăranilor care nu aveau pământ³.

Această stare de lucruri se manifesta în condițiile în care la nivelul societății dobrogene se punea întrebarea dacă existau suficiente forțe de tracțiune pentru a putea fi cultivată toată suprafața de teren agricol din Dobrogea. Răspunsul a fost negativ în condițiile în care rapoartele autorităților locale au consemnat lipsa vitelor de muncă⁴, iar la orașe se raporta o accentuată penurie de combustibil necesar autotractorelor⁵.

Cu toate aceste neajunsuri care s-au manifestat în provincia trans-danubiană în toată perioada interbelică, munca agricultorilor și-a continuat mersul firesc. Pământurile au continuat să fie lucrate cu aceeași pricepere, din generație în generație, semn al unui puternic sentiment de proprietate nutrit de agricultorii dobrogeni.

În agricultura dobrogană interbelică, se cultivau aceleași tipuri de plante ca pe întreg cuprinsul țării. În cazuri izolate, unii proprietari au introdus soiuri de plante străine regiunii cu scopul de a încerca o ameliorare a speciilor autohtone. Perioadele îndelungate de secetă au sporit îngrijorarea agricultorilor dobrogeni care au căutat soluții pentru înlăturarea urmărilor dezastruoase ale acestui flagel. S-a ajuns la concluzia că irigarea suprafețelor cultivate ar putea constitui o soluție în acest sens. Însă, existau cel puțin două motive pentru care irigarea nu reprezenta o rezolvare viabilă: nu orice tip de pământ putea fi irigat, iar lipsa capitalului investit în această operațiune întârzia ameliorarea culturilor⁶.

Cum, însă, acest defect climatologic nu se manifesta numai în provincia dintre Dunăre și Mare, s-a căutat o modalitate care să îmbunătățească această situație. După lungi experiențe, o mică parte din agricultorii dobrogeni cu dare de mână, precum și stațiuni experimentale au început folosirea sistemelor de cultură Dry-Farming și Bourniol practicate în Statele Unite. Însă, experimentele realizate în Dobrogea nu au dat rezultatele așteptate atât pentru faptul că nu au avut continuitate, cât și pentru că nu au fost respectate regulile de aplicare⁷.

Cu toate aceste neajunsuri, în Dobrogea erau cultivate suprafețe întinse cu cereale, acestea constituind principala sursă de hrană a locuitorilor din provincia trans-danubiană, dar și o marfă de export foarte căutată pe piețele europene. Primul loc între culturile cerealiere era ocupat de orz, care se preta foarte bine la clima și terenurile agricole ale Dobrogei. Locul doi era ocupat de grâu, cultivat cu rezultate deosebite în zonele Constanța, Mangalia și Medgidia. Coloniștii macedo-români au introdus o varietate de grâu sticlos foarte productiv și rezistent la secetă, dar care avea marele neajuns de a fi atacat de rugină. Porumbul reprezenta a treia plantă cultivată în Dobrogea. Cultivarea acestuia a cunoscut o dezvoltare deosebită, în anul 1927 fiind acoperite 93 204 ha. Modul de îngrijire era același ca în Vechiul Regat, cu excepția

³ *Împrăștierea țăranilor cu pământ*, în *Dacia*, an XIII, nr. 84/17 aprilie 1926, p. 1.

⁴ Vasile Liveanu, *Relații agrare și mișcări țărănești în România. 1908-1921*, București, Editura Politică, 1967, p. 299.

⁵ *Avem forțe de tracțiune suficiente?*, în *România agricolă*, an I, nr. 115/27 iulie 1919, p. 4.

⁶ C. Filipescu, *Agricultura, în Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, Cultura Națională, 1928, p. 485.

⁷ *Ibidem*, p. 485.

Dobrogei de Sud. În această zonă, agricultorii îi tăiau vârful de deasupra știuleților, grăbindu-i coacerea. Și, nu în ultimul rând, ovăzul și secara erau cultivate pe suprafețe medii din totalul terenurilor arabile din Dobrogea, deși cererea pe piața europeană a acestor cereale a fost din ce în ce mai mare în perioada interbelică⁸.

În Dobrogea interbelică au existat trei tipuri de exploatare agricole, în funcție de suprafața de teren cultivată și de numărul mașinilor agricole folosite. Tipul de exploatare agricolă mare valora peste un milion de lei, exploatarea agricolă mijlocie era evaluată la puțin peste cinci sute de mii de lei, iar exploatarea de mici dimensiuni avea o valoare de doar câteva zeci de mii de lei⁹.

Exploatarea agricole mari și mijlocii se caracterizau prin faptul că, alături de aportul proprietarului, un rol important îl jucau forța de muncă plătită, inventarul agricol străin și, uneori, împrumuturile de la băncile agricole.

Exploatarea agricole mici se caracterizau prin faptul că agricultorul își cultiva singur terenul, ajutat de familia sa și folosind propriul inventar agricol. Nu recurgea la forța de muncă străină și foarte rar apela la mașinile agricole ale comunității¹⁰.

Creșterea demografică deosebită cunoscută de Dobrogea în perioada interbelică a dus la mărirea necesarului de hrană pentru populație și, implicit, la necesitatea creșterii suprafețelor agricole cultivate și obținerea unor recolte mai mari. De aceea, odată cu introducerea unor tipuri de culturi mai rezistente la factorii climaterici și la dăunători, agricultorii dobrogeni au introdus și mașini agricole performante menite să schimbe fața agriculturii. Deși majoritatea locuitorilor din mediul rural foloseau tot metodele tradiționale, introducerea unor astfel de mașini agricole nu a reprezentat doar o modă, ci o necesitate imediată. Înainte de primul război mondial, în provincia trans-danubiană se găseau doar câteva autopluguri, folosite mai mult ca experiment, pentru ca în perioada interbelică să fie folosite aproximativ șapte sute de astfel de mașini agricole¹¹.

Pe lângă cultivarea cerealelor, o altă activitate de bază a agricultorilor dobrogeni era cultivarea viței-de-vie. Pentru încurajarea viticulturii în Dobrogea, au fost înființate două pepiniere la Isaccea și la Murfatlar. Cea de la Isaccea avea ca scop principal producerea materialului săditor, iar ce de la Murfatlar experimentarea și punerea în valoare a soiurilor calcaroase din regiunea de stepă prin producerea vinurilor superioare de masă și șampanizarea lor.

Prin aplicarea legilor agrare, cea mai importantă fiind Legea agrară din anul 1921, o bună parte din terenuri au trecut în proprietatea țăranilor. Mulți dintre aceștia, fie pentru uzul propriu, fie pentru valorificarea cât mai bună a loturilor pe care le-au primit, au început să planteze vii pe suprafețe din ce în ce mai mari. Însă, prețurile foarte mari ale materialului altoit de bună calitate, precum și faptul că agricultorii au

⁸ *Ibidem*, p. 501. Rapoartele Căpităniilor porturilor dobrogene, Serviciului Maritim Român și ale Direcției Porturilor Maritime au consemnat o creștere substanțială a cantităților de cereale exportate prin porturile românești în perioada interbelică.

⁹ *Ibidem*, p. 503 și următoarele.

¹⁰ *Ibidem*, p. 506.

¹¹ *Ibidem*, p. 502. În județul Constanța erau folosite 135 de tractoare de diferite sisteme, în județul Caliacra se foloseau peste 450 de autotractoare, iar în județul Durustor agricultorii foloseau peste 60 de tractoare. În cele două județe din sudul Dobrogei aceste mașini agricole se aflau, în majoritate, în proprietatea coloniștilor care au făcut sacrificii materiale importante pentru a le putea achiziționa. Acestora li se adăuga un număr destul de mare de semănători, secerători, treierători și alte tipuri de unelte agricole.

fost amăgiți de prețurile mici și avantajele soiurilor hibride, au plantat cu acestea gurile din plantațiile vechi, dar au și înființat noi plantații¹². Dar, deziluziile nu s-au lăsat mult timp așteptate și în scurt timp cultivatorii s-au convins de inferioritatea hibridilor producători direcți de viță-de-vie. De aceea, s-a renunțat la cultivarea acestor hibridi și s-a trecut la folosirea materialului săditor altoit procurat atât de la pepinierele din țară, cât și din import.

Cele mai importante centre viticole din provincia trans-danubiană au fost Sarica, Babadag, Cogea, Măcin, Ostrov, Hârșova, Silistra, Vetrina, Popeni, Turtuș, dar și Cernavodă, Murfatlar, Biul-Biul, Mangalia și Balchik.

Pomicultura din Dobrogea interbelică nu a avut o importanță deosebită printre preocupările agricultorilor din această provincie. Dezinteresul locuitorilor pentru această îndeletnicire, precum și eforturile minime depuse de stat au făcut ca această ocupație să nu reprezinte o prioritate pentru dobrogeni. Densitatea scăzută și caracterul eterogen al populației, veșnic preocupată de grijile plugăriei, au fost tot atâtea factori care nu au permis agricultorilor din provincia dintre Dunăre și Mare să acorde o grijă continuă pomiculturii¹³.

În privința apiculturii, Dobrogea interbelică a prezentat aspecte diferite. În timp ce în nordul și sudul provinciei trans-danubiene numărul celor care se ocupau cu această îndeletnicire era destul de mare, în zona centrală, în special în zona Constanței, numărul apicultorilor era destul de mic. Acest lucru este explicabil dacă ținem seama de faptul că în zonele de stepă, unde agricultura propriu-zisă ocupă suprafețe mari, ramurile anexe cădeau pe planul al doilea. La toate acestea contribuia și clima care face ca, începând cu luna iunie, orice vegetație spontană să-și sisteze cursul, să se ofilească și să se usuce. Flora fiind foarte sărăcăcioasă, hrana albinelor devine, la rândul ei, precară, iar producția de miere insignifiantă.

În nordul Dobrogei, unde se găseau păduri de tei pe suprafețe întinse, alături de o floră mai bogată și variată, apicultura reprezenta o ocupație importantă. Centre apicole importante se aflau la Luncavița, Nifon, Acic Tepe, Budila Mare, Carcaliu, Cerna, Greci, Pecineaga, Turcoaia, Măcin, Meidanchioai, Ceamurlia de Sus, Nalbant, Slava Rusă și Isaccea¹⁴.

În afară de crescătoria de albine localnici, care au început această ocupație mai ales după primul război mondial, în fiecare an veneau colonii întregi de stupari din sudul Basarabiei și din zona Galați. Unii își luau stupii înapoi pe durata iernii, dar cei mai mulți îi lăseau pe loc. De cele mai multe ori, acești apicultori își cumpărau câte un mic loc pe care construiau o magazie pentru stupi și o locuință mai mică pentru ei.

O altă ocupație tradițională a dobrogenilor a fost creșterea animalelor. Această îndeletnicire a existat în Dobrogea înainte de realipirea provinciei la România în anul 1878, dar și la începutul secolului al XX-lea când a cunoscut o amploare deosebită.

¹² *Ibidem*, p. 516. În conformitate cu datele statistice realizate de Ministerul Agriculturii în anul 1927, în Dobrogea erau cultivate 10 865 ha. de viță-de-vie, din care 2 551 ha. erau plantate cu viță indigenă nealtoită, 2 865 ha. cu viță altoită și 5 198 ha. cu viță hibridă de producători direcți.

¹³ În perioada interbelică, în Dobrogea erau cultivate puțin peste 1 000 ha. de pomi fructiferi, proporția fiind de sub 1% din totalul suprafețelor cultivabile.

¹⁴ *Ibidem*, p. 522.

Cei care se ocupau în mod tradițional cu creșterea animalelor, în special a oilor, au fost mocanii¹⁵, amintiți în acest sens în mai toate însemnările călătorilor străini care au străbătut stepele dobrogene¹⁶.

Începând cu anul 1925, acestora li s-au adăugat coloniștii macedo-români pentru care principala ocupație în regiunile din care au emigrat era creșterea animalelor, în principal a oilor. Firi practice și combative, având un simț al afacerilor foarte dezvoltat și dând dovadă de o solidaritate exemplară, aceștia s-au impus rapid în localitățile unde s-au instalat și au ajuns la o bunăstare materială de invidiat, în condițiile în care mulți dintre ei s-au confruntat la venirea în România cu serioase probleme¹⁷.

Deși provincia dintre Dunăre și Mare a cunoscut în perioada interbelică o dezvoltare fără precedent, totuși principalele ocupații ale locuitorilor au rămas agricultura și creșterea animalelor. Această stare de lucruri a fost posibilă datorită decalajului față de provinciile dezvoltate, dar și faptului că majoritatea populației locuia în mediul rural în pofida dezvoltării urbane.

¹⁵ Aceștia erau păstori originari din zona Brașovului și a Sibiului care au trecut la sud de Carpați în procesul de transumanță. Apartenența acestora a fost atestată în acte oficiale începând cu anul 1859, când domnitorul Alexandru Ioan Cuza le-a acordat dreptul de a se stabili în România. Primele grupuri de mocani și-au făcut sălaș în bălțile Dunării, pe teritoriul județului Ialomița de astăzi. Mulți dintre aceștia au trecut Dunărea în Dobrogea și au continuat să se ocupe de creșterea oilor, acumulând averi importante în condițiile în care nu au suferit șicane majore din partea autorităților turcești. Începând cu anul 1878, odată cu reunirea Dobrogei cu România, autoritățile de la București au acordat o atenție deosebită colonizării acestei provincii cu element mocănesc. Buni gospodari și dovedind o seriozitate specific ardelenilor, aceștia s-au impus rapid în cadrul mozaicului etnic din Dobrogea, atrăgându-și respectul tuturor celorlalți locuitori ai Dobrogei.

¹⁶ Apostol D. Culea, *op. cit.*, p. 65.

¹⁷ Vasile Th. Muși, *op. cit.*, p. 83 și următoarele.

PROFESORUL A.C. CUZA. REPERE BIOGRAFICE

Ion TEODORESCU*

Abstract:

Professor A.C. Cuza was born on November 8th 1857, in the city of Iași. Constantin Cuza, his father, was a cousin of the ruler Al.I. Cuza. He went to the primary school from Iași, to the high-school from Dresden and afterwards was sent by Vasile Kogălniceanu for a scholarship in Germany, where he went at the Law Faculty from Jena, getting his PhD in law. Starting with 1881, he became a teacher of political economy with the Law Faculty of Iași, where he taught until 1925, when he retired. Author of some books of a nationalist type, such as Naționalitatea în artă, Despre poporație, A.C. Cuza was considered the spokesman of Romanian nationalism and anti-Semitism. He was also a political member, so that in 1910 he set up the Romanian Nationalist Democratic Party, together with Nicolae Iorga, in 1923 the League of National Christian Defence and in 1935 the National Christian Party. In 1937 he became a member of the Goga-Cuza Government, dealing with Romania's territorial losses from 1940. During the Second World War he lived at Iași. A.C. Cuza died in 1946, in the city of Sibiu.

Viitorul profesor universitar și patriarh al naționalismului, Alexandru Constantin Cuza s-a născut la 8 noiembrie 1857, la Iași. Prin naștere el se situa ca făcând parte din boierimea moldoveană, care de-a lungul vremurilor a fost implicată în istoria acestei provincii. Care sunt originile profesorului ieșean? Marele istoric ieșean A. D. Xenopol considera că numele de Cuza amintește de Nicolae Cuzanus. Cu tot respectul pentru memoria lui A. D. Xenopol, numele lui Nicolaus Cuzanus, unul din stălpii teologiei scolastice, era Nicolaus Kebss și era de origine nu italiană, ci germană.¹ Și e greu de presupus ca un membru marcat al bisericii catolice de atunci să caute refugiu în Moldova secolului al XIV-lea. Un autor bine informat asupra destinului familiei Cuza a fost Gh. Ghibănescu, care pe bază de cronici, hrisoave ne-a lăsat o mărturisire despre rolul acestuia în istoria Moldovei. Gheorghe Cuza spătar, frate mai mare; Ion Cuza postelnic; Maica Axenia (Xeni) Cuza; Maica Eupraxia (Catinca) Cuza de la Varatic; Arhiereul Varlaam Cuza Sardeon; Grigore Cuza spătar; Zoița Cuza măritată după Panaite Docan.

Toți acești copii rămân orfani de tată în 1805, căci Arghire Cuza ban scria în 1805 iulie 25 „nepoata Maria fiica răposatului frate căminarului Neculai Cuza”; iar în 1806

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, Tipografia Dacia, Iași, 1903, p.5.

septembrie 2 marturii rânduți de isprăvnicia Făliciului pentru moșia Groza a clironomilor răposatului căminar Neculai Cuza, și „răposata cucona dumisale”.²

Averea rămasă de la părinții lor era așa de mică și încurcată, căci nu se putea trage folos decât de pe moșia Bărboși „cu toate cele mișcătoare și nemișcătoare” și de pe viile de la Nârtești. Epitrop casei fu rânduit Episcopul de huși Meletie, care crezu că pentru chiverniseala averii orfanilor casei răposatului căminar Nec. Cuza să dea în arendă venitul moșiei Bărboșilor ginerelui răposatului boier, visternicul Duitrache Bondrea cu 3000 de lei pe an. În adevăr D. Bondrea a căutat un an moșia Bărboși de la 23 aprilie 1806-23 aprilie 1807. În acest timp interesele au cerut să-și ia tovarăș în exploatarea moșiei pe Ion Cuza, iar după un an „socotindu-mă m-am învoit și le-a vândut pe toate cumnatului meu sulger Ioan Cuza cu 3000 lei pe an ca să le stăpânească în curgere de patru ani până la 23 aprilie 1811.”³ D. Bondrea își rezervase dreptul de a sta cu familia în casele părintești de la Bărboși, și cum cedarea și vinderea contractului de arendă s-a făcut vara, după ce se făcuse recoltarea câmpului își rezervă dreptul de a lua și din moșie 10 kg grâu, 15 kg orz, 10 kg porumb, 10 vedre vin pelin, iernatul vitelor și paiele necesare vitelor.

Ioan Cuza rămâne să poarte de grijă fraților și surorilor minori cu prisosul din venitul moșiei Bărboșilor, întrucât fratele său mai mare, Gheorghe Cuza banul, se însurase cu Anica, fata căminarului Gh. Șerban și nu mai putea să se ocupe de aproape de creșterea fraților și surorilor mai mici. Patru ani Ion Cuza a căutat moșia Bărboși. Veniturile fiind slabe, copiii lui Nec. Cuza erau în mare strâmtoare materială „petrec cu mare lipsă de toate cele trebuincioase nu numai pentru îmbrăcăminte, dar și de hrana vieții”⁴. Averea nu se putea împărți, întrucât consta în moșie. Ion Cuza se vede că a mai dus cu arendarea Bărboșilor încă trei ani, în care timp intervine moartea pitarului Ioan I. Cuza, frate cu tatăl lor Nec. Cuza.

Gh. N. Cuza spătar. Din acte se vede ca Gh. N. Cuza s-a însurat cu Anica, fata căminarului Gh. Șerban înainte de 1815, deoarece în acel an Dec. Scarlat A. Calimah Vodă judecând pricina pentru 5025 lei. Andrei Bușilă supus rosienesc și Gh. N. Cuza, ginelele lui Gh. Șerban, întărește vânzarea la mezat a moșiilor Pogăcenii și Ploestii de la Fălciu.

Asupra înrudirii lui Gh. Cuza cu căminar Gh. Șerban, avem un frumos arbore genealogic al ramurii Șerban din Moldova, în care citim că strămoșul acestui căminar Șerban Gh. a fost Paianu vel ban al Craiovei, pe a cărei nepoată Bălașa, fata lui Movilă Paianu, a luat-o în căsătorie I. Șerban clucer. Acesta a avut șapte copii, între care și Gh. Șerban căminarul. Acesta a avut 4 frați: Anica măritată cu Gh. N. Cuza, Smaranda măritată cu Emandi, tatăl colonelului N. Imandi aghiotant lui Cuza Vodă – rudă deci prin alianță cu domnul – Anastasia Manu și Maria Nec. Sion.

Spătarul Gh. Cuza iscălește ca martor în 20 martie 1821 în zapisul prin care C. Mitul vinde lui Pavăl Duca pah. un loc de dughiană în Bârlad.

De asemenea, insistăm asupra gradului de rudenie care a existat între domnitorul Alexandru Ioan Cuza și profesorul ieșean, mărturie fiind o scrisoare a domnitorului în limba franceză către tatăl lui A.C. Cuza, Constantin Gheorghe Cuza, deoarece încă din timpul vieții lui A.C. Cuza au fost diferite persoane care i-au contestat gradul de

² Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Editura Librăriei SOCEC & CO, Societate Anonimă, București, 1912, p. 134.

³ *Ibidem*, p. 135.

⁴ *Ibidem*.

rudenie cu ilustrul domnitor. Unii au mers mai departe, taxându-l pe profesorul ieșean ca impostor, abuzând de numele Cuza.

Cei doi frați, Gheorghe și Grigore Cuza au fost trimiși de tatăl lor să învețe carte grecească la Smirna. Erau acolo la școală, când votul a ridicat la domnie pe moșul lor de văr Alexandru Ioan Cuza, în 5 ianuarie 1859. Pentru a-și arăta sentimentele lor de adâncă supunere și devotament noului domn, moșul lor, băieții trimit în 2 mai 1859 o frumoasă scrisoare în limba franceză, din care spicuim în cele ce urmează pentru a aduce lămuriri asupra înrudirii acestuia cu A.C. Cuza.

Prince,

En apprenant par les feuilles publiques que les vœux unanimes dela nation roumaine vous appellent au gouvernement du pays, nous nous empresson de vous en féliciter. L'adulation n'aura point de prise sur nos coeurs et tout en vous complimentant nous ne ferons que vous exprimer les sentiments qui nous animent. Prince, il est vrai, nous avons été des derniers à venir vous féliciter sur l'heureux événement qui vous a rendu maître souverain des deux Principautés, mais nous le disons avec assurance, votre elevation n'a causé à aucune Roumain une jolie plus vive et plus sincère qu'a vos jeunes neveux. (...)

Daignez agréer, Prince, l'hommage du profound respect et de l'inalterable dévouement avec lesquels nous avons l'honneur d'être vos neveux.

Georges et Démétrius Couza

Smyrna le 2 Mais 1859

*à Son altesse le Prince Couza hospodar des Principautés-Unies de Moldo-Valachie, ect., etc.*⁵

Constantin Cuza a trăit la Fichitești, Vaslui. El avea raporturi cu vărul său, Alexandru Ioan Cuza. Redăm mai jos dintr-o scrisoare a lui Al.I. Cuza din 5 martie 1847, scrisă din Galați către vărul său Constantin Cuza:

Galatz en 5 Mars 1847

Constantin mon cousin cheri

L'interpretation que tu fais du sens de ma lettre en l'appellant en gallotatin intimidive me force malgré moi à revenir sur un sujet que je voudrais éloigner pour toujours, si c'est possible, de mon souvenir et que je me rappelled comme d'un mauvais rêve dont on perd la suite et cela uniquement pour l'amitié que tu m'inspires. (...)

En aspirant après le moment agréable de te voire je suis ton devoué cousin et surtout ton ami.

A. I. Couza

*Ma femme sensible à ton souvenir me charge de te presenter ses amitié.*⁶

⁵G. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Editura Librăriei SOCEC & Co., Societate Anonimă, 1912, p. 149-150.

⁶*Ibidem*, p. 151-153.

Drept mărturie a celor afirmate mai sus stau și notele autobiografice publicate în „Magazin istoric”, serie nouă, decembrie 1994-martie 1995, de domnul Marian Ștefan. Domnia sa afirmă că jurnalul lui A.C. Cuza a fost găsit de Ștefan Nemeș în anii 1945-1946: <<Așadar este vorba despre un caiet format „studentesc”, cu coperte groase din carton pânzat și care pe pagina de gardă conține următoarea însemnare: „Din biblioteca lui G. Cuza, luat spre amintire din vrafu! de cărți răvășite. 25.IV.1944. Ștefan Nemeș”. G. Cuza este fiul lui A.C. Cuza, iar semnătura celui ce a făcut însemnarea de mai sus n-ar fi fost greu s-o descifrăm dacă pe coperta interioară a caietului nu ar fi lipsit o filă cu următorul text explicativ: „Jurnalul manuscris al lui A.C. Cuza a fost găsit în casa acestuia din Iași de către locotenentul în rezervă Ștefan Nemeș, profesor de istorie. Printre cărțile răvășite i-a atras atenția acest jurnal. Spărgându-se frontul la Iași, el a luat acest manuscris, împreună cu câteva cărți valoroase și le-a dus în rucsac (!) până la Turda, încredințându-le, în scurtul popas al trupelor române din acest oraș bibliotecarului Nicolopol Nicolae.

În anii 1945-1946, când s-a început epurarea bibliotecilor de tot ceea ce a fost carte cu conținut reacționar, antonescian, bibliotecarul respectiv, om în vârstă la vremea aceea de circa 60 de ani, le-a scos în curte și le-a ars. Câteva manuscrise care considera că sunt totuși valoroase le-a împărțit elevilor care făceau practică la bibliotecă, pentru a le păstra și a le da la iveală atunci când considera că pot fi valorificate pentru reconstituirea unor pagini de istorie națională.

Printre cei care au primit aceste cărți au fost și Ion Marinca, elev în clasa a VI-a de liceu. Ion Marinca a păstrat acest manuscris sub cheie, până la această dată când vi l-am înfățișat considerând că este util să figureze printre documentele ce pot contribui la cunoașterea unor gânduri și atitudini avute de A.C. Cuza.>>⁷

Personal, din motive obiective, nu am avut posibilitatea de a citi acest inedit jurnal al lui A.C. Cuza, dar se pot face câteva remarci. Nu este un jurnal tip clasic, cronologic, ci relatările sunt dispersate, adică de la anul 1888 se sare la 1890, apoi la 1893. Evenimentele pe care profesorul ieșean le relatează și oamenii pe care i-a cunoscut cuprind perioada 1890-1908. Însuși A.C. Cuza amintește în însemnările sale despre originea familiei sale și înrudirii sale cu marele domnitor: <<Între mine și fostul domnitor există următoarele relații de înrudire, tatăl meu Constantin Cuza și vodă erau veri primari, prin urmare, eu urnez a fi nepot de văr primar. Căci au fost trei frați cuzești: 1. Ioan Cuza, care a avut doi feciori, pe Alexandru (vodă) și pe Dumitru care a murit lovit de cal; 2. Gheorghe Cuza care a avut doi feciori, pe Constantin (tatăl meu) și pe Ion, care a avut doi feciori, morți amândoi și o fată căsătorită mai întâi cu Manole Sturzesco și apoi cu Athanasiadi; 3. Grigore Cuza, fost de mai multe ori ministru pe vremea lui, om învățat și care a murit necăsătorit. (Pe marginea textului există această adnotare, probabil ulterioară, dar făcută de aceeași mână: „Noi suntem ramura majoră, întrucât G. Cuza, bunul meu, a fost întâiul născut”).>>⁸ Tot în însemnările sale, profesorul ieșean face o observație de ordin genealogic, precizând că unele persoane care înainte de a se numi Cuza se numeau Cujbă au avut îndrăzneala de a revendica o parte din averea lui Alexandru Ioan Cuza: „Toți ceilalți Cuzești care se mai numesc așa au uzurpat numele, pe mulți chemându-i Cujbă, din care au făcut Cuza. Așa sunt (!)

⁷ Marian Ștefan, *Întâmplări din viață și documente omenesti A.C. Cuza*, în „Magazin istoric”, serie nouă, București, ianuarie 1995, p. 2-3.

⁸ A.C. Cuza. *Oameni, fapte, întâmplări*, în „Magazin istoric”, serie nouă, decembrie 1994, București, p. 26-27

însă încă un Cuza din București, care-și zicea Cuza-Bondrea, fiind de pe mamă Cuza și care, după moartea lui vodă s-a judecat cu Doamna pentru avere și apoi s-au împăcat.”⁹

Fiind născut la Iași, încă din copilărie a avut neșansa să-i moară tatăl apoi mama, Smaranda Cuza, lăsând la 1870 doi copii minori. Alexandru, viitorul profesor universitar, a copilărit în casele părintești. Într-un interviu din 28 mai 1936 acesta își aducea aminte cu ușoară nostalgie de vremurile copilăriei, făcând o remarcă mai mult sau mai puțin malițioasă la adresa evreilor și rolului lor: „Mediul în care m-am dezvoltat a fost mediu de tranziție, acel de repede, dar mai mult de repezită prefacere, cu trecere de la cultura tradiționalistă, religioasă și patriarhală a boierimii, având ca bază a existenței moșiile lor cu clăcași, încă neeliberați, și pe care ei singuri le lucrau, la cultura modernă, cu părăsirea vechilor îndeletniciri și tradiții, uitând de religie și lăsându-și moșiile pe seama jidanilor ori jefuitorilor.”¹⁰ Referindu-se la epoca copilăriei sale, profesorul ieșean ține încă o dată să sublinieze rolul de mandatar ai culturii și ai tradițiilor curat românești pe care boierimea tradițională îl deținea: „Am avut astfel în fața mea pe ultimii reprezentanți ai vechii boierimi, cu antereie încinși cu băie și purtând ișlice și gugiumane sau chiar fesuri sau șepci, cum era însuși bunicul meu pe care mi-l amintesc ca prin vis; pe reprezentanții modernizați ai epocii regulamentare și apoi pe cei dintâi reprezentanți ai culturii moderne cu titluri academice, veniți din străinătate și cărora nu le rămăsese nimic, nici măcar amintirea vieții trecute, în graba de a înlocui cu forme noi, fără fondul ce i-ar fi putut corespunde.”¹¹ Studiile primare le-a făcut la Iași, fiind crescut mai mult de bunicii dinspre mamă, care i-au dat o educație religioasă specifică unor odrasle de boieri de la mijlocul secolului XIX. După cum își amintea A.C. Cuza, educația religioasă creștin-ortodoxă urmărea de mic ca copilul să devină un creștin practicant, demn de poziția sa socială (binecuvântarea sa și a familiei sale de către Calinic Miclescu, viitorul primat al României Mici): „Dar mai înainte ca să merg la școală, bunica mea dinspre mamă care mă creștea m-a învățat să mă închin lui Dumnezeu, să asist regulat la paraclisul de Sâmbăta seara și la Sfânta Aghiasmă, de Luni dimineața, pe care le oficia regulat preotul casei și s-o însoțesc la toate hramurile și la toate Sărbătorile și Duminicile în Biserica Buna Vestire unde ne duceam, precum și la Înălți ierarhi cum era între alții Calinic Miclescu, primatul României mai pe urmă, pe atunci vlădica bisericii noastre, Buna vestire, lângă care locuia, la care am fost adus anume de bunica să mă binecuvânteze.”¹² În 1867, A.C. Cuza a fost înscris la pensionul condus de germanul Anton Frey din Iași, absolvindu-l în 1871, învățând foarte bine limba franceză deoarece toate materiile se predau în această limbă, româna fiind un obiect de studiu. La sfatul și cu ajutorul lui Mihail Kogălniceanu, Panaite Cazimir, unchiul și episcopul său, au hotărât ca pe tânărul Alexandru să-l trimită la studii la Dresda. Acesta a avut o scrisoare de recomandare din partea lui Mihail Kogălniceanu către fostul său profesor, Iulius Zachler. Între anii 1871-1873 a studiat în particular la Institutul Krause din orașul german. Peste ani, A.C. Cuza avea să-și amintească cu nostalgie despre anii petrecuți la Dresda, despre profesorii pe care i-a avut, buni profesioniști, pedagogi și formatori de caracter. Putem afirma fără a greși că studiile clasice din tinerețe vor avea un impact major asupra personalității sale, prin dorința de a păstra tradiții, de a forma

⁹ *Ibidem*, p.28.

¹⁰ “Porunca vremii”, București, an V, nr. 418, 8 iunie 1936, p. 45.

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 49.

caractere și de a lupta pentru binele public, lucru care răzbate cu persuasiune din studierea clasicilor greci și latini: „Aici, la început, în casa profesorului Iulius Zachler, la care fusesem recomandat împreună cu Ioan și Constantin Kogălniceanu și cu alții, a trebuit să mă pregătesc pentru urmarea studiilor secundare începând cu clasa a IV-a, *Quarta*, și având așadar încă șase ani – două *Terțe*, două *Secunda* și două *Prima* – până a le termina.”¹³ Profesorul care l-a marcat în timpul studiilor la Dresda a fost și el de limbă greacă, Albert Moeser, datorită căruia literatura elenă era mai vie: „(...) un poet liric cu reputație și critic teatral eminent – pentru care limba greacă pe care mi-o preda, nu se reducea numai la gramatică și la traduceri de texte.”¹⁴ La sfârșitul anului 1877 A.C. Cuza a părăsit Dresda și și-a continuat studiile la Paris, unde și-a susținut bacalaureatul în litere și filozofie în august 1878, cu prelegerea *Cato censor et Cato uticensis inter se comparantur*. Examenul la Facultatea de Filosofie va fi amânat până la 13 iulie 1880, din cauza unor probleme familiale: „Aici (Paris) cu cât învățasem și mai pregătindu-mă în particular m-am prezentat la examenul de *Bacalaureat es-lettres-sciendi*, care se ținea la Sorbona și am trecut cu succes prima parte, având ca *discurs latin*, cum era atunci *Cato censor et Cato uticensis inter se comparantur*, la 1 august 1878. Iar partea a doua, filosofia, fiind silit să mă mai întorc vremelnic în țară – am trecut la 13 iulie 1880”.¹⁵

După susținerea bacalaureatului, A.C. Cuza s-a înscris la Facultatea de Drept din Paris, de unde, în 1882, s-a transferat la Universitatea Veche din Bruxelles.¹⁶ În același an s-a reîntors pentru o perioadă în țară, prilej cu care și-a satisfăcut și stagiul militar la Regimentul 13 Infanterie, din Iași, obținând gradul de sergent.

În perioada studiilor universitare, la Bruxelles, i-a cunoscut pe Constantin Mille și Vasile G. Moțun, simpatizanți recunoscuți ai ideilor socialiste. La scurt timp de la sosirea în capitala Belgiei, în 1882, A.C. Cuza a obținut un doctorat în științe politice și administrative pentru ca, în 1886, să dobândească și titlul de doctor în drept.¹⁷

După obținerea acestor două importante titluri academice, A.C. Cuza a luat hotărârea de a reveni definitiv în țară, la Iași. Aici a continuat să frecventeze, o perioadă relativ scurtă, cercuri socialiste la care aderase încă din perioada studiilor universitare. A publicat o serie de poezii cu caracter social, care degajă un spirit ateist, care nu părea să aibă legătură cu religia și cu naționalismul. În acest sens, extrem de sugestivă este poezia *Ideal* care degajă un spirit antireligios.¹⁸

Periplul său socialist nu a durat prea mult, Cuza apropiindu-se de mișcarea conservatoare din România și, în special, de mediul junimist. Rudă cu Vasile Pogor, cu Theodor Rosetti, cu frații Negruzzi și prieten cu Ion Creangă, Mihai Eminescu, Anton Pann și alții, Cuza s-a integrat ușor în cerc. Cu sprijin conservator, în timp ce Vasile Pogor era primar, avea să fie ales ajutor de primar al Iașilor, în perioada 1890-1891. De asemenea, între 1892 și 1895 a reprezentat Partidul Conservator în Parlament.

Paralel cu aceste încercări de a-și găsi un loc în viața politică, A.C. Cuza s-a împlinit pe plan familial, căsătorindu-se cu tânăra Maria Ganea, care i-a stat alături până la sfârșitul vieții. Căsătoria celor doi a fost oficiată de primarul comunei

¹³ *Ibidem*, p. 46.

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ B.A.R., Cabinet manuscrise-carte rară, arhiva A.C. Cuza, mapa XII, f. 369.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Pamfil Șeicaru, *Un junimist antisemit A.C. Cuza*, Editura Carpați, Madrid, 1956, p.7.

Mironeasa, I. Gamon, la 10 noiembrie 1896. Au fost prezenți la ceremonie, în calitate de martori, Gh. Ghidionescu (26 ani), Onofrei Bicurcă (36 ani), Grigore Rotariu (45 de ani) și Ion Dascăl (70 ani). Toți cei mai sus menționați erau de profesie agricultori și probabil că se aflau în serviciul celor doi soți.¹⁹ A.C. Cuza a avut cinci copii cu soția sa: Gheorghe (n. 1896), Alexandru (n. 1897), Maria (n. 1898), Grigore (n. 1904) și Magdalena (n. 1910).

Pe 30 ianuarie 1901, A.C. Cuza a fost numit profesor de economie politică la Facultatea de Drept din Iași. Această numire a sa s-a făcut de către o comisie din care au făcut parte profesorii: Petre Missir, Ion Bogdan și N. Basilescu. Acesta a ocupat postul, comisia considerând că i se acordă excepțional această catedră datorită elaborării unor „lucrări de mare însemnătate”. Cursul de deschidere a avut loc pe data de 12 februarie 1901, cu tema: „Obiectul educației politice și însemnătatea ei”.

Activitatea de profesor universitar a continuat până în anul 1925, când acesta a fost pensionat. În cariera sa a fost decan al Facultății de Drept, apoi rector al universității ieșene. De la catedră profesorul ieșean a fost un promotor al ideilor naționaliste, fiind acuzat că a fost autorul moral în cazul omorării prefectului Manciu de către Corneliu Zelea Codreanu. A.C. Cuza, la rândul său, se apără, precizând că promovează ideile naționaliste și nu incită pe nimeni la crimă. De asemenea, după Primul Război Mondial profesorul ieșean s-a remarcat prin luarea de poziție în cazul numerus clausus, adică reprezentarea evreilor la facultăți, ca studenți, respectând proporția raportului dintre populația evreiască și cea românească. De exemplu, A.C. Cuza preciza la Facultatea de Medicină și Farmacie din Iași, în anul universitar 1920-1921m în anul I, din 450 de studenți, 380 erau evrei.²⁰ Numărul acestora trebuia să fie mai mic, raportat la numărul evreilor din România de atunci. De fapt, profesorul ieșean uita în mod deliberat că prin Constituția din 1921 toți cetățenii României de atunci erau egali în drepturi economice, politice și culturale, indiferent de rasă și religie.

Activitatea acestuia s-a desfășurat și pe plan politic, înființând în 1923 Liga Apărării Naționale Creștine (L.A.N.C.). Programul acestei formațiuni era unul ne natură naționalistă și antisemită, promovând prezența elementului românesc în economie, pe plan social, în artă, văzând „pericolul evreiesc” prezent în toate straturile societății românești de atunci. Ceea ce-l făcea peste ani să declare cu malițiozitate pe Constantin Noica că „dacă evreii nu ar fi fost într-un număr mai mare pe teritoriul României, domnul A.C. Cuza nu s-ar fi gândit la bunăstarea ei”.

În 1935 Liga Apărării Naționale Creștine se unește cu Partidul Creștin al poetului Octavian Goga, noua formațiune numindu-se Partidul Național Creștin. În urma scrutinului din 1937, regele Carol al II-lea pregătindu-și propria dictatură, va aduce în decembrie 1937 la conducerea României Guvernul Goga-Cuza, profesorul ieșean având funcție de vice-prim-ministru. Guvernul va fi demis în 10 februarie 1938 de către rege. A.C. Cuza participă la Consiliile de Coroană din 1940 privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord către URSS și un altul privitor la Dictatul de la Viena, în care ia atitudine de luptă cu arma în mână împotriva celor care doreau să ocupe părți din țară. Pe perioada războiului va sta retras la Iași. În urma actului de la 23 august 1944, în septembrie va părăsi Iașul, orașul în care s-a născut și se va muta împreună cu familia la periferia Sibiului, unde la o vârstă venerabilă va deceda în 1946.

¹⁹ B. A. R., Cabinet manuscrise-carte rară, arhiva A.C. Cuza, mapa XII, f. 446.

²⁰ A.C. Cuza, *Discursuri politice*, București, 1940, p. 120.

CONSIDERAȚII INEDITE PRIVIND POGROMUL DE LA IAȘI (1941)

Florin STAN*

Abstract:

The Iași pogrom between 28 and 29 June 1941 represented a tragically moment who affected one of the greatest Jewish Romanian community's survivals during the World War II. Expecting the military operations development, appeared the issue that the pogrom from Iași couldn't be understood outside the war against Soviet Union context, thus Romanian authorities trying to act normally for assuring public order in the war front area and to firmly react against any kind of espionage action, sabotage or jeopardy. Most regrettably, was the result of the inappropriate safety measures taken by the Romanian authorities next to the front line, thus the Jewish population becoming the victim of the anti-Semite stereotype of the time.

Între momentele care au afectat în mod tragic supraviețuirea a două mari comunități evreiești din țară în anii celui de-al doilea război mondial se cunosc evenimentele de la București din 21 - 23 ianuarie 1941 (*rebeliunea legionară*)¹ și de la Iași din 28 - 29

* Șef Secție Istorie, Muzeul Marinei Române, str. Traian nr. 53, Constanța, 900725. E-mail: tomis632002@yahoo.com

¹ Datorită victimelor evreiești care au fost constatate în urma desfășurării înfruntărilor între Armată și legionarii înarmați, *rebeliunea legionară* este considerată totodată și „*pogromul legionar*”, vezi Adina-Franciska Babeș, *Ianuarie 1941. Istoria, evenimentele și victimele pogromului legionar de la București*, în *Studia Hebraica*, VII, 2007, pp. 227-257. În baza unei analize bazate pe un număr de 205 fotocopii ale dosarelor victimelor din timpul rebeliunii aflate la Institutul „Mina Minovici” din București s-a constatat că cele mai multe dintre acestea decedaseră în zilele de 22 și 23 ianuarie în comuna Regele Ferdinand din jud. Ilfov și în Pădurea Jilava, numărul total al victimelor evreiești fiind de 110, *Ibidem*, pp. 250-253. Între studiile care au tratat subiectul, amintim Radu Ioanid, *Pogromul de la București. 21-23 ianuarie 1941*, în volumul *Reflecții despre Holocaust. Studii, articole, mărturii*, Asociația Evreilor din România Victime ale Holocaustului, București, 2005, pp. 212-227. Literatul Filip Brunea-Fox (pseudonim pentru Filip Brauner) a expus o privire asupra evenimentelor din 21-23 ianuarie 1941 în lucrarea *Orașul măcelului. Jurnalul rebeliunii și al crimelor legionare* (1944), reeditată de Editura Hasefer, București, 1997, 112 pp. Se documentează, între altele, aspectul metodic căroră le-au căzut prăvăliile evreiești din cartierele Dudești și Văcărești, *Ibidem*, pp. 47-54. Magazinele din zona Lipscani, fără proprietari evrei, nefiind atinse, *Ibidem*, p. 54. Antisemitismul acestor manifestări nu poate fi negat, autorul citat subliniind chiar: „*unul din principalele obiective ale rebeliunii, cea mai sângeroasă, cea mai vindicativă, era pogromul*”. *Ibidem*, p. 85. Dincolo de tiparul ideologic, de neocolit în contextul epocii în care a fost publicată, amintim aici și lucrarea de referință semnată de Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1976, unde este tratată extins și *rebeliunea legionară* din 21-23 ianuarie 1941. Se știe că în timpul rebeliunii, manifestele legionare îndemneau soldații și populația civilă să nu se pună în slujba „*jidovilor*” și „*jidovișilor*”, cerându-

unie 1941 (*pogromul*)². Fără să insistăm pe prezentarea evenimentială a acestor evenimente sau a altora similare dar de anvergură mai redusă³, cunoscute din bibliografia temei, remarcăm că, spre deosebire de București, unde evreii au căzut victime ale manifestărilor legionarilor⁴, în contextul înfruntărilor de stradă cu trupe ale Armatei, la Iași, evreii au căzut victime inclusiv în urma manifestării unor persoane civile, cetățeni ai orașului. Numai câteva exemple: Marcel Gr. Sprânceană, care a scos în acele zile din atelierele lui Paul Herman pe lucrătorii Michel Ștrul și Lupu Iancu, ducându-i la Chestura de Poliție⁵; Vasile Morcov, participant la pogrom⁶; Gheorghe Mamitzos, care s-a adresat unui grup de soldați germani spunându-le că Moise Ulnar și familia sa sunt comuniști, aceștia fiind duși la Chestură⁷; Gheorghe Andrieș, care a luat parte la scoaterea evreilor din case pe care i-a însoțit la Chestură⁸; Constantin Alecu, care, însoțit de un grup necontrolat, a ridicat din case evrei, cărora le-a jefuit apoi

se public „moartea masonilor și jidanilor”, vezi *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*. Vol. II, Editura Majadahonda, București, 1998, pp. 93-94, pp. 94-95, p. 170. În ședința Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1941, generalul I. Antonescu a criticat excesele legionare împotriva evreilor, arătând că aceștia vor fi despăgubiți pentru magazinele devastate, completând însă imediat: „*chiar dacă mai târziu le vom lua proprietățile urbane din mână, așa cum le-am luat pe cele rurale*”, cf. Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*. Vol. II (ianuarie-martie 1941), ediție Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1998, p. 109.

² Cele mai importante titluri fără de care nu se pot studia evenimentele petrecute la Iași la sfârșitul lunii iunie 1941 sunt: Jean Ancel, *Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941*, Editura Polirom, Iași, 2005, 491 pp. și *Pogromul de la Iași. 28-30 iunie 1941 - prologul Holocaustului din România*, Editura Polirom, Iași, 2006, 317 pp., volum de studii publicat sub egida Institutului Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”. Despre pogromul de la Iași, mai reținem sinteza documentată a lui Jean Nouzille, *Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene*, Editura „Prut Internațional”, Chișinău, 2005, pp. 173-178. Un prim titlu care a pus în evidență evenimentele de la Iași a fost cel al lui Aurel Kerecki și Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași (28-30 iunie 1941)*, Editura Politică, București, 1978.

³ Pogromurile de Dorohoi și Galați din 30 iunie 1940, Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*. Vol. I. *Partea întâi. 1933-1944*, Editura Hasefer, București, 2001, pp. 217-227.

⁴ Unul dintre cazurile care dovedesc atitudinile antisemite ale legionarilor implicați în evenimentele din ianuarie 1941 a fost cel al fraților Iancu și Iosif Guttman, fiii rabinului H. Guttman, ridicați de la domiciliu și executați în noaptea de 21 ianuarie 1941 în Pădurea Jilava. A se vedea Iancu și Iosif Guttman, *Slove de martiri... Publicate de părintele lor Rabin H. Guttman*, ediția a III-a, Editura Hasefer, București, 2008. Numărul total al victimelor dintre evrei din timpul rebeliunii se pare a fi fost 151, cifră menționată într-o corespondență secretă a Ministerului Afacerilor Străine cu Președinția Consiliului de Miniștri din februarie 1941, cf. Prof. univ. dr. Ion Calafeteanu, *Gâlceava cifrelor*, în *Magazin istoric*, anul XLI, s. n., nr. 1 (478), ianuarie 2007, pp. 55-57.

⁵ Arhivele Militare Române (A. M. R.), *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.807/1948, f. 11, Ordonanța Cabinetului VII a Tribunalului Poporului din București din 29 martie 1946, care a dispus că nu este cazul urmăririi acuzatului Sprânceană Gr. Marcel, fapta sa desfășurându-se „ca urmare a ordinelor și comunicatelor atâtătoare ale autorităților militare care au fost de natură a împinge populația civilă la excese și măsuri de fapt” și sub influența „ambianței generale antisemite”.

⁶ *Ibidem*, f. 13.

⁷ *Ibidem*, f. 14.

⁸ *Ibidem*, f. 15.

locuințele în lipsă⁹; Dumitru Daderlat, a luat parte, de asemenea, la scoaterea evreilor din locuințe¹⁰; Mihail Astâncioaiei, Gheorghe Astâncioaiei și Grigore Pușcașu au sfătuit câțiva evrei vecini să se ascundă într-un beci pentru a nu fi ridicați de patrulele germane, dar au adus în schimb o patrulă de gardieni români cărora le-au spus că evreii ascunși în beci au tras în armată; Eugen Brânzei a îndemnat patrulele germane să scoată din locuință pe evreii care locuiau pe strada Universității; Chirică Brânzan a procedat similar, intrând chiar personal în locuințele unor evrei; asemenea și Dumitru Constantinescu (Albescu), care a însoțit patrulele germane din casă în casă, molestând personal pe evreii conduși la Chestură; Mircea Costăchescu și Vasile Florescu au instigat soldații împotriva evreilor susținând că aceștia au tras noaptea cu mitralierele; Filorian Ciornei a ridicat și molestat câțiva evrei aflați într-un adăpost¹¹. Petre Rossi, aflat într-un grup format din 20 de indivizi înarmați a scos din casă mai mulți evrei care au fost predați patrulelor germane; Gheorghe Telega a indicat unei patruli germane câțiva evrei învinuindu-i că au tras în armată, iar după ridicarea acestora a jefuit mai multe locuințe¹². Exemple asemănătoare se pot aduce cu zecile.

În acele zile au existat însă și dovezi ale solidarității cu cei aflați în fața, poate, a celei mai mari încercări din viața lor. Leon Zissu, care se afla în Iași în iunie 1941, a declarat că „după primul bombardament - care a avut loc în primele zile ale războiului - o parte din populație a început să se evacueze”, între care și angajați ai farmaciei dr. Beceanu, unde lucra ca farmacistă soția lui L. Zissu, cu aprobarea tacită a Serviciului Sanitar Iași. Ca urmare a evacuării unor angajați, din 27 iunie a fost angajat aici și L. Zisu. „În noaptea de 28 spre 29 Iunie, am auzit continue împușcături fără a ne putea da seamă de cele ce se petreceau, astfel că, dimineața, împreună cu soția ne-am dus la serviciu, normal. (...) Puțin timp după ce am intrat în farmacie, a început pogromul la Hală. Oamenii erau scoși din case, bătuți și incolonați cu mâinile ridicate. Noi am rămas în farmacie, respectiv ne-am refugiat în casa domnului Beceanu, care se afla la etaj deasupra farmaciei. Doctorul Beceanu era concentrat ca farmacist căpitan și, în uniformă, cu capul descoperit, a dat fuga la familia Bety și Simion Caufman, ambii farmaciști (...), ca să-i aducă la farmacie. Ei locuiau în apropierea halei. În fața farmaciei, bandele de huligani l-au apostrofat și amenințat pe dr. Beceanu, vrând să-l ia pe Caufman, ceea ce nu au reușit, căci cu riscul vieții sale (...) i-a asigurat acestuia intrarea în farmacie. Într-un timp câțiva vecini și prieteni ai familiei Beceanu (familia frizerului Rahnul, tâmplarul Rothberg, farmacistă Sarina Aizicovici, familia Naftuli) s-au refugiat în casa domnului Beceanu, ajungând să fim circa 13 evrei”¹³. L. Zisu menționează că pe lângă cei 13 evrei se mai aflau în casă profesorul Andrei Oțetea, nepot al dr. Beceanu și Greta Oculescu, casiera farmaciei. „Cei 13 evrei ne aflam sub protecția celor 3 neevrei menționați”¹⁴. În urma aflării veștii că la chestură evreilor li s-au distribuit de către autorități bilete cu mențiunea „liber”, „mulți din acei ce se aflau bine ascunși, au ieșit din ascunzători și s-au îndreptat singuri spre chestură spre a-și lua biletul - dintre aceștia mulți nu s-au mai întors. (...) În după amiaza aceleiași zile,

⁹ Ibidem, f. 16.

¹⁰ Ibidem, f. 21.

¹¹ Idem, dosar nr. 2.788, f. 187.

¹² Ibidem, f. 187 verso.

¹³ Arhiva Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România (A. C. S. I. E. R.), Fond III, dosar nr. 376/1940-1944, f. 1.

¹⁴ Ibidem.

mașini cu megafoane puneau în vedere populației să predea armele ce le-ar avea, să predea autorităților pe iudeo-comuniști și se transmitea comunicatul oficial de la radio că iudeo-comuniștii au tras în armata română și germană etc. Dr. Beceanu avea în casa lui și arme (fiind vânzător) și evrei; nu a întreprins însă nici un fel de acțiune, și-a păstrat cumpătul, susținut moralmente și de prof. Oțetea (de altfel, amândurora nu le venea a crede că e posibil să se petreacă fapte pe care le vedeau cu ochii lor, încercând să vorbească telefonic cu tot felul de autorități pentru explicații etc.)... Dr. Beceanu a fost detașat la Tg. Frumos, iar noi am rămas sub protecția lui Greta Oculescu, care ne aducea de mâncare și cele necesare. Am rămas în farmacie încă 2 săptămâni. În acest mod am scăpat de grozăviile celor 3 zile de pogrom”¹⁵.

Transporturile care au urmat¹⁶, organizate de autoritățile române cu participarea soldaților germani aflați în Iași, au crescut cu mult numărul victimelor acelor zile. Din Nota nr. 295 încheiată la 9 iulie 1941 de directorul Justiției Militare, colonel magistrat Ioan G. Aramă, rezultă că la 30 iunie, din ordinul M. A. I. și al Inspectoratului de Jandarmi Iași, sublocotenentul Aurel Trandaf, împreună cu un subofițer și 30 de jandarmi au luat în primire la Iași 2.350 de evrei, în 35 de vagoane, pentru transportul acestora în Lagărul de concentrare din Garnizoana Călărași. Garnitura trenului a sosit la Călărași la 6 iulie 1941, ora 15, constatându-se că pe drum decedaseră 1.409 de persoane (10 la Mărculești, 327 la Mircești, 654 la Târgu Frumos, 53 la Roman, 300 la Săbăoani, 40 la Inotești și 25 constatați la sosirea trenului). Evreii debarcați au fost duși în cazarma Regimentului 23 Infanterie. Dintre aceștia, la 7 iulie au mai murit 5 persoane, iar 69 se aflau în stare muribundă. Din constatările medicului garnizoanei, moartea fusese cauzată de mizeria fiziologică¹⁷.

Peste ani, un grup de evrei călărășeni au susținut într-o declarație comună umanitatea fostului primar al urbei, Dumitru N. Mateescu, care a contribuit la ajutorarea evreilor sosiți în Călărași cu unul dintre trenurile care plecaseră din Iași. Se arată în declarație că D. Mateescu „s-a bucurat în orașul nostru de o mare considerație și stimă atât din partea locuitorilor români cât și a celor evrei. Considerat ca cea mai neutră și independentă persoană din punct de vedere politic, a fost desemnat de către locuitorii acestui oraș ca cea mai potrivită persoană care trebuie să ocupe funcția de primar al orașului”. După sosirea trenului cu evreii îndepărtați din Iași, „ca primar, înfruntând toate riscurile funcției sale, a avut cu acești evrei o atitudine morală. Ajutat de toți locuitorii evrei din acest oraș (...), i-a primit și cazat cu mare îngrijire, într-o mare magazie, unde li s-a așternut câteva care cu paie. S-a asigurat hrana câteva zile

¹⁵ *Ibidem*, f. 2. Mărturia lui Leon Zissu este datată 14 septembrie 1979, fiind dată în București. În acel an, președinte al Comunității Evreilor din Iași era dr. Kaufman, fostul coleg al dr. Beceanu.

¹⁶ Dintr-o adresă a Inspectoratului de Jandarmi Iași din 6 iulie 1941, se cunoaște că, la 30 iunie 1941, au plecat din Iași două garnituri de tren cu 2.500, respectiv 1.900 de evrei, primul transport fiind orientat spre Călărași (jud. Ialomița), iar cel de-al doilea spre Podul Iloaei, Lya Benjamin, Dumitru Hîncu, Hary Kuller și Ioan Șerbănescu, 1941. *Dureroasa fracturare a unei lungi conviețuiri*, București, 2001, p. 58. În condiții absolut inumane, transporturile făcându-se în vagoane de marfă sigilate, au decedat, după datele oficiale, cel puțin 2.521 de evrei din ambele garnituri, Dinu C. Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, Editura All, București, 1999, p. 147. O mărturie a acelor zile, la Leonard Zăicescu, *Cu trenul expres spre moarte. Din mărturiile unui supraviețuitor*, Editura Institutului național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2007.

¹⁷ A. M. R., *Fond 5.465*, dosar nr. 2.184, f. 1.

până când au fost luați în primire de Comunitatea Israelită. (...) Pe cei bolnavi i-a internat în spital spre a fi îngrijiți de medici”¹⁸.

În Referatul generalului Mihai Racoviță, procuror militar special din cadrul Cabinetului Special al Parchetului General de pe lângă Curtea Militară de Casare și Justiție, împuternicit cu cercetarea evenimentelor de la Iași și Stânca Roznovanu - Mărculești¹⁹, s-a arătat, între altele, că: „*aparitia trupelor germane pe teritoriul național a favorizat antisemitismul*”²⁰, pretextul masacrului împotriva evreilor a fost constituit de un zvon răspândit de serviciul SS german după care, la 26 iunie 1941, în urma unui bombardament aviatic asupra Iașului, parașutiștii sovietici trebuiau să ia contact cu rezidenții evrei din oraș; în dimineața zilei de 28 iunie 1941, autoritățile românești au fost sesizate că în cartierul Tătărași o unitate germană face percheziții și molestează populația evreiască sub pretextul deținerii aparatelor de radio-emisie²¹; în urma unor focuri de arme trase în seara aceleiași zile, evreii au fost acuzați deși în casele controlate nu s-a găsit nimic suspect sau incriminant²²; evreii au fost ridicați de către germani și duși la Chestura de Poliție, autoritățile române fiind surprinse de evenimente²³. Privind în perspectiva desfășurării operațiunilor militare, s-a acreditat ideea că ceea ce s-a întâmplat la Iași la sfârșitul lui iunie 1941 nu se poate înțelege în afara contextului declanșării războiului cu Uniunea Sovietică, autoritățile statului român căutând să acționeze firesc pentru asigurarea ordinii din zona frontului și urmărind să riposteze ferm față de orice act de spionaj, sabotaj sau dezordine²⁴. Cu

¹⁸ A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 376/1940-1944, f. 12. La 7 august 1985, Vintilă Mateescu, fiul fostului primar a declarat că acesta „și-a permis din proprie inițiativă să dispună ca <<Trenul Morții>> ajuns în stația terminus Călărași, să fie deschis”, pentru această faptă fiind chemat urgent la București și amenințat cu închisoarea de către ministrul de Interne, generalul Piky Vasiliu, primarul ripostând „cu argumente sprijinite pe considerente de umanitate” și scăpând „prin demisia gata pregătită”, *Ibidem*.

¹⁹ A. M. R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.807/1948, ff. 32-75.

²⁰ *Ibidem*, f. 33.

²¹ *Ibidem*, f. 34. În document se sublinia: „*Putem afirma că geneza acestor tulburări se datorește exclusiv formațiunilor germane din unitățile SS, organizațiilor polițienești secrete și a câtorva unități din organizația Todt*”, *Ibidem*, f. 35.

²² *Ibidem*, ff. 35-36.

²³ Se precizează că patrulele germane erau mixte, fiind formate din soldați germani și soldați români răzleliți, „care s-au atașat patrulelor germane fără vreun ordin prealabil”, *Ibidem*, f. 36. Se mai arată că Serviciul Special de Informații nu a fost implicat în evenimente, negăsindu-se dovezi incriminante. *Ibidem*, ff. 65-66. După D. Șandru, „pogromul de la Iași a reprezentat o măsură represivă extrem de dură menită a-i intimida pe evreii din apropierea frontierei cu Uniunea Sovietică și a-i împiedica să încerce a coopera cu inamicul”, Dumitru Șandru, *Guvernul Antonescu și evreii din România*, în volumul *Istorie și Societate*, coordonatori: Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Doru Liciu, Editura „Mica Valahie”, București, 2004, p. 459.

²⁴ A. M. R., *Fond Marele Cartier General*, dosar nr. 3.828, f. 33. După război, cazul Iași a fost instrumentat în baza Legii nr. 291 de urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității publicată în *Monitorul Oficial* nr. 189 din 18 august 1947, Idem, *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.788, f. 179. Într-o „NOTĂ de inculpații și cei aflați în cercetări preliminare la cabinetul Special de pe lângă Curtea Militară de Casare și Justiție în dosarul privitor la desordinele și masacrele de la Iași, Stânca Roznovanu, Mărculești și Căinari”, act semnat de judecătorul instructor, general de corp de Armată avocat Ionescu Emanoil, se arată că generalul Gh. Stavrescu, fost comandant al Diviziei 14 Infanterie în

totul regretabil a fost rezultatul insuficienței asigurări a acestei ordini în proximitatea frontului, populația evreiască din Iași devenind victima tiparelor antisemite ale epocii.

vara lui 1941, nu ar fi luat măsuri în timp util pentru reprimarea masacrelor din 28-29 iunie 1941, ținându-se cont însă de faptul că „la data începerii masacrelor în Iași, generalul Stavrescu nu-și avea postul de comandă acolo, ci la 3 km de Iași - la Rușeni”, la Iași aflându-se Eșalonul II al Comandamentului Diviziei. Comandantul Diviziei a încercat să pună capăt pogromului intervenind pe lângă comandamentele germane din Iași în vederea retragerii patrulilor germane din oraș și a elementelor militare care ocupaseră Chestura. Fără rezultat însă. Totuși, se arată în document, generalul român s-a dus personal la generalul Hans von Salmuth venind împreună la Chestură și repunând în atribuții legale autoritatea românească. *Ibidem*, f. 180. De asemenea, Gh. Stavrescu „a acționat și personal, eliberând convoaie de evrei ce se îndreptau spre chestură, indicându-le ce direcție să ia pentru a nu cădea în mâinile patrulilor, iar un alt grup de evrei care sosise la chestură a fost îndrumat de generalul Stavrescu spre cazarma Regimentului 13 Infanterie unde sub motiv că-i duce la închisoare, i-a eliberat prin subalternul său căpitanul Darie”. Asemenea, în incinta Chesturii a avut o atitudine condescendentă și a căutat să asigure pe evrei că nu li se va întâmpla nimic rău, după cum declară martorii Leon Ștein, avocat Beno Beer, Gorin Isac, locotenent-colonel Darie, Weiss Izu, Roza Leib și alte persoane; a dispus arestarea unor soldați români care rețineau evrei trimițându-i la unități pentru verificarea situației militare, constatându-se că printre acești ostași se aflau și dezertori din unități de Grăniceri, *Ibidem*, f. 181. În acest act este amintit și colonelul Ermil Mateeș, comandant al regimentului 6 Vânători „pentru că a dat ordin subalternilor să execute pe toți evreii suspecti de la Sculeni-Căinari-Mărculești (...)”. Se arată că ofițerul „este autorul rezoluției de pe ordinul Diviziei 14 în care arăta că evreii au fost executați conform ordinelor superioare și că prin ordinele superioare ar fi înțeles ordinele Diviziei Germane sub comanda căruia se afla [subl. n.]”, cf. *Ibidem*, f. 183. Despre colonelul Constantin Lupu, fostul comandant al Garnizoanei Iași se preciza: „se pare că sus numitul a fost preocupat în timpul pogromului să salveze evreii cu care era în legături de afaceri, fapt care i-a atras la timpul său o condamnare”. *Ibidem*. Locotenent-colonelul Ionescu Constantin Micandru din cadrul S. S. I. era acuzat pentru „omisiunea denunțării complotului”, acesta „fiind în legătură permanentă cu Serviciul Secret German, a putut să ia cunoștință de pregătirile luate în vederea exterminării evreilor din regiunea Iași și celelalte localități, fără să aducă la cunoștința autorităților române, care erau obligate să prevină toate aceste activități”. *Ibidem*. Între alții, aici era amintiți și sublocotenentul Eugen Mihăilescu, dispărut pe front, „autor al masacrelor de la Stânca Roznovanu - Mărculești și Căinari” și căpitanul Morinescu Danubiu, de asemenea, dispărut, despre care s-a consemnat că, având ajutorul germanilor „a împiedicat debarcarea evreilor din tren la Târgu Frumos”. *Ibidem*, f. 184. Un alt nume menționat în acest act este și cel al fostului chestor al Poliției din Iași, colonelul Constantin Chirilovici, *Ibidem*, f. 183, care nu a mai fost condamnat întrucât acesta decedase. Peste ani, una dintre evreicele care au fost martore la unele evenimente din Iașiul acelor zile tulburi de la sfârșitul lunii iunie 1941, Beatrice Simovici, a consemnat că acest colonel circula în ziua de 29 iunie 1941 într-o mașină militară prin tot orașul Iași ordonând dispersarea grupurilor de evrei care fuseseră luați cu forța din casele lor, reușind astfel să salveze multe vieți. În dorința eliberării sotului său care fusese reținut în acele momente, B. Simovici s-a dus personal la colonelul Chirilovici, pe care îl cunoștea, ofițerul fiind descris ca apărând „uluit, cu o față descompusă”, exprimând „revoltă și spaimă”, răspunsul acestuia la rugămințile disperate de ajutorare ale femeii fiind următorul: „Nu vă pot ajuta cu nimic, au trecut peste mine (...). Eu nu mai am nici o putere!”. Beatrice Simovici, *La poarta amintirilor*, Minimum, Tel Aviv, 1994, pp. 68-69. Pentru atitudinea colonelului C. Chirilovici din acele zile, B. Simovici apreciază „că s-ar cuveni să se planteze un pom la Yad Vashem, spre cinstirea memoriei lui, așa cum se obișnuiește față de acei neevrei care, în cumplitul Holocaust, au salvat evrei de la moarte”. *Ibidem*, p. 69.

MAGHIARI DIN ROMÂNIA (23 AUGUST 1944 – 7 FEBRUARIE 1945).

Fănică BOB

Résumé:

Les traditions démocratiques de l'état roumain, l'égalité devant la loi et les droits de ses citoyens, sans distinction a des minorités ethniques, ont leurs origines dans la période entre de deux guerres. Les citoyens roumains d'origine hongroise, pourraient bénéficier de ces droits prévues par la Constitution de la Grande Roumanie en 1923. Politique e militaire que les circonstances de la Roumanie et la Hongrie, alliés devenir de l'Allemagne dans la seconde guerre mondiale. Le révisionnisme promu par la Hongrie, en ce qui concerne les revendications territoriales en Transylvanie et le manque de loyauté envers les citoyens roumains d'origine hongroise de l'état roumain, ont nui aux relation entre les deux pays voisins. Vienne Dictate 30 août 1940, nécessaire l'élimination de la Roumanie a la Hongrie de 44.000 kilomètres carrés d'un territoire, appelé la Transylvanie du Nord, où l'état hongrois a poursuivi une politique de magyarisation en vigueur, e la persecution de de l'élément roumain. Beaucoup de blamer les hongrois de Transylvannie des actes de repression du Nord ont échappé des sanctions et des punitions. Groupe formant appelé Populaire Hongroise de l'Union (anciennement Madosz), ils entrèrent dans le Parti Communiste controlee coalition appelée le Front Démocratique National, bénéficier de la protection et le soutien de l'Union Soviétique. L'Act d'état du 23 août 1944, la Roumanie a emerge de l'alliance avec l'Allemagne de rejoindre la coalition anti-hitlerienne. Après la mise en oeuvre des dispositions continues dans la Convention d'Armistice, en vertu de laquelle certaines categories de personnes sont privées de leur liberté, les autorités roumaines ont arête et interne dans un premier temps, les citoyens et les hongrois de souche. Pour un grande partie de leur liberation, aussi sûrement prouver aux documents d'archives, etre la source d'images aussi le soutien au Parti Communiste Roumain. Avec le soutien soviétique, le décret legislative du 7 février 1945 relative au statut des nationalités, les citoyens roumains d'origine hongroise, defiant le principe de la morale et l'éthique des droits de citoyenneté don't bénéficient les critères ethnique

Mots clés:

La Transylvanie du Nord, Diktat de Vienne, L'Act du 23 août 1944, Convention d'Armistice, Front National Démocratique, L'Union des Travailleurs des Hongrois de Roumanie (Madosz), Populaire Hongroise de L'Union, Statut des nationalites, Parti Communiste Roumain, Commission de Contrôle des Alliés.

Menirea cetățenilor de altă etnie ori naționalitate decât cea majoritară, nu este de a dezintegra state și națiuni ce le oferă protecție, acționând sub îndrumarea statelor de care sunt unite prin legături etnice. Acționând și conlucrând în spiritul toleranței, al

respectului pentru lege, valorile democratice și statul de drept, cetățenii români indiferent de etnie, religie ori naționalitate, pot să dea satisfacție sentimentului de unitate, siguranță și securitate națională, în Europa diversităților și interdependențelor naționale.

Tradițiile democratice în acest sens, stau în legislația adoptată de România după Marea Unire, ce consacră din punct de vedere juridic, egalitatea tuturor cetățenilor săi, indiferent de naționalitate religie sau limbă. Potrivit Constituției României Mari, deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și limbă, nu constituiau o piedică spre a dobândi drepturi politice și civile, și de a le exercita¹.

Articolul 8 al Constituției din 1923 prevedea: toți românii fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali înaintea legii². După înfăptuirea României Mari, Partidul Maghiar constituit la 28 decembrie 1922 cunoștea - ca și celelalte organizații politice create în rândul minorităților naționale, importante frământări și sciziuni. În iunie 1933 se crea Opoziția Partidului Maghiar, care în 1934 se transforma în Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (Madosz), devenită organizație legală a P.C.R. aflat în ilegalitate³.

În cadrul acțiunilor de propagandă iredentistă, inițiate de guvernul Ungariei după 1920, erau antrenați și cetățeni români de etnie maghiară, ce preluau materiale cu caracter revizionist editate în Ungaria, pe care le răspândeau în rândul populației maghiare din Transilvania⁴. Angajate în război alături de Germania pe frontul de răsărit, România și Ungaria au inițiat contacte cu Aliații, și au întreprins demersuri pe lângă reprezentanții diplomați ai Națiunilor Unite, în condițiile în care dezastrul de la Stalingrad (septembrie 1942-februarie 1943), le agravaseră situația. În acest context, telegrama ministrului român în Portugalia Victor Cădere, trimisă ministrului de externe român în 22 octombrie 1943, consemna că agenții celor două țări - România și Ungaria - se spionau reciproc⁵.

Analizând situația României în raport cu Puterile Aliate, același ministru român la Lisabona, întrevedea în telegrama sa din 28 aprilie 1944, un statut mai bun al acesteia decât al Ungariei, privind posibilitatea retrocedării Transilvaniei⁶.

Apropierea trupelor sovietice de teritoriul românesc, crea o vie agitație în rândurile Partidului Comunist, în primăvara și vara lui 1944, a cărui activitate era prezentă și în Ardeal⁷. Raportul întocmit de Constantin Pârvolescu în 10 august 1953, în calitate de șef al comisiei controlului de partid, privind rezultatul asupra cercetărilor celor arestați în anii 1941-1943 în Ardealul de Nord, trage concluzii și oferă informații relevante, chiar dacă raportul poate fi subordonat unor considerente ideologice și de partid. Armatele horthyste erau primite cu ample manifestații de către populația maghiară,

¹ Ioan Scurtu, *Minoritățile naționale din România (1918-1938)*, în „Studii și Articole de Istorie”, nr. LXIV/1999, p. 75.

² Ioan Murar, *Constituțiile Române*, București, Regia Autonomă „Monitor Oficial”, 1995, p. 64.

³ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 78.

⁴ *Ibidem*, p. 84.

⁵ Marin Radu Mocanu, *România, marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, București, Arhivele Statului, 1994, p. 97.

⁶ *Ibidem*, p. 93.

⁷ *Ibidem*, p. 228.

Dictatul de la Viena din 30 august 1940, fiind prezentat ca un act de eliberare națională⁸. Muncitori, funcționari și intelectuali români, erau concediați de la locurile de muncă, și înlăturați din funcții. Școlile și instituțiile culturale românești erau supuse unei politici de maghiarizare⁹.

Regimul horthyst infiltra agenți și informatori, în rândurile organizațiilor P.C.R. din Ardeal, în fapt foști membrii P.C.R., fiind recrutați în slujba serviciilor horthyste de spionaj¹⁰. Iuliana Szabo de pildă, membră P.C.R. din 1937, era recrutată ca informator al contraspionajului horthyst, imediat după Dictatul din 30 august 1940. Tomor Francisc organizase o rețea de informatori în rândul muncitorilor de la Căile Ferate Maghiare din Cluj¹¹. Mulți membri P.C.R. și U.T.C. în organizațiile din Ardeal, activaseră ca informatori în slujba serviciilor horthyste de spionaj, înainte de Dictatul de la Viena¹², plasați în diverse organizații culturale și sportive, răsplătiți fiind după Dictatul din 30 august 1940, cu importante funcții și responsabilități, sub administrație horthystă¹³.

După lovitura de stat din 23 august 1944, în urma căreia mareșalul Antonescu era arestat, noul guvern condus de generalul Constantin Sănătescu, anunța ruperea relațiilor cu Germania și alăturarea la Națiunile Unite. Decretele-lege de amnistie generală politică și militară a tuturor infracțiunilor săvârșite de la 1 Decembrie 1918, și de desființare a lagărelor de concentrare pe întreg teritoriul țării, erau adoptate în noaptea de 23-24 august 1944. Se dispunea eliberarea imediată fără nici o formalitate, a celor condamnați pentru activitate antifascistă, democratică și revoluționară. Se suspendau toate dispozițiile privind fixarea obligatorie a domiciliului, ca și celelalte măsuri de îngrădire a libertății individuale. Odată cu angajarea țării în război, alături de statele din Coaliția Națiunilor Unite, începeau a fi internați în vechile centre de detenție, printre alte categorii, cetățenii germani și maghiari cu reședința în România, ca și cetățenii români de naționalitate germană și maghiară ce colaboraseră cu hitleriștii¹⁴.

În noua conjunctură politico-militară de după 23 august 1944, supravegherea și izolarea supușilor statelor devenite inamice, și a cetățenilor români de etnie germană și maghiară, ce manifestase ostilitate față de țara în care trăiau, erau justificate din punct de vedere al organelor de siguranță ale statului. Ulterior însă, ele au fost extinse asupra altor categorii de persoane, învinuite pe nedrept de colaborare cu guvernul Antonescu și statele devenite inamice, private abuziv de libertate, în condițiile în care noțiunile de colaboraționist și criminal de război, nu erau precis definite.

La începutul lui septembrie 1944, germanii și maghiarii arestați în zilele precedente, erau transferați din lagărele improvizate de muncă, în fostul lagăr de concentrare de la Târgu Jiu. Cercetările asupra documentelor de arhivă întreprinse de istoricul Dumitru Șandru, arată că internările în acest lagăr încep din 6 septembrie 1944¹⁵. Sunt aduși aici

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., Secția Administrativ-Politică, dos. 51/1953, f.2.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*, f. 3-4.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Dumitru Șandru, *Metamorfozele gulagului românesc. Centrele de internare 1944-1945*, în „Arhi vele Totalitarismului”, nr. 1-2/1994, p. 8.

¹⁵ *Ibidem*.

toți supușii germani și unguri, împreună cu familiile lor, exceptând cei de origine evreiască, persoanele arestate putând lua cu ele cel mult 50 kg de produse absolute necesare traiului¹⁶.

Potrivit deciziei ministeriale publicată în Monitorul Oficial din 26 octombrie 1944, din punct de vedere juridic înființarea lagărului de la Târgu Jiu, trebuia să asigure punerea în aplicare, a dispozițiilor cuprinse în articolele 2, 14 și 15 din Convenția de Armistițiu, semnată în 12 septembrie 1944, ce impuneau autorităților române, obligația aplicării de pedepse privative de libertate, anumitor categorii de persoane. Invocând neîncrederea în capacitatea administrației guvernamentale, de a apăra drepturile minorităților naționale, și de a preveni conflictele interetnice, sovieticii n-au permis guvernului reintegrarea Transilvaniei de Nord, în structurile administrative ale țării. În baza art. 18 al Convenției de Armistițiu, Comisia Aliată de Control, delegase în reședințele de județe ofițeri sovietici, împuterniciți cu misiunea de a supraveghea executarea dispozițiilor acesteia. În acest sens, delegații sovietici recepționau bunurile Germaniei și Ungariei pe teritoriul țării, controlau tabelele cu persoanele deținute în închisori și în alte locuri de detenție, pe cele cu persoanele eliberate, urmăreau în mod riguros și permanent, toate internările și eliberările din centrele de detenție¹⁷.

Începând cu 4 octombrie 1944, se întocmeau tabele incluzând diverse categorii de cetățeni români, prezumtivi a li se administra pedepse privative de libertate, printre aceștia fiind și cei retrași cu trupele germane și maghiare, după 23 august 1944, cu referire numai la etnicii germani, nu și la cei unguri¹⁸. Dacă prigoana împotriva primilor, a culminat cu deportarea în lagărele de pe teritoriul sovietic a cca 70000¹⁹, persecuțiile din rândul etnicilor maghiari, nu au atins nici pe departe asemenea proporții.

În stenograma ședinței Consiliului de Miniștrii, din 4 aprilie 1945, ce lua în discuție situația funcționarilor de etnie germană și maghiară, internați în lagăre sau deportați, se aprecia că sunt mai vinovați cei de etnie maghiară, ce ar trebui epurați, spre deosebire de cei germani ce ar putea fi doar disponibilizați²⁰. De remarcat că demonstrații la manifestația Partidului Național Țărănesc din 29 octombrie 1944, purtau pancarte pe care era scris „Jos fascismul unguresc camuflat în Madosz”, lozinci condamnate și apreciate drept șovine de „Scânteia” din 30 octombrie 1944²¹. Pe de altă parte în nota sa informativă din 28 aprilie 1944, ministrul român la Lisabona Victor Cădere, atrăgea atenția asupra posibilității ca ungurii să încerce „să joace cartea roșie în ultimul moment, așa cum au făcut și în 1919 cu Bela Kun”²².

La 6 octombrie 1944, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (Madosz), adera la platforma Frontului Național Democrat propusă de Frontul Unic Muncitoresc²³. La 17 decembrie 1944, avea loc la București primul congres organizat

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁸ *Ibidem*, p. 15-16.

¹⁹ Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *op.cit.*, p. 37.

²⁰ *Arhivele Naționale ale României*, fond “Președinția Consiliului de Miniștrii”, dos. 4/1945, f.145.

²¹ Șerban Rădulescu-Zoner, Daniele Bușe, Beatrice Marinescu, *op. cit.*, p. 39.

²² Marin Radu Mocanu, *op. cit.*, p. 97.

²³ Șerban Rădulescu-Zoner, Daniele Bușe, Beatrice Marinescu, *op. cit.*, p. 25.

de Uniunea Populară Maghiară din România, noua titulatură a Madosz-ului. Erau aleși președinți de onoare printre alții: mareșalul sovietic Malinovski, vicepreședintele Consiliului de Miniștri dr. Petru Groza, și liderul comunist Vasile Luca²⁴.

Maghiarii cereau în moțiunea adoptată printre altele: desființarea detașamentelor de muncă, eliberarea din lagăre a maghiarilor democrați din România, reprimirea în funcțiuni a maghiarilor, întrebuiințarea limbii maghiare în contact cu autoritățile. Președintele Uniunii Populare Maghiare din întreaga țară era ales Gyorgy Durka²⁵. Nota informativă a Direcției Generale a Poliției din 9 noiembrie 1944, vorbea de o adunare restrânsă a partidului Madosz desfășurată la Sfântu Gheorghe, la sediul Partidului Comunist în ziua de 22 octombrie același an, și unde participanții maghiari erau îndemnați la unire în jurul acestui partid, pentru apărarea drepturilor lor²⁶. Se preciza totodată în luările de cuvânt din cadrul adunării, că până la acea dată nu se constituise un guvern democratic, care să ofere maghiarilor drepturi²⁷.

Și în capitală avea loc o adunare restrânsă a membrilor Uniunii Populare Maghiare, fostul Madosz, în ziua de 24 noiembrie 1944, la sediul acestei organizații²⁸. În declarația adoptată aici se sublinia că „guvernul va fi de scurtă durată”, și că „în viitorul guvern va fi reprezentată și organizația U.P.M., respectiv minoritatea maghiară din România, prin cel puțin un ministru”²⁹. Observăm anticiparea căderii guvernului de către organizația U.P.M., și motivația acesteia, similară cu cea afișată de P.C.R. că „nu reprezintă interesele democrației”.

Indiciile scot în evidență colaborarea și coordonarea activității U.P.M. (fostul Madosz), cu cea a P.C.R., ceea ce presupune informarea promptă și prealabilă a organizației maghiare, privind iminenta cădere a guvernului. În acest sens, deosebit de relevant pare a fi memoriul Comitetului Central al Uniunii Populare Maghiare, din 14 noiembrie 1944, adresat Consiliului Frontului Național Democrat, prezentat în același timp nu guvernului în funcție, ci miniștrilor Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (departamentul minorităților naționale) și Petru Groza (vicepreședinte al Consiliului de Miniștri la acea vreme)³⁰.

Interesele U.P.M. priveau colaborarea nu cu guvernul, ci cu miniștrii controlați de F.N.D. și implicit de P.C.R. „Vă asigurăm de loialitatea și de sprijinul naționalității noastre”³¹, precizează memoriul semnat de președintele C.C. al U.P.M. Kurko Gyarfás. Se arată apoi, că numeroși secui au dezertat atunci părăsind armatele fasciste, la îndemnul activiștilor Madosz, ascunzându-se în păduri și așteptând armatele sovietice, care îi elibera, pentru ca apoi să fie ridicați de autoritățile militare române, arestați și internați în lagăre³². „Sub guvernele dictatoriale și sub cel prezent, bărbații din satele maghiare de la 16-60 ani, au fost duși în tabere de muncă, lipsind câmpurile agricole de

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Arhivele Naționale ale României*, fond “Direcția Generală a Poliției”, dos. 3/1944, f.20.

²⁶ *Ibidem*, f.1.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, f.3..

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Arhivele Naționale ale României*, fondul Madosz (U.P.M.)-microfilme, rola 376, codul 404-427, f.10.

³¹ *Ibidem*, f.11.

³² *Ibidem*.

brațe de muncă”³³, se precizează în memoriu. Sunt reclamate și contestate de asemenea: ridicarea și internarea în tabere de muncă a meseriașilor și muncitorilor maghiari, „mulți aflați în fruntea organizațiilor democratice”³⁴, rechizițiile discriminatorii aplicate la sate țărănilor unguri, închiderea școlilor maghiare, imposibilitatea folosirii limbii maghiare în contact cu autoritățile, îngrădirea difuzării ziarului maghiar „Nepi Egység”, omiterea deliberată a cetățenilor români din registrele de naționalitate, pentru a fi internați ca cetățeni maghiari³⁵.

De precizat că regimul juridic al statului roman, era cel impus prin Convenția de Armistițiu, ale cărei dispoziții obligau statul roman, la măsuri vizând cetățenii maghiari ori cei români de etnie maghiară. În ceea ce privește dezertarea secuilor, și ascunderea acestora în păduri – fie civili însoțind armatele inamice în retragere, fie mobilizați și înrolați în cadrele armatelor ungare ori germane – acestea s-au putut desfășura în condițiile în care capitularea Ungariei (ce va încheia armistițiul în 20 ianuarie 1945), și înfrângerea Germaniei erau foarte aproape. Nota Direcției Generale a Poliției, întocmită în 12 decembrie 1944, arăta că Partidul Comunist prin conducerea sa, a informat conducerea U.P.M. că ungurii internați în lagăre de muncă vor fi eliberați, în locul lor urmând a fi puși la muncă „fasciști și hitleriști internați precum și prizonierii germani”³⁶. Nota preciza că există un ordin în acest sens al Marelui Stat Major, dat în ziua de 2 decembrie același an, și că Partidul Comunist prin observatorul său politic, va urmări executarea întocmai a acestui ordin³⁷. Nota vorbește de instrucțiuni date de P.C.R. conducerii Madosz-ului, ceea ce denotă relații de subordonare politică existente între cele două organizații, acceptate probabil cu prețul eliberării ungarilor din lagărele de muncă. Instrucțiunile sunt de a înștiința pe etnicii unguri, prin curieri, să părăsească fără nici o formă locurile de muncă, întrucât nu se vor putea lua măsuri contra lor³⁸.

Instrucțiunile se încadrau într-o strategie mai largă a P.C.R. și a grupărilor aservite, privind împărțirea prin forță a pământurilor la sate, preluarea prin forță a controlului asupra primăriilor și prefecturilor, acțiuni ce urmăreau destabilizarea autorităților publice, aflate atunci în plin proces de desfășurare. Pare evidentă apoi și protecția pe care foștii horthyști, o găsesc în rândurile Uniunii Populare Maghiare, fiind puși la adăpost de eventualele acuzații de colaboraționism ori fascism. Nota Serviciului de Informații din 14 decembrie 1944, arăta de pildă că agenți de propagandă ai organizației „Madosz”, difuzau printre maghiari zvonul că Ardealul va rămâne în continuare sub stăpânire maghiară, aceasta urmând să aibă tot sprijinul din partea Partidului Comunist din România³⁹.

În ceea ce privește eliberarea ungarilor din lagărele de muncă, pare relevantă cererea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor la acea dată, în ședința Consiliului de Miniștri din 22 decembrie 1944, de a se realiza o selecție în rândul prizonierilor de război - cetățeni români de etnie maghiară – ce s-au retras din Ardealul de Nord urmând armatele horthyste, în scopul eliberării unora dintre ei, pentru

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f.12.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Arhivele Naționale ale României*, fond Direcția Generală a Poliției, dos.3/1944, f. 8.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, f. 13.

satisfacerea nevoilor de exploatare transporturi și comunicații, ale Regiei Autonome C.F.R.⁴⁰ Dinu C. Brătianu, ministrul producției de război, atrăgea atenția asupra faptului că prizonierii nu pot fi angajați, ci doar utilizați⁴¹. Propunerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej putea fi însă o inițiativă sovietică, constituind o soluție pentru creșterea numerică a contingentului de cadre din P.C.R. ori Madosz, care la acea dată deja aderase la platforma F.N.D. Referindu-se la Ardealul de Nord, Alexandru Sencovici, în cadrul ședinței Consiliului F.N.D. din 24 ianuarie 1945, propunea în redactarea platformei-program F.N.D., schimbarea formulei „acest pământ românesc este despărțit de restul țării”, cu formula, „această parte a țării noastre este despărțită”. „Nu este numai pământ românesc acolo. Sunt un milion de secui care spun că e pământul lor, pe care stau. De ce să ne angajăm noi că e pământ românesc? De ce să-l declarăm pământ românesc?”⁴², se întreba Alexandru Sencovici. Sub presiunea ocupantului sovietic, guvernul Rădescu adopta în 7 februarie 1945, decretul-lege privind statutul naționalităților.

De „iure” statutul interzicea și pedepsea, orice îngrădire a drepturilor cetățenilor, sau orice privilegiu atribuit pe temeiul rasei, religiei ori naționalităților. În fapt prevederile statutului, erau formulate și redactate de așa natură, încât să consacre minorității maghiare o poziție privilegiată, în raport cu celelalte minorități naționale. Potrivit art. 17 de pildă, toate legile adoptate după 23 august 1944, ca și regulamentele de aplicare a acestora, urmau a fi traduse în limbile acelor naționalități, cu o pondere de cel puțin 5% din populația totală a țării⁴³. Aceasta în condițiile în care, minoritatea maghiară era singura ce depășea acest procent. Ordonanțele și regulamentele emise de autoritățile locale, trebuiau de asemenea publicate, în limba naționalității ce reprezenta cel puțin 30%, din populația județului sau localității respective⁴⁴.

Potrivit statutului, în teritoriile administrative – județe, comune, circumscripții judecătorești – unde minimum 30% din locuitori, vorbeau o limbă maternă comună, alta decât cea română, aceștia se puteau folosi de limba maternă în administrație și justiție. Magistrații instanțelor judecătorești, și funcționarii autorităților administrative din aceste teritorii, erau obligați a cunoaște limba naționalității respective⁴⁵.

Scriptele prezentate în limba maternă de locuitorii acestor comune și județe, erau acceptate de tribunale, judecătorii, consilii comunale și județene, fără ca acestea să fie traduse și în limba română. Statutul limita suveranitatea politică și națională a statului roman asupra Transilvaniei, acordând în fapt cetățenilor români drepturi pe criterii etnice, beneficiarii acestora fiind în primul rând cei de etnie maghiară.

⁴⁰ *Arhivele Naționale ale României*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos.5/1944, f.113.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Ioan Scurtu, *România viața politică în documente, 1945*, București, Arhivele Statului, 1994, p.84.

⁴³ *Ibidem*, p.122.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 122.

DEZBINARE ÎN LUMEA SOCIALISTĂ

Cezar STANCIU

Abstract:

In the second half of the 1950^s, especially due to the turmoil in the "Socialist camp" caused by the events in Poland and Hungary in 1956, Khrushchev's foreign policy discourse will emphasize the need for unity inside the Communist world. As it appeared a few years later, since 1960, unity was nothing more than a dream. The "Socialist camp" was torn apart by the divergences between Moscow and Beijing. China and Albania turned their back to the USSR, in a noisy and troubled brake which favored similar dissidences in Eastern Europe. The most famous case was Romania. Gheorghiu-Dej had numerous complaints regarding the proposals for integration at CMEA, favorable to the more developed countries of the Communist world, like East Germany and Czechoslovakia. But the Romanian leader could not afford a conflict with Moscow, until the circumstances were right. This study shows the fluctuations in the Romanian attitude towards the Sino-Soviet conflict between 1960-1964. Cautious at first, Gheorghiu-Dej supported the Soviet position towards China and Albania. As the Sino-Soviet conflict grew stronger, so did Gheorghiu-Dej's courage. Since 1963 a sudden shift is visible in Romania's attitude towards Moscow: instead of supporting the Soviet position as it previously did, Romania will begin to assert its own independent position.

Key words:

Romania, Soviet Union, China, Albania, Communism, Socialist camp, conflict.

Eforturile lui Hrușciiov de a asigura unitatea lagărului socialist, chiar dacă în alți termeni decât cei stalinisti, s-a izbit însă de un puternic obstacol în Mao. Disputa sino-sovietică a reprezentat confirmarea faptului că unitatea nu putea fi asigurată decât în termenii controlului stalinist. Lipsa controlului direct asupra unui partid făcea ca acesta să manifeste în mod inevitabil tendințe centrifuge, așa cum fusese cazul și cu Iugoslavia. Convingerea și dialogul nu aveau puterea de a aduce la un numitor comun toate partidele. Opoziția chineză față de politica lui Hrușciiov nu a reprezentat doar un lung episod dificil și jenant pentru Kremlin, ci a compromis întregul proiect al lui Hrușciiov pentru un lagăr socialist ale cărui unitate și omogenitate ar fi provenit din principii comune. De altfel, singurul spațiu în care unitatea s-a manifestat în termenii concepuți de Hrușciiov a fost cel ocupat militar de Uniunea Sovietică, respectiv Europa centrală și răsăriteană, deși chiar și aici s-au făcut simțite diferite excepții. În principiu, lărgirea geografică a conceptului de „lagăr socialist” în afara sferei de influență est-europeană a eșuat în lipsa unor mijloace de forță, iar disputa sino-sovietică nu a fost decât episodul cel mai zgomotos care a marcat acest eșec.

Mao nu a agreat de la bun început destalinizarea și avântul critic și reformator al lui Hrușciiov, care contraveneau concepțiilor sale. Critica la adresa lui Stalin îl viza

personal, în ceea ce privea practicile politice, dar lovea și în convingerile sale. Pe fond ideologic, critica chineză a devenit cunoscută prin acuzația de „revizionism” pe care i-a adus-o lui Hrușciiov. Aceasta pornea îndeosebi de la teoria lui Hrușciiov privind „coexistența pașnică”. Repetată până la saturație în discursul sovietic de politică externă, aceasta tinde să-și piardă semnificația ideologică deosebită pe care o avea. Conceptul în sine era o noutate în gândirea de politică externă sovietică și provenea din necesitățile politice concrete ale perioadei Hrușciiov. La începuturile bolșevismului, nimeni nu folosea în public ideea de coexistență pașnică: în primul rând nici unul dintre vechii bolșevici nu credea în posibilitatea reală a coexistenței pe termen lung cu sistemul capitalist și în al doilea rând o asemenea teză, opusă celei a revoluției mondiale, ar fi presupus o trădare a principiului revoluționar¹. Stalin a folosit foarte rar conceptul, pentru a desemna perioada post-revoluționară în care Uniunea Sovietică a fost obligată să conviețuiască efectiv cu sistemul capitalist, în condițiile în care revoluția mondială se lăsa așteptată. La Stalin, coexistența pașnică însemna o perioadă tranzitorie, conceptul era unul pasiv și pesimist, deoarece coexistența pe termen lung nu era concepută².

După moartea lui Stalin, referirile la acest concept au fost rare, până la Congresul al XX-lea al PCUS. Hrușciiov a definit atunci conceptul de coexistență pașnică drept o trăsătură fundamentală a politicii externe sovietice, ca un concept activ, ce trebuia promovat în planul relațiilor internaționale. Conform gândirii hrușcioviste, coexistența pașnică nu însemna doar o perioadă tranzitorie, ci era un scop în sine. Coexistența pașnică nu mai era doar o *situație* în relațiile internaționale, ci devenea o *politică* a statului sovietic³. Argumentul pe care se întemeia conceptul în gândirea hrușciovistă era schimbarea raportului de forțe pe plan internațional. Față de perioada lui Lenin sau Stalin, se argumenta de la Kremlin, între timp se formase un sistem socialist, compus din mai multe state care construiau socialismul. Acest sistem s-a răspândit pe toate continentele, mai ales în Asia, ceea ce făcea ca poziția capitalismului mondial să fie drastic diminuată. În aceste condiții, agresivitatea inerentă capitalismului fusese înlocuită în Vest de conștientizarea riscului, ceea ce făcea războiul foarte puțin posibil, chiar improbabil. În aceste condiții, așadar, războiul trebuia evitat în așteptarea victoriei depline a socialismului⁴. Mao nu a agreat deloc această concepție, pe care o considera „revizionistă” și capitulară. Asociată cu denunțarea cultului lui Stalin, precum și cu antipatia reciprocă a celor doi lideri, această diferență de interpretare a pus bazele viitoarei schisme sino-sovietice.

Cu toate acestea, alianța sino-sovietică avea și un substrat pragmatic accentuat. China conta pe sprijinul Moscovei în disputa cu Statele Unite pentru Taiwan. Uniunea Sovietică era cel mai mare adversar al SUA și o alianță cu aceasta nu putea decât să servească intereselor chineze. Acest fapt a fost valabil până când Hrușciiov a lansat teoria sa privind coexistența pașnică ce prevedea că războiul între lagărul socialist și cel capitalist poate fi evitat în final, datorită forței mari a socialismului în lume, lucru ce ar face posibilă o victorie pașnică a socialismului la nivel mondial. Inițiativele sale

¹ Paul Marantz, „Peaceful Coexistence: From Heresy to Orthodoxy”, în Paul Cocks, Robert Vincent Daniels, Nancy Whittier Heer, eds., *The Dynamics of Soviet Politics*, Harvard University Press, 1976, p. 294.

² *Ibidem*, p. 296.

³ *Ibidem*, p. 300-301.

⁴ *Ibidem*, p. 302.

de destindere a relațiilor cu SUA și țările occidentale contraveneau total intereselor Chinei. Atât timp cât Uniunea Sovietică nu mai era puternicul aliat anti-american, Mao nu mai vedea viitorul acestei relații⁵. Mai mult, el se temea că Moscova ar putea încerca să ajungă la o înțelegere cu americanii pe seama lui. În aceste condiții, nici tolerarea discursului anti-stalinist al lui Hrușciiov nu-și mai găsea rostul, din punctul de vedere chinezesc. Pentru chinezi, un aliat puternic contra SUA era foarte necesar și din cauza poziției intransigente a Washington-ului față de China. Refuzul oricărui dialog, neadmiterea în ONU, cultivau o tensiune acută ce nu oferea Chinei nici o altă alternativă. Cui Enlai ar fi văzut China drept o a treia forță în Pacific și Asia, între SUA și URSS, dar acest obiectiv era departe de a fi atins la momentul respectiv⁶.

Conflictul a izbucnit inițial de la critica pe care Hrușciiov a făcut-o politicii „Marelui Salt Înainte”. Sacrificiile imense impuse de această politică, opoziția internă cu care se confrunta Mao, au făcut ca criticile sovietice să-l irite foarte mult pe Mao⁷. Hrușciiov vizitase Beijingul în 1958 și în 1959, dar cei doi lideri nu reușiseră să se pună de acord în nici o privință. La aceasta se mai adăuga și antipatia reciprocă. Mao nu a făcut nimic pentru a menaja susceptibilitățile Uniunii Sovietice, luând o serie de decizii controversate în momentele cele mai nepotrivite pentru Moscova. În 1958, de pildă, el a luat decizia de a bombarda insula Quemoy, unde staționau trupe naționaliste, fără a-l informa pe Hrușciiov în această privință. Chinezii vedeau aceasta ca pe o problemă internă, deși, la nivel internațional, China era aliată cu URSS iar Taiwanul cu SUA, ceea ce făcea ca problema să nu fie doar una strict internă⁸. Mai mult, conflictul de graniță cu India a iritat teribil Moscova, cu atât mai mult cu cât exact atunci Hrușciiov se pregătea pentru o întâlnire cu președintele american Dwight Eisenhower, pe tema dezarmării și a coexistenței pașnice⁹.

La 20 iunie 1959 Guvernul sovietic a repudiat acordul cu China din 1957 prin care îi promisese acesteia asistență nucleară și refuză să-i mai ofere prototipul unei bombe atomice, așa cum fusese stabilit anterior. Pentru liderii chinezi, aceasta era o confirmare a faptului că Beijingul trebuia să urmeze o linie proprie în politica externă, fără a se baza pe Moscova¹⁰. Mai mult, a confirmat și temerile că Moscova ar urmări o înțelegere cu americanii pe seama Chinei. Criticile reciproce în presă s-au intensificat, chinezii insistând mult asupra erorilor pe care PCUS le comitea prin promovarea coexistenței pașnice. Ei argumentau că această politică este una capitulară, ce pornește de la premise greșite, războiul fiind în realitate inevitabil. La rândul lor, sovieticii acuzau China de aventurism. La 1 octombrie 1959, cu ocazia sărbătoririi unui deceniu de la victoria revoluției chineze, Hrușciiov a vizitat China, însă relațiile sale cu Mao au fost foarte reci¹¹.

⁵ Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton University Press, 2008, p. 48.

⁶ Kuo-kang Shao, *Zhou Enlai and the foundations of Chinese foreign policy*, MacMillan, Londra, 1996, p. 156.

⁷ John King Fairbank, Merle Goldman, *China. A New History*, Harvard University Press, 1994, p. 379.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 115.

¹⁰ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 166.

¹¹ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 115.

Incidentul U2 a confirmat, în viziunea lui Mao, previziunile chinezești despre eșecul politicii de coexistență pașnică. La 5 mai 1960, când pregătirile pentru un summit al marilor puteri pe tema Berlinului erau în toi, Hrușciov a anunțat Sovietul Suprem de doborârea avionului U2. Acest tip de avion era folosit de mai mult timp de către americani pentru a survola teritoriul sovietic în scopuri de spionaj, însă forțele aeriene sovietice nu reușiseră să intercepteze nici unul. În principiu, doborârea avionului respectiv era un succes militar sovietic, dar incidentul a compromis șansele summitului preconizat. Hrușciov a pretins scuze de la Eisenhower, susținut fiind atât de Mao cât și de opinia publică occidentală¹². Pentru Mao însă, incidentul avea o cu totul altă semnificație: el confirma opinia chinezească despre caracterul agresiv al „imperialismului” american și despre imposibilitatea unei soluții pașnice de evitare a războiului între socialism și capitalism¹³.

Gheorghiu-Dej în postura aliatului loial

La doar o lună după incidentul U2 a avut loc prima confruntare deschisă între sovietici și chinezi, cu ocazia celui de-al treilea Congres al PMR, la București. Congresul a avut loc între 20-22 iunie și a fost urmat de o consfătuire a partidelor comuniste participante, solicitată de PCUS prin intermediul părții române. Inițial, chinezii nu au vrut să ia parte la această consfătuire, dar au acceptat în urma promisiunilor că aceasta nu ar fi constat decât într-un schimb de păreri cu privire la Declarația din 1957 și la situația internațională. La 21 iunie, delegația sovietică a distribuit tuturor participanților o condamnare scrisă a politicilor PC Chinez, însă delegația chineză condusă de Peng Zhen nu a primit-o decât după două zile, cu solicitarea de a fi discutată chiar a doua zi. La 24 iunie a avut loc întrunirea anunțată a celor 12 partide comuniste, la care Peng a atacat foarte dur atât conținutul scrisorii sovietice cât și practica pe care chinezii o considerau drept un „atac concentrat” contra lor. Peng a fost supus unui asalt generalizat din partea tuturor delegațiilor, printre care cel mai zgomotos a fost liderul bulgar Jivkov. Gheorghiu-Dej a susținut expunerea principală în care, deși pe un ton mai moderat, a adus puternice acuzații PC Chinez pentru politica sa.

Discursul lui Dej a subliniat validitatea principiilor Congresului al XX-lea al PCUS și ale Consfătuirii de la Moscova din noiembrie 1957, mai ales în ceea ce privea situația internațională. Raportul de forțe modificat în favoarea lagărului socialist, argumenta Dej, făcea ca probabilitatea războiului între cele două lagăre să se diminueze, încă înainte de victoria mondială a socialismului¹⁴. Pornind de la aceasta, Dej atrăgea atenția asupra erorilor din criticile chinezești. Nu era vorba, în opinia lui Dej, despre încredere în cuvântul „imperialismului”, ci de încredere în forțele proprii și fi acuza de aventurism pe chinezi care susțineau că victoria socialismului nu se poate petrece decât prin război. Mai mult, Dej a adresat un atac direct delegației chineze, învinuind China că a tipărit broșuri de popularizare în limba română și a încercat chiar

¹² James E. McSherry, *Khrushchev and Kennedy in Retrospect*, Open Door Press, Palo Alto, 1970, p. 46.

¹³ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 165.

¹⁴ *Expunerea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Consfătuirea reprezentanților Partidelor Comuniste și Muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la București, la 24 iunie 1960*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar nr. 36/1960, f. 59.

să prelucreze ideologic activiști din PMR, prin intermediul Ambasadei Chinei la București¹⁵.

A doua zi, 25 iunie, are loc o nouă întâlnire a tuturor celor 51 de partide comuniste care au participat la Congresul PMR pentru a adopta o Declarație comună care să confirme principiile Declarației de la Moscova din 1957. Delegația Chinei este din nou supusă unui asalt generalizat din partea majorității partidelor comuniste reprezentate, cu excepția celui albanez, coreean și vietnamez¹⁶. În aceste condiții, Peng a anunțat că nu va semna declarația finală decât în cazul în care textul va fi modificat pentru a cuprinde obiecțiunile chinezești. La solicitarea acestuia, a mai fost convocată o nouă întâlnire la 26 iunie, în cadrul căreia delegația chineză a acceptat – după consultarea Beijingului – să semneze Declarația finală privind unitatea, însă doar după ce li s-a promis că în noiembrie urma să fie convocată la Moscova o nouă consfătuire pentru a discuta divergențele existente. Chiar și în aceste condiții, Peng Zhen a hotărât să distribuie separat un buletin de protest cuprinzând obiecțiile Chinei. Gestul lor a fost sprijinit doar de Albania¹⁷. Protestul acuza faptul că delegația chineză ar fi fost supusă presiunilor și atacului prin surprindere, atmosfera „nedemocratică”, dar și principiile greșite după care se călăuzea PCUS, precum dezarmarea, considerată de PC Chinez drept o „iluzie”¹⁸. După încheierea Congresului și consfătuirii, în august 1960, Dej a convocat o Plenară a CC în fața căreia au fost prezentate dezbaterile ce avuseseră loc în cadrul consfătuirii, insistându-se critic asupra atitudinii chineze. Dej s-a exprimat în termeni negativi referitor la politica „celor o sută de flori și o sută de școli”, care determinase discuții și în rândul intelectualității din România¹⁹. La Plenară a fost adoptată o scrisoare adresată CC al PCC prin care erau contracarate acuzele aduse de delegația chineză. Scrisoarea compara acuzele pe care PCC le aducea PCUS (exercitarea de presiuni, hegemonie, șovinism de mare putere) cu acuzele similare formulate de iugoslavi. PMR își exprima îngrijorarea față de insistența chinezească asupra războiului și sublinia prejudiciile pe care conflictul sino-indian le-ar fi adus întregului lagăr socialist²⁰. Totodată, Plenara a adoptat și o Rezoluție care susținea raportul lui Dej și poziția acestuia în cadrul Consfătuirii, accentuând importanța și validitatea pe care PMR o acorda tezelor coexistenței pașnice²¹.

Consfătuirea de la București a demonstrat în primul rând încăpățânarea chineză de a-și păstra propriile poziții, indiferent de presiunile la care PC Chinez ar fi fost supus. Cumva, era o reeditare în alți termeni ai schismei sovieto-iugoslave doar că de această dată era vorba de un partid mult mai puternic, într-o țară cu mult mai multe resurse. Era un adversar care n-ar fi putut fi tratat precum Iugoslavia și care, în condițiile spulberării

¹⁵ *Ibidem*, f. 60-61.

¹⁶ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 172.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Scrisoarea cuprinzând poziția adoptată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în legătură cu declarația CC al PC Chinez, difuzată de către delegația chineză la Consfătuirea de la București a partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar nr. 36/1960, f. 61-62.

¹⁹ *Stenograma ședinței Plenare a CC al PMR din ziua de 1 august 1960*, în *idem*, f. 20.

²⁰ *Scrisoarea cuprinzând poziția adoptată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în legătură cu declarația CC al PC Chinez...*, f. 64-65.

²¹ *Rezoluția ședinței Plenare a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 1 august 1960*, în *idem*, f. 68.

uniformității staliniste, ar fi putut reprezenta mult mai ușor un model pentru alte state comuniste. În urma Congresului PMR, Uniunea Sovietică a decis suspendarea întregului ajutor economic pe care îl acorda Albaniei. La 18 iulie, Moscova a decis, de asemenea, retragerea specialiștilor sovietici care lucrau în China²². Conflictul între cele două părți devenea astfel unul deschis.

Consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1960 nu a adus nimic nou. Aceasta fusese convocată cu ocazia aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și s-a desfășurat într-un cadru tensionat, dar fără mari izbucniri conflictuale. Era un ultim efort de ambele părți pentru a salva aparențele. Suslov a prezentat o dare de seamă asupra divergențelor existente în mișcarea comunistă internațională iar Hrușciiov a prezentat un raport asupra situației internaționale. Chinezii, într-un discurs foarte lung, și-au reiterat poziția anterioară. Aceasta susținea că PCUS se află pe poziții revizioniste, la fel toți cei care îl susțin. La București, se plâneau aceștia, avusese loc un atac prin surprindere, ceea ce reprezenta o practică nedemocratică în mișcarea comunistă. Sovieticii au distribuit o scrisoare de răspuns în zilele următoare, răspunzând acuzațiilor chinezești, însă delegația chineză a apreciat metoda ca fiind calomnioasă²³. În discursul său, Dej a luat poziție atât împotriva chinezilor, cât și împotriva albanezilor²⁴. Cu toate acestea, s-a observat efortul ambelor părți de a evita o ruptură. Cu toate rezervele, partea chineză a semnat Declarația finală care, în spiritul Declarației din 1957, chema la unitatea partidelor comuniste și muncitorești din lume în lupta împotriva „imperialismului”. Chinezii au subliniat faptul că ei au avut rezerve și în 1957 față de textul Declarației, mai ales în ceea ce privea demascarea cultului personalității, dar au semnat-o pentru a nu lăsa impresia unor dezacorduri în mișcare²⁵. Aceasta a fost de altfel ultima încercare de a păstra aparența unității.

Declarația adoptată a reafirmat principiile coexistenței pașnice, subliniind însă că aceasta nu însemna renunțarea la ideea luptei de clasă, și nici reconcilierea între ideologia socialistă și cea „burgheză”²⁶. Deși aceste precizări erau menite să tempereze nemulțumirile chinezilor, coexistența pașnică era definită totuși în termenii lui Hrușciiov. Documentul insista de asemenea asupra importanței deosebite a unității și coeziunii partidelor comuniste și muncitorești, în spiritul Declarației din 1957. Doar unitatea deplină a acestor partide, arăta Declarația, putea asigura victoria deplină a socialismului în confruntarea cu imperialismul²⁷.

În privința relațiilor dintre partidele comuniste – lucru important pentru regimul Dej – documentul reitiera ideile de bază ale declarației sovietice din octombrie 1956, precum și ale Declarației consfătuirii din noiembrie 1957. Ulterior, PMR va face deseori apel la aceste idei. Textul menționa: „toate partidele marxist-leniniste sunt independente, egale în drepturi, își elaborează politica pornind de la condițiile concrete ale țărilor lor, călăuzindu-se după principiile marxism-leninismului, și își acordă

²² Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 173-174.

²³ *Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 5 decembrie 1960*, în *idem*, dosar nr. 47/1960 vol. I, f. 15-16.

²⁴ *Ibidem*, f. 17. Vezi, de asemenea: Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză, II. Conferința de la Moscova 1960”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/2000.

²⁵ *Ibidem*, f. 25-27.

²⁶ *Declarația Consfătuirii reprezentanților Partidelor Comuniste și Muncitorești (noiembrie 1960)*, Editura Politică, București, 1960, p. 37.

²⁷ *Ibidem*, p. 21.

reciproc sprijin.”²⁸ Într-un alt context, Declarația sublinia teza drumurilor diferite către socialism: „*marxism-leninismul cere aplicarea creatoare a principiilor generale ale revoluției socialiste și construcției socialiste, în funcție de condițiile istorice concrete ale fiecărei țări, nu admite copierea mecanică a politicii și tacticii partidelor comuniste din alte țări*”²⁹.

La acel moment, acestea nu erau pentru Dej decât asigurări de viitor. Problema urgentă era disputa sovieto-chineză și modul în care aceasta va fi prezentată și explicată în țară. Întors acasă, Dej a luat imediat măsuri pentru a asigura prelucrarea corespunzătoare a subiectului cu activul de partid, astfel încât discuțiile să nu degenereze. La fel ca și în 1956, preocuparea lui Dej era ca atât activul de partid, cât și opinia publică, să obțină informația în mod controlat, în dozele necesare, iar dezbaterile să fie „îndrumate” în direcția considerată potrivită. La nivelul Comitetului Central s-a decis ierarhia accesului la informație astfel: membrii CC urmau să aibă acces la toate materialele consfăturii, cei cu funcții de răspundere din activul de partid și din instituțiile centrale urmau să aibă acces la cuvântările lui Dej și Hrușciiov și doar la rezumate din cuvântările chineză și albaneză, iar la nivel regional și raional urma să fie citită doar cuvântarea lui Dej de la Plenara din decembrie 1960, care a dezbătut rezultatele consfăturii. Activiștii de partid erau solicitați să asigure prelucrarea acestor documente în ședințe cu membrii și candidații de partid³⁰.

Următorul episod de anvergură în disputa sino-sovietică a fost reprezentat de Congresul al XXII-lea al PCUS, care a avut loc la Moscova între 17-31 octombrie 1961. Congresul a avut mai multe semnificații, plecând de la noul program adoptat în cadrul Congresului și până la reluarea atacurilor contra lui Stalin. Hrușciiov a luat inițiativa elaborării și adoptării unui nou program al PCUS, care a rămas în istorie prin pretențiile sale ambițioase: construcția comunismului. Hrușciiov era dornic să facă promisiuni de acest gen, în primul rând pentru a nu pierde credibilitatea partidului – erau deja 44 de ani de la revoluție – prin solicitarea unor eforturi sociale care păreau că nu se vor mai termina. În al doilea rând, Hrușciiov spera să intensifice presiunea reformistă asupra aparatului de partid, destul de reticent la inițiativele sale³¹. Proiectul său inițial era mult mai radical, conținând referiri la dispariția statului și atingerea formei finale a societății comuniste, însă a fost temperat de Otto Wille Kuusinen, atunci secretar al Comitetului Central. La sfatul lui Kuusinen, termenul de 1980 nu s-a mai referit la forma desăvârșită a comunismului, ci la premisele sale, iar referirile la dispariția statului au dispărut la rândul lor³².

Programul prezentat delegaților – și care a fost adoptat – sublinia faptul că în Uniunea Sovietică se încheiase deja construcția socialismului: „*omenirea a căpătat o societate socialistă existentă în realitate, precum și o știință a construirii socialismului verificată în practică*.”³³ În aceste condiții, programul mai preciza: „*construirea*

²⁸ *Ibidem*, p. 64.

²⁹ *Ibidem*, p. 25.

³⁰ *Propuneri cu privire la informarea asupra Consfăturii de la Moscova*, în *idem*, dosar nr. 49/1960, f. 87-88.

³¹ William J. Thompson, *Khrushchev: A Political Life*, Palgrave MacMillan, Londra, 1997, p. 238.

³² *Ibidem*.

³³ *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Proiect*, Editura Politică, București, 1961, p. 20.

societății comuniste a devenit sarcina practică nemijlocită a poporului sovietic. Trecerea treptată de la socialism la comunism este o legitate obiectivă; ea a fost pregătită de întreaga dezvoltare anterioară a societății sovietice socialiste.”³⁴ Pentru aceasta, programul fixa și termeni: în deceniul 1961-1970 urmau să se construiască bazele tehnico-materiale ale comunismului, iar în deceniul 1971-1980 „va fi construită în linii mari societatea comunistă”³⁵. Congresul este apreciat ca fiind apogeul carierei politice a lui Hrușciiov: cea mai mare parte a membrilor Comitetului Central a fost aleasă cu acordul său, dintre oamenii săi de încredere³⁶.

Congresul a marcat însă și un nou episod pe linia destalinizării. În 1956, atacurile contra lui Stalin au avut un rol destabilizator, deoarece nici partidul, nici societatea, nu erau pregătite pentru un asemenea demers. Reluarea atacurilor contra sa în 1961 a avut rolul de a stabili memoria negativă a lui Stalin și de a închide dezbaterile într-un cadru stabil și controlat. Apogeul destalinizării a fost propunerea Dorei Abramovna de a înlătura cadavrul lui Stalin din mausoleu³⁷. Gestul însă a avut și consecințe secundare foarte importante: a accentuat controversile cu chinezii. China criticase de la început noul program al PCUS deoarece acesta susținea că în stadiul respectiv dictatura proletarietului nu mai era necesară în Uniunea Sovietică. Hrușciiov a încercat să menajeze totuși China, atacurile sale fiind îndreptate în general contra Albaniei și Iugoslaviei, însă aceasta nu a îmblânzit deloc tonul aprig al chinezilor³⁸. Ciu Enlai a criticat de la tribuna congresului practica de a condamna unilateral un partid, unul „frățesc”, ca fiind nemarxistă. El se referea în special la criticile aduse de Hrușciiov Partidului Muncii din Albania. Implicit, Ciu Enlai avertiza Moscova asupra faptului că nu va accepta un tratament similar³⁹. Delegația chineză nu a privit cu ochi buni nici condamnarea lui Stalin. În mod ostentativ, Ciu Enlai și delegația chineză au mers la mormântul lui Stalin la 21 octombrie, unde au depus o coroană de flori⁴⁰. Mai mult, delegația chineză a părăsit Moscova înainte de terminarea Congresului. Criticile sovietice la adresa Albaniei nu au încetat însă, Hrușciiov, precum și alți lideri sovietici continuând să denunțe PM Albanez în chestiuni precum cultul personalității, critica lui Hoxha față de noul program al PCUS, etc. Cea mai mare parte a PC-urilor participante s-au raliat poziției sovietice, cu excepția celor asiatice, care au preferat să rămână neutre⁴¹.

Destalinizarea, ca inițiativă politică nu fusese agreată de Dej în 1956, însă în 1961 se simțea deja mult mai puternic pentru a înfrunța inițiativa lui Hrușciiov și a-i da sensul pe care și-l dorea. Regimul lui Dej era mult mai stabil acum. Între 30 noiembrie și 5 decembrie 1961 a fost convocată o Plenară a CC pentru a discuta concluziile

³⁴ *Ibidem*, p. 69.

³⁵ *Ibidem*, p. 72-73.

³⁶ William J. Thompson, *op. cit.*, p. 244.

³⁷ Polly Jones, „From the Secret Speech to the burial of Stalin: real and ideal responses to de-Stalinization”, în Polly Jones, ed., *The Dilemmas of de-Stalinization. Negotiating cultural and social change in the Khrushchev era*, Routledge, Londra, 2006, p. 51.

³⁸ Alfrad D. Low, *The Sino-Soviet Dispute. An Analysis of the Polemics*, Farleigh Dickinson University Press, 1976, p. 121.

³⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁰ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 169.

⁴¹ Alfrad D. Low, *op. cit.*, p. 122.

participării la Congresul al XXII-lea al PCUS⁴². În cadrul dezbaterilor, a fost stabilit și sensul pe care Dej îl dădea pe plan intern destalinizării. Prin „cultul personalității” și practicile asociate acestuia, Dej înțelegea situația partidului din perioada 1948-1953. Cultul personalității era asociat astfel Anei Pauker și grupului său, la care erau adăugați însă și Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, acuzați că ar fi luat partea grupului Pauker la momentul respectiv. Atacurile la adresa acestor două grupuri erau menite să scoată în evidență faptul că echipa lui Dej avusese întotdeauna dreptate și că tot ceea ce se întâmplase rău în partid era vina altora. Practic, Dej denatura sensul ideii de destalinizare în favoarea sa, ceea ce de altfel făcuse și Hrușciiov, care se folosise de condamnarea lui Stalin pentru a-și consolida propria putere.

Un alt sens foarte interesant căpătat de destalinizare în varianta românească se referea la amestecul în treburile interne. Plenara amintită a criticat destul de sever o serie de practici ale „cultului personalității” din relația între Moscova și București, precum sovrom-urile sau imixtiunile Kremlinului în treburile partidului. În unele intervenții, grupului Pauker i se mai reproșa și faptul că a întârziat sau îngreunat construcția socialistă, prin activitatea sa „deviatoare”. Sensul pe care îl căpăta denunțarea stalinismului era acela că doar partidul în frunte cu Dej știa ce este mai bine pentru țară, nicidecum Moscova. Astfel, critica imixtiunii în timpul lui Stalin putea fi foarte ușor extinsă și împotriva lui Hrușciiov, pentru că Dej critica exact acele lucruri care puteau fi valabile și în cazul lui Hrușciiov⁴³.

PMR a luat partea PCUS însă, în toate chestiunile privind disputele cu China și Albania. Încă din 1960, după cum s-a arătat, Dej a criticat ferm pozițiile chineze și albaneze. Observând alunecarea albanezilor spre pozițiile chineze, Moscova a încercat să prevină o altă ruptură; pe parcursul anului 1960 au fost trimiși la Tirana atât Mikoian, cât și liderul comunist francez Maurice Thorez, însă nici unul, nici altul, nu au reușit să schimbe opiniile lui Enver. Moscova a recurs atunci la presiuni economice, refuzând să mai trimită Albaniei grâu în condițiile în care țara fusese afectată de secetă și suprimând în același timp o serie de credite⁴⁴. Disputa sovieto-albaneză a culminat în decembrie 1961, când Moscova a hotărât să rupă relațiile cu Albania, refuzându-i în același timp tot sprijinul economic promis. Conducerea albaneză a fost o loială adeptă a practicilor staliniste, nemulțumirea sa provenind, la fel ca și în cazul chinez, din condamnarea cultului lui Stalin și din ideile privind coexistența pașnică. Presiunile sovietice asupra conducerii albaneze s-au lovit de o încăpățănare deosebită. Sursa acesteia consta mai ales în poziția pe care o ocupa Enver Hoxha în partid. El a avut grijă să epureze toate facțiunile adverse, așa cum se întâmplase și în 1948 cu gruparea pro-iugoslavă a lui Koçi Xoxe⁴⁵. În 1961, de pildă, a fost epurată din partid o nouă facțiune, cunoscută pentru relațiile sale apropiate cu Moscova. Acuzațiile vizau o

⁴² Dosar Ana Pauker, ed. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, Editura Nemira, București, 2006, p. 62-64.

⁴³ Stephen Fischer-Galati, *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, 1967, p. 85-86.

⁴⁴ Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză, III. Criza albaneză, 1961”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2000, p. 185.

⁴⁵ Nicholas C. Pano, „Albania”, în Teresa Rakowska-Harmstone, *Communism in Eastern Europe*, Indiana University Press, 1984, p. 219.

presupusă conspirație ce urmărea răsturnarea conducerii de partid și în spatele căreia s-ar fi aflat Iugoslavia⁴⁶. Era însă evident că acuzațiile vizau Moscova.

Relațiile româno-albaneze au avut mult de suferit în urma acestor evoluții. Deteriorarea relațiilor s-a făcut simțită mai întâi la nivel de partid, în atitudinea pe care PMR a abordat-o față de Albania, manifestându-se mai apoi la nivelul relațiilor de stat. PMR și-a însușit rapid tonul sovietic în privința Albaniei. În februarie 1961, PMR a trimis o delegație la Congresul Partidului Comunist Albanez, raportul acesteia fiind edificator în privința schimbării de atitudine. Delegația română se arăta neplăcut surprinsă de ceea ce văzuse la Tirana, mai ales de cultul personalității lui Enver Hoxha, de paza militară din Tirana, de supravegherea la care se plângea că fusese supusă de către autoritățile albaneze, de pavoazarea țiptoare, stridentă, a orașului⁴⁷. Congresul, susținea raportul românesc, a fost dominat de cultul personalității lui Enver și de discursurile sale naționaliste, în care se pronunța amenințător la adresa unui presupus complot anti-albanez în care erau implicate Iugoslavia, Grecia și SUA. El a insistat asupra tezelor sale, care corespundeau cu cele chinezești, privind eșecul politicii de coexistență pașnică, apreciată drept inutilă și capitulară. A fost remarcat de asemenea discursul lui Mehmet Shehu, mâna-dreaptă a lui Enver Hoxha și premier al Albaniei, care, după aprecierea delegaților români, folosise un discurs cu nuanță legionară, referindu-se la „căpitanul” Enver care conducea poporul albanez, precum și la amenințările cu glonțul adresate presupușilor dușmani ai Albaniei⁴⁸. Conform delegaților sovietici, aceștia ar fi avut o întâlnire cu Enver Hoxha și conducerea albaneză la sfârșitul Congresului, în cadrul căreia albanezii s-ar fi interesat de credite sovietice și, fiind refuzat, ar fi recurs la diverse amenințări⁴⁹.

Adeziunea PMR la poziția sovietică privind Albania a fost fără rezerve. Într-o discuție cu ambasadorul Albaniei la București, Rapi Gjermani, în vara lui 1961, Dej a insistat asupra faptului că poziția albaneză este greșită și periclitează coeziunea „lagărului socialist”⁵⁰. După părerea lui, Albania ar fi trebuit să dea dovadă de calm și să reia dialogul cu Uniunea Sovietică, pentru lichidarea divergențelor. Gjermani s-a plâns însă că Moscova calomniază conducerea albaneză și încercă să o șantajeze, refuzându-i creditele atât de necesare⁵¹. Astfel de contacte nu reușeau câtuși de puțin să influențeze poziția albaneză, atitudinea anti-sovietică fiind destul de puternică.

O delegație albaneză de partid care se aflase în România în vara lui 1961, în concediu de odihnă, se arătase la fel de vehementă împotriva pozițiilor sovietice și românești. Activiștii albanezi s-au plâns constant de faptul că presa românească nu scrie nimic despre pozițiile lor și că Albania ar fi victima unui complot⁵². La plecare, au cerut să fie primiți la Secția de Relații Externe a Comitetului Central, unde au

⁴⁶ Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 186.

⁴⁷ *Raportul delegației PMR care a participat la cel de-al IV-lea Congres al Partidului Muncii din Albania*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar nr. 81/1961, f. 2-3.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 4-6.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 13.

⁵⁰ *Notă în legătură cu audiența lui Rapi Gjermani, ambasadorul RP Albania în RP Română la tov. Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al RP Române*, în *loc. cit.*, dosar nr. 90/1961, f. 15.

⁵¹ *Ibidem*, f. 11-12.

⁵² *Informare cu privire la atitudinea activiștilor PM din Albania care și-au petrecut concediul în RPR*, în *loc. cit.*, dosar nr. 98/1961, f. 2-3.

reclamat pretinse „provocări” la adresa lor venite din partea românilor și sovieticilor cu care au venit în contact, acuzând PMR de atitudine revizionistă și dușmănie față de Albania⁵³. Fermitatea acestor poziții, venite din eșaloane de jos ale partidului, arată cât de bine fusese organizată „munca de lămurire” în interiorul PC Albanez, propaganda anti-sovietică, dar ilustrează de asemenea și dimensiunile orgoliului național albanez. Conducerea de partid de la Tirana organiza o întreagă campanie de denigrare a URSS și de susținere a lui Enver Hoxha, pe care și PMR o urmărea cu interes.

La CC al PMR soseau numeroase informări referitoare la discursurile lui Enver Hoxha și la nuanța lor anti-sovietică, la „calomniile” aduse lui Hrușciiov. În aceste discursuri, Enver Hoxha insista întotdeauna asupra unor pretinse conspirații anti-albaneze puse la cale de țările vecine, dar și asupra revizionismului sovietic și iugoslav. Partidul albanez era mereu descris ca apărătorul adevăratelor principii marxist-leniniste⁵⁴. Prin intermediul organelor de Securitate, fuseseră depistate chiar și în România încercări de a conduce propagandă anti-sovietică, în favoarea Albaniei, majoritatea organizate prin intermediul Ambasadei Albaniei. Ministerul de Interne identificase în toamna lui 1961 mai multe persoane cu cetățenie albaneză sau română care distribuiau literatură propagandistică pro-albaneză în România. Asemenea materiale au fost depistate, de pildă, asupra studenților albanezi de la Institutul de Petrol și Gaze din Ploiești⁵⁵. Conform MAI, Ambasada albaneză se folosea de diverse persoane care veneau în contact cu Ambasada pentru a-și distribui materialele de propagandă, dar mai trimitea astfel de materiale și prin intermediul poștei⁵⁶.

România a informat despre toate acestea la Moscova, prin intermediul Ambasadei RPR, precum și despre măsurile luate pentru blocarea propagandei albaneze. Partea sovietică, la rândul său, îl informa pe N. Guină în noiembrie de decizia Guvernului sovietic de a nu mai furniza informații secrete autorităților albaneze și de a limita contactele cu această țară. Totuși, s-a subliniat la Moscova, organele de presă au primit dispoziții să păstreze atitudinea de prietenie față de poporul albanez⁵⁷. Moscova încerca practic aceeași politică pe care o încercase anterior cu Iugoslavia: încercarea de a atrage populația sau o parte a partidului contra conducătorului indezirabil. România își retrăsese ambasadorul de la Tirana în octombrie 1961, așa cum făcuseră majoritatea „democrațiilor populare”, fiind reprezentată doar la nivel de însărcinat cu afaceri. În decembrie 1961, MAE a propus Consiliului de Miniștri să se solicite Guvernului albanez rechemarea ambasadorului său, pentru a păstra reprezentarea diplomatică la același nivel⁵⁸. Totodată, s-a propus limitarea contactelor între instituțiile din RPR și cele albaneze, precum și suspendarea creditului pe care RPR îl promisese Albaniei pentru perioada 1961-1965⁵⁹.

⁵³ *Ibidem*, f. 4-5.

⁵⁴ *Notă informativă*, în *loc. cit.*, dosar nr. 127/1961, f. 77-78.

⁵⁵ *Notă MAI privind activitatea dușmănoasă pe care o duc în RPR membrii Ambasadei albaneze*, în *loc. cit.*, dosar nr. 3/1962, f. 23.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 24-25.

⁵⁷ *Notă de convorbire*, în *loc. cit.*, dosar nr. 122/1961, f. 1-2.

⁵⁸ *Notă MAE*, în *loc. cit.*, dosar nr. 3/1962, f. 19-20.

⁵⁹ *Ibidem*.

Politica României față de aceste două țări va cunoaște transformări radicale, pe măsură ce conflictul româno-sovietic la CAER va deveni tot mai limpede. Gheorghiu-Dej nu a agreat deloc teoriile integraționiste de la CAER, ce vizau specializarea în producție și care ofereau României rolul modest de furnizor de materii prime și cereale. Pentru a se pune la adăpost, Gheorghiu-Dej a căutat o alternativă pe filiera chineză. Tonul său față de „devicrile” albaneză și chineză a cunoscut astfel o modificare radicală. Cea mai spectaculoasă evoluție a fost cea din relațiile cu China. Până în 1962, atitudinea PMR a copiat cu fidelitate poziția pe care PCUS o adoptase în privința Chinei, fără nuanțări. Pe măsură ce divergențele româno-sovietice se acutizau însă, o oarecare apropiere româno-chineză devine din ce în ce mai vizibilă. Anul de cotitură a fost 1963. În urma Plenarei CC al PMR din martie, atitudinea Chinei față de România s-a schimbat. Diplomații români semnalau încă din primăvara lui 1963 schimbarea de atmosferă în relațiile cu chinezii, interesul presei chinezești față de România. Comunicatul asupra Plenarei din martie fusese publicat integral în presa chineză⁶⁰. Aceste semnale erau din ce în ce mai intense, dar partea română s-a străduit să nu lase impresia chinezilor că PMR le-ar lua partea.

La nivel de stat, relațiile au cunoscut o îmbunătățire continuă în acest context. La 9 aprilie 1963 a fost semnat un nou Acord comercial între România și China, ce prevedea o creștere cu 140% a volumului schimburilor între cele două țări. Tot în aprilie, ambasadorul român la Beijing, D. Gheorghiu a solicitat să facă o informare Comitetului Central al PCC privind relațiile României cu China și Uniunea Sovietică, precum și asupra poziției PMR în principalele probleme internaționale. Gheorghiu a fost primit de Peng Zhen, căruia i-a relatat în amănunt motivele divergențelor româno-sovietice. În cursul acestei întâlniri, ambasadorul român ar fi afirmat că poziția pe care Dej a avut-o la Congresul al III-lea al PMR în privința Chinei nu a provenit din voința și convingerea sa⁶¹.

În vara lui 1963, în condițiile în care polemica sino-sovietică se accentuase, Guvernul chinez a înaintat, Guvernului român implicit, o scrisoare extrem de critică la adresa Uniunii Sovietice și a lui Hrușciiov. Tocmai din cauza tonului foarte aspru al acesteia, partea română a refuzat să o primească. Ceea ce partea română vroia să dovedească era independența poziției sale, faptul că nu era subordonată Moscovei. Asta nu însemna nicidecum schimbarea taberelor, nici de partea occidentului, nici de partea Chinei. Poziția de neutralitate era cea mai convenabilă pentru regimul Dej⁶². În iulie, de pildă, *Scân-teia* publicase în coloane alăturate textele unor scrisori schimbate între PCC și PCUS, în care documentul chinez critica aspru politica de coexistență pașnică a lui Iľrușciiov și detalia toate punctele asupra cărora existau interpretări diferite⁶³.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 127.

⁶¹ Liu Yong, *Sino-Romanian Relations 1950s – 1960s*, Institutul Român pentru Studiul Totalitarismului, București, 2006, p. 139-140.

⁶² Ioana Boca, Almira Țentea, „Rapoarte diplomatice de la Ambasada română la Pekin (1961-1964)”, în *Analele Sighet 9. Anii 1961-1972: țările Europei de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării*, Fundația Academia Civică, București, 2001, p. 175.

⁶³ *Scân-teia*, 17 iulie 1963.

În general, se poate spune că în problema chineză, PMR s-a ghidat după principiul „ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”. Luările de poziție în problema chineză cuprindeau în mod special acele aspecte de care conducerea PMR se temea la rândul său: condamnarea unui partid de către altele și amestecul în treburile interne. Dacă China se regăsea deja în poziția anterioară a Iugoslaviei în timpul lui Stalin, nici România nu se simțea foarte departe de o asemenea poziție, în lumina divergențelor existente în relația cu Moscova. De aceea, de cele mai multe ori, poziția românească a insistat pentru evitarea condamnării publice a altui partid și pentru abținerea de la amestecul în treburile interne. După Consfătuirea CAER la nivel înalt din iulie 1963, Dej a luat inițiativa formării unui colectiv însărcinat cu elaborarea unui document care să exprime poziția oficială a PMR în legătură cu divergențele din mișcarea comunistă. În numărul din noiembrie 1963 al revistei *Problemele Păcii și Socialismului* a apărut un articol semnat de I.Gh. Maurer, sub titlul „Temelia de neclintit a unității mișcării comuniste internaționale”. Probabil că articolul cuprindea concluziile discuțiilor grupului amintit. Articolul insista asupra faptului că polemica publică trebuie să înceteze iar divergențele trebuie rezolvate cu calm, prin discuții bilaterale, fără invective. Articolul face referiri și la relațiile dintre țările socialiste care, în opinia autorului, trebuiau bazate pe respectarea suveranității și egalității⁶⁴.

Practic, prin toată această argumentație, PMR nu se referea atât de mult la polemica sovieto-chineză, cât mai degrabă la propria situație, urmărind să se pună la adăpost față de eventuale atacuri similare. Neamestecul în treburile interne devenise refrenul favorit al lui Dej, după disputa privind specializarea. Într-un alt context, în martie 1964, el a afirmat referitor la China: „și noi ne-am pronunțat la timpul respectiv împotriva comunelor populare, dar am făcut un lucru greșit. De ce ne-am băgat noi în treburile interne ale Chinei? Nu trebuia să ne amestecăm, după cum nici nouă nu ne place ca alții să se amestece în treburile noastre”⁶⁵.

La 12 decembrie 1963, Gheorghiu-Dej l-a primit în audiență pe ambasadorul chinez la București, Xu Jianguo, cu care s-a întreținut aproape șase ore. Dej s-a referit la poziția PMR față de polemica sino-sovietică și față de mișcarea comunistă internațională, a explicat motivele opoziției României la CAER și, în același timp, a făcut aprecieri foarte măgulitoare la adresa lui Mao. Deng Xiaoping, prin intermediul ambasadorului Gheorghiu, îi va transmite peste câteva zile lui Dej faptul că China împărtășește aceleași idei cu România în privința relațiilor dintre partidele frățesti și că speră într-o îmbunătățire a relațiilor dintre cele două țări⁶⁶. Începând din 1963, Ambasada Chinei în RPR încetase să mai distribuie materiale „anti-revizioniste” în România⁶⁷.

Polemica sovieto-chineză și poziția României față de aceasta au reprezentat circumstanțele în care a fost elaborată „Declarația din aprilie”. În 1963-1964, relațiile sino-sovietice cunoscuseră o continuă agravare, intervenind și disputele teritoriale. În ianuarie 1964, la al patrulea Congres Național-Popular din China, Ciu Enlai a lansat noi critici la adresa PCUS, a cărui atitudine era considerată „șovinism de mare putere”.

⁶⁴ Dan Cătănuș, „Declarația din aprilie 1964: Context istoric și ecou internațional”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2006, p. 112-113.

⁶⁵ *Idem*, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004, p. 325-326.

⁶⁶ Liu Yong, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁷ *Ibidem*.

Totodată, China făcuse cunoscut faptul că dorea reexaminarea tratatelor de graniță încheiate în trecut între China și Rusia țaristă⁶⁸. În această situație, la nivelul conducerii PCUS a fost hotărâtă convocarea unei Plenare a Comitetului Central în care să fie analizate relațiile cu China și criticile PCC, urmând ca materialele acestea să fie făcute publice.

La 13 februarie 1964, conducerea PMR a primit o scrisoare din partea CC al PCUS în care era anunțat acest lucru. Scrisoarea explica faptul că PCUS luase de mai multe ori inițiativa unor întâlniri care să pună capăt polemicilor, a adresat mai multe scrisori conducerii PCC, fără a obține însă vreun rezultat. Mai mult, acuzau sovieticii, PCC luase măsuri de prelucrare a populației în spirit anti-sovietic, desfășurând și propagandă în acest sens. Din aceste motive, se arăta, va fi convocată Plenara respectivă, ale cărei materiale vor fi date publicității⁶⁹. Era limpede că acesta era un pas important către o sciziune deplină. Un asemenea scenariu ar fi obligat PMR să se așeze de o parte sau alta, adică exact ceea ce Dej nu dorea. Militând pentru împăcare, însă, România avea ocazia de a-și susține propria poziție, repetând public argumentele sale împotriva condamnării unui partid de către altul sau altele. Tocmai de aceea, conducerea PMR a luat măsura surprinzătoare – pentru un partid atât de mic și lipsit de influență – de a interveni în dispută din postura de mediator.

A doua zi, la 14 februarie, CC al PMR a adresat mesaje scrise atât PCUS cât și PCC. Sovieticilor li se cerea insistent să nu facă publice materialele Plenarei și să se abțină de la continuarea polemicii, iar chinezilor li se cerea și lor încetarea polemicii, precum și acceptul pentru o întâlnire a conducerii celor două partide pentru a dezbate situația. PMR⁷⁰ își oferea practic serviciile de mediator. Răspunsul sovietic a fost favorabil: PCUS accepta întreruperea polemicilor pe întreaga durată a demersului românesc, dar își rezerva dreptul de a reconsidera această decizie în cazul unui eșec al misiunii românești la Beijing. Răspunsul chinez era și el favorabil: PCC accepta întâlnirea precum și suspendarea temporară a polemicilor⁷¹. Tocmai această suspendare temporară a polemicilor a rămas până la urmă singurul câștig obținut de PMR.

La scurt timp, PCUS a trimis o altă scrisoare partidelor „frățești” în care anunța că materialele Plenarei, asupra căreia informase anterior, nu vor fi momentan publicate, deoarece „diferite partide” interveniseră în acest sens și vor încerca să medieze conflictul⁷². Sovieticii nu spuneau cine intervenise, ceea ce nu era deloc în favoarea lui Dej: sporirea prestigiului său, punerea la adăpost de critici similare, susținerea argumentației sale, toate acestea necesitau un caracter public al intervenției românești. Doar în acest fel conducerea PMR putea trage foloase depline. Dej a propus de aceea: „să ne adresăm tuturor partidelor comuniste și muncitorești din lagărul socialist, să le informăm asupra situației, cum ne-am adresat, ce răspuns am primit, pentru a se cunoaște adevărul și pentru a fi încurajate de pe o poziție care nu este anonimă, să se știe precis, inclusiv despre trimiterea delegației”⁷³. Evident că soluționarea disputei ar fi adus imense beneficii politice echipei lui Dej, însă nimeni nu-și făcea iluzii în acest

⁶⁸ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 169.

⁶⁹ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 273-274.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 277.

⁷¹ *Ibidem*, p. 277-279.

⁷² *Scrisoare a CC al PCUS 15.II.1964*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar nr. 17/1964, f. 256-257.

⁷³ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 279-281.

sens. Cunoașterea demersului putea aduce la rândul său un anumit câștig de imagine, la care Dej nu avea de gând să renunțe. La 18 februarie, așadar, PMR a trimis la rândul său o altă scrisoare, adresată tuturor partidelor „frățești”, în care își explica demersul și cerea abținerea de la polemică⁷⁴.

Printre sarcinile stabilite de Biroul Politic delegației ce urma să plece în China, cea mai importantă se referea la evitarea implicării de o parte sau alta în cadrul disputei sino-sovietice. Se solicita delegației să evite discutarea fondului problemelor și să insiste asupra identificării unor căi și metode de a pune capăt polemicii publice⁷⁵.

Delegația română condusă de Maurer s-a aflat în China între 2-10 martie 1964, unde a purtat discuții cu mai mulți membri ai conducerii chineze, inclusiv cu Mao. Partea chineză era convinsă că românii vin la Beijing în înțelegere cu Hrușciiov, însă Mao a considerat că este bine să promoveze o politică de apropiere de România, care, în viziunea sa, lupta să reziste „șovinismului de mare putere” al lui Hrușciiov. Liderul nord-coreean Kim Il Sung, care se afla în acele zile la Beijing, era de părere că dintre toți liderii de partid est-europeni, Gheorghiu-Dej era cel mai potrivit pentru a acționa ca mediator⁷⁶. Maurer va mărturisi mai târziu că scopul vizitei nu era doar de a-i convinge pe chinezi să pună capăt polemicilor, dar și de a încerca să obțină sprijinul acestora în condițiile neînțelegerilor cu Moscova. În discuțiile cu Ciu Enlai, Maurer i-ar fi explicat acestuia cât de dificilă era situația României și cât de necesar era sprijinul Chinei în încercarea de a ieși de sub controlul sovietic⁷⁷.

Maurer a prezentat în cadrul primei întâlniri cu conducerea chineză divergențele cu URSS și speranța României de consolidare a relațiilor cu China. Totodată, el a exprimat temerea PMR că o continuare a polemicilor în viitor ar duce la o ruptură deplină în relațiile sino-sovietice și în mișcarea comunistă internațională. Liu Shaoqi a prezentat la rândul său fondul divergențelor sino-sovietice și criticile pe care PCC i le aducea lui Hrușciiov. Ceașescu a explicat faptul că și PMR are multe să-i reproșeze lui Hrușciiov, referitor la ideile sale privind integrarea în CAER, dar că nu a făcut publice aceste nemulțumiri. El chema conducerea chineză să facă același lucru, punând capăt polemicilor publice⁷⁸.

Într-o ședință a Biroului Politic al PCC, Mao observa că de fapt românii împărtășesc multe cu Hrușciiov din punct de vedere ideologic și că venirea lor în China era o dovadă de pragmatism. Cu toate acestea, mai adăuga Mao, între români și sovietici există într-adevăr contradicții și de aceea chinezii ar trebui să le vorbească pe un ton mai blând⁷⁹. Cceașescu a lansat un nou apel către chinezi, pentru prelungirea perioadei de suspendare a polemicilor astfel încât să fie create condițiile și atmosfera necesare pentru un acord sino-sovietic. Din partea delegației chineze i-a răspuns Peng Zhen: și la București în 1960 ne-ai sfătuit să ne abținem, observa el, întrebându-se retoric unde a dus aceasta. Mai degrabă, propunea Peng Zhen, PCC și PMR ar trebui să reziste împreună „șovinismului de mare putere” manifestat de Hrușciiov.

⁷⁴ *Idem*, „Declarația din aprilie 1964...”, p. 115.

⁷⁵ *Protocol nr. 4 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 28 februarie 1964*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar nr. 9/1964, f. 1.

⁷⁶ Liu Yong, *op. cit.*, p. 165-166.

⁷⁷ Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 145-146.

⁷⁸ Liu Yong, *op. cit.*, p. 168.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 169.

Condiția principală pe care o puneau chinezii pentru a înceta polemicile era ca PCUS și celelalte partide comuniste care criticaseră PCC să-și recunoască greșeala, ceea ce, evident, era imposibil de realizat⁸⁰. În aceste condiții, discuțiile au eșuat. Inițiativa românească nu a dus la nici un rezultat, așa cum era de așteptat. La întoarcere, delegația română s-a oprit la Gagra, în URSS, unde l-a informat pe Hrușciiov de modul în care au decurs discuțiile. Cu acea ocazie, Hrușciiov a propus ca PMR să înainteze un apel scris către PCC și PCUS privind încetarea polemicii⁸¹. Maurer a fost de acord cu ideea, pe care a prezentat-o în ședința Biroului Politic din 18 martie 1964. Temerea era că un astfel de apel, odată eșuat, le-ar da sovieticilor ocazia să ceară PMR o raliere deplină la poziția lor: „*ați încercat, v-ați convins care parte este mai încăpățânată (...)* nici acum nu v-ați convins”⁸². În final însă, cântărind avantajele și dezavantajele, Dej a decis că apelul poate și trebuie făcut, tot din rațiuni ce țineau de interesul propriu. Acesta oferea PMR o nouă ocazie de a-și susține punctele de vedere, deși șansele de reușită erau aproape inexistente. Maurer observa: „*un asemenea apel s-ar putea face, însă sunt puține șanse ca să fie acceptat, va fi greu să credem, mai ales din partea chinezilor, că îl vor accepta. Însă aceasta ne dă prilejul să marcăm încă o dată linia noastră proprie și linia cunoscută, linie care a condus un ecou favorabil în foarte multe partide.*”⁸³

Apelul a fost redactat și trimis celor două părți la 25 martie. Apelul era redactat pe un ton ferm, arătând că interesele mișcării comuniste internaționale cer, mai ales în condițiile schimbării raportului de forțe în lume în favoarea mișcării, o „întărire a coeziunii partidelor marxist-leniniste”⁸⁴. Argumentație era inspirată de Declarația de la Moscova din 1960 și considera că polemica „de o gravitate excepțională” crea pericolul scindării mișcării comuniste internaționale⁸⁵. La 28 martie Moscova și-a comunicat acordul⁸⁶. Până să răspundă și chinezii însă, o nouă scrisoare sovietică a fost trimisă PMR la 31 martie în care acordul anterior era retras, în condițiile în care chinezii reluseră atacurile contra PCUS. Scrisoarea susținea că „*dacă noi am continua să tăcem, aceasta nu numai că nu ar aduce nici un folos, dar ar favoriza tendința conducătorilor chinezi de a dezorganiza rândurile mișcării comuniste internaționale*” și concluziona că „*unitatea nu poate fi cerșită*”⁸⁷. Moscova decisese să publice materialele Plenarei CC din februarie.

În aceste condiții, Dej a decis să renunțe la poziția auto-asumată de mediator: „*din partea noastră, am făcut tot ce am putut*”⁸⁸. În ședința Biroului Politic din 2 aprilie, unde a fost constatat eșecul aproape deplin al medierii românești, Dej a luat decizia elaborării și publicării unui document care să cuprindă poziția PMR în chestiunile legate de relațiile între partidele comuniste. Acesta trebuia să reafirme aceleași principii pe care le susținuse PMR în privința relațiilor dintre partidele comuniste și care, în

⁸⁰ *Ibidem*, p. 171.

⁸¹ Dan Cătănuș, „Declarația din aprilie 1964...”, p. 116.

⁸² *Idem*, *Între Beijing și Moscova...*, p. 306.

⁸³ *Ibidem*, p. 305.

⁸⁴ *Apelul adresat PCUS și PCC în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 17/1964*, p. 273.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 274-275.

⁸⁶ *Scrisoarea CC al PCUS 28.III.1964*, în *loc. cit.*, f. 282-283.

⁸⁷ *Scrisoarea CC al PCUS 28.III.1964*, în *loc. cit.*, f. 286.

⁸⁸ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 329.

bună măsură se regăseau în articolul semnat de Maurer în toamna lui 1963. Cel mai important lucru, după părerea lui Dej, era păstrarea unei poziții imparțiale: „*cred că va fi foarte greu să rămânem în afara luptei polemice fără să ne afirmăm poziția, totuși cred că am face o greșală dacă ne-am angaja în polemică de o parte sau de alta*”⁸⁹. Din punctul său de vedere, ambele părți se făceau vinovate pentru polemica ce scăpase de sub control: „*pentru mine apare în mod foarte clar în momentul de față că de ambele părți, atât din partea PCUS, cât și din partea PCC există dorința de hegemonie politică*”⁹⁰.

Refuzul românesc de a critica poziția chineză nu se datora, așadar, simpatiei pentru China, deși în multe aspecte PCC și PMR împărtășeau idei comune, iar sprijinul chinez era necesar. Acest refuz de a se angaja în polemică ținea mai degrabă de necesitatea apărării propriei poziții, de credibilitatea și prestigiul de care regimul Dej avea nevoie, de dorința PMR de a se pune la adăpost față de un eventual tratament similar. Dej conștientiza faptul că în conflictul cu Moscova, toate celelalte țări socialiste erau împotriva lui, iar China era prea departe și prea slabă pentru a-i oferi ajutor economic⁹¹.

Între 15-22 aprilie 1964 a avut loc o nouă Plenară a Comitetului Central al PMR, în care au fost prezentate detaliat demersurile românești pentru încetarea polemicii publice între PCUS și PCC, însoțite de discuții și aprecieri. Intervențiile lui Dej au punctat o serie de aspecte semnificative referitoare la poziția României în raport cu cele două puteri ale lumii comuniste. În primul rând a fost evident dezinteresul PMR de a se apropia ideologic de PCC, sub orice formă, ceea ce dovedește că afirmațiile făcute de Dej în întâlnirea cu Podgornii din 1962 precum și asigurările date lui Hrușciiov în iulie 1963 erau reale. Pentru Dej, speranța chinezilor într-o apropiere ideologică cu PMR nu era decât o iluzie. Referindu-se la documentele ce urmau a fi prezentate, Dej atrăgea atenția: „*veți vedea pe parcurs cum treptat, treptat, chinezii se întunecă, devin mai nervoși, mai îndârjiți, își dau seama de ce ne-am dus acolo. Poate că și-au făcut iluzia că o să ne atragă de partea lor. O să observați că un timp au fost în ofensivă, însă treptat, treptat, prin felul cum tovarășii noștri au desfășurat discuțiile, au reușit să-i pună în defensivă pe chinezi*”⁹².

Dej a revenit la ideea hegemoniei pentru care se luptau ambele partide, însă remarcă faptul că acest lucru nu mai este posibil, în primul rând pentru că numărul partidelor comuniste a crescut mult față de vremea Cominformului, dar și pentru că experiența lor a sporit foarte mult: „*nu se poate dintr-un centru conduce întreaga mișcare*”⁹³. El îi învinovăța însă și pe sovietici pentru proporțiile pe care le dobândise polemica. Vina Moscovei, după părerea lui Dej, era că a luat măsuri radicale, ireversibile, pe care ulterior le-a reconsiderat, cum era cazul cu retragerea specialiștilor sovietici din China: „*chiar dacă partea chineză ar fi stăruit nu trebuiau să-și retragă specialiștii de acolo până nu spuneau chinezii: hai, plecați acasă. Retragera specialiștilor a fost o mare*

⁸⁹ *Ibidem*, p. 330.

⁹⁰ *Ibidem*. Cu ocazia ședinței amintite, Dej a insistat ca „în cadrul declarației despre care am vorbit mai sus să ne referim și la faptul că noi considerăm de neadmis criticarea sau prelucrarea unor partide în cadrul altor partide, așa cum am spus și în Apel” (*Ibidem*, p. 331).

⁹¹ Stephen Fischer-Galati, *op. cit.*, p. 102.

⁹² Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 32.

⁹³ *Ibidem*, p. 49.

lipsă, o mare greșală. Să-i mai duci acolo acum este foarte greu. (...)S-o fi crezut că chinezii vor îngenunchea și vor spune: vă rugăm, nu-i luați!”⁹⁴ Aceste măsuri radicale și unilaterale, de politică de mare putere, îl deranjau mult pe liderul român. În fața excluderilor și etichetărilor de tipul schismei titoiste se temea el cel mai mult, mai ales urmărind toate insinuările privind „îngustimea națională” din discursurile și articolele de presă referitoare la CAER: „*nu se poate ca un partid comunist sau muncitoresc care stă pe bazele principiilor marxism-leninismului, dacă nu este de acord cu unul sau cu altul, să fie făcut troțkist, renegat, deviator, ș.a.m.d. și să fie excomunicat. Nici Papa nu lucrează așa. Deci să existe un anumit spirit de toleranță în ce privește formele, metodele.*”⁹⁵ Hrușciov culegea practic ceea ce semănase: critica cultului personalității și a atitudinii față de Tito în timpul lui Stalin erau sursele de inspirație ale unui asemenea discurs. Dej îl ataca pe Hrușciov cu propriile arme.

În concluzie, în intervalul 1960-1964, regimul Gheorghiu-Dej parcurge un drum sinuos, de la susținerea totală a Moscovei, la trădarea acesteia într-un moment foarte greu. Aceste două atitudini nu se aflau în contradicție, ci ele ilustrau necesitățile de moment ale regimului din România. Scopul final al lui Dej era să se pună la adăpost de presiuni din exterior, pentru a-și consolida propria putere și a-și putea duce la bun sfârșit politica internă de dezvoltare industrială. În funcție de moment, Gheorghiu-Dej nu s-a ferit să-și promoveze aceste obiective atât prin alianță cu Moscova, cât și prin îndepărtare de aceasta. O politică atât de complexă dovedește gradul de maturitate politică la care ajunsese regimul Gheorghiu-Dej la începutul deceniului al șaptelea.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 63.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 68.

TIPOGRAFIA RÂMNICULUI (1705-1827)

Dorin TEODORESCU

În 16 martie 1705, în urma depunerii episcopului Ilarion, este ales în scaunul Eparhiei Râmnicului starețul Mănăstirii Snagov Antim Ivireanul extrem de cunoscut ca un iscusit meșter tipograf, el însuși scriind despre sine: „...fiindcă nu am altă putere spre ajutorul aproapei decât ocupația tipografiei (...) nu voi lipsi vreodată ca să folosesc după putința mea pe frații întru Christos ai mei tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mântuitoare”¹.

Sfințit a doua zi după alegere, adică în 17 martie 1705, Antim, cert surprins de evoluția lucrurilor și implicat într-o activitate cum e tipărirea care se încheie doar temporar și de fiecare dată cu realizarea integrală a unei cărți, nu pleacă spre Râmnic ci își continuă treaba finalizând un volum în grecește, de mici dimensiuni, cu doar 60 de pagini imprimate în roșu și negru. „**Slujba Sfântului Visarion**”² apărută la 2 aprilie 1705 e singura publicație tipărită la București și care poartă titulatura lui Antim ca episcop al Râmnicului. Următoarele cărți apar la Râmnic unde noul episcop își va aduce cu sine, fără nici o ezitare, întregul material tipografic de la București care în cea mai mare parte îi aparținea deja de mai mulți ani ceea ce nu e de mirare mai ales dacă luăm în considerare că Antim era cel care săpa seturile de litere și în alte limbi cum ar fi araba.

Primul op tipărit la Râmnic în grecește este **Tomul Bucuriei**, un volum masiv de 810 pagini, apărut în 1705, în paralel lucrându-se la realizarea **Antologhionului românesc** și a unei lucrări originale aparținând însuși episcopului Antim: **Învățătură pe scurt pentru taina pocăinței**³.

În anul următor, 1706 prin osteneala neprecupețită a lui Mihai Iștvanovici (Ștefanovici), meșter crescut de însuși Antim, Episcopia Râmnicului scoate șase cărți, număr aproape neînsemnat ca efort tipografic căci ele nu totalizează decât 540 de file ceea ce înseamnă doar cu 135 de file mai mult decât **Antologhionul** (408 file) sau **Tomul Bucuriei** (405 file) tipărite în anul precedent; acestea au următoarele titluri: „**Adunarea slujbii Adormirii Născătoarei de Dumnezeu**” (BRV, I, p.467, nr.150), „**Cuvânt la patima cea mântuitoarea Dumnezeu-omului, cuvântul**” (în grecește și apoi românește), „**Cuvânt panegiric la ... marele Nicolae**” (autor fiind menționat Radu Brâncoveanu, fiul domnitorului), **Liturghierul și Molitvenicul** (traduse de însuși Antim din greacă și apărute într-un singur tom cu 216+467 pagini) și **Octoiul mic** cu doar 86 de file. După moda vremii Antim Ivireanul ia cu sine la Târgoviște tipărița de

¹ Dragoș Murărescu, *Istoria literaturii române*, Ed. Cartea românească, ed. a IV-a, București, 1946, p.68

² I. Bianu, N. Hodoș, *BRV*, vol. I, p.463, nr.148.

³ Daniela Poenaru, *Contribuții la BRV*, Târgoviște, 1972, p.11-13, nr. 8; O *Evanghelie* din 1705 nu a fost niciodată tipărită deși figurează în BRV, vol. IV, p.31-32, nr. 40.

la Râmnic odată cu mutarea sa în scaunul mitropolitan (februarie 1708), continuându-și aici și apoi la București activitatea atât de dragă lui și datorită căreia se ridicase până la cele mai înalte demnități eclesiastice: tipărirea cărților bisericești, la acea vreme esențialul factor de cultură pentru toate popoarele răsăritului european creștin.

Tiparnița de la Râmnic va continua să producă abia peste ani buni deși la cârma Episcopiei și urmaș al lui Antim Ivireanul se va afla un alt împătimit tipograf și cârturar: Damaschin.

Păstoria lui începe la 14 aprilie 1708 și se sfârșește cu viața sa, chiar la ieșirea din biserică, în 5 decembrie 1725. Perioada este extrem de zbuciumată, Oltenia intrând în urma Păcii de la Passarovitz din 21 iulie 1718 sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, care oricum ocupase regiunea încă de la sfârșitul anului 1716.

El reușește să tipărească (deși își anunțase intenția de a transpune „*în limba noastră simplă românească*” cele 12 minee) doar trei cărți: **Ceaslovul** (26 aug. 1724), **Învățătură despre șapte taine și Psaltirea** (19 ian. 1725) în tipografia realizată din nou cu toată cheltuiala sa. După sfârșitul său neașteptat este urmat în scaun de Ștefan de la Govora (1726-1727) care a tipărit „**Întâia învățătură pentru tineri**” *prima carte didactică apărută în Țara Românească*. Ales în septembrie 1727 noul episcop, Inochentie de la Brâncoveni găsește literele prea uzate și comandă la Sibiu componentele necesare și seturile de litere. Se tipăresc la Râmnic **Molitvenicul** în 1730, în 1731 **Ceaslovul** și **Triodul** care „*până acum mai înainte din tipografie nu s-au dat la lumina limbii noastre celei românești*” traducerea aparținându-i fostului episcop Damaschin, în 1733 **Liturghiile**, iar în 1734 a II-a ediție a „**Întâii învățături pentru tineri**” și un **Catavasier românesc** liliputan (dimensiunile sale fiind 8x6,5 cm). Climent, ales la 28 iunie 1735 cu doar un vot în plus față de contracandidații săi, tipărește chiar și fără a fi confirmat ca episcop **Acatistul**⁴ și **Psaltirea**, ambele în 1736. În 1737 apare monumentalul **Antologhion** cu un total de 609 file. După incendiul din 1738 tipografia râmniceană nu mai produce trei ani, abia în 1741 fiind tipărită pe 8 file „**Lista demnitarilor bisericești și laici**”, în anul următor apărând însă un **Ceaslov** și un **Octoih**. Până în 1748 (când episcopul Climent se retrage) la Râmnic, se vor mai tipări: **Penticostarul**, **Acatistul**, **Antologhionul**, **Ceaslovul**, **Evanghelia**, **Psaltirea**, **Apostolul**, **Catavasierul**, **Liturghierul**, **Molitvenicul** și **Cazaniile**, alături de lucrări mai mici ca întindere cum este „**Întrebări și răspunsuri pentru șapte taine**”. Noul episcop, Grigorie Socoteanu (care a funcționat în această calitate până în 1764) a tipărit 19 cărți începând cu „**Bucoavnă pentru învățătura pruncilor**” (1749), urmată de „**Scitva adică preoția**” în același an. S-au publicat **Catavasierul** (în trei ediții), **Psaltirea** (2 ediții), **Ceaslovul**, **Antologhionul** (ediția a III-a în 1752), **Gramatica slavonă** (1755) tipărită la solicitarea mitropolitului Pavel Nenadovici de la Carlovăț, **Molitvenicul**, **Liturghiile**, **Triodul**, **Octoihul**, dar și lucrări speciale cum sunt „**Carte osebită a sfântului Grigorie Decapolit**”, „**Carte sau lumină de dreapte dovediri**” și „**Pravilă de rugăciuni pentru sfinții sârbești**”.

Starețul Tismanei, Partenie devine pentru 7 ani episcop al Râmnicului și ajutat de celebrii tipografi din familia Atanasievici realizează **Antologhionul** din 1766, **Slujba Sf. Nicodim**, **Ceaslovul**⁵ și **Penticostarul** din 1767, urmate de un **Acatist** și un **Molitvenic** în 1768 și un **Catavasier** în 1769.

⁴ Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească din județul Olt-Studii și cercetări*, Slatina, 2001, p.8-13.

⁵ I.B. Mureșianu, *Cartea veche românească din Banat*, Timișoara, 1985, p.70-71

În locul răposatului Partenie nu poate fi numit un episcop așa încât ecleziarhul Mitropoliei, Chesarie este arhimandrit la Râmnic timp de doi ani, abia la 26 decembrie 1773 fiind ales în scaunul eparhial și hirotonit arhieru la 12 ianuarie 1774⁶. N-a fost deloc un călugăr obișnuit, fiind absolvent al Școlii Domnești din București și bun cunoscător al limbilor greacă, latină, rusă (motiv pentru care face parte din delegația boierilor din 1770 care e trimisă la Sankt Petersburg) și franceză, (solicitând din Occident pentru achiziție personală chiar Enciclopedia care apărea în Franța din 1751). Nicolae Iorga spune despre Chesarie că „*el n-a fost numai un tipăritor de cărți ci a tradus însuși într-o limbă cari a fost considerată de contemporani ca exemplară și a fost imitată și de scriitorii religioși din Ardeal, multele și însemnatele opere ce ieșiră pe timpul lui de supt teascurile râmnice*”.

Șirul cărților ce poartă pe fila de titlu numele episcopului Chesarie începe în 1776 căci timp de doi ani s-a reorganizat tipografia. Cea mai mare realizare a sa și a urmașului său, Filaret este seria completă a celor 12 **Mince** în întregime românești începută în 1776 și finalizată în 1780. În paralel apar **Octoiul**, **Triodul** (cu două variante)⁷, **Ceaslovul**, **Psaltirea** (până în 1779, când, pe neașteptate se sfârșește episcopul Chesarie), **Cazaniile**, **Molitvenicul**, **Pildele filosofești**, **Psaltirea**, **Sinopsiul lui Vasilie cel Mare**, urmate, deși Mihail I Șutu (1783-1786) emite celebrul pitac din 26 februarie 1784 prin care interzice a se tipări vreo carte fără aprobarea sa, de șapte cărți doar în 1784, **Penticostarul** din 1785, **Antologhionul** din 1786 și cinci cărți în 1787, an care începe cu o carte extrem de importantă pentru cultura românească: „**Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduieilor gramaticii românești**” a lui Ienăchiță Văcărescu. Războiul dintre 1787-1792 împiedică funcționarea tipografiei, abia după terminarea lui în 1792 se tipăresc două cărți: **Ceaslovul** și **Cazaniile**. În prefața Ceaslovului se scrie despre „*Kir Filaret episcopul acestui prea cinstit scaun carele cu cât au fost cinstit deci numirea scaunului său cu alt atăta și îndoit au cinstit pre scaunul său*” părere la care istoria nu poate decât subscrie!

După plecarea lui Filaret ca mitropolit al Țării Românești în scaunul episcopal ajunge Nectarie (1792-1812) care tipărește puțin deși „*s-a prefăcut tipografia*”; apar o **Psaltire**, un **Molitvenic**, un **Apostol**, o **Evangelic** între 1792-1794, abia în 1806 tipărindu-se o nouă carte, e adevărat voluminoasă: **Chiriadodromionul bulgar** tipărit de frații Dimitrie și Gheorghe. După alți trei ani apare o **Panihidă** cu doar 28 pagini și în 1811, la solicitarea episcopului cărturar Iosif al Argeșului, **Octoiul** cu 431 file în folio. Noul episcop Galaction (1813-1824) realizează prin Gheorghe și Nicolae fiii lui Dimitrie, anterior menționat, **Liturghiile** din 1813, **Bucoavna** din 1814, **Ceaslovul** din 1815, **Viața Sf. Vasilie cel Nou** în 1816, **Liturghiile**⁸ și **Psaltirea** din 1817 (la comanda episcopului Constandie Filitti al Buzăului) și **Acatistul** din 1819. O **Psaltire** din același an se finalizează în tipografia „*Dumnealor Gheorghe Vlădescu și Nicolae Brat ego*” ceea ce înseamnă că imprimeria Episcopiei nu mai exista. Numele lui Galaction mai apare în fila de titlu a cărții intitulată „**Minunile Fecioarei Mariei**” apărută în 1820.

Evenimentele de la 1821 îl determină pe Galaction, care oricum nu mai deținea tipografia, să se retragă la Sibiu, iar în 1824 renunță la funcția sa motivând cu „*vârsta*

⁶ N. Șerbanescu, *Episcopii Râmnicului*, în *M.O.* 1964, nr. 3-4, p.195-196

⁷ Dorin Teodorescu, *op. cit.*, p.14-16

⁸ *Ibidem*, pp.17-23

bătrâneților și slăbiciunea sa”, ceea ce la 17 aprilie 1824 domnitorul Grigorie IV Ghica (30 iunie 1822-29 aprilie 1828) și acceptă.

Două tipărituri de Râmnic se mai cunosc până la 1830: prima este o circulară de 2 file a episcopului Neofit (18 aprilie 1824-29 iunie 1840) denumită **Instrucțiunile preoților pentru nunți** din iulie 1825 și o cărticică de 48 file: „//**Bucoavnă / pentru / învățătura / pruncilor / de a să deprinde atât la / cunoașterea slovelor la slove / nire și la cetanie cât și la / orânduiala vecerniei utre / niei și a sfintei liturghii / cu cheltuiala dumnclui / Atanasie Hagi Gheorghie Polizu / în tipografia din Râmnic / 1827 //**” care încheie, extrem de modest, glorioasa epocă a tiparului râmnicean care a produs atâta spiritualitate românească.

SPIRU HARET – FONDATORUL UNUI ÎNVĂȚĂMÂNT MODERN, DE NIVEL EUROPEAN

Gabriela ISTRATE

Résumé:

L'enseignement roumain contemporain fonctionne encore sous l'obsession et sous la fascination de Spiru Haret –ministre et homme politique, mathématicien et astronome, fondateur et visionnaire, administrateur et manager inspiré.

Quand on analyse la personnalité et l'oeuvre de Spiru Haret, il faut nous rapporter à son époque, un véritable temps des débuts, de l'édification des bases du système éducationnel roumain. Il était naturel que, sur le fondement insuffisant organisé, le grand ministre construise tant théorique que pratique un enseignement moderne. Depuis là, l'école roumaine a acquis un statut différent, le cadre législatif crée par lui en conférant à l'enseignement un fondement théorique, structuré et organisatorique de dimensions européennes. Le temps lui a prouvé la qualité intrinsèque, fait qui plaide pour le génie de son fondateur. Depuis là jusqu'au présent, l'éducation roumaine a évolué sur les fondements de Spiru Haret. Ministre de vocation, politicien atypique, sa figure reste immortelle. Il est absurde de chercher aujourd'hui un nouveau Spiru Haret projeté après l'illustre modèle, dans la personnalité de chaque nouveau ministre.

Même si l'essor du mythe nous comble, les hypostases de sa personnalité convergent dans une figure exceptionnelle: le fondateur de l'école roumaine moderne, conçue avec une sagesse logique, visionnaire, comme système cohérent, très bien organisée. Il ne craignait de battre les chemins de campagne, de correspondre avec le plus humble maître, de lutter pour ses idées, en fait d'édifier peu à peu le système. Politicien actif, le ministre Haret, à une provenance modeste, d'origine armène, mais plus roumain que beaucoup, a compris la priorité du moment-les intérêts de l'école et à travers ça, de la nation. Dans la littérature de spécialité a été caractérisé avec les appréciations les plus élogieuses, devenues en temps des syntagmes spécifiques à Spiru Haret: le vrai apôtre de l'école roumaine; le grand réformateur, le grand maître, le plus authentique lecteur de l'école roumaine; l'organisateur de l'enseignement national; le type parfait du pédagogue pratique; le grand créateur de formes écolières; le maître du peuple; l'apôtre infatigable de la démocratie; le grand ministre; le père du peuple; l'âme la plus pure; le titan.

Învățământul românesc contemporan funcționează încă sub obsesia și fascinația lui Spiru Haret - ministru și om politic, matematician și astronom, fondator și vizionar, administrator și manager inspirat.

Când analizăm personalitatea și opera lui Spiru Haret, se cuvine să ne raportăm la epoca lui măreață de cumpănă dintre veacuri - un veritabil timp al începuturilor, al edificării din temelii, a sistemului educațional românesc. Era firesc ca pe un fundament

insuficient organizat, marele ministru să construiască atât teoretic, cât și practic, un învățământ cu deschidere peste timp. De la el începe școala românească a căpătat un statut aparte, cadrul legislativ creat de el conferindu-i un fundament teoretic, structurat și organizatoric de dimensiuni europene. Timpul i-a probat calitatea intrinsecă, fapt care pledează pentru geniul fondatorului lui. De atunci și până acum, realitatea educației românești a evoluat pe temeuri haretiene. Ministru de vocație, politician atipic, figura lui rămâne nepieritoare. Este absurd să căutăm astăzi un nou Spiru Haret configurat după ilusturul model, în personalitatea fiecărui nou ministru.

Chiar dacă elanul mitizării ne copleșește, ipostazele personalității sale converg într-o figură de excepție: întemeietorul școlii românești moderne, concepute cu o minte logică, vizionară, ca sistem coerent, organizat impecabil. Nu se sfiia să bată drumurile desfundate de țară, să corespundă cu cel mai umil învățător să se lupte pentru ideile lui, în esență, să-și edifice pas cu pas sistemul. Politician activ, ministru Haret, cu extracție modestă, armean de origine, dar mai român decât mulți care-și făceau din românism un standard demagogic, a înțeles prioritatea momentului-interesele școlii și prin aceasta, ale națiunii. În literatura de specialitate a fost caracterizat cu cele mai elogioase aprecieri, devenite de-a lungul timpului sintagme specifice lui Spiru Haret: *apostolul adevărat al școlii românești; marele reformator; marele învățător; cel mai autentic cititor al școlii românești; organizatorul învățământului național; tipul desăvârșit al pedagogului practic; marele creator de forme școlare; educatorul poporului; apostolul neobosit al democrației; marele ministru; părintele popor; omul de ispravă; sufletul cel mai curat; titanul.*

Spiru C. Haret și reforma școlii românești

La baza reformei au stat *Legea învățământului secundar și superior (1898)* și *Legea învățământului profesional (1899)*¹ - legi promovate de Spiru Haret, care au adus schimbări calitative și novatoare: înființarea liceului trifurcat-clasic, modern și realist; prelungirea învățământului secundar de la 7 la 8 ani; introducerea în universități a orelor de seminar, laborator, proiecte și lucrări practice, în clinici, integrarea cercetării științifice în activitatea cadrelor didactice universitare; înființarea seminarelor pedagogice, chemate să pregătească învățătorii; organizarea școlilor de agricultură și meserii, chemate să pregătească personalul calificat pentru agricultură, industrie și servicii².

Profesor și inspector general al școlilor și în mai multe rânduri, Ministru instrucțiunii și cultelor (1897-1899, 1901-1904, 1907-1908, 1908-1909, 1909-1910)³ Spiru Haret a organizat școala românească de la învățământul primar la învățământul superior. Fapt important, a introdus învățământul primar obligatoriu la sat și la oraș și tot el a pus bazele învățământului profesional. În mod evident, a fost un ministru charismatic, cel mai bun pe care l-am avut noi, românii, care vrem să schimbăm repede totul și, pe la jumătatea drumului, obosim și abandonăm proiectele sau se supăra alții și dau afară pe reformatorii zeloși.

Haret a văzut școala îngemănată cu destinul poporului, izvorâtă din necesitățile reale ale vieții, și ca un sistem fabricat din simple considerații teoretice, abstracte. *Noi-*

¹ Constantin Dinu, *Spiru Haret*, Ed. Didactică și pedagogică, Buc., 1970, p. 59.

² Eugen Orghidan, *Spiru C. Haret, reformator al învățământului românesc*, Ed. Media Publishing, Buc, 1994, p.104.

³ Emil Băldescu, *Spiru Haret*, Ed. Didactică și Pedagogică, Buc, 1972, p.336.

*precizează el - căutăm să apropiem școala de popor, să fie iubită și respectată, să fie centrul de unde să pornească curente cele bune și sănătoase pentru înălțarea neamului*⁴.

În viziunea sa, școala trebuia să iradieze un suflu permanent de energii creatoare stimulând potențialul națiunii, valorificându-le într-o afirmare și împlinirea destinului colectiv. Plasată în centrul vieții sociale, veritabilă inimă a întregii comunități, școala haretiană a fost nu doar instituția transmițătoare de informații, ci a fost concepută ca unul dintre pilonii fundamentali ai națiunii.

Pentru Haret, luminătorul țărânimii care în vremea sa reprezenta 75% din populația țării era *învățătorul*, personaj menit, alături de preot, să educe poporul, să ridice nivelul de cultură. Pentru acest scop înălțător la începutul modernizării României, obligativitatea învățământului primar devenea un imperativ categoric Kantian. Dar un învățământ primar ramificat în întreaga țară cerea nu numai sute de școli, ci și mii de învățători, cât mai bine pregătiți, cu vocație de *apostoli* ai neamului. Se vor forma în Școlile normale, care alături de câteva mari colegii, cele 2 Universități de la Iași și București și Academia Română, reprezentau în perioada haretiană principalele instituții de cultură ale României. Școlile Normale aveau localuri improvizate, colective de profesori iluștrii, școli de aplicații și terenuri de practică.

Preocuparea sa pentru aceste școli, înzestrarea lor cu mijloace adecvate reprezintă unul dintre elementele fundamentale ale reformei prin care s-a edificat cel mai coerent, disciplinat și perfectibil sistem de învățământ adaptat specificului nostru național și realității sociale, la început de secol XX.

Atenția deosebită acordată învățământului primar, într-o vreme în care analfabetismul era plaga socială a unei României afectate încă de la începuturile consolidării sale instituționale avea ca efect imediat, desigur, sporirea numărului știutorilor de carte. Dar în perspectiva generoasă a viitorului, efectul a fost formarea unor generații de români conștienți de rosturile lor în ansamblul societății, atașați trecutului și pământului nu doar din sentimente ancestrale, instinctuale, ci din cunoașterea istoriei, a raporturilor cu alte popoare și țări. Unul din efectele cele mai vizibile ale reformelor haretiene a fost faptul că între soldații români care au luptat în Primul Război Mondial pentru realizarea Marii Uniri numărul știutorilor de carte era destul de mare⁵. Astfel se explică, între altele, cum de erau cerute, cu insistență ziarele de către soldații aflați în tranșee: *Neamul românesc*, al lui Iorga, *România*, la care scria Mihail Sadoveanu, se distribuiau zilnic în prima linie⁶.

Fără a ne teme de exagerări, pe bună dreptate putem susține că școlile haretiene, cu dascălii lor au format și întărit conștiința neamului, au potențat identitatea națională.

Și să nu uităm că în rândurile subofițerilor și ofițerilor comandanți se aflau mulți slujitori ai școlii, aflați și ei alături de elevii de odinioară. Același lucru s-a întâmplat și în cel de-al doilea Război Mondial, când în greul campaniilor din Est sau Vest s-au aflat și dascălii împreună cu cei formați până nu demult în școlile satelor, mai ales.

*Ca și soldatul care moare ca să asigure o victorie pe care el nu o va vedea și de al cărui triumf nu se va bucura-mărturisese Haret, tot așa și noi trebuie să ne devotăm pentru a pregăti o stare de lucruri din care noi nu vom vedea decât începutul, dar care nu se va desăvârși decât cu încetul pentru urmașii noștri*⁷. Izvorâte din această concepție,

⁴ *Operele lui Spiru C. Haret*, Buc., Cartea Românească, vol. II, Oficiale, 1901-1904, p. 346

⁵ Emil Băldescu, *op. cit.*, p. 207.

⁶ *Ibidem*, p. 212.

⁷ *Operele lui Spiru Haret*, Buc., Cartea Românească, vol. VI, Parlamentare, 1907-1911, p. 85

reforme sale și-au vădit trăinicia atât în planul ideatic al definirii de concepte educaționale, cât și în cel concret al instituțiilor și efectelor imediate sau ale acumulării de noi și noi experiențe înnoitoare.

Dintre ideile promovate de Spiru Haret, prin Legea din 1898, cea mai inovatoare se referă la necesitatea instruirii practice, asigurarea caracterului aplicat al învățământului. Într-un Raport din 1903, Spiru Haret afirma următoarele: *Ne silim să înlăturăm din învățământ tot ce nu avea viață decât prin puterea tradițiunii, fără a răspunde însă vreunei realități oarecare: fie o necesitate socială actuală, fie îndestularea unei necesități sufletești*⁸. Principiul relaționării învățământului cu realitățile socio-economice și culturale ale țării a avut destui adversari printre oamenii politici ai vremii. Conservatorul Nicolae Filipescu considera că nu trebuie să se renunțe la studiul disciplinelor clasice (latină, greacă), căci *folosul studiului antichității este tocmai că te răpește grijilor actualității spre a te transporta într-o civilizație de mult încheiată*⁹.

Totuși, reforma propusă de Spiru Haret reușește să se impună, iar gimnaziul și liceul sunt organizate în 3 școli: reală, clasică și modernă¹⁰, latina și greaca fiind obligatorii doar în cadrul secției clasice.

O latură importantă a reformei propuse de Spiru Haret este reprezentată de elaborarea unor planuri de învățământ în care obiectele de studiu erau mai bine repartizate pe ani, asigurându-se și o corelare mai eficientă a diferitelor discipline. Totodată, noile planuri de învățământ sunt însoțite și de programe analitice detaliate în care nu lipsesc îndrumările metodice¹¹.

Remarcând diferențele față de vechile programe, Spiru Haret aprecia că *ele nu se mulțumesc a fixa numai materiile pe clase, dar impune și aplicarea unor metode mai raționale*¹². Metodele de predare eficientă recomandate de ministrul Haret aveau în vedere utilizarea aplicațiilor, experiențelor și demonstrațiilor și renunțarea la *caracterul abstract și pur teoretic*¹³. Profesorilor li se cere să nu mai facă apel la memoria elevilor, decât în contextul în care *învățământul nu-i poate ține locul*¹⁴. În acest sens, baccalaureatul a fost înlocuit cu un simplu examen de absolvire, în care se reduce rolul memoriei și se urmărește preponderent impactul educației asupra dezvoltării gândirii elevului¹⁵.

În amplul demers de reformă, Spiru Haret a atras și implicat oameni competenți și receptivi la nou. Biroul său de lucru se muta adesea în școlile din satele și cătunele țării, unde mergea nu în vizite protocolare sau pentru anchete sterile. Răspândirea ideilor novatoare ale reformei a fost posibilă prin inițierea și sprijinirea apariției unor reviste cu specific didactic și informativ. Astfel, problemele de teorie și practică școlară au putut fi cunoscute și însușite de întreg corpul didactic.

Așa sunt: *Școala Poporului* (1890), *Revista Pedagogică din România* (1891), *Anuarul Universității din București* (1892), *Viața* (1893), *Vatra* (1894), *Gazeta matematică*

⁸ Spiru C. Haret, *Raport adresat M.S.Regelui asupra activității Ministerului instrucțiunii publice și al cultelor*, Buc., Carol Gobl, 1903, p. 104.

⁹ *Discursurile politice ale lui Nicolae Filipescu*, vol. II, 1901-1907, publicate de Nicolae Pandelea, Ed. Minerva, Buc., 1915, p. 136.

¹⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 283 din 24 martie 1898, p. 9986.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Operle lui Spiru C. Haret*, vol. II, p. 333.

¹³ *Ibidem*, p. 160-161.

¹⁴ *Ibidem*, p. 289.

¹⁵ *Idem*.

(1895), *Albina* (1897), *Foaia pedagogică* (1897), *Școala Viitoare* (1898), *Semănătorul* (1901), *Buletinul casei Școalelor* (1903), *Revista generală a învățământului* (1905), *Tribuna învățătorului* (1906), *Răvașul poporului* (1907), *Vreme Nouă* (1910) și altele¹⁶. Printre animatorii acestor publicații sunt de remarcat personalități ca: George Coșbuc, Al. Vlahuță, Simion Mehedinți, E. Pangrati, Gh. Țițeica, G. Ibrăileanu, C. Parhon, M. Sadoveanu, O. Onicescu, D. Pompei, P. Poni, P. Bujor, ș.a.

Adept al solidarității profesionale, Spiru Haret a inițiat congresele pedagogice și a militat pentru construirea asociațiilor de breaslă. Cu felul său de a fi a redat demnitatea dascălului într-o lume în care profesorul era bănuțat a fi instigator. *După concepția unora, domnilor, spunea Spiru Haret la 4 decembrie 1903 în Cameră, ar trebui ca ministrul Instrucțiunii să fie un Dalai Lama de care să nu se poată apropia nimeni dintre dascăli, să nu-i poată vedea fața. Concepția mea, domnilor, e alta: eu cred că ministrul, oricare ministru, este dator să fie în cea mai aproape atingere cu toți cei pe care este chemat să-i administreze. Să le dea îndemnuri, să le dea sfaturi; să le dea învățăminte, să-i certe atunci când greșesc*¹⁷. Iată, concepția managerială haretiană sintetizată într-o formulă democratică, a consultării și schimbului de idei. Spiru Haret ajunsese la concluzia că de particularitățile stilului de muncă ale conducătorului depinde buna funcționare a organizației, însuși productivitatea ei. Bună sau rea, conducerea își pune amprenta asupra întregii activități a unei instituții școlare, ca și asupra produselor ei. Consideră că directorii de școală sunt cei care sfințesc locul motivând dascălii, stimulându-i pe elevi, dezvoltând zestrea materială a școlii, mobilizând familia și comunitatea.

Atunci când conducătorul renunță la atitudinea dominatoare, autoritară stabilind un veritabil parteneriat cu profesorul, și chiar cu elevii, relația șef-subaltern se transformă într-o relație mentor-protejat, mult mai eficientă și mai profitabilă.

Din experiența sa, Spiru Haret ajunsese la concluzia că liderul care comandă și controlează nu poate avea un real succes în munca de echipă. Era nevoie de lideri inspirați, care să conducă din prima linie, influențându-și subordonații să-l urmeze din convingere. Un lider bun trebuie să-și respecte oamenii, să le acorde încredere și să-i stimuleze în carieră.

Grija manifestată de Haret pentru învățători, institutori și profesori s-a răsfânt, firește, și asupra directorilor de școală. Cine poate să fie director de școală secundară? Era una dintre problemele de învățământ cărora le-a căutat rezolvarea. Remarcând însemnătatea pe care proiectele de lege din 1898 și 1899 au acordat-o directorilor, Haret apreciază calitățile pe care aceștia trebuie să le îndeplinească: *Directorul va trebui să fie un om cu multă autoritate, cu cunoștințe întinse, cu multă experiență în ale școlii, cu mult tact în purtarea sa față de profesori, de părinți și de copii, și în același timp de mare energie*¹⁸.

Reținem o sugestivă caracterizare a directorului de școală, ce își păstrează și astăzi întreaga valoare: pregătire teoretică, experiență practică, tact pedagogic, hotărâre și putere de muncă. Absența uneia dintre aceste calități diminuează din adevărata valoare a liderului. Importanța teoretică a acestei concepții este demonstrată de realitatea educațională contemporană, care relevă că succesul demersului managerial și calitatea procesului instructiv-educativ în ansamblu, depind indiscutabil de competența conducătorului.

¹⁶ Emil Băldescu, *op. cit.*, p. 315-318.

¹⁷ *Operele lui Spiru C. Haret*, vol. IV, Parlamentare, 1895-1899, p. 296.

¹⁸ *Ibidem*, vol. VIII, Polemice și politice, 1887-1900, p. 46

Spiru Haret a contribuit la înființarea de instituții extrașcolare: biblioteci populare, cercuri culturale, cursuri pentru adulți concepute cu scopul de a asigura educația permanentă a adulților, perfecționarea lor culturală, profesională și civică.

Fondează publicații de specialitate: Revista generală a învățământului, Liga Deșteptarea, revista Albina și Societatea Steaua, prin intermediul cărora și-a promovat ideile și strategiile pedagogiei moderne. Spiru Haret a înființat Biblioteca Pedagogică - chemată să pună la îndemâna cadrelor didactice și a tinerilor studioși operele marilor clasici ai pedagogiei: Comenius, Pestalozzi sau Herbart. În timp, instituția s-a dezvoltat, devenind o prestigioasă sursă de informare-documentară profesională, culturală și științifică.

Un accent deosebit a pus Spiru Haret pe latura educativă a procesului de învățământ, fiind convins că scopul școlii *nu este numai instrucțiunea, ci și educațiunea tinerimii și această a doua parte este mai importantă și mai greu de realizat decât cea dintâi*¹⁹. În 1907, în recomandările privind elaborarea programelor școlare, Haret susține că orice programă trebuie să aibă în vedere educația, *iar nu numai instrucțiunea tinerimii*²⁰, căci cea mai importantă datorie a școlii *este de a forma buni cetățeni, iar toată îngrijirea celor însărcinați cu educația trebuie să tindă într-acolo*²¹.

Dragostea sa pentru profesorii pe care i-a înțeles și i-a sprijinit, scrisorile adresate învățătorilor au deșteptat conștiința dascălilor care au înțeles că rolul esențial al școlii nu este să dea elevului un volum imens de informații, ci să-i formeze spiritul.

La Spiru Haret descoperim foarte pregnant spiritul școlii active. Școală activă în sensul pedagogic al cuvântului este acea școală creatoare care face apel la memoria școlarului numai când raționamentul nu-i poate ține locul. *Scopul examenului de absolvire nu este de a dovedi gradul cunoștințelor candidatului, ci de a dovedi influența studiilor asupra formei cugetării*²².

Între multe măsuri preconizate de Haret pentru consolidarea unui trainic sistem educațional național, de la localuri de școală până la programe de învățământ, de la cantine școlare, internate și ajutoare pentru copiii săraci, până la manuale accesibile tuturor. O atenție deosebită a fost acordată învățătorului, educatorului. A fost stabilit un temeinic proces de pregătire a viitoarelor cadre, nu numai ca buni cunoscători ai disciplinelor didactice, dar și ca viitori frunțași, modele, oameni gospodari ai satelor sau orașelor în care își duceau apostolatul. Tradiția haretiană conferea respect, autoritate și prestigiu oamenilor școlii. Atribute, din păcate, greu păstrate atât în anii interbelici, cât și mai apoi, până în zilele de acum. Nu din cauză că educatorii ar fi abdicat de la îndatoririle lor, și-ar fi trădat statutului sau menirea. Dar pentru că politicianul a căutat permanent să deturneze școala de la rosturile ei fundamentale, transformând-o într-o arenă de dispute politicianiste, pepinieră de cadre pentru aplicarea unor felurite experimente politice.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, Oficiale, 1901-1904, p.167-168.

²⁰ *Ibidem*, vol. II, Parlamentare, 1907-1911, p. 65.

²¹ *Idem*.

²² *Ibidem*, vol. II, Oficiale, 1901-1904, p. 343.

PESTE JUMĂTATE DE SECOL DE ÎNVĂȚĂMÂNT ARTISTIC LA TÂRGOVIȘTE

Constantina BOGHICI
Nadia STAN

Abstract:

In October 1957, at Targoviste, The School of Music is established, institution which marked generations of students. The teaching department was an elite one, composed of professionals that studied at top institutions abroad or in the country. Through their activity they grew around them culture and spirituality (in the teachers office the conversation was made in at least 3 foreign languages). The school management, accomplished by people dedicated to education and with a gift for the job of teaching, has contributed to the survival of this institution in the hard years of comunism which disliked culture and its representatives, closing down schools and vocational high schools. The establishment of the high school classes with their three specializations (music, plastic arts, architecture) has marked a historic moment in the evolution of the art institution. Today, The School of Art is a training "laboratory" for future specialists and also a promoting center of art for the children and youth of Dambovita county.

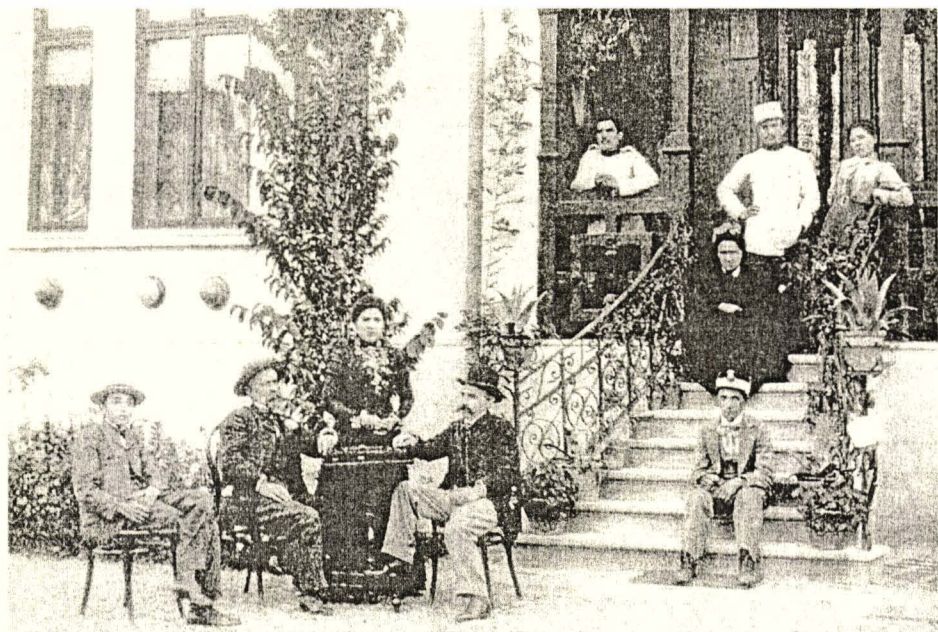
Key words:

artistic teaching, education, culture, educational activities, romanian spirituality.

În urmă cu o jumătate de veac, mai precis în octombrie 1957, se înființează, în vechea capitală a Țării Românești, o instituție de învățământ ce va marca viața spirituală a multor generații de elevi, și anume Școala de Muzică, având drept local clădirea ce găzduiește astăzi Liceul Auto. După numai trei ani va funcționa într-o altă locație, actuala vilă ce a fost donată de moșierul Constantin Carabella Inspectoratului Școlar al Județului Dâmbovița.

Vila C. Carabella

Spațiul insuficient destinat activităților muzicale a necesitat crearea de noi săli de clasă (în număr de două) și o sală de concerte (Sala de Audiții), cu o acustică adecvată activităților specifice, acțiune sprijinită de Consiliul Orășenesc și cu concursul Comitetului de Părinți. În acest spațiu restrâns s-au reunit deopotrivă profesori și elevi pentru a modela și transforma sufletul acelora care au venit să se adape la izvorul vrăjit pe care îl oferă MUZICA, marcând destinul fiecăruia într-o măsură sau alta.



Existența acestei instituții de învățământ și de cultură n-a fost una ușoară, evoluția socio-politică a societății românești punându-și amprenta asupra dezvoltării instituționale. Dacă în primii ani de la înființare Școala de Muzică a fost o instituție de sine stătătoare, cu o conducere proprie ce a suferit mai multe transformări de-a lungul anilor, datorită politicilor educaționale din perioada comunistă, care puneau mai presus considerentele de anihilare a personalității umane (chiar instituționale), Școala și-a pierdut identitatea, temporar fiind afiliată Școlii Nr. 6, astăzi Școala „Tudor Vladimirescu”.

După 1989 instituția de artă și-a căpătat autonomia, fiind asigurată conducerea de profesori de specialitate până în iunie 2001.

Și structura organizatorică a cunoscut forme diverse de dezvoltare, Școala de Muzică debutând în 1957 cu un învățământ destinat claselor I-VIII numai pentru specialitate¹. Ulterior, clasele I-IV au beneficiat de un învățământ integrat, clasele de cultură generală funcționând la Liceul „Constantin Carabella” și abia ulterior în propria clădire, în două schimburi, până în 1998 când am inaugurat clădirea nouă, modernă. Cu ocazia aceasta aduc mulțumirile și omagiul meu personal Inspectoratului Școlar General din perioada aceea, profesorului Alexandru Dunu – intrat în neființă, care mi-a acordat tot sprijinul și girul dumnealui, lăsându-mi libertatea (în calitate de director și profesor de specialitate) să hotărâsc eu ce este mai bine pentru instituția pe care o conduceam. Astfel că în perioada aceea am făcut transformările ce se impuneau unei instituții vocaționale cu profil de muzică și arte plastice și anume trei laboratoare au

¹ Se impune să facem câteva precizări referitoare la modul de funcționare a învățământului vocațional, care presupune desfășurarea orelor de cultură generală și cel de specialitate pentru învățământul integral, iar cel suplimentar prevede ca elevul să urmeze cursurile de cultură generală la altă școală, iar specialitatea s-o efectueze la Școala de Muzică și Arte plastice.

devenit patru ateliere de artă plastică (specialitatea funcționa într-un subsol), o sală de teorie – solfegii și „amfiteatrul” conceput cu trei sute de locuri și sala de proiecții a necesitat adaptarea la cerințele impuse de specificul activităților instructiv-educative și extracurriculare, astfel că s-a renunțat la destinația prevăzută prin proiect. Cu sprijinul Inspectoratului Școlar Județean Dâmbovița și a Institutului Național de Cercetare în Construcții amfiteatrul a suportat modificări substanțiale precum: îmbunătățirea acusticii care să permită evoluția formațiilor corale, instrumentale, soliștilor să evolueze fără o sonorizare specială, lărgirea scenei pentru a capacita formații muzicale mai mari (cor, orchestră), înlocuirea capitonajului sălii (pânză) cu lemn, obturarea ferestrelor pentru a nu mai pătrunde zgomotul stradal etc. Toate aceste „ajustări” au permis ca aici să aibă loc cele mai importante acte de cultură ale orașului și județului, susținute de elevii Liceului de Muzică, elevi ai altor instituții vocaționale din țară și străinătate, studenții Facultății de Muzică din Târgoviște, Camerata Valahica, Filarmonica Muntenia, instituții fondate sub egida Consiliului Județean Dâmbovița, dirijori și soliști de talie națională și internațională. Astfel, „Amfiteatrul” – denumire preluată conform proiectului – a devenit o sală „invidiată” și dorită de cei toți care au evoluat pe această scenă, constituind mândria județului nostru.

Acest for de educație și cultură² a avut șansa să aibă conducerea instituției, cadre didactice de o înaltă ținută profesională, morală și culturală care au menținut și dezvoltat instituția și calitatea actului educațional. Întâiul director a fost profesor Olga Savu care a rămas în memoria deopotrivă a elevilor și profesorilor și comunității locale. Și acum îmi amintesc, elevă fiind la această Școală, cum ne-a marcat, punându-și amprenta asupra noastră, a tuturor celor care am cunoscut-o. Nu poți vorbi de Școala de Muzică fără să nu amintești cu evlavie, respect dar și duioșie, de marea profesoară și directoare OLGA SAVU – ctitor de școală și de OAMENI.

I-a urmat la conducere profesorul Soare Constantin, care prin diplomația-i recunoscută unanim, a reușit să mențină funcționarea instituției timp îndelungat, chiar și în perioada când învățământul artistic românesc sucomba sub măsurile aberante ale comunismului, căruia nu-i erau necesare instituții ce „produceau” oameni de cultură și știință sau artiști care în turneele lor în străinătate ar fi făcut vorbire despre situația artistului în societatea românească a acelor vremuri. Noi, foști elevi, absolvenți ai acestei școli, îi mulțumim profesorului Soare Constantin pentru eforturile făcute în vederea păstrării continuității și dezvoltării acestei școli, pentru sprijinul moral, sfaturile părintești date elevilor săi în vederea continuării și perfecționării în domeniul muzical și cultural.

După anul de grație 1989, animați de dorința de schimbare (cu orice preț), colectivul de cadre didactice al școlii a ales, spre a continua activitatea managerială, pe profesor Radu Ionescu – sculptor, pictor, artist polivalent ce a rămas la conducerea instituției numai până în 1990, moment în care ștafeta a fost preluată de profesor Zaharia Dan ce și-a exercitat mandatul până în 1997.

Din martie 1997, prin decizia Inspectoratului Școlar Dâmbovița, a fost numită subsemnata, exercitându-mi mandatul până în iunie 2001. Nu intenționez să trec sub anonimat această scurtă perioadă de manageriat deoarece a marcat schimbări majore în viața școlii muzicale dâmbovițene, mânăta de dorința de a face mai mult pentru elevii

² Școala formează personalități umane și muzicale de înaltă marcă; vezi lista selectivă a absolvenților.

târgovișteni și dâmbovițeni, de a demonstra că profesorii de specialitate ai școlii au un potențial uman și profesional cu nimic mai prejos decât cei ai altor instituții similare din țară, că din această școală mică, de tip provincial se poate face o instituție performantă, ai cărei absolvenți să poată concura pe piața muzicală națională și internațională. Eforturile depuse de un grup restrâns de profesori care mi-au îmbrățișat idealurile (Luminița Procopciuc, Briena Costache, Gheorghe Simion, Marian Boghici), de a înființa un liceu de artă la Târgoviște, au fost încununate prin decizia Ministerului Educației și Cercetării de a da undă verde proiectului și documentației depuse. Astfel că momentul iunie 1997 s-a dovedit a fi unul istoric și a transformat Școala de Muzică și Arte Plastice din Târgoviște, ce a debutat cu două specializări: muzică și arte plastice, iar apoi cu arhitectură. Iată că paleta de preocupări a noului liceu înființat s-a îmbogățit, completând și oferind în același timp noi șanse profesionale tinerelor generații cu aspirații către artă, cultură, spiritualitate românească. Din acest fapt decurge nașterea unor activități cultural-muzicale și artă plastică ce au împlinit setea de cunoaștere și cultură a publicului dâmbovițean.

Din 2001, la conducerea tânărului dar promițătorului Liceu de Artă a venit doamna Gabriela Istrate – profesor de istorie, ce își continuă activitatea și în prezent. Corpul profesoral ce a activat la această instituție de artă a fost unul de înaltă clasă, unii din mentorii acestuia fiind școliți la instituții superioare de profil în țară și în străinătate: dra A.M. Simionescu, profesor de pian, a urmat cursurile Conservatorului de Muzică din București, iar apoi Conservatorul din Paris, unde a studiat 5 ani pianul cu mari maeștri ai instrumentului, cum ar fi marele pianist Alfred Cortot și maestrul Lasare. Valoarea și potențialul artistic al trei A.M. Simionescu l-au determinat pe Alfred Cortot să scrie două scrisori – una marelui geniu românesc George Enescu și o alta reginei Maria pentru a o sprijini pe A.M. Demetrescu, devenită ulterior Simionescu. Și alți profesori din prima generație de dascăli ai Școlii de Muzică și-au desăvârșit studiile muzicale în străinătate: profesoarele Dănilă Germaine și Ecaterina Popescu. Lipsa de spațiu editorial mă determină să le acord o atenție mai mică decât ar fi meritat următorilor profesori de specialitate (muzică): Trefas Mihai – profesor de violoncel, instrument de suflat; Croitoru Mircea – profesor de vioară, dirijor de orchestră; Zaharescu Mircea – profesor de vioară; Nicolae Stan – instrumente de coarde; George Botez – profesor de vioară și concert maestru la Filarmonicile din Ploiești, Brașov și Holle (Germania); Mihail Teodorescu – profesor de flaut; Ion Popovici – vioară; Valeriu Dumitrescu – teorie-solfegii; Gheorghe Dimancea – teorie-solfegii și dirijor al corului școlii; Constantin Soare – vioară, domnișoara Sotoviceanu – unul din ctitorii școlii; Constantin Perțea, prof. Teorie-solfegiu etc.

Profesorul Constantin Soare povestește cu nostalgie dar și cu mândrie despre atmosfera de o mare elevație spirituală creată în sala profesorală de prima generație de profesori, unde se discuta diferite probleme de viață, cultură, în cel puțin trei limbi de circulație internațională. Acest fapt spune totul despre profesorii ce au cinstit, prin activitatea lor, instituția unde și-au desfășurat activitatea, iradiind în jurul lor cultura și spiritualitatea lor.

Ar fi nedrept să nu amintesc câțiva dintre actualii profesori de muzică ce au avut șansa de a „crește” sub umbra acestor mari dascăli și oameni de cultură: Constantina Boghici, Luminița Procopciuc, Simona Tănase, Mihaela Mățiță Sorin Baroți, Cristina Pinte, Ana Maria Pulbere, Lazăr Soare, Carmen Socaciu, Rodica Tudose, Rodica Berechet, Doina Bădica, Alexandru Stancu, Radu Florin, Radu Ionescu etc.

Orice instituție își probează valoarea prin „produsul finit”, în cazul nostru absolvenții acestei școli, ce au urmat cursuri de specialitate la instituții superioare de profil și care (mulți dintre ei) duc mai departe măiestria pedagogică și arta interpretativă în țară și în străinătate, activând la numeroase organisme cultural-muzicale de prestigiu: Georgescu Ion – concert maestru la Filarmonica din Toulouse (Franța); Nicolae Hortopan – violonist la Filarmonica din Florența (Italia); Marian Tache – concert maestru la Filarmonica din Elveția apoi Belgia; Doina Zazuleac – violonistă (Canada); Radu Albulescu – profesor și violonist (Canada); Martha Popovici – profesor și violonist (Paris); Mihai Șerban – profesor și violonist (Israel); Luminița Constantinescu – redactor muzical Radio; Ion Urziceanu – prim violonist la orchestra Radio; Jean Dumitrescu – orchestra Radio; Dumitru Ionescu și P. Brîndușoiu – Filarmonica Cluj; Mihaela Soare – redactor muzical la Radio România Cultural etc.

Pe lângă faptul că au contribuit la formarea viitorilor muzicieni și specialiști în alte domenii de activitate, cadrele didactice ale Școlii și apoi ale Liceului de Muzică au contribuit nemijlocit la ridicarea și menținerea unui nivel cultural-muzical al concetățenilor orașului Târgoviște și ai județului Dâmbovița. Fie că au activat ei înșiși în formații muzicale apreciate de personalități muzicale de talie națională sau internațională: Corul sindicatului învățământ Dâmbovița, condus de regretatul Valeriu Dumitrescu, orchestrale de elevi și ale profesorilor conduse de nume ca Soare Constantin, Stan Nicolae, Ion Croitoru, Zaharia Dan, Boghici Constantina, corul SC – R. Berechet, P. Baidan – în Pitești, Corala „Pro Muzica” dirijată de regretatul profesor Dimancea Gh. și alte multe formații muzicale și numai lipsa spațiului editorial mă împiedică să nu le amintesc.



Corul Școlii dirijat de prof. Dimancea Gheorghe

Un eveniment deosebit s-a produs în viața artistică a noului liceu înființat și care a făcut cunoscute și în afara granițelor județului performanțele artistice ale elevilor și

profesorilor târgovișteni, ce au muncit și muncesc împreună într-o minunată simbioză artistică, și anume Concursul de Interpretare Instrumentală „W.A. Mozart”, înființat în anul 1997 la Târgoviște, la propunerea profesorului Soare Dan, concurs ce l-am organizat și desfășurat timp de cinci ediții cu finanțare extrabugetară, pe perioada cât am fost la conducerea liceului (1997-2001). Concursul a ajuns la cea de-a IX-a ediție și a intrat și în calendarul activităților Ministerului Educației, câpătând valențe europene.

Formațiile corale ale liceului au participat la olimpiadele naționale de profil, obținând rezultate remarcabile sub conducerea dirijorilor Rodica Berechet (clasele V-VIII), Paul Baidan (clasele IX-XII) și Mariana Luca (ordinea este cronologică).

Orchestra elevilor are un istoric bogat în activități scenice. Îmi amintesc cu nostalgie de perioada anilor 1967-1968, când la partida de violoncel îmi aduceam modestul meu aport (ca elev) la concerte Școlii, sub bagheta dirijorului Ion Stan; mai târziu formația a evoluat sub îndrumarea profesorului C-tin Soare, o mare perioadă de timp.

Performanțele micilor, apoi mai marilor instrumentiști nu au fost de neglijat, ba așa spune că au fost de excepție.

În afara concertelor susținute pe scena liceului, a Teatrului „Tony Bulandra”, a Liceului „Voievodul Mircea”, Centrul Cultural Pucioasa, orchestra Liceului de Muzică a fost implicată în mai multe manifestări muzicale în străinătate: 1997 – schimb cultural cu Liceul de muzică din Jonzac-Franța, 2001 – într-un schimb cultural cu o Școală de Muzică din Vaxjo – Suedia, 2002 – a fost promotorul și protagonista proiectului transnațional „Cultură fără frontiere”, inițiat de subsemnata, între liceele de muzică din Târgoviște și cel amintit mai sus, iar în 2005 aceeași orchestră de tineret a participat la Festivalul „Eurorchestries” din Charente-Maritime (Franța). Aplauzele cu care a fost răsplătită formația au dat măsura măiestriei artiștilor târgovișteni.

Dotarea cu instrumente muzicale s-a făcut, până la momentul Revoluției, datorită strădaniei D-lui C-tin Soare, care a știut să-și apropie persoanele cheie din instituțiile de stat, potențiale finanțatoare. Povestește și astăzi cum, în preajma încheierii anului financiar, bătea la ușile marilor întreprinderi pentru a obține banii ce nu fuseseră cheltuiți până la momentul respectiv, cumpărând instrumentele de care aveau atâta nevoie elevii școlii. Astfel, cu ajutorul autorităților locale și cu sprijinul financiar al comitetului de părinți a achiziționat mai multe pianе de concert (Lipatti și Becstein), viori, viole, violoncele, contrabași, instrumente de suflat. Insistența și intuiția profesorului Soare C-tin l-a ajutat să găsească instrumente muzicale în cele mai neașteptate locații: satul Băleni – o pianină, într-o magazie din localitatea Băleni a descoperit existența unui fagot, unui violoncel și a unui oboi pe care, bineînțeles, le-a transferat Școlii de Muzică. Nu pot trece cu vederea nici volumele de carte școlară, beletristică, muzicologie, de artă plastică și partituri muzicale cu care profesorul C-tin Soare a îmbogățit fondul de carte ce a luminat generații întregi de tineri elevi (și nu numai).

Dezvoltarea instituțională produsă în 1997, când școala cu clasele I-VIII s-a transformat în liceu cu specializările muzică, arte plastice, arhitectură, a necesitat achiziția de noi instrumente muzicale și de artă plastică necesare formării viitorilor specialiști în domeniu.

Cu sprijinul Inspectoratului Școlar Județean Dâmbovița și cu finanțare de la Ministerul Educației și Cercetării am reușit să cumpăr cele mai performante pianе și pianine Kaway, importate direct din Germania, și anume: trei pianе de concert (doua dintre acestea se găsesc pe scena Amfiteatrului și pe care cânta mari pianiști în concerte Filarmonicii Munteniei) și nouă pianine ce au „mobilat” scenele și sălile de

clasă ale liceului și care constituie și azi mândria școlii. La acestea s-a adăugat achiziția de numeroase viori, viole, violoncele, instrumente de suflat, precum și a numeroase șevalete, capre, mulaje, obiecte necesare desfășurării procesului instructiv-educativ de artă plastică și arhitectură.

Astăzi, în jurul Liceului de Artă din Târgoviște gravitează nenumărate evenimente culturale, muzicale, fie că ne referim la activitatea artistică desfășurată de elevii acestei instituții, fie de foruri culturale locale și naționale care vin să concerteze în noua Sală de Concert a liceului, iar marile personalități ale culturii românești care au fost implicate în viața spirituală a instituției au lăsat impresiile lor în cartea de onoare a școlii.

DOINA ȘI BALADA DÂMBOVIȚEANĂ. INTERFERENȚE

Constantina BOGHICI

Balada sau cântecul bătrânesc este unul dintre genurile cele mai studiate, dar și controversate de cercetători, deoarece acest gen prezintă o serie de probleme ca: originea, legătura cu viața socială, aportul altor popoare, raportul cu alte genuri, valoarea artistică și documentară, trăsăturile specific naționale, condițiile și prilejul de manifestare, frecvența tematică și clasificarea acesteia. Este un gen epic în care rolul predominant îl are discursul literar, legătura dintre text și muzică fiind indestructibilă. Multe din personalitățile marcante au definit acest gen și au demonstrat originea getodacă a baladei: O.L. Cosma, N. Densusianu, V.Ontim, D. Caracartea, Ov. Densusianu, P.Caraman, Ov.Bârlea, O.L.Cosma, etc.

Creațiile fundamentale neocasionale persistă încă în ținutul dâmbovițean, în variante tradiționale, balada având o tematica variată, prezentând uneori interferențe cu doina, o delimitare netă fiind foarte dificilă.

Din punct de vedere muzical baladele cunosc importante diferențieri, determinate de diferitele straturi evolutive în cadrul genului. Astfel se întâlnesc balade în care predomină recitativul epic, altele ale căror melodii sunt strofice, dar a căror structură le plasează în stratul vechi, texte de baladă pe melodii de colindă (Transilvania) și alte categorii, melodii de cântec propriu-zis sau chiar de romanță.

Baladele “clasice”, interpretate de către lăutari, sunt considerate de către etnomuzicologi ca fiind reprezentative pentru acest gen, fiind cantată cu acompaniament instrumental.¹ Balada debutează cu un preludiu instrumental, numit “taxîm” ce avea un pronunțat caracter oriental și o formă liberă, uneori fiind diferit de melodia propriu-zisă a baladei.

În timp, preludiul a împrumutat din materialul sonor al baladei, improvizând și anticipând melodia vocală, dar se întâlnește extrem de rar, chiar și la lăutarii bătrâni.

Urmează apoi o introducere recitată sau cântată, numită “îchinare”, urmată de nararea propriu-zisă, ce debutează de regulă, în registrul acut, părțile cântate alternând cu cele vorbite. Însăși, narațiunea este întreruptă de intervenții instrumentale – interludii – ce apar la sfârșitul unui episod literar și formează așa zisele “strofe elastice”.

Încheierea baladei se face cu o parte instrumentală, numită “vivart” și care este de cele mai multe ori o melodie de joc din repertoriul local.

Formula inițială a baladei bătrânești, se situează în registrul acut, este caracterizată prin melodicitate, de multe ori melismatică, apărând destul de des și la începutul

¹ Oprea, Gh., Agapie, L., *Folclor muzical românesc*, E.D.P., București, 1983, p. 216

celorlalte perioade muzicale, ce corespund fiecărui episoade al acțiunii. Ea se desfășoară pe nu singur sens melodic, (de cele mai multe ori descendent), rar pe două, sau se repetă fie identic, fie cu mici variațiuni.

Formele mediane sunt mai variate fiind supuse transformărilor, cu un profil melodic descendent sau șerpuitor, alteori ascendent. Registrul este mediu, sunetele înalte marcând anumite momente ale desfășurării acțiunii. Formulele se structurează pe dipodii, cu ambitus redus, iar pe parcurs ele pot fi transpuse și ușor variate, obținându-se astfel un ambitus lărgit. Profilul melodic al unei strofe elastice este descendent, intercalate cu episoade “parlato”, “băsmite” din nevoia de a obține o mai multă varietate și cursivitate a discursului muzical.

În zona subcarpatică a județului Dâmbovița au fost menționate de către culegătorii de folclor, aproape toate categoriile de balade: păstorești, vitejești, fantastice, familiale, jurnale orale, etc. Printre cele mai cunoscute balade dâmbovițene pot fi menționate: *Miorița*, *Ciobanul care și-a pierdut oile*, *Radu Anghel*, *Marcu*, *Corbea Haiducu*, *Oancea*, *Ghiță Cătănuță*, *Vălinaș*, *Moșneagul*, *Bradul* și *vița*, *Era odata doi iubii*, *Gligoriță Pătrunjel*, *Milea*, *Șarpele*, *Bețiș*, *Matei a Popii*, *Baieții din Valea Mare*, *Cântecul lui Nigel*, etc.

Dintre numeroasele balade ascultate și culese de la bătrânii ținutului am selectat spre exemplificare un număr de 8 creații care sunt reprezentative pentru tipul baladei clasice: *Radu Calomfirescu* (Cojasca), *Ciobanul care și-a pierdut oile* (Tătărani), *Miorița* (Mănești), *Radu lu' Anghel* (Priboiu), *Marcu* (Valeni), *Corbea Haiducul* (Căprioru), *Șarpele* (Malu cu Flori), *Milea* (Brebu). Acestea se circumscriu categoriilor tipologice prezentate anterior, încadrându-se în structuri sonore dintre cele mai interesante și variate cum ar fi: doricul (*Radu lu' Anghel*), mixolidicul (*Șarpele*), eolicul (*Milea*), moduri cromatice (Cromatic 1- *Miorița*, Cromatic 3 – *Radu Calomfirescu*) pentru a evolua în organizări sonore complexe și inedite ; în cadrul aceleași creații (*Ciobanul care și-a pierdut oile*) se întâlnesc următoarele scări sonore: secțiunea I – mixolidic, secțiunea II – pentacordie în starea a IV-a, secțiunea III – mod mixt, lidico-mixolidic cu treapta a-II-a urcată.²

Doina. În aceeași diversitate și bogăție întâlnită în cântecul propriu-zis se etalează și repertoriul de doină, cu denumirile tradiționale locale, dâmbovițene: de cuc, de jale, de codru, de plai, haiducești, de dragoste, termenul de doină fiind menționat pentru prima oară de D. Cantemir și Fr. J. Sulzer. Gen prin excelență liric, doina exultă o puternică trăire sufletească precum și o interiorizare profundă, ea fiind cântată individual, fără public. Din punct de vedere muzical se caracterizează prin formule de largă cantabilitate împletite cu recitativele de factură lirică, trăsătură ce determină asemănarea doinei cu alte genuri lirice: bocetele, cântece ale miresei (din Muntenia și Moldova) sau cu anumite cântece din ciclul calendaristic cum ar fi Caloianul (Muntenia și Dobrogea). Diferă însă de acestea prin funcție, fiind un gen prin excelență neocazional. Datorită amploarei discursului muzical improvizatoric, doina mai este asemănată și cu balada dar se deosebește de aceasta prin conținutul discursului, care determină tipurile de recitativ: liric în doină, epic în baladă, fără a se putea face însă

² Boghici, Constantina, *Genuri muzicale neocasionale cu forma libera*, Ed. Universitatii Pitesti, Pitesti, 2006, p. 87

delimitare netă între acestea, recitativele împrumutându-și caracterele unul altuia. S-au mai constatat asemănări cu cântecul de leagăn și cântecul propriu-zis.

În ciuda asemănărilor cu alte genuri muzicale tradiționale, doina prezintă câteva caracteristici specifice, cum ar fi: suflul larg al frazelor muzicale (cu o bogată melismatică), ritmul liber (în parlando-rubato, doinit) forma arhitectonică liberă ce alternează (improvizatoric) recitativele cu formule melodice ample, frazele inegale ca dimensiuni (dar care se mulează pe un tipar metric octosilabic), lărgirea melosului cu interjecții, refrene, executarea netemperată a unor sunete, accelerarea sau răirea unor fragmente melodice, interiorizare, profunzime, lirism. Alături de doina de tip clasic au luat naștere și tipuri intermediare de cântec și doină. În general stilul doinei este pe cale de dispariție fiind interpretată numai de bătrânii satului. Concursurile și festivalurile folclorice încearcă să readucă, în memoria comunităților rurale doina ca gen muzical folkloric.³

Sensibilitatea și simțul artistic (intuitiv) al interpretului, al creatorului, determină o mare varietate tematică și imagistică, ce fac din doină un gen muzical aparte. Astfel se conturează teme ca: înstrăinări, a despărțirii de cei dragi, a norocului, dramatică, de dragoste, haiducească, o tematică nouă ce reflectă transformările actuale ale societății sau tema relației cu natura, cu mediul înconjurător, cu caracter satiric.

Versurile doinei se mulează întotdeauna pe tiparul octosilabic (tetrapodic), în interiorul lor putând apărea și silabe suplimentare, intercalate, lărgind astfel arcul melodic și contribuind la varietatea dimensională a frazelor muzicale. Silabele (of, măi, hăi, doina, din, apăi, le) pot îndeplini funcții de anacruze, completări ale versului, interjecții, refrene.

Structurile sonore ale doinei pot fi de tip arhaic (preponderant prepentatonice, uncori prepentacordice și pentatonice) sau de tip mai evoluat (hexacordii) impunându-se de regulă dorianul cu treapta a-IV-a mobilă. În doinele “de dragoste”, relativ recente, inflexiunile și modurile cromatice sunt definitorii, determinând realizarea muzicală a cântecelor respective.

Specifică doinei este și persistența anumitor trepte (IV,II,I,V,VI) atât în recitative, cât și în cadențe, cadențele finale făcându-se de cele mai multe ori pe treapta I.

Dintr-un număr de 11 doine culese de la bătrânii satelor situate pe văile Dâmboviței și Ialomiței, am selecționat spre exemplificare 4 exemplare care mi s-au părut reprezentative pentru zona dâmbovițeană. Acestea se circumscriu tematicii enunțate anterior, prezintă caracteristicile generale ale genului, reliefând în același timp și elementele stilistico-structurale specifice stilului clasic muntenesc: construirea părții introductive pe baza alternanței treptei a 6a și a 5a , realizarea cadențelor pe treapta a cincia sau a patra; 2- reliefaarea iambului augmentat1 intonarea unui sunet lung (de regulă pe treapta a 5a), 3- scări heptacordice diatonice cum este doricul (Foaie verde mărăcine, Cântă-mi cuce numai mie), eolicul (Măi bărbate nu mai sta) și o pentatonie anhemitonice în starea a patra, îmbogățită cu pieneni (Frunză verde Mărgărit) ceea ce face ca această creație să se plaseze în fondul arhaic al genului.

Doina ca simbol al spiritualității românești, continuă să viețuiască și astăzi în satele sudice și nord-dâmbovițene, oferind oamenilor de artă numeroase posibilități de inspirație și valorificare creatoare.

³ Oprea, Gh., *Folclor muzical românesc*, vol. I și II, Editura Fundației România de mâine, Universitatea “Spiru Haret”, 2001, p. 111

CONSERVARĂA ACTIVĂ A UNUI CUȚIT DE SECOL XIX

Vasile- Octavian MOISE*

Abstract:

Preserving the original components it is the most important concept in restoration activities. According to this consideration the restorer started to use techniques meant to stop and preserve the decay of an ancient knife subject of restoration in this article.

Key words:

restoration, locking, polishing, impregnation.

În baza acordului încheiat între C.N.M.C.D. din Târgoviște și Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Facultatea de Științe și Arte, lucrările de seminar alocate specializării conservare-restaurare se desfășoară în cadrul laboratorului de restaurare ceramică-metal al instituției muzeale. În urma informării teoretice și instruirii practice, am avut libertatea de a alege și de a interveni asupra unui cuțit de sec. XIX, care face parte din colecția de arme a Complexului Muzeal, al cărui număr de inventar este 9118/ I/6.

Problemele majore pe care piesa le prezenta din punct de vedere a stării de conservare și maniera de soluționare a acestora, au dus la acumularea unor rezultate considerate ca fiind informații interesante pentru realizarea unui articol.

În ceea ce privește descrierea piesei, aceasta are lama prevăzută cu o muchie dreaptă, inactivă, iar cea activă este ușor curbată. Mânerul cuțitului este constituit din două plăsele din lemn care au fost fixate de partea metalică a acestuia cu trei nituri din cupru (Fig.1). Trecerea de la partea activă (lama) la partea de susținere a piesei (mânerul) s-a făcut prin atașarea unor suporturi din bronz, fixate prin cositorire, care vin să îmbrace și să susțină zona distală a mânerului.

Referitor la dimensiunile cuțitului, acestea sunt următoarele:

- lama: lungime -21 cm; lățime-3,5 cm; -mâner: lungime -13 cm; lățime-3 cm

Starea de conservare. Întreaga suprafață a porțiunii metalice a fost afectată de coroziune, pe anumite zone atacul coroziv a creat alveole adânci în masa lamei. Cele două suporturi din lemn ale mânerului se mai păstrează în proporție de 50% (Fig. 2), pe

* Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Departamentul de Arte, Specializarea Conservare - Restaurare, anul II.

unul din acestea se află un decor incizat, dispus circular în zona niturilor și paralel (două rânduri) între nituri (Fig.3).

Operațiunile de conservare activă efectuate asupra cuțitului, s-au desfășurat după cum urmează :

1. Îndepărtarea depunerilor corozive s-a realizat în două faze:

a. Pentru a proteja pe cât posibil mânerul din lemn, partea metalică a piesei a fost împachetată în material textil peste care s-a turnat soluție de Complexon III. Deși tratamentul a fost repetat în două etape, depunerea corozivă nu a putut fi eliminată în totalitate întrucât pe suprafața lamei existau alveole ale căror adâncime nu au permis îndepărtarea coroziunii și din aceste zone.

b. Datorită faptului că după aplicarea tratamentului chimic (Fig.4) piesa avea un aspect inestetic din punct de vedere expozițional, s-a optat pentru polizarea suprafeței lamei cu bandă abrazivă cu granulație fină și lustruirea acesteia cu ajutorul periiilor de lustruit.

2. Reconstituirea mânerului cuțitului. Întrucât cele două elemente din lemn ale mânerului păstrează un decor realizat prin incizie, a fost considerat un criteriu de salvare a acestora, pentru întregirea cărora s-a utilizat o pastă care conținea pulbere de lemn (de diferite granulații) în amestec cu rășină sintetică – Codez 100. Primul strat al pastei a fost aplicat în proporție de 70% din grosimea mânerului, pasta conținând pulbere de lemn de granulație medie (Fig. 5). Al doilea strat completează grosimea mânerului, de data acesta s-a optat pentru adăugarea unei pulberi de lemn foarte fină (Fig. 6).

Cu ajutorul frezei dentare, prin abraziune, s-a reușit redarea continuității părții plombate în coordonatele porțiunii originale (înălțime, lățime) (Fig. 7). De asemenea, asupra zonei plombate au fost realizate mici incizii pentru a reconstitui decorul mânerului (Fig. 8).

Operațiunile finale efectuate asupra cuțitului au constat în peliculizarea întregii suprafețe a piesei (lemn-metal) cu o pastă, obținută din ceară de albine dizolvată în toluen, aplicată prin pensulare, pentru ca în final, prin lustruire să se obțină atât impregnarea structurală cât și luciul specific pieselor cu patină nobilă (Fig. 9).

Acest artefact, cu destinație utilitară, poate furniza o serie de informații privind standardul social al comunității respective, precum și asupra relațiilor economice ale deținătorilor cu centrele europene sau orientale care se desfășurau în secolul al XIX-lea. Datele de ordin tehnologic, artistic și istoric subliniază valoarea lor științifică și reprezintă, în același timp, un important potențial documentar privind viața urbană din Târgoviște, în epoca respectivă.



Fig. 1. *Cuțitul înainte de intervențiile de restaurare*

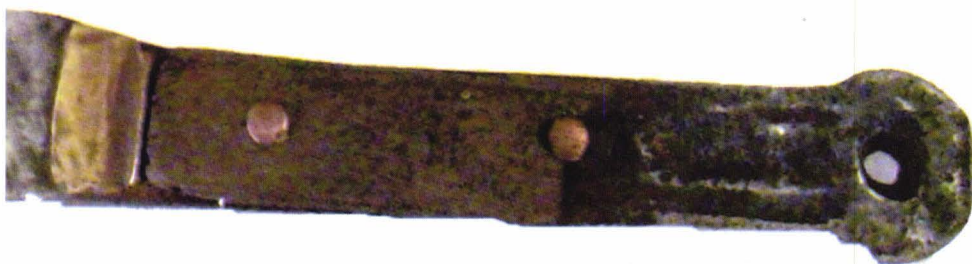


Fig. 2. *Aspectul cuțitului în zona mânerului*



Fig. 4. *Aspectul cuțitului (față/verso) după tratamentul chimic*

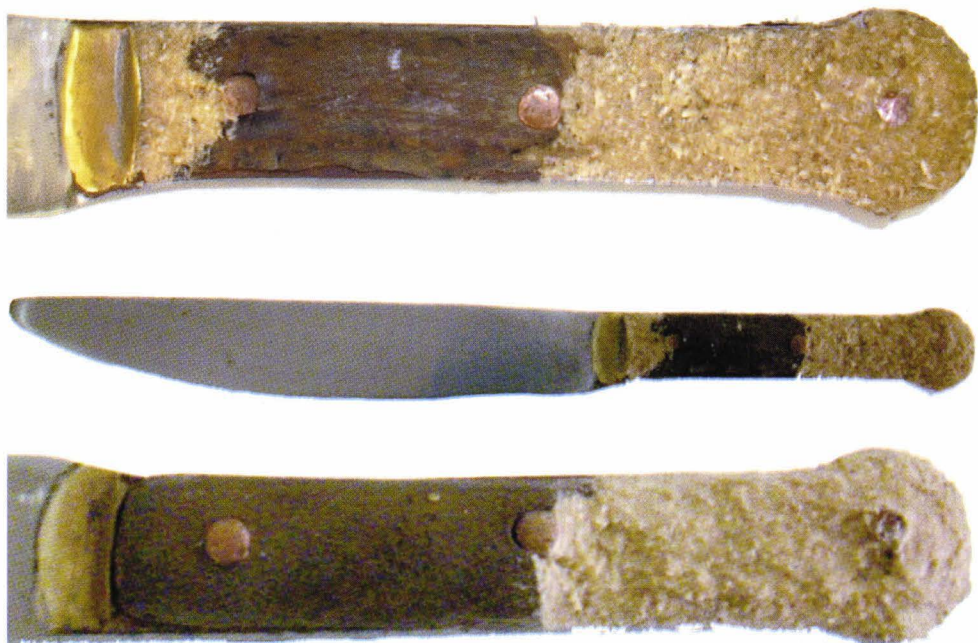


Fig.5. *Cele două părți ale mânerului după plombarea porțiunii lipsă*



Fig. 6. *Cuțitul după adăugarea stratului fin de plombă*



Fig. 7. *Cuțitul după finisarea porțiunii plombate(față/verso)*

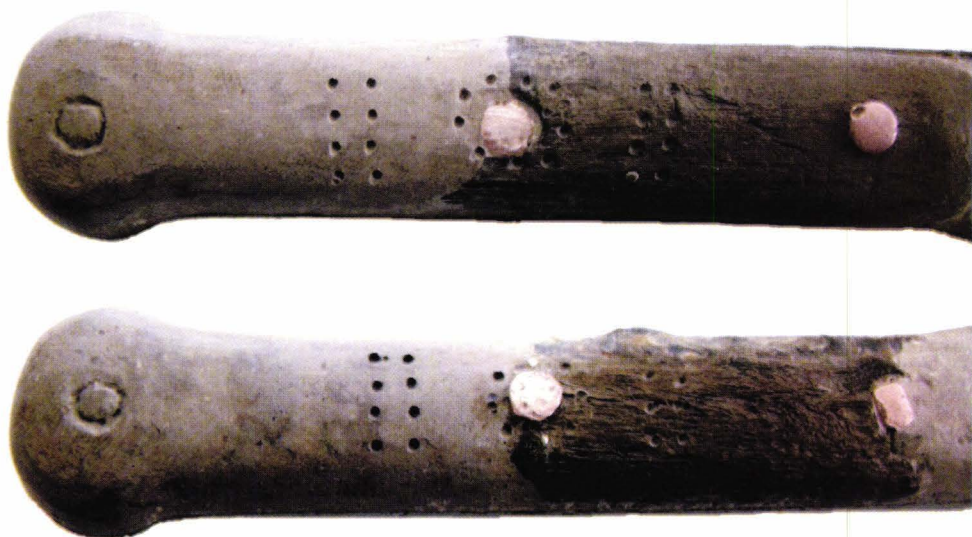


Fig. 8. *Cuțitul după realizarea inciziilor în zona plombată (față/verso)*



Fig. 9. *Cuțitul după impregnare*

COLECȚIA DE TEXTILE. TIPURI ȘI FORME DE DEGRADARE

Silvia ROTARU

Résumé:

La conservation des fibres textiles a son début pratique depuis que la fibre textile a été créée. Ceux qui avaient des objets en fibres textiles avaient le besoin d'avoir ces objets longtemps, donc ils étaient obligés trouver des solutions pratiques, comme le lavage à de différents produits, la mise en dépôt par pliage etc. À présent les pièces qui ont devenu des objets de patrimoine sont gardées et maintenues en bon état d'après les règles strictes de conservation par le conservateur spécialisé dans ce domaine.

Mots clé:

conservation passive, conservation active, microclimat, facteurs de dégradation.

Bogăția și frumusețea pieselor de etnografie din regiunea Munteniei, a făcut posibilă constituirea unei valoroase colecții de textile etnografice aflate în cadrul Complexului Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște. Un aport substanțial la îmbogățirea acestei colecții și-a adus domul Gheorghe Bulei, etnograf, director al instituției până în anul 2006. Sarcina care îmi revine, ca și conservator al acestei colecții, este de a proteja, prin toate mijloacele avute la dispoziție, valoroasele piese pentru ca acestea să nu sufere forme de degradare.

Diversitatea și complexitatea pieselor textile ridică o serie de probleme din punct de vedere al conservării pasive și active. Prin modul lor de realizare, acestea au o structură specifică condiționată de proprietățile fibrelor constitutive și de diversele tratamente aplicate în obținerea lor: albire, vopsire și apretare. Indiferent de forma de păstrare, expunere sau depozitare, proprietățile originale ale acestei categorii de bunuri, suferă o serie de transformări fizico-chimice și mecanice ducând la apariția diferitelor faze de degradare, mai mult sau mai puțin vizibile (decolorare, rupere, rigidizare, rugozitate, mucegăire, uzură etc.).

În cazul colecției de textile, o cerință imperioasă este aceea de a cunoaște textura materialului din care sunt confecționate piesele. Este cunoscut faptul că materialele textile se obțin din fibre care pot fi de proveniență animală, vegetală sau sintetică. Din categoria fibrelor de origine animală fac parte: lâna, mătasea, părul de capră, iar din categoria celor vegetale: inul, bumbacul, iuta și cânepa.

Lâna este folosită din cele mai vechi timpuri, lucru datorat ponderii importante pe care a avut-o în ocupația poporului nostru, creșterea ovinelor. Caracteristic pentru firul de lâna este configurația corpului său cilindric care, în medii alcaline, determină o dilatare puternică ducând la distrugerea legăturilor transversale existente între

macromoleculele acestuia. Pe lângă această categorie de bază, lâna poate fi și *artificială*, când fibra textilă este obținută din cazeină (produs obținut din lapte), având aspectul și unele proprietăți asemănătoare cu lâna, sau *regenerată*, fibrele provenind din zdrențe de stofe și tricouri, din rebuturi și deșeuri de fabricație, prin a căror destrămare și cardare (prin scărmanare sau dărăcire) în amestec cu lâna obișnuită se obțin țesături și pâsle¹.

În compoziția fibrelor animale se află proteine, substanțe formate din aminoacizi cu conținut de azot, care au o reacție chimică diferită în comparație cu celuloza de la plante, în sensul că atrage moleculele de apă, caracteristică importantă de care trebuie să se țină cont în procesul de conservare a acestui tip de material.

La rândul lor, țesăturile vegetale sunt obținute din tulpinile anumitor plante, din frunze sau din semințele acestora, cu conținut de celuloză, ceruri și minerale. Astfel bumbacul este o fibră textilă obținută prin separarea semințelor de fibrele de bumbac pentru a obține puful de bumbac. Inul este o plantă erbacee, oleaginoasă, cu tulpină subțire, fibroasă, prin prelucrarea căreia se obține firul de in și ulterior pânza. Cânepa este o plantă cu tulpină înaltă, cultivată pentru fibrele care se scot din tulpină și pentru uleiul care se extrage din semințe².

Din punct de vedere chimic, celuloza nu este deosebit de activă, ea prezintă o paradoxală insolubilitate în apă. Conținutul mare de grupe hidroxilice face ca pătrunderea apei să se realizeze mai ușor în zonele amorfe (umflare intermicelară).

Conservarea textilelor presupune cunoașterea următoarelor aspecte:

- Ținând cont de structura materialelor din care sunt confecționate piesele textile, de modul în care au fost realizate și vopsite acestea, trebuie avut în vedere faptul că, datorită proprietăților fibrei, țesătura este extrem de sensibilă în prezența factorilor fizico-chimici ai mediului ambiant, începând cu lumina, temperatura, umiditatea și terminând cu conținutul aerului atmosferic (poluarea)³.

Referitor la factorii care determină degradarea fibrelor textile, aceștia au naturi complexe, determinarea lor fiind posibilă în baza cunoașterii formelor de degradare. Dintre factori de degradare cu acțiune directă sau cumulativă amintim:

- Intensitatea luminii, indiferent de sursa de producere, determină în timp decolorarea coloranților naturali și artificiali folosiți la fibrele textile. Decolorarea este proporțională cu durata și intensitatea luminii⁴. În funcție de rezistența pe care o prezintă la atacul radiațiilor, fibrele textile se pot clasifica după cum urmează: poliacrilanitrilii, lâna, vâscoza, bumbacul, terilena, nylon-ul, mătasea;

- Un alt factor care poate afecta durabilitatea fibrei, modificându-i comportamentul în prezența luminii este vopseaua care, alături de natura fibrei, determină modificarea colorantului. Decolorarea și slăbirea structurii fibrei textile sunt accelerate de excesul de umiditate, reprezentând un alt factor important de degradare a acestei categorii de

¹ ***, *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 153.

² *Ibidem*, p. 154.

³ Iana Lidia Ilie, *Metode clasice și tendințe noi în conservarea și restaurarea pieselor textile*, Teză de doctorat, Târgoviște, 2005, p. 26.

⁴ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Ed a II-a, București, 2003, p. 134.

bunuri. Dilatarea și contractarea fibrei, prin ciclicitatea lor, provoacă tensiuni mecanice interne cu efecte considerabile asupra țesăturii.

În urma studiilor s-a observat faptul că țesăturile realizate din fibre animale absorb mai multă umiditate comparativ cu cele făcute din fibrele vegetale. Astfel apar următoarele reacții:

- bumbacul - respinge;
- inul - deplasează;
- mătasea - absoarbe;
- lâna - absoarbe.

Mătasea și lâna, dacă sunt plasate într-o atmosferă saturată, pot absorbi până la 30 % umiditate, fără să pară umede.

- Gazele și acizii, prezenți în aerul atmosferic, determină la rândul lor prin atacul asupra fibrelor, decolorarea țesăturilor ducând în final la alterarea coloranților⁵. Din acest punct de vedere fibrele sintetice s-au dovedit a fi mult mai rezistente comparativ cu cele naturale. Din categoria celor naturale, lâna prezintă o mai mare rezistență la atacurile acide și oxidante în comparație cu bumbacul sau cu inul.

- De asemenea, temperatura, prin valorile sale ridicate, determină degradarea celulozei, fenomenul fiind accelerat de prezența umidității. Deficitul de umiditate duce la scăderea elasticității fibrelor, provocând ruperea în timp a acestora⁶.

Reguli de prevenire a formelor de degradare pentru textile:

- Printre măsurile de combatere și de prevenire a formelor de degradare se numără controlul riguros și periodic privind valorile temperaturii și ale umidității relative existente într-un spațiu în care se află bunuri culturale. Materialele textile, mai ales cele din fire naturale (in, cânepă, iută, bumbac etc.), dacă sunt păstrate în condiții de temperatură și umiditate necorespunzătoare se pot transforma în substrat trofic pentru o serie de ciuperci⁷. Deoarece componentul principal al fibrelor textile este celuloza, a cărei structură prezintă o higroscopicitate mare, aceasta favorizează instalarea și dezvoltarea diferitelor mucegaiuri. Celuloza este o substanță organică de la care ciupercile prciuau carbonatul, descompunând-o în glucoză. O altă sursă de hrană pentru ciuperci o constituie substanțele folosite la apretarea țesăturilor.

- Curățirea periodică a spațiilor cu aspiratoare, pământufuri pentru praf și alte instrumente necesare în astfel de situații, reprezintă o cale de a preveni declanșarea factorilor nocivi de degradare precum praful.

Conservarea activă a textilelor

Reguli de intervenție directă:

- Ținând cont de structura materialelor din care sunt confecționate piesele textile, trebuie avut în vedere ca operațiunile de desprăfuire, periere, curățiri parțiale sau locale să se efectueze cu o deosebită prudență. Desprăfuirea se face manual folosind perii cu fir moale natural, evitându-se pe cât posibil mișcările bruște sau șocurile mecanice. Perierile se pot face asupra anumitor categorii de textile precum: fotele, betele, ilicele

⁵ Iana Lidia Ilie, *ibidem*, p. 39.

⁶ Radu Florescu, *Bazele muzeologiei*, București, p. 18.

⁷ Iana Lidia Ilie, *ibidem*, p. 40.

și costumele populare, a căror stare nu ridică probleme de dezmembrare⁸. În cazul covoarelor, perierea este precedată de aspirare, realizată prin intermediul unui plase de nylon, prevenind astfel forțarea fibrelor textile și ruperea acestora. După desprăfuire, piesele plate pot fi curățate prin intermediul spălărilor chimice cu detergent neionic a cărui neutralizare va fi efectuată prin imersie în băi cu apă distilată. Acidul acetic 2 % și glicerina 1%, se adaugă în apa de clătire atât pentru fixarea culorilor cât și împotriva atacului biologic, iar în final se adaugă glicerina pentru emolierarea fibrelor. Ultima operațiune constă în uscarea piesei textile pe un suport care să permită circulația aerului.

Natura murdăriilor identificate pe obiectele textile poate fi diferită (pământ, nisip, ceruri, grăsimi de natură animală și umană etc). În anumite cazuri, aceste depuneri acumulate face ca obiectul în cauză să devină mult mai sensibil la atacul moliilor⁹. Pe lângă depunerile rezultate în urma folosirii (uzitării) piesei respective, mai putem adăuga faptul că la fibrele de origine animală pot fi întâlnite resturi și impurități rămase în blana sau lâna animalului înainte de sacrificare. Dintre acestea mai des întâlnite sunt: grăsimile secretate de glandele sebacee, săruri provenite din secrețiile glandelor sudoripare, acizii grași liberi, esteri și substanțele nesaponificabile, steroli, pigmenți naturali etc.

Din punct de vedere al tipurilor de depuneri (murdărie), acestea se pot clasifica în impurități solubile și insolubile care, la rândul lor, pot fi îndepărtate mecanic sau chimic. O problemă dificilă o ridică alegerea dizolvanțului sau a detergentului capabil să îndepărteze murdăriile de pe țesături. Natura țesăturii este cea care condiționează modul de intervenție directă asupra acestui tip de material, însă ceea ce este cunoscut este faptul că nu poate exista un procedeu general de aplicare în astfel de cazuri.

Dintre procedeele cunoscute pentru curățirea textilelor, în mod general pot fi aplicate următoarele etape:

- curățirile umede se realizează de regulă prin imersie în băi de spălare cu detergent neionic. O atenție deosebită trebuie acordată apei folosită la spălări, a cărei duritate (prin conținutul său chimic) poate denatura eficiența operațiunii. Apa dură are în compoziția sa săruri de calciu, magneziu și fier care în combinație cu detergentii, formează geluri insolubile incapabile să dizolve murdăria¹⁰.

Referitor la petele de grăsimi identificate pe suprafața textilelor, pentru îndepărtarea acestora se folosesc de regulă anumiți solvenți, parcurgând următoarele etape:

- se așează piesa textilă cu suprafața pătată pe un geam sau placă din material plastic inert;

- în situația în care textila este pliată sau dublată, se interpune o hârtie de filtru între aceste părți ale țesăturii pentru a izola cele două părți și pentru a permite spălarea;

- de jur împrejurul petei se umețează cu apă distilată, iar pe pată se picură solventul ales pentru curățire. În acest mod solventul și materialul extras din pată sunt absorbite de hârtia absorbantă, iar pata nu se va întinde și nu va avansa în structura materialului.

⁸ Mihai Mihalcu, *Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 175.

⁹ *Idem*.

¹⁰ *Ibidem*.

De asemenea, spălarea textilelor plate mari (covoare, cergi etc.) impune respectarea unor reguli precum:

- spălarea în recipiente special amenajate, ale căror dimensiuni să permită imersia acestora în baia de spălare fără a tensiona piesa;
- timpul de staționare în baie va fi condiționat de dimensiunile piesei și de cromatica acesteia;
- uscarea presupune suprapunerea covorului pe un plan înclinat, realizat din materiale inerte din punct de vedere chimic.

Pentru celelalte categorii de textile, spălarea se desfășoară întocmai ca în cazul covoarelor, cu precizarea că la acestea se poate face și o reîmprospătare a cromaticii, evitându-se piesele cu fir metalic (fotele, iile, maramele, betele), piesele cu paiete și mărgelile.

În cazul textilelor din lână, revigorarea culorilor se poate realiza prin ștergerea suprafeței cu pânză îmbibată în soluție de amoniac sau cu soluție de acid acetic diluat (5 %).

Indiferent de metoda aleasă, conservarea patrimoniului cultural constituie una dintre cele mai importante activități, fără a neglija spațiile de depozitare. Agenții de degradare acționează permanent, mai mult sau mai puțin virulent, asupra diferitelor tipuri de materiale, producând uneori deteriorări greu depistabile. Numai cunoașterea factorilor de degradare ne poate permite să luăm măsurile optime de combatere și de stopare a acestora, făcând posibilă prelungirea duratei de supraviețuire a pieselor care fac parte din colecția de etnografie.

CONTROVERSE: UNDE SE TERMINĂ CONSERVAREA ȘI UNDE ÎNCEPE RESTAURAREA?

Luminița ANGHELESCU
Cornelia-Luiza PURCĂREA*

Motto:

*“Este mai bine să păstrezi decât să repara, mai bine să repara
decât să restaurezi, mai bine să restaurezi decât să construiești.”*

Boito

Abstract:

Both deliberate and non-deliberate mistakes many prejudices and unscientific practices have caused confusion regarding the conservator and the restaurator's activity in the museums in the last years. To avoid such confusion, both, the conservator and the restaurator should establish their active role in sustaining the cultural heritage as clearly as possible.

It is time for the decency and strong need of conservation and restoration – having culture as a starting line – to succeed in being achieved for the testimonies of universal civilization to be saved.

Key words:

conservation, restoration.

“Nu poate fi nimic mai frumos și mai lăudabil pentru un om decât munca depusă pentru salvare, indiferent dacă ea se referă la viața unui om ori la viața unei opere de artă sau chiar a unei simple mărturii, un document banal al unei civilizații de mult încheiată”¹.

Ideea păstrării, ocrotirii și preocuparea de a crea condițiile științifice de conservare și restaurare a tezaurului cultural al omenirii constituie, fără îndoială, apanajul concepției contemporane, însă, de cele mai multe ori, ocrotirea patrimoniului cultural necesită investiții și eforturi deosebite atât materiale cât și umane. Fără o organizare, o înzestrare adecvată, dar mai ales fără intervenția serioasă a specialiștilor (cercetători, conservatori, restauratori), de multe ori se produce iremediabilul. Toți acești specialiști

* Complexul Național Muzeal “Curtea Domnească”, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

¹ Dr. Gavrilă Simion, directorul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

alcătuiesc un “sistem unitar” al unei activități interdisciplinare prin care se salvează de la picire tot ceea ce se poate numi mărturie de civilizație.

Se știe că regula elementară a eficienței, în cazul păstrării avuției culturale, este de a “conserva permanent și a restaura prompt bunurile culturale”², avându-se întotdeauna în vedere faptul că orice intervenție trebuie să fie cea optimă, considerată în fiecare caz legitimă și imperativă, fundamentându-se pe cea mai vastă argumentație științifică fiind cea dintâi, dacă nu unica pe care opera o acceptă ca necesitate pentru permanenta și irepetabila subzistență a imaginii³.

Conservatorul și Restauratorul lucrează asupra unui material perisabil, de atenția sau neatenția lui depinde moștenirea culturală a generațiilor viitoare. În raportul cu bunurile culturale, conservatorii și restauratorii trebuie să aibă în vedere ocrotirea, securitatea și conservarea acestora și să respecte cu strictețe două din principiile esențiale care stau la baza întregii activități de păstrare a bunurilor culturale în toată lumea: primul principiu este acela că activitatea de conservare are prioritate asupra restaurării, iar al doilea principiu este legat de noul concept al cercetării interdisciplinare în studierea și conservarea patrimoniului – științele: fizica, chimia, biologia fiind chemate azi să contribuie la cunoașterea materială a tuturor creațiilor omenești. Numai pornind de la aceste două principii fundamentale se vor face pași înainte în domeniul păstrării patrimoniului național⁴.

Se știe că la baza întregii activități de conservare și restaurare stă prelungirea vieții bunului cultural, dar cum știm **unde se termină conservarea și unde începe restaurarea?**!

Ne punem această întrebare deoarece încă din secolul XIX a existat o controversă în ceea ce privește **conservarea și restaurarea**, care erau considerate un “tot”, neexistând o linie clară de demarcație între ele. Secolul XX a adus o limpezire a acestei situații, cel puțin la noi în țară, dar secolul XXI a debutat din nou cu această confuzie.

Paul Coremans definea conservarea astfel: “o operație de natură tehnică urmărind prelungirea la maxim a vieții unei opere de artă”, restaurarea însemnând “un minim de intervenție chirurgicală”.

În prezent, în toate tratatele și publicațiile cu caracter internațional, restaurarea apare ca o măsură de forță majoră, o intervenție obligatorie numai în cazul când monumentul, opera de artă sau alt gen de obiect muzeal, se găsește într-o stare de degradare atât de mare încât este amenințat cu distrugerea totală.

Preocupare de bază a multor cercetători, conservarea bunurilor culturale însumează întreaga activitate de descoperire și aplicare a celor mai potrivite mijloace pentru protejarea acestora de acțiunea factorilor dăunători din natură dar și de deteriorările produse de oameni. Adeseori neglijată, conservarea presupune utilizarea, alături de tehnicile tradiționale, a unor metode noi care să permită tratarea unor cantități mari de obiecte în condiții economice acceptabile și să asigure totodată exigențele clasice ale conservării: integralitatea formei și aspectului obiectelor, rezistență mecanică și la agresiuni externe.

Astăzi, în România, **conservarea și restaurarea sunt două activități diferite, mi-nuțioase, dependente una de alta** și care, pe lângă cunoștințe aprofundate din multe domenii, presupun, în special în restaurare, dedicație, pricepere și talent. Aceste activi-

² Teuce XIII, *Conservare-Restaurare*, Tulcea 2000, p.111.

³ Cesare Brandi, *Teoria restaurării*, ed. Meridiane, București, 1996, p.36-37.

⁴ Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București 1975, p.42.

tăți sunt reglementate de “**NORMELE DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A BUNURILOR CULTURALE MOBILE CLASATE**”⁵ care precizează în articolul 2 următoarele:

a) **conservarea preventivă** - un ansamblu de activități cu caracter permanent, având ca scop contracararea acțiunii tuturor factorilor care intervin în mecanismul proceselor de deteriorare sau de distrugere a bunurilor culturale mobile, care pot fi efectuate de un **conservator acreditat**;

b) **conservarea curativă** - un ansamblu de măsuri menite să contracareze efectele degradărilor fizice, chimice și biologice asupra bunurilor culturale mobile, care pot fi efectuate numai de un **restaurator acreditat**;

c) **restaurarea** - o intervenție competentă cu mijloace adecvate asupra unui bun cultural mobil, cu scopul de a stopa procesele de deteriorare, de a păstra cât mai mult posibil din original și din semnificația inițială a obiectului asupra căruia se intervine.

Așadar, **unde se termină Conservarea și unde începe Restaurarea?!**

Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural sunt unele din cele mai importante funcții ale muzeului, a căror rezolvare ridică de foarte multe ori probleme. Practic, orice operație de conservare și de restaurare presupune cunoașterea obiectului, iar cunoașterea înseamnă cercetare, impusă atât de vastitatea domeniilor din care fac parte obiectele supuse procesului tehnologic, cât și de varietatea formelor de degradare și de natura materialelor componente.

Munca de investigare pentru descoperirea materialelor componente, a cauzelor deteriorării dar și studiul aprofundat al tipurilor de degradare, constituie condiții preliminare esențiale în vederea selectării tehnicilor adecvate de conservare și restaurare. În toată această acțiune de investigare fiecare dintre specialiștii implicați își are misiunea și domeniul său bine precizat: arheologul nu-l poate suplini pe chimist sau fizician, conservatorul nu-l poate suplini pe restaurator sau restauratorul pe conservator. Orice imixtiune de acest fel putând fi dăunătoare cercetării și putând duce uneori la rezultate negative conservării și restaurării.

În concluzie, respectul față de trecut, simțul artistic și nu în ultimul rând colaborarea și respectarea principiilor deontologice pot duce la rezultate dorite și așteptate în protejarea patrimoniului național. Este vremea ca decența și nevoia imperioasă de conservare și restaurare - plecând de la cultură - să izbutească pentru salvarea mărturiilor civilizației universale.

⁵ Hotărârea de guvern Nr. 1546 / 2003.

INTERVENȚII DE CONSERVARE ACTIVĂ ASUPRA UNUI CAZAN HUNIC DE SECOL V, p. Hr.

Ovidiu CÎRSTINA
Daniela IAMANDI

Résumé:

En étant une découverte fortuite, la chaudière hunnique a souffert toutes une série des déformations, fractures et perforations de la structure à la suite du prélèvement du lit de la rivière Argeș à la pelle mécanique, des problèmes qui n'ont pas pu être résolus à cause de la composition chimique de la pièce. Un autre aspect, lié à l'état de conservation de la chaudière, est la corrosion active du bronze, observable sur toute la surface de la pièce sur laquelle nous avons intervenu par des traitements chimique et mécanique. Maintenant, la chaudière est stabilisée du point de vue de la conservation, et les opérations appliquées ont créé une patine noble.

Mots clés:

chaudrière hunnique; bronze; déformation; corrosion; conservations.

Descoperit în anul 1983, la 6 m adâncime în zona de divagație a Argeșului, sat Ionești, comuna Petrești, jud. Dâmbovița, fiind scos la suprafață de un escavator (dragă)¹ care executa lucrări în albia râului, cazanul hunic se înscrie printre valoroasele piese care alcătuiesc colecția de tezaur a Complexului Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște.

Obținută prin turnarea bronzului în tipare, piesa are o înălțime de 74 cm, diametrul maxim este de 43 cm, diametrul minim este de 27 cm, are o formă cilindrică, prelungă, cu baza rotunjită, sprijinită pe un picior în formă de clopot, gol pe dinăuntru. Baza gâtului este marcată de trei nervuri paralele de la care pornesc perpendicular în jos alte patru grupuri de câte trei nervuri asemănătoare care împart corpul cazanului în patru registre verticale egale. În partea superioară este prevăzut cu două mânere rectangulare dispuse diametral opus. Fiecare mâner este încadrat de două protuberanțe semicirculare (în formă de ciupercuță) și ornamentat în partea superioară cu alte trei astfel de protuberanțe, cea din mijloc are diametrul mai mare, iar cele laterale, orientate ușor oblic, cu un diametru mai mic.

¹ R. Harhoiu, P. Diaconescu, *Hunnischer Kessel aus Muntenien*, în „Dacia”, NS, 28, 1984, p. 99-116.

Deoarece descoperirea piesei a fost una întâmplătoare, acesta s-a soldat cu importante degradări și deformări la nivel structural cauzate de presiunea exercitată de colții cupei excavatorului (Fig.1). Astfel, după consemnările existente în fișa de conservare a piesei sunt prezente trei zone în care metalul este dizlocat, grupate pe una din jumătățile longitudinale ale corpului. Dimensiunile spărturilor sunt de 11x7 cm, 17x10 cm și de 4x4 cm. Toate perforațiile au fost realizate dinspre exterior către interior. Prima spărtură este însoțită de o fisură care a urcat până la gura cazanului, a cărei deschidere este de 1 cm. De asemenea, rupturile și deformările se continuă și în zona gurii obiectului, fiind afectată una din torți, unde desprinderea este de 7 cm lărgime. Piciorul cazanului se mai păstrează în proporție de 45 %.

Referitor la anamneza obiectului, acesta cuprinde informații privind deplasarea cazanului în anul 1983 la Institutul de Metalurgie din București pentru realizarea analizelor chimice, rezultatele fiind publicate în *Dacia*, nr. 1-2 din 1984. În anul 1984 piesa este preluată de Laboratorul Zonal Cluj pentru restaurare, unde stă până în 1988 fără ca operațiunile de întregire a porțiunilor deteriorate să aibă loc și neexistând consemnări scrise privind imposibilitatea restaurării cazanului.

Din aceeași inițiativă, respectiv de restaurare, piesa este trimisă la Muzeul Național Militar București, însă nici aici nu s-a intervenit asupra problemelor existente.

Cu ocazia realizării proiectului expozițional "Attila și hunii", organizat de către Historischen Museum der Pfalz Speyer din Germania, proiect care a cuprins piese de patrimoniu reprezentative pentru perioada migrațiilor, sec. V. P. Ch. provenind din țări precum Mongolia, Kazastan, Kirghistan, Ungaria, Austria, România, Franța, Germania. În acest context, cazanul hunic a fost expus în cadrul expoziției amintite în perioada 16.06.2007- 06.01.2008, revenind în țară la data de 18.01.2008.

Având o suprafață alveolară încă de la turnare, la care se adaugă condițiile de depozitare care nu au fost în totalitate optime (fluctuații mari de temperatură și umiditate relativă), considerăm că aceștia au fost principalii factori care au determinat apariția unei coroziuni generalizată, motiv pentru care periodic se făceau intervenții de curățire chimică pentru îndepărtarea produșilor de coroziune existenți pe întreaga suprafață a cazanului.

Investigațiile de dată recentă au arătat o serie de aspecte care vin să justifice multitudinea metalelor componente (18, potrivit buletinului de analiză realizat la Institutul de Fizică Atomică din București, tabel 1), iar neomogenitatea distribuției lor la nivel structural, fac ca intervențiile privind remedierea deformărilor existente pe suprafața cazanului să fie practic irealizabile, motivația fiind dată de prezența unor aliaje ale căror puncte scăzute de topire nu permit aplicarea unor metode tehnice de încălzire a piesei fără ca acesta să nu sufere transformări structurale importante (în special plumbul) .

În general, pentru ca o masă metalică să fie prelucrată în vederea modelării ei se poate opta pentru cel puțin trei operațiuni tehnice și anume:

- încălzirea locală, în situația în care se dorește îndreptarea sau modelarea unei anumite porțiuni din piesă, caz în care se folosește un aparat cu autogen;
- încălzire totală, posibilă în cuptoare speciale;
- ciocănire la rece, când metalul nu este casant;

Tabelul 1, analiza metalografică a cazanului de la Ionești

Metal	Ponderea %	Punct de topire
Cu	> 80 %	1084,6 °C
Pb	10 - 12 %	327,43 °C
Sn	7 - 8 %	231,93 °C
Fe	0,1-0,5 %	1538 °C
Mn	0,001%	1246 °C
Zn	0,01%	419,5 °C
Ni	0,1 %	1455 °C
As	0,7 %	274 °C
Co	0,01%	
Cr	0,008%	1857 °C
Bi	0,1 %	
Ag	0,1 %	1235,93 °C
Au	0,001%	1337,33 °C
Si	0,1 %	
Al	<0,01%	933,47 °C
Mg	<0,001%	649 °C

(Modificat după Edith Dobrescu, Institutul de Metalurgie, București, 1984)

Deși teoretic metode de lucru există, în cazul piesei de față nu poate fi aplicată nici una din cele precizate mai sus deoarece, potrivit tabelului nr.1, ponderea masei metalice este deținută de cupru (> 80 %), al cărui punct de topire este de 1084,6 °C, iar aliajele precum Pb (10-12 %) și Sn (7-8 %) au puncte de topire situate între 327,43 °C și 231,93 °C. Astfel, pentru ca porțiunile deformate și dislocate ale piesei să fie readuse la forma inițială, întreaga suprafață a cazanului ar necesita o încălzire la temperaturi de peste 500 °C pentru ca masa metalică să devină modelabilă. Însă, repartitia inegală a metalelor componente face ca orice temperatură mai mare de 400 °C să determine încălzirea exagerată a celorlalte aliaje ale căror puncte de topire se situează sub această valoare, obținându-se curgeri și gonflări în suprafața metalului. O astfel de situație s-a înregistrat pe o mică porțiune dislocată a cazanului când în anul 1984 piesa a fost trimisă la laboratorul zonal din Cluj, unde s-a intervenit cu autogenul, zona în cauză păstrând formele incorecte ale intervenției (Fig. 2).

Un alt aspect care ține de starea de conservare a piesei este prezența coroziunii care reprezintă o formă de degradare lentă, continuă, accentuată de valorile microclimatului din mediul de păstrare. Nuanțele de negru-marونی și verde-albăstrui prezente pe suprafața cazanului indica o instabilitate la nivel fizico-structural, determinată de diferența de potențialului electronic (Fig.1 și 3).

Potrivit consemnărilor oferite de I. Sandu și colaboratorii săi “cuprul și aliajele sale sunt predispușe la transformări în oxizi, carbonați și cloruri”². „Atunci când stratul de

² I. Sandu, A. Dima, I.G. Sandu, *Restaurarea și conservare obiectelor metalice*, Ed. Corson, 2002, p.113.

oxid metalic al unei piese este fisurat printr-o acțiune mecanică oarecare, fluxul de electroni de la suprafața metalului are tendința de a se concentra spre partea vătămată, fapt care declanșează procesul electrochimic de coroziune cu electrozi de același tip.

La rândul lor, și variațiile de temperatură pot

declanșa fenomene electrochimice, prin mișcarea energiei de activare a proceselor electrolice și a celor din electrolit. Deci, este necesar, ca în măsura posibilităților, să depozităm obiectele în condiții stabile de temperatură, atât înainte de tratament, în timpul acestuia cât și după tratament”³. Acesta însemnând căutarea unor alternative privind obținerea unei impermeabilități la nivel structural astfel încât să fie stopată apariția coroziunii.

Întrucât prezența coroziunii existentă pe suprafața cazanului trebuia soluționată, tratamentele chimice fiind repetate periodic de-a lungul timpului de la descoperirea piesei și până în prezent, am încercat să stopăm apariția reinstalării acesteia intervenind chimic și mecanic după cum urmează:

- aplicarea prin pensulare a soluției de Complexon III și soluție tampon (1-10 părți), insistând prin perieri locale în zonele unde coroziunea prezenta nuanțe de verde-albăstrui;

- neutralizarea s-a făcut prin turnarea apei distilate pe suprafața piesei și pensulând continuu, aceasta fiind suspendată pe un suport;

- după uscare, deși petele de coroziune au fost mult diminuate, existau încă porțiuni unde acestea au reapărut, motiv pentru care s-a intervenit mecanic cu batoanele din fibră de sticlă.

Pentru a preîntâmpina apariția atacului coroziv, întreaga suprafață a cazanului a fost degresată cu tolue și imediat au fost aplicate trei straturi de ceară de albine dizolvată în tolue și xilen. După uscare, cazanul a dobândit o nuanță uniformă caracteristică bronzului cu patină nobilă (Fig.4).

În concluzie, articolul de față vine să consemneze o serie de aspecte legate de anamneza cazanului hunic descoperit la Ionești precum și motivația privind imposibilitatea remedierii dislocărilor și deformărilor suferite de acesta în momentul descoperirii lui, încercând astfel să preîntâmpinăm tendințele generațiilor viitoare de a interveni pentru a restaura această piesă.

³ *Ibidem*, p.121.

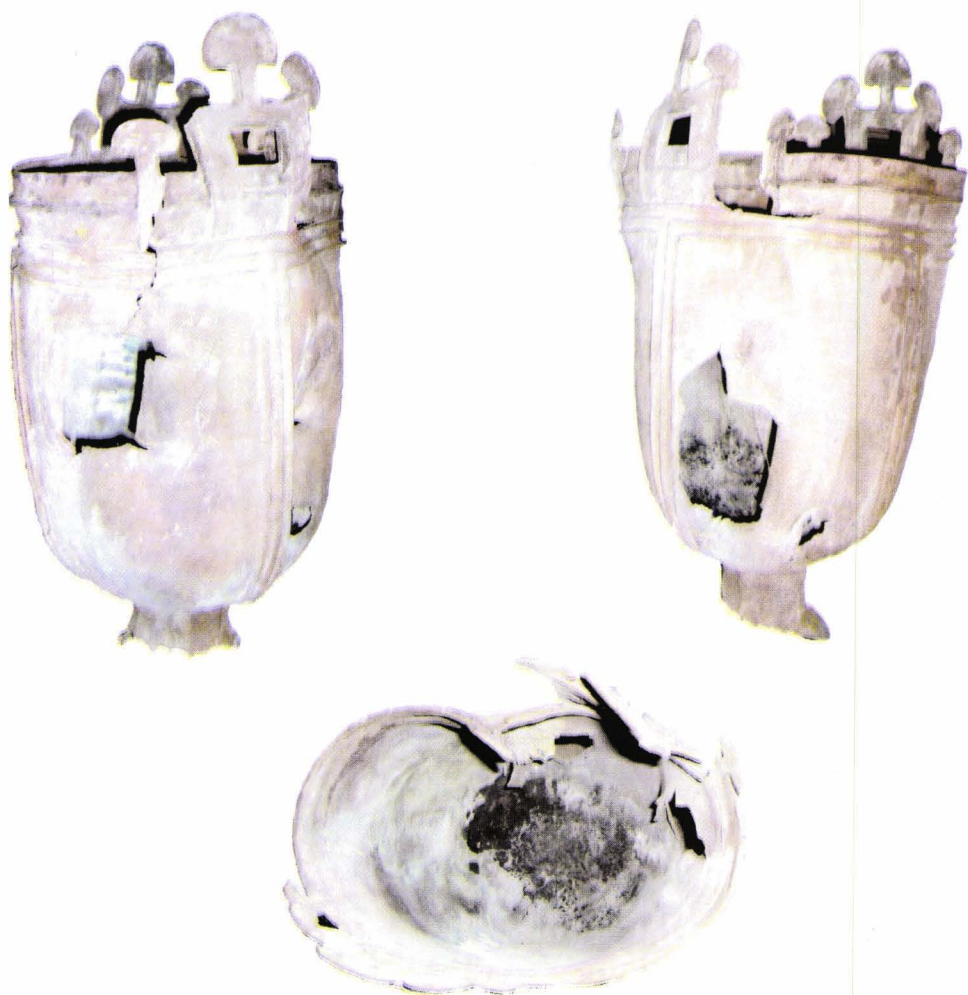


Fig. 1. *Deformările și dislocările cazanului hunic*

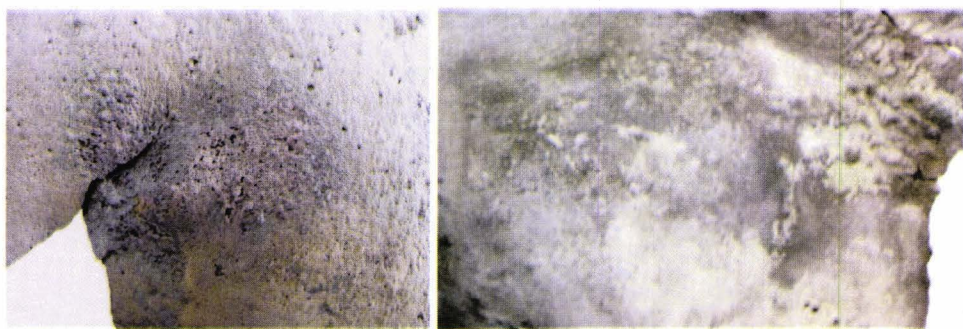


Fig. 2. *Zona unde s-a intervenit termic în anul 1984. Aspecte ale deformării suprafeței interioare și exterioare a cazanului*

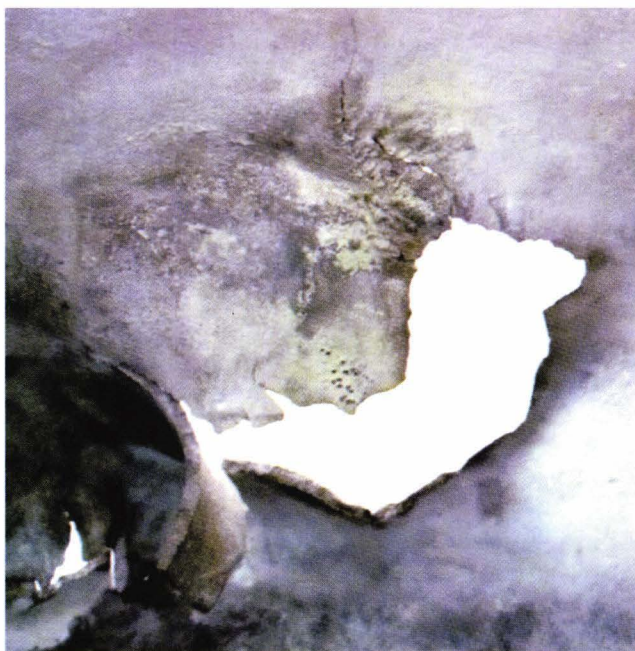


Fig. 3. Prezența coroziunii existentă pe suprafața cazanului



Fig. 4. Caznul hunic după etapa de peliculizare a întregii suprafețe

MEDIUMUL TIXOTROPIC DE PICTURĂ DIN SECOLUL AL XVII-LEA. GELURILE ȘCOLII FLAMANDE TÂRZII, RECONSTITUIREA LOR DUPĂ REȚETELE PICTORILOR RUBENS ȘI VAN DYCK

Cristian MANGUȚĂ*

Abstract:

The thixotropic medium appeared in the XVII-th century oil painting under the form of different flexible gels. All those gels had permitted the most spectacular painting effects that can be seen in Rubens and Van Dyck's paintings, artists from the Old Flemish School. Investigating historical sources there can be found some media formulas that indicate, in their preparation, the use of drying oils. The medium's behaviour is analysed based on its compounds and properties during the painting process. The consistence differs from "Black oil" or "Oxi-polymerized oil" as the base. The combination in a hot or cold process, of a leaded drying oil with a specified quantity of mastic spirit varnis, appears like a jelly which can be used in glazing technique. Using this famous painting medium represents a starting point for a new conservation and restauration treatment.

Key words:

Thixotropic gel medium, Old Flemish School, leaded drying oil, mastic, spirit varnish.

Tixotropia este un termen care provine din limba greacă: "thixis"= schimbare și "tropos"= atingere, desemnând o schimbare produsă datorată intervenției unei acțiuni. Un gel tixotrop trecând prin mai multe stări de la dens spre fluid, prin agitare; revenind apoi la consistența inițială prin repaus. Această reacție a plumbului dizolvat în ulei, care încorporează rășina mastic (cu rol mecanic de fixare) după evaporarea solventului (cu rol activ în combinații) sta de fapt la baza Mediumului Flamand.

Folosirea mediumurilor gel tixotropice în pictura de ulei din secolul al XVII-lea a determinat realizarea unor capodopere impresionante de către marii maeștrii ai Școlii Flamande Târzii. Unul dintre aceștia a fost P.P. Rubens care se presupune că a descoperit formula cea mai potrivită a mediumului gel tixotropic, punând în relație caracteristicile Școlii Flamande Timpurii cu cele ale Școlii Italiene de pictură din sec. al XVI-lea.

* Universitatea "Valahia" Târgoviște, Facultatea de Științe și Arte, Departamentul Artă, Bulevardul Unirii 18-24, 130082, Târgoviște, jud. Dâmbovița, România.

Acest mediu pentru glasi a fost folosit în toată perioada de aur a picturii olandeze și flamande de către renumiți artiști ca: Van Dyck, Jordannes, Metsu, Rembrandt, Vermeer etc. Compoziția acestui gel faimos a fost datorată îmbunătățirii treptate a tehnicii picturii în ulei, din perioada târzie a Renașterii.

Documentele istorice relatează posibile formule ale acestui gel, numit uneori Megilp, „untul pictorilor”, verniul englezilor sau mediumul flamand. Pictorii italieni ai Renașterii Târzii au influențat pictura flamandă treptat, prin efectele coloristice și spațiale, datorita unui medium care atingea perfecțiunea până la reprezentarea iluzorie a realității.

Tehnica glasiului din perioada barocă prezintă o nouă viziune asupra formei ce impunea atenuarea treptată a reliefului pictural de pe suprafețele monumentale. Acest stil pictural a determinat artiștii să scoată în evidență virtuțile unei execuții rapide, folosindu-se de un material mult mai maleabil decât al predecesorilor.

Apar compozițiile ample, murale, realizate pe pânza maruflată pe perete pentru care se folosea un medium gras de tip gel, ce putea fi manevrat ușor pe parcursul execuției picturale. Datorita acestui material special, care se baza pe descoperirile noi ale esențelor volatile și alcoolului, pictura în ulei a atins apogeul sau în secolul al XVII-lea. Astfel au apărut verniurile esențiale, care se combinau cu uleiul, conferindu-i proprietăți optime de fixare pe suport și o uscare mai promptă, dar și durabilitate în climatul umed nordic. Rubens a fost cel care a transmis secretul realizării mediumului gel colaboratorilor săi, însă calitatea lui începe să se diminueze treptat în secolul următor.

Reconstituirea mediumului gel tixotrop presupune în primul rând analiza corectă a formulelor regăsite între secolele XVII- XVIII, în Școala Engleza de pictura în ulei. Primele marturii istorice se găsesc în secolul al XVI lea¹, apoi relatări despre prezența mediumului sunt semnalate în secolul al XVII lea² despre o tradiție datând de pe timpul șederii lui Van Dyck și T. De Mayerne la curtea lui Carol I. Ceva din acest procedeu deformat s-a folosit și pe vremea lui Reynolds³ fiind numit “megilp” sau “Untul pictorilor”⁴. Totodată apare “Verniul englez”, care se putea folosi în timpul execuției picturale, fiind amintit de scrierile franceze ale secolului al XVIII-lea. Încât astăzi, Havel semnalează ca n-a mai rămas din el decât un amestec de rășină și ulei siccativ⁵. Alte referiri aparțin secolului al XIX-lea și deschid calea unei munci de bibliotecă. Un

¹ T. T. De Mayerne, *Pictoria sculptoria tinctoria et quae subal ternarium artium spectantia*, Versini C. Le manuscrit de Torquet de Mayerne, Lyon, 1620; E. Berger, *Beitrag zur Entwicklungs- Geschichte der Maltechnik*, Konigl, Munich 1904-1909; J. F. Watin, *L'art du Peintre doreur Vernisseur*, L.Laget, Paris, 1753; A. Bononni, *Trattato sulla vernice*, S Olschky, Bologna, 1786.

² C. Eastlake, *Materials for a History of Oil Painting*, Longman Brown Green and Longmans, London, 1847; A.P. Laurie, *The Pigments and Mediums of the Old Masters*, Macmillan, London, 1914; R. Mayer, *The Artist's Handbook*, Viking Press, New York, 1940-1941.

³ J. L. F. Merimee, *De la peinture a l'huile*, Huzard Libraire, Paris, 1830; P. F. Tingry, *The Varnisher's Guide*, Black Horse Court, London, 1932; M. Merrifield, *Original Treatises dating from the XII to the XVIII centuries on the Arts of Painting*, Harvard College Library, London, 1949.

⁴ J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948; J. Reynolds, *The painter in society*, Harvard University Press, Bassano, 1789.

⁵ M. Havel, *Technique de la Tableau*, Cercle de la librairie, Paris, 1974.

studiu aprofundat realizat de cercetătorii canadieni⁶ dar și de pictorii americani ai sec. al XXI-lea⁷ dezvăluie noi aspecte legate de acest subiect.

Examinând picturile care au rămas în muzee, se încearcă astăzi reconstituirea mediumul gel tixotrop folosit de artiștii Scolii Flamande Târzii. Pânzele lui Rubens prezintă, printr-o analiza atentă, o textură diversă ce seamănă cu o spumă granulată. Se întrevede amprenta urmelor de pensula în diferitele straturi suprapuse de culoare. Apar schimbări în aspectul materialului pornind de la părțile transparente ale tabloului, până la încărcările din zonele de lumina, care formează relief pictural. Se observa cum materialul pictural trece de la efecte seni-translucide la spume bogate, cu aspect ambrat, de o calitate prețioasă, aproape sedefie.

Culoarea a ajuns la apogeu datorită lui Rubens, fiind cea mai mare realizare tehnică de până atunci, grație mediumului folosit.

Conform surselor amintite anterior, baza gelului tixotrop este uleiul care, printr-o fierbere cu baze metalice devine siccativ și saponificat. Investigând formulele de odinioară, se observă ca uleiul se prezintă sub doua forme de saponicare: una fluidă ("uleiul negru") și alta densă ("uleiul emplastice"). Potrivit acestor modificări care depind de concentrația de plumb incorporat, condițiile de încălzire (soare, foc), temperatura de fierbere (înalță/ scăzută), durata încălzirii (lungă/ scurtă), se va analiza din punct de vedere istoric formulele manuscriselor și tratatelor cu privire la uleiul siccativ prin Tabelul 1.

Analizând aspectul acestor uleiuri se observa că prezintă următoarele caracteristici:

- Uleiul fiert cu un conținut mai mic de 25 % PbO, direct pe foc, e fluid și negru. Dacă există o cantitate mai mare de 25 % PbO, Pb rămâne incorporat în ulei și se prezintă ca o pastă brună, care se deschide la culoare atunci când se fierbe în apă.

- "Uleiul negru" e cu atât mai transparent cu cât conține mai puțin Pb (2 %). Dacă se folosește în locul uleiului crud de in, ulei de nucă, după tratarea la cald cu săruri de Pb și expunerea la soare (solarizare) într-un vas închis, acesta rămâne fluid. Acest ulei fiert cu Pb este siccativ și formează prin frecarea între palme o spuma⁸, "Săpun lichid" de care amintește și J. Maroger⁹ care spune că dacă se freacă cu pensula prin etalarea pe suport, se obține același efect.

"Uleiul emplastice" închis la culoare se obține prin încălzirea directă pe foc și prin adăugarea unei mici cantități de ceara galbenă¹⁰ sau ceară albă (o zecime)¹¹ la sfârșitul fierberii. În acest fel se obține un produs mai consistent și ușor mat. Dacă operația se desfășoară în prezența apei, atunci mediumul emplastice va fi mai puțin colorat și de

⁶ L. Carlyle, *The Artist's Assistant*, Archetype Publications, Ottawa, 2001.

⁷ J. Groves, www.google.com, mediums groves; T. Spurgeon. www.google.com, tad spurgeon:color; V. D. Thompson, *The Practice of Tempera Painting*, Dover Publications, New Haven, 1936; M. Doerner, *The Materials of the Artist and their use in Painting*, With Notes on the Techniques of the Old Masters, Harcourt, London, 1935.

⁸ D. Of Fourn, *Erminia Picturii Bizantine*, Mitropolia Banatului, București, 2000; P.P. Rubens, *Letters*, Harvard University Press, England, 1955; , L. Da Vinci, *Trattato della Pittura*, S. Margherita, Paris, 1650-1651.

⁹ J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948.

¹⁰ G. De Chirico, *The memoirs of Giorgio de Chirico*, Da Capo Press, New York, 1994.

¹¹ J. L. F. Merimee, *De la peinture a l'huile*, Huzard Libraire, Paris, 1830.

consistentă unei paste cremoase, ductile, ce menține structura tusei¹². Aceasta devine spumoasă sub pensula, ca un săpun. De aceea trebuie diluată cu un verni mastic înainte de execuție, pentru a forma o pomadă, ce se întinde ușor cu pensula, rămânând pe tablou așa cum a fost aplicat¹³.

Tabelul 1: Rețete pentru “uleiul negru”

Reteta-de ulei sicativ	Autor/ Sursa	Componente
Uleiul sicativ al lui Van Dyck	Ms. Englez (citad de Eastlake) sec. XVII	1, ½ – 2 oncii ceruza 1 pinta ulei crud nuca
Uleiul sicativ (negru)	Verniul Englezilor citat si de Merimee pe parcursul sec. XVIII	Cu un continut de litarga dizolvata (pastrata in suspensie) cat mai mare in ulei
Ulei preparat fara foc (ulei vascos inalbit la soare)	G. De Lairaisse, citat de Merimee, sec XVIII	Cu un continut de ulei bogat in litarga, Pb, fiind combinat la rece, evitand colorarea pe care o cauzeaza uleiul negru
“Uleiul negru”	Mostenit de la Merimee, citat de M. Havel in Tehnica picturii, sec XVIII	5 % litarga
Uleiul fiert cu Pb al lui Mytens	Ms. Mayerne, sec. XVII	Litarga de aur foarte pura, ½ oncie Minu 2 drahme Ulei de nuca 1 oka enlgeza
“Uleiul negru” al lui Maroger	Y. Maroger- Formulele secrete si tehnicile maestrilor, sec. XIX	6- 10 % litarga.
Uleiul emplastic al lui Merimee	Merimee si cartea sa Descoperirea picturii in ulei..., sec. XVIII	2 p. ulei in/ nuca combinate cu 1 p litarga => un veritabil sapun solubil in apa (putandu-se prepara si pe cale umeda, separand glicerina)
Uleiul emplastic brun- al lui Maroger (Mediumul lui Antioanello da Messina)	Maroger, sec XIX	1 p litarga sau ceruza, la 3-4 p ulei in/ nuca
Uleiul emplastic alb -al lui Maroger (Medium Leonardo da Vinci)	Maroger, sec XIX	1 p litarga, 3-4 p ulei nuca/ in, 3-4 p apa.

¹²J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948; M. Havel, *Technique de la Tableau*, Cercle de la librairie, Paris, 1974; A. J. Pernety, *Dictionnaire portatif de Peinture, Sculpture et Gravure*, Chez bauche, Paris, 1757.

¹³J. L. F. Merimee, *De la peinture a l'huile*, Huzard Libraire, Paris, 1830; F. Pacheco, *Arte de la Pintura su Antigüedad y Granderos*, Pablo Villaverde, Seville, 1649.

Formarea unor astfel de săpunuri de var și Pb ce conferă produsului consistența unui unguent, facilitează anumite amestecuri pentru obținerea unor efecte deosebite prin emulsionarea apei sau a soluțiilor apoase. Aceste tehnici picturale care încorporează apa în liantul gras oferă tușei calități valoroase, datorită emulsiei. Mărind proporția de apă și ceară se obține o materie granulată rezultând mediul de îngroșare¹⁴. Există posibilitatea obținerii mediului venețian sau flamand ce conține ceară încorporată. Merimee și Maroger au intuit că ceara a fost adăugată megilpului conform unor formule regăsite în documentele istorice¹⁵. Ideea realizării uleiului emplastic provine fără nici o îndoială din medicina¹⁶.

Mediul de pictură odinioară era denumit "Verni de pictură" și se încorporează pastelor de culoare în timpul execuției picturale. În manuscrisele vechi, termenul de "medium" nu apare. "Medium" în limba latină este un "mijloc" sau o "modalitate" prin care se pun în valoare culorile, peste preparația suportului. Un alt rol în timpul execuției picturii este de a dubla volumul pastelor, îmbogățind liantul culorilor de ulei. Se asigură astfel calități de mănuire, transparență, conservare, dar și o mai bună uscare. De asemenea, se acordă o libertate completă imaginației creatoare și posibilitatea de a se lucra precis, prin treceri de la fluid la dens. Aceste proprietăți uimitoare însă nu le poate oferi uleiul crud. În mod obișnuit, termenul „verni” presupune un produs fluid alcătuit dintr-un ulei și o rășină, fiind capabil să se solidifice cu timpul printr-un proces chimic de oxidare. Rolul său fiind acela de a proteja pictura de tempera sau de ulei. Verniul pentru tempera prezenta inconvenientul de a fi prea compact datorită conținutului bogat de rășină dură dizolvată în ulei fapt care îngreuna execuția. De aceea pictorii s-au gândit să-l înlocuiască cu un ulei consistent mai mult sau mai puțin siccativ dar diluat cu ajutorul unei esențe volatile, obținându-se astfel "un verni mixt".

La sfârșitul Renașterii, artiștii Școlii Venețiene, îmbunătățesc această practică prin transformarea lui într-un amestec de ulei siccativ cu plumb și un balsam de terebentină venețiană. Astfel lui Rubens nu-i mai revine decât să înlocuiască balsamul cu un verni esențial de mastic. Fragilitatea unui verni cum e cel obținut din rășină mastic și esența terebentină fiind compensată de prezența uleiului fiert cu Pb, care are rolul de plastifiant pus într-o cantitate mică. Remarcăm în Manuscrisul lui Mayerne cum Rubens sfătuia să fie adăugat într-un "verni esențial", o mică cantitate de "ulei negru" pentru a-i asigura suplețea și durabilitatea într-un climat (mediu) umed.

Acest amestec compus dintr-un verni esențial de mastic și un ulei siccativ cu Pb va conferi o peliculă mai durabilă după uscarea completă. Transformarea în starea de linoleina presupune două procese: unul fizic datorat evaporării diluantului și unul chimic de transformare al componentelor inițiale într-o compoziție nouă de natură solidă. Astfel cele două procese ce se completează reciproc, fac verniul gras să se densifice mai întâi datorită volatilizării esenței și apoi să se solidifice printr-un proces de oxidare a uleiului. Rubens se pare că reușește primul să combine la cald o cantitate

¹⁴ R. Mayer, *The Artist's Handbook*, Viking Press, New York, 1940-1941.

¹⁵ J. L. F. Merimee, *De la peinture a l'huile*, Huzard Libraire, Paris, 1830; J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948.

¹⁶ J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948; M. Havel, *Technique de la Tableau*, Cercle de la librairie, Paris, 1974.

de "ulei negru" "cu una aproape egala de "verni esențial de mastic" și să creeze un medium gel tixotrop¹⁷.

Manuscrisul Englez din secolul al XVII-lea, care conține rețete de la Van Dyck la Kneller descrie acest medium gel obținut prin fierberea la foc scăzut a unui ulei sicativat cu un verni esențial de mastic. Se observă din acest document că aceasta realizare îi este atribuită lui Van Dyck.

În capitolul XI al cărții sale, Maroger, descriind tehnica lui Van Dyck, preia de la Doerner mediumul lui van Dyck, care era în esență același cu al lui Rubens. Era vorba de un ulei de nucleu ușor încălzit cu ceruză pentru a-i spori puterea de uscare, ce trebuia combinat cu rășina mastic dizolvată în proporție de 1:2 în esență terebentină. Cu acest amestec își malaxa culorile pe paletă, excepție făcând albul de Pb.

O altă experiență spectaculoasă e datorată lui Maroger și presupune amestecarea cu cuțitul de paletă la rece a unui verni de mastic cu uleiul fiert cu plumb. În câteva clipe amestecul devenea gelatinos dacă era lăsat în repaus.

Merimee, prezentând verniul englez și controlând faptele prin propria experiență, a încercat să evite colorarea gelului ambrat, înlocuind 'uleiul negru' cu un ulei preparat fără foc datorită combinării plumbului la rece. Documentele istorice relatate de către cercetătoarea canadiană L. Carlyle - parcurg tradiția Școlii Engleze de pictură și descriu obținerea mediumului gel prin mai multe modalități. Megilp-ul /untul pictorilor este amestecul dintre un ulei sicativ și un verni esențial, obținut prin agitare la rece într-un flacon a amestecului, cum se demonstrează și în experiența lui C. Yvel¹⁸.

Thixotropic medium reconstruction:

Studiind Mediumul Flamand actual, se observă că e rezultatul unui amestec de trei ingrediente: un ulei sicativat (fluid sau dens), rășina mastic (purificată și mojarată fin), esența de terebentina (dublu distilată).

Maroger prezintă această formulă ca pe cea mai mare achiziție a sa. Era preocupat de această realizare încă din 1954, când împreună cu Camil Versini prepara acest produs tixotrop care a devenit o bază a cercetărilor ulterioare a lui Marc Havel; apoi a fost produs de firma "BOURGEOIS AIRE" și comercializat după fuziunea cu firma "LE FRANC".

Elementul de baza al Mediumului Flamand îl reprezintă uleiul fiert care se stabilizează prin asocierea cu un alt element, ca de exemplu rășina dizolvată în esență de terebentină. Uleiul trebuie împiedicat să se împrăstie și de aceea se recurge la acest verni stabilizator. Dacă s-ar fi folosit doar verniul esențial pentru diluarea culorilor pigment, s-ar fi obținut după evaporarea esenței o materie vâscoasă care respingea pensula sau perii ei, deși permitea pentru scurt timp suprapunerile pe umed, făcând priză de îndată ce a fost aplicat. Cu toate acestea, pentru a avea o rapiditate a execuției și pentru suplețea pensulației și a fineții modeleului (topirii tonurilor) trebuia adăugat un ulei sicativ cu rol de plastifiant.

Procedul introducerii verniului de pictură în culori, a fost prezentat în: Manuscrisul Strassbourg (sec. XV), în scrierile lui Vasari și Van Mander (sec. XVI) și Manuscrisul Mayerne (Gentileschi sec. XVII).

¹⁷ J. Maroger, *The Secret Formulas and Techniques of the Old Masters*, Studio Publications, New York, 1948

¹⁸ C. Yvel, *Le métier retrouve des maitres: la peinture a huile*, Librairie des Artes, Paris, 1991.

Parcurgând intervalul dintre secolele XV-XVIII se observă cum verniurile grase devin treptat, datorită descoperirii esențelor, verniuri mixte, și, în final, mediumuri gel tixotropice. Vâscozitatea acestor mixturi care era la început greu de manuit este controlată cu timpul datorită structurii tixotrope a gelului, oferind libertate deosebită în execuția picturală.

Efectele pensulației sunt diverse, fluctuând la diverse grade de consistență pe tot parcursul procesului de pictură. Cu cât proporția de esență în verniul rășinos e mai mică, evaporarea ei din gelul tixotrop va determina o modificare minimă a caracterului fluid. Excesul de vâscozitate sau fluiditate al gelului ar îngreuna execuția. Se recomandă existența unui conținut minim de esență în permanență, încorporat în amestec care să fie înlocuit din când în când, după evaporare înmuind vârful pensulei în solvent, conform sfatului lui Rubens.

Noul medium al Școlii Flamande Târzii este cea mai de seamă realizare datorată progreselor tehnice deosebite a secolelor anterioare, conferind picturii precizie, relief pictural și o întreagă gamă de strălucire coloristică, cât mai apropiată de firescitatea elementelor din natura, fiind fără nici o îndoială acel material optim, de care marii artiști ai sec. al VII-lea ca Rubens și Van Dyck s-au slujit pentru a crea opere de o calitate artistică excepțională, greu de egalat până în zilele noastre.

PRIORITĂȚI DE CONSERVARE - RESTAURARE ASUPRA UNOR TEZAUERE MONETARE AFLATE ÎN CUSTODIA B.N.R. ÎNTRE ANII 1980-1999

Niță CAMELIA*

Résumé:

L' article présente quelques considérations analytiques en ce qui concerne la provenance et la typologie des trésors monétaires trouvée dans le patrimoine du C.N.M.C.D.Tgv.

De même, il s' agit aussi des considérations relatives à leurs état de conservation.

Tout d'abord, on a mentionné les causes potentielles de dégradation des monnaies, les types de dégradation et les priorités pour la restauration, ainsi que le propositions de conservation après restauration.

Motivația conceperii unui astfel de material rezidă în dorința de a readuce în atenția specialiștilor un număr impresionant de monede, mai exact 1225 de piese, “uitate” vreme de aproape 20 de ani în depozitele sucursalei județene Dâmbovița a B. N. R.

Împrejurările în care aceste bunuri culturale au ajuns în custodia B.N.R. se plasează în anii 1978-1980; prin decretul nr. 244 din anul 1978 s-a dispus predarea către filialele județene ale B.N.R. a obiectelor din metale prețioase aflate până la acea dată în patrimoniul muzeelor din țară. Nici Muzeul Județean Dâmbovița, de atunci, nu a făcut excepție.

În anul 1999, sucursala județeană Dâmbovița a B.N.R. s-a desființat și, în consecință, banca a solicitat muzeului preluarea patrimoniului. La insistențele muzeului, Direcția Muzeelor și Colecțiilor, prin decizia numărul 759/14.07.1999, avizează favorabil retrocedarea obiectelor din metale prețioase preluate de B.N.R., procedură care s-a desfășurat în data de 15.07.1999. După aproape douăzeci de ani, una din cele mai valoroase colecții a Complexului Muzeal Național “Curtea Domnească”, a fost reîntregită.

Din punct de vedere al sensibilității, metalele și aliajele lor, fiind materii anorganice, nu sunt sensibile la lumină și la variațiile de temperatură. Aceasta nu înseamnă că sunt “insensibile”, ele reacționând la acțiunea altor potențiali factori de degradare. Astfel, umiditatea, impuritățile vehiculate de curenții de aer, precum și gazele agresive din atmosferă, afectează în mod substanțial și deloc de neglijat starea de sănătate a metalelor, uneori în mod ireversibil.

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, jud. Dâmbovița.

Procesul de distrugere parțială sau totală a metalelor, în urma unor reacții chimice sau electrochimice care au loc la interacțiunea acestora cu mediul, poartă denumirea generică de *coroziune*¹. Aceste reacții chimice și electrochimice care se desfășoară la limita suprafeței de separare metal-mediul, fără intervenția omului, reprezintă așa-numitele *procese de coroziune*².

Degradările de tip coroziv prezintă forme și intensități diferite, funcție de agentul coroziv sau de natura materialului afectat; funcție de durata acțiunii agentului de coroziune sau suprapunerea interacțiunii mai multor agenți corozivi de tip diferit. Aceste degradări pot apărea în condiții diferite cum ar fi de exemplu:

- în medii alcaline;
- de tip atmosferic;
- de tip subteran sau subacvatic.

Alături de agentul agresiv propriu-zis, la degradarea metalului participă și alți factori precum:

- tensiunile reziduale din metal;
- tensiunile mecanice aplicate metalului;
- microorganisme.

Cu toate acestea, cercetările efectuate în domeniu de-a lungul timpului, au dus la concluzia că agenții agresivi cei mai periculoși rămân componentele aerului sub formă de atmosferă. Comparativ cu apa și aerul, gazele industriale sau soluțiile substanțelor chimice organice sau anorganice, au o răspândire mult mai limitată³.

Stabilitatea chimică sau rezistența la coroziune a unui metal, se caracterizează prin comportamentul acestuia față de un mediu agresiv. Acest lucru nu este însă suficient, deoarece un metal poate fi stabil chimic în anumite condiții și instabil în altele. Relația stabilitate-instabilitate chimică depinde de anumite caracteristici precum: temperatură, concentrație, presiune, etc., toate acestea raportate la agentul agresiv. Din punct de vedere practic, este absolut necesar să se cunoască proprietățile, respective caracterizarea coroziunii nu numai cantitativ, dar și calitativ, cu alte cuvinte să fie cunoscută natura atacului cât și distribuția acestuia pe suprafața metalului. Aceasta se poate stabili numai printr-o analiză a anamnezei fiecărei piese în parte, completată desigur, de o diagnosticare macroscopică și/sau microscopică, în funcție de posibilitățile existente. În cazul de față, diagnosticarea a fost macroscopică, în lipsa unui laborator de investigații fizico-chimice.

Pentru prezentarea problematicei a fost ales un eșantion reprezentativ care cuprinde o tipologie diversă. Au fost selectate piese care cuprind o perioadă cronologică extinsă, printre care amintim: ducați, florini și taleri, piaștrii, gürüşii și parale turcești, precum și bani și lei, emisiuni ale regelui Carol I al României. Caracteristica lor comună este materialul din care au fost realizate, în speță argintul, dar care prezintă diferite purități (750-900‰).

Extrem de important pentru problema prezentată este nu numai faptul că tezaurele în cauză au "zăcut" aproape două decenii în beciurile B.N.R. dar și că, în tot acest timp, nu a mai fost făcută nici o verificare a stării lor de conservare, singura operațiune fiind

¹ S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică și combaterea ei*, Ed. Tehnică, Buc., 1972, passim.

² *Ibidem*.

³ S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică și combaterea ei*, Ed. Tehnică, Buc., 1972, passim.

numai una de inventariere strictă, efectuată de funcționarii băncii. Și astfel s-a ajuns ca la retrocedarea lor către C.N.M.C.D. Târgoviște, în anul 1999, în proporție de 60-70 %, monedele să prezinte degradări de tip coroziv sub diferite forme și în diverse stadii de evoluție.

Date de anamneză

Studiile publicate până în anii '80, analizau niște monede într-o stare bună de conservare, prezentând numai aspectul de uzură funcțională datorată circulației monetare îndelungate⁴.

Această stare bună a permis atunci studierea și identificarea facilă a pieselor. Este de presupus, însă, în lipsa unor informații concrete, că monedele au fost totuși supuse unor intervenții minime de conservare-restaurare, înainte sau după includerea lor în patrimoniul C.N.M.C.D. Târgoviște.

În anul 1980, piesele au fost identificate și marcate, conform buletinelor de analiză și marcare corespunzătoare și depozitate respectându-se normele regulamentului bancar. Din păcate, prin această măsură s-a avut în vedere un singur aspect: securitatea. O depozitare care să asigure păstrarea stării de sănătate a pieselor cât mai aproape de cea inițială sau cea existentă la acel moment, probabil că nici nu a fost luată în discuție la vremea respectivă. Și astfel, în perioada anilor 1980-1999, tezaurele au stat în condiții improprii de depozitare precum: plicuri din hârtie obișnuită, cutii din carton obișnuit, saci de pânză. Au fost păstrate fie individual în plic—>cutie—>sac, fie colectiv (cum este cazul emisiunilor lui Carol I), cu sutele, direct în sacul din pânză.

După retrocedarea din anul 1999, s-a trecut la fișarea analitică și a stării de conservare, în scopul stabilirii priorităților la restaurare.

Analizând datele anamnezice disponibile s-a ajuns la concluzia că în majoritatea cazurilor corозиunea este de natură electrochimică. Afirmatia este desigur însoțită de un anumit procentaj de probabilitate, în lipsa investigațiilor fizico-chimice. Așa cum este cunoscut, desfășurarea acestui tip de corозиune este determinată de caracterul neomogen al aliajului ce constituie piesele. Această heterogenitate poate fi determinată de o serie de factori precum:

- straturi de oxizi parțial distruse;
- zone metalice cu diferite tensiuni interne;
- prezența unor impurități în metalul predominant al aliajului, în speță argint.

Corespunzător acestor factori, suprafața metalului poate fi considerată ca o juxtaponere de microzone de compoziție și structură diferite, legate electric prin intermediul masei metalice. Datorită diferențelor menționate, zonele prezintă potențiale electrice opuse, ceea ce determină apariția pilelor locale de corозиune.

⁴ V. Drob, *Un tezaur de monede romane imperiale de la Cătunu, comuna Cornești, județul Dâmbovița*, în „Valahica”, 10-11, 1978-1979, p.125; E. Chirilă, G. Mihăescu, *Tezaurul de la Căpriori, Tîrgoviște*, 1969; R. Gioglovan, I. Avram, *Descoperiri monetare în raionul Tîrgoviște*, S.C.N., I, 1957, pp. 468-469; C. Preda, *Pe marginea unor descoperiri monetare recente*, S.C.N., II, 1958, pp. 380-389; Gh. Poenaru – Bordea, C. Condrea, *Date noi privind tezaurul de la Adîncă, județul Dâmbovița*, în „Acta Valahica”, 3, 1972, p. 108-131.

Printre factorii care influențează și favorizează coroziunea electrochimică amintim:

- factori externi:

- p.H. – ul
- compoziția chimică a mediului agresiv, respectiv conținutul în oxigen sau săruri;
- temperatura;
- condițiile hidrodinamice ale mediului.

- factori interni:

- puritatea metalului (în cazul de față cuprinsă între 750 - 900‰);
- compoziția aliajului (necunoscută în lipsa investigațiilor fizico-chimice);
- starea suprafeței metalice (apar și situații în care piesele se prezintă cu deformări, tăieturi, zgârieturi, creștături sau franjurări);
- tratamentele mecanice sau termice suferite de materialul metalic (informații în acest sens rezultă numai din tehnologia de prelucrare a pieselor; cât privește anumite tratamente aplicate în timpul unor procese de restaurare anterioare predării către B.N.R., nu deținem informații concrete);
- tensiunile interne existente în materialul metalic.

Cu un anumit grad de probabilitate, putem afirma că preponderentă este coroziunea electrochimică de tip atmosferic, într-un mediu specific.

Atmosferele, conțin în mod constant, în afara oxigenului și a umidității, impurități sub formă de suspensii, particule solide, precum și o anumită cantitate de gaze⁵.

Din punct de vedere al coroziunii în cauză, aceste impurități pot fi de trei tipuri:

- a)- active (cloruri, sulfați, azotați, acizi din gudroane, sulfurile alchidice, acid acetic);
- b)- indirect active (funinginea și alte produse similare) care devin focare de coroziune prin absorbția umidității și a gazelor acide din atmosferă;
- c)- inactive (dioxidul de siliciu din praful omniprezent)⁶.

Șansele desfășurării procesului de coroziune sunt în strânsă dependență cu prezența unei anumite umidități atmosferice. Când aceasta depășește valoarea de 70% (ceea ce presupunem că s-a întâmplat și în depozitele B.N.R.), viteza reacției de coroziune este rapidă și proporțională cu timpul. Chiar și în lipsa unor determinări microclimatice din perioada anilor 1980 – 1999, s-a putut ajunge la această concluzie, cunoscut fiind faptul că la o U.R. < 50%, reacțiile de coroziune, indiferent de natura lor, sunt practic inexistente.

De asemenea, se presupune că la emisiunile monetare ale lui Carol I (50 bani, 1 leu, 2 lei, 5 lei) cu o puritate a argintului între 835- 900 ‰, deoarece au fost păstrate cu sutele în același sac din pânză și aflându-se în contact direct unele cu altele, a avut loc, odată cu apariția coroziunii și procesul de migrare a acestora de la piesele bolnave la cele sănătoase. S-a ajuns astfel, la un atac de coroziune “în bloc” care, în lipsa aplicării unor intervenții urgente de restaurare, risca să devină o masă compactă din care nu ar mai putea fi individualizate monedele de sine stătătoare.

⁵ S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică și combaterea ei*, Ed. Tehnică, Buc., 1972, p. 54.

⁶ *Ibidem*, p. 96.

Tipuri de degradări

În urma verificărilor macroscopice, în vederea întocmirii fișelor de conservare, s-a ajuns la concluzia că piesele care prezintă degradări de tip coroziv sunt cele cu puritate scăzută a argintului, cuprinse între 750-835 %. Ca tipologie, amintim monedele turcești ale secolului al XVII-lea (piaștrii, gürüşii, parale, yusluk, etc), emisiunile lui Carol I (50 de bani, 1 leu, 2 lei, 5 lei), unele monede occidentale (taleri, florini) și un procent relativ scăzut reprezentat de drahme, didrahme și tetradrahme.

Cele mai frecvente cazuri au fost straturi de diferite grosimi de sulfură de Ag (?) cu culori variind de la maro-galbui și negru –maroniu, mergând până la negru lucios cu reflexii albastrii sau verzui. În general, aspectul este discontinuu și neuniform, dar și sub formă peliculogenă, uneori cu tendințe exfoliante. A fost întâlnită și situația în care piesele prezentau coroziune sub formă de “plăgi” cu contur precis, probabil cu afectarea în profunzime a miezului metalic (planșa nr. I). De asemenea, a fost întâlnită și coroziunea de tip “Pitting” care, în lipsa unor intervenții de restaurare cu regim de urgență și prioritate, va duce inevitabil la perforații, mergând uneori până la dezintegrarea masei metalice.

În funcție de compoziția aliajului, de tehnicile de prelucrare și finisare, de reacția suprafeței metalice la contactul cu mediul (U.R., temperatură, concentrația de praf, etc.) monedele prezintă diferite tipuri de degradări corozive aflate în diverse stadii de evoluție. Ceea ce se presupune însă, este faptul că în majoritatea cazurilor este vorba de un atac de coroziune evolutiv. Acesta nu poate fi stopat și neutralizat decât în cadrul unui proces de restaurare, cu condiția ca acesta să nu fie unul empiric⁷.

Finalul procesului de restaurare, trebuie obligatoriu să cuprindă conservarea pieselor prin folosirea de substanțe peliculogene cu bună aderență în vederea eliminării contactului direct obiect-mediu⁸.

Un astfel de proces de restaurare specializat a fost inițiat și, pentru a evidenția acest fapt anexam planșele IV,V și VI, unde se pot observa bunele rezultate obținute asupra procesului de coroziune preexistent.

Măsuri de conservare preventivă postrestaurare

a) - depozitarea în plicuri din foiță cristal neutră din punct de vedere chimic de tip Mylar sau Melinex, care vor elimina contactul direct piesă - manipulator;

b) - ulterior, depozitare în casete special confecționate, în cadrul unui depozit cu circuit închis, sau a unui cabinet numismatic cu circuit deschis perfect controlabil printr-un regulament bine stabilit;

c) – folosirea în interiorul casetelor, cu notă de ordin preventiv, a V.P.I (inhibitorilor volatili de coroziune);

d) - alături de V.P.I. mai pot fi folosiți produși aminici, cu bune rezultate în combaterea sulfurării, prin depunerea pe suprafața metalului a unui strat protector invizibil sub formă de peliculă uniformă cu o bună aderență;

e) - spațiu lipsit de praf;

⁷ Octavian Paul Dan, Călin Bobic, Dorin Barbu, *Probleme de completări la argintăria uzuală de secol XVIII-XIX*, în „Peuce”, XIII, Conservare-Restaurare, Tulcea, 2000, p. 189-191.

⁸ *Ibidem*.

f) - U.R. max. 40 % cu evitarea variațiilor bruște ale temperaturii (ideal în această situație ar fi achiziționarea sistemelor de aer condiționat cu echipament de filtrare a aerului; bune rezultate mai pot fi obținute și prin folosirea umidificatoarelor și dehumidificatoarelor locale cu aceleași sisteme de filtrare);

g)- eliminarea manipulărilor inutile prin realizarea unui sistem de evidență bazat pe întocmirea cataloagelor tipologice și topografice, având la bază, desigur, fișele analitice și de conservare-restaurare (obligatoriu însoțite de imagini relevante) care să asigure necesarul de informație, indiferent de natura activității pentru care poate fi solicitată oricare dintre piesele aflate în acest regim de depozitare.



a



b

Planşa I. a) monede turceşti din argint înainte de restaurare; b) monede turceşti din argint după restaurare.



a



b

Planșa II. a) emisiune monetară Carol I, înainte de restaurare; b) emisiune monetară Carol I, după restaurare.

DE LA EMPIRISM LA RESTAURAREA ȘTIINȚIFICĂ

Daniela IAMANDI*

Résumé:

La restauration, en général, est une activité qui suppose des difficultés, en commençant avec le choix des matériaux, qui seront employés pendant les étapes de l'intervention directe, jusqu'à l'exécution finale. Mais les causes de l'apparition des formes de dégradation pour un récipient en céramique, identifiées pendant toute la période de son existence, en partant du moment de sa découverte, sont dues en grande partie au facteur humain, en commençant avec l'archéologue, le conservateur de la collection, le surveillant et jusqu'au restaurateur, le dernier en étant le responsable de la déficitaire forme de restauration.

Mots clé:

restauration, dégradation, compatibilité, réversibilité

Activitatea de restaurare își are începuturile la sfârșitul secolului al XIX-lea, perioadă în care materialele folosite pentru restaurarea bunurilor de patrimoniu prezentau caracteristici limitate referitor la compatibilitatea și reversibilitatea produselor utilizate dar care, pentru acele vremuri de început, au reprezentat soluții salvatoare pentru soluționarea problemelor legate de starea de conservare a pieselor.

Plecând de la ideea realizării unei documentații relevatoare în domeniul identificării substanțelor și materialelor de care au beneficiat de-a lungul timpului specialiștii în domeniul restaurării, am încercat să clarific necesitatea menținerii unei permanente căutări în direcția găsiți acelor produse care să faciliteze aplicarea și finalizarea unor etape importante pentru obiectele care au fost și continuă să fie restaurate. Puține sunt articolele publicate în România până în anii '80 în care sunt precizate atât etapele parcurse cât și materialele care au fost folosite în restaurarea pieselor. Pentru majoritatea cazurilor, informațiile necesare în această direcție ne sunt oferite de însăși obiectele restaurate, care au supraviețuit datorită unor intervenții de restaurare repetate sau datorită stării precare în care se află, au fost abandonate pe rafturile depozitelor.

Dacă punem în balanță starea în care se află obiectele descoperite prin anii '60-'70, asupra cărora nu s-a intervenit decât prin curățiri sumare, cel mult spălări, și multitudinea de piese restaurate empiric, în unele cazuri chiar grosier, putem constata cu ușurință starea deplorabilă în care se află, în prezent, cea de-a doua categorie de obiecte, care a suferit o deteriorare mult mai accentuată decât a avut-o inițial.

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște, str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, Dâmbovița, e-mail: iamandi_daniela@yahoo.com

Pentru a exemplifica constatările menționate, m-am oprit cu studiul asupra colecției de ceramică arheologică a Complexului Național Muzeal “Curtea Domnească” din Târgoviște, instituție în al cărui laborator de restaurare ceramică-metal îmi desfășor activitatea. Multitudinea de vase ceramice care se află pe lista urgențelor privind restaurarea, m-au determinat să identific cauzele care au condus la starea avansată de degradare în care se află acestea.

Un prim factor de deteriorare îl reprezintă adezivii folosiți pentru lipirea fragmentelor ceramice. Până în anii '80 pentru reîntregirea vaselor s-a folosit o pastă obținută din peliculă de celuloid dizolvată în acetonă, pastă a cărei vâscozitate avea un timp limitat de aplicare, cu rezistență mecanică precară în timp. Pe de altă parte, curgerile adezivului pe pereții vasului conferă acestuia un aspect de pătare inestetic (vezi studiu de caz). Îndepărtarea acestui tip de adeziv este dificilă, deoarece pelicula s-a fixat în porii ceramicii, aderând, cu precădere, la piesele lucrate manual.

Un al doilea tip de adeziv folosit la lipirea fragmentelor până în anii 2005 îl reprezintă poliacetatul de vinil, adeziv care a avut o paletă mai largă de folosire, în sensul că l-am regăsit și la lipirea obiectelor de natură organică – lemn, materiale dure de origine animală (os, corn, fildeș). Inconveniente remarcate în cazul acestui tip de adeziv țin de rezistența scăzută în timp și de tendința de desprindere din zona de îmbinare, în situația în care umiditatea relativă a spațiului de păstrare atinge valori ridicate. Fiind un produs pe bază de apă, poliacetatul de vinil este ușor de îndepărtat dacă piesa sau fragmentele în cauză sunt imersate în recipiente cu apă caldă. Cel care înlocuiește în prezent adezivul mai sus menționat, este rășina din gama “Bison”, ale cărei caracteristici îl recomandă ca fiind un produs compatibil cu natura și structura pieselor din ceramică, lemn, os, corn și din fildeș. Având o rezistență mare în timp, pelicula aplicată pentru lipirea fragmentelor poate fi îndepărtată ulterior doar dacă se folosește ca dizolvant acetona. Deci rezistența porțiunilor lipite nu poate fi influențată de factorii microclimatici ai mediului ambiental.

O altă categorie de produse utilizate în restaurarea obiectelor ceramice, este reprezentată de ipsosuri, folosiți pentru a reda forma completă a pieselor. Calitatea și maniera de aplicare corectă a acestui material poate constitui un subiect pe seama căruia ar trebui ca specialiștii în domeniu să reflecteze. Cu certitudine, este de dorit ca astfel de operațiuni de restaurare, respectiv de plombare a zonelor lacunare, să fie executate doar de acei restauratori cu reale abilități în această direcție, întrucât depozitele muzeelor abundă în piese ceramice restaurate într-o manieră grosolană, al căror aspect le limitează posibilitatea de a fi valorificate expozițional.

Preocupată de toate problemele mai sus semnalate, am încercat să salvez, pe cât posibil, o serie de piese ceramice aflate într-o astfel de stare precară, utilizând materiale și tehnici moderne. Alături de rășina din gama “Bison”, folosită la lipirea fragmentelor, un alt material întrebuițat în restaurarea acestei categorii de bunuri, și care vine să înlocuiască ipsosul, este chitul Ceresit 33, un produs ale cărui caracteristici, timpul scurt de întărire, plasticitate, granulometria pulberii, permit ca operațiunea de plombare a porțiunilor lipsă să fie una de calitate superioară. Mai mult chiar, produsul, fiind comercializat în diferite nuanțe, face posibilă diminuarea discrepantei dintre culoarea originală a vasului și culoarea albă a ipsosului folosit în trecut. Plomba realizată cu chitul Ceresit 33 poate fi integrată cromatic cu culori acrilice pe bază de apă care formează după uscare o peliculă rezistentă la manipulări. Dacă se ajunge în situația în care porțiunea plombată și colorată să fie zgâriată, fondul închis al chitului minimizează defectul, permițând păstrarea piesei cu un astfel de aspect.

În final, consider că remedierea tuturor acestor aspecte legate de degradarea pieselor ceramice revine în sarcina generațiilor actuale de restauratori, care au astfel un concludent exemplu de cum vor ajunge obiectele restaurate în prezent dacă nu se va ține cont de gravitatea formelor de degradare determinate de materialele și produsele folosite în restaurarea acestei categorii de obiecte.

STUDIU DE CAZ. MANIERA DE INTERVENȚIE EMPIRICĂ/MODERNĂ PRIVIND RESTAURAREA A DOUĂ VASE CERAMICE

I. VAS BITRONCONIC CU O TORTIȚĂ, descoperit la Geangoești, jud. Dâmbovița, în anul 1960. Dimensiuni: înălțimea, diametru maxim.

- STAREA PIESEI ÎNAINTE DE RESTAURARE

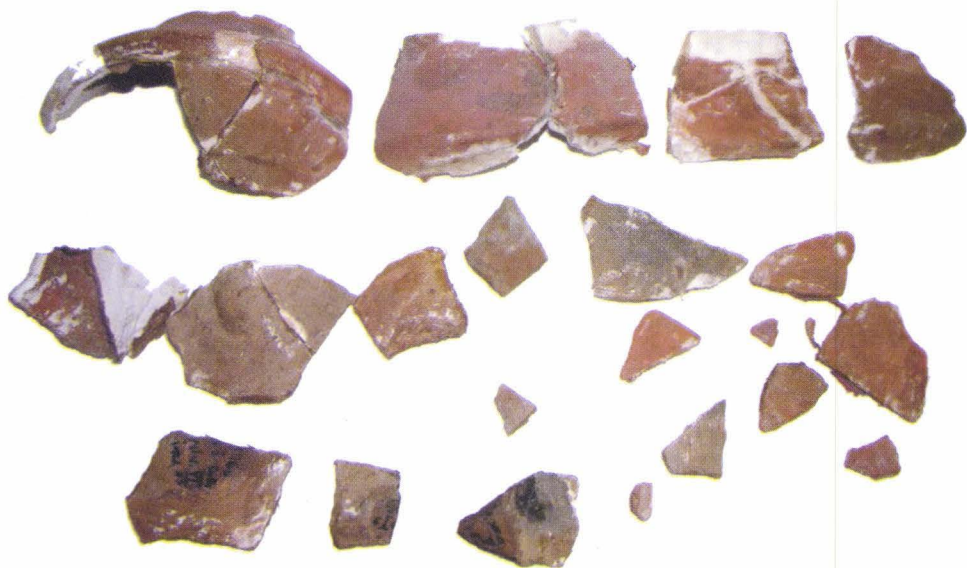


Fig. 1. *Vas în stare fragmentară*

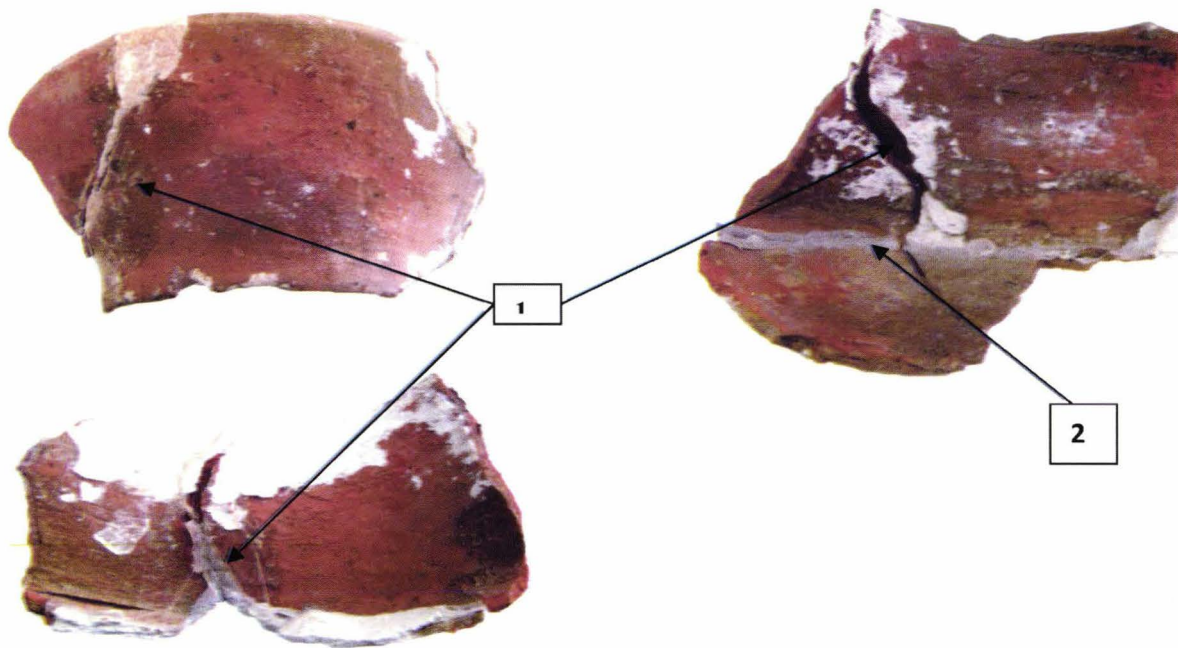


Fig. 2. *Imagini de detaliu din zonele de lipire a fragmentelor.
Adezivul folosit fiind:
1. peliculă de celuloid; 2. peliculă de poliacetat de vinil*

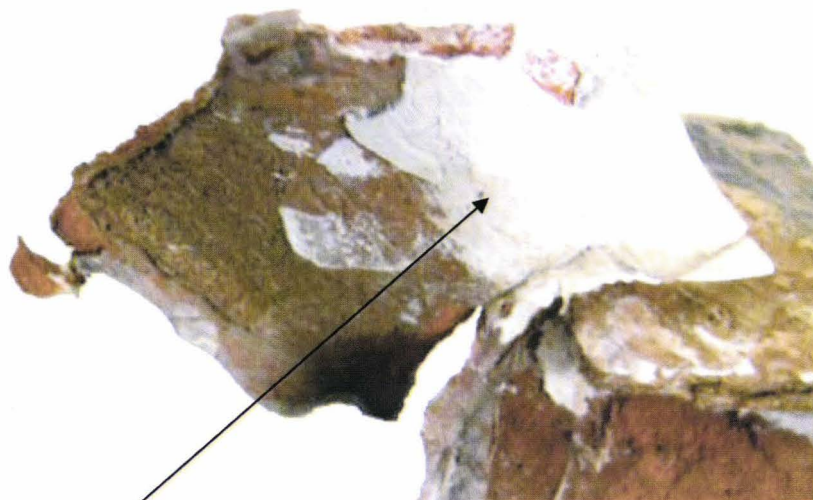


Fig. 3. *Aspecte ale unei restaurări grosiere-porțiuni substanțele (2-3 cm) din suprafața originală a piesei sunt acoperite cu ghips.*

- ASPECTUL VASULUI ÎN URMA INTERVENȚIILOR MODERNE DE RESTAURARE

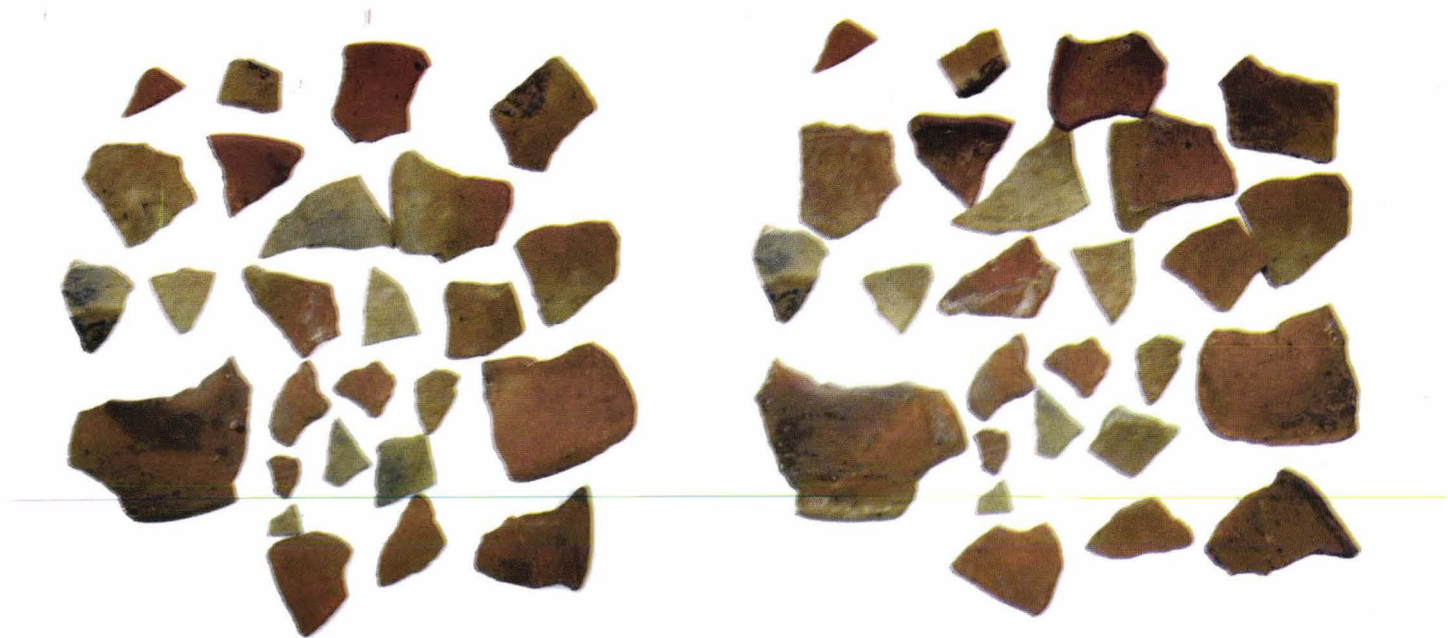


Fig. 4. *Starea fragmentară a vasului, după etapa de spălare (imagini față-verso)*

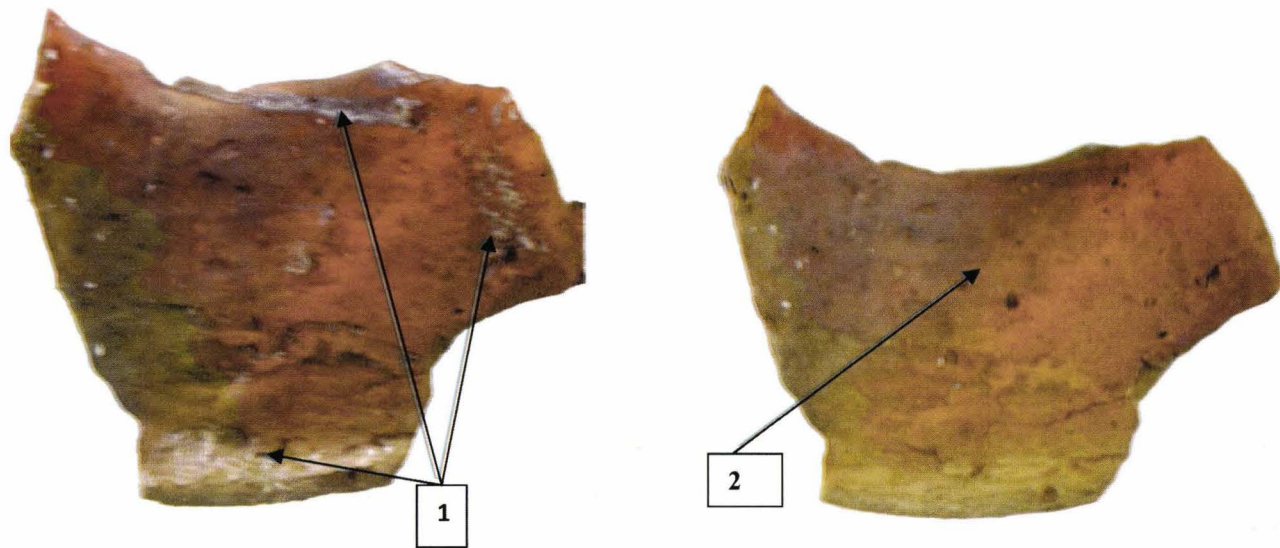


Fig. 5. *Fragment: 1. cu urmele peliculei de celuloid; 2. după îndepărtarea peliculei de celuloid*



Fig. 6. *Lipirea fragmentelor s-a realizat cu rășină Bison*



Fig. 7. *Vasul după etapa de plombare*



Fig. 8. *Vas, faza finală*

II. CASTRON ENEOLITIC, descoperit la Geangoești, jud. Dâmbovița, în anul 1960. Dimensiuni: înălțimea 6,5 cm; diametru maxim 10 cm. Prezintă decor în zona diametrului maxim, patru grupe de câte trei proeminențe

- STAREA PIESEI ÎNAINTE DE RESTAURARE

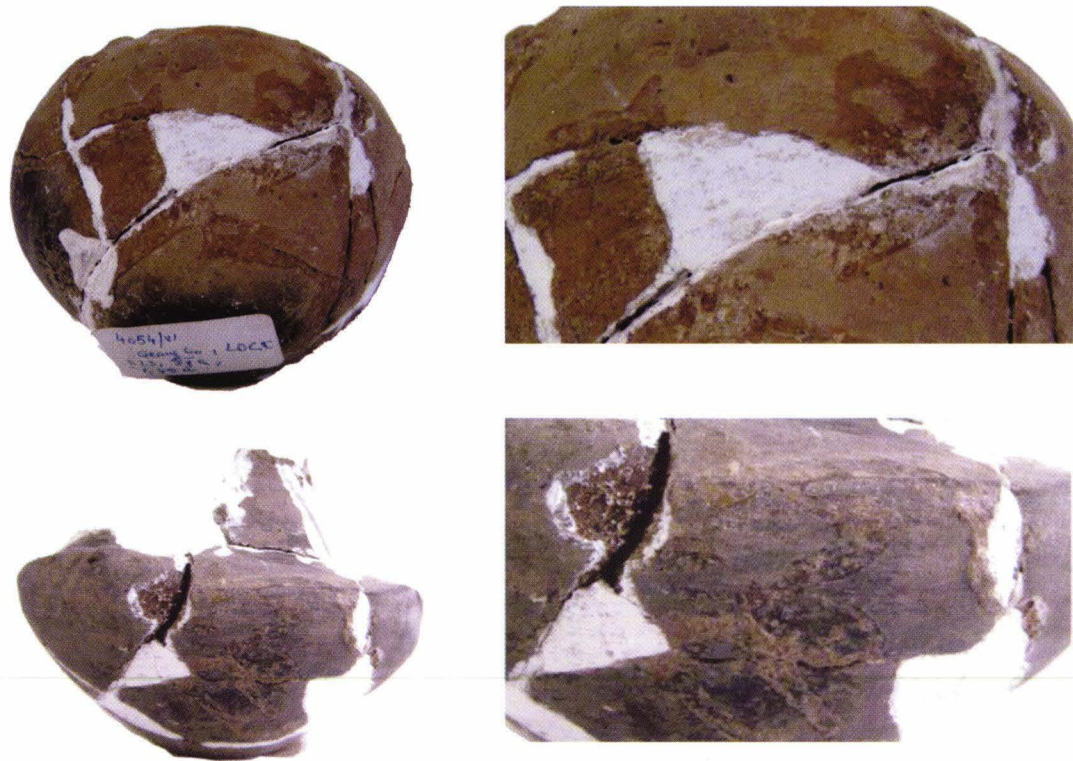


Fig. 9. *Aspectul inestetic determinat de curgerea peliculei de celuloid din zonele de îmbinare ale fragmentelor.*

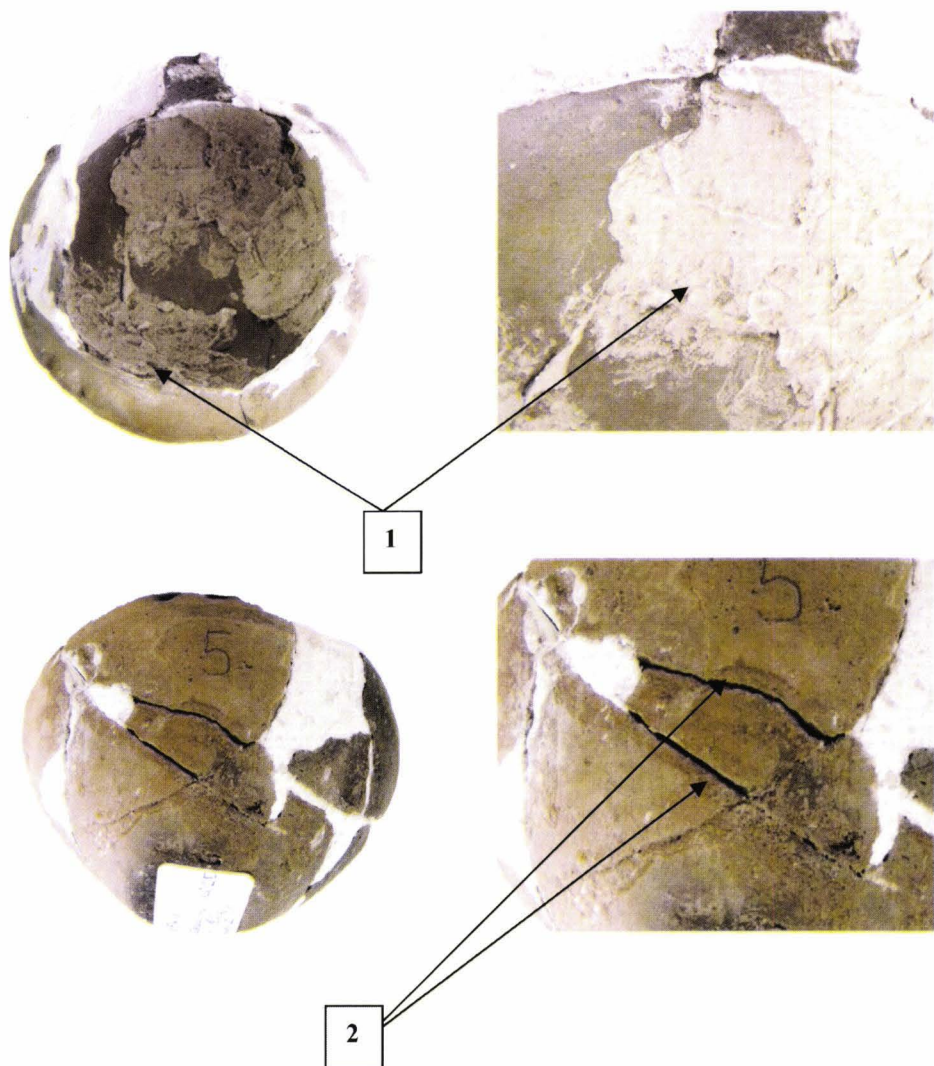


Fig. 10. *Aspecte privind restaurarea grosieră și deficitară a castronului.*

1. *plombarea fără finisaj din zona interioară a vasului*
2. *plombarea deficitară la partea de exterior a vasului*



Fig. 11. *Fragmentele
castronului după spălare,
prezentă fiind pelicula
de celuloid*



Fig. 12. *Fragmentele vasului după îndepărtarea peliculei de celuloid*



Fig. 13. *Aspectul castronului după etapa de lipire a fragmentelor cu rășină Bison*



Fig. 14. *Castronul după etapa de plombare*



Fig. 15. *Castronul, stadiul final*

PROCESELE DE ÎMBĂLSĂMARE ÎN LUMEA ANTICA

Georgiana-Mădălina STOIAN *

Abstract:

The egyptians embalmed their dead, and the processes which they employed were sufficiently perfect to secure them indefinite preservation. This is a fact of which the pyramids, the caverns, and all the sculptures of Egypt offer irrefragable proofs. But what were the causes and the origin of this custom? The answer to this question remains just another mistery, because of the absence of valid documents, each one explains according to the bias of his mind, or the nature of his studies, a usage, the origin of which is lost in the night of time.

Using the base created by the ancient sources, it is tried to define and understand the motives of this complexe process of mumifying.

Key words:

embalming, next life, medicine, superstition.

Deoarece peste tot există ignoranță, necunoaștere, semne peste puterea umană de înțelegere, cauzele și procedeele de conservare a corpurilor neînsuflețite au rămas un mister. De aceea, în cruciada de regăsire a acestora, se pot crea raportări la autorii antici pentru a putea studia condițiile climatice și alți factori ce au stat la baza îmbălsămării la egipteni.

Unul dintre antici informează cum egiptenii îndurau toate durerile în timpul îmbălsămării, deoarece se credea că sufletul decedatului încă sălășluiește în trup. Cassien pe de altă parte, afirma că aceștia au inventat această metodă deoarece erau incapabili de a-și incinera morții, în perioada inundațiilor. Herodot¹ observa cum îmbălsămarea avea ca principal scop asigurarea trupului de a nu fi devorat de animale: "Ei (egiptenii) nu le incinerau (cadavrele), nu le îngropau, de teama că ar fi devorate de viermi, iar focul era considerat o fiară sălbatică de care se temeau".

O anumită milă și respect față de morți, potrivit spuselor lui Diodorus Siculus², erau sentimentele ce i-au inspirat pe egipteni să își îmbălsămeze defuncții. De Maillet³, în cea de-a zecea scrisoare către Egipt, vorbește doar despre un motiv religios care ar sta la originea mumificării: "Preoții și Marii Învățați egipteni își îndoctrinau enoriașii că, după o anumită perioadă de timp, pe care aceștia o estimau la 30-40.000 ani, va avea loc Epoca Marii Revoluții, când pământul își va redobândi existența, iar sufletele lor se vor întoarce în trupurile bine întreținute. Dar pentru ca acest lucru să aibă loc, după

* Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Departamentul de Arte, Specializarea Conservare-Restaurare, anul I.

¹ Herodot, *The thirth book of Egypt*, p.2

² Bory de Saint Vincent, *Essay on the Fortunate Islands*, Embalming of the Guanches, p. 18.

³ Francois De Maillet, *The tenth letter upon Egypt*, p. 2.

moarte, pentru cei ce își doreau reîncarnarea, două lucruri erau absolut necesare: în primul rând, trupurile să fie foarte bine conservate, pentru ca sufletele lor să învieze; iar în al doilea rând, atâta vreme cât sufletul era departe de trup, acestuia trebuiau să i se aducă multe ofrande de către rude și prieteni, ce se vor ruga ca toate greșelile făcute în prima ședere pe pământ să îi fie iertate. Cu aceste condiții îndeplinite, sufletelor separate de trupurile lor li se va permite reîncarnarea după marea revoluție anticipată, iar toți cei apropiați defunctului vor învia și vor deveni atunci nemuritori. Vor avea privilegiul de a comunica liber cu animalele pe care le-au prețuit, numai dacă și ele vor fi la rândul lor mumificate. Ca un rezultat al acestei credințe, foarte multe păsări, pisici și alte animale au fost găsite îmbălsămate cu aceeași grijă și pricepere ca și defunctul. Aceasta era ideea fericirii absolute pe care toți doreau să o dobândească în noua lor viață. În așteptarea reînvierii, sufletele erau captive în încăperea în care trupul își găsisese odihna eternă. Consider acest sentiment – al despărțirii de cei dragi – ca o afecțiune ce continua și după moarte. De vreme ce moartea nu are limite și nu iartă pe nimeni – neținând cont nici de dragoste, nici de prietenie – egiptenii căutau o separare cât mai puțin dureroasă, știind că sufletele celor dragi vor rămâne, prin mumificare, mereu aceleași. Iubirea, tandrețea și prietenia nu se vor termina odată cu trupul neînsuflețit, ci vor continua dincolo de orice mormânt”.

Bory de Saint Vincent în cartea sa ”Îmbălsămarea incașilor” adăuga: ”Obiceiul îmbălsămării morților, care era tradițional atât în cultura egipteană, cât și în cea incașă, este un lucru valoros, fiind dovada profundeii sensibilități pentru continuitate. Scoate la iveală o guvernare inteligentă, plină de solidaritate”⁴.

Sentimentele, cu care autorii au citat originea îmbălsămării la egipteni, existau în fiecare locuitor, privite la modul general sau individual. Se putea recurge la îmbălsămarea trupurilor din motive de superstiție, din motive de salubritate, sau dintr-o afecțiune instinctivă de a urma sarcina sacră. Dar nici unul dintre aceste motive nu deține un caracter general, care ar putea explica popularitatea acestui ritual. Sentimentele nobile de afecțiune, respect, venerație au fost, de fapt, cele prioritare. Cu ajutorul acestora au fost puse bazele artei admirabile de mumificare.

Natura, într-un anume fel, cu soarele torid, a dat ideea modului de conservare a cadavrelor umane și animale. Când viața încetează, corpul acestora suferă un proces natural de descompunere, elementele componente se separă, transformându-le într-o materie anorganică.

Valorilor climatice care ajungeau să atingă anumite limite higrometrice, la care se adaugă prezența oxigenului reprezintă factorii care duc la descompunerea materiei organice. Dar, la o anumită temperatură, procesul de fermentare nu se desfășoară la fel pentru toate ființele vi, acesta variază în funcție de specie, de constituție, după legi insuficient determinate. Ceea ce este important la aceste legi, în relație cu arta îmbălsămării, este faptul că anumite condiții climatice pot fi favorabile conservării unui trup, sau pot da greș în conservarea altuia.

Anticii au observat cum diversitatea regională a contribuit foarte mult la diferențierea mumiilor și aceasta fiind în funcție de calitatea îmbălsămării. Potrivit lui Camerarius, exista o mare diferență între corpurile care au aparținut europenilor și cele ale orientalilor. Datorită temperaturii foarte ridicate, cadavrele orientalilor sunt mai bine conservate deoarece nu au fost supuse unei descompuneri rapide (cazul

⁴ Bory de Saint Vincent, *op. cit.*, p. 11.

europenilor). Exemplul oferit de Ammian Marcellini este o dovadă incontestabilă: "La patru zile după lupta dintre perși și romani, cadavrele celor din urmă cu greu puteau fi recunoscute; cadavrele perșilor, din contră, se uscaseră fără umiditate și fără urme de alterare"⁵.

Teologii din Insula Creta dădeau o nouă întrebuintare trupurilor îmbălsămate, mai ales în medicină. Aceștia nu reprezintă singura sursă care atestă această ipoteză, ci și Dioscorid le împărtășea opinia: încălzirea și uscarea trupurilor produce un miros benefic pentru durerile de cap, migrene severe, epilepsie- un antidot împotriva otrăvurilor de orice fel- mușcături ale animalelor veninoase, în limpezirea sângelui, rupturi ale vaselor de sânge, cheaguri, etc. Într-un cuvânt, nici un alt remediu nu era mai eficient pentru corpul uman, decât însuși corpul uman descompus⁶.

"Pissasphaltum", în traducere - mumia arabă, după afirmațiile lui Separion și Avicenna, nu sunt bune, deoarece mirosul este dezagreabil și nu posedă nici o virtute în afara amestecului de smoală și asphaltum⁷.

Andrew Gryphius învață că o mumie trebuie să fie roșiatică, deschisă, cu un anumit miros, dar cum materialele de îmbălsămare sunt foarte variate din punct de vedere calitativ, mumiile sunt mai mult sau mai puțin conservate, uneori chiar otrăvitoare. Printre alte formule de mumificare, interesantă este cea prezentată de Crollius: "Alegeți cadavrul unui spânzurat, de preferință roșcat, deoarece are sângele subțire. Carnea se impregnează cu produse aromatice și se umple cu sulf și balsam; veți prepara pe bucăți carnația acestui decedat, pe care o veți curăți de vene, artere, grăsimi și apoi o veți limpezi cu esență de vin. După care expuneți la soare și lună pentru două zile, pe vreme molatică, călduroasă pentru ca razele soarelui să exalte porii pielii. Ungeți cu mirt, aloe, șofran, pe baza rețetei lui Paracelsius. Înainte de asta, trupul trebuie uns cu balsam, ținut într-o cadă plină cu esență de vin și sare, care formează ele însele un balsam și conservant natural. La sfârșit scoateți trupul, lăsați-l să se scurgă și uscați-l la soare. Pielea astfel preparată va oferi o mumificare excelentă"⁸. În ceea ce privește folosirea mumiei în medicină, este unul dintre cele mai ciudate și extravagante abuzuri ale empiricului, mumia lui Crollius fiind privită ca o îmbunătățire a modului de realizare a acesteia. Artă îmbălsămării la egipteni și încași a atins perfecțiunea și nu au mai putut fi întrecuți.

Istoricul antic Herodot este cel care tratează cu lux de amănunte practica mumificării: "În Egipt sunt persoane cărora le este încredințată sarcina de mumificare; ei se numesc mumificatori. Atunci când le este adus un corp, ei le arată cunoscătorilor modele de îmbălsămare, de la extravagant, costisitor, până la o metodă ieftină și mai rapidă. Urmează un exemplu de mumificare superioară: prima dată extrag creierul, care îl sfărâma pentru a se scurge prin fosele nazale, cu ajutorul unui instrument lung și curbat. Apoi se introduc substanțe aromatice în cutia craniană. Următoarea etapă implică incizia de-a lungul coastelor cu o piatră etiopiană ascuțită. În acest timp trupul stătea întins pe sol, iar scribul marca pe partea stângă porțiunea care urma a fi înlăturată. Cel care realiza incizia, tăia cu atenție cu piatra etiopiană, pe urmele desenului. Acest ritual era privit cu interes de către asistenți, care considerau un privilegiu faptul că, la un moment dat, lor le va reveni această onoare. Prin

⁵ J. N. Gannal, *History of embalming*, cap. 1, p. 22.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

deschizătura toracică se scoteau intestinele, se spălau cu esență de vin și se puneau într-un vas, iar restul trupului, se curăța și îmbălsăma.⁹ Prima etapă a îmbălsămării propriu-zise era umplerea abdomenului cu mirt, bambus și parfumuri, cu excepția tămâiei, în care se îmbiba ulterior. După această ungere internă, corpul se învelea în sare natron timp de 70 zile (natronul, cu rol de conservant, usca părțile limfatice, care conțineau grăsimi. Dar se mai consideră că mumificarea în natron se realiza la început și nu după tămâiere, deoarece în amestec cu gumele-rășini, natronul s-ar fi saponificat și ar fi distrus efectul aromaticelor). După cele 70 zile, trupul se spăla și se îmbrăca integral în feșe de lână sau bumbac, care la rândul lor erau îmbibate în gumă arabică, cu rol de adeziv și operația era astfel finalizată. În același timp cu etapa de mumificare, se realiza sarcofagul într-un stil personalizat, cu însemne și picturi din timpul vieții defunctului. Operație de mumificare presupunea o muncă laborioasă și costisitoare. Cei care doreau să evite costurile ridicate apelau la o altă metodă mai rapidă. Cu ajutorul unor seringi se injecta în trup un lichior pe bază de cedru, totul fără incizii sau înlăturare a organelor interne. Trupul era apoi îmbălsămat în natron timp de 70 zile. În ultima zi, îmbălsămătorii scoteau conținutul tot prin injectare. Licoarea introdusă inițial era atât de concentrată, încât dizolva organele interne și intestinele, care ieșeau o dată cu restul fluidului. Natronul degresa corpul, rămânând doar pielea confiată pe oase. Apoi trupul era returnat familiei.

A treia metodă de mumificare era aplicată celor din clasa inferioară a societății. Se injecta trupul cu un fluid numit "surmata", iar mai apoi se puneau în natron pentru 70 zile.

Pentru a termina discuția cu un fapt universal cunoscut, mumiile conservate timp de mii de ani în cavernele egiptene se alterează și se distrug imediat atunci când sunt transportate spre Europa unde, datorită condițiilor climatice total diferite față de cele din Egipt, ajung să sufere alterări importante. Aceste constatări au arătat că nu este de ajuns să fie cunoscute tehnicile îmbălsămării dacă nu sunt prezenți și factorii externi responsabili de conservare lor. Pe de altă parte, metodele de îmbălsămare au variat în funcție de timp, de loc și de anumite circumstanțe. Etiopienii trăiesc în țara în care se găsește cea mai variată gamă de rășini vegetale, de aceea ei izolau trupul într-o masă topită de materie transparentă, aderentă, care să le conserve trupul asemenea unei insecte captive în rășina de ambră. Cadavrele s-au păstrat intacte și se întrevăd prin substanța solidificată. Acest mod de conservare i-a condus pe unii la concluzia că etiopienii își păstrau defuncții în sticlă¹⁰.

În secolul al XIX-lea oamenii moderni au adoptat un alt mod de preparare, iar în prezent, procesul de îmbălsămare a suferit importante adăugiri mult mai complexe. În Dicționarul de Medicină¹¹, M. Murat stabilește regulile îmbălsămării: "Înainte de a începe această operație este necesar să fie procurate următoarele produse: alcool saturat cu camfor, oțet cu camfor, un verni compus din balsam de Copaiba fluid, uleiuri de lavandă, aspic, alcool saturat cu protoclorid de mercur, o pudră de bronz, sare gemă, cascarilla, mentă, benzoin, camfor, smoală. Toate aceste substanțe sunt amestecate și aduse în stare de pudră fină, care la rândul ei este diluată cu uleiuri esențiale, produsul obținut constituind unul dintre conservanți. Din acest amestec, pudra de bronz reprezintă circa jumătate, iar sarea ¼. La dispoziția îmbălsămătorului trebuie să stea

⁹ Porphir, *De abstinencia ab esu animalium*, cartea XVII, p. 329.

¹⁰ J. N. Gannal, *op. cit.*, p. 35.

¹¹ M. Murat, *Medicine Dictionary*, vol. 25, Paris, 1835, p. 265.

bandajele, lâna, bureții, ceara și câteva găleți cu apă proaspătă. Pieptul și bazinul defunctului trebuiesc deschise cu incizii largi, iar conținutul lor trebuie extras. Creierul este înlăturat prin incizarea scalpului, în mod circular, urmărind structura osoasă a craniului. Dacă se dorește a fi păstrat tubul digestiv, incizia trebuie realizată pe lungimea lui, se spală și se curăța cu oțet camforat, după care se continuă operațiunea cu alcool pe baza de camfor. Inciziile largi se realizează în interiorul cavităților și la extremitățile acestuia”.

În afara procesului de îmbălsămare, un alt rol la fel de important l-a avut microclimatul cavernelor în care se depuneau defuncții, așa numitele camere mortuare. Aceste camere, spunea Pelletan, ferite de inundația anuală a Nilului, au fost primele morminte descoperite în Theba. Întreaga lor suprafață, încă de la intrare, era acoperită cu sculpturi și picturi în frescă. Fresca era executată după modelul egiptean, împărțind picturile în canoane de reprezentare suprapuse. Sculptura, pe de altă parte, era în basorelief, acoperită de cele mai multe ori, cu o culoare vie, care s-a conservat foarte bine (pigmenții folosiți erau verdele de crom, lapis-lazuli, pământuri, ocru, siene). Pictura se bucura de existența perspectivei, corpurile erau reprezentate integral, din față, chipul din profil. Desenul respecta întotdeauna proporția corpului uman și era caracterizat de perfecțiunea liniei, ceea ce evidenția munca pe care artistul a depus-o. Acesta este un sumar al condițiilor existente în aceste spații, înainte de a prezenta procesul în sine.

Herodot, Diodorus Sicculus și Porphir, care au tratat amănunțit funeraliile egiptenilor, oferă informații despre primele instrucțiuni:

Herodot afirma că ”Aceasta era maniera de funeralii: atunci când omul a decedat, soțiile sale îi acopereau capul și chipul în nămol; defunctul era păstrat în casă, iar ele ieșeau în drum să anunțe nefericitul eveniment. După acest ritual puteau duce trupul în locul unde urma a fi îmbălsămat”¹².

Diodorus Sicculus¹³ înfățișează o altă ceremonie valabilă: ” Rudele decedatului fixau data ceremoniei, pentru ca judecătorii și prietenii să poată asista atunci când defunctul va ”trece” în Viața de Apoi, simbolizată de ”trecerea lacului”. Judecătorii, în număr de 40 formau un semicerc în jurul lacului. O barcă se apropia de țărm, urmând să se oficializeze ritualul, iar în ea era un marinar pe care ei îl numeau ”Charon”. Înainte de a așeza sarcofagul în barcă, fiecare judecător trebuia să comenteze toate faptele pe care defunctul le-a făcut în timpul vieții. Dacă la final ajungeau la concluzia că și-a îndeplinit rolul existențial, îl elogiau și îl cinsteau. Apoi trupul era eliberat pe lac, simbolizând trecerea în lumea de apoi”.

Din dorința eternizării sentimentelor, din respect, sau poate doar datorită sacralului – profan, cert este că practica mumificării la vechii egipteni a creat o nouă imagine a eternității, cea a reîncarnării care a lăsat o amprentă incontestabilă asupra civilizațiilor viitoare, până în prezent.

¹² J. N. Gannal, *op. cit.*, p. 12.

¹³ Diodorus Siculus, *Cartea I*, vol. 1, p. 102.

COLECȚIA MEMORIALĂ “VASILE BLENDEA”. DIN ISTORICUL UNEI COLECȚII

Dumitra BULEI*

Abstract:

The paper “Memorial House Vasile Blendea” presents the house of the sculptor Vasile Blendea that reunites works of sculpture, paintings, graphics, drawings, in which is presented the history of Târgoviște, through monuments and voivodes, landscapes and streets, ordinary people and historic and cultural personalities, writers and teachers.

In this place are gathered a lot of objects, furniture, textiles, pictures, books, personal belongings used in his artistic activity of sculptor and writer.

A subchapter of the article speaks about Vasile Blendea as an important artist of Târgoviște.

Casa memorială “Vasile și Emilia Blendea”, deschisă în septembrie 2002, pe strada Poet Grigore Alexandrescu nr.24, în Târgoviște, orașul în care a trăit și creat sculptorul, pictorul, restauratorul de frescă bisericească, cetate de scaun a țării care l-a marcat prin aura istorică, dar și prin oamenii obișnuiți ai urbei, prin străzi sau case, monumente, peisaje sau personalități ale vieții culturale, voievozi sau eroi ai neamului, se prezintă astăzi vizitatorului ca un reper important pe harta ofertei culturale târgoviștene și nu numai.

Situată în perimetrul istoric și în imediata apropiere a Curții Domnești, emană atmosfera trăită de artist, atât prin lăcaș, dar și prin povestea omului și a exponatelor extrem de vii, căci Blendea surprinde în permanență eternul omenesc, de parcă acum ne-am aștepta să apară din nou, plimbându-se agale pe străzi, cu un dram de mulțumire. Și astfel, într-un gest de restituire, cu operele reunite, într-un loc pe care și l-a dorit cu fervoare, artistul va fi din nou prezent, pentru a rămâne pentru totdeauna în inima Cetății. Acest muzeu este o împlinire a spiritului, o certitudine a unei moșteniri păstrate cu sfințenie dincolo de timp și oameni, dincolo de renunțări și compromisuri, constituindu-se astfel, într-un testament împlinit și a unei promisiuni încheiate după ani de strădanie.

Este unul din puținele muzee din țara care rezolvă, în plan conceptual și expozițional, valorificarea unei opere complexe: sculptură, pictură, desen, grafică, restaurare monumente. Operele sunt reunite într-o expunere armonioasă, în

* Cercetător științific la secția Istoria culturii – Case memoriale Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, jud. Dâmbovița..

concordanță cu elementele arhitecturale ale spațiului, a coordonatelor esențiale ale creației acestui veritabil artist al cetății Târgoviște.

Vasile Blendea, profesor de peste 30 de ani, la prestigiosul liceu Ienachiță Văcărescu, restaurator de monumente istorice (pictură murală), autor a numeroase monumente de for public – majoritatea amplasate în oraș -, dar și în localitățile județului Dâmbovița și în alte locuri din țară, strălucește în egală măsură și în pictură, desen și grafică, având ca tematică: bogata tradiție istorică și culturală a orașului, vestigiile trecutului, dar și personalități ale timpului și reprezentări ale oamenilor locului din mediul citadin obișnuit.

Rezolvarea expozițională se încadrează în soluțiile de tip tradiționalist, clasic, sugerând în spațiul arhitectural dat – casa tradițională târgovișteană - păstrată în elementele arhitecturale specifice perioadei medievale și restaurată între 1997 – 2001. Ideea realizării unei case-muzeu memorial, care să valorifice bogata colecție pe care familia a păstrat-o cu sfințenie, s-a născut încă din anul 1982, când printr-o solicitare scrisă a profesorului Vasile Blendea¹, se exprimă dorința prin care colecția să rămână în zestre culturală a Cetății, într-o casă reprezentativă. Despre constituirea acestei colecții memoriale și de artă plastică, trebuie să ne întoarcem în timp și să rememorăm ceea ce a însemnat momentul decisiv al artistului de a oferi și restitui urbei, într-un fel de dar pentru totdeauna, finalitatea artistică a unei trude de-o viață, de peste 60 de ani. Este contribuția adusă vieții artistice, din acest răstimp petrecut într-o casă aflată în apropierea unui alt monument, de aceasta dată industrial, al vechii Fonderii de tunuri din Târgoviște (începută la 2 august 1865-1866), fostul Arsenal al armatei. Casa va fi demolată în anul 1983. Ea devenise memorială de pe atunci, așa cum o definește arhitectul Cristian Moiescu, în lucrarea *Târgoviștea și monumentele sale*: “Casa – atelier Vasile Blendea, str. 23 August, nr.6, aparține sculptorului și pictorului Vasile Blendea (n. în 1895, la Peștișani, jud. Gorj), care a împodobit județul Dâmbovița cu multe lucrări de artă plastică. În atelierul din Târgoviște a creat între anii 1924-1952. Casa adăpostește lucrările sale din perioada târgovișteană, machetele de gips ale compozițiilor sculpturale : *Despărțire*, *Jertfă*, *Omagiul eroului*, *Paza țării*, *Tatăl și fiul* sau pânzele reprezentând peisaje târgoviștene, portretele unor participanți la răscoala din 1907, ale unor militanți comuniști din ilegalitate, etc.”²

Se întâmpla, într-un început de noiembrie 1982, când, la invitația lui Vasile și al Emiliei Blendea și în prezența pictorului Constantin Blendea, nepotul de frate și fiul adoptiv și spiritual al sculptorului, o echipă formată din câțiva muzeografi ai Muzeului Județean de atunci, acum CNMCD Târgoviște (n.a), să poposească în “casa – atelier”, cu scopul inventarierii lucrărilor de sculptură, pictură, desene, studii de artă bizantină, schițe de ornament și figură, proiecte pentru monumente, desene pe calc (19), mobilier (15), textile și alte piese memoriale, călimară, marmură și tampon (2), plachetă jubiliară și diplomă din 1932 – Expoziția Zootehnică, desen de A. Panțu: *Casa în care a locuit Vasile Blendea*, lucrări³ care erau preluate în custodie, în vederea unei viitoare

¹ Vasile Florea, *Vasile Blendea-monografie*, Editura “Bibliotheca”, Târgoviște, 2002, p.142-143.

² Cristian Moiescu, *Târgoviștea și monumentele sale*, Ed. Litera, București, 1976, partea a III-a, *Monumente memoriale- Case cu trecut istoric și busturi ale unor oameni de seamă*, p. 305 – 306.

³ Conform cu dosarul din 1 noiembrie 1982 al *Colecției Vasile și Emilia Blendea*, din arhiva muzeului, care cuprinde peste 180 de poziții.

donatii, în momentul în care va fi găsit un spațiu corespunzător pentru un muzeu memorial, care să prezinte viața și opera artistului Vasile Blendea.

După 1989, ideea se concretizează prin restaurarea casei atribuite, încă din 1986, și prin demersurile pentru obținerea întregii colecții, în vederea organizării expoziției propriu-zise, care va fi inaugurată, în 7 septembrie 2002. Expunerea s-a realizat într-o concepție unitară, care permite vizualizarea pieselor, printr-un ecleraj natural și artificial adecvat, datorat spoturilor luminoase mobile fixate în plafonul încăperii, direcționate în așa fel încât lucrările de sculptură să fie reliefate într-un mod cât mai plăcut privirii vizitatorului. Muzeul Vasile Blendea are amenajat și un stand de desfacere a materialelor promoționale, precum și un spațiu destinat unor expoziții temporare și a altor activități conexe. Imaginea de ansamblu a muzeului este întregită și de ambientul exterior: pavaje din piatră, spațiu verde, lumini exterioare de punere în valoare a monumentului, împrejurimi și parcare. Colecția are și o monografie – album⁴, semnată de cunoscutul istoric și critic de artă Vasile Florea, care tratează exclusiv creația și viața artistului, lucrare care se constituie ca un document de referință pentru specialiști și publicul larg.

Vasile Blendea este unul dintre reprezentanții de frunte ai artei românești, care s-au afirmat în deceniile trei – noua ale secolului al XX-lea. Artist complex prin preocupări, exercitând și un talent remarcabil în desen, pictură murală și de șevalet și, cu deosebire, în sculptură, stăpânit de o gândire estetică profund umanistă, ca și de un pronunțat cult al muncii, el a reușit să realizeze opere memorabile, în toate domeniile de care s-a ocupat. Desenator pasionat, slujit de un ochi ager și de o mână agila, a izbutit să aștearnă pe foaia alba de hârtie imagini de o calitate care-l așează în rândul celor mai destoinici mănuitori ai creionului și peniței. Ca pictor, nu s-a situat cu nimic mai prejos de colegii de generație în arta penelului, iar ca sculptor, locul deținut de el este printre cele ale unor măștri consacrați contemporani cu el: Jalea, Ladea, Baraschi, Irimescu, Anghel.

Timp de trei decenii – cei mai fertili ai carierei sale – acest clasic al artei românești, i-a petrecut în orașul Târgoviște. Aici și în împrejurimi și-a înălțat pe socluri o bună parte dintre operele sale de sculptură, aici și-a așezat șevaletul transpunând pe pânză imagini ale fostei Cetăți de Scaun a Țării Românești și, tot aici, a desfășurat și o bogată activitate didactică la liceul din localitate. În fața școlii, la intrare, majestos stă bustul poetului Ienăchiță Văcărescu, dedicat de artist acestui deschizător de drumuri în ale poeziei române, la dezvelirea căruia a fost invitată și Elena Văcărescu, descendentă de seamă a dinastiei Văcăreștilor, poetă de sorginte română, dar de limbă franceză, premiată în două rânduri de Academia Franceză.

*“Nu este de mirare, de aceea, că frumoasa urbe subcarpatica, mândrindu-se cu performanțele creatoare ale fiului ei adoptiv(venit aici din Gorj, din comuna unde s-a născut și Brâncuși) a considerat potrivit să-și îmbogățească zestrea cu un frumos obiectiv muzeistic. În consecință, a amenajat un vechi edificiu de secol XVIII drept Casă memorială, menită a adăposti expoziția permanentă a operelor donate cu generozitate de Vasile Blendea și de soția sa. Așa se face că, în circuitul muzeistic național se înscrie, începând cu anul 2002, un obiectiv cultural de primă importanță, cum puține sunt în țară, consacrate unei singure personalități”.*⁵

⁴ Vasile Florea, *Vasile Blendea-monografie*, Editura “Bibliotheca”, Târgoviște, 2002.

⁵ Crisian Moisescu, *Cuvânt rostit la deschiderea Casei memoriale Vasile Blendea, 7 septembrie 2002*.

Anul 2002 a însemnat, pentru instituția muzeală târgovișteană, un câștig remarcabil în contextul unei armonii distincte, interferând sfera artelor plastice și cea a arhitecturii: definitivarea donației lucrărilor realizate de Vasile Blendea și punerea în valoare a casei monument, Angela Georgescu, gândită în intenția de a servi drept casă memorială marelui artist.

Momentul poate fi conceput ca atare – o restituire de mare preț, care include în același timp un efort și o dorință, ce au traversat mulți ani pentru reușita îmbinării a două conjuncturi faste: restaurarea clădirii, cât mai fidel cu putință, menținându-i-se specificul, pentru a găzdui colecția, iar pe de alta parte, solitudinea muzeului din Târgoviște, pentru păstrarea și conservarea lucrărilor de sculptură executate de Vasile Blendea. Oferite, inițial, în custodie de către nepotul său, pictorul și omul de suflet, cu o mare inițiativă în această înfăptuire, Constantin Blendea, ele au fost donate definitiv, prin act notarial, în 2006. Gestul fusese făcut cu ani în urmă, tocmai în ideea regroupării într-o incintă, care să onoreze impresionanta muncă de-o viață a unchiului (care îl susținuse de mic în demersul său artistic), a celui mai deplin artist, care s-a atașat iremediabil de vechiul oraș. Astfel a fost posibilă reunirea plenară a creației artistului, gorjean de origine, de o forță covârșitoare, dovedită încă de la începuturile sale într-ale artei, traversând apoi toate tehnicile și genurile abordate.

Pentru Târgoviște și pentru casele memoriale existente în țară, această etalare apare drept o încheiere notabilă, prin multitudinea pieselor care-l reprezintă pe artist aproape integral – așa cum a fost – puternic influențat de realitățile unei istorii, cu mari eroi. S-au inclus cu rostul lor și piese de mobilier, care i-au aparținut și care dilată un timp trecut, reactualizat.

Elementele de interior se află la parter, ca o introducere în pitorescul caselor vremii, când Vasile Blendea venise în Târgoviște și o asimilase, încă de prin 1926. În spațiul de la etaj, piesele de sculptură, neutre, datorită materialului, deseori gips patinat, dar înălțătoare prin idee, se corelează optim cu pictura care prin culoarea, uneori zgârcită, alteori de un lirism luminos, creează vibrații de mare intensitate.

Desenator cu multiple posibilități, pictor de o mare prețiozitate și sculptor – domeniu în care a dat întreaga măsură a talentului său, Vasile Blendea s-a îndreptat, prin lucrările sale, către o tematică bine conturată. Pentru începutul carierei sale artistice, de mare însemnătate sunt studiile sale de inspirație bizantină, cu respectarea vechilor armonii, care au servit la restaurarea unor fresce de biserici din apropierea Târgoviștei sau din Târgoviște (Biserica Domnească) și care ocupă un spațiu generos într-una dintre săli. La mică distanță s-au așezat în loc avantajat, evitând excesul de lumină, lucrările de desen executate la Paris, studii cu preocupare pentru anatomie, cu duct precis și o dinamică accentuată a volumelor.

S-a efectuat apoi o trecere gradată către portrete și autoportrete, unde artistul a evidențiat, prin trăsături puternice, extraordinara forță lăuntrică a personajelor, atât în portretele de familie, cât și în portretistica statuară, unde modelajul pretinde mai multă insistență pentru captarea expresiei și, aici, maestrul s-a dovedit un excepțional cunoscător, așa cum o denotă portretul soției, Emilia, portretele unor persoane oficiale: al inginerului Mario Amigo și al soției acestuia, al îndrăgitului profesor Alexandru Vasilescu, primul director al Muzeului Târgoviștean, al publicistului Jean Vasiliu – pentru care se observă o afinitate de spirit, iar, ca în alte redări, cum ar fi al istoricului Nicolae Iorga sau ale unor vestiți cărturari, transpare măreția personajelor care îl inspiraseră și care solicită o plasare oarecum mai aerisită.

Dincolo de implacabilă ținută medievală a unor chipuri de voievozi (*Vlad Țepeș, Matei Basarab, Ștefan cel Mare, Dan al-II-lea*), ele exultă o umanitate, care permite alăturarea lor cu celelalte busturi în camerele muzeului.

Ca atare, este posibilă, prin exponate de mare diversitate, a se urmări ideea coordonatoare a artistului, și anume: continuitatea noastră istorică, pornind de la scene de origine, de formare a poporului român, până la cele grandioase, trăite prin prisma Primului Război Mondial unde, găsindu-se pe front, execută schițe ale tragismului simțit și înțeles cum numai un patriot adevărat o putea face, ca ulterior să se ivească impunătoarele monumente cu caracter alegoric.

Fiind o casă memorială, care trebuie să atragă prin căldura aranjamentului, printr-o anume intimitate, nu se urmărește o etalare rigidă, cronologică, la simeză unică, ci acel ambient care să contopească acești factori să atragă atenția publicului, către ceea ce a reușit artistul pe plan stilistic – scene emoționante prin dramatismul lor, alăturate fiind unele, de un lirism optimizant; de la marea sculptură cu rigoare clasică, la mici piese, de o deosebită franchețe, dintr-un cotidian mai pașnic.

Ceea ce conferă unicitate acestei case memoriale și, implicit, creației artistului, este valoarea de document inedit a multor lucrări de pictură și sculptură, prin care Vasile Blendea a surprins Târgoviștea, vechile ei străzi, bisericile de mare importanță de la Curtea Domnească, de la Mănăstirea Stelea, Biserica Sfântul Ionică, precum și figuri de târgovișteni, intelectuali cu care a colaborat și pe plan gazetăresc, la ziarul *Ancheta* sau, pur și simplu, oameni nevoiași cu traiul agravat de suferințe, în anii de după război.

La fel de autentice sunt peisajele sale surprinse la marginea orașului, unde se succed anotimpurile cu feeria lor, lăsând ca privitorul să citească farmecul vechii urbe, parțial refăcută, prin harul unui artist, care a dăruit Târgoviștei o nouă viață.

Sculptorul Vasile Blendea - artist al cetăți

Afirmația poate părea oarecum exclusivistă, având în vedere viața culturală a Târgoviștei, însă Vasile Blendea, prin hazard, originar fiind din Pestișanii Gorjului, cu rădăcini brâncușiene, având o evoluție diferită, ca exprimare plastică (printr-o viziune clasică, cuprinzătoare, de tip renascentist), ajunge a se stabili, încă din 1926, o perioadă îndelungată, în vechea cetate de scaun a Țării Românești, ca profesor la catedra de Desen și Caligrafie, la Școala Normală, actualul Colegiu Național "Ienachiță Văcărescu".

Era parcă așteptat în aceste locuri spre a da chip unor voievozi uitați, în lunga înșiruire, ca de pisanie, de sub poarta Curții Domnești. S-a dovedit a fi, simultan, ca simțire, contemporanul celor din vremea sa – ostași sau oameni de rând, orașeni și țărani, atât de inedit surprinși în modestia existenței lor de vremuri grele – perioada celui de-al II-lea Război Mondial. A prețuit deopotrivă oamenii și natura.

Artistul a fost prea puțin comentat și valorificat în contextul epocii sale, poate și datorită unei rezerve pe care și-o impusese: aceea a preocupărilor susținute în vederea perfecționării în multiple direcții, precum: restaurarea frescei unor lăcașuri de cult, sculptura monumentală, până la cea de mici dimensiuni, pictura de sevalet, grafică. În lucrările de mari proporții, amplasate multe în preajma Târgoviștei, inspirate din tragedia frontului, domină ideea sacrificiului și, totodată, persista sugestia forței umane, sensuri existențiale contopite în blocuri masive de gips. Personajele se disting statuar, într-o impresionantă hiperbolă a morții și a vieții, având subînțelesă "izbândă".

În postura de dascăl, Vasile Blendea, a dovedit multă dăruire și exigență, rămânând un model pentru mulți elevi. Dintre aceștia amintim și nucleul Școlii de literatură de la Târgoviște: Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu, Al. George, Timotei Constantinescu, care, uneori, și-au alăturat scrierilor, savoarea unor schițe sau compoziții, însușiri pornite de la maestru. Pasionat să lucreze asiduă în Târgoviște, s-o surprindă cu îndărătnicia străzilor ei vechi, ca și în marea trecutului, oprindu-se la cele două mari ansambluri, în special Curtea Domnească și Mănăstirea Stelea, artistul simte nevoia claustrării, pentru a crea cu patimă.

Se retrage în turnul clopotniței de la Stelea, și, de aici, se vor ivi lucrări meșteșugite, cu vibrante calități artistice, care evoca orașul în dimensiunea sa patetică, oraș de provincie cu artere umile, umbrite de măreția imaginilor medievale.

De altfel, și în atelierul pe care-l avusese artistul în Târgoviște, o strada ce duce spre Bulevardul Carol I, își dovedise "ușurința" sa de creator – titan în ale sculpturii, aglomerând cu bucurie diverse lucrări, deosebite ca factură: busturi. Este relevant cel al inginerului *Mario Amico*, al soției acestuia, al profesorului *Alexandru Vasilescu*, al *Emiliei*, soția acestuia, al publicistului *Jean Vasiliu*, al altor apropiați, dar și reliefuri cu temă istorică, mici compoziții ingenuie.

La București, mai târziu, în atelierul de aici, va realiza - tot ca reminiscență a șederii în Târgoviște - macheta monumentului *Vlad Țepeș în fața Cetății*, busturile lui *Vlad Țepeș*, cel al lui *Dan al II-lea* și al lui *Matei Basarab*.

A modelat - deopotrivă - și busturile unor scriitori, care au diapazonul limbii naționale, precum *Ienăchiță Văcărescu*, aflat în fața colegiului național, care-i poartă numele, apoi pe cel al romanticului adolescentin, *Vasile Cârlova*, așezat în fața școlii cu același nume și, cu profundă înțelegere a caracterului, pe cel al lui *Alexandru Brătescu-Voinești*, în două variante, una dintre acestea, flancând una din aleile de acces de la Muzeul Scriitorilor Dâmbovițeni, muzeu găzduit de casa scriitorului târgoviștean.

Vasile Blendea nu poate fi confiscat numai ca lucrând sau însemnând extrem de mult pentru Târgoviște. Firea sa de artist era dublată de cea a unui patriot desăvârșit, interesat de istoria țării, de la începuturi, pentru ca, urmărind-o prin secole, să ajungă a da majestatea cuvenită unor personalități ale țării, precum *regele Ferdinand* sau *Badea Cârjan*, la poluri opuse în ierarhia socială, însă oameni de prestigiu ai României, care au servit-o cu abnegație, încât artistul, prin monumentele dedicate, le conferă valoarea de simboluri naționale. Din creația plenară a artistului Vasile Blendea, cu trăsături dăltuite, ca o predestinare a drumului său în viață și artă, respiră cu franchețe convingerea că patria este obârșie - sevă de trăire individuală și colectivă, inepuizabilă sursă a frumosului, în înțelesul bărbăției, care imprimă Cetății o trecere neperisabilă.

Personajul istoric, asupra căruia Vasile Blendea s-a oprit cu cel mai viu interes și cu o dragoste nedisimulată, a fost însă *Tudor Vladimirescu*.

Originea comună a eroului și a artistului, din aceeași provincie a țării, Gorjul, poate fi o explicație. O altă constă în faptul că, în persoana lui Tudor, se regăsesc, deopotrivă, luptătorul, pe plan social, și patriotul, preocupat de independența țării, sculptorul fiind foarte sensibil la amândouă aceste componente. Eroul de la Vladimiri, a cărui iconografie e destul de vastă, începuturile regăsindu-se în opera lui Theodor Aman, nu a cunoscut până la Vasile Blendea ceva mai sugestiv, mai convingător, mai autentic în grandoarea sa. Putem spune că, în elaborarea acestei imagini, de o deosebită forță, nimic n-a fost expedit. Totul a fost gândit și întruchipat până în cele mai mici detalii. Capul eroului, de o plasticitate deosebită, este de o frumusețe plină de gravitate,

exprimând o dârzenie de neclintit, trădând o mare energie, subliniată de pumnul strâns la piept, ca și de mână încheștată, pe mânerul săbiei. Sunt, apoi, redată cu o scrupuloasă respectare a adevărului, datorată și unei documentații minuțioase, costumația și attributele luptătorului, totul contribuind la alcătuirea unei imagini, ce implică, în același timp, calități fizice și însușiri morale: mândrie, vitejie, hotărâre, neînduplecare. Izbutită sub toate aspectele, această imagine a lui Tudor, creată de Blendea, a convins, și, două variante ale ei, au devenit monumente publice, înfrumusețând astfel două localități: Slatina și Vladimiri-Gorj.

O altă operă în care Vasile Blendea și-a pus întreaga măiestrie și pasiune, izvorâtă prin prețuirea pentru personajul întruchipat în ea, este proiectul pentru statuia marelui savant *Nicolae Iorga*. Este binecunoscută relația strânsă care a existat, între model și artist, încă din perioada pariziană a acestuia (1927-1930). În toamna anului 1927, obține prin concurs bursa de specializare la Paris, devenind membru al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses. Aici, Vasile Blendea, participa cu succes la *Salon des Artistes Francais*, iar revistele *Les Artistes d'aujourd'hui* și *Revue Moderne*, îi reproduc sculpturile expuse. Pentru decorarea Școlii Române de la Fontenay aux Roses, cu fresca *Constatin Brâncoveanu, la sfințirea Mănăstirii Surpatele-Vâlcea, 1929*, la îndemnul lui Nicolae Iorga, bursierul artist concepe și execută în frescă o amplă compoziție. Aceasta este remarcată de Nicolae Iorga, care elogiază lucrarea și-i încredințează, în numele Academiei Române, o importantă misiune: aceea de a executa copii după operele românești aflate în muzeele și castelele aflate în Austria, Germania și Elveția. Între altele, în castelul din Ambras-Tirol, Vasile Blendea descoperă faimosul portret al lui Vlad Țepeș, pe care-l copiază în excelente condiții; de asemenea, copiază, cu texte și ornamente, *Evangheliarul lui Ștefan cel Mare*. Astfel, în atari împrejurări, i s-a oferit posibilitatea, sculptorului, să-l cunoască bine ca profesor și, de asemenea, ca și orator, pe marele nostru istoric de la Vălenii de Munte. Și tocmai în aceste două ipostaze l-a imortalizat Blendea pe Nicolae Iorga, în 1935 și, respectiv, în 1974. În ceea ce privește ultima variantă, exista o foarte pertinentă caracterizare, care-i aparține istoricului de artă Vasile Drăguț, la care se raliază, în aceeași măsură, și criticul și istoricul Vasile Florea, prin care se exprima astfel sugestia reputatului critic: "*Craniul expresiv, cu acele neregularități caracteristice, încadrarea gâtului, arcul nervos al mâinii drepte al cărei index împunge aerul, modelul diferențiat cu vervă, totul concură la reușita acestui proiect de monument a cărui finalizare și ridicare pe soclu ar constitui un dublu act de dreptate: pentru memoria lui Nicolae Iorga, pe care nimeni nu l-a evocat mai convingător și pentru arta sculptorului Vasile Blendea a cărei cunoaștere și prețuire se impun cu necesitate*"⁶.

"Artist complet, dotat cu acel mănunchi de forțe care creează proporția spiritualității cu multiple trimiteri, sculptorul Blendea ne dă, în macheta monumentului ce îl reprezintă pe Nicolae Iorga, ca și în cea al lui Matei Basarab sau Ștefan cel Mare, dovada unicului mod de a figura personalitatea cuiva prin viguroase mijloace sculpturale: venerația pentru subiect. *Iorga, vertical, profetic, cu bustul și capul retras în fața propriului gest ce anunța sensul ascendent al istoriei românilor; cu acel vizibil uragan interior al minții, al temperamentului său, este, cred eu, creația care-l reprezintă cu adevărat pe marele istoric, opera unui artist care l-a cunoscut și*

⁶ Vasile Drăguț, *Cuvânt rostit la vernisajul Expoziției retrospective de la sala Dalles, București, 1977*; considerat un important eveniment plastic al anului, la care Vasile Blendea, la 82 ani, este omagiat pentru cei peste 50 ani închinați artei românești).

venerat...sculptorul Vasile Blendea face parte din acei oameni care simt ca datorează ei totul celorlalți, ca, oricât ar trăi, tot nu ar avea timp să mulțumească din plin dărnicii acestui pământ și își amintesc cu greu de răutatea unor trecători. Opera unui artist este alcătuită din totalitatea viziunilor lui, dar, mai ales din etica, sensul uman pe care-l conțin ele, sens ce îl dovedește pe autor a fi exemplar, demn de urmat. Aici, cred eu, se află rostul educativ al artei și, tot aici, datoria noastră față de cei ce-și fac datoria. Îmi pare nespuse de bine ca dorința noastră sinceră de a ne întruropa în arta istoria, de a realiza pe pământul țării opere patriotice convingătoare, va continua să se transforme în faptă și acum, când constatăm, cu întârziere, o disproporție între valoarea proiectelor create de sculptorul Vasile Blendea și puținătatea monumentelor definitive. Cred că destinul omului este firea lui și, din ce s-a văzut, firea acestui maestru al sculpturii românești a fost să se bată doar cu îndărătnica materie și cu nevăzutele gânduri ce urmau a fi întruhipate în ea”⁷.

Raliindu-se unei asemenea pioase chemări, suntem conștienți că, pentru valorificarea operei acestui clasic al artei românești, care este Vasile Blendea, mai sunt multe de făcut.

La îndeplinirea acestui deziderat contribuie, într-un fel, și expoziția permanentă a lucrărilor sale, în Casa Angela Georgescu, monument de arhitectură de secol al XVIII-lea, restaurată special pentru a adăposti colecția memorială “Vasile și Emilia Blendea”, în Târgoviște, oraș pe care maestrul l-a iubit atât de mult și i s-a dăruit întru totul.

Rămâne, ca cei investiți în păstrarea operei și memoriei acestei personalități culturale, dăruită cu atâta generozitate și dragoste pentru aceste locuri încărcate de istoria neamului, istorie care l-a inspirat și pe care a venerat-o, prin întreaga sa ființă, ca dascăl și artist al Cetății, să se aplece cu mai mare pioșenie, venerație, înțelegere, respect și, nu în ultimul rând, cu grijă și competența specialistului în a conserva, cu înalt profesionalism și a valorifica această comoara culturală donată Complexului Național Muzeal “Curtea Domnească” din Târgoviște și, care, din 7 septembrie 2002, se constituie în “Casa memorială Vasile Blendea”, intrând astfel în marea familie a muzeelor memoriale din România.

⁷ Sabin Balașa, *Vasile Blendea*, în *SContemporanul*”, nr. 32, din 12 august 1977 .

O PIESĂ RARĂ DE ARTILERIE AFLATĂ ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI MARINEI ROMÂNE

Andrei VOCHIȚU*

Abstract:

This very rare piece of artillery kept in the Romanian Naval Museum's park belonged to one of the commercial ships from the service of Romanian Maritime Service used for supplying routes of the Allied front-line from the North Sea.

În 1891 Rusia a cumpărat licența de a produce tunuri Canet de 152 mm, 120 mm și 75 mm de la proiectantul francez cu același nume. Tunurile de 75 mm/L50 au fost produse în serie cu mici modificări, la uzinele de armament Obuchov și Perm, începând cu 1892. Deși inițial dispuneau de o performanță scăzută, bătaia maximă a fost sporită de la 6400 la 9150 m. Tipul standard de tun montat pe puntea unui vas avea o elevație de numai 25° dar ulterior a fost proiectat un nou afet care să-i permită tunului o oscilație în înălțime de până la 70°. Inițial tunul nu putea folosi decât proiectile perforante de 4,9 kg dar după 1905 a fost adaptat pentru a putea trage asupra țintelor și proiectile explozive, cu fragmentație și șrapnele¹. În 1914 a fost proiectat și montat un nou model de afet care permitea o elevație de până la 50°, ceea ce îi sporea capacitatea de armă anti-aeriană. Au fost construite 80 de afeturi din care 40 au fost trimise pe vasele din Marea Baltică și 19 pe cele din Marea Neagră². În 1916, afetul a suferit din nou îmbunătățiri, acum putând avea o elevație de peste 70°. În Marina Sovietică, în 1941, încă se mai aflau în serviciu 41 de tunuri de acest tip.

Acest tip de tun s-a aflat în dotarea navelor de linie a crucișătoarelor și a canonierelor rusești, precum și în dotarea crucișătoarelor clasa I „Aurora” și „Diana”. Până în 1921 Obuchov a construit 547 de tunuri de acest tip iar Perm 248³.

În Marina Română el s-a aflat la bordul navelor comerciale românești care efectuau transporturi de marfă pentru aliați prin Oceanul Atlantic și Marea Nordului între 1916 și 1918. De asemenea, știm că și nava de pasageri „Dacia” a fost înarmată cu 4 tunuri navale cu tragere lungă de 101 mm și 2 tunuri AA de 75 mm, instalații de tragere,

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române, strada Traian nr. 53, Constanța, 900725.

e-mail: av0c@yahoo.com

¹ Hans Mehl, *Naval Guns. 500 Years of Ship and Coastal Artillery*, ed. Naval Institute Press, Maryland, 2001, p. 78.

² http://www.navweaps.com/Weapons/WNRussian_29-50_m1891.htm

³ Hans Mehl, *op.cit.* p. 78.

proiectoare și instalații pentru transportul și manevra hidroavioanelor⁴. Nava a intrat în Divizionul de crucișătoare sub pavilion rus din Marea Neagră.

Este compus din corp, afet și postament. Corpul este format din țeavă și culată. Țeava are o cămașă exterioară și o furcă care este montată în umerii afetului. Cămașa exterioară pornește de la 164 cm de gura țevii și măsoară 210 cm. Furca măsoară 102 cm și se află între umerii afetului având o deschidere de 30 cm. Țeava are 18 ghinturi sens dreapta și 50 de calibre (3740 mm). În spate, culata este descompletată, închizătorul ușor, tip piston, lipsind. Afetul are legăturile elastice și mecanismele de direcție și înălțime. Umerii afetului se află la 125 cm distanță de sol. Postamentul este format dintr-o piesă metalică ce leagă ansamblul tunului de puntea navei prin 18 nituri. Între umerii afetului, dedesubtul țevii se observă un cilindru pentru amortizarea reculului, care este astupat de un capac alungit cu terminație hexagonală sub formă de șurub. În partea din stânga afetului se află o roată vopsită în negru pentru manevrarea în înălțime. Mișcarea este transmisă de la roată spre cămașa și corpul țevii printr-un mecanism de pârghii ce se unesc la 90°. O astfel de pârghie care conține o roată dințată pe mijlocul axului se află în dreapta roții de manevră între axul acesteia și corpul afetului. Roata pentru manevra în înălțime își are locul în dreapta afetului, dar la exemplarul aflat în colecția Muzeului Marinei Române, lipsește. În spatele acestei pârghii se găsește trăgaciul cu apărătoarea trăgaciului, format dintr-o tijă arcuită de 8 cm.

Tunul folosește muniție turnată.

Pe partea din față a culatei este inscripționat cu litere chirilice: „ЛЕРМОКИН ЗАВОДЪ 1914”.

Date tehnice:

Desemnat:	75mm/50 Md 1892	
Intrat în serviciu:	1892 (în dotarea Marinei Române din 1916)	
Greutatea țevii:	879 kg	
Lungimea țevii:	3 750 mm (50 calibre)	
Cadență:	12-15 lovituri/minut	
Greutatea unui proiectil:	exploziv md. 1907 șrapnel	9,6 Kg 9,6 kg
Viteza inițială a proiectilului:	exploziv md. 1907 șrapnel	823 m/s 738 m/s

⁴ Cam (r) Raymond Stănescu, dr. Ing. Cristian Crăciunoiu, *Dacia*, în „Modelism” nr.3/2003, p. 17.

Bătaia maximă
(la o elevație de 20°):

cu proiectil exploziv	
Md. 1907	7 869 m
Cu șrapnel (19,4°)	7 503 m

Ghinturi: 30

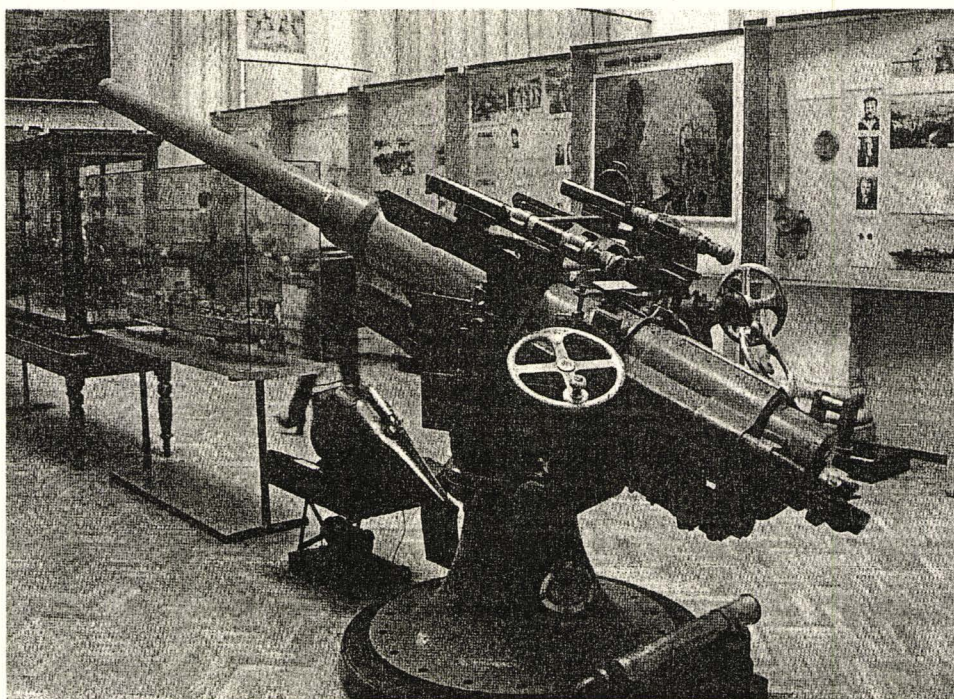
Volumul camerei
de ardere: 3 420 dm³

Penetrare: la 0°, 0 m, penetrează o armură de 120 mm
cu o viteză a proiectilului de 792,5 m/s

Elevație: până la 70°

Travers: 360°

Recul: 40 cm⁵.



*Un model de tun Canet de 75 mm, aflat în expoziția de bază a Muzeului Marinei
din Sankt Petersburg*

⁵ http://www.navweaps.com/Weapons/WNRussian_29-50_m1891.htm



Modelul de tun Obuchov preluat după Canet, același calibru, Aflat în curtea Muzeului

Marinei Române. Piesa este într-o stare bună de conservare. S-a aflat în dotarea navelor comerciale românești ce aprovizionau frontul prin Marea Nordului în primul război mondial.

MĂRTURII FOTOGRAFICE PRIVIND ÎNCEPUTUL INDUSTRIALIZĂRII ÎNTR-UN SAT DÂMBOVIȚEAN

Diaconu ELENA*

Résumé:

Dans la documetation fait en la commune Vulcana Pandele pour collecter des infomations pour une monographie de cette localité, j'ai decouvert quelques photos inedites concernant l 'exploitation minière et les commencés de l'industrie textile dans le village.

În documentarea făcută în comuna Vulcana Pandele în ideea strângerii de informații pentru o monografie a localității, am descoperit câteva fotografii inedite privind mineritul și începuturile industriei textile în sat.

Comuna Vulcana Pandele este localitatea cu mărturii ale unei activități “industriale” încă de pe vremea lui Matei Basarab, când sunt menționate primele sticlării din Țara Românească¹ activitate care a continuat conform mărturiilor istorice până spre sfârșitul secolului al XIX-lea². Construirea căii ferate Târgoviște - Lăculețe în anul 1890 și existența Pudrăriei armatei de la Lăculețe a impulsionează dezvoltarea și altor activități.

În anul 1880 începe exploatarea lignitului în bazinul Șotânga-Mărgineanca. Conform informațiilor primite de la Elena Dumitrescu n. 30 ian. 1925, tatăl său Savu Dumitru (zis Tufeanu) a fost miner la Valea Ursului, „la Bendic”. <<Cărbunele se scotea din mină cu ajutorul cailor și măgarilor de la adâncimi de până la 200 m. “Calupul” de cărbune era gros de 7m. Familia Bendic avea casă peste gârlă, vis-a-vis de mină, casă cu două camere în paianță>>.

Cărbunele se exploata <<pe plan înclinat cu ajutorul granicului manual și pe orizontală cu caii până la suprafață pe șina de 9 „subțire”>> (informator Toader Ilie n. 1935 miner). Familia Bendic avea guri de mină în Vulcana Pandele la Valea Ursului care comunica cu Cerbureanca și în Mlaca Pietrii (informator Nicolae Ciocoiu n. 1935, familia sa se învecina “pe Gârla” cu familia Bendic).

De la exploatarea din Valea Pietrei era cale ferată pentru transportul cărbunelui la Gara Lăculețe- “Drumul de fier” – care traversa râul Ialomița pe un pod de lemn, în Dolani (informator Petre Dragomir n. 1922, fiul lui Gavrilă Dragomir, „ștaigher” maistru la mina Făgețel, care apare în fotografii).

* Complexul Național Muzeal Curtea Domnească Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, jud. Dâmbovița.

¹ Mihai Oproiu, Luminița Oproiu, *Așezări sătești de pe Valea Ialomiței*, Editura Bibliotheca 2000, p. 37

² Honorius Moțoc, Mihai Oproiu, *Dicționarul geografic al județului Dâmbovița (de D. P. CONDURĂȚEANU)* Editura Transversal Târgoviște, 2007, p. 34

În anul 1934, frații Buică, Nicolae și Petre Ionescu înființează o țesătorie mecanică cu o capacitate maximă de producție de 80 000 ml, 11 războaie mecanice, 21 muncitori; capitalul era de 80 000 lei.

Frații Ionescu erau nepoții fraților P. și N. Brănescu care aveau o țesătorie înființată încă din 1921 în comuna Doicești și erau de origine din comuna Brănești unde Stan Rizescu crease deja o tradiție în industria textilă.

Conform mărturiei Elenei Ionescu, căsătorită Savu, n. 6 dec. 1932, fiica lui Nicolae Ionescu inițial au închiriat în Gura Vulcaniei, de la Dumitru Tomii un salon de dans unde au funcționat cu patru războaie (două primite de la frații Brănescu drept recompensă pentru Buică care fusese ucenic la ei și două cumpărate după ce vânduseră brutăria și fabrica de ape gazoase din Brănești). Mai târziu au cumpărat un teren “la Moară” și au construit o clădire în care va funcționa și țesătoria și “moara cu două pietre “ acționate de un motor cu benzină. În timpul războiului au făcut pânză pentru armată și au câștigat foarte bine, încât în anul 1944 aveau deja construit un alt local pentru fabrică pe Câmpul Brănești (unde mai târziu a ființat Cooperativa Sârghința Târgoviște cu o secție de țesătorie) și două “case gemene “ vis-a –vis de fabrică, pe terenul cumpărat de la fratele artistului Gabriel Popescu, ing. Ion Gr. Popescu.

Pentru completarea acestor informații ar fi necesară o documentare de arhivă.



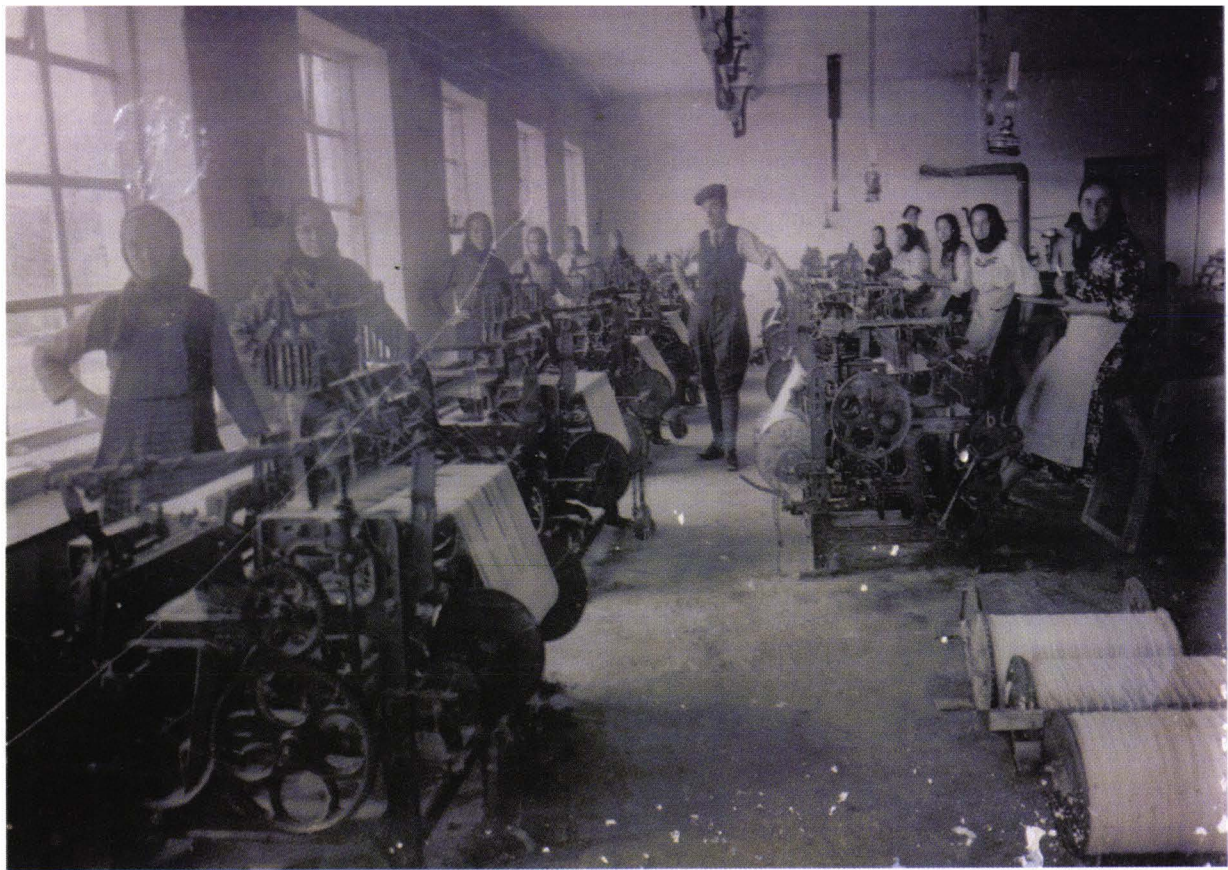
*Mina Făgețel „Ștaigher” maistru
Gavril Dragomir*



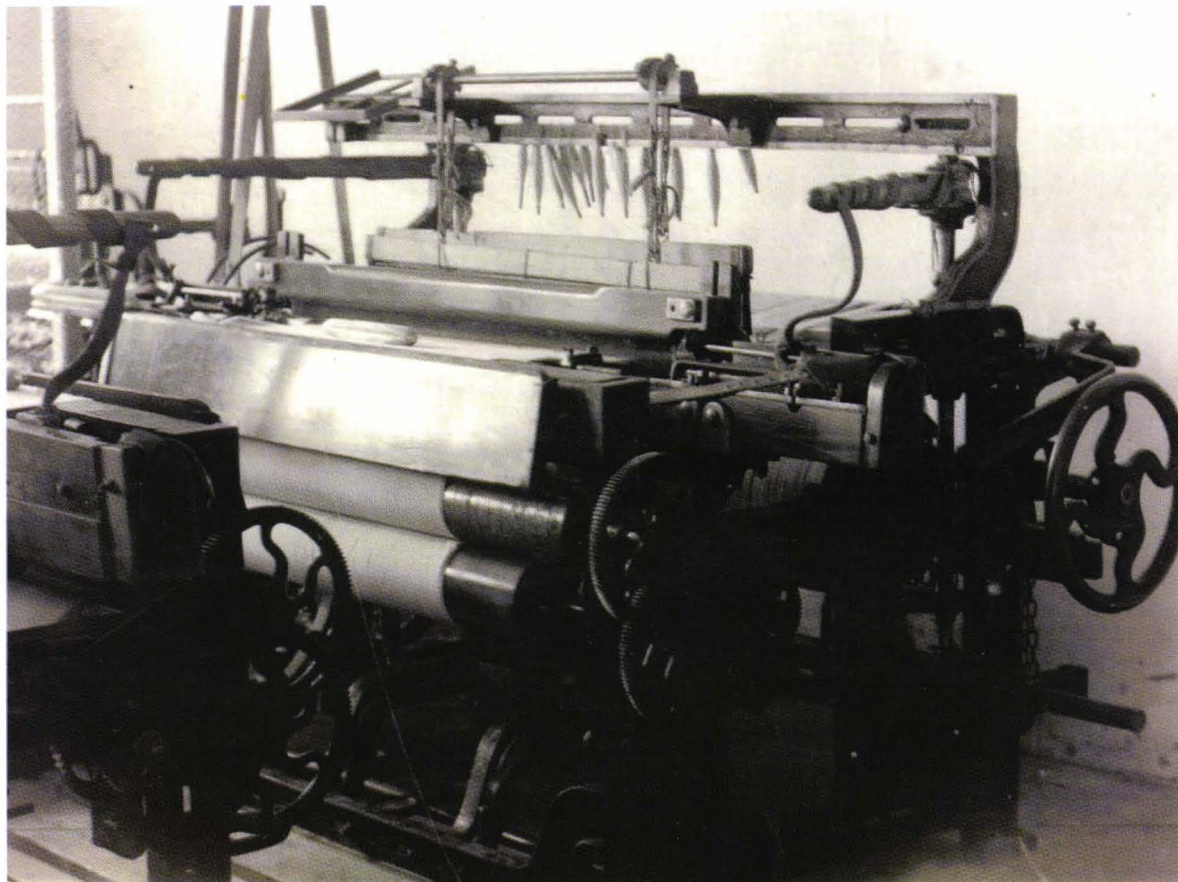
Cristian Bendic, fratele lui Mihai Bendic



Frații Buică și Nicolae Ionescu



Țesătoria „primitivă” a fraților Ionescu



Război mecanic, țesătoria fraților Ionescu



Una din casele „gemene” ale fraților Ionescu

ORGANIZAREA MUZEULUI SĂTESC DIN COMUNA LUCIENI, JUDEȚUL DÂMBOVIȚA.

Marian IACOB*
Mihai-Claudiu NĂSTASE**

Abstract:

In the Summer of 2007 three specialists from „Princely Court” National Museum Complex - Târgoviște organized a permanent exhibition in the Cultural Center of Lucieni village.

The artifacts meant to be part of this exhibition were collected from local villagers by a team of students led by professor Emilian Stan in the previous years.

The exhibition planning, the themes for all three rooms, designed to hovel the exhibits, the photos and the graphics, were organized and implemented by conservators: Marian Iacob and Mihai-Claudiu Năstase and referent Iuliana Bor. There was also organized a small storeroom for the items that were not used for the main exhibition.

Our activity was not only about the arrangement of the artifact but also included a brief inventory of traditional architectural houses still standing in Lucieni and interviews with local craftsmen such as a carpenter, a hammer-smith and a wicker craftsman about the importance of their occupations in the past and the difficulties to preserve them and more to pass these crafts to the young generation.

This paperwork illustrates the progress of our activity, pointing on difficulties and achievements.

Finally, we consider that other villages from Dâmbovița County should collect and in this way preserve the items and other kind of memories belonging to the traditional rural culture.

From this point of view, Lucieni is a path breaker and therefore a forerunner.

În vara anului 2007, în urma semnării unui contract de colaborare între Primăria comunei Lucieni și Complexul Național Muzeal "Curtea Domnească" - Târgoviște, a fost organizat, într-o parte a etajului fostului Cămin Cultural, renovat și modernizat, un mic muzeu sătesc.

La realizarea expoziției permanente a muzeului sătesc Lucieni, au participat muzeografi: Marian Iacob și Mihai-Claudiu Năstase, împreună cu referent Iuliana Bor.

Amenajarea muzeului reprezenta doar o componentă a unui proiect mai amplu menit să dea fostului Cămin Cultural o față nouă, locația fiind gândită ca un centru cultural al comunei care, pe lângă muzeu mai găzduia și biblioteca, un laborator informatic și o sală multifuncțională pentru spectacole și alte evenimente. Inaugurarea acestui centru cultural s-a dorit să coincidă cu aniversarea a 556 de ani de la prima atestare documentară a satului Lucieni. Aceste considerente au făcut ca timpul efectiv

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

** Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Str. Justiției, nr. 7, Târgoviște, jud. Dâmbovița.

pe care l-am avut la dispoziție pentru gândirea și punerea în practică a planului expozițional să fie unul foarte scurt - 15 zile, având în vedere faptul că trebuia să organizăm o expoziție pornind de la o colecție rezultată din donațiile făcute de locuitorii comunei la inițiativa profesorului Emilian Stan, ajutat de inimosul colectiv de elevi ai Școlii Lucieni.

Sarcina colectivului care a lucrat la amenajarea expoziției nu a fost deloc ușoară din cauza multiplelor activități care trebuiau desfășurate: propunerea unui circuit de vizitare, întocmirea proiectului pentru mobilierul de expunere, amenajarea unui mic depozit, tratarea obiectelor și alegerea celor care urmau să fie folosite în expoziția permanentă, întocmirea graficii expoziției, a posterului și a pliantului de prezentare. Activitatea noastră nu s-a rezumat numai la cele de mai sus ci a cuprins și foto-documentarea construcțiilor tradiționale încă păstrate și foto-interviuri cu meșterii și artizanii din comună. O bună parte a rezultatelor acestor foto-reportaje au fost folosite în realizarea graficii expoziției.

Termenul scurt avut la dispoziție a făcut ca o parte a activităților să se suprapună. Primele dificultăți întâmpinate au fost legate de executarea mobilierului suport pentru expunere. S-a renunțat, din motive obiective, la soluția inițială de a fi realizat pe plan local apelându-se la o firmă care s-a angajat să execute modulele expoziționale integral și la timp.

Pentru început, am discutat cu profesorul Stan ideea principală a expunerii și am încercat să acomodăm cerințele beneficiarilor cu exigențele muzeografice ale expunerii. Următoarea etapă a fost întocmirea unui inventar al colecției, concomitent cu un proces de curățare și tratare a obiectelor. Tot în această etapă s-a conturat și selectarea obiectelor ce aveau să fie folosite pentru realizarea expoziției propriu-zise. Ca un rezultat imediat al acestui proces a apărut necesitatea amenajării urgente a unui depozit în una din cele patru încăperi puse la dispoziție. S-a optat pentru cea mai mică, situată oarecum excentric.

Expoziția a primit titlul: "Oameni. Locuri. Obiceiuri.". Pornind de la obiectele avute la dispoziție am împărțit obiectele selecționate în patru săli cu titlurile tematice: "Casa Mare", "Meșteșuguri", "Lada de zestre" și o sală de trecere unde au fost expuse obiecte ilustrând trecerea de la sat la oraș.

În sala "Casa Mare" am stabilit ca puncte de interes: patul de colț cu textilele sale tradiționale, colțul cu icoana și un vechi război de țesut orizontal, înconjurat de vârtelnițe, sucale, vâtaie etc.

Sala "Meșteșuguri" a încercat să ilustreze câteva ocupații tradiționale în comună: prelucrarea răchitei, fierăria, dogăria și tâmplăria, creșterea oilor și prelucrarea lânii. În sală sunt expuse și două costume populare din zonă. Pentru ilustrarea ocupațiilor tradiționale dar și ca și un gest de recunoștință față de meșteșugarii locali care au donat unelte specifice dar și alte obiecte grafica sălii le este dedicată.

În sala "Lada de zestre" au fost expuse textile de port și de interior din țesături fine, lucrate atent, cu un deosebit efect estetic, adăpostite în lăzi de zestre pictate, provenite din Sudul Transilvaniei, cumpărate de săteni la târguri.

Am întâmpinat anumite dificultăți și din cauza dorinței beneficiarilor ca fiecare om care a donat ceva pentru realizarea muzeului să-și vadă obiectul expus la inaugurare ceea ce, desigur, era imposibil. Am ajuns la o soluție de compromis. Obiectele interesante ce nu și-au găsit locul în expoziție au intrat în micul depozit amenajat și urmau să fie folosite pentru înprospătarea periodică a expoziției sau chiar pentru

reorganizarea ei.

Nevoia de a îmbogăți expoziția dar nu numai din acest motiv am foto-documentat treizeci de locuințe și gospodării și am intervievat meșterii locali încă activi. În această documentare am inclus și părți ale gospodăriei țărănești tradiționale: grajduri, fânare, garduri și împrejmuiri, fântâni, cuptoare, sobe tradiționale. Am acordat o atenție deosebită elementelor constructive din lemn, utilitare sau decorative, atât pentru locuință cât și pentru anexe.

Un capitol separat l-au constituit cele două biserici, cea din Lucieni și a doua din cartierul Ciurari. Inventarul fotografic a inclus un set de fotografii de ansamblu, detalii ale crucilor medievale, ale monumentelor și ale crucilor eroilor. Acestea au fost folosite pentru a îmbogăți colțul dedicat icoanei populare. Nu am neglijat nici troițele din comună care au fost și ele incluse în această foto-documentare a spiritualității rurale.

Profesorul Emilian Stan a cules informații de la persoanele vârstnice despre existența, chiar și în secolul al XIX-lea, a bordeielor cu tainiță. Tainița era amplasată în spatele încăperii principale a bordeiului și avea o intrare secretă direct din acoperișul acestuia. În tainiță se păstra zestrea fetelor, surplusul de produse și, în general, orice obiect valoros. Tainițele, nefiind realizate din lemn, ofereau protecție chiar și în cazul incendiilor, unicul acces fiind trapa din acoperiș. Bordeiele cu tainiță se grupau mai ales în partea înaltă a satului, grupate în poieni și înconjurate de pădure.

O dată cu tragerea la linie a satului Ciurari la mijlocul secolului al XIX-lea, bordeiele cu tainiță au dispărut.

Azi se păstrează, în stare mai bună sau mai rea, numai clădiri supraterrane, cele mai vechi sunt cele monocelulare, ele dezvoltă, spre Sud sau Vest, o prispă joasă. Decorul sobru și elementele din lemn de dimensiuni mari le sunt caracteristice, totuși există și construcții cu o singură încăpere, acum în general nefolosite sau folosite ca anexe, făcute din vârghe sau grădele. În interiorul uneia din casele cu o singură cameră, "casa Banu Mărăcine" - după numele fostului proprietar, am găsit o sobă cu vatră liberă. Altă casă monocelulară, aparținând familiei Podaru, adăpostea lângă vatră un coș foarte mare, liber la nivelul podului, folosit ca afumătoare.

Ulterior acestor construcții, au apărut și casele cu mai multe încăperi. Majoritatea erau alcătuite din tindă și două camere. Prispa și foișorul ocupau de regulă o latură a locuinței, cea mai însorită, spre Sud, dacă amplasarea locuinței față de stradă și vecini permitea acest lucru.

Târziu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Lucieni s-au construit primele case cu etaj, făcute în întregime din cărămidă, cu elemente funcționale și de decor orășenești, așa cum sunt casele Vasile Georgescu, de la 1900 și casa bibliotecarului Petre Nicolae Ungureanu, bibliotecar la Universtitatea București. În casa acestuia am descoperit și o impresionantă colecție de cărți în special din perioada interbelică.

Casele mai noi au frecvent unul, mai rar două etaje, ele fiind de fapt adaptări ale unor modele orășenești. Majoritatea, reușite estetic și funcțional, preiau în gospodărie și anexele cu motive și detalii țărănești tradiționale.

În afara gospodăriilor cu destinația de locuințe, în ultimii ani au fost construite mai multe magazine sătești, majoritatea construcțiilor noi amplasate la limita trotuarului. Alături de clădirile administrative și culturale reparate și modernizate și de locuințele noi ele formează grupul de construcții cu funcțiuni și utilități moderne, orășenești. Decorul exterior al caselor noi este realizat de meșteri zidari locali, cele mai cunoscute fiind cei din familiile Savu și Matei. Un documentar fotografic al caselor a fost folosit

în muzeu în sala dedicată lăzii de zestre și în sala meșteșugurilor.

Am căutat ca sala dedicată meșteșugurilor să fie ilustrată atât cu meșterii încă în viață cât și cu instantanee din atelierele lor. Am întocmit interviuri și inventare fotografice ale uneltelor și metodelor de lucru caracteristice fiecărei meserii care este încă practică în comună. Pentru ocupațiile casnice, în special țesutul, am avut un număr mai mare de informatori, unii specializați în confecționarea de textile de port, alții în producerea textilelor utilitare și decorative de interior. Prelucrarea și țesutul la război a fibrelor de origine vegetală sau de origine animală era o ocupație exclusivă a femeilor și a fetelor. În perioadele de timp rece, când nu se mergea la câmp, aceasta devenea principala activitate meșteșugărească. Această activitate trebuia să asigure textilele gospodărești și o parte importantă a hainelor de lucru și de sărbătoare. Cu timpul, după înmulțirea pânzeturilor și a hainelor țesute industrial, războiul de țesut a devenit mai rar, fiind folosit în ultima vreme la producerea unor textile utilitare de interior, înguste, numite preșuri sau punți și ele tot mai rare, fiind înlocuite de abundența de textile de fabrică. Am reușit să găsim mai multe războaie de țesut, unul dintre ele, cu toate accesoriile lui este expus în sala muzeului cu tema "Casa mare".

În sala "Meșteșuguri" și-a făcut loc atât prin obiecte cât și prin fotografii vechi, alb-negru, mărite și prelucrate o altă importantă ocupație locală - oieritul, ocupație mult restrânsă în prezent mai ales pentru că lâna a devenit o marfă destul de greu de vândut dar și pentru că țesutul tradițional s-a restrâns și el foarte mult în ultimele decenii.

A luat în schimb amplasarea, o dată cu apariția și răspândirea mobilelor orășenești furniruite, o ocupație casnică de la oraș, croșetatul unor acoperitori pentru masă, noptiere, chiar scaune. Această activitate a cunoscut un vârf în deceniile șase și șapte ale secolului trecut concomitent cu înființarea în comună a unei secții a Cooperăției Meșteșugărești.

Meșterul Radu C. Marin este prezent în muzeul sătesc prin împletiturile din răchită, dogăria și tâmplăria sunt reprezentate de meșterul Ion Ungureanu iar pentru fierărie și potcovărie îl menționăm pe Nelu Dinache. Ei reprezintă trei meșteșuguri tradiționale, care rezistă încă în satul nou.

Meșterul Radu Marin, care a făcut împletituri de răchită toată viața, ne-a povestit chiar că nu poate să facă față comenzilor, în special de coșuri, care sunt folosite pentru transportul produselor câmpului. Meșterul deplânge faptul că nu are cui să-i încredințeze meșteșugul, situație simptomatică lumii rurale contemporane. Fiul său a ales să lucreze în industrie și până în acel moment nu găside niciun tânăr din sat care să vrea să deprindă meșteșugul și să-l ducă mai departe.

În final, activitatea s-a concentrat pe realizarea afișului și a pliantului de prezentare a noului muzeu sătesc din Lucieni. De asemenea s-a întocmit un registru inventar care a fost predat viitorului custode al muzeului. Am inclus în această etapă finală și un instructaj făcut viitorului custode și profesorului Emilian Stan cu privire la viitoarele donații pe care muzeul le poate primi, la elementele minime de conservare ale acestora, la condițiile asigurării microclimatului expoziției.

Cu siguranță multe comune din județ au potențialul realizării unor colecții care să permită amenajarea unor puncte muzeale etnografice. Din acest punct de vedere considerăm că muzeul etnografic din Lucieni este un precedent binevenit.

Pentru noi cei care am lucrat la amenajarea expoziției, un asemenea demers într-o comună cum este Lucieni, cu importante elemente de urbanizare, a fost o experiență utilă și a reprezentat, probabil, ultima posibilitate de a colecta și de a expune obiecte caracteristice vechii culturi țărănești tradiționale.



1. "Casa mare" – pat de colț; 2. "Casa mare" - războiul de țesut. 3. "Lada de zestre" - ladă de zestre pictată. Textile diverse.



1. "Meșteșuguri" – costume tradiționale de bărbat și femeie. 2. "Meșteșuguri" – ceramică de uz comun. 3. Clasa a VII-a (în 2007) și profesorul Emilian Stan, inițiatorii colecției care a stat la baza organizării muzeului.

BUCIUMUL

INSTRUMENT AEROFON TRADIȚIONAL

Marian BOGHICI

Tipuri zonale, bucium, tulnic, trâmbiță

Denumirea buciumului este de origine latină (bucino, -are = a buciuma; Varro: buciumatum est = s-a buciumat). Pe întreg teritoriul țării sunt atestate denumiri de locuri și de localități: Buciumeni, Bucium, Buciumi etc. De altfel, în graiul nostru vechi, buciumul este redat într-o formă apropiată de etimon: bucinu, bucen, în cele din urmă ajungându-se la expresia actuală: „Bucium de aur a luat / în țară a buciumat / mare oaste-a ridicat”¹.

Referitor la tulnic, lexicografii nu au ajuns la un punct de vedere unitar. A. Scriban îl compară cu bg. dulec – ‘ibric cu „gura” în formă de țeavă’; rut. dulo – ‘cimpoi’; rus. dulo – ‘gură de tun’.

Denumirea de trâmbiță provine din limba slavă (trambica), cuvântul fiind întâlnit și în limbile maghiară, croată, ruteană. Vlad Paschievici considera termenul trâmbiță împrumutat de la huțuli, ruteni, „meșteri în a construi trâmbițe”. De remarcat că denumirea respectivă este localizată geografic în partea de nord a țării (Bucovina, Maramureș, Oaș).

Localizarea geografică distinctă a celor trei instrumente muzicale, nu numai ca denumire, dar și ca formă, pledează pentru individualizarea lor. Privind harta României de la sud la nord, observăm că buciumul ocupă un areal destul de întins (sudic), în care erau cuprinse județele Argeș, Prahova și țara Vrancei. Buciumul era întâlnit și în sudul Moldovei, cu precădere în județul Neamț, în satele de pe versantul nordic al Carpaților. Tulnicul ocupă o zonă bine delimitată, între cea a buciumului și cea a trâmbiței: zona Munților Apuseni. Trâmbița se extindea în nord, dincolo de hotarele țării, la lituanieni, estonieni și scandinavi. Se întâlnea și la popoarele din vestul Alpilor, ca și în regiunile îndepărtate din est, spre exemplu în Mongolia. Sub numele de Tempeltrompete, R. Karutz menționează trâmbița ca instrument muzical cultic-religios în Tibet, iar buciumul (Hirtentrompete) ca instrument muzical păstoresc.

În cercetările de teren desfășurate în urmă cu decenii în Moldova, ni s-a semnalat cerința ca buciumul să fie lucrat doar în zilele senine: „Nici un nouaș, numai când e senin ca lacrima. Atunci tai lemnu’ pentru bucium, strâmbătura cea de prin pământ și așa-l tai strâmb” (Iosif Rotaru din com. Cuesd, jud. Neamț, 1943). Un alt informator ne-a relatat că cele două doage din paltin sunt lipite și învelite în coajă de cireș nu prea

¹ Din “Revista de Etnografie și Folclor”, Tom 34(1), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 59.

bătrân (până la 20 cm diametru), coaja fiind pusă cu „fața” înăuntru. Buciumul se începe a se înveli de la „boancă” la „muștuc”, unde coaja se suprapune. În sfârșit, buciulul mai era dat și prin „pară de foc”, până începea să pârâie, coaja strângându-se (Ion Purcel din com. Valea Sării, jud. Vrancea, 1955).

Tache Papahagi preciza că, o dată cu șindriile, moșii făceau și **tulnice**, ca parte a meșteșugului prelucrării lemnului. Tache Papahagi echivala tulnicul cu trâmbița, specificând că primul se construiește din lemn de cireș și are o lungime de 2,80 m până la 3,10 m. În realitate, însă, tulnicul nu se lucra din lemn de cireș, ci din lemn de brad, scobit, lipit, și, fără a fi învelit, cu cele două doage strânse din loc în loc prin „inele”, cercuri tot din brad. Spre deosebire de buciul, tulnicul nu este curbat, ci doar progresiv lărgit. Are aproape aceeași lungime ca și trâmbița (până la 3,10 m).

În ceea ce privește **trâmbița**, Vlad Paschievici nota că ea se face din răzlogi de molid bine uscați, în curs de mai multe veri, lemnul fiind curățat, fără cioate. De asemenea, acesta menționa că trâmbița se lucrează și din lemn de mestecăn sau de tei, legându-se în coajă de cireș. Peste lemnul înleiat se învelesc în spirală fâșii lungi de scoarță mlădioasă de mestecăn tânăr. Ca o excepție, Vlad Paschievici amintea că trâmbița s-ar confecționa și dintr-o singură bucată de lemn prin sfredelire. În Bucovina ni se spune că din bătrâni, trâmbița era lucrată din lemn de molid trăsnet: „Veneai la stână cu lemnul acela, fără să fie trecut prin vreo apă. Aici la stână începeai să-l lucrezi. Trebuia jghebut în două doage. Jghebuirea cerea mult meșteșug. Nu trebuia să rămâie nimic scâmos pe jgheab. Cele două doage se lipeau cu clei; se lipeau cu rășină. Apoi le legai de jur împrejur cu scoarță de mestecăn”². De la o vreme, trâmbițele de lemn au fost înlocuite cu unele de tablă, numite „bleahuri”. Pe la 1940, Traian Herseni înregistra la o stână din Bucovina ca instrumente muzicale două fluiere de lemn și o trâmbiță (bucium de tinichea) lungă de 3 m, cumpărată de la târg.

Ca formă, tulnicul face trecerea de la buciul la trâmbiță, aceasta, necurbată, fiind și ea lărgită progresiv la o extremitate. De asemenea, ca lungime, trâmbița se apropie de tulnic.

Tiberiu Alexandru definea buciulul astfel: „Străvechi instrument păstoresc de munte, înrudit cu trâmbița ucraineană și poloneză, cu truba lituaniană”³. Vechimea buciulului, desigur, nu se poate stabili cu precizie. Ea se pierde, cum arată Teodor Burada, „în negura veacurilor”. L-am putea atribui străvechilor populații traco-dace, denumirea latină și respectiv, slavă (pentru trâmbiță) nefiind decât o supraviețuire pur lexicală.

În legătură cu vechimea acestor instrumente muzicale ne putem întreba dacă ele au o origine independentă, dacă este vorba de monogeneză sau de poligeneză. În sprijinul poligenezei pot fi invocate funcțiile distincte ale lor, ca și caracteristicile muzicale diferite: tulnicul folosește armonicile 4 – 8, buciulul armonicile 3 – 9 și trâmbița armonicile 6 – 12 și 16. Fără a insista asupra acestei ipoteze, se poate reține faptul că buciulul, în cele trei forme întâlnite, este strâns legat de viața păstorească, mediul care a asigurat perpetuarea sa peste milenii.

Vlad Paschievici atrăgea atenția că „Dacă e o artă de-a face buciul, e și o artă de a trâmbița. Numai baciul știe să zică, apoi ciobanii și unele femei care au petrecut mult

² Herseni, Traian, *Probleme de sociologie pastorală*, București, Institutul de Științe Sociale, 1941, p. 122.

³ Alexandru, Tiberiu, *Folcloristică, organologie, muzicologie, muzicologie-studii*, București, Editura Muzicală, 1978, p. 159.

timp la stână”. În același sens, Tache Papahagi nota: „Spre deosebire de ce constatăm în Maramureș bunăoară [în Munții Apuseni] numai fetele și nevestele cântă din buciom – și aceasta mai mult în Gura Arăzii, ca păstorite”⁴. Situația din Munții Apuseni constituie o excepție, pentru că, de regulă, femeile cântau din tulnic, iar bărbații, în mod deosebit ciobanii, foloseau buciumul și trâmbița. Probabil că această excepție se datorează vechii diferențieri profesionale: în Munții Apuseni, în trecut, bărbații se ocupau cu prelucrarea lemnului, iar femeile practicau păstoritul local restrâns.

Modul de folosire a buciumului (în varianta sa de nord) este sugestiv descris de Vlad Paschievici: „Ciobanul trâmbițând ține trâmbița cu mâna dreaptă aproape de gură, iar cu stânga o ține mai departe, spre capătul care se lărgeste. Pentru a scoate sunete mai frumoase, ciobanul mișcă trâmbița de sus în jos și viceversa, mișcându-și trupul după trâmbiță. Buciumul poate ajunge și la 3 m; cu cât trâmbița e mai lungă, cu atât tonul e mai frumos, însă e mai greu de trâmbițat”. Tiberiu Alexandru ne oferă prețioase informații în legătură cu utilizarea buciumului arătând că cel ce sună din buciom alege un loc mai înalt. Buciumul este ținut cu ambele mâini. Buzele sunt strâns apăsate pe „muștuc”, suflându-se cu putere aer în tub, în care timp buciumul se ridică și se coboară, e mișcat în semicerc de la dreapta la stânga și invers.

O dată precizat cine și cum se cântă din buciom, tulnic, trâmbiță, se impune precizarea scopurilor în care se utilizau aceste instrumente muzicale. Pentru aceasta va trebui să evocăm viața păstorească.

Cântul buciumului alunga singurătatea, integrându-se păstoritului propriu-zis: „cu sunet de buciom se scot oile la muls, la amiază și seara – oile auzindu-l s-adună și alcargă la stână”⁵. În Munții Apuseni se suna din buciom dimineața, când urcau oile la munte, și seara, când veneau la muls. În Oaș se cunosc două tipuri de melodii pentru trâmbiță – menționează Gh. Focșa. La stână se cânta din trâmbiță înainte și după terminarea mulsului cântatul din trâmbiță era interzis din motive magice⁶.

În trecutul îndepărtat buciumul și trâmbița vesteau războiul, dădeau semnal de alarmă, chemau la luptă. În cronică lui Grigore Ureche citim: „Și Ștefan Vodă tocnise puținei oameni dinspre lunca Bârladului ca să-i amăgească cu buciume și cu trâmbițe, dând semn de război”. C.C. Giurescu menționa că în 1556, Alexandru Lăpușeanu comunica partizanilor săi din Ardeal că va trece munții „nu noaptea, ci ziua în sunetul trâmbiței”. În literatura populară consacrată anului revoluționar de la 1848 se amintește: „Cine n-are armă bună/cu noi nu fie-mpreună/și care-i fecior voinic/să aibă acum și un tulnic”⁷.

În afara activităților păstorești și a chemărilor la luptă, în trecut, buciumul își găsea rostul și în ceremonialul funebru. În urmă cu aproape o jumătate de secol s-a înregistrat în comuna Vama (județul Succava) ritualul înmormântării în sunet de trâmbiță. Trei, patru trâmbițași cântau jalnic deasupra mormântului, vestind lumii că un cioban i-a părăsit. Ritualul a fost atestat și de Vlad Paschievici și de Gh. Focșa, făcându-se trimeri la prezența trâmbițașului în ceremonialul mării treceri. Zona în care trâmbița era inclusă în ritualul funebru cuprindea Bucovina, Maramureșul, Oașul și unele sate

⁴ Paschievici, Vlad, *Ceva despre buciom*, în „Șezătoare”, XXI, 1925, p. 31.

⁵ Alexandru, Tiberiu, *Folcloristică, organologie, muzicologie, muzicologie-studii*, București, Editura Muzicală, 1978, p. 63.

⁶ Focșa, Gheorghe, *Folclor complex la hora Satului din Țara Oașului*, în „Muzeul Satului și de Artă populară”, București, 1985, p. 288.

⁷ Frâncu, T; Candrea, G., *Români din Munții Apuseni, Moții*, București, 1885, p.16.

din nordul județului Neamț. Un număr de trei, patru buciumători mergeau înaintea convoiului funebru și buciumau când se făceau cele 12 popasuri sau prohodiri, la răspântii, când se citea „ectenția morților”.

Se suna din bucium și în virtutea unor credințe și obiceiuri străvechi. În Psaltirea lui Coresi se găsește îndemnul: „buciumați în nouă lună cu bucium”.

Exista credința, în zonele unde este atestată prezența acestui instrument popular, că în noaptea de Sf. Gheorghe (22/23 aprilie) este bine să se cânte cu buciumul în cele patru puncte cardinale, pentru a împiedica strigoii și vrăjitoarele să se apropie de vite, ca să le ia mana, considerându-se că în spațiul unde se aude sunet de bucium se formează un cerc magic în care vraja nu are nicio putere. În același scop se făcea apel și la fluier. Cântecul buciumului se credea că are efecte terapeutice și la om. Într-un descântec cu circulație încă la începutul secolului nostru, se spune: „Taci maică nu mai plânge/că cu bucium-oi buciuma/și-oi pune lemn la lemn/puteri la puteri/os la os/plămâni la plămâni”⁸. Într-un trecut mai îndepărtat sunetul buciumului [trâmbiței] se împletea cu magia vorbeii, vizând dimensiuni cosmice: „Când trâmbițe vor trâmbița/stelele vor cădea/soarele se va-ntuneca”.

Tulnicul se bucura în Munții Apuseni de o intensă funcție de comunicare la mari distanțe, de legătură între crângurile răspândite pe înălțimi. Distinsul etnograf Valer Butură, de origine moț, a consemnat că: „Un variat cod de semnale s-a folosit pentru atenționarea vecinilor sau a întregii colectivități despre diferitele pericole care o pândeau, începând cu cei care îi primejdiau produsele și încheind cu cei care o cotopeau, jefuind și pustiind casele, satele, invazii și războaie”⁹. Păcat că acest cod de semnale nu s-a urmărit concret, de la sat la sat, de la caz la caz. Se știe totuși că fiecare gospodărie își avea codul ei de semnalizare cu tulnicul, prin care cei de acasă comunicau cu păstorii, cu bărbații plecați după lemne, la coasă etc. Coduri de semnale aveau și crângurile. Cu ajutorul lor se comunicau pericolele multe ce le pândeau, începând cu sălbăticiunile pădurilor și încheind cu slujbașii stăpânirilor vitrege. Cu tulnicul își cântau fetele dorul, cu tulnicul au fost chemați moții la luptă pentru libertate și dreptate – precizează Valer Butură. În același sens, Gh. Focșa scria: „E înrădăcinată folosirea frecventă pentru chemări, comunicări de pe un deal pe altul, strigarea, aducerea animalelor și pentru cântece etc., a tulnicelor sau a buciumelor, folosite în unele sate de bărbați și în altele exclusiv de femei”¹⁰.

Pătrundera buciumului [cele trei forme întâlnite] în conștiința poporului român își găsește expresia desăvârșită în creația poetului nostru național: „Sara pe deal buciumul sună cu jale...”, „Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium...” Evocarea sunetului de bucium rămâne o constantă a spiritualității noastre, la care vibrăm azi cu aceeași emoție ca și în trecut.

⁸ Mușlea, Ion, Recenzie la „Instrumentele Muzicale ale poporului român”, Tiberiu Alexandru, în „Revista de Folclor, II, București 1957, nr. 1-2, p. 257.

⁹ Butură, Valer, *Etnografia poporului român*, p. 334

¹⁰ Focșa, Gheorghe, *Aspecte etnografice din Țara Zarandului*, în „Muzeul Satului”, Studii și cercetări, București, 1971, p. 13.

ODOBEȘTI, VECHI CENTRU DE CERAMICĂ POPULARĂ DÂMBOVIȚEANĂ

Ionuț ANDREI

“...Olăria a avut în trecut un loc de cinste de care azi ne e greu să ne dăm seama. Ea era folosită atât la masa bogatului, cât și la a săracului, și a domnii singur, fără rivalele ei de astăzi, porțelanul și fierul smălțuit. Ceramica înfățișează la toate popoarele o manifestare artistică și populară de cea mai mare însemnătate...”

Barbu Slătineanu

Résumé:

Dans l'ambiance de l'habitation paysanne roumaine, la ceramique a toujours occupe` une place importante. La multitude et l` elegance des formes, les motifs et les compositions ornementales ainsi que la chromatique harmonieuse, attestent l'anciennete` et la continuation du metier de la modelation des vases d` argile sur le territoire de la Roumaine. Une telle tradition ancienne dans le domaine de la ceramique se constate aussi dans le departement de Dambovita.

Situe` a` sud-ouest du departement de Dambovita, dans le centre de Odobesti out ete` produit des vases d` usage. La poterie produite` ici se distingue par l` elegance et la sveltesse des formes.

Ca pretutindeni în țară, și în Dâmbovița, meșteșugul olăritului a însemnat o preocupare perenă, mărturie grăitoare ale începuturilor lui reprezentându-le descoperirile neolitice ce se continuă cu ceramica dacică (Cătunu), prefeudală și feudală (Băleni, Târgoviște).¹

Apariția și dezvoltarea satelor specializate în confecționarea olăriei este condiționată de factori istorici și geografici – climatici speciali. În acest sens, existența argilelor și humelor necesare confecționării oalelor, precum și a lemnului pentru ars cuptorului sunt condiții esențiale. Factorilor naturali li s-au adăugat în partea de câmpie a județului lipsa pământului pentru agricultură, în acest sens majoritatea satelor de olari s-au dezvoltat pe marile domenii boierești.

Satele de olari din județul Dâmbovița produc în general ceramică de uz casnic – străchini, oale mici de fiert la foc, vase mari pentru murături sau untură, ulcioare, câni etc.

Așa cum am arătat, tradiția olăritului a cunoscut o largă răspândire în județul Dâmbovița – meșteșugul olăritului dezvoltându-se printre altele și datorită existenței Curții Domnești și a marilor conace sau reședințe boierești ori domnești și amintesc

¹ Gheorghe Bulei, Cicerone Mareș, *Ceramica populară din Dâmbovița*, Târgoviște, 1977.

aici Palatul de la Potlogi. Astfel sunt cunoscute centrele ceramice de la Drăgăiești – Pământeni, Dărmănești, Gheboia și Odobești.

În cele ce urmează ne vom opri asupra centrului ceramic de la Odobești a cărui vechime se pierde în timp.

Localitatea Odobești este situată în partea de S-V a județului Dâmbovița, între râurile Argeș și Dâmbovița. Numit și Hodobești, satul este amintit pentru prima oară la 5 septembrie 1533, când se spune că a fost dat de zestre de Ianăș clucerul fiicei sale Maria, iar aceasta l-a dăruit fiicei sale Neacșa căsătorită cu Peia portarul²

Primul document scris care atestă faptul că olăritul se practica la Odobești datează din anul 1836. În acest document se arată că existau « 20 de clăcași care practicau meșteșugul olăriei » Catagrafia din anul 1838 amintește la Odobești existența a 259 de familii, dintre care 25 erau de olari. De asemenea un alt document emis de primăria localității în 1945 circa 70 de locuitori din sat se ocupau cu olăria, producând câte 5000 – 8000 de oale de familie și că din cauza scumpirii lemnului de foc producția s-a redus.³

Vechi centru ceramic, fapt semnificativ pentru studierea unor aspecte specifice ale ceramicii dâmbovițene, olăria produsă aici se remarcă prin eleganța și zveltețea formelor, cu o decorație expresivă și unitară, cu motive arhaice incluse unei concepții decorative tradiționale, sugestiv redată cu humă albă pe fondul nesmălțuit al vasului.

Vasele produse la Odobești fac parte din categoria ceramicii roșii, fie că este smălțuită, fie că nu are glazură. Vasele sunt arse o singură dată sau de două ori, după cum sunt nesmălțuite sau smălțuite. Cercetările efectuate atestă faptul că în trecut s-a folosit cuptorul îngropat, apoi s-a folosit cuptorul de formă bitronconică, cu vată săpată la o adâncime de circa 0,50m., altul construit în întregime la suprafața solului.⁴

În ceea ce privește formele amintim oalele de diferite mărimi de la «puii» de 1 litru la «fierturile» de 3 litri, pârniile, oale cu o singură toartă, borcane, ulcioare, crățiți, tigăi străchini, farfurii, căni pentru apa etc. Borcanele de capacitate sunt frumos proporționate, ușor amforoidale iar oalele au o gură largă, puțin răsfrântă și o toartă. O formă elegantă o au «pârniile» cu fundul mic, pereții rotunjiți, gura larg deschisă și două toarte de o parte și de alta.⁵

Ornamentația vaselor de Odobești, ca de altfel a întregii ceramicii populare românești, se caracterizează printr-o stilizare accentuată, cu motive dispuse mai ales în compoziții circulare. Glazurarea vaselor este relativ recentă, începutul secolului XX. Elementele decorative folosite cu predilecție sunt “cordelele” (linii verticale cu humă albă, trasate cu lingura), “șerpișorii” lucrați cu pensula sau cu degetul, dungile simple, cele obținute cu “potlogul crestă” sau cu un pieptene din lemn peste stratul de humă, rezultând acel grup de linii vălurite specifice olăriei de aici. Cu timpul, aici ca și în celelalte centre ceramice, decorația a fost completată prin apariția unor zone cu picături de smalt, scurse din corn, de obicei verzi, pe corpul vasului, în zona buzei și a toartei. Mai puțin întâlnite sunt motivele florale.

² Nicolae Stoicescu, Mihai Oproiu, *Dicționarul istoric al județului Dâmbovița*. Târgoviște, 1983, p.170

³ *Ibidem*.

⁴ Georgeta Stoica, Corneliu Mirescu, *Dărmănești și Odobești – două centre de ceramică populară din județul Dâmbovița*, în *Studia Valachica*, Târgoviște, 1970, p.329

⁵ *Ibidem*.

În general, în centrul ceramic de la Odobești s-au produs vase de uz casnic, atât pentru satisfacerea nevoilor locale, cât și pentru schimb. Vasele erau vândute în târguri, olarii mergând cu căruțele până la Târgoviște, București sau pe Vale Râmnicului și a Buzăului, dar și în târgurile tradiționale învecinate: Potlogi, Găești, Titu, Cornățelu.

Trebuie precizat faptul că Odobeștiul este cel mai reprezentativ centru ceramic din sudul județului Dâmbovița, ceramica produsă aici fiind răspândită în satele din Câmpia Munteniei.

EXPOZIȚIA DE ETNOGRAFIE “HORA”

Ionuț ANDREI

Résumé:

Organis  e   a   Galerieile Stelea - grand edifice de la ville de Targoviste – l'exposition temporaire Hora est un projet culturel et   ducatif de la section de l'ethnographie. Elle est am  n  e  e   eu deux salles et on y pr  sente des objets comme des tissus, du bois, de la ceramique. L' exposition est nom  me Hora, parceque dans la premiere salle il y a 12 tabliers de costume des paysannes groupe  es en demi-cercle, ainsi qu'elles donnent l'impression d' une ronde paysanne roumaine.

Amenajată la „ Galerieile Stelea” - clădire de referință a orașului Târgoviște, construită după planurile celebrului arhitect Nicolae Ghika-Budești și terminată de arhitectul Roșu în 1938 prin subscripție publică – expoziția temporară intitulată sugestiv „Hora” se constituie într-un demers cultural și totodată educativ, al secției de etnografie, menit să înfățișeze vizitorilor diferite aspecte ale artei populare românești.

Expoziția este amenajată în două săli (pe care le vom denumi în continuare: Sala I și Sala II) și prezintă publicului vizitator o gamă variată de obiecte: țesături, ceramică, lemn. Expoziția este intitulată sugestiv „Hora” deoarece în prima sală sunt expuse în plan central 12 fote, amenajate în semicerc astfel încât creează vizitorilor impresia unei hore. De altfel, „Hora” este un motiv des întâlnit în simbolistica artei populare românești și totodată cu origini foarte vechi, simbolizând unitatea și armonia. Motivul horei este unul dintre cele mai vechi. Descoperirile arheologice precum cea de la Bodești-Frumușica a unei reprezentări pe ceramică a unei hore formate din 6 femei, aparținând Culturii Cucuteni (3700- 2500 î.H.) ultima mare cultură cu ceramică pictată din Europa, indică faptul că „ hora” a apărut cu mai mult de 5000 de ani în urmă pe pământul vechii Dacii.¹

Sala I

În prima sală este amenajată o expoziție de țesături. În cuprinsul creației noastre populare textilele ocupă un loc însemnat . Alături de port, țesăturile de casă sunt purtătoarele unei arte de o mare diversitate și bogăție. Confectionate din materiale diferite – cânepă, in,lână, borangic și bumbac – majoritatea dintre ele sunt produse în gospodăria țărănească ori în ateliere rurale și îndeplinesc multiple funcții: de decor, pentru amenajarea interiorului etc.²

¹ Cristian Istrătescu – *Târgoviște, Simbolistică, Ornam  nt, Ritual   n spațiul carpatic rom  nesc*, Editura Brumar, Timișoara, 2003. p. 92.

² *** *Arta populară rom  nească*, Editura Academiei R.S.R, Bucurști, 1969, p. 225.

În privința utilizării, scoarțele și covoarele intră în categoria țesăturilor de: *organizare a interiorului locuințelor*. Ele sunt confecționate din lână și au în general dimensiuni mari 2/3 m. Tehnica de ales caracteristică este alesul Karamani și alesul cu găurele.³

Astfel pe pereții laterali ai sălii au fost expuse scoarțe și covoare muntenesti care prin vechimea, motivele și alternanța cromatică au o valoare deosebită în plan cultural. Decorul acestora este variat: geometric, vegetal, floral. Prin prisma decorului și a motivelor întâlnite, surprinde atenția „covorul cu lei”. Acesta prezintă în registrul central doi lei încadrați de un „chenar” cu motive florale. Deși motivul zoomorf este des întâlnit pe scoarțele și covoarele muntenesti, acesta surprinde prin decorul inspirat din motive orientale. De altfel, pe lângă reprezentările unor viețuitoare luate din mediul de viață imediat – cocoșul, găina, rața, pasărea, calul, cerbul etc. – se întâlnesc și unele reprezentări de animale exotice și chiar fantastice. – așa cum este cazul leilor de pe covorul menționat. Prin integrarea motivelor ornamentale în în compoziții cu un caracter propriu, acestea capătă o nouă valoare decorativă.

Așa cum am arătat mai sus, motivul central al expoziției îl constituie cele 12 fote expuse în semicerc și care dau privitorului impresia unei hore. Fota este un element de bază al costumului tradițional din zona Munteniei. De altfel majoritatea fotelor expuse sunt muntenesti și sunt parte componentă a costumului de sărbătoare în special. Fotele expuse prezintă un decor bogat, motivele cele mai des întâlnite sunt floral și geometric în special (rombul, crucea împletită și x-ul ceea ce semnifică „ familia împlinită”⁴) și sunt cusute cu fir metalic.

O ambianță deosebită o creează și celelalte obiecte expuse: lăzi de zestre, ștergare și ceramică decorativă.

Sala II

În cea de-a doua sală sunt amenajate obiecte care au aparținut unui colecționar local: Adrian Lăzărescu și care au fost donate de către familia acestuia după moartea sa. Avem astfel expuse o gamă variată de obiecte: textile (ștergare, costume, cămăși bărbătești.), ceramică (vase din diferite centre de tradiție: Horezu, Oboga, Korund etc) precum și multe piese decorative .

³ *** , *Arta populară românească*, Editura Academiei R.S. R., ...p. 251.

⁴ Cristian Istrătescu - Târgoviște, *op. cit.*, p. 77.

pit am la mobila No 60. Si are deha acceste mobila deosebi
la mobila No 61. reas frant napre spre mpru unde se nuke
tot cuca napzi rea de darsa sikiu ari Dins un parcaut ke
re la 20 ri, Kipsa napzi a ri Dins ke lita 2ii ari sam frant 40 tpe
88 pe apatam se apate mai jos

napresspiki napzi Din sikiuya Satskri

1^a napresspiki la aca bukray Din mobila No 47. are la mobila ke No 53.
ini 84.

napzi Din mobila frant de laa No 48. are de mobila deha nap
61. stangini 108 pe 2i de aca dea' nainite are de mobila Din ast
opa Kadri Dimeri Sotap No 49. iap stang 101 pe kape fax ston
pini 203.

2^a napresspiki Din mobila Din napzi bui No 54. sapre are are de mobi
la No 60. stangini 108.

napresspiki napzi ri de darsa sikiuya

1^a napresspiki Din mobila No 54. reate de napzi bui are de mobila Din
mura Napzi No 59. are stangini 40. readat astpe sume
napresspiki se apate mai 88. stangini 254.

2^a napresspiki deha napzi Din mobila No 55. are de mobila No 58. are
stangini 40 ad sumerari napzi mai 88 stangini 252 pe
iapa tpe napzi deha ka are de ast tot fax ke napzi are fax de
mantrari Din napzi a mstop prae 2i aparecti re sunt de kat Dra
akan se are a fi stangini 240.

Notapmiki mi Injuni p. "fua sora"

Ansa 1851

ipre prapre 26.

No 73. ad Notapmiki

www.cetateadescaun.ro



7 860653 722901 >
ISBN 978-606-537-229-0